

Anılarım la Patronum
Vehbi Koç

Can Kır a 

Milliyet
YAYINLARI

~~~~~

Anılarımla Patronum Vehbi Koç

Can Kırac

AD Yayıncılık - 1995

~~~~~

BEN KİMİM ?

Yıllar sonra, "Anılarımla Patronum Vehbi Koç"u okuyacak olanların, benim kim olduğumu bilmek isteyeceklerini sanarak ve umarak, kitabıma aşağıdaki birkaç paragrafı ilave ediyorum. Benim bu tutumumu, lütfen, "kendisini önemsetmek istiyor" şeklinde algılamayınız...

Ben Can Kır  , 1927 yılında Ankara'nın Etimesgut'unda, şimdiki adı "Atatürk Orman   iftliği" olan topraklar üstünde dünyaya geldim... Babam Ali Numan Kır   ziraat m  hendisiydi ve o yıllarda Gazi Mustafa Kemal'in emrinde, "Gazi   iftliği"nde görev yapıyordu... Ben böyle bir ortamda dünyaya gelmekle iki ş  kilde ödüllendirilmiş oldum! Birincisi, ismimi "Can" olarak Mustafa Kemal Paşa vermiş... İkincisi, babamın Eskişehir'deki "kuru ziraat"   alışmalarından dolayı soyadımız da Atatürk tarafından "Kır  " olarak bizlere onur kazandırmış... Çocukluğum bütünüyle Eskişehir'de çiftlik hayatı içinde geçtiği için "toprak"la kucak kucağa yaşadım! Meslek olarak baba uğraşı olan ziraat eğitimini se  mem de bu yaşam şeklinden kaynaklandı. 1946 yılında Galatasaray Lisesi'ni, 1950 yılında da A.  . Ziraat Fakültesi'ni bitirdim... Aynı yıl Ankara'da Koç Ticaret şirketi Otomobilcilik şubesi'nde, Bernar Nahum'un "  ırağı" olarak çalışma hayatına atıldım...

1949-1950 yıllarında,   niversite öğrencisiyken, Türkiye Milli Talebe Federasyonu başkanlığı yaptım...

1952 yılında Atatürk ilkelerine bağlı kalınması i  in yazdığım bir makaleden dolayı "Türk halkını isyana teşvikten" sanık oldum... 1960'lı yıllarda İzmir Ticaret Odası Yönetim Kurulu   yesi olarak "planlı karma ekonomiyi" savundum... 70'li yıllarda, basında ve panellerde "montaj sanayiinin" avukatlığını yaptım... TÜSİAD'ın kuruluş hazırlıklarını yürüten komitede çalıştım...

80'li yıllarda "Koç'un Can"ı oldum... 1991 yılında Süleyman Demirel'in politikaya girme davetini kabul etmeyerek "başkanlık tutkumu" söndürdüm ve 1991 yılı sonunda da kendi isteğim ile kırk bir yıllık "profesyonellik" hayatımı noktaladım...

41 yıl insan hayatının uzunca bir bölümünü kapsıyor!

Bu yılların benim için önemli ve anlamlı yönü, tamamının Koç Topluluğu'nda geçmiş olmasıdır! İnsan, bu kadar uzun süre aynı ortam

çinde yaşayınca, kendisini çevresi ile bütünleştiriyor. Bunun içindir ki zaman zaman, basında çıkan yazılarda beni "Koç'un Can"ı olarak tanıtılmalarından büyük keyif duydum... Arkadaşlarım, önümdeki yeni hayata nasıl uyum sağlayacağımı merak ediyorlardı... Bazıları, "Emekli olmaktan vazgeç. Köşene çekilip sakın bir hayat yaşamak senin tarzın olamaz!" uyarısında bulunmuşlardı... Bugün, bu arkadaşlarımın, emeklilik hayatını severek, mutluluk içinde yaşadığını bilmelerini istiyorum... Ben, yöneticilik yaşamımda hem iyi bir dinleyici olmuş hem de değişik fikirleri uzlaştırma becerisi kazanmıştım... Böyle bir karakter, insanı, daima özverili olmaya zorluyor. İşte, çalışma hayatımın beni en çok yoran tarafı da bu uzlaştırmın özelliğim olmuştu. Bu yüzden, özveriyle çalışmaktan bunaldığımı ve yavaş yavaş kişiliğimin derinliğini kaybettiğimi hissetmeye başlamıştım! Artık bir ömür boyu emek verdiğim, ekmeğini yediğim Koç Topluluğundan kopma kararımı, hak ettiğim "özgürlüğe kavuşma özlemi" olarak yorumluyordum!

Ben, çocukluk ve gençlik yıllarımı, devlet memuru bir babanın sahip olduğu mütevazı şartlar içinde yaşadım. Bunun içindir ki, Galatasaray Lisesi'nde okumuş olmayı, "gençlik çağımın lüksü" olarak hatırlarım!

Şimdi, kendimi, altmış sekiz yaşında "sade vatandaşlığı" benimsemiş birisi olarak görüyorum ve Koç Topluluğu'nda geçen hayatımı "Olgunluk çağımın görkemli dönemi" olarak değerlendiriyorum... Bu vesileyle, sizin de benim şu duygumu bilmenizi istiyorum. Koç ailesinin ve çalışma arkadaşlarımın güvenine sahip olarak ulaştığım makam ve elde ettiğim yetkiler sebebiyle asla büyüklük gururuna kapılmadım. Şımarıklığın çirkinliğini, kendime, eşime ve çocuklarıma bulaştırmadım! " ikbal yıllarımı" böyle onurlu bir çizgide tamamladığım için büyük bir mutluluk duyuyor ve önümdeki yılları özgürce yaşamaya devam etmek istiyorum...

Hayallerime gelince!

İnsanlarla ilişki kurmak bana hep heyecan ve keyif vermiştir! insanları anlamaya, onların düşünce dünyalarına ulaşabilmeye daima özlem duymuşumdur! Hayatımın bundan sonraki bölümünde; yazarak, konuşarak, insan olmanın zevkini yaşayarak, özgürlüğün coşkusuna bulaşmak istiyorum! Bunun için de "hayatın yeni bir sahilinden" sizlere sevgilerimi sunuyorum!

Tıpkı halk ozanı Âşık Veysel'in seslendiği gibi:

"Gün ikindi akşam olur / Gör ki başa neler gelir / Veysel gider adı kalır / Dostlar beni hatırlasın!"

BAŞLARKEN

*"İnsanın faydalısı insana faydası olandır."
Hazreti Mevlâna*

*

"Bir merhaleden güneşle deryâ görünür,

Bir merhaleden her iki dünya görünür,

Son merhale bir faslı hazarıdır ki, sürer,

Geçmiş, gelecek, cümlesi rüyâ görünür!"

Yahya Kemal

*

Vehbi Koç ismi, benim anılarıma, Koç Topluluğu'nda 41 yıl devam edecek çalışma hayatım başlamadan, 1949 yılında girmiş oldu!

Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde öğrenciyken Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanlığına seçilmiştim. O yıllarda Ankara'ya başka şehirlerden yükseköğrenim için gelen gençlerin karşılaştıkları en önemli sorun başlarını sokacak bir yer bulmaktı.

Bu sebeple, fakülte ve yüksekokul öğrenci derneklerinin Federasyona getirdikleri konuların başında "yurt" teminiyle ilgili istekler bulunurdu... Federasyon yöneticileri olarak, bu sorunu milli eğitim bakanları ve üniversite rektörleriyle sık sık tartışırdık...

1950 yılının başlarında, Ankara Üniversitesi Talebe Birliği yöneticileri, Ankaralı hayırsever bir işadaminca Maltepe'de yaptırılan öğrenci yurdunun Üniversite'ye devrinde ortaya çıkan sorunları Federasyon Başkanlığına getirmişler ve bu yurdun bir an önce hizmete girmesi için gerekli olan teşebbüslerin hızlandırılmasını istemişlerdi... Gençlerin çağdaş bir ortamda yetişmelerine yönelik bu girişimin sahibi Ankaralı işadamı Vehbi Koç'tu...Meselenin çözümü çıkarılacak bir yasayla sağlanabilecekti. Bunu temin için Demokrat Parti iktidarının ilk Millî Eğitim Bakanı Avni Başman, Ankara Üniversitesi Rektörü

Prof. Hikmet Birand ve milletvekilleriyle muhtelif temaslarda bulunmuştuk... Neticede, gerekli yasal düzenlemeler yapılmış ve Vehbi Koç Talebe Yurdu 30 Nisan 1951 günü Ankara Üniversitesi'ne törenle teslim edilmişti... İşin ilginç yönü, Federasyon'un eski başkanı olan benim, bu törene Koç şirketinin "çiçeği burnunda" bir memuru olarak katılmamdı!

İşte böylece, Vehbi Koç'un Ankara'daki şirketinde göreve başlamadan, Koç'un "işleriyle" ilgilenmek durumunda kalmış oluyordum!

Vehbi Bey'le ilişkilerim, bu ilk görev bir "hayır işi" olduğu için, Koç'a katıldıktan sonra da hem benim cephemden hem de Koç Topluluğu cephesinden, daima, "hayırlı" gelişmeler şeklinde devam etti! 1950-1955 yıllarında Ankara'da başlayan "Koç'lu hayatım", 1956-1967 yıllarında İzmir'de ve 1968-1991 yıllarında da İstanbul'da aralıksız kırk bir yıl sürdü!

Vehbi Koç'a iş hayatımdaki yakınlığım ise, İzmir'de Egemak şirketi müdürlüğü yaptığım döneme rastladı... Onun takipçiliğini, ayrıntılarla ilgilenme merakını, işlerin içine girme yeteneğini, insan sarraflığını, hedefe ulaşmadaki kararlılığını, çalışma hırslarını ve yaşamındaki hayret verici sadeliği bu yıllarda görmeye ve izlemeye başlamış oldum... 1968'den sonra İstanbul'da geçen yıllarım ise, Vehbi Bey'in "insan yönünü" anlamama imkân sağladı... Zor bir eş, sevgi ve şefkat duygularını dışa vurmayan bir baba, mesafeli bir dost, kızgınlıklarını ve kırgınlıklarını gizlemeyi başaran bir insan olan Vehbi Koç'u, daha derinlemesine algılamaya ve anlamaya bu yıllarda başladım! Onun memleket meselelerine gösterdiği yakın ilgiye, insanları idare etmedeki sabırlı tutumuna, olaylar karşısındaki sakin davranışlarına, taviz vermezliğine, inatçılığını gizleyen kişiliğine ve öğrenme gayretine daima hayranlık duydum... Ve şimdi, 1993 yılının Haziran ayında, Vehbi Koç isminin benim dünyama girmesinden tam 44 yıl sonra, onun hayat hikâyesini yazmaya karar vermiş bulunuyorum!

Ben, anlatacaklarımla, Vehbi Bey'in "içimizden biri" olarak tanınmasına özen göstereceğim! Onun iş hayatındaki başarılarının arkasında saklı kalmış olan kişiliğini, sevinçlerini ve sıkıntılarını, heyecanlarını, coşku, korku ve umutlarını gözler önüne sererken, kendisini ortaya çıkaran koşulları, olayları ve ortamı belirlemeye çalışacağım! Vehbi Koç hakkında yakınlarının, dostlarının ve onu tanımış olanların görüşlerini derleyip size sunacağım... Çünkü, iş dünyamızın "duayeni" kabul edilen Vehbi Koç'un, gerçekte "içimizden biri" olduğunun bilinmesiyle gençlerimizin birer "Koç" olma cesaretlerinin daha da kuvvetleneceğine inanıyorum. Bu inancımı, 30 Nisan 1951 günü, talebe yurdunun açılış töreninde Vehbi Bey'in

yaptığı konuşmadaki şu cümlesi ile kuvvetlendirmek istiyorum: "Gençler! Bilgi ve temiz karakterle, memleketine ve milletine hizmet için, çalışmak ülküsünden asla ayrılmayacaksınız! Bu esere sen ilhâm verdin, o senindir. Ben, yalnız nâçiz bir vasıtayım!"

Vehbi Koç, yaşamı boyunca, bu sade düşünceyle, ailesinin, iş arkadaşlarının ve meslektaşlarının, memlekete hizmet yolunda, kendisinin "nâçiz bir vasıta" olduğuna inanmalarını istemiştir...Vehbi Koç'un belirlediği hedefe ulaşması, özverilerle dolu bir yaşamla mümkün olmuştur. Gelecek kuşakların bunlardan öğreneceği ve ders alacağı çok şeyler vardır. Ben, bu kitap içinde, bunları da öne çıkarmayı deneyeceğim .

*

1989 yılı Şubat ayında Süleyman Demirel'in Vehbi Koç için yaptığı bir değerlendirme şöyle başlamaktadır: "Sayın Vehbi Koç'u yirmi beş seneye yakın zamandır tanıyorum. Vehbi Bey'i bugünkü ve gelecekteki nesillerin tanınması ve mutlaka iyi tanınması, kanaatimce çok lazımdır. Kabul etmek gerekir ki, kendisini hem tanımak hem tanıtmak kolay bir şey değildir."

*

Okurların şu gerçeği de bilmelerini istiyorum!

Vehbi Koç'un hayat hikâyesini yazmaya karar verdiğim 1993 yılının Haziran ayında, Koç Topluluğu ile profesyonel ilişkilerimin kesilmesi, birbuçuk yılını doldurmuş bulunuyordu. Dolayısıyla, okuyacağınız olayların arasına serpiştirilmiş olan görüş ve yorumlar, herhangi bir menfaat ilişkisinin tesiri altında kalmadan, özgürce ifade edilmiş kişisel düşüncelerimdir... Bu ilginç "hikâyeyi" sizlere naklederken "nâçiz bir vasıta olduğumu" ben de asla unutmayacağım! Vehbi Koç'un ve Koç ailesi ile Koç Topluluğu mensuplarının, yazdıklarımın dürüstlüğüne ve samimiyetine inanacaklarımdan eminim! Aynı güveni siz okurlarımdan da bekliyorum!

Daha işin başındayken, bu kitabın yazılması ile ilgili önemli bir ayrıntıyı bilginize sunmayı, günün modası olan "şeffaflığın" doğal bir gereği sayıyorum...

1990 yılında,Vehbi Koç'un hayat hikâyesini kaleme alacak yazarın, böyle bir çalışmanın üstesinden gelecek yeteneklere sahip bulunduğu için, Talât Halman olması kararlaştırılmıştı... Aradan uzunca bir süre geçtikten sonra, ne yazık ki, çalışmaların durduğunu öğrenmiş ve üzülmüştüm.

"Halman Usta"nın şu açıklaması bu kararın inandırıcı bir gerekçesiydi benim için: "Vehbi Koç hakkında kitap yazmamı istediklerinde tereddütlerim oldu. Bu, Vehbi Koç'un yaşamını kendi ağzından anlatan iki kitabın daha önce yayımlanmış olmasından ileri gelmiyordu. 'Hayat Hikâyem' ile 'Hatıralarım-Görüşlerim-Öğütlerim' başlıklı iki eser büyük işadaminin yaşadıklarını ve yarattıklarını berrak bir üslupla açıklamıştı. Ama, kişiliğinin birçok yönleri başarılarının sırrı, Koç'u Koç yapan akıl ve muhayyile belirlenmemişti. Bunun temel nedenlerinden biri, elbette otobiyografi türünün özellikleri ile ilişkilidir. Kendi yaşantılarını anlatan herkes, bazı konuları unuttur, görmezlikten gelir, yazmaktan çekinir. Koç'un otobiyografisinde, 'tevazu', bir çekingenlik, tutukluk yaratmış gibidir. Hayatının gelişmesini anlatırken, başarılarını ve hizmetlerini rakamlarla, belgelerle, anılarla sunarken birkaç boyut ihmale uğramıştır denebilir. Bilgi ve hikmet dolu o iki kitapta, Koç'un 'hayat rotası' ile 'Koç İmparatorluğu'nun gelişme grafiği mükemmel belirlenmiştir; ama, 'geniş panorama' eksik kalmıştır. Bir yandan da, Vehbi Koç kendi kişiliğini bir 'fotoğraf albümü' gibi sergilemiş, okurlarına, kafasını ve kalbini yeterince göstermemiştir... Beni düşündüren, hatta bocalamama yol açan şu soruydu: Bir mucize nasıl anlatılır?.."

Ben, Vehbi Koç'un "düşünce ve uygulama" alanına çok yakın bulunduğum ve uzun yıllar "Koç dünyasının" içinde yaşadığım için, "mucize" denilen olayın bölüm bölüm gerçekleştiğini görmüş, başarıların ve bazen başarısızlıkların tanığı olmuştum. Bunun için de "kitap projesi" benim kafamda daha fikir aşamasındayken Talât Halman'ın, "Bir mucize nasıl anlatılır?" sorusunu pek önemsememiştim.

Ancak, kararımı verip yazı makinemin başına geçtiğim an, bu defa "mucize nerede?" sorusu benim de benliğimi kemirmeye başladı!.. "Mucize"nin, elle tutulan, gözle görülen bir nesne olmadığını bilen, "insan bir Tanrı değildir" inancını benimseyen birisi için bu "muamma'yı bulup çıkarmak nasıl mümkün olacaktı? Gerçekte "Vehbi Koç mucizesi" onun "çalışma tutkusu'nun ve insanları "programlamayı bilmesinin" bir ürünüydü. Vehbi Koç'un hayatında insanı hayrete düşüren iki şeyden ilki "çalışma kararlılığı"; ikincisi ise "insanları idare etme ve kullanma yeteneği" idi. "Mucize" bu "sıkıdüzenden" kaynaklanıyordu. Böylece, ben, izleyeceğim yolu bulmuş oluyordum: Vehbi Koç'un hayatındaki ilginç olayları, konuşmalarından bölümleri, düşünce biçimini, değişik insanların kendisi hakkındaki görüşlerini ve anılarını aktararak "mucizenin" anlaşılmasını size bırakmalıydım. işte, şimdi, kitabımla bunu başarmaya çalışacağım...

Yazar Metin Toker, "devlet" ve "ekonomik imparatorluk" kurmuş olanlar hakkında kitap yazmanın ve yorum yapmanın son derece güç bir iş olduğunu belirtirken; ..."hele 'konu'... halen hayatta iken" demektedir. Toker görüşünü şöyle tamamlamaktadır: "Devlet kurarken olduğu gibi ekonomik imparatorluk kurarken de kurucuların karşısına çıkan bazı kaçınılmaz zaruretler vardır ki bunların hangi ölçüde açığa vurulabileceğinin, nasıl yorumlanacağına dengesini bulmak çok zordur. Bundan dolayı, Atatürk ile İnönü buna pek heves göstermemişlerdir."

*

Bugün 3 Temmuz 1993 Cumartesi... Çeşme-Ilıca'daki yazlık evimizdeyim... Saat sabahın beşi... Gün ağarmış, ama güneş henüz doğmamış... Çalışma masamın üstünde, bilgisayarlı daktilom ve notlarım duruyor... Yüzüm bahçeye bakan pencereye dönük, gözlerim gökyüzünün masmavi derinliklerine dalıyor! Düşünce dünyanın böylesine berrak ve engin olmasını diliyorum... Doğaya karşı mücadelesini sürdüren ve her yaz biraz daha yukarılara tırmanan yemyeşil sarmaşığı, gönlümü dolduran hayranlık duygularıyla kucaklıyorum... Sabahın bu erken saatinde, onda gördüğüm mücadele azminin, başarıma gücü olarak bana da bulaşmasını diliyorum! Bu hayâl dolu dileğimin, size, abartılı derecede romantik, azıcık teatral ve biraz da özentili gelebileceğini düşünüyorum!.. Ancak, hangi zorluklarla karşı karşıya bulunduğumu açıklayınca, ne denli bir manevi gücün desteğine ihtiyacım olduğunu siz de anlayacak ve bana hak vereceksiniz.

Vehbi Koç, kendisiyle ilgili her konuyu yazıya dökmeyi gelenek haline getirmiş, "anı" ve "öğüt" kitapları yazmış, yüzlerce konuşma yapmış, makaleler kaleme almış, cumhurbaşkanlarına, başbakanlara, parti başkanlarına, bakanlara raporlar göndermiş, işleriyle ilgili "günlük"ler tutmuş, görüşlerini iş arkadaşlarına notlar halinde göndermiş, çocuklarına aile içi konularda bile mektup yazmış ve bu alışkanlıklarını bugün de devam ettiren "olağanüstü" bir yazardır.

Yaşamını belgelerle bugünden ebedileştirmiş bir Vehbi Koç'un hayat hikâyesini, içine, kendi anılarımı da katarak yazmaya girişmem, cesareten de öte bir cüretkârlık sayılmaz mı? Ama, bu yürekliliği de Vehbi Bey'in teşviki ile yaptığımı açıklayacağım için hiç hayret etmeyiniz!

Vehbi Koç, inançla kurduğu ve Yönetim Kurulu Başkanlığını üstlendiği "Aile Planlaması Vakfı"na kendi yerine, 1993 yılının başlarında benim başkan olmamı istiyordu. Ben ise, 1992 yılından bu yana "özgür

yaşamının" tadını tatmış, -daha doğrusu henüz tadını alamamış- yeni kişiliğimle bu teklife karşı direniyordum!..Bu direncimi kırmak için, insan sarraflığının yeni bir hünerini kullanan Vehbi Koç, en zayıf yerimden yakalamış ve 25 Kasım 1992 tarihli mektubuyla da; "Bugüne kadar yürüttüğüm başkanlık görevini üstlenirsen tarihe geçersin!" ifadesiyle beni onurlandırmıştı... Ben böyle bir fırsatı kullanmayarak "tarihe geçme" imkânını tamamen kaybettiğimi sandığım bir sırada ve henüz kendi anılarımı kitaplaştırmadan (!) Vehbi Koç'un hayat hikâyesini yazmak gibi, benim için "hayaller ötesi" bir projeyi gerçekleştirmeyi göze almış bulunuyorum!.. Bunu başardığım takdirde, ilerideki yıllarda Vehbi Bey'in hayatına eğilecek olan araştırmacıların, benim bu belgeselimi inceleyeceklerini umuyorum... Ve o zaman, Vehbi Koç sayesinde, anılacağıma ve gerçekten "tarihe" geçeceğime inanıyorum!

*

Koç Topluluğu'nun eski bir yöneticisi, bugünün renkli yazarı Ege Cansen şöyle bir yorum yapmaktadır: "Koç yöneticileri, zamanla Vehbi Koç'la mutlak bir iletişim içine girer. Koç'taki yöneticilerin istisnasız hepsi birer Vehbi Koç hayranıdır. Bu hayranlık zamanla garip bir aşka dönüşür!"

*

Değerli okurlar,

Bu "aşkı" ve duyguları yaşamış birisi olarak, zaman zaman coşacağımı, bazen de bocalayacağımı bilerek, yeni bir yolculuğa çıkıyorum! Bu yolculukta, kendimi, "geleceğin tarihe geçecek ünlü bir yazarı" havasına sokmak için de, bugünden itibaren sakal bırakıyorum!

İzmir'in Çeşme Ilıca'sında yazı makinemin başındayım.

"Yazacağım" için bana, "okuyacağınız" için de size;

"Haydi kolay gelsin!"

*

Yazacaklarımı tamamlayıp, makinemde son noktayı da vurduktan sonra, engin bir sükûnet hissetmiş ve huzura kavuşmuştum... Ancak, yaşamın çarkları dönmeye devam ediyordu... Vehbi Koç'un hayat hikâyesinin 1993 yılı sonuna kadar olan kısmını 14 Nisan 1994 günü bitirdiğimde, onun, gösterişsizliği bile görkemli bir hayata dönüştüren yaşamında, önemli dört olayın daha yer aldığına şahit oluyordum!

Vehbi Bey'in, altmış gün gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde, beynine kan taşıyan iki anadamarı çok riskli bir ameliyatla açtırmasına ve mikrop kapmasını önlemek düşüncesiyle, doktorların, kimsenin elini sıkmasına müsaade etmedikleri bir dönemde, Cenevre'ye giderek Genel Sekreter Boutros Ghali'den Birleşmiş Milletler'in, Aile Planlaması Vakfı'na verdiği ödülün törenine katılmış olmasına şaşmamak mümkün değildi! Ayrıca, 1994 Eylül'ünde Ankara'da "Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi" açılıyor, 8 Kasım günü de, Vehbi Koç'a sunulan bir yeni yıl armağanı gibi, Rahmi Koç, Uluslararası Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığına seçiliyordu.

Bu olayları Vehbi Koç'un hayat hikâyesine dahil etmemek büyük bir eksiklik olacaktı...

Öyleyse, tekrar makinemin başına geçerek, topladığım bilgileri hemen yazıya dökmeliydim...

Aylar önce tarihi belirlenmiş Cenevre'deki Birleşmiş Milletler merkezinde yapılacak ödül törenine, kamuoyunu etkileme gücüm olmadığı için, Koç'un biyografi yazarı olarak (!) benim, bazı ünlü köşe yazarları ile beraber davet edilmem tabii ki gerekmiyordu... Çünkü; ekonominin boynuna geçirilen 5 Nisan kararlarını takiben, Koç Topluluğu'nda da uygulamaya konulan tasarruf tedbirlerinden sonra, bana, Koç ailesi tarafından böyle bir dış seyahat imkânının sağlanması başkalarına kötü örnek olabilirdi!

-Sizi böylesine duygulandıran ve onurlandıran bir törende ben de bulunmak isterdim Vehbi Bey!

-Niye gelmedin ki ?

-Davet etmediniz!

-Benim seni Rahmi'den ayrı tutmadığımı bilirsin! Uçağa atlayıp geleydin!.. Yoksa paran mı çıkmadı?

-Devalüasyondan sonra uçak biletleri de ateş pahası oldu. Ama, bu kitabı yazmam için bana vereceğiniz paradan uçak biletini seve seve öderdim! Doğrusunu isterseniz sizden davet bekledim.

-Devalüasyon dedin de aklıma geldi! Sen bu gidişatı nasıl görüyorsun? Halimiz ne olacak ?

-Siz ne zorluklar yaşamadınız ki! Bunu da atlatır, düzlüğe çıkarız... Ben tören konusuna dönmek istiyorum. Cenevre'ye davet etmemekle beni cezalandırmış olduğunuzu düşünüyorum!

-O da ne demekmiş?

-Teklif ettiğiniz Aile Planlaması Vakfı Yönetim Kurulu Başkanlığını kabul etmediğim için en sonunda beni cezalandırmış oldunuz, değil mi ?

-Bakıyorum da emekli olduktan sonra senin kafan daha iyi işlemeye başlamış... Aferin sana!

-Böyle bir ödül aldığınız için size tebriklerimi sunuyorum efendim...

Vehbi Koç'un, "her zaman haklı olma yeteneğini" belirtmek için yazdığım yukarıdaki "hayali" diyalogdan sonra, size şunu açıklamak istiyorum: 1994 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Vehbi Bey'in yoğun bir heyecanla yaşamış olduğu "ameliyatlı ve ödül törenli günlerin" hikâyesini kitabın sonuna eklemek yerine, başa almanın ve sonra 1900'lü yıllara dönmenin daha ilginç olacağını düşündüm.

*

Bu kitabı yazmaya başladığımı öğrenen bazı dostlarım, bana sıkça şu soruyu yönelttiler: "Herhalde bir övgü yazıyorsundur?" içtenlikle cevap vermek istiyorum: "Anılarımla Patronum Vehbi Koç" bir övgü kitabı değildir. Bu kitap, cumhuriyet döneminin yetiştirdiği girişimci bir işadınının, Vehbi Koç'un bir belgeselidir. Hem de, yaşadığı önemli; siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar hatırlatılarak hazırlanmış bir "belgesel"... Vehbi Koç'un düşünce ve davranışlarının övülecek ve de yerilecek taraflarını bulmayı siz okuyucularıma bırakıyorum.

*

Artık, Vehbi Koç'un doğum tarihi olan 1901 yılından başlayıp 1994 yılı sonuna kadar süren doksan üç yıllık bir dönemi, ilginç anıları ve yaşanmış olayları, geçmiş yılların derinliklerinden çıkararak, kitabımı, bölümler halinde bilginize sunuyorum.

Anılarımla Patronum Vehbi Koç'u anlatırken, beraberce, uzun bir yolculuğa çıkıyoruz.

Beni yalnız bırakmamanızı diliyorum...

Can Kırac

20 Kasım 1994, Pazar

Küçük Çamlıca-İstanbul

"YAŞAMAK" NE GÜZEL BİR DUYGUDUR!

"Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi."

Muhibbi (Kanunî Sultan Süleyman)

*

Vehbi Koç, televizyon karşısında akşam haberlerini izliyordu. Başı arkaya yaslanmış, bakışları sabit bir noktaya yönelmişti. Sol eli oturduğu koltuğun yanından sarkıyor ve avucundaki leblebiler birer ikiye parke döşemeye serilmiş antika bir Hereke halısının üzerine yayılıyordu... Vehbi Bey'in özel hayatının düzenli geçmesine yardım eden Hatice Okan salona girdiği zaman, Vehbi Koç'un hareketsiz bir şekilde oturduğunu fark etmiş, soğukkanlılığını elden bırakarak, büyük bir endişe içinde; "Beyefendi neyiniz var? Aman Allah'ım!" diye bağırmaktan kendini alamamıştı... İşte, o anda, Vehbi Bey derin bir uykudan uyanırcasına başını yukarıya kaldırıyor, "Bir şeyim yok!" diyerek ilk şaşkınlığın ve paniğin atlatılmasını sağlıyordu... Sonra, derinden gelen, ama gene de hâkim bir sesle; "Beni yatağıma götürün!" diyordu...

-O anda neler hissettiniz?

- Ellerimi, kollarımı ve ayaklarımı sanki bir donukluk kaplamaya başlamıştı. Hissizlik, duyarsızlık gittikçe yaygınlaşıyordu... Aklım başımdaydı... Bu durumda, en kısa zamanda bir doktora ulaşmalıydım... Tabii ki Allah'ın dediği olacaktı...

Vehbi Bey bu beklenmedik olayın çocuklarına haber verilmesini de istememişti. "Gecenin bu saatinde kimseyi telaşlandırmaya gerek yok. Doktor Faruk Bey'i arayın ve durumu bildirin" tenbihatında bulunmuştu...

Bu beklenmedik olay, 31 Mart 1994 Perşembe akşamı saat 20.45'te Yeniköy'deki apartman dairesinde yaşanmıştı...

Doktor Faruk Turnaoğlu bulunamayınca Kardiyolog Prof. Dr. Arif

Berki'nin hemen apartmana gelmesi rica edilmişti.

Olaydan bir saat sonra Vehbi Koç'un sağlık durumu kontrol altına alınmış bulunuyordu... İlk teşhis, beyne giden kan akışının yavaşlamasından meydana gelen kısa süreli bir baygınlık kriziydi...

*

Mart ayı sonlarında Koç Holding hesaplarının, hissedarların incelemesine sunulması, Vehbi Koç'u, daima hem heyecanlandırmış hem de mutlu etmiştir. Heyecanın kaynağı, Koç ismine güvenerek Koç Holding hisse senetlerini satın almış olanlara karşı mahçup olmama duygusudur. Mutluluğun kaynağı ise Holding'in, iştirâkleriyle beraber, her yıl daha da güçlenmesi, Türk ekonomisine sağladığı katkılar ve kurumsallaşma yönünde Türk özel sektöründeki öncülüğünü devam ettirmesidir... Bu sonuçları ve gelişmeleri görmüş olduğu için, Vehbi Koç, Yüce Tanrıya her fırsatta hamdüsena etmeyi vicdani bir görev saymaktadır.

31 Mart 1994 Perşembe günü Nakkaştepe'de yapılmış olan Koç Holding'in Otuzuncu Yıl Hissedarlar Toplantısında, o, bu duyguları, bir defa daha dolu dolu yaşamıştı... Aynı günün akşamı Yeniköy'deki apartmanın asansörüne binerken, iki saat önce tamamlanmış olan Genel Kurul'a sağlık içinde katıldığını düşünerek, huzurluydu ve büyük bir mutluluk duyuyordu...

1993 yılı sonunda Koç Topluluğu'nu meydana getiren bütün şirketler rekor denecek sonuçlar elde etmişlerdi. Üretim sayıları, cirolar ve kârlar katlanmıştı. Topluluk, büyük bir şevkle kendini 2000'li yıllara hazırlıyordu... Koç Holding'de, karar kademelerini azaltan ve grup başkanlarının yetkilerini daha etkili kullanabilecekleri yeni bir organizasyona geçilmişti... Ülke ekonomisinin içine sürüklenmekte olduğu bunalımlı bir dönemin arifesinde, Koç Topluluğu'ndaki olumlu gelişmeler Vehbi Bey'i umutlandırıyor ve genç yöneticilere olan güvenini kuvvetlendiriyordu...

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana sıkıntılı, bunalımlı ve coşkulu yıllar yaşamış, bunların bazen kahrını bazen de kıvancını paylaşmış bu "Baba" Koç, o gün, Yeniköy'deki apartmanına adım attığı dakikalarda, hayatın yorgunluğunu omuzlarında taşır gibiydi...

Elbisesini değiştirip spor bir kıyafetle haberleri izlemek için televizyonun karşısına oturduğu anda, yıllardır gönlünde gizlenen bir özlemin hüznü dolu ürpertilerini yeniden hissetmeye başlamış, yuvasında, başarılarının heyecanını ve keyfini kendisiyle paylaşacak

bir can yoldaşının varlığını ve onun duygulu sözlerini içtmeyi özlediğini farketmişti. Vehbi Bey, şefkat ve hayranlık dolu gözlerle kendisini kucaklayacak kadını duygulara hasret kalmıştı. Benliğini dolduran bu ürpertiye eşi Sadberk Hanım'ı kaybettiği 1973 yılından bu yana, tam 21 yıldır, kimseye hissettirmeden bağrında taşıyor ve yalnızlığını kendi dünyasının sessizliğine sarmalayıp gizlemeye devam ediyordu...

*

1 Nisan Cuma sabahı Amerikan Bristol Hastanesine geldiğini gören hastabakıcılar Vehbi Koç'un değişik bir 1 Nisan şakası yapmaya hazırlandığını sanmışlardı!.. Onların böyle düşünmeye hakları vardı! Çünkü, son haftalarda Amerikan Hastanesini Vehbi Koç Vakfı'nın satın alacağı yaygın bir şekilde konuşuluyordu...

-Handan hemşire! Şu Vehbi Koç gerçekten müthiş bir işadamı!

-Sabah sabah gene ne kehanette bulunuyorsun Suzan hemşireciğim?

-Görmüyor musun? Adam hastaneyi satın almadan denetlemeye başladı bile!

-Birkaç gece hastanede kalmalı ki bizim içyüzümüzü görsün ve kararını ona göre versin Vehbi Bey!

-Ne biliyorsun? Belki de hafta sonunu burada bizimle geçirir!

-İşte o zaman hepimiz yanarız !

Gerçekten, Vehbi Koç, o hafta sonu hastanede kalıyor ve bütün personel, doktorundan hastabakıcısına kadar, büyük bir sınav geçirmiş oluyordu...

Doktorlar, teşhislerinden emin olmak için beyin tomografisi ve manyetik rezonans (MR) testleri yapılmasına karar vermişlerdi. Gelen raporlarda beyne kan taşıyan ve kulakların arkasından geçen iki ana damarda yüzde doksana varan bir tıkanma olduğu belirleniyordu... Bu sonuçlar derhal Houston'daki Methodist Hastanesine fakslanıyor ve Vehbi Koç'un tıbben bünyesini bilen Dr. Howell'in görüşü soruluyordu... İstanbul'da konmuş olan teşhis doğrudur. Kaldı ki, Vehbi Bey'in Houston'da geçirdiği check-up'larda bu tıkanıklıklar belirlenmiş ve herhangi bir müdahale için gelişmelerin beklenmesi uygun görülmüştü... Şimdi, düşünülecek en etkili tedavi şekli, tıkanmış olan damarların ameliyatla açılmasıydı...

Konuları derinlemesine inceleyip alternatifleri "aile komitesi "ne sunma görevi gene Suna Kırac'a düşüyordu.

Suna'nın, Doktor Howell ile yaptığı telefon görüşmesinden şu ilginç durum ortaya çıkmış oluyordu: Vehbi Koç'un zihinsel yaşı bedeni yaşından otuz yıl daha gençti!.. Başka bir deyişle, onun 93 yaşındaki vücudu henüz altmış-altmış beş yaşındaki bir beyni taşıyordu!.. Kafası böylesine pırl pırl işleyen birisini kadere terk etmek büyük haksızlık olurdu... Doktor Howell konuşmasını şöyle noktalıyordu: "Suna! Koç ailesinin hemen bütün fertlerinde benim neşter izim bulunduğunu biliyorsun!.. Baba Koç'a, hiç tereddüt etmeden ameliyat öneriyorum... Kardeşlerinle hemen görüş! Bu teklifimi kabul ederseniz, babanızı bir ambülans uçağa bindirerek buraya, Houston'a getirin. Gerisini, Allah'ın yardımıyla ben halledeceğim!"

Bu defa aile komitesi Vehbi Koç'suz toplanıyor ve çocuklar babaları için, oybirliği ile hayati bir karar veriyorlardı: "Vehbi Bey'e ameliyat olması teklif edilecektir!"

Vehbi Koç çocuklarının ortak görüşünü soğukkanlılıkla dinlemiş ve her birinin gözlerinin içine bakarak evlat sevgisinin şefkatini içine sindirdikten sonra: "Demek ki, hayırlısı ameliyat olmakmış! Allah hepimize yardımcı olsun! Ne gerekiyorsa hemen başlansın!" talimatını vermişti...

Ancak Vehbi Bey'i, özel bir ambülans uçağı ile uçmaya razı etmek, bir hayli zor olmuştu...

"Siz, zırt pırt özel uçağa binmeyi marifet sayıyorsunuz! Bu kötü alışkanlığınıza şimdi de beni alet etmek istiyorsunuz! Bunu kabul edemem... Bana THY uçağında yer ayırtın!" diye dayatıyordu...

On saatten fazla sürecek bir uçuşta karşılaşılabilecek riskleri doktorlar kendisine anlatınca, Vehbi Bey, istemeye istemeye ambülans uçağa binmeyi kabul etmişti...

İstanbul'dan hareket günü ve zamanı 23 Nisan Cumartesi saat 10 olacaktı...

Doktorları ve yakın çevresi, Vehbi Bey'in, yaşama gücünü, çalışarak, hem de hızlı bir tempoyla çalışarak kazandığını öğrenmişlerdi. Bu gerçeği göre göre, ona: "Artık sen köşene çekil, sakın bir 'emekli patron' hayatı yaşa!" teklifinde bulunmak kadar yanlış bir yaklaşım olamazdı. Nitekim, çalışma temposunu yavaşlatmasını teklif edenlere, Vehbi Koç, gözlerini açarak hayretle bakıyor ve "Beni emekli mi yapmak istiyorsunuz? 'Hacı Babanızda' daha iş var! Siz kendinize göz

kulak olun da benim kadar sağlıklı yaşayın!" demekten geri kalmıyordu... Buna rağmen, 1994 yılına girildiği günlerde, Vehbi Koç kendisi için telaşsız ve sakin geçecek bir yaşam programı tasarlamıştı... İki saati aşan iş toplantılarından yorulduğunu hissediyordu... Gazete ve dergilerde yayımlanmış ilgi duyduğu yazıların kendisine okunan bölümlerini dinlerken, yarım saat sonra dikkati azalıyor, keyif duyduğu hafta sonu yürüyüşleri bile bazen gözünde büyüyordu... Artık "frene basmanın" gerekli olduğunun farkındaydı ve nazara inandığı için de, 94 yaşına merdiven dayadığını kendine bile itiraf etmekten çekiniyordu...

*

-Vehbi Bey! Sizin hayat hikâyenizi yazmayı kafamda şekillendirmeye başladığım andan beri anılarımda iz bırakmış olan şairlerimizi ve onların dizelerini hatırlıyorum...

-Sen de ne çok şey biliyormuşsun !

-Bunlar "bilmekten" değil "hissetmekten" kaynaklanan duygulardır... Bakınız, Celâl Sahir'in şu dizeleri sizin bugünkü hayatınızı anlatmıyor mu?

"Başım la gönlümü edemedim eş

Biri yüz yaşında biri yirmi beş.

Başım dedi dinlen, gönlüm dedi koş

Başım dedi durul, gönlüm dedi coş!"

-Sen müthiş adammışsın yahu!

-"Müthişlik" sizi düşünmekle başlıyor efendim...

-Çocuklarınızla, doktorunuz ve hastabakıcınızla, sizi yalnız bırakmayan dostlarınızla konuşarak hastalığınızla ilgili ayrıntıları belirledim. Olup bitenleri bir de sizden dinlemek istiyorum.

-Bilirsin, ben olayları olduğu gibi kabul ederim. Doktorlar beyne giden damarlarımda tıkanıklık başladığını daha önce belirlemişlerdi. Yıllar önce Zürih'te sonra Büyükdere'de bahçede ve Ayduk Koray Bey'in evinde hafif baygınlıklar geçirmişt看. Bu defa televizyon seyrederken ellerimde ve ayaklarımdaki hissin kaybolduğunu fark ettim. Paniğe kapılmadım. Doktorun gelmesiyle maneviyatım yükseldi... 1 Nisan Cuma sabahı Amerikan Hastanesi'ne giderek doktorlara teslim oldum.

-Sizi hastanede görenler 1 Nisan şakası yaptığınızı sanmışlar!

-Sağlık konusunda ben şakadan makadan anlamam! Doktorlar ne istedilerse onlara harfiyen uydum. Üç gün hastanede kaldım. Damarların açılması için ameliyatın şart olduğunu söylediler.

-Ameliyat kararını öğrenince ne hissettiniz?

- "Allah hakkımda hayırlısını versin" dedim. Başka ne yapabiliyordim ki?.. 23 Nisan Cumartesi sabahı İstanbul'dan Houston'a uçtum... Gene doktorların isteği üzerine seyahati ambülans donanımlı bir uçakla yaptım... Tabii bu seyahat pahaliya patladı!.. 26 Nisan Salı sabahı birinci ameliyatı oldum. Açtıkları damar yüzde doksan iki tıkanıkmuş... İyileşme döneminde bir de zatürree geçirdim. Bizim bünyemiz klimalı soğutmaya dayanmıyor... İçerisi soğuk, dışarısı sıcak olunca insan üşütüyor... Bu yüzden ikinci ameliyat biraz gecikti... Ateşim düştükten sonra da 9 Mayıs Pazartesi sabahı ikinci ameliyatı oldum. Bu damar da yüzde seksen tıkalı imiş!

-Onüç gün içinde iki ameliyat bir de zatürree geçirmek her yiğidin harcı değildir! Siz bu konuda da şampiyonluğunuzu ilân etmiş oldunuz!

-Böyle şampiyonluğu kimseye tavsiye etmem! Can meselesi olunca insan dayanıyor...

-Bu beklenmedik ameliyatlardan sonra Cenevre'ye gidip, 14 Haziran Salı günü Birleşmiş Milletler'in "Aile Planlaması Ödülü"nü aldınız. Herkes bu kuvveti nereden bulduğunuza şaşırdı.

-Benim için neler söylediklerini tahmin ediyorum! "Bu yaşa geldi hâlâ hırsını yenemedi! Adam ameliyattan çıktı ödül almaya gitti!" diyenler olmuştur tabii... Ben bunları memleketim için yapıyorum. Kim ne derse desin, gücüm yettikçe ülkem için yararı olacak her fedakârlığı yapmaya devam edeceğim...

*

Vehbi Koç'un rahatsızlığı ile ilgili olarak Dahiliyeci ve Kardiyolojist Doktor Faruk Turnaoğlu'ndan şunları dinledim:

-Siz, yıllardan beri Vehbi Koç'un sağlık sorunları ile ilgileniyorsunuz. Son gelişmeleri nasıl yorumladınız ve doksan üç yaşındaki Vehbi Bey'in ameliyat olmasını nasıl kararlaştırdınız? Bu riski nasıl üstlendiniz?

-Vehbi Bey'de kısa süreli şuur kaybı, ilk defa 1985 yılı aralık ayında görülmüştü. Zürih'te ve Houston'da yapılan incelemeler sonunda "karotid arterlerde", sağda yüzde elli solda da yüzde seksen tıkanıklık tespit edilmişti.

O zaman bu bulgular karşısında cerrahi bir müdahale düşünülmeydi... Tedavi olarak kan sulandırıcı ve damar açıcı ilaçlar kullanıldı. Bayılma vakası tekrarlayınca, 1993 Haziran'ında yapılan sonografi ile damarlardaki daralmanın yüzde seksene çıktığı görüldü... Buna rağmen tıkanıklıklar ciddi bir sorun yaratmıyordu...Ancak,31 Mart 1994 akşamı, Vehbi Bey, yeniden el kol ve bacaklarının uyuştüğünü hissediyor, onbeş-yirmi dakikalık bir süre, yürüme ve tutma yeteneğini tamamen kaybediyordu. Bu gelişmeler olurken, Vehbi Koç'un düşünme ve konuşma melekesi tamamen yerindeydi.

-1 Nisan sabahı hastaneye geldiğinde durum nasıldı?

-Vehbi Bey normal yaşamına dönmüştü. Buna rağmen, iki taraflı bir felç tehdidi devam ediyordu... Kendisini hemen istirahatata aldık. Büyük tansiyonu 150/160 mm Hg seviyesinde tutabilmek ve damarlarda ani bir pıhtı tıkamasını önlemek için ilaç tedavisine başlandı... Manyetik rezonans (MR) testleri karotid arterlerde daralmanın yüzde doksan beş seviyesine çıktığını gösterdi.

Doktor Faruk Turnaoğlu'nun belirttiği bu bulgular, beyne giden kan akışını azaltıyor ve bir krizle karşılaşma ihtimalini arttırıyordu... ilaç tedavisinin yetersiz kalacağı anlaşılmıştı... Boyun arterlerindeki daralmanın beyin içindeki damarlarda görülmemesi olumlu bir işaretti, ileri yaşma rağmen Vehbi Koç'un beyin dokusu ve hücre fonksiyonları normaldi.Ak ve karaciğerler, böbrekler vazifelerini yapıyordu. Başka bir ifadeyle, Vehbi Bey'in fizyolojik yaşı fiziksel yaşından daha genç kalmıştı! Bu durumda, onu kaderi ile başbaşa bırakmak yerine, tıkanan damarları açmak için cerrahî bir müdahaleyi göze almak gerekiyordu... Dr.Faruk Turnaoğlu ve Nörolojist Emil Goldenberg Houston'daki ünlü Methodist hastanesi cerrahlarından Dr.Howell'le yaptıkları değerlendirmelerden sonra, kesin olarak ameliyata karar veriyorlardı. "Yolcu uçaklarında kabin tazyiki tıbbî ihtiyaçlara göre ayar edilemediği için, bu uzun yolculuğun, ambülans tipi bir uçakla yapılması gerekliydi. Vehbi Bey'in o günlerdeki tansiyonu dengeli değildi. Oksijen noksanlığı bazı riskler yaratabilirdi." Bunlar Doktor Turnaoğlu'nun endişe ve görüşleriydi...

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, 23 Nisan Cumartesi günü saat 10'da, ambülans uçak Yeşilköy Havalimanı'ndan havalanıyordu... Bu seyahatinde,Vehbi Koç'a kızları Semahat Arsel, Suna Kırac ve

Doktor Faruk Turnaoğlu refakat ediyordu...

Yakıt ikmali yapılan iki duraklama yüzünden İstanbul'dan Houston'a varış on beş saat sürmüştü. Uçuş boyunca tansiyon ve kandaki oksijen yoğunluğu izlenmiş ve gerekli hallerde Vehbi Bey'e oksijen verilmişti.

Vehbi Bey'in daha önce yapılan ameliyatlarına yoğun bakım hemşiresi olarak katılmış olan Ayşe Pişkin, bu defa Houston'da, Vehbi Koç'u karşılayanlar arasındaki yerini almıştı... Ayak damarlarındaki tıkanıklıkla ilgili olarak daha önce Houston'a gitmiş olan ortanca damat Doğan Gönül ve eşi Sevgi, babalarını biraz coşku biraz da endişe içinde karşıyorlardı... On beş saatlik uçuştan sonra, saat farkından dolayı Houston'a inildiğinde günlerden gene cumartesiydi ve hava henüz kararmamıştı...

Vehbi Koç, tanınmış hastaları karşılayan ve otele götüren Lincoln markalı limuzine binerken, dikkatli gözler, onun dudaklarının oynadığını ve duasını tekrarladığını fark etmişlerdi... O, "Rahman ve rahim olan Allah'ım. Ancak sana kulluk ederim ve yalnız senden medet umarım. Bana, gene doğru yolu göster." diye yakarıyordu...

Methodist Hastanesi'ne gidenler, hastaneye yatmadan önce genellikle Marriott Otelinde kalırlar. Böylece, hastalar, refakatçiler ve ziyaretçiler, birbirlerine köprü geçitlerle bağlanmış bu iki yapı arasında, dışarıya çıkmadan, kimi heyecanlı kimi endişeli, bazen kederli bazen de umut dolu duygularla otelden hastaneye ve hastaneden otele gidip gelirler... Vehbi Bey de Houston'daki ilk gününü Marriott Otelinde geçirmiş ve 23 Nisan Cumartesi gecesi, Türkiye'de kutlanan Çocuk Bayramı'nın mutluluğunu evlatları ile yemek yiyerek paylaşmıştı...

Hemşire Ayşe Pişkin'e göre, Vehbi Bey, bu kritik saatlerde heyecanını belli etmemekte büyük başarı gösteriyordu.

-Pazar günü öğlen yemeğini bütün aile ile beraber yedik.

Vehbi Bey, keyifli olduğunu belli ederek heyecanını bizlerden saklamak istiyordu...

24 Nisan Pazar günü saat 16'da otelden hastaneye geçiliyor, Methodist Hastanesi'nin dokuzuncu katında hazırlanan bir odaya yerleşiliyordu... Vehbi Koç, hastanenin lüks bir otel konforuna sahip olan 12. kattaki odalarında kalmayı kabul etmemişti... 25 Nisan Pazartesi günü, yoğun bir şekilde programlanan inceleme ve kontroller tamamlanmış ve yapılacak ameliyatın bütün ayrıntılarını Vehbi Bey doktorlardan öğrenmişti.

26 Nisan Salı sabahı saat 7'de odasından alınarak ameliyathaneye götürüleceğini artık kendisi de biliyordu... Odasından ayrılmadan önce namazını kılmayı ihmal etmemişti... Vehbi Bey, bu defa, oğlu Rahmi, kızları Semahat, Sevgi ve Suna'nın yanında bulunmalarını istemişti. Duygularını belli etmemekle beraber, onların varlığından kuvvet almayı arzulamıştı...

*

Ameliyatı ünlü cerrah Dr. Howell yapacaktı. Ameliyathaneye Dr. Faruk Turnaoğlu da alınmış ve kendisine tıbbi müdahalenin bütün ayrıntıları ve planı anlatılmıştı. Birinci ameliyat ile boynun sol tarafındaki karotid arter açılacaktı. Dr. Turnaoğlu gözlemini şöyle anlatıyordu:

-Bütün tedbirlere rağmen ameliyatın çeşitli riskleri vardı. Bunlardan en önemlisi "amboli riskiydi", ince bir damarın tıkanması hastayı felç durumu ile karşı karşıya bırakabilirdi.Vehbi Bey ameliyatı iyi tolere etti. Beyin elektrosu alınarak fonksiyonlar devamlı izlendi. Yüzde doksan beş tıkanmış olan damarın temizlenmesi için damarın boyna isabet eden kısmı boydan boya açıldı ve yeniden daralmasını önlemek için de damara "yama" uygulaması yapıldı.

-Yama yapılacak damar Vehbi Bey'in neresinden alındı ?

-Yama, "damar bankasından" sağlandı.

Vehbi Bey'in ameliyathaneye alınması ile yoğun bakım odasına geçmesi yedi saatlik bir zamana sığmıştı.

Kendine geldiğinde de ilk sözü "Sizler burada mısınız?" olmuştu...

*

Yoğun bakımda geçirilen ilk gün Vehbi Bey'i oldukça rahatsız etmişti. Ayşe Pişkin'in izlenimleri şöyleydi:

- "Arter" ve "ven" damarları açık bırakılmıştı. Elektrotlar bağlıydı. Sık sık "nörolojik" değerlendirmeler yapılıyor, ameliyat bölgesinde devamlı buz torbası tutuluyordu.Ameliyattan bir gün sonra, makinelerden kurtulunca,Vehbi Bey de rahata kavuştu... Tabii, bu "rahata kavuştu" sözü tam gerçeği aksettirmiyordu. Ağrıları vardı. Ateşi istenilen seviyeye düşmemiş, 38 derecede kalmıştı. Bütün bunlara rağmen, Vehbi Bey "uyumlu ve kaprissiz hasta" davranışlarını sürdürüyordu. Bu arada, Ayşe Pişkin'e gösterdiği ilgisini de devam ettiriyor, beğendiği bir yemeği muhakkak onun da yemesi için ısrarcı

oluyordu: "Ayşe Hanım! Amerikalılar yemek yapmasını bilmez derler ama bu et yemeği çok lezzetli olmuş. Soğutmadan sen de hemen ye!" tenbihatını ihmal etmiyordu...

Ancak, ameliyatı takip eden dördüncü gün sabaha karşı saat üç'te, Vehbi Bey Ayşe Pişkin'i uyandırıyor ve: "Bu iş böyle devam edemez! Beni deneme tahtası yaptılar! Durmadan antibiyotik değiştiriyorlar ama ateşim bir türlü düşmüyor. Şimdi sana bir not yazdıracağım. Yarın sabah bunları doktorlara bir bir soracağız!" diyordu... Zaten son çekilen ciğer röntgenini Kardiyolog Dr. Muhammed Attar da beğenmemişti. Verilen antibiyotikler konusunda doktorlar arasında görüş ayrılığı belirmiş ve Vehbi Bey bunu hemen hissetmişti... Pazar sabahı doktorlar onun odasında bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yapmışlar ve bu defa antibiyotiği damardan vererek daha etkili bir tedavi yolu seçmişlerdi...

Bu beklenmedik durum ikinci ameliyat tarihinin ertelenmesine sebep olmuştu... Vehbi Koç'un akli ise Türkiye'deydi. 5 Nisanda açıklanmış olan ekonomik kararların üzerinden henüz bir ay bile geçmemişti. Amerikan Dolarının Türk Lirası karşısındaki değeri 40.000 liraya dayanmış, satışlar ve üretim durma noktasına gelmişti... Gazeteci-yazar Güneri Cıvaoğlu'na göre de, Vehbi Koç, birinci ameliyatın narkoz etkisinden kurtulur kurtulmaz, henüz canını düşünmesi gerektiği bir ortamda, kızı Suna'ya: "İnan ne yapıyor? Moskova'ya gitti mi? İhracat bağlantısı yapıldı mı?" gibi sorular yöneltmişti. Bunlar iyi alâmetlerdi. Çünkü, Vehbi Bey kısa sürede tekrar "Vehbi Koç"luğunu göstermeye başlamış oluyordu...

İkinci ameliyat ertelendiği için Vehbi Koç, oğlu Rahmi'ye ve kızı Suna'ya şu tâlimatı veriyordu: "Siz hemen İstanbul'a dönün, işlerin gidişatına bakın. Semahat ve Sevgi buradalar, ikinci ameliyata karar verilir verilmez tekrar gelirsiniz"

*

Vehbi Bey gibi hayatının her saatini programlamaya alışmış ve "boş vakit geçirme" lüksü olmamış birisinin Houston'da bir hastanede nasıl oyalandığını muhakkak siz de merak ediyorsunuzdur. Bu merakımızı, hemşire Ayşe Pişkin şöyle gidermektedir: "Ben, Vehbi Bey kadar uysal bir hastaya çok az rastlamışımdır. Sağlığı ile ilgili her konuya çok önem vermekte, en küçük bir ayrıntıyı bile öğrenmeye çalışmaktadır. Houston'da kaldığı sürece memleketimizde olup bitenleri yakından izlemiş, konsolosluğumuzdan gelen haberleri günü gününe takip etmiş ve değerlendirmişti. Vehbi Bey, bu seyahatinde Genelkurmay eski Başkanı Emekli Orgeneral Necip Torumtay'ın hatıratını, okumuştur.

Berber olduğumuz bir ay boyunca, Vehbi Bey'in tek bir saatini boşa harcadığını hatırlamıyorum!"

Zatürree tehlikesi atlatıldıktan sonra, Dr.Howell ikinci ameliyatın 9 Mayıs günü yapılmasına karar veriyordu. Haber hemen İstanbul'a iletilmiş, Rahmi Koç ve Suna Kıraç acele olarak Houston'a çağırılmışlardı... Dr. Faruk Turnaoğlu ilk ameliyattan sonra Houston'dan ayrılmıştı... Bu defa da, hemşire Ayşe Pişkin, Methodist Hastanesinin Türk Masası Şefi Ayşegül Arı, aynı hastanenin Türk dostu Başkan Yardımcısı eski hemşire Pat Tempel ve Hint asıllı hemşire Lovely, Vehbi Koç'un bu ikinci ameliyatının da başarılı sonuçlanması için canla başla çalışmışlardı... Ayşe Pişkin ayrıntıları şöyle hatırlıyordu: "Vehbi Bey, saat altıda uyandıktan sonra, her sabah yaptığı gibi yatağının kenarına oturarak, iki eliyle yüzünü kapatmış ve yeni bir güne başladığına şükretmişti... Heyecan duyduğunu, daha doğrusu hepimizin heyecanlı olduğunu hissediyordum... Namazını bitirdikten sonra odada bekleyen Semahat Hanım'a ve bizlere, titreyen bir sesle; "Allah hepimizi korusun! Hayırlısı neyse o olsun!" diyerek ameliyathaneye götürecek sedyeye uzanmıştı. Bayılılmadan önce, Dr. Howell de Vehbi Bey'den şöyle bir ricada bulunuyordu: "Lütfen benim için de dua eder misiniz?"

*

Her şey istenildiği şekilde geçmiş ve Vehbi Koç ikinci ameliyatı da başarı ile atlatmıştı. Şimdi sıra "sigara içmenin programlanmasına" gelmişti... İlginçtir ki,Vehbi Koç gibi birçok ünlüyü ameliyat etmiş olan Dr. Howell müthiş bir sigara tiryakisidir! Aşırı sigara içmekten akciğer kanserine yakalanmış olan hastalarına tedavi metodunu açıklarken bile, Dr. Howell, püfür püfür sigara içmekte bir sakınca görmemektedir... Vehbi Koç'un tiryakiliği bile programlı olduğu için, "sigara pazarlığı" bu defa iki doktor arasında yapılmıştı! Kalpçi Dr. Attar, Vehbi Bey'in, sigarayı kesin olarak bırakmasını istiyordu. Dr. Howell ise, eskiden olduğu gibi, günlük beş sigara rejimini değiştirmeye gerek görmüyordu... Sonuçta, bu anlaşmazlığı da Vehbi Koç çözümlemiş ve nekahat döneminde, akşam yemeğinden sonra günde yalnız bir adet sigara içeceğini bildirerek iki doktorunu da rahata kavuşturmuştu!..

Vehbi Koç gibi ünlü bir işadaminin rahatsızlığı, tabii ki, ailesinin dışında; akrabalarının, dostlarının ve iş arkadaşlarının da ilgi ve merak odağı olmuştu... Her gün gelen telefonlar, geçmiş olsun mesajları, çiçek sepetleri dikkatle kayda geçiriliyor ve Vehbi Koç'a bildiriliyordu... Sakıp Sabancı, Prof. Dr. İhsan Doğramacı ve Erdoğan Demirören Houston'a gelerek Vehbi Bey'i bizzat ziyaret etmişlerdi...

Artık, koridor yürüyüşleri park yürüyüşlerine dönüşüyor, akşam yemeklerine çocuklarıyla beraber Houston'da bulunan Türkler de katılarak Vehbi Koç'un sağlığına kavuşmuş olmasının mutluluğunu paylaşıyorlardı...

Nihayet yuvaya dönüş zamanı gelmişti... Önce Houston'dan New York'a uçulacak, orada iki saat dinlenildikten sonra THY ile doğrudan İstanbul'a varılacaktı... İstanbul'a kavuşma günü Kurban Bayramı arifesine denk geliyordu. Kızları Semahat ve Suna ile hemşire Ayşe Pişkin bu dönüş yolculuğunda Vehbi Bey'e refakat etmişlerdi... Her şey beklenildiği gibi aksamadan sürmüştü ve THY'nın TK-581 tarife sayılı uçağı 19 Mayıs Perşembe günü saat 10.45'te Atatürk Hava Limanı'na inmiş ve Koç ailesinin İstanbul'da bulunan fertleri ile dostlardan oluşan küçük bir grup, Vehbi Koç'u, duygu dolu davranışlarla bağırarak karşılamışlardı... Vehbi Bey, uçaktan indikten sonra kendisi için hazırlanmış olan tekerlekli sandalyeye binmeyi reddederek, sağlığına tamamen kavuştuğunu kanıtlamış oluyordu.

*

Vehbi Koç'un sağlığına kavuşarak yurda dönmüş olması, gazetelerde ve televizyon haber bültenlerinde, kamuoyuna geniş bir şekilde duyurulmuştu... Bu arada, Koç Holding Yürütme Komitesi Başkanı İnan Kırac'a, gazeteciler bir soru yöneltmişlerdi: "Bundan sonra Vehbi Bey'in çalışma temposu nasıl olur acaba?" İnan'ın cevabı şöyleydi: "Vehbi Bey, beyne giden damarlarındaki yüzde doksan tıkanıklığa rağmen, günde en az dört saat çalışıyordu. Şimdi damarlar tamamen açıldığına göre çalışma temposu tekrar sekiz saate çıkacaktır!"

Amerika'dan dönüşünden sonra, ben, Vehbi Koç'la ilk defa Suna Kırac'ın doğumgünü olan 3 Haziran'da verilen davette karşılaşmış, onu tahminimden çok daha dinç bulmuştum. Parıldayan gözleriyle her şeyi kontrol altında tuttuğunu belli ediyordu... Mikrop alma olasılığına karşı korunduğunu bildiğim için, kendisini, elini sıkmadan başımla selamladıktan sonra; aramızda şöyle bir konuşma geçmişti:

-İnan'ın sizin çalışma temponuzla ilgili beyanatını herhalde okumuşsunuzdur?

-Gazetelerde okunacak o kadar çok dedikodu var ki! Benimle ilgili olanlara henüz sıra gelmedi...

-Damarlarınız açıldığı için, günde dört saat yerine gene sekiz saat çalışacağınızı söylemiş İnan.

-Hacıbaban hasta yatağında bile çalışıyor! İnan dört saatii nasıl hesap

etmiş ki?

Vehbi Koç, böylece, bir defa daha, hayatı kendi kurallarına göre yaşayacağını ilan etmiş oluyordu...

*

1993 yılı içinde, Vehbi Koç, iki emelini daha gerçekleştirmeyi başarmıştı. Türk Eğitim Vakfı Başkanlığını, "aklına güvendiği" dostu Aydın Bolak'a devretmişti. Kuruluşunu gerçekleştirdiği ve yirmi beş yıl durmadan emek verdiği Türk Eğitim Vakfı Yönetim Kurulu'na girmesi için kızı Suna Kıraç'ı ikna etmeye çok uğraşmış, ama istediği sonucu elde edemeyince torunu Ömer Koç'u yanına almayı başarmıştı... TEV'in kuruluşunu ve bugünlere gelmesini sağlayan Vehbi Koç'a, Türk Eğitim Vakfı Şeref Başkanlığı'nın tevdi edilmesi kararı karşısında ise, TEV'e bağışta bulunan hayırsever vatandaşlar; "Şimdi, vasiyetlerimize karşı en kuvvetli teminatı elde ettik" demekten kendilerini alamamışlardı. Böylece, TEV Şeref Başkanlığı, Koç Holding Şeref Başkanlığı kadar, Vehbi Koç'un onur duyarak hak ettiği anlamlı bir armağan olmuştu...

Vehbi Koç, Aile Planlaması Vakfı çalışmalarında ümit ettiği ve gereği kadar desteklenmediğini görerek, zaman zaman şevkinin azaldığını hissetmişti... Ülkemizdeki hızlı nüfus artışının sosyal ve ekonomik sorunlarımızın büyümesindeki etkileri çok açık bir şekilde izlendiği ve yaşandığı halde, politikacılar, bu konunun halkımıza anlatılmasına gereken önceliği vermekte daima çekingen davranıyorlardı. Bu konunun uzun vadeli bir "devlet politikası" olmasını savunan Vehbi Koç, örneğin Turgut özal'ın ikbal yıllarında, ondan beklediği desteği umduğu seviyede elde edememiş olmanın kırılganlığını hâlâ içinde taşıyordu... İslami inanışların etkisiyle nüfusu yüz milyona ulaşacak bir Türkiye'yi hayal etmek ve böyle bir hedefi seçmene pazarlamak, politikacılara çok daha cazip geliyordu...

Vehbi Koç, bütün direnişlere ve aile planlamasını Türk ulusunun çoğalmasını engelleyecek bir "gâvur icadı" ilan eden zihniyete rağmen, Aile Planlaması Vakfı'nın, halkımızı bilinçlendirmesi çalışmalarını kendine has ısrarlı takipçiliği ile ülkenin gündeminde tutmayı ve varlıklı işadamlarımızın bu davaya maddi destek vermelerini sağlamayı başarmıştı...

Artık Vehbi Bey, bu hareketin de, genç kadrolar tarafından inançla devam ettirilmesini ve yaygınlaştırılmasını istiyordu... O, 1993 yılı sonlarında, başkanlığı, kendini sosyal çalışmalara seve seve adayan Feyyaz Berker'e devretmeyi kararlaştırmıştı... Vakıf Yönetim Kurulu

da, "Mütevelli Heyet Başkanlığı" ile ödüllendirerek Vehbi Koç'u, bu alanda da "unutulmayacaklar" listesine alma değerbilirliğini göstermiş oluyordu...

*

Eğer bilinçli ve sistemli bir şekilde çalışılırsa Aile Planlaması Vakfı'nın Birleşmiş Milletler'den ödül alması sağlanabilirdi...Yıllar boyu yılmadan devam ettirdiği bu gayretli çalışmalar karşısında,Vehbi Koç'u anlamlı bir şekilde ödüllendirme fikrinin ortaya atılması kimseyi şaşırtmamıştı... Vakıf Genel Koordinatörü Yaşar Yaşer'in önerisi yönetim kurulu üyelerince hemen benimsenmişti... Önemli kararların oluşması için yoğun bir lobi hareketinin gerekliliğini herkes biliyordu. Çünkü, 1990 yılında böyle bir şans ele geçmiş ve fakat sonuç beşe karşı altı oyla kaybedilmişti...

Rahmi Koç Uluslararası Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı olarak bazı önemli kişileri harekete geçirebilir, Suna Kırac Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da iş çevrelerinden tanıdığı dostlarına konunun önemini anlatabilirdi. Feyyaz Berker, Yaşar Yaşer, Birleşmiş Milletler'de Türkiye Daimi Delegeşi Büyükelçi İnâl Batu da kolları sıvamışlardı... Böyle bir ödülün alınması, aile planlaması konusunun ülkemizde daha iyi anlaşılmasına muhakkak ki çok yardımcı olacaktı...

*

10 Haziran 1994 tarihini taşıyan gazetelerde şöyle bir haber yayımlanmıştı: "Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Nüfus Faaliyetleri Fonu Ödülü bu yıl Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı adına Vehbi Koç'a veriliyor. Vakıf on yıllık çalışmaları nedeniyle bu ödüle layık görüldü."

"(...) Kamusal ve özel faaliyetlerde nüfus ve kalkınmanın tüm sorunlarında birinci ve en önemli faktörün insan olduğunu vurgulamak istiyorum... inanıyoruz ki, kadınların güçlendirilmesi ve toplum içindeki statülerinin yükseltilmesi sürekli kalkınmaya ulaşmada temel faktördür. Bizim hedefimiz, çocuklara hayatın temel unsurları olan sağlıklı yaşam ve beslenme, çocuklara ve annelere temel eğitim, kadınlara eşit haklar, daha iyi anne sağlığı ve aile planlaması hizmetleri, etkileyici ve destekleyici ekonomik gelişmeyi sağlamaktır..."

14 Haziran Salı günü Cenevre'de Birleşmiş Milletler Teşkilatının tarihi toplantı salonunda yapılan ödül töreninde vakfın hedeflerini belirten

bu konuşmaya gelinceye kadar hangi yollardan geçildiğini ve nasıl çalışıldığını Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Genel Koordinatörü Yaşar Yaşer şöyle özetlemektedir: "Bu ödül, 1983 yılında ihdas edilmişti. Biz ilk defa 1990 yılında aday gösterilmiş ve ödülü tek bir oyla kaybetmiştik. Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda alınan kararlarda politik gruplaşmalar çok etkiliydi. Böylece, bizim daha yaygın bir lobi çalışması yapmamız gereği de anlaşılmış oluyordu. Tabii ki, bu çalışmalarda, Washington' daki Büyükelçimiz Nüzhet Kandemir ile New York'ta Birleşmiş Milletler nezdindeki daimi temsilcimiz İnal Batu'nun desteklerine ihtiyacımız vardı. 1993 yılı sonunda Dışişleri Bakanlığımızın Vakfımızı Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu için aday göstermesi bize büyük güç kazandırmıştı."

Nitekim, Birleşmiş Milletler nezdindeki büyükelçimiz İnal Batu, temaslarına Hindistan, Japonya ve Rwanda Büyükelçileri ile başlamıştı. Diğer taraftan Nüfus ödülü Komite Başkanı Hollanda Sefiri Dr. Nicholas H. Biegan ile Komite Sekreteri Dr. Nafis Sadık'ın alınacak karardaki ağırlıkları biliniyor, İnal Batu ile beraber Vakfın İcra Komitesi Başkanı Feyyaz Berker ve Genel Koordinatör Yaşar Yaşer bu kişilerle sıkı ilişkiler kuruyorlardı. Kararda etkili olacak Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu organizasyonunun önemli diğer isimleri ise şunlardı: Hirofumi Ando, Stirling Scruggs ve Sethu Rao... Tabii, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Boutros Ghali kilit isimlerin başında geliyordu... Rahmi Koç; Dr. Kissinger, Ahmet Erteğün ve Japon Büyükelçi Yamazaki'ye mektup yazarak destek istiyor, Yunan lobisinin New York'taki önemli ismi Alexander Papamarkou bile devreye sokuluyordu... "Population Institute"ün Başkanı Werner Fornos, Prof. Dr. İhsan Doğramacı ve Johns Hopkins Üniversitesi "Center for Communication Programs" Direktörü Phyllis Piotrov da vakfın tanıtımında canla başla çalışıyorlardı... Suna ve İnan Kıracı ile Sevgi Gönül New York'ta Boutros Ghali ve eşi ile bir öğle yemeğinde bir araya gelerek vakfın çalışmaları hakkında onları bilgilendirmişlerdi... Bütün bunların yanında görsel tanıtıma da önem verilmiş, Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı'nın hazırlattığı "Berdel" ve "Umut Hep Vardı" filmlerinin video kopyaları tek tek jüri üyelerine ulaştırılmıştı... Bu çalışmalara Koç Topluluğu'nun New York'taki şirketi Ramerica da destek vermiş, müdür Davut Ökütçü organizasyonu, Nur Bunyak yazım işlerini başarı ile yürütmüştü... Bu büyük maraton 28 Ocak 1994 günü sonuçlanıyor ve Türkiye Aile Planlaması Vakfı on iki üyeden oluşan jüriden on bir oy alarak 1993 yılı "United Nations Population Award" ödülünü almaya hak kazanıyordu...

Ödül töreninin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın merkezi New York'ta yapılması herkesin gönlünde yatan bir istektir. Bu taktirde, tören daha

görmeli, çıkacak ses ise daha etkili olacaktı... Ancak, Birleşmiş Milletler bürokrasisini buna ikna etmek mümkün olmamıştı... Nihayet, törenin teşkilatın Cenevre'deki merkezinde 14 Haziran 1994 Salı günü yapılması karara bağlanmış oluyordu... Aynı gün, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'e de, ülkesinde aile planlaması çalışmalarında gösterdiği başarı için ödül verilecekti...

*

-Yaşar Bey! Bu sonucu Vehbi Bey'e nasıl duyurdunuz?

-11 Ocak 1994 Salı günü Büyükelçi İnal Batu telefonla beni aradı ve ödülü kazandığımızı haber verdi. Bu müthiş bir sonuçtu. "Dünya Nüfus Ödülü'nü" nihayet kazanmıştık. Bunca emek boşa gitmemiş ve mutlu sona ulaşmıştık. Durumu Vehbi Bey'e duyurmam gerekiyordu. Hemen telefona sarıldım ve sonucu heyecan içinde kendisine naklettim... Vehbi Bey beni dinledikten sonra sakın bir sesle; "Görüyorsun, kıismetse oluyor!" demiş ve bizlere teşekkür etmeye bile gerek duymadan telefonu kapatmıştı.

-Siz Vehbi Bey'i tanıyorsunuz. Vakfın kurulduğu 1986 yılından beri beraber çalışıyorsunuz... Onun sevdiği bir sözü hatırlatmak isterim: "İnsanlar söyledikleri sözün esiri, söylemediklerinin hâkimidir!" Vehbi Bey "esareti" sevmediği için duygularını kelimelerle ifade etmekten kaçınır, daima kıskanç davranır...

*

13 Haziran 1994 Pazartesi sabahı Yeşilköy'deki özel uçak terminalinin "Türyat" binası hummalı bir hareket içindeydi... Vehbi Koç Cenevre'ye özel Koç uçağı ile gitmeye karar vermişti... Bu defa kendisine; kızı Sevgi Gönül, damadı Doğan Gönül, torunu ipek Kırac, ev sorumlusu Hatice Okan ve hemşire Ayşe Pişkin refakat ediyordu.

Seyahat öncesi Amerikalı ve Türk doktorlarla konuşulmuş ve izinleri alınmıştı. Buna rağmen Vehbi Bey'in biraz heyecanlı biraz da endişeli olduğu hissediliyordu...

İkibuçuk saat süren uçuş boyunca hiçbir sorunla karşılaşılmamıştı... Cenevre'de "Hotel Berque"e gelindiğinde,Vehbi Koç: "Benim aküleri şarj etmem lazım! İstirahate çekiliyorum", demiş ve kendisine ayrılan daireye çıkmıştı...

14 Haziran Salı günü oldukça hareketli geçecekti. Vehbi Koç'un misafirlerine vereceği öğle yemeğine Boutros Ghali ve eşi katılacaktı. Tören için Cenevre'ye gelen gazeteci-yazar Altan Öymen, Güneri

Cıvaoglu ve Ertugrul Ozkok, Cen Ajans'in sahibi Nail Kecili, Prof. Dr. İhsan Dogramaci, Vakfin mustakbel baskanı Feyyaz Berker, Vehbi Koc Vakfi Yönetim Kurulu üyesi Prof. Kemal Oguzman ve Koc ailesinin hemen bütün fertleri davetliler arasındaydı... Düzenin kusursuz çalışması için, bu defa da Cenevre'deki Koc şirketi olan Kofisa'nın imkânları seferber edilmiş, Claude Nahum ve Marco Guarnero bütün hünerlerini ortaya koymuşlardı... Tabii bu organizasyonun da "beyni" daima geri planda kalmaya özen gösteren Suna Kırac'tan başkası değildi... Davet samimi görüşlerin belirtilmesine sebep olmuş, böyle bir ortamda Suna Kırac: "Kuzey Kıbrıs Cumhurbaşkanı ve Kıbrıslı Türklerin lideri Rauf Denktas Türk hükümetlerince ve siyasi parti liderlerince desteklenen bir devlet adamıdır" diyerek Butros Gali'ye politik bir mesaj vermeyi de ihmal etmemişti...

Tören saat 17'de yapılacaktı. Vehbi Bey, saat 16'da geleneksel öğle yuqusunu tamamlamış ve hazırlanmaya başlamıştı...

-Ayşe Hanım! Siz, hemşiresi olarak o günlerde de Vehbi Bey'e çok yakınlınız. Neler olup bittiğini anlatır mısınız?

-Bakışlarından ve kesik cümlelerle görüşmesinden heyecanlı olduğu anlaşılıyordu. Elbisesini giymeden önce duasını yapmış ve sık olmaya özen göstermiş, kravatının doğru durup durmadığını birkaç defa kontrol etmişti.

Uzunca bir süre ayakta kalacağı ve yeni insanlarla tanışacağı için yorgun düşeceğinden endişe ediyordum.

Heyecanını yatıştırmak için sakinleştirici bir hap alması teklifimi kabul etmemişti. "Ben bu gibi törenlere alışığım, siz kendinizle ilgilenin!" diyerek bizleri yatıştırmaya çalışmıştı...

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Cenevre'deki merkezinde yapılan törene dünyanın hemen her ülkesinden beş yüze yakın delege katılmıştı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'e de ödöl verileceği için, salonda, Türkler ve Mısırlılar çoğunluktaydılar...

Genel Sekreter Butros Gali'nin konuşması ile açılan toplantıda Seçici Komite Başkanı Dr. Nicolas Biegman ve Komite Sekreteri Dr. Nafis Sadık, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı'nın çalışmalarını öven konuşmalar yapmışlardı...Törenin anlamlı başka bir yönü de,Vehbi Koc'un teşekkür konuşmasını, torunu Ömer Koc'un İngilizce olarak ve İngiliz vurgusuyla okumuş olmasıydı.Törenden sonra verilen resepsiyonda, dünyanın değişik ülkelerini temsil eden delegeler Vehbi Koc'u kutlarken, ona, hayranlıklarını belirtmekten geri

kalmamışlardı... Her şeyin beklenilenden daha kusursuz ve mükemmel bir şekilde cereyan edip tamamlanması Vehbi Bey'i çok mutlu etmişti...

*

-Vehbi Bey! Siz, "Hâtıralarım-Görüşlerim-Öğütlerim" isimli kitabınızın sonlarına doğru: "Ömrüm bu kadar uzun olmasaydı, bugün hissettiklerimi asla tadamazdım" demiştiniz. Bunu söylediğiniz zaman henüz 86 yaşındaydınız ve "Dünyada Yılın İşadamı Ödülü"nü almıştınız. Şimdi, altı yıl sonra, gene uluslararası bir sahneye çıkıyor ve bu defa Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Aile Planlaması Vakfı'na verdiği "Nüfus ödülü"nü ülkemize kazandırıyorunuz. Bu olağanüstü başarı karşısında neler hissediyorsunuz?

-Bana verilen her ödülün büyük bir mutluluk duyuyorum. Bunları memleketim adına kazandığımı düşünüyorum ve beni yücelttiği için de Allah'ıma şükrediyorum... Bir insanın, gerçekleşmesi sabır ve zaman isteyen konularda mesafe alabilmesi büyük bir başarıdır. Aile Planlaması Vakfı'nın doğuşu pek çok arkadaşımın yakın ilgisi sayesinde gerçekleşmiştir. Büyük bir memnuniyetle görüyorum ki, artık, ulus ve devlet olarak, nüfus sorununun pek çok önemli boyutunu görmeye başladık. Bundan sonra bu konuda, hükümetlerin kararlı davranmaları, sorunları daha yumuşak şekilde çözecek ve halkın katılımını teşvik edecektir.

-Bazı çevreler ve yayın organları, bu ödülün verilmesi vesilesiyle size ağır hücumlar yönelttiler. Millî Gazete;

"Birleşmiş Milletler bir yandan Müslümanları yok edenlere yumuşak davranırken, bir yandan da Müslümanların azalması için çalışanlara ödül veriyor" diye manşet attı.

-Ben bunları tek taraflı görüşler olarak değerlendiriyorum. Bugün çözüm bulmak zorunda olduğumuz önemli sorunlarımızın başında nüfusumuzun aşırı şekilde çoğalması yatmaktadır. Her yıl yarım milyon gence iş alanı açmak zorundayız. Şehirlere yönelen göç yüzünden düzensiz, sağlıklı yapılaşma çoğalmaktadır. Yalnız üç büyük şehrimizde on milyondan fazla insanımız gecekondualarda yaşamaktadır. Bunların sağlık ihtiyaçları aksamaktadır. Eğitim kademelerindeki çocuklarımız yeterli şekilde okutulamamaktadır... Dünya nüfusunun yüzde yetmiş beşini oluşturan yoksul uluslar, üretimden ve ticaretten yalnız yüzde yirmi beş pay alabiliyorlar. Buna karşılık dünya nüfusunun yüzde yirmi beşini oluşturan gelişmiş uluslar dünya üretiminin ve ticaretinin yüzde yetmiş beşini, yani aslan payını

alıyorlar. Bu manzara karşısında beni vatan haini ilan edenlere güler geçirim!..

Vehbi Koç, aile planlamasının; "Ailelerin, istedikleri ve yetiştirebilecekleri sayıda çocuk sahibi olmaları" şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtirken, bu ilkenin dini geleneklerimize de ters düşmediğini vurgulamaktadır. Vehbi Koç, din açısından şu açıklamayı yapmaktadır: "Çoğalmanın sağlıklı olması, yetiştirilecek nesillerin ruh ve beden sağlığı açısından güçlü olmaları esastır. Kuvvetli ve sağlıklı müminin, güçsüz ve zayıf olandan daha hayırlı olduğu, bizzat Hazreti Peygamber (S.A) tarafından ifade buyrulmuştur."

*

Cenevre'de Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın tarihi salonunda yapılan ödül törenine katılan gazeteci yazar Altan Öymen şunları yazmıştı:

"Bir Türk olarak bu törende bulunmak güzel bir şeydi. Aile planlaması, sadece Türkiye'nin meselesi değil. Bu, dünyanın çok büyük bir bölümünde en önemli sorunlardan biri sayılıyor. Çözümü için öngörülen yol da, insanların çocuk yapma hakkını sınırlamak değil.

Tam tersine: Onlara 'istedikleri kadar' çocuk yapma hakkını tanımak. Ne kadar istiyorlarsa o kadar yapmak... Buradaki güçlük, dünyadaki çok kimsenin gerek sayı, gerek zamanlama açısından 'istediğini aşan' ölçüde çocuk yapma ihtimalinden korunmayı bilememesi. Veya bilse bile, bunun gereklerini yerine getirememesi... Bunun sonucu da malum, ana-babaların bakamayacağı, yetiştiremeyeceği kadar yüksek bir nüfus artışının, gerek o nüfusu, gerek toplumların yapısını perişan etmesi..."

Altan Öymen, Associated Press muhabirinin Vehbi Koç'a sorduğu bir suale verdiği cevabı da şöyle nakletmektedir:

"Muhabir bir demeç istedi ve birçok soru arasında hayatının nasıl geçtiğini sordu. Koç şöyle bir özet yaptı: 'Kazandığım parayı yemedim. Havaya harcamadım. Lüks hayat yaşamadım. Arsa alıp satmadım. Yatırım yaptım. Fabrika yaptım. Bir de, işte, memleketimi düşündüm. Vakıf işlerinde çalıştım.'"

Güneri Cıvaoğlu'nun görüşleri de şöyledir:

"Hüsnü Mübarek de,Vehbi Koç da birer İslam toplumunun insanları. İslam için yanlış bir inanç var. Nüfus planlaması yasak sanılır. Oysa Kur'an-ı Kerim de, Peygamberimiz Hazreti Muhammed de nüfus planlamasına olumlu bakmışlardır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'in El-Tevbe

suuresinde şöyle deniyor...' Allah size pek çok savaşta zafer gösterdi. Ancak, huneyn günü sahip olduğunuz çoğunluk size hiçbir şey getirmedi. Ve toprak ne kadar geniş olursa olsun, size dar geldi, yenilerek çekildiniz...' Yani çoğunlukla övünmemek, çoğunluğa güvenmemek, kaliteli insanlardan oluşan toplum mesajı veriliyor. Peygamberimiz Hazret-i Muhammed de imkânlarımızın yetiştirebileceği kadar çocuk yapmayı buyurmuştur... Yoksul, eğitimsiz, geri kalmış, iyi beslenmemiş toplumlar, daha iyi eğitimli, daha iyi bakımlı, daha gülbüz fakat sayıları az toplumlara esir olmuşlar, onların önünde yenilmişlerdir. Vehbi Koç da Aile Planlaması Vakfı'nı bu nedenle kurduğunu Cenevre'de anlattı... Türkiye nüfusunu planlarsa dünya ülkelerinin birinci liginde kalır. Aksi halde, tıpkı Hindistan, Bangladeş gibi, her gece belediyenin sokaklardan kamyonlarla binlerce ölü topladığı, arabalara insanların koşulduğu, işyerlerinde beşkurş ücretsiz, boğaz tokluğuna çalışılan ikinci lige yuvarlanır gideriz."

Ertuğrul Özkök'ün izlenimleri ise şöyledir:

"Ödül Vehbi Bey'e verilirken dikkat ediyorum, üç kızı da biraz heyecanlanıyor. Çünkü tören öncesinde, ödülü almak için Cenevre'ye gelip gelmemesi aile içinde epey tartışılmış. Sonunda gelmesi kararlaştırılmış. Kızları heyecanlı, ama Vehbi Bey sakin görünüyor. Törenden sonra duygularını soruyoruz... 'Hindistan'da yılın işadamı ödülünü alırken daha fazla heyecanlanmıştım. Herhalde artık alıştım' diyor.

Dikkat ediyorum, karşımızda bir işadamı yok. Bir devlet adamı var... Vehbi Koç; 'Bizim amacımız mudu çocuklar,mutlu anne ve babalardan oluşan bir toplumda yaşamak' diyor... Muhteşem bir tören, gurur verici bir ödül, vatan sevgisi ve bu vatani daha iyiye götürecek bir ideal... 93 yaşında bir Vehbi Koç... Hâlâ böyle güzel ihtirasları ve görev bilinciyle yaşıyor... Ne mutlu ona..."

Yılların gazetecisi Necati Zincirkıran da şu yorumu yapmaktadır:

"Türkiye'de devleti yöneten hükümetlerin nüfus planlaması konusunda kesin politikaları yoktur. Kürtajın serbest bırakılması belki örnek gösterilebilir, ama, kürtaj bir kurtuluş yolu değildir. önemli olan kürtaja neden olan olayı ortadan kaldırabilmektir... Bu konuda hükümetlerin yapamadığını Vehbi Koç'un kurduğu Türkiye Aile Planlaması Vakfı yapmaktadır... Vehbi Koç ciddi bir işadamıdır. İşinde olduğu gibi kurduğu vakıf ve hayır cemiyetlerinde de aynı ciddiyet içinde çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler de bunun farkına varmış ve kendisini ödüllendirmiştir. Bir Türk'ün dünyanın baş belası olan nüfus patlamasına karşı verdiği akılcı mücadele nedeni ile ödüllendirilmesi

bizler için ne büyük bir gururdur... Devletin yapamadığını demek ki insanlar da yapabiliyormuş..."

Köşe yazarı Ayhan Fırıldak da konuya şöyle yaklaşmaktadır:

"Bu büyük tehlikeyi görüp, nüfus kontrolüne destek verdiği için Vehbi Koç, bence, ülkesine en büyük hizmeti yapıyor. Bir işadama için daha çok nüfus daha çok müşteri demektir. Ama, bu durum ülke geleceği için de daha büyük sorun anlamına geliyor. Bu tehlikeyi görmek zorundayız."

Bekir Coşkun, her zamanki gibi, az ve öz şöyle yazmaktadır:

"Başbakanlığın önünde 'iş isterim iş' diye kendini kaldırımdan kaldırıma atan vatandaşa gazeteci arkadaşlarımız sordular:

Kaç çocuğun var?... Dokuz!.. Demek ki işi çocuk yapmak... Türkiye'nin en büyük sorunu, aslında aşırı nüfus artışı. Ne okul yetiyor, ne yol yetiyor, ne konut yetiyor, ne su yetiyor, ne İstanbul yetiyor, ne Ankara yetiyor... Aferin Koç'a... Gerçi Koç nüfus planlaması çabasında yalnız kaldı, yeterince etkili olamadı ama, bu yaptığı bile kurduğu sanayi yatırımlarından daha yararlı... Güzel, aydınlık, uygar bir Türkiye isteyen Koç'a destek olun... Yoksa kurtuluş yok... İşsiz adam hep iş için yırtınır.' Kaç çocuğun var?... Dokuz !.."

*

11 Şubat 1987 günü Hindistan'ın Yeni Delhi şehrinde Milletlerarası Ticaret Odası tarafından Koç'a verilen "Dünyada Yılın İşadama Ödülü" ülkemizde, her kesimde heyecan yaratmış ve Vehbi Koç; Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı, Başbakan, bakanlar ve çeşitli meslek odalarınca ayrı ayrı kutlanmış ve ödüllendirilmişti. Halbuki bu defa "Nüfus ödülü" için devlet kademesi, kurum ve kuruluşlar sessiz kalma yolunu seçmişlerdi. Bu suskunluk karşısında Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı Yönetim Kurulu değişik bir yol deniyor ve 28 Haziran 1994 Salı günü, Ankara Opera Sahnesi'nde "Türkiye Üçüncü Sektör Beyannamesi" nedeniyle düzenlenen toplantıda, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e bir şükran plaketi vermeyi kararlaştırıyordu.

Vehbi Koç bu törende yaptığı konuşmada şunları söylüyordu: "...Çalışmalarımızın sonucu 14 Nisan 1994 tarihinde yapılan merasimle kazandığımız Birleşmiş Milletler Nüfus Ödülü vesilesiyle bu başarıımızdaki değerli katkılarınızın bir anısı olarak sizlere vakfımızca sunduğumuz bu plaketi kabul buyurmanızı diliyoruz..."

*

15 Haziran Çarşamba günü Cenevre'den İstanbul'a dönülmeye karar verilmişti. Bu defa Koç uçağında, Vehbi Koç'a; Sevgi ve Doğan Gönül, Mustafa Koç'un eşi küçük gelin Caroline, torun İpek Kırac, Hatice Okan ve hemşire Ayşe Pişkin eşlik ediyorlardı. İstanbul'a gündüz gözüyle inilmesi için Vehbi Bey uçağın kalkış saatini 17'den 15'e aldırmişti. Bunun isabetli bir karar olduğu havalanıldıktan sonra anlaşılmış ve bozulan meteorolojik şartlardan çok az etkilenilmişti...

Uçakta hatıra fotoğrafları çekildikten sonra, Vehbi Bey, oturduğu koltuğun arkalığını geriye yaslamış ve gözlerini kapatarak belleğindeki olayları düşünmeye başlamıştı...

Zaman ne kadar da çabuk akıp gitmişti!.. 1994 yılının geride kalan altı ayı boyunca ne olaylar yaşanmıştı...

Dış kredi notumuz kırılmış, hazine bonosu ve repo faizleri tırmanmış, döviz patlamış, Türk lirası perişan olmuş, enflasyon yüzde yüz duvarını aşmış, siyasette bol laf üretilip hiç iş yapılmamış, sol ve sağ partiler daha da bölünmüş, liderlerin bitmeyen kavgaları devam etmiş, yerel seçimlerden şaşkınlıkla çıkılmış, yeni anayasa arayışı hızlanmış, laiklik ve şeriat tartışmaları yaygınlaşmış, özgürlük, insan hakları ve demokratikleşme şarkıları söylenmeye devam etmiş, eğitim sisteminin yetersizliği bir defa daha anlaşılmış, özelleştirme tıkanmış, borsa iniş ve çıkış sarhoşluğunun içine düşmüş, işsizlik artmış, piyasalarda durgunluk yaygınlaşmış, fabrikalar kapanmış, susuzluk ve kuraklık korku salmış, çevre daha da kirlenmiş, Bosna-Hersek dramı yaşanmış, Kıbrıs davası çatallaşmış, PKK terörü iç harbe dönüşmüş, trafik canavarı azmış ve sonu gelmeyen ölümlerle dünyamız kararmıştı...

Vehbi Koç, uçağın tekerlekleri Atatürk Havalimanı'nın pistine değdiği an, kâbustan uyanırcasına koltuğundan doğruluyor ve içinden gelen bir ses ona şunları hatırlatıyordu: "Ey Vehbi Koç! Sen, sık sık yaşadığın devirlerden bahsedersin. Birinci Cihan Harbi'ni, Kurtuluş Savaşı'nı, İkinci Dünya Savaşı'nı, Atatürk, İnönü, Bayar, Menderes dönemlerini, ihtilalleri ve askeri yönetimleri gördüğünü söylersin. Koalisyonlarla ve Milli Cephe hükümetleriyle yaşadığın sıkıntıları anlatırsın. 12 Eylül döneminin ve Turgut Özal'ın beğendiğin ve beğenmediğin politikalarından ders alınmasını istersin. Tansu Çiller'e, Mesut Yılmaz'a, Murat Karayalçın'a öğütler verirsin. Parlamentodan ülkenin temel konuları üzerinde 'milli uzlaşma'ya varılmasını beklersin. Ve, bütün bu olaylar karşısında, sen, nasıl olur da cesaretini ve umudunu hâlâ yitirmezsin?"

Vehbi Koç, bu karmaşık soruyu, kendine has tebessümünü elleriyle gizleyerek, şöyle cevaplıyordu:

"Yaşamak ne güzel bir duygudur!"

İşte, okuyacağınız hayat hikâyesinde, siz, bu duygunun ipuçlarını bulacak, "Patronum Vehbi Koç"un, bir sanatkâr ustalığı ile, sabrı ve başarıyı, nasıl bağdaştırdığını anlayacaksınız...

*

Köklü ailelerin birçoğunda olduğu gibi, Sadberk Hanım'la Koçzade Vehbi'nin dört evladı da, gözlerini dünyamıza aynı evde, aynı odada ve aynı karyolada açmışlardı, önce Semahat, sonra Rahmi, Sevgi ve Suna'nın ilk yaşam çığlıkları Keçiören'deki bağ evinin duvarlarında yankılanmıştı.

"Bağ evi 1923 senesinde babamız tarafından alınmıştı. Vehbi Bey Çoraklı'da doğmuş. Ne yazık ki o ev yıkılıp gitmiş. Biz dört kardeş aynı odada, aynı karyolada doğduk. Çocukluğumuzun en güzel anları bu evde geçti. Rahmetli annem, İstanbul'da Büyükdere'ye gitmeden önce, Keçiören'de birkaç ay kalmayı severdi."

24 Eylül 1994 Cumartesi günü "Vehbi Koç ve Ankara Araştırmaları Merkezi-VEKAM"ın açılış töreninde konuşan Rahmi Koç, anılarını böyle dile getirmişti.

1923 yılında Koçzade Vehbi tarafından satın alınmış olan bu bağ evi, 1992/93 yıllarında, kültür varlığı olarak restore edilmiş, bina içine, küçük boyutlarda; iki sergi salonu, kütüphane, konferans salonu ve arşiv sığdırılmıştı. Bu merkezde, bilimadamları ve araştırmacılar, Vehbi Koç'un hayatı ve Ankara'nın gelişimiyle ilgili incelemeler yapabileceklerdir.

Ankaralı olması yanında, Hacı Bayram Veli soyundan gelmesiyle de övünen Emekli Büyükelçi Fuat Bayramoğlu'nun VEKAM'ın açılış günündeki duyguları da şöyleydi:

"Vehbi Koç ve Ankara Araştırmalar Merkezi" VEKAM'ın açılışında Koç Ailesi fertleri bir arada (24.09.1994)

"Bu evin hatırası, içinde doğan ikinci kuşak Koç'lar kadar, bende de eskidir. Şimdi burada Koç'ları üç kuşak olarak aramızda görüyoruz. Dede Koç Vehbi Bey, baba Koç Rahmi Bey, kız kardeşleri ve nihayet torunlar... Bu bağ evi şüphesiz Vehbi Koç'un görkemli ve büyük eserlerinin yanında çok mütevazı kalmaktadır. Tıpkı 1926'da babasının firmasını devralarak işe başlaması kadar mütevazıdır. Ama ümitliyim ki burası da gelişecektir."

Bağ evini "araştırma merkezi" haline sokan Sevgi Gönül'ün duyguları ise daha değişikti.

"(...) Yarım asrı geçen bu yaşımda, 'Acaba Türkiye ilerliyor mu?' diye düşündüğüm zaman, bazen üzülüyor bazen de seviniyorum... İlerledik! Ama, bağlar bahçeler kayboldu.. Hızlı nüfus artışı, bugünkü çocukları, tabiat güzelliklerinden mahrum etmektedir... En ufak kumaş parçasını atmayan annem sayesinde, onun adına, Sadberk Hanım Müzesini kurduk. Babam ise, notları yazılı en ufak kâğıt parçalarını dosyalarda saklar. Bunları bize vermeye henüz kıyamadı, ama alacağız!.. Ankara'da doğmuş ve dünyaya mal olmuş işadamı babamın, hayatına ve yaptıklarına ait belgelerin hepsini burada toplayıp araştırmacıların istifadesine sunacağız."

Ankara tavaşının ve gözlemelerin yenilip ağızların tatlandığı ve seymenlerin kıvrak oyunları ile gönüllerin coştığı bu törende, Vehbi Koç, iş hayatına atıldığı ilk günleri hatırlıyor ve yaptıkları ile gurur duyduğunu belli ediyordu... Ve gözlerinde, hızla akıp gitmiş olan yıllara duyulan hasret pırıltıları seziliyordu...

"Yıllar ne çabuk geçti o günler arasından,

Bir bağ evi kaldı bütün bu hâtıralardan... "

*

Babalar, en mutlu anlarını, evlatlarının kazandıkları başarıları izlerken yaşarlar... 1994 yılının sonuna yaklaşılrken, Vehbi Koç, oğlu Rahmi Koç'un Uluslararası Ticaret Odası (İCC-İnternational Chamber of Commerce) Yönetim Kurulu Başkanlığına seçildiği 8 Kasım günü, böyle bir mutluluğu doyasıya yaşamış ve tatmış oluyordu.

1984 yılında Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanlığını Rahmi Koç'a bırakmış olmasına rağmen, kurucusu bulunduğu Koç Topluluğu'nda, Vehbi Bey'in devam eden patronluğunu kimse yadırgamamaktadır. Rahmi Koç da, 64 yaşını tamamlamış olmasına rağmen, hâlâ, babası Vehbi Koç'un belirlediği kurallar içinde kalmaya büyük özen göstermekte ve "imparatorluğun" ikinci kuşak temsilcilerinin tamamı, babalarının ve Koç isminin gölgesinde kalmayı bir "yaşam biçimi" olarak benimsemiş bulunmaktadır.

"Gözlerden ve medyadan uzak yaşama" isteği, Rahmi Koç'un Uluslararası Ticaret Odası bünyesinde yıllardan beri süregelen "katılımcı" çalışmalarının dışarıya aksetmesini önlemiş bulunuyordu. İngilizceye olan hâkimiyeti yanında fikirlerini "eldivensiz" söyleme

alışkanlığı, enternasyonal arenada, ona, saygın bir kişilik kazandırmıştı... Böylece, 8 Kasım 1994 günü, İCC Konseyi'nin Paris'te yaptığı toplantıda, Rahmi Koç, iki yıl için, Uluslararası Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığına seçilmişti.

Duygularını dışarı vurmamak için direnen Vehbi Koç, oğlu Rahmi Koç'un bu başarısına, değişik ve şakacı bir açıdan bakıyordu:

-Rahmi Bey'in Uluslararası Ticaret Odası'nın Yönetim Kurulu Başkanlığı'na seçilmiş olmasından Türk iş dünyası kıvanç duyuyor. Siz de birkaç cümle ile hislerinizi belirtir misiniz?

-Uluslararası Ticaret Odası, 1987 yılında, Dünyada Yılın İşadamı Ödülü'nü bana verdi. Ben Rahmi'den önce 'dünyaya açıldım', unuttun mu ?

*

"Bir yudum sevgi, bir yudum mutluluk

Dünyamızı toz pembe etmeye yeter

Bir yudum sefa bir küçük vefa

İnan ki gönlümü almaya yeter... "

Vehbi Koç, Rahmi Koç'un bu başarısı karşısında, yukarıdaki dizelerde belirtildiği gibi, dünyamızı "toz pembe" görmeye başlıyor ve 1995 yılının eşiğinde, gönlünü,"Sevgili oğlunun sefası" ile dolduruyordu...

*

Vehbi Koç, 1995 yılının bir Haziran gecesi, birçoğumuzun evine misafir olmuştu. Televizyon kanallarından birinde, Vehbi Bey, genç bir bayanın sorularına cevaplar veriyordu:

Konularımızı ekonomi dışına alalım. Aşk hakkında ne düşünüyorsunuz?

O anda, ben de, bütün dikkatimi ekrana çevirmiştim. Vehbi Koç, soruyu anlamamışçasına, sonsuz bir boşluğa bakar gibiydi. Röportajı yapan bayan, cevap alma kararlılığı içinde; "Siz, hayatınızda hiç aşık olmadınız mı? Seyircilerimize özel hayatınızı açmak istemez misiniz?" diyordu.. Ben, bu konuşmayı izlerken müthiş keyiflenmiştim! Bakalım, deneyimli Vehbi Koç, kendisi için aykırı olan bu soruya nasıl cevap verecekti?.. Yüz ifadesi sertleşmiş, kızdığı zamanlarda olduğu gibi alt

dudağı gene aşağıya sarkmıştı. Kesin bir ifadeyle verdiği cevap şöyleydi:

- Bana bu yaşımda böyle sorular sormayın!

Bu kısa diyalogu dinlerken, benim keyif duymamın' bir sebebi vardı... Vehbi Koç'un hayat hikayesini yazmaya karar verdikten sonra, kendisiyle ilk görüşmeyi 23 Haziran 1993 günü Nakkaştepe'deki çalışma odasında yapmış ve amacımı şöyle özetlemiştim: "Sizin iş hayatındaki başarılarınızı hemen herkes biliyor. Ben, yazacağım kitapta, başarılarınızın yanında özel hayatınızı da öne çıkarmak istiyorum. Sizi örnek alacak gençler, "insan" yönünüzü, duygularınızı, gönlünüzde yaşamış olduğunuz heyecanlarınızı da öğrenmelidirler. Bu konularda bana açılmanızı bekliyorum" demiştim.

Vehbi Bey, içten olduğuna inandığı bu açıklamamı şöyle karşılamıştı: "Benim hayatımda, senin süslü kelimelerle belirtmeye çabaladığın duygular, heyecanlar yok. Ben, dümdüz bir adamım. Madem hayat hikayemi yazmaya karar verdin, bunları sen bul! Ben de öğrenmiş olurum!"

Artık, Vehbi Koç'un "duygu âlemi"ni ve "insan" yönünü öğrenmek için yakın çevresine yönelmekten başka çarem kalmamış oluyordu.. Ben de bunu yaptım ve ortak inancı belirledim! Vehbi Koç'un gerçek "aşk"ı, tek kelimeyle "çalışmak"tı!..

İşte, "Anılarımla Patronum Vehbi Koç"u okurken, ondaki yaratıcılığın ve önderlik gücünün bu olağanüstü "çalışma aşkından" kaynaklandığını siz de anlayacaksınız.

ARAYIŞ DÖNEMİ: 1901-1950

"Zafer 'zafer benimdir' diyebilenin, muvaffakiyet 'muvaffak olacağım' diye başlayanın ve 'muvaffak oldum' diyebilenindir. "

Gazi Mustafa Kemal

*

Miladi takvim 1900 yılını gösterdiği günlerde, Ankara'da, bütün Anadolu'da olduğu gibi, kimse yirminci yüzyıla girildiğinin farkında değildi!

1 Ocak 1900 yılının sabahı, ezan sesiyle uyanan Ankaralı kadınlar, gecedен hazırladıkları mangalların başında, soğumuş çatlak ellerini, küllenmiş kömür ateşi üzerinde ısıtırken, kömür dumanından kararmış çaydanlıklara maşalarla yer açıyorlardı... Sonra sıra, feri kalmamış idare lambaları ile karanlığı kırılmış odalara namaz seccadelerini sermeye geliyordu... Dondurucu ayaza aldırmayan erkekler ise, henüz aydınlanmamış sokakların kaldırım taşlarını, ellerindeki fenerlerle seke seke aşarak, mahalle camilerinde namaza durmaya koşuyorlardı...

Sabah namazında, ülkenin dirliği, padişahın sağlığı ve milletin varlığı için yüce Tanrıya dua edilecekti... Ülkenin, milletin ve padişahın bu dualara gerçekten ihtiyacı vardı... Dünyanın ve bütün insanlığın çehresini değiştirecek olan yeni bir yüzyıla girilirken, Osmanlı imparatorluğu her yönüyle büyük bir çöküntü içindeydi... Ekonomik yoksulluk, siyasal kararsızlık ve sosyal anarşi İmparatorluğun temellerini sarsıyordu.. Ancak, Balkanlardan Arap Yarımadası'na kadar yaygınlaşan huzursuzluklar, Ankaralıların sadelik içindeki yaşama alışkanlıklarını pek fazla etkilememişti... Telaştan ve tantanadan uzak bu sakin düzen, Koçzade Mustafa Efendi'lerin evinde de, yıllardan beri aynen sürüp gidiyordu... Ankaralı köklü bir aile olan Kütükçüzade Rıfat Efendi'nin kızı Fatma hanımla evlenen Mustafa Efendi'nin ilk evlatları, 1901 yılında, "üzümlere alaca düştüğü günlerde" gözlerini dünyaya açtığında, yaşanacak senelerin Koçzade Vehbi'ye neler getireceğini tahmin ve hayal etmek mümkün değildi!.. Ataları, annesi tarafından altı yüz, babası tarafından da iki yüz elli yıllık bir geçmişe sahip olan,orta halli Anadolulu bir ailenin ilk erkek evladı küçük Vehbi, gerçekte, oldukça güvenli bir ortamda dünyaya gelmişti... Çoraklık Bağları'nda yazlık ve Karaoğlan Caddesi'nde kışlık

evde geçen hayat, zamanın Müslüman Ankaralıları iin küçümsenemeyecek bir refah seviyesinin işaretleriydi. O kadar ki, ailelerin varlıkları, baba Koçzade Mustafa Efendi ile dede Ktk Rifat Efendi'nin "Hac farizasını" yerine getirmelerine bile imkân sağlamıştı...

Koçzade Vehbi, bebeklik çağını, ele avuca sığmayan bir canlılık ve yaramazlık içinde geçirmişti!.. Annesi, gözü arkada kalmadan komşularını ziyaret edebilmek için, bazen onu bağdaki evlerinin kapısına uzunca bir iple belinden bağlamak zorunda bile kalmıştı!..

Çocukların mahalle mektebine gönderilmesi geleneğine uyularak, Hacı Bayram Camii'nin yanındaki Topal Hoca'nın mektebinde "elif cz" ezberlemeye başladığında küçük Vehbi beş yaşına henüz basmıştı. Okulda, akranlarını sert bakışları ile etkisi altına alan, hareketli, az konuşan, çok çalışan, her şeyi yakından izleyen, çember çevirmeyi, elik omak oynamayı bile zlemeyen sıradışı bir ocuktı Koçzade Vehbi...

Vehbi Bey, o günleri şöyle hatırlamaktadır: "ocukluk yıllarımda unutamadığım olayları düşündüğüm zaman şunlar aklıma gelir: Ailece gidilen mahalle hamamları, dedem Hacı Rifat Efendi'nin atal-bıçakla yemek yemesi, namazın kutsallığını korumak için oturma odamızda üstü örtülü duran "padişah resmi", bozulmasın diye kuyuya sallandırılan ii yemek dolu sepetler, eve misafir geldiğinde yakılan 'lüks lambaları' ve mahalle mektebi duvarında asılı duran falaka."

O günlerde, anne Fatma Hanım Karaoğlan Caddesi'ndeki evin cumbasında, başında beyaz başörtüsü, elinde doksan dokuzluk tespihi, oğlunun okuyup adam olması için dua eder, Allah'tan, Koçzade Vehbi'nin rızkının açıp taşmasını dilerdi...

*

 yıllık mahalle mektebi tamamlandıktan sonra sıra ilkokula devama gelmişti. Küçük Vehbi, daha ilkokul çağında unutamadığı ilginç olaylar yaşamıştı...

Vehbi'ye, sünnet olduğu zaman düğün yapılmamıştı. Babası şatafatlı şeyleri sevmezdi. Oğluna aldığı sünnet hediyesi de bir eşekti! Yazın okullar tatil olduğu zaman, yazlığa geçilince Vehbi'nin en büyük keyfi, atla şehire inen babasına eşeği ile eşlik etmektir! "Eşeğime heybeyi sarar, üstüne biner, çarşıya inerdik. Aldığımız erzakı heybeye doldurmak ve sırtımda taşımak benim görevimdir."

Ancak, zaman geçtikçe, küçük Vehbi, eşeğine duyduğu güvenin

azaldığını hissediyordu! Çünkü, eşeğinin kulaklarının Hristiyan çocukların eşeklerinin kulakları gibi dik durmadığını fark etmişti!.. Önceleri bunu bir beslenme sorunu sanmış, babasının atına ait yemden yaptığı takviyeye rağmen eşeğinin kulaklarını bir türlü dikleştirememişti!.. Küçük Vehbi, bu farklılığın, eşek hayatında bile bir 'statü' konusu olduğunu anlıyor ve bütün dikkatini artık çevresine çeviriyordu!.. İşte, Koçzade Vehbi'yi "girişimciliğe" yönelten ilk duygular bu "düzeyi yakalama" kararlılığı ile filizlenmeye başlamış oluyordu...

*

Abant Gölü çevresinde yapılan bir yürüyüşte, Vehbi Koç'un, yolun ilerisinde duran bir eşeğin yanına gittiğini gören mimar ve yazar Aydın Boysan merak eder ve yanlarına yaklaşır. Vehbi Bey, Aydın Boysan'a şu itirafta bulunur: "Bak, ne güzel dik kulaklı bir eşek!.. Babam bana, çocukluğumda düşük kulaklı bir eşek almıştı. Dik kulaklı bir eşeğe sahip olamamak, içimde hep ukte olarak kalmıştır!"

*

Anadolu'nun bütün vilayet ve sancaklarında olduğu gibi Ankara'da da ticaret işleri Yahudi, Ermeni ve Rumların elindeydi... Gösterişli evler, büyük dükkânlar hep onlara aitti. Koçzade, artık zenginliğin ne demek olduğunu hissediyor ve kıyaslamalar yapabiliyordu.

O günler; "Bu duygularla, ben de ticarete atılıp zengin olmaya karar verdim. İlk hedefim, kazanacağım elli bin lira ile, Ankara'da beş katlı bir mağaza sahibi olmaktı" diye anlatan Vehbi Bey, daha o zamandan kendine büyük hedefler seçmeye başlıyordu...

Dede Hacı Rifat Efendi torununun değişik kişiliğini sezen ilk aile büyüğü olmuştu. "Bu çocukta bir başkalık var! Ne zaman elimi öpmeye uğrasa 'dede sen para kokuyorsun!' diyerek benden harçlık beklediğini hatırlatıyor" diyordu...

İlkokulu birincilikle bitiren ve bugünkü orta eğitimin eşdeğeri olan "Taş İdadisinde" sınıf birinciliği için yarışan Koçzade Vehbi'nin düşünce dünyasını artık, ticaret âleminin karmaşık rüyaları renklendiriyordu!

Kararını vermişti! Okulu bırakacak ve ticaret hayatına atılacaktı!

"Bu kararımı önce anneme, sonra babama açtım. Okulu bırakmama razı olmadılar. Annemin babası dedem Kütükçüzade Hacı Rifat Efendi âlim, akıllı bir insandı. Her hafta bir gümüş kuruş harçlık veren

dedeme düşüncelerimi anlattım ve bana destek olmasını istedim. Başlangıçta o da tahsilimi yarıda bırakmama karşı çıktı. Ben mücadelemi sürdürdüm! Sonunda bütün aile pes etti ve tam on beş yaşında, elimde tasdiknamemle, kendimi, özlemle beklediğim yeni bir yolun başında buldum!"

Böylece Koçzade Vehbi, Osmanlı İmparatorluğu'nun "Avrupa'nın hasta adamı" olduğu bir dönemde, yalnız kendisine güvenerek, büyük mücadelesini başlatmış oluyordu... O tarihi günde, Karaoğlan Çarşısı'ndaki fotoğrafçıya uğramış, başındaki fesi sağ kaşının üstüne yatırarak bir hâtıra fotoğrafı çekirtmeyi de ihmâl etmemişti... Küçük Vehbi'nin okul çağının başladığı 1908 yılını takip eden senelerde, imparatorluğun bütünlüğünü sarsan olaylar birbirini kovalıyordu. Arka arkaya gelen felaketler büyük çöküşün habercisiydiler. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Bosna-Hersek'in ve Girit Adası'nın kaybedilmesi, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı, Arnavutluk ve Lübnan isyanlarından sonra Birinci Dünya Savaşı'nın patlaması ve nihayet Kurtuluş Savaşı'na yönelişimiz, 1908-1922 yıllarında ulusça büyük acılar içinde yaşanan dönemin gerçek dramını sahneliyordu... Osmanlı İmparatorluğu'nun dış ekonomik ilişkilerindeki perişanlık, ülkeyi, askeri ve siyasi alanda yarı sömürge yapmıştı. Borçlanmalar, yabancı sermayeye verilen imtiyazlar, düyun-u umumiye ve kapitülasyonlar ekonomik ve sosyal varlığımızı bütünüyle emperyalizmin denetimine sokmuştu.

Bunun içindir ki, henüz "ulusal burjuvazi" geleneğinin gelişmemiş olduğu bir ortamda ve Cumhuriyet döneminde, Koçzade Vehbi'nin Anadolu'nun göbeğinde ticarete atılması, "Koç"luğu kanıtlandıktan sonra, kuşatılmış bir kaleden yapılan "huruç" harekâtı kadar önemli bir kahramanlık sayılacaktır!..

*

İmparatorluk döneminde ticari faaliyetler ve özellikle dış ticaret ilişkileri "gayri Müslim" unsurların kontrolündeydi. İç ticaret ise "esnaf" karakterli, küçük sermayeli Müslüman müteşebbislerin ilgi gösterdikleri bir alandı... Nitekim, Koçzade Hacı Mustafa Efendi ticaret yapmaya karar verince, dini bütün ve inançları aynı olan arkadaşları; Aktarbaşı Mehmet, Kütükçüzade Fevzi ve İsmet Nazif Beylerle bir ortaklık kurmuş ve Ankara Atpazarı'nda beraberce buğday işine girmişlerdi.

1914 yılında Ankaralı tüccarların buğday işine girmelerinin doğal sebepleri vardı, imparatorluk döneminde İstanbul, İzmir, Mersin ve Selanik gibi merkezlerin Anadolu ile ulaşımı ve ekonomik ilişkileri son

derece sınırlıydı. Buralarda yaşayan nüfusun beslenmesi genellikle dış ülkelerden getirilen ürünlerle sağlanırdı. Ancak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması uluslararası ilişkileri zora sokunca, büyük şehirler yiyecek ihtiyaçlarını ve özellikle buğdayı Anadolu'dan tedarik etmeye yönelmişlerdi.

Koçzade Hacı Mustafa Efendi ve arkadaşları durumu değerlendirerek hububat ticaretinden para kazanıyorlardı. Sonraları iş biraz daha büyütülecek, ikinci bir dükkânda İzmir'den getirilen kuru üzüm, incir, sabun gibi ihtiyaç maddelerinin ticaretine geçilecekti.

Gönlü hep alışverişte olan Küçük Vehbi'ye bu gelişmeler büyük heyecan veriyordu! Hele Aktarzadeler'in manifatura mağazasında geçen beş aylık staj, Koçzade Vehbi'yi bir hayli etkilemişti... Böylece, 1917 yılında, Koçzade'nin Taş İdadisi'nden ayrılmasına sebep olan ilk adım atılıyordu!

Vehbi Bey hayatındaki bu dönüm noktasını sade cümlelerle şöyle özetlemektedir: "Manifatura işi hoşuma gitmişti. Fakat büyük sermaye istediği için o işe giremezdim. Babamla beraber evimizin altındaki dükkânda bakkallık yapmaya karar verdik. Sermayemiz yüz yirmi liraydı. Firmamızın adını ve adresini 'Koçzade Hacı Mustafa Rahmi-Karaoğlu Çarşısı-Ankara olarak belirlemiştik..."

Dükkân besmele ile açılmıştı. Baba Koç, sermayeleri olan yüz yirmi lira ile İstanbul'dan bir kasa ayakkabı lastiği, bir sandık şeker, kaşar peyniri, zeytin, makarna getirmişti.

Genç Vehbi, müşteriye hizmet etmekten zevk alıyordu... Ayrıca, dükkânı açmak, temizlik işlerini yapmak üstlendiği görevlerin başında geliyordu... Baba Koç tezgâh başında oturur ve satılan malın parasını tahsil ederdi. Gece eve döndüğünde günlük hesabı deftere geçirmek de Vehbi'nin işiydi.

Vehbi Bey'in dostlarına gülerek anlattığı ilginç olaylardan birisi de bu bakkal dükkânında yaşanmıştı.

"Babam, İstanbul'dan bir balya kaşar peyniri getirmişti.

Peynir tekerleklerini üst üste tezgâhın üzerine yerleştirmiştik. Biz müşteri bekleyeduralım, birkaç gün sonra peynirlerin üzerinde küçük kurtlar gezinmeye başlamıştı. Bilmediğimiz için peynirleri kurtlandırmıştık! Babamı ve beni bir telaş sarmıştı. Akşam malı eve taşımış ve saatlerce uğraşarak kurtları ayıklamıştık. Tabii bunu yaparken de kaşarları delik deşik etmiştik! Ertesi sabah peynir tekerlerini yeniden tezgâha yerleştirdik. Babamın Coşkunoğlu adında

bakkaliye işi yapan bir Rum dostu vardı. Mağazaya, bizi ziyarete gelmişti. Peynirlerin delik deşik olduğunu görünce olanları anlatmıştık ve adam bize kahkahalarla gülmüştü! 'Bunlar peynirin kendi kurdudur, ayıklanmaz, yağ olur' dediğini hiç unutmadım! Anladık ki her işin bir püf noktası vardır! Peynirleri bu haliyle kimse almazdı. Kaşarları eve götürmüş ve yıl boyu bizler yemiştik!"

*

Koçzade Vehbi artık esnaflığı kavramış, iş yapanlardan bir şeyler kapmış, çıraklıktan kalfalığa yükselmiş ve babasının güvenini kazanmıştı, örnek aldığı rakiplerin çoğu Musevi, Ermeni ve Rum tüccarlardı. Bunların yanında çalışan tezgâhtarlar Koçzade'nin dikkatini çekiyordu. Hepsi becerikli ve çalışkan satıcılarıydı. Delikanlı Vehbi de, işlerini geliştirmek için yanına iş bilen bir yardımcı almaya karar vermişti. Kösele işinde kazanç vardı ve bu işi iyi bilen satıcılardan biri de Ebeoğulları'nın yanında çalışan Rum Kosti Efendi idi. Çetin geçen bir pazarlıktan sonra, Kosti Efendi Koçzade'nin yanında çalışmayı kabul etmişti. Böylece patron adayı Vehbi, iş hayatında ilk transferini gerçekleştirmiş oluyordu... Vehbi Bey, Kosti Efendi'yi şöyle hatırlamaktadır: "Bu adamı yanıma almayı kafama koymuştum. Uğraştım, fazla para teklif ettim ve almayı başardım. Kosti bana çok şey öğretti, benim hocam oldu. İş hayatımın ilk yıllarında onun önemli yeri vardır."

Vehbi Koç, işini bilen ehil insanlarla çalışmanın yararını Kosti Efendi örneğinde öğrenmiş olduğu için, ilerleyen yıllarda, bu deneyiminden azami şekilde faydalanacaktır... Vehbi Koç, yaşayarak öğrendiği bu hayat dersinin önemini şöyle vurgulamaktadır: "Yeni bir işe girmeden önce konuyu iyice incelemek ve o işten anlayan bir veya birkaç kişiyi yanına alarak birlikte çalışmak başarılı olmanın başta gelen şartıdır. Ben, bu hüneri tecrübeyle kazandım!..."

Bunlar olup biterken, Birinci Dünya Savaşı, Türkler için, umutları yitirircesine, her gün, yeni bir kara haberin yayılışı ile devam edip gidiyordu.

16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal haberinin Ankara'da duyulmasını Vehbi Koç şöyle anlatmaktadır:

"Ankara'nın ileri gelen eşrafı şimdiki Ulus İşhanı'nın bulunduğu yerdeki Sanayi Mektebi'ne çağrıldı. Babam toplantı dönüşünde acı haberi bizlere duyurmuştu. Hepimiz şaşkına dönmüş, elimizden ne gelir diye kara kara düşünmeye başlamıştık! Ankara'da Kolordu Kumandanı olan Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) Büyük Postane'yi sahra

toplarını yan yana dizerek kontrole alışını, hepimiz heyecanla izlemiştik!"

O günlerde, Ankara'nın hayatı, memleketin kaderini belirlemek için İstanbul'dan kaçıp gelenlerle canlılık kazanmaya başlamıştı... Bu cesur insanlar, şimdiki Ulus Meydanı'nda yükselen Taş Han'a ve Yahudi Mahallesi'ndeki pansiyonlara yerleşiyorlardı... Merkez Kıraathanesi ve Kuyulu Kahve siyasetin Meclis dışında tartışıldığı en muteber yerlerdi... Hakimiyet-i Milliye ve Yenigün gazeteleri, sabahın erken saatlerinde bu kahvehanelerde okunuyor ve memleketin kurtuluşu için ortaya atılan görüşler buralarda tartışılıyordu. Öğlenleri, aşçı dükkânlarında hazırlanmış tandır kebabını yemenin ayrı bir zevki vardı. Akşamları, Mustafa Kemal Paşa'nın ülkü arkadaşları, içki yasağına rağmen, imbikten kaçak çekilmiş rakılarını yudumlarken, coşku içinde, Ankara'nın ve ülkenin geleceğini hayal ederlerdi... Ankara, konumu yüzünden, yüzyıllar boyu tarihi olaylara sahne olmuştu. Timur ile Yıldırım arasındaki savaş Ankara civarında yapılmıştı. Kurtuluş Savaşı'mızın "karargâhı" olması, Ankara'nın stratejik önemini belirleyen başka bir işaretti. Ankara, on birinci yüzyılda Türklerin eline geçmiş, "Osmanlı Birliği" gerçekleşinceye kadar da Türk beyleriyle Bizans arasında el değiştirmişti. Osmanlı imparatorluğu döneminde, Ankara, tiftiğin üretildiği ve işlendiği, bez dokumacılığının yaygınlaştığı bir merkez olmuştu. Atpazarı, Samanpazarı ve Koyunpazarı ile Çıkırıkçılar Yokuşu bu dönemde üne kavuşmuşlardı... Ancak, 1838'de imzalanan Baltalimanı Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile beraber, tabii ki Ankara'nın da kaderini değiştirecekti...

Baltalimanı Antlaşması'nın, bugün ülkemizde Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği'nin tartışıldığı bir ortamda hatırlanmasında yarar vardır. Çünkü, bu antlaşma, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Osmanlı pazarlarının Avrupa ticaretine açılması şartlarını yeniden düzenliyordu... Osmanlı Devleti, 1838 tarihinden önce, ithalat ve ihracattan eşit olarak yüzde üç nispetinde vergi almaktaydı. Bunun yanında, bölgeler arası hareketlerde de yüzde sekizlik bir dahili gümrük vergisi ödenmekteydi. Yeni düzenleme ile ihracat vergisi yüzde on ikiye çıkarılıyor, ithalat vergisi de yüzde beşte tutuluyordu. İşin ilginç bir yönü, bölgeler arası mal hareketlerinde yerli tüccarların ödeyecekleri yüzde sekizlik dahili vergiye karşılık yabancı şirketlerin bundan muaf tutulmalarıydı!.. Bu çarpık kararlar ve uygulamalar, Ankara'da tiftik üretimini ve ticaretini İngilizlerin kontrolüne geçirmişti. O yıllarda yaşanan bir çekirge afeti de Orta Anadolu'da büyük bir kıtlık yaşanmasına sebep olmuştu... Bütün bunlar bir zamanların hareketli iş merkezi Ankara'yı sönük, içe dönük, ürkek bir kasaba havasına sokmuştu... Ankara'nın, 1800'lü yıllarda şaşıla bir

dönem yaşadığı; şehir nüfusunun üçte birinin gayri Müslimlerden oluşmasından, Fransızca öğreten okulların ve iki tiyatronun bulunmasından anlaşılmaktadır... 1892 yılında Ankara'ya demiryolunun ulaşması bu şehrin stratejik önemini belirleyen önemli bir gelişme oluyordu... Kurtuluş Savaşı'mızın karargâhı ve Cumhuriyetimizin başkent adayı Ankara'dan şimdi, mücadelecî, yüreği ihtirasla dolu genç bir adam çıkıyordu... Koçzade Vehbi, Türk iş dünyasında, "parlayacak bir yıldız" olmaya hazırlanıyordu....

*

27 Mayıs İhtilali ile 1960 yılında siyaset sahnesine çıkan Alparslan Türkeş, aradan çeyrek yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, siyasal hayatımızda etkili bir lider olarak varlığını sürdürmektedir. Türkeş, her vesile ile Vehbi Koç'a önem ve değer verdiğini belirtmektedir. "(...) Ankara şehrinin kaderi ve tarihiyle adeta paralellik arz eden bir olay da, aynı tarihlerden başlayarak yaşanmıştır. Bu olay, bu şehrin bir çocuğu, yani kelimenin tam anlamıyla 'bozkırda' doğan bir genç olan Vehbi Koç'un, tıpkı Ankara şehriyle beraber başlayan ve devam eden yükselişidir, büyümesidir. Bir bozkır çocuğu olan Vehbi Koç da, bir bozkır şehri olan Ankara gibi, büyümesini ve yükselişini sürdürmektedir" demektedir.

*

Genç Vehbi, İstanbul'un işgalini takip eden aylarda, Ankara İstasyonu'nda, Mustafa Kemal Paşayı ilk defa gördüğü zaman büyük bir heyecana kapılmıştı... İstanbul'un, 16 Mart 1920'de işgalinden sonra, vatansever insanlar Ankara'da toplanmaya başlamışlardı... Adnan ve Hâlide Edip Adıvar'ın gelişlerinde Mustafa Kemal Paşa onları karşılamak için Çankaya'dan istasyona inmişti... Büyük bir kalabalık, heyecan içinde ve derin bir sevgiyle "Paşa"larını kucaklamak istiyordu!.. Genç Vehbi'nin, Mustafa Kemal Paşayı ilk görüşü böyle gerçekleşmişti... Peronda, kalpağı başında, bej renkli sâde kıyafeti ve parlayan çizmeleriyle, Gazi Mustafa Kemal, Hâlide Hanım'ın sağ elini avuçlarının içine almış, ona, mutlu günlerin yakın olduğunu müjdeliyordu...

-Vehbi Bey! O günkü duygularınızı hatırlayabiliyor musunuz?

-Mustafa Kemal Paşa'nın üzerimde bıraktığı etkiyi hiçbir zaman unutmadım!.. Milletimizin kara talihini O'nun değiştireceğine ilk günden inanmıştım...

*

Savaşın bütün felaketlerine rağmen Ankara'da hayat, gelecek günlerin neler getireceği bilinmeden akıp gidiyordu... Bu yıllarda Ankara, kışın çamurlu, yazın tozlu, elektriksiz, susuz ve sessiz bir Anadolu vilayeti idi... Ve Mustafa Kemal Paşa, bu garip, boynu bükük kalmış şehri, kafasında şekillenen yeni Türk Devleti'nin başkenti yapmayı düşünüyordu... 16 Mart 1920'de İstanbul'un "İtilâf Devletleri"nce işgal edilmesi ve son Osmanlı Meclisi'nin dağıtılması karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı tavır çok açıktı. Artık, Sivas Kongresi'nden sonra toplanacak olan Meclis'e bir yer belirlemek gerekiyordu... İstanbul düşman kuvvetlerince kuşatılmış, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın egemenliği sona ermişti. Paşa, bu şartlar altında Mebuslar Meclisi'nin İstanbul'da güven altında çalışabileceğine artık inanmıyordu... Ancak, başkentin İstanbul dışına taşınması fikri hemen herkesi rahatsız etmişti... "Atalarımızın pazu gücüyle zaptettiği ve dört buçuk yüzyıldan beri üzerinde hüküm sürdüğümüz bir payitahtı" terketmeyi kimse içine sindiremiyordu... Mustafa Kemal Paşa'nın ülkü arkadaşı Kâzım Karabekir Paşa bile "İstanbul yalnız Osmanlıların değil yüz milyonlarca Müslümanın da payitahtıdır." diyerek başkentin Anadolu'ya taşınmasına karşı çıkıyordu. Genel kanı, Meclis'in Anadolu'ya geçmesi halinde "İstanbul'un elden gideceği" şeklindeydi... Bu endişelere rağmen, 1919 yılının son günlerinde Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye üyeleri Ankara'ya yerleşmişlerdi. Bu durum, ülkenin yönetim sorumluluğunu üstlenen Heyet-i Temsiliye'nin, Ankara'yı, "Hükümet Merkezi" olarak belirlediği şeklinde kabul edilmişti. Nitekim, 23 Nisan 1920'de resmen faaliyete geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kurulan ilk hükümet 2 Mayıs 1920'de çalışmalarına başlamış oluyordu. Böylece, memleketin nabzı, artık Ankara'da atacaktı...

Emekli Büyükelçi Fuat Bayramoğlu Ankara'yı şöyle anlatmaktadır:

"Şehirler ve ülkeler insanları ile kaimdir ve insan için vardırlar, insanlar olmazsa şehirler ve ülkeler mevcut olamazdı. Ankara uzun tarihinde pek çok insan ve nesiller görmüş, pek çok devirler ve medeniyetlerden geçmiş; Taş Devirleri, Bakır Devri çağlarında var olmuş, oralardan Hitit, Frigya, Galatya, Roma, Bizans, Arap, Selçuk, Osmanlı ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti Devrine gelmiştir, ihtişamı ve etrafına saçtığı tesir ve şule hiçbir zaman bugünkü kadar olmamıştır. Ankara baştan beri Atatürk'e inanmış ve bağlanmış. Dilimiz alıştığı ve daha çok benimsediğimiz için Atatürk dediğimiz, Kurtuluş Savaşı zamanının Mustafa Kemal Paşa'sının temsil ettiği fikre ve şahsına olan bağlılığı dolayısıyla seçilmiştir Ankara. Atatürk Ankaralıları tarafından davet edilmiş ve 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmiştir."

Ankaralı olmaktan "gurur" duyduğunu söylerken, bunun keyfi ve onuru Vehbi Koç'un yüzünden okunur. 13 Ekim 1923 günü toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Ankara'nın Türkiye Devleti'nin başkenti olması kararı, Vehbi Koç'un duyduğu gururun kaynağıdır. Vehbi Bey bu kararı şöyle değerlendirmektedir: "Yaşanan olaylar Ankara'nın yeni Türk Devleti'nin başkenti olmasını hazırlamıştı. Birinci Cihan Savaşı yenilgisi, İstanbul'un işgâli, Kurtuluş Savaşı'mız, Türk Devleti'nin yeni bir başkent seçmesini gerektiriyordu. Çünkü, İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğunun merkezi olması Anadolu'yu ve Rumeli'yi kurtaramamıştı." 13 Ekim 1923 günü Meclis'te yapılan görüşmelerde Ankara'nın başkent olmasını savunanların belirtmiş oldukları gibi; "(...) Ankara'dan hükümeti ve memleketi yönetmemiz devlet ve millet bakımından hayırlı olacaktır. Biz Ankara'nın yazın tozuna kışın çamuruna katlanmalıyız ki, Anadolu'nun bütün ihtiyaçlarını anlayabilelim ve ona göre derdine deva olalım." Vehbi Koç'un memleket ekonomisinin "derdine deva" olma tutkusunda bu tarihi kararın çok önemli etkisi ve katkısı olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

-Vehbi Bey! Gelin, sizinle Ankara Marşını söyleyelim!

-Niçin olmasın?

"Ankara Ankara güzel Ankara

Seni görmek ister her bahtı kara

Senden yardım umar her düşen dara

Yetersin onlara güzel Ankara."

*

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, genç Koçzade Vehbi'nin İstanbul seferleri, onun hayata bakış açısını genişletiyordu... Bu seyahatlerde yeni insanlar tanıyor, onların çalışma tarzlarını öğreniyor, İstanbul'un sosyal farklılığını görerek kendisi için hedefler belirliyordu.

Çok sınırlı da olsa, arkadaşları ile beraber İstanbul'un eğlence hayatının içine giriyor, arada sırada "felekten bir gece çalmaktan" keyif duyuyordu... İstanbul seferleri Koçzade'yi cesaretlendirmiş ve işlerini çeşitlendirmesi için kendisine güven kazandırmıştı. Genç Vehbi artık, gelecek için daha büyük hedefleri düşünmeye başlamıştı. Bu inançla ikinci "transferini" de yapmış ve Ankara'nın en büyük Musevi ticarethanesinin baş tezgâhtarı Hiya Elmaaki'yi yanına almayı

başarmıştı... Bu gayretli çalışmanın sonunda ve kısa sürede bakkallıktan aktarlığa, aktarlıktan hırdavatçılığa geçilmiş, alıp satılan çeşitler arasına iplikler, aynalar, bardak, tabak, fincan gibi züccaciye malzemesi eklenmişti... Bugünlerde Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında paylaşılmak istenen ülkemiz, şimdi, kendi kurtuluşu için, İstiklal Savaşı'na girmiş oluyordu... Bu mücadelede Mustafa Kemal'in amacı, ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak ve milli hudutlarıbelli, kendi kaderine hâkim yeni bir Türk devletinin kuruluşunu gerçekleştirmektir...

*

-Birçok konuşmanızda hep,"Misak-ı Milli ruhu" ile hareket etmekten bahsedersiniz... Bunu biraz açar mısınız ?

-Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı, yabancılara ve Avrupa'nın büyük ülkelerine tanınan imtiyazlar yüzünden hızlanmıştı... Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen tarafta bulunmamız bizi daha da zora sokmuştu. Topraklarımızı ve devlet olma hakkımızı elimizden almaya çalışıyorlardı...

Böyle bir ortamda Mustafa Kemal Paşa va arkadaşları Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlattılar... Beklenen tek sonuç "kurtuluştu..." "Kurtuluş" için de milletçe el ele vermemiz gerekiyordu... "Misak-ı Milli ruhu" bu dayanışmayı sağladı ve yeni bir Türk devleti doğdu... Milletçe ne zaman sıkıntılı bir döneme girsek, ben, bu zorlukları gene "Misak'ı Milli ruhu ile aşacağımıza inanırım...

*

Yunanlıların Anadolu'yu işgali aşama aşama gelişirken, Ankaralılar, Kayseri ve Çankırı gibi daha güvenli yerlere göç etmeye başlamışlardı... Koçzadeler de Çankırı'ya gitmeye karar verenler arasındaydılar... Beş yüz liraya satın alınan iki atlı Tatar arabası ve acemi bir arabacı ile başlayan göç seferi Kalecik üzerinden tam iki günde tamamlanabilmişti... Vehbi Bey, o günleri de ayrıntıları ile hatırlıyordu; "Çankırı'ya varışımızdan on sekiz gün sonra Sakarya Meydan Savaşı'nı kazandığımız haberi gelmişti. Sevinçten uçuyorduk! Bu umutlu gelişmeyi öğrenir öğrenmez, babam Ankara'ya dönmüş ve dükkânımızı yeniden açmıştı. Ben, annemle beraber üç ay daha Çankırı'da kalmıştım. Bunu fırsat bilip piyasayı incelemiş, Ankara'daki çeşidimizi tamamlamak için buradaki tüccardan zarf, kâğıt toplamıştım. Ankara'da satmak için Çankırı'nın meşhur kuru bamyası bile ilgimi çekmişti."

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara ile İstanbul arasındaki ulaşım imkânları daha da zorlaşmıştı.Yunanlıların Eskişehir'e kadar olan bölgeyi işgal etmeleri yüzünden demiryolu ulaşımı devreden çıkmıştı... Ankara'dan İstanbul'a gitmek için en güvenli yol, her gece bir yerde konaklayarak altı günde yapılan Kalecik-Çankırı-Kalehan-Kastamonu-Ecevit-İnebolu güzergâhı idi. İnebolu'dan vapura binilir, deniz yolculuğu beş gün sürerdi...

Vehbi Koç'un hafızasında bu yolculuk maceraları, anılar arasında, bütün canlılığı ile yaşamaktadır. "O yıllarda İstanbul'dan Ankara'ya getirilen en güzel armağan Hacı Bekir'in meşhur lokumuydu. Bir defasında anneme lokum ve entarilik kumaş almıştım, İnebolu'da limana mavna ile çıkarken bavulum denize düşmüştü. Deniz suyu lokumu yenmez hale sokmuş, entarilik kumaşı da lekelemişti. Anneme aldığım hediyelerin başına gelenleri, bugün bile içim burkularak hatırlarım!"

-Hayata atıldığınız yıllarda, İstanbul'dan çok etkilenmiş olduğunuz anlaşıyor... İş ilişkileriniz dışında, sizin dikkatinizi, en çok İstanbul'un hangi yönü çekmişti?

-İstanbul'a gitmeye başladığım yıllarda, Ankara, sokakları karanlık, evleri gaz lambaları ile aydınlanan,halkı fakir bir Anadolu şehriydi.. Fırınlarda kepekli ve esmer renkli ekmek satılırdı... Çay içerken kahvehanelerde kuru üzüm verilirdi... İstanbul'a ilk gidişimde, müstakbel kayınpederim Aktarzade Sadullah Efendi'nin beni götürdüğü Beyoğlu'ndaki Turan Lokantası'nı hiç unutamam... Elektrik lambaları altında, beyaz ekmekle yediğim yemeklerin tadı hâlâ damağımdadır...

-Sizin, 1920'li yıllarda Galata ve Beyoğlu'nda meşhur olmuş Geseryan'la da ilginç anılarınız var...

-Geseryanlar'ın Beyoğlu'ndaki mağazası çok hoşuma gitmişti.. Philco radyolarını, Kelvinator buzdolaplarını ve Sahibinin Sesi gramofonlarını ve plaklarını satarlardı... Bir gün, ağabey Geseryan'ın iş için Amerika'ya gittiğini öğrenmiştim... O yıllarda Amerika'ya gitmek çok önemli bir olaydı... Geseryan gözümde daha da büyümüştü... Ben, işlerimi küçük kardeş Aram Geseryan'la idare ediyor ve her geçen gün arkadaşlığımızı ilerletiyordum... İstanbul'a gelişimde Geseryan'ın bir Amerikan dergisinde yayınlanmış fotoğrafını bana gösterdikleri zaman bir hayli şaşırmış ve "Bu Geseryan Amerika'da bile meşhur olmuş" diye bayağı hayıflanmıştım!.. Aradan yıllar geçti... Ben de Amerika'ya gittim. O zaman,acente olanların fotoğraflarının şirket dergilerinde yayınlandığını öğrenmiş ve çorbacı

Geseryan'ı gözümde o kadar büyüttüğüm için kendi kendime bir hayli gülmüştüm...

*

Vehbi Bey, zor günlerin muhasebesini yaparken şunları belirtmeyi gerekli görmektedir: "Güç şartlar altında, karmaşık yollardan mal getirir, bir taraftan ordularımızın diğer taraftan halkın ihtiyacını karşılamaya çalışırdık. Anadolu'da yaşayan bizlerin amacı, malımızı ve canımızı ortaya koyarak ulusun ve ülkenin kurtuluşunu sağlamaya yardımcı olmaktı... Bu uğraş ve çabalar bizlere çok şey öğretmiştir!"

Ankara'da Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihini takip eden günlerde, Koçzade Vehbi, askerlik görevini yapmak üzere Millet Meclisi Kâtibi Umumi'si (Genel Sekreteri) Recep Bey'in (Peker) emriyle Meclis matbaasında "müsahhih (düzeltmen) yardımcısı" olarak göreve başlamıştı. O yıllarda Millet Meclisi'nin hizmet birimlerinde çalışmak askerlik görevi olarak kabul ediliyordu. Daha sonra İsmail Hakkı Paşa'nın (Tekçe) kumandanlığını yaptığı muhafız kıtasında gerçek askerliğe soyunan Koçzade Vehbi, bir süre başçavuşun odasındaki portatif karyolada yatma ayrıcalığı dışında, askerliğin bütün icaplarını yerine getirmekten mutluluk duyduğunu ve İsmail Hakkı Paşa'nın disiplininden çok ders aldığını unutmamaktadır.

*

1923-1929 yılları, Anadolu'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karışması ile yeni bir devletin kuruluşunun başladığı dönemdir. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını nasıl sürdüreceği ve Lozan Antlaşması'ndan doğan taahhütler karşısında, ülke ekonomisinin hangi sorunlarla karşı karşıya kalacağı bilinmiyordu. Bu bakımdan, 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde ortaya atılan görüş ve temenniler, gelecek yıllarda girişimciliğe soyunacak tüccar sınıfınca ilgiyle izleniyordu... 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'nın kapitülasyonların kaldırılmasını sağlayan hükümleri, "milli iktisat" görüşünün benimsenmesinde önemli ve psikolojik bir tesir yapmıştı. Bunun sonucu olarak, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında; ekonomik hayatın milli unsurlara geçmesini hızlandıracak, çiftçiyi özendirecek ve çok cılız kalmış sanayileşme hareketinin gelişmesini teşvik edecek sınırlı bir korumacılığın benimsendiği politikalar uygulamaya konuluyordu...

1924 yılında demiryollarının, 1925 yılında tütün tekelinin ve madenlerin, 1926 yılında da kabotaj hakkının millileştirilmesi ve 1924

yılında İş Bankası'nın kurulması, yeni bir dönemi simgeleyen temel taşları olarak iş âlemince benimseniyordu. Gazi Mustafa Kemal'in İş Bankası'nı kurma kararı vermesindeki en önemli etken Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nın bütün yükünü taşımış Anadolu insanının, esnafın ve tüccarın krediye olan ihtiyacı idi...

"Cumhuriyetin ikinci yılına girilirken, Başvekil, millettten iki misli ürün istiyordu. Vatani imar edecek kuvvet, ancak Türk müstahsilinin kolundan çıkacaktı... İsmet Paşa Anadolu'yu gezerken bunun için çareler arıyordu. Duyulan ıstırabın başında kredisizlik geliyordu. Müstahsil kredi istiyordu, tüccar kredi istiyordu... İşte bu şartlar altında, Büyük Gazi, vatani kurtaracak ve yükseltecek tedbirlerden bir yenisine daha; halkın doğrudan doğruya itimat ve itibarından doğup meydana gelecek, tam manâsıyla asri ve milli büyük bir Türk bankasının kurulmasına karar verdi. Bankanın onuncu yılının kutlandığı ve 1934'te yayımlanmış olan kitapta, İş Bankası'nın kuruluş amacı bu cümlelerle açıklanmıştı... İki yüz elli bin lira sermaye ile kurulan ve adı, Gazi tarafından "İş Bankası" olarak belirlenen bu kuruluşun başına İsmet Paşa kabinesinde Mübadele, İmar ve İskân Vekili olan Mahmut Celâl Bey (Bayar) getirilmişti.

*

Koçzade Vehbi, ülkenin yaşadığı bu hızlı değişim karşısında, bir an önce bir şeyler yapmanın telaşıyla, ufkunu zenginleştiren hayâller kuruyor ve bunların gerçekleşmesi için canla başla çalışıyordu...

Oğullarının bu hızlı çalışma temposundan mutluluk duyan anne ve baba, Fatma Hanım ve Hacı Mustafa Efendi, şimdi sıranın genç Vehbi'yi evlendirmeye geldiğini görmüşler ve "gelinlerini" belirleyerek, bu hayırlı işi sonuçlandırmaya karar vermişlerdi... Vehbi Koç, hayatının yeni bir dönüm noktası olan evlenmeyle ilgili kararın alınışını şöyle anlatmaktadır: "Yirmidört yaşıma girmiştim ve bu yaşıma kadar çalışmaktan, para kazanmaktan başka bir şeyle ilgilenmemiştim. Evlenme çağıma geldiğimi gören annem, hayatımı, teyzemin kızı Sadberk Hanım'la birleştirmeyi düşündüklerini söylemişti." Vehbi Bey bu müjdeye hiç şaşmamıştı! O zamanlar Anadolu'da, servetin dağılması ve aile içi geçimin daha uyumlu olacağı düşüncesi ile akrabalar arası evlilikler revaçtaydı.

İş hayatında kendisine destek olmuş müstakbel kayınpeder Sadullah Efendi'yi yakından tanımıştı. Sadberk Hanım'la da birkaç defa karşılaşmıştı... "Ben annemin teklifine itiraz etmedim.. Evvela nişan, sonra da düğün törenleri yapıldı. Böylece babam, bana sünnet düğünü yapmamış olmanın noksanlığını fazlasıyla telafi etti." Vehbi Bey, Sadberk Hanım'la, bugünün gençleri gibi flört etmediğini

belirtirken, "Bizim gençliğimizde böyle âdetler yoktu. Ben Sadberk Hanım'ı teyzemin ve eniştem Sadullah Aktar'ın kızı olarak tanıdım" demekle yetinmektedir...

Sadberk Hanım, ortaokul çağında Kadıköy'deki Fransız Mektebi'nin hazırlık sınıfına devam ediyor ve akranlarına göre daha açık fikirli bir ortamda yetişiyordu. Babası Sadullah Aktar, yaşamasını seven ve İstanbul'un her türlü nimetlerinden yararlanmayı bilen becerikli, medeni, kafası Avrupa'ya dönük, arasıra çapkınlık yapan, kıvrak zekâlı bir iş adamıydı... Koçzade Vehbi, mal almak için İstanbul'a geldiği zamanlar, istikbalin neler getireceğini bilmeden, müstakbel kayınpederi Sadullah Efendi'nin kontrolüne giriyor ve ondan bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu.

Sadberk Hanım, annesinden, İstanbul'dan Ankara'ya gelin gideceğini öğrendiğinde bir hayli şaşırmişti. Vehbi Bey'i tanıyordu, ama, durmadan sağa sola koşuşturan bu gençle hayatını birleştireceğini hiç düşünmemişti... Ablası Âdile Mermerci, kardeşi Sadberk'e söz kesilmeden önce babasının verdiği nasihati hiç unutmamıştı: "Kızım artık yeni bir hayata başlayacaksın. Bundan sonra senin yuvan kocanın yanı olacaktır... Sıkıntılı günlerinde derdini kimseye açmayacaksın. Kocanın beğenmediğin taraflarını düzeltmeye çalışacaksın. Kolun kırılrsa bile yen içinde saklayacaksın. Kocana her konuda yardımcı olacaksın. Allah talihini açık tutsun!" Sadullah Bey, kızının mürüvvetini görmeden ve çocuklarını maddi bakımdan güvence altına alamadan göçüp gitmişti...

*

Koçzade Vehbi'nin hayatındaki bu önemli dönüm noktası 1926 yılı Ocak ayının ilk Perşembe günü, resmi nikâh töreniyle başlamış oluyordu... Ankara geleneklerine göre önce kına gecesi yapılmış, sonra imam nikâhı ile evliliğin dini icapları da yerine getirilmişti... İçkili, bir bölümü alafranga oturmalı, başka bir bölümü alaturka yer sofralı ziyafetlerle bir hafta süren, Münir Nurettin Bey'in (Selçuk) şarkıları ve geleneksel "Ankara Koşması" oyunu ile renklenmiş, coşku dolu bir düğünle, Koçzade Vehbi dünya evine giriyor ve hayatını Sadberk Hanım'la birleştirmiş oluyordu...

"Düğünün telaşı içinde gelinin duvağını açmayı unutmuş olmama hâlâ şaşarım!" Bu itiraf Vehbi Koç'un bir delikanlılık anisiydi... İmam nikâhı geleneklerine göre yeni evlendiği eşi Sadberk Hanım'ı boşadığı takdirde, Vehbi Bey, üç altın tazminat ödemeyi kabul ettiğini de gülererek hatırlıyordu!

"Sadberk ile Vehbi Bey'in Ankara'da düğünleri yapıldığı günlerde ben İstanbul'da evliydim ve çocuk bekliyordum. Bu yüzden düğüne katılamadım. Ancak, akrabalarımızdan dinlediklerimden her şeyin mükemmel geçtiğini öğrenmiştim. Biz Vehbi Bey'i çocukluğumuzdan tanırdık. Çok hareketli ve oldukça yaramazdı... Bahar mevsiminde Keçiören'deki bahçelerden, Sadberk'le beraber bize, iplik boyasında kullanılan 'cihre' toplattırır karşılığında sakız verirdi. Tüccar olacağı o günlerden belliydi!" Bu ayrıntılar da, Sadberk Hanım'ın ablası Adile Mermerci'nin anıları arasında kalmıştı... Osmanlı terbiyesiyle yetişmiş, iyi günler görmüş bir ailenin gözde kızlarından biri olan sarışın, yüz ifadesi kemerli burnu ile kuvvetlenen Sadberk Hanım'ı, Koçzade Vehbi, evlilik süresince ve yaşanan olaylar içinde keşfetmiş ve eşinin gerçek bir hanımefendi olduğunu ilerleyen yıllarda anlamıştı.

-Evliliğinizin ilk günlerinde Sadberk Hanım'ın sizin yaşam tarzınıza uyum sağlamasında zorluklar oldu mu acaba?

-Sanmıyorum. Sadberk Hanım'ın kızlık hayatı rahat bir ortamda geçmişti. Evlendikten sonra ben de ona aynı imkânları sağlamaya dikkat ettim. Evimizde her zaman aşçımız oldu. Ev hizmetlerini yapan yardımcılarımız vardı...

-Halbuki hayata atıldığınız ilk yılların hikâyesini dinleyenler "Bakkal Vehbi" olarak sizin mütevazı bir hayat yaşadığınızı sanıyorlar!

-Lafa bak!.. Bakkallık yapmak için fakir olmak mı لازمmış?

*

Adile Hanım kızkardeşi Sadberk Hanım'ın hayatının sonuna kadar babasının öğüdüne uyarak evliliğin zorluklarını aştığını belirtirken, "Sadberk hayatının sonuna kadar babasının öğütlerine uydu... Hatta Vehbi Bey'e kravat bağlamasını bile Sadberk öğretti" demektedir!...

Berberlikleri boyunca, paylaştıkları yataklarda el ele uyudukları kırk yedi yıllık hayat arkadaşı Sadberk Hanım'ı 1973 yılının 23 Kasım'ında kaybeden Vehbi Koç, eşine olan minnettarlığını şu duygularla açıklamıştı: "Eşim Sadberk Hanım'ın başarılarımda büyük katkısı olmuştu. O, iş hayatımın bitmek tükenmek bilmeyen sıkıntılarını benimle paylaşmış, kendi zevklerinden mahrum kalarak hızlı yaşam tempoma ayak uydurmuştu. Dört çocuğumuzun yetişmesinde, Sadberk Hanım en büyük yükü omuzlarında taşımıştır. Kendisine minnettarım!"

Bu acılı günlerin olaylarına ilerde tekrar döneceğim...

1926 yılının, Koçzade Vehbi'nin hayatında bıraktığı diğer önemli bir iz, babasının, 1917 yılında kurduğu "Koçzade Mustafa Rahmi" firmasını 1926 yılı Mayıs ayında oğluna devretmesiydi. Böylece, Cumhuriyet döneminde Koç Topluluğu olarak gelişecek kuruluşun tohumu Ankara Ticaret Odası kayıtlarına "Koçzade Ahmet Vehbi" ismiyle tescil edilmiş oluyordu... Bu olay, genç Vehbi için, esnafıktan tüccarlığa terfi etmekte. Artık, Koçzade Vehbi çevresinde tanınıyor, atılımcı karakteri yakınlarınca takdir ediliyordu. Bu olumlu izlenimler, ilerleyen yıllarda Vehbi Bey'i Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığına kadar yükseltecekti... Vehbi Koç'un başkanlık koltuğuna oturduğu Ankara Ticaret Odası binası Sanayi Mektebi olarak yapılmış ve Ankara'ya gelen ilk sessiz sinema filmi de bu okulun toplantı salonunda gösterilmişti... Vehbi Bey, nedense o günlerde de akranları gibi sinemaya ilgi duymamış ve hayatı boyunca sinemaya gitmeyi zaman kaybı olarak görmüştü...

Ankara'da işlerin gelişmesine ayak uydurarak "Koçzade Ahmet Vehbi" ticarethanesi devamlı büyüyordu. Karaoğlan Çarşısı'ndan Havuzlu Kahve'ye oradan Ulus'taki Koç Han'a geçilmişti... İşlerin yanında "aile" de büyüme yoluna girmişti! İlk evlat Semahat'ın 1928 yılına rastlayan doğumu bereketli bir geleceğin müjdecisi olarak kabul edilmişti.

Babalık heyecanı ve sevinci, Vehbi Bey'in çalışma hızını artırırken, genç anne Sadberk Hanım da sorumlulukları ile baş başa kalmayı öğreniyordu!

Sadberk Hanım, gün görmüş bir ailenin kızı olarak Ankara'ya gelin geldikten sonra, hem eski arkadaşları hem de yeğenleri olan kocasının kız kardeşleri Hüsniye ve Zehra Hanımlarla uyumlu bir beraberlik kurmuştu...

İstanbul'da alışılmış olan düzenin Ankara'da "koca" evinde de aynı şekilde devam etmesi Sadberk Hanım'ı mutlu ediyordu... Mutfakta aşçı, ev işlerinde yardımcı kızlar, genç gelinin ellerini soğuk sudan sıcak suya sokmasına müsaade etmiyorlardı... Hemen her hafta sonu sazlı sözlü toplantılar yapılıyor ve Vehbi Bey, gayri Müslimlerin yaşadıkları tantanalı hayatın daha mütevazı olanını kendisine ve ailesine tattırmaya çalışıyordu...

Ankara'nın, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olması, iş hayatına büyük canlılık kazandırmıştı. Genç Vehbi gidişatı hemen anlamış ve süratle yapı malzemesi işine girmişti. Çimentodan musluğa, inşaat demirinden kiremite kadar her şeyi alıp satıyordu...

1928 yılında Ford ve Standart Oil (bugünkü Mobil) acenteliklerinin alınması ise Vehbi Bey'in ileri görüşlülüğünün sonucuydu.

*

-Vehbi Bey! Akaryakıt işine girmek nereden aklınıza gelmişti?

-Bu işin başını "gaz lambası" çekmişti... Ankara'da evlerde elektrik yoktu... Dükkânlarda, teneke içinde "Develi" markası ile şimdiki Mobil'in gazyağı satılırdı. Konuyu incelemiş ve bu işte kazanç olduğunu anlamıştım. Ancak, eski adı Standart Oil olan bugünkü Mobil'in Ankara acenteliğini almak için 1928 yılına kadar beklemem gerekmişti...

-Sizin Turhan Boray'la da bir petrol işi teşebbüsünüz olmuştu..

-Turhan Bey 1944-50 yıllarında Petrol Ofis'in Genel Müdürü olarak Ofis'in gelişmesinde çok faydalı hizmetler yapmıştı... 1950'de Demokrat Parti iktidara gelince, yabancı petrol şirketleri, menfaat düzenleri bozulduğu için Turhan Boray'ın Ofis Genel Müdürlüğünden alınmasını sağlamışlardı... Turhan Boray'la dostluğumuz vardı. (Ayrıca Vehbi Bey'in kıdemli ve emekli sekreteri Suzan Boray, Turhan Bey'in kızıdır.) Esso'nun Avrupa şubesi ile Türkiye'de büyük işler yapabileceğimizi bana teklif etmiş olmasına rağmen, Mobil şirketiyle olan ilişkilerim yüzünden, yeni bir projeye girmeye cesaret edememişim. Sonra, Turhan Bey Ankara'daki Ormak şirketimizin Genel Müdürlüğünü yapmıştı...

*

Koçzade Vehbi atılımları planlarken, Ankara şehri de yavaş yavaş medeniyetin nimetlerinden faydalanmaya yöneliyordu... Bent Deresi'ne kurulan bir lokomobil bu bölgedeki evlere ve sokak başlarına dikilen direklerle elektrik vermeye başlamıştı... Koçzade Vehbi, şahit olduğu değişimler karşısında, ülkenin yarınları için daha çok umutlanıyordu... Tıpkı Taşhan'ın önünde, Ankara'ya gelen ilk otomobili şaşkın bakışlarla seyrettiği günlerdeki gibi... Ankaralılarla beraber otomobili gördüğü gün duyduğu heyecan, küçük Vehbi'nin hafızasından hiç silinmemişti... O günden sonra, hayal kurduğu zamanlarda, Ankaralı ve İstanbullu zengin tüccarların kullandıkları otomobilleri düşünüyor, bir an önce otomobil sahibi olmak için kendi kendine söz veriyordu... Babası, şirketi oğlu Vehbi'ye devrettikten sonra, mağazadan eve gidip gelmeyi kolaylaştırmak gayesiyle bir otomobil satın almış ve bir de şoför tutulmuştu. Ev halkını sevince boğan "otomobil sahibi olma" keyfi ne yazık ki uzun sürmemişti.

Çünkü, boş zamanlarında taksi gibi kullanılmak üzere şoför Mehmet Ali Efendi'nin emrinde kalan otomobilin, Koçzadeler'e umulan hizmeti vermediği anlaşılmış, uzun tartışmalardan sonra arabanın satılmasına karar verilmişti...

Bunlar olup biterken, genç Vehbi yeni bir hayalin peşine düşüyordu... "Ankara'da Chevrolet otomobillerinin acenteliğini yapan Avni Bey isimli bir zat hepimizin ilgisini çekiyordu! İstanbul'dan getirdiği otomobilleri satıyor ve çok para kazanıyordu. Kazancının çokluğu yaşamından ve eğlence hayatındaki bonkörlüğünden anlaşıyordu. Bir gün, İstanbul'dan Ankara'ya gelen ve Ford acenteliği için yeni bir şirket arayan Muhittin Bey (Akçor) ve Mr. Chent ile tanıştım. Yanıma işi bilen birisini alır, yeni bir mağaza açar ve tamir işleri için bir garaj kiralarsam Ankara Ford Acenteliğini bana verebileceklerini dinlerken, nihayet hayalimde yaşattığım ve geleceğine inandığım yeni bir işe gireceğimi hissetmiştim! Ancak, babam bu arzuma karşı çıkmıştı! Ben ısrarlı tutumumu değiştirmedim, annemi aracı yaptım. Sonunda babamın da rızasını alarak 1928 yılı başında Ford ile acentelik anlaşmasını imzaladım."

Vehbi Koç, iş hayatında çok önemli gelişmelerin yaşanacağı "otomotivcilik" girişiminin başlangıcı olan olayı böyle anlatmaktadır.

Acenteliğin alınmasını takip eden ilk yıllarda; vadeli satış, bankadan kredi kullanmak, müşteri şikâyeti dinlemek gibi alışılmamış muamelelerle karşılaşan Koçzade Vehbi bu dönemi "sıkıntılı seneler" olarak değerlendirmektedir... Reşit Katiboğlu'nun müdürlüğü ile devam eden dönemde Katiboğlu'nun işi kendi üzerine almak için Ford Kumpanyası nezdinde yaptığı girişimler nedeniyle, 1930'ların son yılları Vehbi Bey'i üzen ve sıkıntıya sokan müzakerelerle geçecekti. Ne ilginçtir ki, ikinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Ford ile Koç arasındaki iplerin kopmasını önleyecektir...

*

İşlerin çeşitlenmesiyle beraber genç Vehbi'nin dostluk ilişkileri de yaygınlaşıyordu. Koçzade, özellikle başarılı işadamları ile ahabplık kurarak onlardan bir şeyler öğrenmeye çalışıyordu. Ankara'da müteahhitlik yapan Nafiz Bey'le (Nafiz Kotan, Koç Holding Başkanlarından Kaya Kotan'ın dedesidir.) olan ilişkiler buna güzel bir örnekti... Bu dostluğun gelişmesini ve aldığı dersi anlatırken Vehbi Koç'un gözleri geçmiş günlerin heyecanı ile parıldamaktadır... "Nafiz Bey Kurtuluş Savaşı yıllarında askerî taahhüt işlerinde büyük tecrübe kazanmıştı. O zor günlerde orduya 'uçak armağan etmekle' tanınıyordu! Ben ise bir defasında orduya 'ağaç ayakkabı çivisi'

satmaya teşebbüs etmiş ve işi almıştım. Ancak, Nafiz Bey, ilerde bana 'yol olur' düşüncesiyle işimi bozmuştu! Ben ise fiyat kırarak çivileri teslim etmeyi başarmış ve bundan yeterince ders almıştım. Nafiz Bey'i daha yakından tanımak ve becerisinin ince taraflarını öğrenmek için ilişkilerimi sıklaştırdım."... Vehbi Bey, zaman zaman onun misafiri olarak Karpiç Lokantasında yemek yiyor ve çalışma usullerinin hikâyelerini dinliyordu. Nafiz Bey'in evindeki ve eğlence hayatındaki lüks yaşamından da bilmediklerini öğrenmeye çalışıyordu. Nafiz Bey'in, şatafatlı bir hayattan sonra, hesapsızlığı ve fazla cömertliği yüzünden işlerinin bozulması ona ders olmuştu...

Her şeyin en iyisini almak ve yapmak güzeldi, ama, insanın hesabını da bilmesi gerekiyordu!... Vehbi Koç'un Nafiz Bey'le olan dostluk ilişkisinden çıkardığı ders buydu...

*

Vehbi Koç'un "tutumlu" oluşu ile ilgili pek çok hikâye anlatılmaktadır... Bu konuda gazeteci yazar Yavuz Donat'ın da bir anısı vardır: "Japonya'dayız. Başbakan Özal'ın gezisinde... Otelin altında bir kuyumcu var. Özellikle inci satıyor. Heyettekilerin bir bölümü kuyumcudalar. Kimi bir şey alıyor, kimi alana bakıyor. Bu sırada Vehbi Bey'le karşılaştım. Kuyumcudakileri gösterip sordu:

-Ne yapıyorlar?..

-İncilere bakıyorlar...

-Ucuz mu?..

Birlikte yürüdük. Vitrindeki incilere, fiyat etiketlerine baktık. Rakamları Türk parasına çevirip söyledim... Hafif bir çığlık attı, avucunu ağzına götürerek;

-Abuuu! Bunlara bu kadar parayı kim verir? Amanın biz buradan gidelim... Haydi...

Uzaklaştık... Vehbi Bey'in servetinin yüzde birine, binde birine sahip olmayan pek çok kişi için o inciler pahalı görünmüyordu.. Kuyumcuda belki yirmi, otuz tane Türk müşteri vardı... Ama Vehbi Bey için çok pahalıydı...

Bunu kendisine anlattım.

Güldü: Yok, yok, ben o kadar zengin değilim. Ben paranın nasıl kazanıldığını biliyorum. Ben onlar gibi harcayamam!"

*

Koçzade ailesi, ilk büyük acıyı 1928 yılında babaları Hacı Mustafa Efendiyi elli dört yaşında kaybettikleri zaman yaşamıştı! Fatma Hanım, otuz yıllık eşinin acısını artık içine gömüyor ve sevgisinin tamamını oğlu Vehbi'ye hasrediyordu... Anne Fatma Hanım, o zor günlerde, aile varlığını başarı ile devam ettirmesi için önce yüce Tanrıya sonra da oğlu Koçzade Vehbi'ye sığınyordu.

Ailenin direği kabul edilen baba Hacı Mustafa Efendi'nin kaybından duyulan elem devam ederken ikinci evladın bir erkek olarak dünyaya gelmesiyle, 1930 yılında, Koçzadeler'in evine yeniden sevinç ve umut doluyordu... Bebeğin kulağına, atalarının anısına "Mustafa Rahmi" ismi üflenmişti! Artık, anne Sadberk Hanım daha mutlu, baba Vehbi Bey ise daha gururluydu!

Semahat'ın doğumundan iki yıl sonra, 1930'da Rahmi'nin dünyaya gelmesi Sadberk Hanım'ın aile içi sorumluluklarını artırmıştı. Vehbi Bey, çocuklarının en iyi ortamda yetiştirilmelerini istediği için, bu defa da Viyana'dan dadı olarak bayan Martha getirtilmiş ve ev hayatı iyice şenlenmişti... Ankara Yenişehir'deki Sadberk ve Vehbi Koç kızları Sevgi ve Suna ile Ankara Yenişehir'de apartman tamamlandıktan sonra, kışın bitmesi ile mayıs ve haziran aylarında hep beraber Keçiören'deki bağ evine çıkılıyor temmuz ve ağustos aylarında ise, daha serin olduğu için, İstanbul Boğazı'nın incisi Büyükdere'ye göç ediliyordu...

*

1933 yılında soyadı yasasının çıkması ile de Koçzade lakabının yerini Koç soyadı alıyordu... Cumhuriyet dönemi Ankaralı Vehbi'nin "zade"liğine son verirken, Türkiye'de, yeni bir "imparator"un doğduğunu henüz kimse fark etmemişti!..

*

Cahit Kayra, araştırmacı bir yazar olarak, 1966 yılında Paris'te OECD nezdindeki Türk heyetinin kitaplığında gözüne ilişen kırmızı deri kaplı kitabı hiç unutmamaktadır. 1913 yılında Osmanlı Bankası tarafından yayımlanmış olan bu kitapta, Birinci Dünya Savaşı'nın eşiğinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anonim şirketler hakkında bilgiler verilmektedir. Cahit Kayra, okuduklarını şöyle özetlemektedir: "1900'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde 96 anonim şirket faaliyet halindedir. Bu doksanaltı şirketin, sermaye sahipleri, yöneticileri, yönetim kurulu üyeleri hepsi yabancıdır. Yalnız

iki denetçinin adları Türk adı ve bunların da göstermelik olduğu bellidir! Görülüyor ki, makro düzeyde bütün İmparatorluğun ekonomik politikaları bu şirketlerin elinde ve yönetimindedir... Bugün, Koç Topluluğu'nu oluşturan müesseselerin maddi ve manevi varlığı, sayıca, sermayece, yönetici kadroları ve teknik elemanları olarak 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki, hepsi yabancı sermayeli ve hepsi yabancıların yönetiminde bulunan bütün anonim şirketlerin toplamından çok daha büyük, çok daha güçlüdür..." Cahit Kayra bu tespitten sonra şu sonuca varmaktadır: "Vehbi Koç'un bugünkü başarısı, 1913 yılında akılların alamayacağı bir hayaldi. Vehbi Koç, kendi felsefesi ve anlayışı ile o günün ütopyasını gerçekleştiren gerçek bir liderdir."

*

Delikanlılıktan olgunluk çağına geçilen o yıllarda, orta boylu, köşeli ve kemikli bir vücut üstünde yükselen; büyükçe başlı, elmacık kemikleri belirgin, çekik gözlü, düz burunlu, alt dudağı üst dudağından daha önde, ağız kenarları keskin, kulakları her sesi dinlemeye hazır duruşlu, çenesi gerdanına yakın, yuvarlakçizgili, geniş alınlı, saçları tepede seyrekleşmiş ve arkası basık "baş" yapısı ile, Vehbi Koç tipik bir Anadolu erkeği olmuştu!

İşte, bu Anadolu erkeğinin otuz yaşını aştıktan sonra belirlenen "doğum günü tarihinin" hikâyesini Vehbi Bey şöyle anlatmaktadır:

"İşlerim geliştikçe Avrupa seyahatlerim sıklaşmıştı. Otelere giriş kaydı yaptırırken doğumgünü bölümünü o anda aklıma gelen bir tarihi yazarak doldururdum. Bir gün Zürich'e gittiğimde, devamlı kaldığım Carlton Oteli'nin resepsiyon memuru, her seferinde niçin değişik doğum tarihleri yazdığımı sormuştu! Ben de adamın dikkatine hayret etmiştim! Ankara'ya dönüşümde, annem, eşim ve çocuklarımla bir durum değerlendirmesi yapmıştık. Annem beni, Ankara'da üzümlere alaca düştüğü zaman dünyaya getirdiğini unutmamıştı. Bunun üzerine, aile meclisinde, doğumgünü tarihimi 20 Temmuz 1901 olarak kesinleştiriyorduk!"

*

Ankaralı gençler kendi aralarındaki arkadaşlıkların keyfini çıkarmada oldukça hünere sahiptirler... Hacı Bayram-ı Veli ahfadından emekli Büyükelçi Fuat Bayramoğlu o dönemin erkek erkeğe arkadaş buluşmalarını İngilizlerin "club" geleneklerine benzetmektedir... "Kadınların katılmadığı toplantılar yapmak ve 'sıra gezmek' bir zamanlar Ankara'da çok revaçtaydı" diyen Bayramoğlu; "Hele Ankara

tavasını yedikten sonra coşup, tok karnına Ankara koşması oynamak biraz eziyetli, ama çok keyifli olurdu" derken de maziyi özlemle hatırladığını belli ediyordu...

Cumhuriyet yönetimi yerli yerine oturduktan ve kendi kadrolarını oluşturduktan sonra, şehir merkezlerindeki sosyal hayat canlanmış ve yeni bir şekil almaya başlamıştı... Bu gelişmenin en göz alıcı olayları 29 Ekim'lerde yapılan Cumhuriyet Balolarında yaşanıyordu... Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerimizde düzenlenen Cumhuriyet Baloları için, hanımlar, hazırlıklarına aylar önce başlıyor ve özel terzilere uzun etekli tuvaletler diktiriyorlardı...Milletvekillerinin ve üst düzey bürokratların frak, general ve subayların merasim üniformalarıyla katıldıkları bu balolar Türkiye'nin modernleşmesinin bir simgesi sayılıyordu... Ankara'da, bütün büyükelçilerin katıldıkları Cumhuriyet Balolarında,Türk kadınının ulaştığı çağdaş seviyeyi gözler önüne sermek için, Gazi Mustafa Kemal, genç ve zarif hanımlarla dans etmeye büyük bir özen gösteriyordu... Bu balo geleneği İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde de aynı coşku ile devam etmişti... Ankara'nın gözde işadamı Vehbi Koç ve eşi Sadberk Hanım, Ankara Palas salonlarında yapılan Cumhuriyet ve Kızılay Balolarına katılarak, Cumhuriyet döneminde, işadamlarının "statü" kazanmalarında öncü bir rol oynuyorlardı... Sadberk Koç, bu balolara verdiği önemi göstermek için de, tuvaletlerini İstanbul'un ünlü kadın terzi Maksud'a diktiriyordu...

-Bir harabe üstüne kurulmuş olan Ankara'da böyle görkemli balolara katılmak sizde nasıl bir duygu yaratıyordu?

-Cumhuriyet idaresi gözümüzü açmıştı!.. Avrupa'ya benzemeye karar vermiştik... Atatürk'ün yaptığı inkılaplarla zorlukları aşacağımıza inanıyorduk... Onun, Cumhuriyet'in Onuncu Yılında söylediği sözler hepimize umut ve cesaret veriyordu... Balolar işin gösteriş tarafıydı...

Gerçekten, Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku, bugün bile ulusumuzun kendine güvenmesi gerektiğini vurgulayan eşsiz bir rehber gibi karşımızda durmaktadır...

"Daha az zamanda daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur... Çünkü, Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir... Ve çünkü, Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir... Bugün,aynı inan ve kat'iyetle söylüyorum ki, milli ülküye, tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük bir millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır..."

Bu balolar, Rahmi Koç'un çocukluk anılan arasında şöyle bir iz bırakmış bulunmaktadır: "Cumhuriyet Balosuna gitmeden evvel, annemle babam, o zamanın meşhur fotoğrafçısı Rıdvan Kırmacı'ya resim çektirirlerdi. Semahat ile beni de yanlarına alırlardı."

*

Vehbi Koç, kendisiyle beraber Ankaralı on bir gencin, yıllarca sürdürdükleri "sıra gezme" günlerini, Haymana ve Ayaş içmeleri maceralarını tekrar yaşamak için servetinin bile çare olmayacağını bilerek, bunları anılarında yaşatmayı yeterli görmektedir...

Otelci Râşit Çavuşoğlu, Kâğıtçı Mahmut Nedim İrengün, Avukat Emin Halim Ergun ve İbrahim Kemal, Tuhafiyeci Burhan Çakır ve Mehmet Ali Sofu-oğlu, Belediye Memuru Ahmet Kaymak, Ayakkabıcı İbrahim Atlas ve Ali Yüzbir, Kiremitçi Mümtaz Yağcı ve Kırtasiyeci Naci Mihçioğlu bu köklü dostluğun birer halkası idiler...

Bugün hepsi ebediyete intikal etmiş olan arkadaşlarını, Vehbi Koç daima rahmetle yâd etmekte, dualarından hiç eksik tutmamaktadır...

-Siz gençliğinizde şiir yazmayı hiç denediniz mi?

-Aklıma bile gelmedi!

-Peki, şiir dinlemeyi sever misiniz?

-Bu acayip sorular nereden aklına geliyor senin?

-Şiir, duyguların ahenkli ve coşku içinde ifade edildiği dizelerden meydana gelir de ondan! Bakınız, Yahya Kemal' in şiirlerinde seslendirdiği duygular, size gençlik arkadaşlarınıza duyduğunuz özlemi ne güzel anlatacak:

"Ölüm âsûde bahar ülkesidir bir rinde;

Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter,

Ve serin serviler altında kalan kabrinde

Her seher bir gül açar, her gece bir bülbül öter"

-Can Bey! Sen çok antika bir adamsın yahu!

*

Genç Vehbi, inşaat malzemesi ticaretinden para kazandıkça inşaat müteahhitliğine yönelmeye karar vermişti. Ankara Numune Hastanesi ihalesi, Koçzade'nin bu özlemini tatmin için bir fırsat oluyordu... Dönemin Sıhhiye Vekili Refik Bey'in (Saydam) müsaadesiyle ve yabancı ortakla çalışmak şartıyla alınan ihale tamamlanıncaya kadar karşılaşılan zorlukları ve verilen emeğin azametini, Vehbi Koç hâlâ unutmamaktadır!.. "Cumhuriyetin Onuncu Yılı Bayramının kutlandığı 1933 Ekim'inde inşaatı tamamlamıştık. Açılışı dönemin Sıhhiye Vekili (Sağlık Bakanı) Refik Saydam yapmıştı. Törene Sovyetler Birliği'ni temsilen gelen Mareşal Voroşilov da katılmıştı. Yabancı ortaklığın şeklen var olduğu bu işi, bir Türk firması olarak gerçekleştirmiştik... Bu çaptaki bir işten hemen hemen hiç para kazanmamış olmama rağmen büyük bir mutluluk içindeydim. Kendisini mahçup etmediğim için Sıhhiye Vekili Refik Bey yanaklarımdan öpmüş, bu takdir şekli benim için en büyük ödül olmuştu."

*

Vehbi Koç erkekler arasındaki öpüşmeyi hiç hoş karşılamaz. Bununla beraber, Divan Oteli'nin erkek kuaförü Kemal Kanburoğlu'nun öpüşme konusunda ilginç bir anısı bulunmaktadır: Turgut Özal'ın Başbakanlık yıllarıydı. Berber Kemal, Yeniköy'deki evinde Başbakanın saçını kesiyordu. Vehbi Koç da, randevusuna uyararak, Başbakanla görüşmek üzere eve gelmişti. Tıraştan sonra Turgut Özal berberini geçirirken kendisine teşekkür etmiş ve Vehbi Bey'in hayret dolu bakışları arasında Kemal'i iki yanağından öpmüştü!.. Bundan sonrasını Kemal şöyle anlatmaktadır: "Bu olaydan sonra, Vehbi Bey saç tıraşı için Divan'a gelmişti. İş bitince parasını verdi, bir an tereddüt geçirdi sonra beni iki yanağımdan öptü! 'Ne yapalım âdet böyleymiş, biz yeni öğrendik!' diyerek kaçarcasına salondan uzaklaştı."

*

Vehbi Koç, Numune Hastanesi'nden sonra; Ankara Devlet Demiryolları, Cebeci Çocuk ve Doğum ve Ankara Hastaneleri inşaatlarını tamamlamayı başarmıştı... Ancak bilanço sonuçları bu işlerden para kazanılmadığını gösteriyordu. Geçirdiği tecrübelerden yararlanmayı bir hayat tarzı haline getirdiği için, Vehbi Bey aldığı dersleri değerlendirerek para kazanamadığı müteahhitlikten çekilmeye karar vermişti... Şimdi, onun gözleri İstanbul'a çevrilmişti ve özlemi İstanbul'da başarılı atılımlar yapmaktı!

*

"Ben, Vehbi Bey'i 1928 yılında Ankara'da tanıdım. O günlerin

Koçzadesi, iş yapmak için elinde bir çanta, Ankara sokaklarında sağa sola koşturan, enerji dolu genç bir adamdı."

Bunları söyleyen, Vehbi Koç'un hayatta kalan ortak müdürlerinden 1908 doğumlu, bugün nesli kaybolan "İstanbul beyefendilerinden" Muhterem Kolay'dı... "Vehbi Bey'in Karaoğlan'da mağazası bulunduğu yıllarda benim de aynı yerde mağazam vardı. İkimiz de inşaat malzemesi ve ihtiyaç maddeleri ticareti yapıyorduk. Ben, o günlerdeki mağazalarımızı, tabii çok kısıtlı mal çeşidiyle, bugünün 'drug store'larına benzetirim."

Cumhuriyetin yeni kurulduğu o yıllarda ve Başkent Ankara'da genç Muhterem, Koçzade Vehbi'yle rekabet etmeye başlamıştı... "Ben fiyat kırarak müşterileri kendime çekmeye çalışıyordum.. Bir gün mağazama Vehbi Bey'in girdiğini görmüş ve şaşırmışım... O, hemen konuya girmiş; "Fiyat düşürerek müşterilerimin güvenini sarsıyorsun, böyle devam etmene razı olamam, diyerek bana bir hayli çıkmıştı..."

1930'lu yıllarda Muhterem Bey "hızlı" bir hayat yaşıyordu. Bekârdı, hem para kazanmayı hem de harcamayı seviyordu... "Ben gönlümce yaşarken Vehbi Bey para kazanıyor ama sarf etmeye gelince bir kuruş için dokuz defa düşünüyordu... Benim tutumumun tabii sonucu olarak da işlerim bozulmuştu... Vehbi Bey her şeyi yakından takip ediyordu... 1935 yılının Ramazan ayında bana ortaklık teklif etmişti. Ben ise bu işten çıkmaya karar vermiştim. Sonunda Karaoğlan'daki mağazamı Vehbi Bey'e sattım."

Bu defa Muhterem Bey müteahhitliğe başlamış ve Vehbi Bey'le olan ilişkisini kesmemişti. "O da taahhüt işleri yapıyordu. Benim sermayem yeterli olmadığı için bazı işleri Vehbi Bey'le beraber yapmaya başladık." Bu ilişkiler, Vehbi Koç'un Muhterem Kolay'ı sınamasına yardımcı oluyordu... Ancak, Muhterem Bey'in "hızlı yaşama" temposu değişmemişti. Bir "sayım günü" Vehbi Koç görevli olarak Muhterem Kolay'ın Ankara'da Hafız Raşit'in Cihan Palas Oteli'nin karşısındaki apartman dairesine girdiği zaman gördüğü manzaradan dehşete (!) düşmüştü... Muhterem Bey bir gece önce arkadaşlarıyla âlem yaptığı için, hanımlar evlerine dönememiş ve o sabah, Vehbi Bey, nüfus sayım memuru olarak, bu birkaç güzel bayanın "nüfus sayımı belgeleri"ni doldurma durumunda kalmıştı!..

*

"Dünyada gördüğümüz medeni eserlerin hepsini insan zekâ ve kabiliyetine borçluyuz. Bu bakımdan insan denilen varlığın kıymeti hiçbir zaman azalmayacaktır. "Vehbi Koç, bu inancını, iş hayatına

atıldığı 1917 yılından sonra yaşadığı deneyimlerle kazanmıştı. Ve yaşanan tecrübeler, ona, genç yaşında büyük bir hüner kazandırmıştı. Vehbi Bey insan seçmede ustalaşmış, gerçek bir "insan sarrafı" olmuştu...

Ancak, bu mertebeye ulaşırken, şansın da Vehbi Koç'a çok yardım ettiğini unutmamak gerekir... İsak Eskinazis'in Koç Topluluğu'na kazanılışı, bugün şanslı bir raslantı olarak hatırlanmaktadır... İsak Eskinazis 1935 yılının 1 Şubat günü Ankara'da Koç Müessesesi'nde "muhasabe kâtibi" olarak işe başladığı zaman, bu beraberliğin sâdık bir evlilik gibi yıllarca devam edeceğini kendisi bile düşünmemişti!.. "Ankara'da Osmanlı Bankası'nda çalışıyordum. İkinci müdür olarak Çorum'a tayinim çıkmıştı... Ankara'yı seviyordum. Terzi olan eniştemin teşviki ile Vehbi Bey'in o günlerdeki mutemet adamı Divan-ı Muhasebat'tan emekli Emin Şenol Bey'le tanıştım."

İsak Eskinazis'in Koç'la evliliği bu tanışma ile başlamıştı. Hem de bankadan aldığı iki yüz yirmi beş liralık aylığa karşılık yetmişbeş lira aylığa razı olarak!.. İsak Bey kendini ispat etmeye kararlıydı. "Üç ay içinde kendimi kabul ettiremezsem ayrılacaktım. Bunun birinci şartı da maaşıma istediğim zammın yapılmasıydı. "Ulus Meydanı'ndaki hanın ikinci katında, muhasabe servisinin kapı arkasına konan masada çalışan bu genç adamı Vehbi Koç sıkı bir kontrole almıştı. Daha üç ay dolmadan, İsak Bey, ağabeyinin İzmir'de yapılacak düğününe katılmak için üç günlük izin istemişti, "izin vermek yalnız patronun hakkıydı. Vehbi Bey isteğimi geri çevirmişti. Ben ise gitmeye kararlıydım. Amirim olan Emin Bey'e izin verilmediği takdirde ayrılacağımı söylemiştim. İş ciddileşmişti." Vehbi Koç "çorbacı'yı kaybetmek istemiyordu... Hem izni verdi hem de ilk üç ayın sonunda maaşına elli lira zam yaptı... Aradan henüz bir yıl geçmişti ki, Emin Şenol egzama rahatsızlığı yüzünden işe devam edemez olmuştu... Artık Koç'un "muhasibecisi" İsak Eskinazis'dir. Para işlerinin başına geçen İsak Bey kendi durumunu şöyle anlatmaktadır: "Yıl sonunda Vehbi Bey bana zarf içinde üç bin lira ikramiye vermişti. O tarihten sonra, İstanbul'a geçtiğim 1958 yılına kadar, yirmi iki yıl patronla, kendim için hiç 'para' konuşmadım."

1958 yılı başında, bilanço üzerinden verilmesi kararlaştırılan prim anlaşmasından sonra, İsak Bey'in 1988 yılına kadar devam eden ilave otuz yıllık çalışma hayatında da, Vehbi Bey'le para pul pazarlığı olmayacaktır.

-İsak Bey! Yıllar süren beraberliğinizde Vehbi Bey'e kızdığınız hiçbir olay olmadı mı?

-Hiç olmaz olur mu, kuzum!.. Bir gün akşamüstü işten erken ayrılmıştım. Vehbi Bey beni aramış, bulamamış! Ay sonunda üç günlük yevmiyemi kestiğini öğrendim! Kan tepeme çıkmıştı! Fazla çalıştığım zaman mesai ücreti yok, bir defa erken çıktım diye üç yevmiye ceza!.. O yıllarda Vehbi Bey işe geç gelenlerle erken çıkanların listesini tutardı. Bütün çalışanlara aynı muameleyi yaptığı için de herkes haksızlığa uğramadığından emin olurdu.

Bu yarım yüzyılı aşan beraberlik boyunca, İsak Eskinazis'in unutamadığı önemli bir husus da, yaptığı herhangi bir işten dolayı Vehbi Koç'un, kendisine teşekkür etmemiş olmasıydı... "İşlerin kusursuz ve noksansız yapılmasını, Vehbi Bey, çalışanların tabii görevi sayardı... ilk yıllarda, masrafların fişlerini veya faturalarını Vehbi Bey'in onayına sunardık. Onun kabul etmediği masrafları ödemek mümkün değildi... Bir gün, muhasebede çalışan arkadaşlar için bir düzine kopya kalemi alınmıştı, ödeme izni almak için faturasını Vehbi Bey'e gösterdiğimde beklemediğim bir itirazla karşılaşmıştım!

-İsak! Bu da neyin nesi?

-Muhasebede çalışan arkadaşlar için kalem, efendim.

-Sen aklını mı kaçırdın? Sıvacı ustası nasıl malasını kendi getirirse, muhasebecinin de kalemini kendi alması gerekir. Ben bu faturayı kabul etmiyorum!.."

*

Vehbi Koç'u yakından tanımış olanlar onun tutumluluğu ile ilgili değişik olaylara şahit olduklarını anlatırlar. Altamur Kılıç bu konuda şu anısını nakletmektedir: "Vehbi Bey'i, bir sabah Büyükdere'deki yazlık köşkünde ziyarete gitmiştim. Beni kabul ettiğinde sekreteri Suzan Hanım'a bir mektup yazdırıyordu. İstemeyerek konuyu dinlemek durumunda kalmıştım. Bir binadaki odaların boyanması konusunda değişik firmalardan fiyat alınması talimatı veriyordu. Ben de,Vehbi Koç gibi büyük bir işadamının bu ayrıntılara girmesine şaşırdığımı belli etmiştim. İşte o anda Vehbi Bey hemen taşı gediğine koymuş ve 'Ben para sarf ederken böyle dikkatli olmasam, senin rahmetli baban gibi beş param kalmazdı!' demişti."

*

İstanbul'a adım atmak kararını vermek kolay olmamıştı!

Çünkü,Vehbi Koç, Ankara'daki itibarının İstanbul'daki olası bir başarısızlıkla sarsılmasını istemiyordu.

Vehbi Koç, babasının sağılığında İstanbul'a yaptığı iş seyahatlerinde; trenle gelen yolcuları haşmetiyle büyüleyen Haydarpasha Garı'nı, denizde kuğu gibi süzölen yolcu vapurlarını, ısılı ısılı Beyoğlu'nu, francala ekmekle nefis yemeklerin yenildiğı Turan Lokantası'nı ve müstakbel kayınpederi Sadullah Bey'le beraber ilk kaldığı Niksar Pansiyon'un keyfini bir türlü unutamıyordu!.. Vehbi Bey, kazanmış olduğı tecrübelerle, Rum, Musevi ve Ermenilerin hâkim olduğı İstanbul piyasasına girebilmek için gayri Müslim elemanların kullanılması için gerekli olacağını artık öğrenmişti. Bunun için de İstanbul'da bir şirket kurmayı kafasına koymuştu. Nihayet, 1937 yılında, Vehbi Koç, yanına İsrail Anastasyan ve Emin Güraç'ı da ortak alarak "Vehbi Koç ve Ortakları Kolektif Şirketi"ni Fermeneciler'de faaliyete geçirmişti...

Vehbi Koç, İstanbullu gayri Müslim işadamlarının becerilerini gördükçe hayretler içinde kalıyor ve "Elin çorbacıları askeri fabrikalara bile mal satıyorlar, ben niye satmayayım?" diye geceleri uykularını kaçıırıyordu.

Her ihtiraslı arayışın sonunda, işin başında iş bilen birisinin bulunması gerçeğini öğrenen Vehbi Koç, gözünü ve kulağını İstanbul piyasasına çevirmişti.

Bu defa, Koç, zamanın ünlü Baker şirketinin becerikli adamı İsak Altabef'i gözüne kestiriyordu!

Bu gelişmeleri Vehbi Bey şöyle anlatmaktadır: "Baker şirketinin Mösyö Modiano isimli akıllı bir direktörü vardı. Kasımpaşalı yoksul bir ailenin oğlu olan Altabef Bey'i o yetiştirmişti... Almanya'da bankacılık eğitimi de yapmış olan bu becerikli genci, İstanbul'da kurmuş olduğum şirkete, hissem den pay vererek, ortak olarak almıştım. Böylece, şirkette benim yüzde ellibeşlik ekseriyetime karşılık, İsrail Anastasyan, İsak Altabef ve Emin Güraç yüzde onbeşer hisseye sahip olmuşlardı..."

Bu ortaklık modeli, ileriki yıllarda, Koç Topluluğı'nun gerçekleşmesini ve değişik sahalara girmesini sağlayacak sihirli bir formöl olacaktır... Vehbi Koç, ülkedeki yapılanmayı dikkate alarak, müteahhitliğin dışında inşaat malzemeleri ticaretinde büyük kazançlar olduğunu öğrenmişti... 1939 yılında Muhterem Kolay'ın ve daha sonra İsrail Menaş'e'nin Galata grubuna katılmaları ile bu sahada önemli işler başarılmış ve kârlar sağlanmıştı.

Vehbi Koç'un bu atılımları, Cumhuriyet döneminde, kapitalizmin ve burjuvazinin filiz vermeye başlayan gelişmeleriyle benzerlik içindeydi. Nitekim, 1930'lu yıllarda, sanayileşme hamlesini başlatacak sermaye

gruplarının doğmasında, ticaretten elde edilen kazançların payı büyük olmuştu...

"Bir gün Park Otel'de öğle yemeği yerken salona Vehbi Bey'le beraber Emin Güraç, İsak Altabef ve İsrail Anastasyan'ın girdiğini gördüm. Hepsini tanıyordum, selâmlaştık. Yemek arasında Emin Bey masama gelerek Vehbi Bey adına benimle görüşmek istediğini söyledi... Bu temaslardan sonra 1939 yılında 'Vehbi Koç ve Ortakları' unvanlı şirketin Fermenteciler'deki 90 numaralı mağazasında ortak müdür olarak çalışmaya başlıyordum..." İşin başında Vehbi Bey muhterem Kolay'a şunları söylemişti: "Evlendiğine göre aklını başına topladığını sanıyorum... Şimdi çetin bir mücadele içine giriyoruz... Gayrı Müslimlerin hâkim oldukları bir piyasada çalışacaksın. Kurtların arasında başarılı olacağına inanıyor musun?" Muhterem Kolay "zoru" başarıyordu. Kısa bir süre sonra, Fermenteciler ekibine, Ziya Bengü ve İsak Menase de katılıyor ve işler büyüyordu...

"Biz uzun seneler, Fermenteciler'de her türlü konfordan mahrum olarak yaşamıştık. 1970'lerin sonlarına doğru merhum Ziya Bengü ve ben çalışma odalarımızın elini yüzünü düzeltmeye karar vermiştik... O günün parası ile otuz bin lira sarfetmiştik... Bir gün Vehbi Bey bizleri ziyarete gelmiş kıyamet de o an kopmuştu!.. Yönetim kurulu kararı olmadan tadilat yaptırmış olduğumuz için Vehbi Bey, masrafı cebimizden ödememizi istiyordu... Ziya Bey ve ben bu istek karşısında istifa etmeye karar vermiştik! Durum ciddileşince araya Hulki Alisbah girmiş ve bir uzlaşma yolu bulunmuştu; masrafın yarısını biz karşılayacaktık, diğer yarısını da, yönetim kurulu kararı ile şirket ödeyecekti... Vehbi Bey, bunun için yönetim kurulu kararı alınmasını şart koşmuştu..." Vehbi Koç'un bu konuyu böylesine büyük bir mesele haline getirmesinin ana sebebi diğer müdürlere "kötü örnek olacak" bir emsâl yaratmamak düşüncesi idi...

Bu konuda Muhterem Bey'in başka bir anısı vardı: "Büyüka'da uygun bir arsa bulmuştum. Bedel olarak kırkbeş bin lira istemişlerdi... Bu durumda Vehbi Bey'den bir miktar avans almanam gerekiyordu... Konuyu kendisine açınca bana, 'Ankara'ya döneyim, sana oradan cevap veririm' demişti... Gelen cevap olumlu değildi!.. 'Bu ortamda senin Ada'da arsa almanı doğru bulmuyorum. Herkes herşeyi hemen öğreniyor. Koç'un müdürü Ada'da kırkbeş bin liraya arsa aldığına göre kimbilir kendisi ne kadar çok para kazanıyor diye düşünürler ve hepimizi topa tutarlar diyordu.'"... Muhterem Bey, Vehbi Koç'un bu direnişine rağmen, yıllardan beri, yazlarını bu arsa üzerine yaptırdığı evinde geçirmekte ve hatıralarıyla mutlu bir hayat yaşamaktadır...

Ülkemizde, 1930-1939 döneminde ekonomik politikaların dikkati çeken bir özelliği "korumacılık" ve "devletçilik" uygulamalarının öne geçmesiydi. Dünya ekonomisinin büyük bir buhran içine düşmüş olması karşısında, ülke ekonomisinin devlet eliyle "milli sanayileşmeye" yöneltmesi çok doğaldı...

Bu dönemde, ekonomik hayatımızı uzun yıllar etkisi altında tutacak önemli kararlar verilmişti. 1930 yılında Merkez Bankası kurulmuş ve kambiyo piyasaları denetim altına alınmış, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun" ile de hükümetlerin, para politikalarını kararnamelerle yönetmeye başladığı döneme geçilmişti...

1931 yılında gümrük tarifeleri yeniden ele alınmış, ithalata kota koyma ve ihracatı denetleme hususlarında yasal düzenlemeler yapılmıştı... Dönemin Ticaret Bakanı Celâl Bayar, 1933 yılında verdiği bir beyanatta "Bu memleketin çocukları memlekette sanayi vücuda gelsin diye büyük külfetlere katlanırken bunun nimetini ecnebilere kaptıracak değiliz..." demekle, Ankara'nın özel yabancı sermayeye karşı tavrını belirlemişti...

Vehbi Koç bu gelişmeleri de yakından izliyor, uygun bir zaman ve konu bulup sanayi alanına girmek için fırsat kolluyordu.

*

Kız kardeşi Zehra Hanım'ın kocası Halim Bey'in, bir dış apsesinin zamanında tedavi edilmeyişi yüzünden ölümünden sonra, Vehbi Bey, kız kardeşine ve çocuklarına olan ilgisini artırmıştı... Sadberk Hanım'ın, kayınvalidesi ile beraber yaşama alışkanlığı vardı... Şimdi de kocasının kız kardeşi ile onun çocuklarına gereken ilgiyi göstermeyi kendine düşen bir "aile sorumluluğu" olarak kabul ediyordu... Sadberk Hanım, Vehbi Bey'e; "Merak etme, Zehra Hanım'ın üç kız evladına kendi çocuklarım gibi ilgi göstereceğim" vaadinde bulunmuştu.

Vehbi Koç'un; "Semahat'ın benim gönlümdeki yeri başkadır. Birbirimizi şefkatle severiz!" dediği büyük kızı Semahat Arsel, yaz aylarında Ankara'dan İstanbul'a trenle yapılan seyahatleri anlatırken, o günleri yaşarcasına, bütün ayrıntıları hatırlıyordu... "Bizim İstanbul seferlerinin başka bir keyfi vardı. Hareketimizden günlerce önce Keçiören'deki evimizde büyük bir telaş yaşanırdı. Yol için yemekler hazırlanır, zeytinyağlı dolmalar, kuru köfteler, muska börekleri küçük tencerelere dizilir, söğüş tavukları tatlandırması için tuzluk ve biberlikler itina ile beyaz peçetelere sarılıp ekmek sepetinin içine saklanırdı..." Yaz mevsimi, kiralanan iki ayrı evde geçiriliyordu...

Semahat Arsel o günleri de şöyle anlatmaktadır:

"Babaannem, halam ve yeğenler bir arada yaşıyorduk. Yaz ayları hayatımıza büyük bir canlılık getiriyordu... Büyükdere sefası, trenden Haydarpaşa Garı'na inmemizle başlıyordu. Bizi, babamın İstanbul'daki iş ortağı İsrail Anastasyan, eşi ve oğlu Arto karşılardı... Kendimiz kalabalık olduğumuz, eşyamız da yataklardan, yorganlardan ve sandıklardan oluştuğu için, Haydarpaşa'dan Büyükdere'ye özel bir motorla geçilirdi. Bu organizasyonu Anastasyanlar hazırlarlardı... Bavullar, denkler, sandıklar motora yerleştirilir, hareketimizden sonra da büyük bir keyifle çaylar yudumlanır, İstanbul Boğazı'nın serinliğinde yolculuğun yorgunluğu atılırdı... Arto'nun kollarını sıvayıp bizlere yemek servisi yapması ile de ayrı bir keyif yaşanırdı... "

*

Vehbi Koç, çalışkan ve başarılı bir işadamı, otoriter bir aile reisi olmasının yanında, zaman zaman, kendi sağlığı ile ilgili ciddi evhamlara kapılmaktan kendini kurtaramıyordu! Aile büyüklerinden bazılarının kalp hastası olmaları ve baba Hacı Mustafa Efendi'nin bir kalp krizi sonunda vefat etmesi, Vehbi Bey'i sık sık doktora gitmeye zorluyordu. Bu evham, onu, 1931 yılında ilk defa Avrupa seyahatine çıkmaya bile teşvik etmişti!

Peşte, Viyana ve Berlin'e iki yakın dostla beraber erkek erkeğe yapılan seyahatin son durağı Paris'e gelindiğinde, Koçzade Vehbi, zamanın ünlü kalp hastalıkları uzmanı Dr.Vasquez'e muayene olmuştu... Paris'te gerçekleşen bu doktor ziyaretini Vehbi Bey şöyle anlatmaktadır: "Kınacızade Mustafa ve Çubukçuzade Arif Beylerle Paris'e gelince ilk işim tansiyon aletini icat etmiş olan Dr.Vasquez'den randevu almak olmuştu. Tercümanlığımı o yıllarda Paris'te stajda bulunan Dr. İbrahim Bey (Öktem) yapıyordu. Muayene sonunda doktor kalbimin sağlam olduğunu açıklamıştı. Bu habere çok sevinmiştim... Sanki dünyalar benim olmuştu! Ancak, birkaç gün geçince yeniden kendimi dinlemeye başlamıştım! Acaba doktor, üzülmemem için bana yalan mı söylüyordu? Buna benzer saplantılar beni perişan ediyordu."

Vehbi Bey, "kalbini" unuttur unutmaz gene etrafını incelemeye yöneliyor ve iş dünyası ile ilgili gördüğü güzel şeyleri Ankara'da nasıl tatbik edeceğini hayal etmeye başlıyordu... Berlin'deki "Wertheim" ve Paris'teki "Galleries Lafayette" gibi büyük mağazalar Vehbi Koç'u çok etkilemişti!..

İlk Avrupa seyahatini anarken, Vehbi Bey şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Kafam ve ticari görüşüm değişmiş, aklıma yeni fikirler

gelmeye başlamıştı. Bu ilk seyahatimin ve bunu takip eden yabancı ülke ziyaretlerinde gördüğümdeğişikliklerin benim yeniliklere yönelmemde çok etkili olduğunu şimdi daha iyi anlıyorum."

Vehbi Koç'un sağlığı ile ilgili şüphe ve tereddütleri, eşinin ve dostlarının ikazlarına rağmen devam ediyordu. 1935 yılının Mayıs ayında kız kardeşi Zehra Hanım'ın kocası Halim Kütükçü'nün vefatı, Vehbi Bey'de ölüm korkusunu yeniden uyandırmış, bu korku, ikinci Viyana ziyaretinin bir an önce yapılmasına sebep olmuştu. Ünlü doktor Epinger, muayeneden sonra Vehbi Koç'a şunları söylemişti: "Sen küçük yaşından beri işinden başka bir şey yapmamışsın! Kafanı işletirken vücudunu çalıştırmayı ihmal etmişsin! Üç tavsiyem var; ya ata binmeyi sıklaştıracaksın, ya ava gideceksin ya da tenis oynayacaksın! Seçimi sana bırakıyorum..."

Vehbi Koç seçimini at sporuna devam için yapmış ve otuz beş yıl at sporu ile ilgilenmişti. Hatta, bir ara kendi taylarını at koşularına sokma heyecanını bile yaşamıştı. Onun değer ölçüleri "para kaybetmemek" esası üzerine kurulduğu için de, "at yarışçılığında" zarar ettiğini anlayınca bu zevkten kendini mahrum etmeye karar vermişti!.. 1967 yılında bir gezintide, bindiği atın üstüne devrilmesi sonucu omzu ve kolu kırılınca da çok sevdiği at sporuna veda edecekti... Sağlığına dikkati her şeyin önünde tutan Vehbi Koç, yürüyüşe olan tutkusu ile de daima iftihar etmektedir: "Doktorlardan hep yürüyüşün faydalarını dinlemişimdir. Yürümek, bana kolay gelmiştir. Sağlığım için daha sistemli spor yapmam istenince, ata binmeyi avcılığa tercih etmiştim. O günlerde de yürümeyi bırakmamıştım. Son yirmi beş yıldır, yürümek benim için bir hayat tarzı oldu. Yürümekle hem spor yapıyor hem de dostlarla beraber bulunmanın keyfini çıkarıyorum, iş dünyası ile ilgili bazı dedikodulu haberleri de yürürken öğreniyorum! "

-Sizin sağlık programınız içinde yıllarca devam etmiş bir de "içmeler" kürü var!

-Ben çok küçükken, ailece Kızılcahamam kaplıcalarına giderdik... Sonra Ayaş içmeleri dönemi başladı... 1940 senesiydi... Vücudumun muhtelif yerlerinde sivilceler çıkıyor, bir türlü geçiremiyorduk... Benim "on birler grubu" ile Ayaş içmelerine gitmeye karar verdik... İlk yıllar çadırlarda kalıyor ve kendi aramızda eğlenceli saatler geçiriyorduk... İçmelerin en sadık müşterileri benimle beraber Râşit ve Ali Reşat Çavuşoğlu kardeşlerdi... Bu âdeti kırk yıla yakın devam ettirdik... Şimdi anılarıyla yaşamakla yetiniyorum...

Vehbi Bey'in yürüyüş arkadaşlarından Aydın Boysan onun programlı ve dakik yaşamını anlatırken, arada bir kendi saatine bakmayı ihmal etmiyordu!.. "Vehbi Bey, tatillerinde ve gezilerinde de, her zaman olduğu gibi, olağanüstü programlı ve dakiktir... Hiç kimseyi bir saniye beklettiği görülmez. Ertesi günün programını daha bir gün öncesinden bildirir. Örneğin; 8.15 salonda buluşma, 8.30 kahvaltıya oturma, 9.15 odalara çıkıp hazırlanma, 9.45 kapıdan hareket, 10.00 Fahri'nin kazan dairesini inceleme, 10.45 yürüyüşe başlama, 12.15 otele dönüş, 13.00 öğle yemeği için salonda buluşma... Program, yatıncaya kadar böyle devam eder!" Aydın Boysan, bu hikâyeyi kendi tabiriyle "hıznırlıkla" şöyle tamamlar: "Uludağ'da, dört kişi yürüyüşe çıktıktan bir süre sonra Vehbi Bey 'siz devam edin' deyip ağaçların arasında kaybolmuştu! Biz elli metre kadar yürüdük.. Bir arkadaşımız; 'acaba ben de su döksem mi?' dedi. Ben de hemen bağırdım; 'Bir dakika dur bakalım! Programda yoksa yapamazsın!'"

*

1930'lu yıllarda, Türk ekonomisinin sanayiye yönelebilmesi için gerekli sermayenin bulunması ve işletmeleri yönetecek bilgili elemanların temin edilmesi önemli bir sorundu. Dönemin özel sektörü bu iki temel unsura da sahip olmadığı için, yeni fabrikaların devletçe kurulması kaçınılmazdı. Bu şartlar altında Cumhuriyet idaresinin iktisat politikasında "devletçilik" ilkesinin benimsenmesinden başka bir çare kalmıyordu.

1936 yılında anayasa ile Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefleri arasına alınan "devletçilik" ilkesini, Vehbi Koç da kendi cephesinden değerlendiriyor, bu konuyu Türkiye'nin içinde bulunduğu özel şartların gerektirdiği pratik ve geçici bir yol olarak görüyordu... Bu görüşle, Vehbi Koç'un bir taraftan kendi sermaye yapısını güçlendirmesi diğer taraftan yetişmiş eleman ihtiyacını karşılaması İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik tahribatının onarıldığı 1950 yılına kadar devam etmişti. Bu dönemde; 1939'da İş Bankası genel müdür yardımcılığından ayrılan Fazıl Öziş, 1943 yılında Ankara Elektrik Şirketi'nden ayrılan Vecihi Karabayoğlu, 1944 yılında Bursa'dan ayrılan Bernar Nahum, 1949 yılında Sümerbank genel müdürlüğünden ayrılan Hulki Alisbah, Merkez Bankası'ndan ayrılan Ziya Bengü ve İbrahim Berkem, İsak Eskinazis, İsak Altabev, İsrail Menase, Kenan İnal ve Muhterem Kolay, Koç'un "kurmay heyetinin" komutanları olmuşlardı...

*

1935 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı'nın açılış konuşmasını yapan

dönemin İktisat Vekili Celâl Bayar, Atatürk'ün, "devletçilik" anlayışını şöyle açıklıyordu: "Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi ondokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyatçılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce mânâsı şudur: Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını gözönünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak."

*

Vehbi Koç'u gençlik yıllarından tanıyan ve dostlukları bugüne kadar devam etmiş olan kişilerden biri de bankacı Reşid Şerif Egeli'dir. Doktor, merhum Şerif Egeli'nin kardeşi Reşid Egeli, Vehbi Bey'i 1929 yılında Ankara'da ağabeyi vasıtasıyla tanımış ve hayat onları değişik ortamlarda sık sık yan yana getirmiştir. Reşid Egeli, Vehbi Koç'un insan seçmedeki ustalığını yıllar önce sezdiğini hatırlamakta, şu anısını nakletmektedir: "1950'lerde bir gün Vehbi Bey, Hulki Alisbah ile beni ziyarete gelmişti. Hoşbeşten sonra, Vehbi Bey'e, etrafında çok kıymetli isimleri topladığını, böyle bir kadroya niçin ihtiyaç duyduğunu sormuştum. Nitekim; Hulki Alisbah başta olmak üzere Fazıl Öziş, Bernar Nahum, Lütfi Doruk, Bedrettin Tümay, Adnan Berkay, Ziya Bengü, Behçet Osmanağaoğlu, Kenan İnal, Fazıl Zobu bunlardan bazıları idi. Vehbi Koç'tan 'Zamanım, aklım ve bilgim yetiştiriyor. Bu dirayetli arkadaşlarla büyük işler başaracağıma inanıyorum' cevabını almıştım. Geçen yıllar, Vehbi Bey'i haklı çıkardı."

*

Vehbi Koç'un şirketleşme istikametinde attığı adımlardan en önemlisi 1938 yılı Haziran ayında gerçekleşmişti.

Vehbi Bey bu girişimini şöyle anlatmaktadır: "Avrupa'ya gidip geldikçe, büyük firmaların şirketler düzeninde çalıştıklarını görüyordum. Bizde ise şahıs firmaları rağbetleydi. Ben, işlerimin bir hayli dağılmış olmasına hem seviniyor hem de üzülüyordum!.. Müdürlere verdiğim vekâletnameler, muhasebe kayıtlarının ayrı ayrı merkezlerde tutulması ve bilmeden yapılacak bir hata beni büyük bir sorumluluk altına sokabilirdi." Vehbi Bey hata olasılığını en aza düşürmek için arkadaşları ile uzun çalışmalar yaptıktan sonra 29 Haziran 1938 günü "Koç Ticaret Anonim Şirketi"ni kurmaya karar vermişti. Bu şirket, ilerleyen yıllardaki başarıları ile "Koç Topluluğu" kavramının yeşermesinde ve 1963 yılı sonunda, Koç Holding'in kurulmasında, bir "temel taşı" rolü oynayacaktır

*

Koç ailesi, 1938 yılında, üçüncü evlat Sevgi'nin doğumu ile, yeniden coşkulu günler yaşamaya başlamıştı. Sadberk Hanım, artık bebeklik çağının zorluklarını aşmış olan, on yaşındaki kızı Semahat ve sekizindeki oğlu Rahmi'nin yanında, Sevgi'ye istediği ilgiyi ve annelik şefkatini rahatça gösterebileceği için büyük bir mutluluk duyuyordu.

*

Atatürk'ün gittikçe ağırlaşan hastalığı, herkesi olduğu gibi Vehbi Koç'u da derinden endişelendiriyordu. Dünya ekonomisinin yaşadığı buhranlı yıllardan sonra Avrupa' da Nasyonal Sosyalizm'in baş kaldırışı, İsmet İnönü'nün başbakanlıktan alınması ve yerine iktisat vekilliği yapmış Celâl Bayar'ın atanmış olması, Atatürk'ten sonra ülkenin nasıl yönetileceği hususunda tereddütler yaratıyordu... 10 Kasım 1938 günü Ata'nın ölüm haberinin açıklanması Türk ulusunu mateme boğmuştu... Şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in dizeleri, milletimizin o günkü duygularına tercüman oluyordu:

"Ve bugün on yedi milyon geliyor bir yere de

Ebedi yolculuğundan seni döndürmek için

Onu yoktan var eden şendeki derman neredede

Gücü ancak yetiyor kabrine yüz sürmek içini"

Ülkenin üstüne çöken kara bulutlar, neyse ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İsmet İnönü'yü cumhurbaşkanı seçmesiyle hızla dağılmış ve milletin geleceğe olan güveni yeniden tazelenmişti...

Atatürk öldüğü zaman Cumhuriyetin kuruluşunun üstünden tam on beş yıl geçmişti! 1923'de harabeye dönmüş Anadolu'nun yerinde şimdi, 1938 yılında, çağdaş olma hedefine doğru ilerleyen, yönetim kadroları yetişen "inançlı" bir Türkiye yükseliyordu...

10 Kasım'ın derin ıstırapı gönüllere sindirildikten sonra, Vehbi Koç, her buhranlı dönemde olduğu gibi, iş arkadaşlarına "Hepimiz çalışmalarımıza aynı heyecanla devam edeceğiz. Bu memleketi lâıyk olduğu yere çıkaracağız!" mesajını duyuruyordu.

*

İkinci Dünya Savaşı'na sebep olan Almanya'nın Danzing'i işgal ettiği 1 Eylül 1939 günü, Vehbi Koç, kok kömürü acenteliği anlaşmasını

imzalamak için Karabük'te bulunuyordu. Almanya'nın komşularına karşı takınacağı tavır, aylardan beri ülkemizde de yakından ve endişe ile izleniyordu. Nihayet, korkulan olayla karşı karşıya kalınmış ve Alman orduları harekete geçmişti... Vehbi Bey, bu haberden öylesine etkilenmişti ki, üzerinde çok emek verdiği acentelik anlaşmasını imzalamadan Karabük'ten Ankara'ya geçmiş, İstanbul'da tatilde bulunan eşinin ve çocuklarının da hemen Ankara'ya dönmelerini sağlamıştı... Savaşa katılmadığı halde, ülkemiz dünya ekonomisini altüst eden İkinci Dünya Savaşı'nın bütün sıkıntılarını yaşamıştı. Savaşa girecekmiş gibi hazırlıklı olmanın masrafı, özellikle tarım sektöründe çalışma çağındaki nüfusun askere alınması Türkiye'mizi önemli sıkıntılara sokmuştu...

Savaş yıllarında, önce Refik Saydam, Saydam'ın 1942 yılındaki vefatından sonra da Şükrü Saraçoğlu hükümetleri ülkeyi "savaş ekonomisi" kuralları ile yönetmek zorunda kalmıştı. Ekonominin hızlı bir büyümeye ve gelişmeye ihtiyacı bulunduğu bir dönemde, millet yokluk içinde yaşıyordu. Fiyat artışlarını ve karaborsayı önlemek için "Milli Korunma Kanunu" çıkarılmıştı. Aşırı kazançları vergilendirmek ve devlet hâzinesine gelir sağlamak amacı ile yürürlüğe konan "Varlık Vergisi" iş âleminde, "Toprak Mahsulleri Vergisi" de çiftçilerde büyük hoşnutsuzluklara ve ilerisi için ciddi endişelere sebep olmuştu. Özellikle "Varlık Vergisi"nin takdirinde "din ve ırk ayırımı" yapılması, büyük şehirlerimizde aileler arası kıskançlıkları körükliyordu... Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1942 çalışma yılını açış konuşmasında;

"Bunalım zamanını bir daha ele geçmez fırsat sayan bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü dönmüş vurguncu tüccar, büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak sokmaya çalışmaktadır!" suçlaması, iş âleminde uzun süre tartışılmış ve ilerleyen yıllarda İstanbul tüccarının İsmet Paşaya duyduğu güvensizliğin kaynağı olmuştu...

Vehbi Bey, bu kritik döneme, kendi cephesinden şöyle bir özeleştirte getirmektedir: "Firma sahibi olduğum 1926 yılından 1939 yılına kadar müessesemin dürüstlüğüne kefil olurum! 1939'dan 1946'ya kadar ise, toplumsal ahlakımız bozuldu, duyduğumuz veya duymadığımız bir çok olay yaşandı. Bu konularda, suçluların kendi vicdanlarına ve Allaha hesap vereceklerine inanırım!"

*

-Vehbi Bey, sizin Milli Korunma Mahkemesi'ne düşmeniz nasıl

olmuştı?

-Bakıyorum, "eski defterleri" iyi karıştırmışsın!

Olay şöyle gelişmişti:

"Zindankapılı Karalyan Efendi ile Orhangazi civarında bir zeytinyağı preshanesi satın almıştık. İş gelişince bu defa Gemlik'te bir zeytinyağı fabrikasının sahibi olduk... İkinci Dünya Savaşı devam ediyordu... Hükümet, üretilen zeytinyağının bir miktarını bedel ödemededen, bir nevi vergi olarak talep ediyordu... Bir dikkatsizlik yüzünden, vermemiz gerekli olan yağı noksan teslim ettiğimiz için, Gemlik'te Milli Korunma Mahkemesi'ne çıkarılmıştık... 1943 yılında İstanbul'dan Gemlik'e gitmemiz sorun olmuştı!.. Mahkeme gününden bir gün önce, trenle Haydarpaşa'dan İzmit'e hareket ettik. Oradan otomobille Yalova'ya geçtik... Savaş yılları olduğu için yollarda sıkı kontroller yapılıyordu... Benim yanımda biri Musevi İsak Altabef, diğeri Ermeni İsrail Anastasyan vardı... Karşımıza jandarmalar çıktıkça, onları bir korku sarıyordu! Geceyi, o zaman Yalova kaymakamı olan Orhan Öztrak'ın evinde geçirmiştik. Öztrak'ların babası Faik Bey benim Ankara'dan ahababımdı.. Evde tek misafir yatağı bulunduğu için beni yatırdılar, öbür arkadaşlar sandalye üstünde sabahladılar!.. Ertesi sabah hâkimin huzuruna çıktık... Borcumuz olan zeytinyağını daha önce teslim ettiğimiz için mahkeme beraatımıza karar vermiş, biz de derin bir nefes almıştık..."

-İkinci Dünya Savaşı yıllarını görüştüğümüze göre "Varlık Vergisi" konusunu da biraz açar mısınız?

-Rahmetli Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakanlık dönemiydi... Maliye Bakanlığını da Fuat Ağralı üstlenmişti... Harp yıllarının getirdiği sıkıntılar içinde ekonomi bozulmuş, karaborsa ve haksız kazançlar yaygınlaşmıştı...

Hükümet, "Varlık Vergisi" ile servet sahiplerinden para toplamaya karar vermişti... Vergi takdirlerinde çok haksızlık yapıldığı, gayri Müslimlere yüklenildiği gibi iddialar yıllarca konuşulmuştur...

-O yıllarda sizin ne varlığınız vardı? Ne kadar vergi ödediniz?

-Ankara ve İstanbul'da mağazalarım bulunuyordu... Yukarıda hikâyesini anlattığım Gemlik'te zeytinyağı fabrikası, Anamur'da da Mehmet Karamana ve Canik Verter'le ortak olduğum bir kurşun madeni vardı... Başlangıçta bir milyon liranın üstünde vergi takdir ettiler, incelemelerden sonra matrah altı yüzbin liraya indi. Tabii ki vergi borcumu son kuruşuna kadar ödedim...

Savaş, ekonomik sıkıntılar ve yeni işlere yönelme hazırlıkları, Vehbi Koç'un iş hayatını daha da hareketlendirmişti. Böyle bir dönemde, Sadberk Hanım, aileye yeni bir bebek beklediği müjdesini veriyordu! Vehbi Koç, evlât sahibi olma duygusunu daha önce üç kere tatmış olmasına rağmen, bu defa eşine alışılmadık bir itina göstermeye başlamıştı. Ve 1941 yılında doğan sarışın üçüncü kıza Suna adının verilmesi uygun görülmüştü. Şimdi, bütün aile daha mutlu olduğunu hissediyordu.

Semahat ve Rahmi, Alman kökenli ve kültürlü dadıların nezaretinde büyümüşlerdi. Avusturyalı Martha'dan sonra Alman Irma Baumann ve Bayan Schwartz Sadberk Hanım'ın çocuklarına gösterdiği titizliğe aldırmandan kendi bildiklerini okuyorlardı!...

Semahat Arsel'in unutamadığı bir olay, Bayan Martha'nın gelmesi ile yaşanmıştı... "Ben ve Rahmi yabancı birisi geleceği için heyecan duyuyorduk... Bayan Martha'nın ilk icraatı, gece yatmadan önce bizleri soyması ve çıplak vücudumuza geceliklerimizi giydirmesi olmuştu! Annem ne söyleyeceğini şaşırmıştı... Bizler ise üst üste giydiğimiz fanila ve lizözlerden kurtulduğumuz için sevinçliydik... Sevgi ve Suna, Martha'ya yetişemediyse de, evde onun etkisi devam ettiği için, kat kat giyinerek yatma eziyetini hiç yaşamadılar..."

İkinci Dünya Savaşı bütün cephelerde devam ederken, 1943 yılındaki askeri gelişmeler, müttefik cephenin, savaşın galibi olacağını gösteriyordu. Kurulacak yeni düzenin tartışmasız lideri Amerika Birleşik Devletleri olacaktı. Bu gerçeği Vehbi Koç da hissetmiş ve Amerika Birleşik Devletleriyle iş ilişkileri kurmaya karar vermişti... Hedefi, bazı büyük Amerikan firmalarının Türkiye temsilciliklerini almaktı...

Vehbi Bey o günler için yapmış olduğu değerlendirmeleri şöyle anlatmaktadır: "Avrupa bitkin bir haldeydi! Amerika ile büyük işler yapmak mümkün olacaktı. Ford vasıtalarının ve Firestone lastiklerinin acentesi olduğum, Kelvinator buzdolaplarını ve Philco radyolarını sattığım için Amerikan mallarının kalite ve fiyat avantajlarını biliyordum. Ancak, harp devam ederken bu Yeni Dünya'ya nasıl gidecektim?" Amerika'daki ön çalışmaları yapmak üzere, Koç'u temsilen Vecihi Karabayoğlu görevlendirilmişti. Kısa sürede New York'a yerleşen Vecihi Bey General Electric, U.S.Rubber, Oliver, Burroughs şirketlerinin mümessilliklerini almayı başarmıştı.

Vehbi Koç, yeni atılımlara hazırlandığı günlerde, Ankara'daki teşkilatını deneyimli yöneticilerle kuvvetlendirmeye başlıyordu... Bu defa gözüne kestirdiği kişi Bernar Nahum'du... 1 Ocak 1944 günü Ankara'da resmen Koç'a katılan Bernar Nahum'un Vehbi Koç'u etkileyen yönü, Ankara'da filizlenen otomobil işinde gösterdiği gayretli çalışmalar olmuştu. Koç'un otomobilciliği 1928 yılında Ford acenteliği ile başlamış, ancak beklenen gelişme bir türlü sağlanamamıştı, işin başına, muhakkak, ehil ve hırslı bir yöneticinin getirilmesi gerekiyordu...

Bernar Nahum 1938 yılından beri Ankara'da Burlalar'a ait Ottaş şirketinin şube müdürlüğünü yapıyor ve General Motors'un ürettiği otomobillerin satışı için canla başla çalışıyordu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar işleri zora sokuyordu. Nitekim, o günkü değerlerle üç bin liraya Ankara'da otomobil satmak kolay bir iş değildi!.. Buna rağmen, Bernar Nahum yeni satış teknikleri geliştiriyor, meselâ müstakbel müşterilere en kısa sürede otomobil kullanmayı öğreteceğini ve başarılı olanlara da sürücü ehliyeti alacağını ilân ediyordu! Bu kampanya sanılandan daha iyi sonuç vermiş ve Ottaş şirketi bu yöntemle satışlarını hızlandırmıştı...

Vehbi Koç, 1935 yılında Bursa'daki Ford acenteliğinden Ankara'ya transfer ettiği Reşit Kâtiboğlu'nun iş becerisini beğeniyordu. Fakat Kâtiboğlu, kendisini Ankara'ya kabul ettirdiğini sanarak "patronluğa" soyunmaya karar vermişti. İşlerin düzene girdiği bir sırada Kâtiboğlu'nun ayrılması Vehbi Koç'u yeni arayışlara yöneltmiş oluyordu... Otomobilciler arasında Bernar Nahum'un ismi o yıllarda da çok konuşulurdu. "Bu adam müthiş bir satıcı, eline düşen kurtulmuyor, müşteriye iğne deliğinden geçirmeyi beceriyor!" gibi değerlendirmeler kulaktan kulağa fısıldanıyordu...

Vehbi Koç, Musevilerin, İstanbul ve Ankara piyasalarında çok başarılı olduklarını biliyor ve gayri Müslimlerle çalışmanın verimli sonuçlarını paylaşıyordu.

Bernar Nahum'un Burla'da çalışmış olması ise Nahum'u daha cazip bir hale sokuyordu... Ünlü Burla'nın bir adamını kendi safına çekebilmek Vehbi Bey'i çok keyiflendirecekti... Böylece Vehbi Koç kararını vermiş ve Bernar Nahum'a beraber çalışma teklifini yapmıştı: "Otomobil şubemiz iki yıldır müdürsüz çalışıyor. Ben bu işin istikbaline inanıyorum.Savaş biter bitmez işler açılacaktır.Benimle çalışmayı kabul eder misiniz?"

Bernar Nahum, o günlerde Burlalar'ın tutumundan rahatsızdı. Beklediği imkânların kendisine verilmediğini görüyor ve üzülüyordu. Koç'un iş teklifi tam zamanında karşısına çıkmıştı. Böylece, Eli Burla ile kendi şartlarını yeniden görüşme fırsatı doğmuş olacaktı.

"Bana gösterdiğiniz güvene teşekkür ederim. Sizden iki haftalık mehil istiyorum. On beş yıl çalıştığım bir müesseseden ayrılmadan önce 'patronumun' benimle ilgili görüşlerini bir kere daha değerlendirmem gerekiyor!"

Bernar Nahum'un bu davranışı Vehbi Bey'i daha da memnun etmiş ve "Bu adamda iş var!" kanısını güçlendirmişti. Bernar Nahum, ailesini güvence altına almak ve çalıştığı şirkete "kendisine aitmiş" gibi bağlanabilmek için Burla'dan bir miktar hisse almayı kafasına koymuştu. Ancak, Eli Burla ile yaptığı görüşmeden beklediği sonucu alamamıştı, işte, Burla cephesindeki bu olumsuz gelişme, Bernar Nahum'un Koç'ta başlayan yeni hayatında başarı dolu ve taraflar için çok verimli bir dönemin başlangıcı olacaktır.

*

"Vehbi Bey'le yapmış olduğum anlaşmada Koç Ticaret Otomobil Şubesinin emrine yüzbin lira tahsis edilecekti. Buna ilave olarak, gene Vehbi Bey'in onayı ile yüz bin liralık kredi kullanabilecektim." Bernar Nahum, 1 Ocak 1944 tarihinde başlamış olan "Koç'lu Hayatını" anlatırken, gözlerini kapatıyor ve berraklığını kaybetmiş olaylar arasından geçmiş yılların pırıltılı anılarını bulmaya çalışıyordu...

"Madam Nahum!.. Hayatta para kazanmak kolaydır... Zor olan kazanılan parayı muhafaza edebilmektir!"

Sadberk Hanım, bu görüşünü, kendisini ilk defa ziyarete gelen Bernar Nahum ile eşi Raşel Nahum'a tam elli yıl önce söylemişti...

-Mösyö Bernar! Vehbi Bey'in bu aşırı tasarruf tutkusunun bir sebebi olması gerekmez mi?

-Tüccarlıkta "kepenk açma bedeli" denen bir deyim vardır. İşler gelişip çalışan adam sayısı arttıkça kepenk açma da pahalılaşır... Vehbi Bey, kepenk açma pahalılaştıkça, artan masraftan daima endişe etmiştir... Cumhuriyetin ilk yılları olmasına rağmen Ankara'da, İstanbul'da bazı müteahhitler iflas ediyorlardı... Vehbi Bey bunları duydukça masrafları daha çok kısma yönelir "ipin ucunu kaçırmamaya" çalışırdı... Kızdığı zamanlarda "beni bu masrafla boğacaksınız" diye bağırdı...

-Sizin, Vehbi Koç'la beraber, keyifli anlarınız da olmuştur herhalde?

-Vehbi Bey yurt dışına yaptığımız seyahatlerde biraz "gevşerdi" ...Bu rahatlık içinde, iş arkadaşları ile arasındaki mesafe biraz olsun azalırdı... Ben, bugüne kadar, Vehbi Bey'le havadan sudan konuştuğumuzu, iş dedikodusu yaptığımızı hatırlamıyorum!"

Bernar Nahum şöyle devam ediyordu:

"1956 yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nın kutlandığı gün,Vehbi Bey, rahmetli Kenan İnal ve ben, Queen Elisabeth Transatlantiğinde beraberdik... Henry Ford II ile görüşmeye Amerika'ya gidiyorduk... Vehbi Bey bizi müthiş çalıştırmıştı!.. O gece patronun keyfi yerindeydi!.. Bize bir şişe şampanya açtırarak müstesna bir ikramda bulunmuştu!" Anılar birbirini izliyordu. Fazıl öziş ve Altabef le beraber Vehbi Bey'i İngilizce ders almaya ikna ettiklerini anlatırken Mösyö Bernar bir hayli keyiflenmişti... "Ders verecek güzel bir İngiliz kızı bulunmuştu. Kız gerçekten güzeldi... Biz, Vehbi Bey'in bu yeni talebeliği ile ilgili hayaller kurarken, İngilizce öğretmeni ev tarafından veto edilmişti!.. Bu veto, Vehbi Bey'in İngilizce öğrenme arzusunun sonu oluyordu."

Bernar Bey, Vehbi Koç'un sağlığına verdiği önemi de şöyle yorumluyordu: "Vehbi Bey 'sağlığını koruma savaşı' başlatmıştı! Sıhhat ile ilgili her şeyi araştırıyordu... Mesela 'kolesterolün' ne olduğunu ben ondan öğrenmiştim.

Vehbi bey, bugüne kadar yaşamış olduğuna göre -Allah daha uzun ömürler versin- bu savaşı kazanmış bulunuyor..."

*

-Mösyö Bernar, size kritik bir soru soracağım!.. Vehbi Bey'in, Müslüman olmayan iş arkadaşlarına davranışlarını biraz yorumlar mısınız?

-Ankara'da, Koç'ta işe başladığım günlerde benim Yahudi oluşumdan dolayı Vehbi Bey'in tenkit edildiğini işitmiştim... Bu sözler beni çok üzmüştü... Bu ü-züntüyü taşımak yerine Vehbi Bey'le görüşmeye karar vermiş ve bir akşam, çalışma odasında ona içimi dökmüştüm... öyle sanıyorum ki benim bu tepkimi ve açık davranışımı Vehbi Bey de beğenmişti... Benimle çalışmaya karar vermeden önce çok düşünmüş olduğunu ve verdiği kararı değiştirmeye gerek görmediğini samimi bir üslupla açıklamış ve benim için mesele kapanmıştı... Vehbi Bey, uzun yıllar Müslüman olmayan bir çok arkadaşla çalışmaya devam

etmiştir... Ancak, son yıllarda bu konuya çok sıcak bakmadığını hissetmişimdir...

-Senin de benim bu izlenimimi paylaştığını sanıyorum...

-Evet, bende de aynı duygular var. Bunu bir defa da sizden dinlemek istedim... Mösyö Bernar, şimdi siz de benim gibi emeklisiniz. (!) Bana, "profesyonel yönetim" ve "sermayedar" arasında olması gereken dengelerden söz eder misiniz?

-İşlerin yönetiminde sermaye sahibinin salt baskısı ne kadar tehlikeli ise, bütünüyle profesyonel idarecilere bırakılan şirketlerin geleceği de o kadar risklidir... Bunun içindir ki, ben, aile fertleri ile profesyonel yöneticilerin karşılıklı güven ve saygıya dayalı bir işbirliği içinde bulunmalarını daima tercih etmişimdir. Bunun için de, sermayeyi temsil eden kişiler yalnız prensip kararlarının alınmasında etkili olmalıdır. Kararların uygulanması ise tümüyle profesyonellere bırakılmalıdır görüşündeyim...

*

Kitabımın basıma hazırlandığı günlerde, 27 Mart 1995 Pazartesi günü, sabaha karşı ne yazık ki Mösyö Bernar'ı kaybettik...

O'nun arkasından bir veda yazısı yazacağımı hiç düşünmemiştim... Bernar Nahum Bey'i tanıdığım 1940'lı yılların başında, ben, henüz ortaokul talebesiy-dim... Eskişehir'de geçirdiğim yaz tatillerinde, Amerika'dan getirtilen harman makinelerinin montajında gönüllü olarak çalışıyor ve Bernar Bey'den "anahtar" tutmayı öğreniyordum...

O yıllarda Bernar Bey, ithal edilen tarım makinelerinin temsilcisi Ottas şirketinin hırslı, hızlı ve yakışıklı genç bir müdürüydü... İşte bu karşılaşma, benim hayat çizgimi belirliyor ve 1950 yılında onun yanında şekillenen iş hayatımda, bugüne kadar devam eden kırk dört yıllık "usta-çırak" beraberliğimiz başlamış oluyordu...

Koç Topluluğu'ndaki genç kuşak, onunla beraber bulunma ve yan yana çalışma fırsatını kaçırmış olduğu için, Bernar Nahum'un örnek alınacak yönlerini, burada, sizlerle paylaşmak istiyorum...

Bernar Bey, Vehbi Koç'un hemen yanında, Koç Topluluğu'nun, güçlü temeller üzerine kurulmasını ve yükselmesini sağlayan mimarlardan en önde geleniydi... Bernar Nahum, aynı zamanda, cumhuriyet döneminde yetişen, Türk iş dünyasının, akıncı girişimcilerinden biriydi... Ülkemizde ticaretin "bayilik örgütüyle" güçlenmesinde ve Türk otomotiv sanayiinin kurulması için yapılan a-tılımların her

aşamasında, onun, izi ve emeği bulunmaktadır...

Bernar Nahum; kişiliği, inandırıcılık yeteneği, vizyonu, takipçiliği, ülkesine olan güveni ve bağlılık duygularıyla gerçek bir iş dünyası lideriydi... Liderliğini gösterişe ve övünmeye yer vermeden, etrafına saygıyla kabul ettiren bir atılımcıydı... Bütün bu meziyetlerinin yanında Bernar Bey alçakgönüllü bir iş âlemi filozofu ve seçimlerinde şaşmaz bir insan sarrafıydı...

Bernar Nahum, rakamlara ve rakamların asaletine inanmış "pragmatist" bir önderdi. Onun için her şeyin en doğru ölçüsü sayılardı... Bernar Bey, bir şeyi öğrenmek için ayrıntıya girmeye özen gösterirdi...

Bernar Nahum, adam yetiştirmeyi de kendine amaç edinmişti. Yakın iş arkadaşları, bu yönünü görerek, onu, "hoca" mertebesine çıkarmışlardır... Koç Top-luluğu'nda yönetim sorumluluğu üstlenmiş birçok arkadaşımız Bernar "hoca"nın tezgâhından feyiz almıştır...

Rahmi Koç, Ahmet Binbir, inan Kırac, Erdoğan Gönül, Berti Kamhi, Temel

Atay, Gökçe Bayındır, Erdoğan Karakoyunlu, Ali İhsan ilkbahar, Süreyya Somer, Mete Nakiboğlu, Macit Akman... Bahir'ler, Rifat'lar, özdemir'ler, Zekâ-i'ler bunlardan bazılarıdır...

Bernar Nahum, hayatı boyunca, tükenmeyen bir heyecanla, çalışma arkadaşlarına umut ve cesaret aşılayarak, onları istikbal için hazırlamıştır. Böylece Bernar "usta", Koç Topluluğunda yeni bir çalışma "kültürü'nün doğmasını ve yerleşmesini gerçekleştirmiştir... Bunun içindir ki, biz Koç camiası mensupları, Bernar Nahum'a "Mösyö" diye hitap etmeyi bir gelenek haline getirmiştir...

Bernar Nahum, hayatı boyunca, aile reisi olarak da çevresine örnek olmuştur... Elli beş yıllık evlilik hayatında, eşine olan bağlılığını "Sensiz olamazdım" sözüyle ebedileştiren Mösyö Bernar, benliğinde sakladığı engin bir duyguyu en güzel şekilde ifade etmeyi de bilmiştir...

Kızı Michelle, oğulları Claude ve Jan'ın yetişmelerinde gösterdiği titizlik, toplumun değerli evlatlar kazanmasını sağlamıştır... Claude ve Jan Nahum, saygın ve disiplinli bir aile kültürüyle yetiştirilmiş olmalarının karşılığını, bugün, Koç Topluluğu'nun en önemli şirketlerinde üstlendikleri görevlerdeki başarı ile göstermektedirler... Ve nihayet Bernar Nahum, kazancının vergisini vermek kadar toplumsal sorumlulukları paylaşmayı da kutsal bir görev saymış ve

yüzlerce öğrencinin okuduğu ilkokullar yaptırmaktan ve onların ihtiyaçlarını karşılamaktan büyük bir mutluluk duymuştur...

Bu satırları yazarken, kardeşim İnan'ın ve benim gönüllerimizden taşan bir duygumuzu sizlere duyurmak istiyorum... Biz, Bernar "ustamızın" ölümü ile bir babayı kaybetme ıstırabını ikinci defa yaşıyor ve ikimiz de, ona, huzurlarınızda en derin şükran hislerimizi sunuyoruz...

Bernar Nahum, fiilen altmış yıl çalışarak gerçekleştirdiği eserlerle, yetiştirdiği insanlarla, elde ettiği başarı ve ulaştığı mutluluklarla, Türk iş âleminin gerçek bir "Mösyö"sü olmayı hak etmiştir...

Mösyö Bernar, daima hayırla, sevgiyle ve saygıyla hatırlanacaktır... Onu, gönüllerimizde yaşatmaya başlayacağız... Hayranlık dolu duygularla ve özleyerek...

*

Ege Cansen Vehbi Koç'un insan idaresindeki "virtüözlüğünü" anlatırken ; "Vehbi Bey çevresindeki kişileri bir işi iyi yapma konusunda o kadar iyi tahrik eder ki, o insanlar bütün zekâ, bilgi ve azimlerini adeta bu amaca adarlar. Büyük bir gerilime girip kendilerini aşarlar. Hatta dozunu ayarlayamayanlar 'megalomaniye' kapılırlar! Vehbi Bey'in yöneticilere verdiği temel mesaj; 'İşte at, işte meydan! Göster herkese ne kadar iyi binici olduğunu'dur."

*

25 Nisan 1945 tarihinde de New York'ta yirmi beş bin dolar sermayeli "Ram Commercial Corporation" unvanlı şirketin kurulması gerçekleşiyordu... Artık Vehbi Koç'un Amerika'ya gidip bu yeni dünyayı kendi gözleriyle görmesinin ve değerlendirmesinin zamanı gelmişti... Vehbi Bey, başka Türk işadamlarının da Amerika'ya gideceklerini öğrenmişti! Onlardan önce davranmak için sabırsızlanıyordu! Atlantik'i uçakla geçmeyi bile göze almıştı!.. Ancak uzun sürecek uçak yolculuğuna acaba kalbi katlanabilecek miydi? Bunun izni de Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli'den sağlanmıştı. Egeli, Vehbi Koç'a; "Kalbiniz saat gibi çalışıyor, yola çıkabilirsiniz" müjdesini vermişti. Buna rağmen Vehbi Bey ihtiyatı elden bırakmamış, birkaç defa uçakla Ankara-İstanbul seferi yaparak bünyesini sınamayı ve kendisini uçak seyahatine alıştırmayı denemişti!.. Nihayet, sefere çıkma günü gelmişti... 1946 Şubat ayı başında Vehbi Koç, yanına müdürlerinden Fazıl öziş ve Enis Tokcan'ı alarak İstanbul'dan Ege vapuru ile Marsilya'ya, Marsilya'dan trenle Paris'e, Paris'ten de gene

vapurla Manş'ı geçerek Londra'ya ulaşmışlardı. Bundan sonrasını geliniz Vehbi Koç'un ağzından dinleyelim:

"Londra'da kaldığımız ilk akşam otelin lokantasında yemek yiyorduk. Garsonun getirdiği bir dilim ekmeği çorba ile bitirmiş biraz daha eklemek istemiştım.

Garson eklemek hakkımı kullandığımı, bir kap yemek hakkımdan vazgeçersem ilave bir dilim eklemek verebileceğini söylemişti! Bu, bana öyle bir ikaz olmuştu ki, seyahat boyunca yememe içmeme çok dikkat etmişim... Atlantığı geçişimiz on dört saat sürmüştü, önce Kanada'da askeri bir alana inmiş, oradan New York'a beş buçuk saatte uçmuştuk... Bizi Vecihi Karabayoğlu karşılamış, meydandan otele giderken, yolda bazı konularda beni uyarma gereği duymuştu: ' Burada üç zümreye önem verilir; bunlar, ünlü sinema oyuncular, ünlü Amerikan futbolcuları ve adları telefon rehberlerine geçmeyen dört yüz zengindir!'... Vecihi Bey, Ankara'dan geldiğim için olacak, bana Yeni Dünya'nın değer ölçülerini öğretmeye çalışıyordu."

Vehbi Bey, Ritz Towers Otel'i'nin on yedinci katındaki daireye yerleşince yorgunluğunu daha çok hissetmiş ve hemen uyumuştı! Sabah olup salonlu, çalışma odalı ve mutfaklı otel dairesini gezince, bavulunun bile buraya yakışmadığını görmüştü!

"Vecihi Bey bu daireyi geceliği otuz dolara bir hafta için kiralayabilmiş, daha uzun bir süre için vermemişler. Ben bu habere çok sevinmiş ve derhal ucuz bir otel bulunması talimatı vermişim! Böylece, kırk beş gün New York'un 35. Sokağındaki Columbus Otel'i'nde, gecesi sekiz buçuk dolara kalmış olduk!" Bu karar, Vehbi Koç'un Amerikalılara karşı kazandığı ilk pazarlığı oluyordu. Hesap yapılıncı kırk beş günlük kazancın dokuz yüz altmış yedi dolar, elli sent olduğu anlaşılmıştı. Vehbi Koç, bu Amerika seyahatinde, temsilciliklerin alındığı değişik firma yetkililerini tanımanın yanında, Türkiye'de kurmayı tasarladığı elektrik ampulü ve taşıt lastiği fabrikaları konusunda ön temaslar yapmıştı...

Elli iki gün süren görüşmeler sonunda General Electric İstanbul'da ampul fabrikası kurmayı kabul etmişti. U.S. Rubber'in gelmesi ise on sekiz yıl sonra 1964'te gerçekleşecekti!

Türkiye'de bir elektrik ampulü fabrikasının kurulması, Vehbi Koç için çok önemli bir proje halini almıştı... Çocukluk yıllarından kalan bir duygu ile evlerde kullanılan gaz lambalarından milletin bir an önce kurtulmasını istiyordu... Bunun da ampul fabrikasının kuruluşu ile mümkün olacağına kendini inandırmıştı...

Bu ilk Amerika seyahatinde, Vehbi Koç'un General Electric yöneticilerini böyle bir yatırıma ikna etmek için verdiği mücadele Amerikalıları bile şaşırtmıştı... Kendi lisanlarını konuşmayan genç bir adam, inatla direniyor, zaman zaman yüzünde beliren mimiklerle onları etkilemeye çalışıyordu... Tercümanlığı üstlenmiş olan Vecihi Karabayoğlu'nu da "Olmuyor! Söylediklerime benim inancımı katmıyorsun!" diye uyarıyordu... Vehbi Koç'un bu tutumu General Electric Yönetim Kurulu Başkanı Mr. Reed'i bile etkilemiş ve Vehbi Koç'la iki defa müzakere masasına oturarak, sonunda, ön anlaşmayı imzalamayı kabul etmişti...

-Siz, birçok konuda "ısrarlı olma" tutumunuzu devam ettiriyorsunuz. Bundan dolayı kaybettiğiniz işler olmadı mı?

-Evvvela "ısrarlı olmak" insanın niyetini belli eder.

Bir işin başarıya ulaşmasında ise "niyet etmek" çok önemlidir... Ben bugüne kadar "macera" olsun diye hiçbir işe girmedim. Daima hesap kitap adamı oldum... Tabii böyle olunca da bazı işleri kaybetmeyi göze almak gerekir... Sabancılarla 'kord bezi', Amerikalılarla 'Schiltz' bira, Ağa Han'la 'Ankara'da otel' projeleri belki benim bu tutumum yüzünden gerçekleşmemiştir... Bilmez misin? Başarıya ulaşmamış işlerin faturası da hep bana çıkarılır!

*

Vehbi Bey sağlığına gösterdiği özeni bu ilk Amerika ziyaretinde de devam ettirmiş ve ünlü Mayo Kliniğinde kontrolden geçmişti... Bütün sonuçlar normal çıkmıştı. Bunu kutlarcasına, İstanbul'a dönerken eşine, çocuklarına ve yeğenlerine hediyeler götürmeye karar vermişti... Vecihi Bey alışverişleri organize edecek, hediye seçiminden sonra da karar Vehbi Bey'in onayına sunulacaktı... Amerika 2. Dünya Savaşı'nın tahribatını kendi toprakları üzerinde yaşamamış olduğu için, New York caddelerini süsleyen mağazalar, rengârenk vitrinler, geniş kaldırımlar, temiz kılıklı insanlar Vehbi Koç'un dünyasını değiştirmişti! Şimdi, o da, sağa sola koşuşturmak, beğendiği her şeyden birer tane alıp İstanbul'a götürmek ve mutluluğunu sevdikleriyle paylaşmak istiyordu. Ancak, gönlünü dolduran coşkuyu bir zaaf gibi gördüğü için, hislerini arkadaşlarına belli etmemeye çalışıyordu. Bütün bu çelişki dolu duygulara rağmen, İstanbul'a oldukça yüklü hediyelerle dönmüştü... Sadberk Hanım'a vizon kürk bir manto, Semahat'a ve yeğen Gülseren'e deve tüyü ceketler, Rahmi, Sevgi ve Suna ile diğer iki yeğen Nesteren ve Gülgen'e spor giysiler, ipek bluzlar ve yarı değerli taşlardan yapılmış kolyeler getirilmişti... Tabii, Vehbi Bey, annesi ile kız kardeşini de sevindirmeyi ihmal

etmemişti... Vehbi Koç'un çok tutumlu olduğunu bilenler "bol hediye" ilk Amerika seferinin dönüş hikâyelerini dinledikleri zaman kulaklarına inanamamışlardı...

-Sizin tutumlu oluşunuzu neden hep tenkit konusu yapıyorlar?

-Ben varlıklı ve tanınmış birçok kişinin itibar ve servetlerini kaybettiklerine tanık oldum... Lüks merakı, bol paralar harcanan şatafatlı yurt dışı gezileri, gereksiz borçlanmalar bu çöküşlerin başlıca sebepleri idi... Bu inançlardır ki, gençlere, çeşmenin suyunun her zaman gür akmayacağını hesaba katarak tedbirli olmalarını hatırlatmayı görev saymışımdır... Bana "çok tutumlu" hatta "cimri" diyenlere güler geçerim!

*

Bazılarının "tutumlu", başkalarının da "hasis" olarak tanıttıkları Vehbi Koç'un yakınında bulunan dostlarından Ayduk Koray, 1989 Ocak ayında, beraberce yaptıkları yürüyüşten sonra şahit olduğu olayı şöyle anlatmaktadır: "Vedalaşırken, 'Bebek'e balık almaya gidiyorum isterseniz size de alayım' dedim. Vehbi Bey, bir an düşündükten sonra; 'Bebek pahalı olur, Turan Bey bana İstinye'den daha hesaplısını alır!' diye cevap vermişti... Aradan birkaç gün geçmişti, Emin Aktar Bey Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastahanesi'nde yatıyordu. Vehbi Bey Aktarın ziyaretine gittiğinde, doktorlar hastanenin bir jeneratöre ihtiyacı olduğunu anlatmışlar. Vehbi Bey doktorlara jeneratörün bedelini sormuş ve seksen milyon liralık bağış yapacağını hemen orada açıklamıştı." Ayduk Koray kıssadan hisse çıkarırcasına, kanaatini şöyle belirtmektedir: "Vehbi Bey, âdeta kendinden yaptığı tasarrufla hayır işlerine öncülük yapan vakıflarını güçlendirmeye çalışmaktadır."

*

Zorlu müzakerelerle geçen iki aylık çileli günlerin acısını çıkarmak için, Amerika seferinden dönüşün, ünlü transatlantik Queen Elizabeth ile yapılması kararlaştırılmış ve 13 Nisan 1946 günü New York'tan Londra'ya hareket edilmişti... Vehbi Bey, seyahat boyunca Amerikalı işadamlarının açıkgozlülüğünü hatırlayarak onlara hayranlık duymuş ve iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin bir an önce başlatılması gereğine inanmıştı... İlginç bir rastlantı; Vehbi Koç'un Amerika ile Türkiye'nin yakınlaşmasını düşündüğü günlerde, 5 Nisan 1946'da ünlü Missouri Zırhlısı'nın, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri nezdindeki Büyük Elçisi Münir Ertegün'ün naaşını İstanbul'a getirmesiydi...

İstanbululları coşturan bu ziyaretin hikâyeleri uzun yıllar unutulmamış ve kuşaktan kuşağa anlatılmıştı... Gerçekten, Amerika ve Türkiye arasındaki dostane ilişkiler bu ziyaret ile gelişiyor ve Türklerin "Amerikanca'ya duydukları ilgi hızla yaygınlaşıyordu!

Bu değişim karşısında, Vehbi Koç, ABD ile iş yapmanın zamanlamasında gösterdiği isabete şaşıyor ve artık şansın da kendisine yardımcı olacağını hissederek mutluluk duyuyordu!

*

Vehbi Bey, okulu bırakıp iş hayatına atıldığı 1916 yılından otuz yıl sonra, Queen Elizabeth'in güvertesinde, küpeşteye dayanmış, transatlantiğin dalgaları yararak ilerleyişini seyrederken, yaşadığı yılların muhasebesini yapmaktan kendini alamamıştı... Doğduğu 1901 yılında, Anadolu insanı yeni bir yüzyıla girildiğinden habersizken, genç Türkiye Cumhuriyeti, yirminci asra damgasını vuran büyük olayların ve inanılması güç değişikliklerin ortasında bulunuyordu... Milletçe yorgun düşülmüş bir ülkede, Vehbi Koç, kendilerine yer açmaya çalışan atılımcı insanların arasına katılmıştı... Tanınıyor ve sayılıyordu... Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü görmüş, ülkesinin yabancı askerlerce işgal edilmesinin ıstırabını yaşamış, Kurtuluş Savaşının sıkıntılarını paylaşmış, yılmadan çalışmış, bakkal çıraklığından patronluğa, esnaflıktan tüccarlığa yükselmiş, eşek sırtından inip otomobil sahibi olmanın keyfini tatmıştı... Yeniden yapılanan bir ülkenin ihtiyaçlarını sezmiş, işini bilen insanlarla çalışmanın faziletini görmüş, müzakere masalarında ödün vermenin inceliklerini kavramıştı... Evliliğin nezaketini ve zarafetini eşinde bulmuş, baba olmanın heyecanını yaşamıştı. Menfaat bekleyen insanlara "hayır" demeyi öğrenmiş, "damlaya damlaya göl olur" felsefesinin inançlı bir savunucusu olmuştu... İş hayatında geride kalan otuz yıl, Vehbi Koç'un kendine olan "güven duygusunu" pekiştirmişti... Artık yeni başarılarla kavuşacağı günlerin yakın olduğunu hissediyordu...

*

Ege Cansen "Vehbi Bey'in dehası nerededir?" sorusunu şöyle açıklamaktadır: "Vehbi Bey'in ticari ve sınai anlamda, dahiyane olmak bir yana, yüksek bir seviye dayanan herhangi bir kararına rastlamadım.Vehbi Koç'un hiçbir 'süper' buluşu yoktur." Ege Cansen Koç'un dehasını iki noktada toplamaktadır. "Birincisi Vehbi Bey bir sistem adamıdır. İkincisi Vehbi Bey insan idaresinde çok büyük bir ustadır."

*

29 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1919'da Ankara'da kurulan "Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti" ne (Ulusal Hakları Savunma Derneği) Koçzade Hacı Mustafa Efendi üçbin kuruş maddi destek vererek katılmıştı. 1920 yılında babasının teşviki ile, Koçzade Vehbi de bu cemiyete üye olmuştu... Böylece, Vehbi Koç, on dokuz yaşında, iş dünyası dışındaki bir alana ilk adımını atıyordu. Ne kadar ilginçtir ki, Vehbi Koç'un ülke meseleleriyle ilgilenmeye başladığı 1919 yılında, Mustafa Kemal, Üçüncü Ordu müfettişi bulunduğu dönemde; "(...) En çok önem verdiğim yön, ulusun geleceğinin ve yaşama hakkımızın ancak ulusal birlikle kurtulacağını, bunun için her türlü siyasal ve kişisel duyarlıklardan arınmış, ulusu bağımsız ve özgür yaşatmaya yönelik örgütün, yani Müdafaa-i Hukuki Milliye'nin her bucağa varıncaya dek yayılması ilkelerini hazırlamak oldu... Ben, Kürtleri ve bir öz kardeş olarak bütün ulusu bir nokta çevresinde birleştirmek ve bunu dünyaya 'Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyetleri' aracılığıyla göstermek karar ve inancındayım." diyordu... Ve 1919'dan yetmiş beş yıl sonra, 1994'te Türk Ulusu hâlâ, "bir nokta çevresinde" birleşmenin hasretini yaşamaktadır...

Cumhuriyet Halk Partisi işte bu "Müdafaa-i Hukuki Milliye Cemiyeti"nin devamı olacaktı... Böylece, Koçzade Vehbi, işlerini geliştirme mücadelesi verirken, Cumhuriyet döneminin en önemli siyasi kuruluşu Cumhuriyet Halk Partisi'ne üye olarak kabul ediliyordu...

Vehbi Koç, CHP üyeliğinin bu ilk yılları için; "Mustafa Kemal Paşa'nın CHP başkanlığı döneminde Koçzade Vehbi olarak çok gençtim ve çok önemsizdim. Ben, Koç olduktan sonra, Atatürk ile maalesef hiç temasım olmadı" demekte ve Atatürk'ü yakından tanımamış olmanın hüznünü ve özlemini her zaman gönlünde taşımaktadır...

*

Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı, Vehbi Koç'un dönemin önemli kişileriyle tanışmasına ve açık sözlülüğü ile onları etkilemesine vesile oluyordu.

Etkilenenler arasında Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan, CHP Genel Sekreteri Atıf Kansu ve CHP Parti Müfettişi Dr. Kemal Satır da bulunuyordu.

*

CHP'nin ünlü politikacılarından merhum Kemal Satır ile Vehbi Koç

arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan sıcak ilişki 1940'lı yıllarda başlamıştı. CHP Parti Meclisi üyeliği çalışmaları ve Maltepe Koç Talebe Yurdu'nun başışlanması ile ilgili sorunların çözülmesi temaları, Koç ve Satır arasındaki dostluğu pekiştiren olaylardı... Kemal Satır, bu ilişkilerdeki ahengi belirtmek için;

"Vehbi Koç'la olan dostluğumuzu hiçbir çıkar ilişkisinin gölgelememiş olduğunu belirtmek isterim. iktidarda veya muhalefette bulunduğumuz yıllarda ne onun bizden özel bir dileği, ne de benim kendisinden bir ricam olmuştur. Bu itibarla Vehbi Koç'un yapıcı ve öncü kişiliğine duyduğum saygıyı tam bir tarafsızlıkla dile getiriyorum" demişti.

*

Memleket meselelerine duyduğu ilgi kişisel ilişkileriyle bütünleşince, Vehbi Koç, kendisini Ankara Belediye Meclisi ve CHP İl Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulmuştu. Bunun doğal sonucu olarak da, 1943 yılında, Vehbi Bey'e Ankara' dan mebus (milletvekili) olma teklifi yapılmıştı. Dr. Kemal Satır, bu teklifin Milli Şef İsmet İnönü'nün isteği olduğunu belirtmiş ve Vehbi Koç'u manen etkilemeye çalışmıştı... Böyle bir öneri Vehbi Bey'i onurlandırmıştı! Hele "mebus" olmak pahasına servetlerini bağışlamaya razı bazı kişileri tanıdığı için, böyle bir teklif karşısında bir durum değerlendirmesi yapma ihtiyacı bile duymuştu... CHP Ankara İl Yönetim Kurulu'ndaki arkadaşlarının görüşlerini almıştı. Annesinin ve eşinin tepkilerini dinlemiş, neticede, şeref duyacağı böyle bir göreve talip olmadığını açıklama kararı vermişti! Vehbi Koç, bu kararı ile, iş hayatındaki mücadelesini kendi kuralları içinde sürdürmeyi tercih ettiğini çevresine kanıtlamış oluyordu... Çok partili döneme girildiği 1946 yılında her kesimden destek arayan CHP, bu defa Vehbi Koç'un yeni kurulan kırk kişilik Parti Divanına katılması için baskı yapmaya başlamıştı!

Vehbi Koç gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: "Benim bu göreve de isteksiz olduğumu öğrenince Dr. Kemal Satır durumu İsmet Paşaya duyurmuştu. Paşa bu direnişime sinirlenmiş ve 'Koç yalnız para kazanmayı mı düşünür? İki ayda bir, iki gününü Partiye veremez mi?' diyerek tepkisini açıklamıştı. Böyle bir tepki beni etkilemişti. Hatta birkaç gece uykularım bile kaçmıştı! Neticede CHP Divanı'na üyeliği kabul etmiş, üye olduktan sonra da, böyle bir kurulda nasıl yararlı olacağımı düşünmeye başlamıştım. O zamanki genel müdürümüz Fazıl Öziş, hukuk müşavirimiz CHP'li Cafer Tüzel ve dostum Sümerbank Genel Müdürü Hulki Alisbah'la beraber bir çalışma grubu oluşturmuştuk... Gayem, Parti Divanı'na öneriler götürmek ve bu önerileri iyi hazırlanmış raporlarla desteklemektir... Sistem iyi

çalışmıştı, iki yıllık Divan üyeliğim zarfında yedi rapor hazırlamış, ben de bunları heyete sunmuştum... Ne yazık ki, Parti Divanı, bu raporlara gereken ilgiyi göstermemişti. Üyelerden çoğunun, 'Bu adam bize akıl mı vermeye kalkıyor?' veya 'İşadamı değil mi? Bunların altında kim bilir ne menfaatler yatıyordur?' gibi değerlendirmeler yaptıklarını hissetmiştim. Hatta zaman zaman Divan başkanlığı yapan Hilmi Uran, gündemin zayıf olduğu toplantılarda, 'Koç, bir raporun yok mu? Okusak da istifade etsek!' diyerek, benimle dalgasını bile geçebilmişti!" Bu olumsuz gelişmelere ve direnişe karşın, Koç'un CHP Divan üyeliği, yeni bir yöntemin, "Vehbi Koç raporlarının" gelenekselleşmesine sebep olmuştu! Vehbi Koç, kırk yedi yıldır cumhurbaşkanlarına, başbakanlara, bakanlara ve bürokratlara rapor gönderme ve görüş belirtme alışkanlığını büyük bir titizlikle sürdürmektedir.

*

Merkez Bankası genel müdürlüğü, ticaret bakanlığı ve başbakanlık gibi çok önemli görevler üstlenmiş olan Naim Talû, Vehbi Koç ile ilgili anılarını anlatırken bir noktayı altını çizerek belirtmiştir; "Sayın Koç'la şahsen tanışmam ve onu yakinen inceleme fırsatını bulmam Merkez Bankası genel müdürlüğü görevini üstlenmemi takiben olmuş ve kendisiyle görüşmelerim, zaman zaman bakanlık ve başbakanlık görevlerini yürüttüğüm sıralarda da sürmüştü. Bu görüşmelerimizde özellikle dikkatimi çeken husus Vehbi Bey'in hiçbir zaman kendi işleriyle ilgili bir hususu gündeme getirmemiş olmasıydı."

*

1946 yılı, siyasal gelişmeler açısından, Cumhuriyet tarihimizde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş, 7 Ocak 1946'da, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın öncülüğünde Demokrat Parti kurulmuştu.

21 Temmuz 1946 günü Demokrat Parti'nin de katılımıyla ülkemizde ilk defa gerçekleştirilen "tek dereceli" milletvekili seçimleri, yapılan baskılara ve seçim yolsuzluklarına rağmen "demokratik hayata" yönelişimizin önemli bir aşamasıydı... Nitekim, 1946 milletvekili seçimleri, 14 Mayıs 1950'de demokratik kurallar içinde gerçekleşen iktidar değişiminin "mayası" olmuştu!

Bu seçimlerle iş başına gelen parlamentolar ve iktidarlar, "toplum sahnesinde", geniş halk kitlelerinin, "seyirci" değil "aktör" olarak yer almaları devrini başlatmıştı.

Dönemin unutulmayacak bir olayı da 7 Eylül 1946'da yapılan

devalüasyon olmuştu. Böylece, Cumhuriyet tarihinin ilk önemli para operasyonu ile Türk Lirasının dolar karşılığı 128 kuruştan 280 kuruşa çıkarılmıştı! Bu kitabın tamamlandığı 1994 yılı sonunda, bir Amerikan Dolarının dört milyon kuruşu(!) aşmış olduğunu yazmak, herhalde, televizyonlarda gösterilen "İster inan ister inanma!" programlarındaki açıklamalar kadar insanları şaşırtacaktır!

Siyasal ve ekonomik düzende meydana gelen bu hızlı değişiklikler hem tüccar hem de Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı CHP'li Vehbi Koç'u etkilemeye başlamıştı. Çünkü, "İstanbul dükalığı"nın prensleri gibi Anadolu kökenli ticari gruplar da, siyasal tercihlerini artık Demokrat Partiye yönlendiriyor ve bu niyetlerini açık seçik belli ediyorlardı...

Vehbi Koç'un iş hayatında derin iz bırakmış olan bir kişi de merhum Hulki Alisbah'tır...

1949 yılı sonunda Koç'a katıldığı zaman, Hulki Alisbah'ın arkasında yirmi yedi yıllık bir "devlet bürokratu" olma birikimi ve deneyimi bulunuyordu... Nahiye müdürlüğü, Divan-ı muhasebat murakıplığı, Ziraat Bankası umum müdür muaviniği, Toprak Mahsulleri Ofisi, Sümerbank ve İller Bankası umum müdürlükleri Hulki Alisbah'ın kişiliğini şekillendiren önemli görevler olmuştu... Vehbi Koç, Alisbah'ı, Sümerbank genel müdürlüğü döneminde tanımış ve temaslarını kesmeden devam ettirmişti...

1946 yılında başlayan çok partili siyasi hayat Vehbi Koç'un CHP'nin "Kırklar Meclisi"ne girmesine sebep olunca, bu görev sebebiyle Koç-Alisbah temasları daha da sıklaşmıştı. Vehbi Koç'un, Parti Meclisine sunacağı ekonomik raporlar, Fazıl Öziş, Cafer Tüzel ve Hulki Alisbah'ın katıldıkları toplantılarda şekilleniyordu.

Bu toplantılarda Alisbah'ın fikirleri derleyip toparlaması, kaleme alırken gösterdiği ustalık ve işi kararlaştırılan günde tamamlaması Vehbi Koç'un dikkatini çekmişti...Hulki Alisbah'ın politik sebeplerden dolayı İller Bankası genel müdürlüğünden ayrıldığını öğrendiğinde, Vehbi Bey'in kafasında, yine, bir "şimşek" çakmıştı! "Hulki Bey, tam benim istediğim kafada bir adamdı! Onu kaçırmamalıyım!"

Vehbi Koç'un telefon görüşmesi her zamanki gibi özlü ve kısa geçmişti; "Görevden ayrıldığınıza üzüldüm! Sizinle yarın sabah saat dokuzda Çankaya'da yürüyüş yapabilir miyiz?" Bu daveti Alisbah memnuniyetle kabul etmişti. Çünkü, Hulki Alisbah'ın da Vehbi Koç için belirmiş bir kanaati vardı. Bu düşüncesini, bir görüşmesinde şöyle ifade etmişti; "Vehbi Bey'in çalışma gücüne hayrandım. Yeni işler

ypama ihtirası beni bile heyecanlandırıyordu! Onunla beraber memleketimiz için önemli işler başaracağımıza inanıyordum!"

Alisbah bu duygularla Vehbi Koç'la buluşmuş ve Çankaya sırtlarında, kendine has nezaketiyle şunları söylemişti:

"Sizinle beraber çalışmaktan zevk duyacağım. Ancak, Adana'dan Nuri Has da bana teklif yapmış bulunuyor. Eşim İffet Hanım'ın görüşünü aldıktan sonra kesin cevabımı size duyurmama müsaade ediniz."

İki gün sonra, Alisbah, eşinin Adana'ya gitmeyi kabul etmemesinin yarattığı rahatlıkla, Vehbi Koç'a, "Beraber çalışmaya amadeyim" kararını açıklıyordu... 28 Ekim 1949 günü başlamış olan bu beraberlik; Koç Grubu'nun Koç Topluluğu hüviyeti kazanmasında, Koç Holding'in, Vehbi Koç Vakfı'nın ve Koç Emekli ve Yardım Sandığı'nın kurulmasında önemli rol oynayacak, bunların hepsine Hulki Alisbah'ın emeği ve göz nuru katılacaktır...

Hulki Alisbah, kendisinin Koç Topluluğu'na katılımının yirminci yılında, 7 Kasım 1969 günü yapılan toplantıda Holding ile ilgili gözlemini şöyle açıklıyordu: "Toplulukta 1950 yılında işe başladığım zaman bir Koç Ticaret Anonim Şirketi, bir özel ortaklık ve 'ilgili şirket' dediğimiz gruba dahil olan General Electric mevcuttu. Sermaye ve tutarları altı milyon lira seviyesinde idi... Bugün, holding ve doğrudan doğruya iştirak ettiği şirketlerle tam kırk kuruluşuz. O günkü altı milyon liralık sermaye, Holding hariç, bugün, ihtiyatlarla beraber yedi yüz milyon liraya ulaşmıştır... Dolaylı iştiraklerle beraber Holding topluluğu ile etrafında kurulmuş şirketlerin yekûnu elli sekizi buluyor... Günden güne önemi artan iki vakıf da bunlara eklenirse toplam, altmış eder..."

*

İş hayatının girişimci, başarılı, konuşkan ve renkli simalarından Üzeyir Garih, "Vehbi Koç" ismini nasıl duyduğunu şöyle anlatmaktadır: "1943 senesinde on dört yaşına basmış lise birinci sınıf talebesiyken, babamın yakın bir ahabası yirmi yaşlarındaki oğlunun ismini "Vehbi" olarak değiştirmişti! Bu isim değişikliği ailemizin bir cuma akşamı yemeğinde söz konusu olmuş ve "Vehbi Koç" ismini ben ilk kez orada duymuştum. "Vehbi Koç'un bundan sonraki gelişmelerini aile muhitinde izlediğini belirten Üzeyir Garih; "Ailemizde, Koç'un işbirirliğe ve tecrübeye önem vererek bilgili ve tecrübeli kişileri işin başına getirerek ve onları ortaklıkla motive ederek çok büyüyeceği öngörülüyordu... Hakikaten de öyle oldu" demektedir... Vehbi Koç'un özelliklerini, Üzeyir Garih, şöyle sıralamaktadır:

"Dürüstlük - Tevazu - Az konuşma - Çok dinleme - Öğrenme arzusu - Fikir üretimi - Kahkaha ile gülebilme - Kişisel disiplin - Sağlığına özen gösterme - Çalışma disiplini - Zaman yönetimi - Randevulara sadakat - Çalışma,dinlenme,dinlencede denge - Ehemmi mühimme tercih - Dernekçilik - Sosyal sorumluluk - Yardım severlik - Aktüaliteyi takip - Herkese her yerde saygı - Güler yüzlülük - Yobazlıktan arındırılmış dinine bağlılık - Giyime özen - Aile bağlılığı - Hatırşınaslık - Karizma." Üzeyir Garih değerlendirmesini şöyle tamamlıyor: "Tabii bu kadar çeşidi özellik içinden her işadaminin kendisine örnek alacağı birkaç özellik bulunabilir... Bunu becerenlere ne mutlu!"

*

Şahap Kocatopçu, Vehbi Koç'un 1950'li yıllardaki sıçrayışında, Sümerbank kökenli yöneticilerin önemli payı bulunduğunu belirtmektedir. Buna örnek olarak da; Hulki Alisbah, Bülent Büktaş, Adnan Berkay, Behçet Osmanağaoğlu ve Fazıl Zobu isimlerini hatırlatmaktadır...

*

Bu bölümü tamamlarken kendime küçük bir yer ayırmak istiyorum! Çünkü, benim de Koç'lu yıllarım bu dönemde başlamış ve iş hayatım, Vehbi Koç'un ve arkadaşlarının Koç Topluluğunu meydana getiren gayretli ve kararlı çalışmaları arasına katılarak tam kırk bir yıl devam etmişti...

"Mösyö Bernar, bu genci yanınıza alın, üç ay deneyin. İşe yarayacak gibiye yetiştirirsiniz. Aylığı da brüt iki yüz elli lira olsun!"... Benim, Vehbi Koç'un karar verişini dinlediğim ilk karşılaşmamız böyle olmuştu...

Tarih 29 Ağustos 1950 idi...Gelecek için hayal ve ümitlerle dolu,çiçeği burnunda genç bir ziraat yüksek mühendisi olarak hayatın yeni bir dönemine atılmaya hazırlanırken oldukça kararsızdım... 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmiş olan Demokrat Parti'nin ilk tarım bakanı Nihat Eğriboz beni özel kalemine almak ve politikaya hazırlamak istiyordu. Babam "ziraatçı" Ali Numan Kırac ise, otuz yılı aşan devlet memurluğu deneyimi ile benim devlet memuru olmama karşı çıkıyor, "Ben otuz yıl devlete hizmet verdim. Bu süre ailemiz için yeterlidir! Senin, yeteneklerini göstereceğin yeni bir alan seçmeni istiyorum" diyordu... Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde parlak bir öğrencilik hayatı yaşamıştım. Hocalarım ve arkadaşlarımla sevilirdim. Türkiye Milli Talebe Federasyonu başkanlığına seçilmiş, Dünya Gençlik Teşkilatı (WAY) toplantılarında Türk delegasyonunun başkanlığını ve

sözcülüğünü yapmıştım... Bu hareketli hayattan zevk alıyor ve yarınlara umutla bakıyordum... 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Amerikan "Marshall Yardımı" Türk tarımının kalkınması için önümüze yeni ufuklar açıyor, çiftçimizin makinalaşması dönemi başlıyordu. Ülkemizin bu kalkınma hamlesinde ben de bir şeyler yapmak, bir şeyler başarmak istiyordum... Bu duygularla, Amerikan Oliver tarım traktörlerinin ve aletlerinin ithalatçısı Koç Ticaret Anonim Şirketi'nin Otomobilcilik Şubesinde, 30 Ağustos 1950 tarihinde "ziraat yüksek mühendisi" olarak göreve başlamıştım... Ulus Meydanı'nda ön cephesi Kurtuluş Savaşı'nı sembolize eden Atatürk heykeline, arka cephesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tarihi binasına bakan işyerinde, merdiven altına yerleştirilen küçücük bir masada "masal dünyama" ilk adımlarımı atıyordum... Kırk üç yıl sonra bu satırları yazacağımı hiç düşünmeden...

1991 yılı Kasım ayının son günlerindeyiz.

-Ben senin emekli olman için gösterdiğin inadı hiç anlamıyorum!

-Vehbi Bey! Kendimle baş başa kalmak istiyorum!

-Hadi efendim, hadi efendim! Bunlar boş laf! Bak, ben doksan yaşımı aşım, hâlâ çalışıyorum...

-Belki bir gün sizin "hayat hikâyenizi" yazarım. Müsaade eder misiniz ?

-İşte bunu iyi yaparsın! Benim hayatımı senden iyi yazacak çıkmaz!

*

Bernar Nahum Bey, benim Koç'a girişimi, "Koç'ta 44 Yılım" isimli kitabında şöyle anlatmıştır: "Can'ın babası Ali Numan Kırac ile Marshall Planı tebliğlerini hazırladığımız sırada, o, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde okumaktaydı. Bir gün, Numan Bey, bana, Can'ın fakülteyi bitirmek üzere olduğunu, on küsur yıl önce kendisine vermiş olduğum bir sözü yerine getirip getiremeyeceğimi sordu. Ben de cevaben Numan Bey'e şunları söyledim: "Can Kırac çok popüler bir sima oldu. Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanı sıfatını taşımaktadır. Bu durumda bir şirkete memur olarak girmek isteyeceğinden pek emin değilim..." O yıllarda, bir şirket sorumlusu, zamanının yarısını Ticaret Bakanlığı koridorlarında; şube müdürleri, daire başkanları, müsteşar ve bakanı görmekle geçirirdi. İşte, gene böyle bir durum ortaya çıkmıştı. Ticaret bakanının özel kalem müdüründen bakanın beni kabul etmesini rica etmiştim, özel kalem müdüründen; o gün için bunun imkânsız olduğunu, bakanın Can Kırac

başkanlığında Talebe Federasyonu heyeti ile görüşmekte bulunduğunu ve görüşmenin uzun süreceği cevabını almıştım... Ben, koridorlarda bir süre daha dolaştıktan sonra, bakanlıktan ayrılırken yanıma çok yakışıklı bir genç yaklaştı; "Siz Bernar Nahum değil misiniz?" diye sordu. "Evet" cevabını verdim. O da "Ben, Can Kırac"ım dedi! Bu kadar yıldan sonra kendisini tanıyamamam çok normaldi... "Sen çok yükselmişsin! Bakandan aşağısıyla görüşmezsin" dedim..."Siz bunlara bakmayın, yakında sınavlarımı bitirdikten sonra öğrencilik hüviyetimi kaybederim. Bugün gösterilen ilgi unutulur gider" diye cevap verdi. Can hoşuma gitmişti!" Sınavlarını ver, diplomanı al ve derhal bana gel" dedim... Can Kırac 29 Ağustos 1950 günü otomotiv şubesinin ziraat makineleri kısmında işe başladı. Tam hasat zamanı olduğundan, teknisyenlerimiz tarlalarda biçer döverlerin tamir ve bakımı ile meşguldüler. Can'a da tulum giydirerek, yanına bir makinist verdim ve tarlalardaki çalışmalarda yardımcı olmasını istedim. İtirazda bulunmadan görevi kabul etti... Böylece, 37 yıl Can'la beraber çalıştık..."

*

Türk siyaset hayatının demokrasiye açıldığı yıllarda, Vehbi Koç, baskılarla korkutulmak istenmişti! Olup bitenleri, geliniz, gene Vehbi Bey'in ağzından dinleyelim:

"14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti iktidara gelmişti. Benim CHP'li olduğumu herkes biliyordu ve DP çevreleri bundan rahatsızlık duyuyordu. Yeni hükümet kurulduktan sonra işlerime ait bütün hesaplarımızı, vergi ödemelerimizi incelemeye almışlardı... En küçük bir aksaklık bulunamayınca, 'Koç CHP'lidir' diyerek bakanlıkların vasıtalarına bizim benzin istasyonlarından akaryakıt alışını bile durdurmuşlardı! Bunlar yetmiyormuş gibi, 1928 yılından beri başkanlığını yaptığım Ankara Ticaret Odası'ndan beni tasfiye etme kararı almışlardı!"

Bütün bu gelişmelerden, Vehbi Koç için "yeni bir dönem"in başladığı anlaşılıyordu... Yapılanlar karşısında umutsuzluğa düşmeden, kendine, teşkilatına ve ülkesine güvenen Vehbi Koç, doğru bildiği yolda ilerlemeye karar vermişti!

İşte bu karar, "Koç imparatorluğu"nun doğuşunun itici gücü olacaktır!

*

Vehbi Koç'un kendi firmasını kurarak iş hayatına atıldığı bu birinci dönemin yıllara göre gelişmesi şu sırayı takip etmişti:

1926 yılında, "Koçzade Ahmet Vehbi" adı ile Ankara Ticaret Odası'na kaydedilen "şirket" Koç Topluluğu'nu meydana getirecek olan "büyük yapının" ilk temel taşıydı.

"Koçzade Ahmet Vehbi" firmasının kuruluşunu izleyen yıllarda; 1928'de Ankara Ford acenteliği ve Standart Oil satış mümessilliği alınıyor, inşaat ve taahhüt işlerine giriliyordu... 1934'te Demir Boru Fabrikasına ortak olunuyordu... 1937'de İstanbul'da Fermeneciler şubesi açılıyor ve Vehbi Koç ve Ortakları Kollektif Şirketi kuruluyordu... 1938'de Koç Topluluğunun çekirdeğini oluşturan Koç Ticaret Anonim Şirketi Ankara'da faaliyete geçiyor ve "kurumlaşma"da ilk adım atılıyordu... 1945'te Amerika Birleşik Devletleri'nde, New York'ta "Ram Commercial Corporation" çalışmaya başlıyor ve General Electric, U.S. Rubber, Oliver, Burroughs firmalarının Türkiye mümessillikleri alınıyordu... 1947'de Ankara Oksijen Şirketi sanayide kullanılan "oksijen gazı" üretimine girişiyordu... 1948'de General Electric'in ortaklığı ile İstanbul'da elektrik ampulü üretimi gerçekleştiriyordu...

Ticaret ve sanayi alanlarında başlatılmış olan faaliyetler yanında, Vehbi Koç, bu dönemde Avrupa ülkelerine ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı seyahatlerde işadamlarının ve kurdukları vakıfların gerçekleştirdikleri "hayır" işlerinden etkileniyor, bunların kuruluş ve işleyişleri hakkında devamlı bilgi topluyordu. Temeli 1949'da atılıp inşaatı 1950 sonlarında tamamlanan ve Ankara Üniversitesi'ne devri 30 Nisan 1951 de gerçekleşen Vehbi Koç Öğrenci Yurdu da bu dönemin sosyal amaçlı ilk yatırımı oluyordu.

*

Yazar Metin Toker, Vehbi Koç'u değerlendirirken, "Cumhuriyet Türkiye'si'nin ilk üçü kimdir ?" diyerek kendisine sormuş, cevap olarak da şu ilginç görüşü ortaya atmıştır:

"Cumhuriyet Türkiye'si'nde 'ilk üç' kimdir? diye bana sorulsa benim vereceğim cevap şudur: Atatürk, İnönü ve Koç... Bunları birbirleriyle kıyaslamıyorum. Birbirleriyle eşleştirmiyorum da... Ne İnönü bir Atatürk olabilirdi, ki buna heveslenmemesi seçkinliğinin ispatıdır. Atatürk, kendisi bir İnönü olmadığı içindir ki, onu hükümetin başı yapmıştır. Koç ise devlet ve hükümetin dışındaki üçüncü sektörde, Cumhuriyetin ilkelerini en doğru yönde gerçek haline getirmiş olan kimsedir."

*

Gözüni dünyaya açtığı 1901 yılından "Koç İmparatorluğu"nun temellerini attığı 1950 yılına kadar geçen yarım asırlık dönemde, Vehbi Koç, çok önemli olayların ve değişimlerin şahidi olmuştu... Koçzade Vehbi, iş hayatına atıldığı yıllarda, Osmanlı ekonomisinin yabancıların hakim olduğu bir "sömürü düzeni" içine düşmüş olmanın bütün sıkıntılarını ve ızdırabını yaşamıştı... Bu dönemde, ticaret ve sanayi işletmelerinin hemen tamamı, yerli Musevi, Ermeni ve Rum burjuvasının inhisarında kalmıştı... Emperyalist güçler, Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde, kendilerine "nüfuz bölgeleri" yaratmış, kapitülasyonlar ve dış borçlar ekonomik altyapıyı bütünüyle çökertmişti... 1. Dünya Savaşı yenilgisi ile Türklerin anayurdu Anadolu parçalanmaya terkedilmiş, İstanbul, İzmir, ve Anadolu'nun birçok bölgesi düşman kuvvetlerince işgal edilmişti... 1913'ten 1923 yılına kadar, savaşlarla geçen on yıllık dönemde, en verimli ve değerli "insan varlığımız" harp meydanlarında kaybedilmişti... Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda, 1929'da, dünya ekonomisini etkileyen "büyük buhran" genç Türk devletini de sıkıntıya sokmuş ve "devlet kapitalizmi"nin doğuşuna sebep olmuştu... Ancak, bu sıkıntılara rağmen, Cumhuriyetin asker ve bürokrat kökenli yönetici kadroları "özel girişimciliği" geliştirici uygulamalara önem vermiş ve yeni bir "Türk işadamları sınıfının" doğuşuna öncülük yapmışlardı... Ve nihayet, 2. Dünya Savaşı ve onu takip eden yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitalist sisteme verdiği ivme ve Türk siyaset hayatındaki değişimler, ekonomik hayatımızın işleyişine yeni boyutlar kazandırmıştı... Böylece, Vehbi Koç 1950'li yıllara geldiğinde, Türkiye'nin gelişme yönünü, insanların beklentilerini sezinlemiş ve bu yeni ortamda kendi yeteneklerini anlama şuuruna kavuşmuştu. İstanbul ve Ankara'daki gayri Müslim tüccarların çalışma alanları ve görkemli yaşamları, kendisinin Viyana, Paris ve New York şehirlerinde gördüğü yenilikler Vehbi Bey'in olaylara bakış açısını ve değer ölçülerini zenginleştirmiş, yarınlar için umutlarını pekiştirmişti... Ankara'nın Cumhuriyet yönetiminin merkezi olması ise, Vehbi Koç'un hayallerini gerçekleştirmesi için, tahminlerin ötesinde uygun bir ortam hazırlamış bulunuyordu... Ayrıca bu yıllarda, sağlığı konusunda aşırı derecede "kendini dinleme" merakı, Vehbi Bey'in hayat çizgisinin bugünlere uzamasını sağlayan güvenli bir yaşam biçimini şekillendiriyordu.

Sadberk Hanım'ın, "yumuşak başlı" kişiliği ile aile içi sorumluluğu üstlenmesi, Vehbi Koç'un bütün gücünü ve dikkatini işine yönlendirmesini temin ediyordu... Çocukların yetiştirilmesi ile ailenin bütünlüğünün korunması görevlerini eşine bırakan Vehbi Koç, bu sayede, tasarılarını ve umutlarını geleceğe dönük iş projelerine hasredebiliyordu... Vehbi Koç, bu dönemde, gayri Müslim kişilerle

gerçekleştirdiği iş ortaklıkları ve devlet bürokrasisinde yetişmiş seçkin kişilerle yaptığı yönetim anlaşmaları ile de şirketlerinin geleceğini sağlam temellere oturtmayı başarmış oluyordu.

Bunun içindir ki, Vehbi Koç, Tıpkı Gazi Mustafa Kemal'in söylediği gibi:

"Zafer 'Zafer benimdir' diyebilenin, muvaffakiyet 'Muvaffak olacağım' diye başlayanındır" ilkesine inanarak, kendi "imparatorluğu"nun "arayış dönemi"nde, atılımlarını büyük bir istekle ve heyecanla sürdürmeye karar veriyordu...

ATILIM DÖNEMİ: 1950-1960

"Düşünmek ve söylemek kolaydır, fakat yapmak ve başarı ile sonuçlandırmak çok güçtür. "

Ziya Gökalp

*

Yirmi yedi yıl tek parti yönetiminden bunalmış olan halk yığınları, ellerine geçirdikleri "özgürce oy verme" haklarını, 14 Mayıs 1950 Pazar günü, mukaddes bir emanete gösterilen titizlikle, oy pusulalarını, seçim sandıklarına atarak kullanmışlardı! Böylece Demokrat Parti, ülke yönetimini resmen ele alıyor, yirmi yedi yıllık Cumhuriyet deneyimi olan Türk ulusu için umut dolu yeni bir dönem başlıyordu...

"Kasaba ve köylerde başlayan şenliklerin coşkusunu anlamak ve anlatmak için o günlerin heyecanını yaşamış olmak lazımdır" diyordu Vehbi Koç...

Ancak, heyecan ve umudun dalga dalga yayıldığı bu ortamda bazı gerçeklerin gözden kaçması, ilerleyen yıllarda, siyasal sorunların ağırlaşmasına sebep olacaktı. Çünkü, bir devrin kapanıp yeni bir devrin açılışı olarak kabul edilen 14 Mayıs seçimlerinin sonuçları, oyların dağılışı bakımından, sanıldığı kadar "dramatik" değildi. Sayılara bakıldığı zaman, Demokrat Parti oyların yüzde elli üçüne karşılık Meclis'teki sandalyenin yüzde seksen üçü olan 408 milletvekilliğini kazanmış, Cumhuriyet Halk Partisi ise topladığı oyların yüzde otuz dokuzuna mukabil sandalye sayısının yalnız yüzde on dördü olan 69 milletvekilliği ile yetinmişti!

CHP kurmayları, eserleri olan seçim kanunu ile Demokrat Parti için hazırladıkları "tuzağa" kendileri düşmüşlerdi... "Dengeler rejimi" olarak bilinen demokratik sistemin yaşatılması imkânı, bu yüzden, daha yolun başında tehlikeye sokulmuş oluyordu... 1950 yılının Mayıs ayı boyunca, Vehbi Koç'un kafasını meşgul eden soru ve sorunların tamamı siyasetle ilgiliydi!

-Askerler seçim sonuçlarını nasıl karşılayacaklardı?

-İsmet Paşa Çankaya'yı nasıl terk edecekti?

-Kabineye kimler girecekti?

-Hükümet programında hangi konulara öncelik verilecekti?

-Demokrat Parti sözcülerinin seçim konuşmalarında belirttikleri; ekonomiyi serbestleştirme, işçilere toplu sözleşme ve grev hakkının verilmesi gibi vaatleri tutulacak mıydı?

-Devlet bürokrasisi nasıl bir değişime uğrayacaktı?

-Seçimi kaybeden CHP'li eski bakanlar ve milletvekillerinin durumları ne olacaktı?

-Batı dünyası seçim sonuçlarını nasıl karşılayacaktı?

Vehbi Koç'a göre; durum "ciddi" idi ve bu yeni dönemde, Celâl Bayar ve Adnan Menderes'in işleri hiç de kolay olmayacaktı!

*

1. Adnan Menderes Hükümeti radyolarda açıklandığında, bakanların seçiminde oldukça isabetli davranıldığı görülmüştü. Fuat Köprülü dışişleri, Muhlis Ete işletmeler, Halil Ayan maliye, Avni Başman milli eğitim, Şevket İnçe milli savunma, Reşat Belger sağlık, Nihat Eğriboz tarım, Zühtü Velibeşe ekonomi ve ticaret, Tefik İleri ulaştırma bakanlıklarına tayin edilmişlerdi. Samet Ağaoğlu başbakan yardımcılığına, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu devlet bakanlığına getirilmişlerdi. Kamuoyunda ve iş çevrelerinde bu adların hepsine büyük bir saygı duyuluyordu.

Bu durum, gergin politik havanın yumuşamasına sebep olmuştu... Şimdi, bütün "iş bilenler" Ankara'ya koşuyor, bu ortam içinde, hem kendilerinin "en has Demokrat Partili" olduklarını kanıtlamaya çalışıyor hem de furyadan bir şeyler elde etme fırsatı kolluyorlardı...

Hükümet işbaşına geldikten sonra, Haziran ayında ilan ettiği İthalât Rejimi ile "koruma tedbirlerini" kaldıran politikaları yürürlüğe koymuştu. Artık seçim vaatleri tutuluyordu!

2. Dünya Savaşı yıllarında, CHP hükümetlerinin, milletin dışından tırnağından artırarak biriktirdiği iki yüzelli milyon dolarlık döviz rezervini sarf etmek Demokrat Parti iktidarına nasip oluyordu! Böylece, "yemeyenin malını yerler" deyiminin doğruluğu bir defa daha kanıtlanıyordu... Haziran ayında alınan diğer önemli bir karar, toplum hayatımızı derinden etkileyen ve tesirleri bugün bile tartışılan "Arapça ezan yasağı"nın kaldırılması idi. Temmuz ayında çıkarılan genel afla

da, toplum içinde "hoşgörü" havasının yaygınlaşması düşünülmüştü... Birbirini takip eden önemli gelişmelerden bir diğeri de Temmuz ayında, TBMM'den geçirilerek alınan "Kore'ye asker gönderme" kararı olmuştı. Ağustos ayında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulması ile özel girişimciliğin özendirilmesi istikametinde önemli bir adım atılmıştı... Ağustos 1951'de de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu yürürlüğe konmuştu.

Yeni bir iktidarın bir yıllık hizmet dönemine sığdırılan bu önemli kararlardan bazıları, ilerleyen yıllarda, siyasal hayatımızda sonu gelmeyen tartışmaların başlamasına ve kırılganlıkların yaşanmasına neden olacaktır.

Bu gelişmeler yaşanırken, Vehbi Koç ve arkadaşları, hem mevcut işleri büyütme hem de yeni alanlara yatırım yapma hazırlıklarına girişiyorlardı...

*

Vehbi Koç'un hayat hikâyesini "niçin yazdığımı" açıklarken Ankara Maltepe'de yapılan Talebe Yurdu ile ilgili konuya değinmiştim... Bu hayırlı teşebbüsün ilginç bir öyküsü vardır!

Vehbi Koç'un inançlı bir Müslüman olduğunu bilenler, onu "Yenişehir'e Cami Yaptırma Derneği"ne Başkan seçmişlerdi! Bu sonuca sevinenlerin başında Vehbi Bey'in annesi bulunuyordu! Fatma Hanım, oğlunun böyle hayırlı bir teşebbüsün başına geçmesiyle iftihar ediyordu.

Vehbi Koç, gördüklerinden bir şeyler öğrenmeyi kazanç saydığı için, Avrupa ve Amerika seyahatlerinde ziyaret ettiği hastane ve üniversite vakıflarının çalışmalarından çok etkilenmişti... Koç, o günkü düşüncelerini şöyle açıklıyordu:

"Gördüklerimden ders alarak, parama göre bir tesis yaptırmayı kafama koymuştum. Yalnız ne yaptıracığıma karar veremiyordum. Danıştığım kimseler de değişik teklifler ortaya atıyorlardı. Kimi cami, bir başkası kütüphane, diğeri talebe yurdu yaptırmamı öneriyordu!"

İşte bu kararsızlık ortamında,Vehbi Koç'u "Türkiye'nin Koç'u" yapan özellik yine öne çıkıyordu! Gelişmeleri, onun ağzından dinleyelim:

"Bence insan, kendi aklını kullanmadan önce güvendiği kimselerden fikir almalı, bunları kendi düşünceleriyle kıyaslamalı, sonra kararını vermelidir. Ben, her zaman başkalarına danıştım ve bazen düşüncelerimin hatalı olduğunu anladım. Bu gibi durumlarda

danışmanın faydalarını gördüm. Talebe yurdu yapılması kararı da böyle bir ortamda oluştu. Fikirlerine değer verdiğim dostlarım; Diyanet İşleri Başkanı Hamdi Akseki, Temyiz Mahkemesi Daire Başkanlarından Ali Himmet Berki, çocukluk arkadaşım Raşit Çavuşoğlu, hukuk müşavirimiz Cafer Tüzel ve Hulki Alisbah'ı bir akşam yemeğinde bir araya getirdim... Hamdi Akseki ve Raşit Çavuşoğlu cami yaptırmamı istiyorlardı. Hulki Alisbah Peygamberimizin indinde öğrenci yurdunun camiden daha erdemli olduğunu belirtmiş ve görüşünü kuvvetlendirmek için de Peygamberimizin şu düşüncesini nakletmişti: 'İnsan ölünce defteri kapanır, ancak üç şey sevap yazdırmaya devam eder; süreklilik sağlayan bir bağış (vakıflar gibi), insanlığın yararlanacağı bir ilimle uğraşmak ve ailesine hayır duası getirecek evlatlar yetiştirmek...' Bu hadise göre 'öğrenci yurdu' üç şarta da uyuyordu... Cafer Tüzel bu görüşe katıldı. O ana kadar fikrini belli etmemiş olan Ali Himmet Berki, Peygamberimizin düşüncesini nakletmedeki başarısından dolayı Hulki Alisbah'ı kutlamıştı... Neticede, Maltepe'de Gazi Mustafa Kemal Caddesi'ndeki arsamda bir öğrenci yurdu yaptırmaya ve bunu Ankara Üniversitesi'ne bağışlamaya karar vermiştim."

1950 yılında, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve "Vehbi Koç Talebe Yurdu"nun tamamlanması aynı günlere rastlar. Yasalara göre yurdun Milli Eğitim Bakanlığı'na bağışlanması gerekmekteydi. Vehbi Bey, yurt yönetiminin politik baskılara uğramaması için, bağışın Ankara Üniversitesi'ne yapılmasında ısrar ediyordu. Bunun halli için de yasada bir düzeltmeye ihtiyaç vardı. Sabırlı bir mücadeleden sonra, Başbakan Adnan Menderes'in de desteği ile pürüz ortadan kaldırılmıştı. 30 Nisan 1951 günü "Vehbi Koç Talebe Yurdu" Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından açılmış ve Ankara Üniversitesi adına Rektör Prof. Hikmet Birand'a teslim edilmişti.

Vehbi Koç, karşılaştığı bütün zorluklara rağmen mutlu bir gün yaşamıştı. Heyecandan sesi titreyerek yaptığı konuşmada, duygularını, yalın bir şekilde şöyle ifade etmişti:

"Yurt'lu Genç Arkadaş! Bu esere sen ilham verdin, o senindir. Ben yalnız nâçiz bir vasıtayım. Bu yurt, az da olsa sana bir imkân hazırlar ve örnek olursa, bu benim tek mükâfatım olacaktır!"

*

Prof. Yılmaz Büyükerşen'in Vehbi Koç ile tanışması 1968 yılında gerçekleşmişti. Eskişehir'de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne Kütüphane ve Araştırma Merkezi'ni bağışladığı için kampüsün açılış törenine Vehbi Bey de davet edilmiş ve bir konuşma yapmıştı.

Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın da katıldığı bu toplantıda Vehbi Koç'un şu sözlerini, eğitime verdiği önemi vurgulaması bakımından Prof. Büyükerşen çok ilginç bulduğunu belirtmektedir: "Unutmayınız ki, ibadet ağaç altında da yapılabilir. Fakat öğretim ve bilimsel araştırma binasız, kitapsız ve araç gereçsiz olmaz."

*

Vehbi Koç'un "politikaya" bakışını olumsuz şekilde etkileyen birkaç olaya daha burada yer vermek istiyorum... Hatırlayacaksınız, Vehbi Bey, CHP Parti Divanı'nda edindiği deneyimlerden sonra politikaya "soğuk bakmaya" başlamıştı. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile karşılaştığı muamelelerden sonra ise, "politikaya bulaşmamak" konusundaki isabetli kararından dolayı, daima kıvanç duymuştur.

Bundan önceki bölümde "Demokrat Parti"de partizanlık zihniyetinin, CHP'ye üye olan Vehbi Koç'u cezalandırmak için hangi yollara yöneldiğine değinmiştim... Adnan Menderes başbakan olduktan sonra Vehbi Koç'un kendisiyle ilk karşılaşması Ankara Ticaret Odası seçimleri dönemine raslamıştı. Bu buluşmada, Menderes'in yanında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile Devlet Bakanı Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu bulunmaktaydı. Ticaret Odası heyetinde ise Vehbi Koç, Üzeyir Avunduk ve Atıf Benderlioğlu bir araya gelmişlerdi. Konu, Vehbi Koç'un seçimle kazandığı Ticaret Odası Yönetim Kurulu başkanlığından istifa etmesi ile ilgiliydi.

Başbakan, bu görüşmede, beklenenin aksine Vehbi Koç'a iltifat etmiş, Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu başkanlığına devamını dilerken de Üzeyir Avunduk'un başkan vekilliğine getirilmesi arzusunu açıklamıştı. Vehbi Bey de bu isteğe uyacağını teyit etmişti.

Ancak, Vehbi Koç'a gösterilen bu hoşgörülü yaklaşım, sonraki Oda seçimlerinde tamamen değişmiş ve Demokrat Parti taraftarlarının gayretiyle Koç'un "meslek komitesine" seçimi engellenerek, Ankara Ticaret Odası'nda "Vehbi Koç dönemine" son verdirilmişti!

*

"Başlarken" bölümünde açıklamış olduğum gibi, 1950 Ağustos ayında Koç'a girmeden önce Türkiye Milli Talebe Federasyonu Başkanlığı yapıyordum. Üniversite öğrenciliğim bittiği için Federasyon Başkanlığım da sona ermişti. Ancak, iş hayatına atıldığım o günlerde ülkemizde yaşanan siyasal gelişmeler, özellikle Atatürkçü gençlerin politikaya ilgi duymalarını teşvik etmekteydi... 14 Mayıs seçimi ile Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, "demokrasi"nin, bütün kuralları

ile yürürlüğe girişı gibi yorumlanmıştı... Herkes dilediğini söylüyor, düşündüğünü serbestçe yazabiliyordu... Ancak, bu bilinçsiz özgürlük, Atatürk düşmanlarını cesaretlendirmişti. Atatürk'ü, onun gerçekleştirdiği devrimleri karalamak, bugün olduğu gibi, marifet sayılmaya başlanmıştı.

Olaylar karşısında, ben de, Atatürk ilkelerini benimsemiş bir genç olarak, bu mücadelede taraf olmaya karar vermiştim. İlk girişimim, 1951 yılı başında, CHP Çankaya İlçesi'ne üyelik kaydımı yaptırmak olmuştu... Bunlar olup biterken İstanbul'daki gençler İnkılap ve Gençlik ismi ile on beş günde bir yayımlanan siyasi gençlik gazetesi çıkartıyorlardı... Gazetenin imtiyaz sahibi İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencilerinden Galip Baloğlu, genel yayın müdürü de aynı üniversiteden Murat Şahin'di... Talebe Federasyonu döneminden arkadaşlığımız devam eden Galip ve Murat İnkılâp ve Gençlik Gazetesi'ne yazı yazmamı istemişlerdi. Bu tekliften çok heyecan duymuştum! Hiç olmazsa ben de düşüncelerimi özgürce yazabilecektim... "Hatalı Yol!", "Nereye Gidiyoruz?", "Baba Neslini İkaz!" başlıklı yazılarımla gazetedeki yayınlanmasında bana, büyük haz vermeye başlamıştı. Ancak, bunun keyfi uzun sürmeyecekti... Bir sabah, Murat Şahin beni telefonla arıyor ve Adalet Bakanlığı emriyle hakkımızda "memleketin emniyetini tehlikeye sokmaktan" dava açıldığını, Burhan Apaydın'ın gazetesinin avukatlığını üstlendiğini ve duruşma günü muhakkak İstanbul'da bulunmam gerektiğini heyecanlı bir sesle haber veriyordu... İstanbul'a gidebilmek için Bernar Nahum'dan izin almalıydım... Mösyö Bernar konuyu öğrenince en az benim kadar endişelenmişti! "Kuzum sen şaşırmışsın! Böyle bir ortamda içeri girersen biz seni bir daha bulamayız! Buradan ayrılma, ben Vehbi Bey'e gidiyorum!"

O an anlamıştım ki benim durumum gerçekten vahimdir! Zira, hâkim ve savcıya hesap vermeye hazırlanırken, benim daha önce, Vehbi Koç'tan beraat kararı almam gerekecektir... Aradan on dakika bile geçmemişti ki, Koç'taki acemiliklerimi aşmama yardım eden arkadaşım Bahir Uysaler, Vehbi Bey'in yazıyla beraber beni beklediğini bildiriyordu... Böylece, işe başladığım 29 Ağustos 1950'den sonra Vehbi Koç'un çalışma odasına ikinci defa girmiş olacaktım! Hızlı adımlarla yürürken kendi kendime şöyle düşünüyordum: "Bir yılımı bile dolduramadan işime son verilecek! Halbuki, işimi ve arkadaşlarımı seviyordum... Memleketi kurtarmak bana mı düşmüştü?"

Vehbi Bey nefes nefese olduğumu görünce; "Yahu sen genç adamsın, elli adımlık yoldan böyle mi geliriz? Şöyle otur, soluğunu dinlendir bakalım!" demişti... Vehbi Bey'in babacan davranışı beni

sakinleştirmişti. Konuyu özetledikten sonra, sıra yazıyı okumama gelmişti...

"Yüksek sesle ve tane tane okuyacaksın!" talimatını da alınca, ben, her kelimenin hakkını vermeye başlamıştım.

"Yarattığınız inkılaplarla sizler tarihe şekil verirken, bizler inkılapları yaşatacak nesil olarak dünyaya gözlerimizi yeni açıyorduk..."

-Doğru!

"Bugün kalplerimiz inanışlarımızdaki samimiyetin en hassas olduğu bir çağın heyecanı ile dolu... İnkılaplara olan bağlılığımız inancımızı bozmak isteyen kafaları koparacak kadar cesur!"

-Bravo!

"Türk İnkılabı milletin değil, putlaştırılan insanların marifetidir diyenler, sizler susarkan, puttur diyerek Atatürk heykellerini kırıyorlar... Onlar söylüyorlar, sizler susuyorsunuz! Daima susuyorsunuz! Tahammüllerimizi aşarcasına susuyorsunuz! Ve sizdeki sükût bizde isyan oluyor!"

-Sen müthiş bir adamsın yahu!

"...Ve eğer, emanetleri devralan genç nesiller, işe daima inkılap düşmanlarına karşı yapacakları mücadele ile başlayacaklarsa, şüphemiz olmasın ki, yetişen her yeni nesil, kendinden önce yaşamış olanların kabahatlerini kolay kolay affetmeyecektir..."

-Bu yazının altına ben bile imzamı atarım!

Vehbi Bey'den beklemediğim bu olumlu yaklaşım beni yüreklendirmişti...

-Sen ne zaman İstanbul'a gidiyorsun?

-Dava iki gün sonra görülecek.

-Ben önce Cafer Tüzel ile görüşeceğim. Beraatini sağlayacak hukuki yolları bulmalıyız... Masandan başka yere ayrılma. Ben seni arayacağım...

Kapının önüne konacağımı beklerken, büyük patronun, aklanmam için harekete geçtiğini görmek beni umutlu bir bekleyişe sokmuştu... İstanbul'a hareketimden önce, Vehbi Koç'un makam odasında, Cafer Tüzel ve dönemin cumhuriyet başsavcısı ile bir araya gelmiş ve

onlardan savunma taktikleri almıştım... Bu taktiklerden birincisi, mahkemede yargıçlar önünde yazımı okumayı sağlamamdı. İkincisi ise beraat talebinde bulunmamaktı! Evet, yanlış okumadınız beraat talebinde bulunmamak. Duruşma günü mahkeme salonunu üniversite gençleri doldurmuştu... Yazımı okuduktan sonra, son söz olarak şu görüşümü dile getirmiştım: "Sayın Yargıçlar! Memleketi için faydalı ve iyi vatandaşlığı gaye edinmiş bir genç olarak, huzurunuzda açık kalplilikle çıktım. İnanç ve kanaatlerimi huzur içinde ifade ettim. Yüksek mahkemenizden beraatimi talep etmiyorum! Çünkü kararlarına daima hürmet ve minnet beslenen Türk adliyesinin bu husustaki kanaatine samimi bir itaatle uymak benim için de şerefli bir vazife olacaktır!" Tabii ki, bu kadar dramatik bir savunmanın sonucu beraatle noktalanmıştı... Arkadaşlarımın beni mahkeme salonundan eller üstünde çıkarmalarını hiç unutmuyorum... Ertesi sabah gazeteler dava sonucunu kamuoyuna duyuruyor ve yazımdan bazı bölümleri yayımlıyordu... İstanbul'dan Ankara'ya trenle dönerken, herkesin benimle ilgilendiğini sanacak kadar kendimden geçmişim! Ancak, bu tantanaya rağmen ben, geleceğim için boş hayaller kurmamaya kararlıydım ve ertesi sabah gene 7.30'da işimin başındaydım... İlk tekmili Mösyö Bernar'a vermiş ve kendisine bundan sonra işimin dışındaki konularla ilgilenmeyeceğimi açıklamıştım... Aynı gün öğlene doğru Vehbi Bey tarafından çağırılmışım. Ben, artık bu konunun konuşulmasını istemiyordum... Büyük patronun yanına mahcubiyet içinde girmiştim...

-Geçmiş olsun! Gazeteleri okudum sen çok ünlüymüşsün de bizim haberimiz yokmuş!

-Estağfurullah efendim!

-Estağfurullah da ne demek? Senin yolun belli! Senin yerin orası!

Vehbi Koç'un oturduğu binanın arka cephesinden tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi görünürdü. Vehbi Bey'in "senin yerin orası" diyerek gösterdiği istikamet Meclis binasıydı!

-Beyefendi! Böyle bir arzum ve niyetim yok... Ben iş hayatında kalmak ve ilerlemek istiyorum.

-Yok yok! Eğer niyetin politikaya girmekse sana orada da destek olurum.

-Hayır! Kesinlikle böyle bir niyetim yok!

-Bu önemli bir karardır... Hemen cevap verme... Yirmi dört saat düşün... Sonra bana gel, kararını açıkla..."

Hayatın ne olduğunu anlamakta henüz deneyim kazanmadan, bir yıl içinde, politikaya girmem konusunda ikinci ciddi teklifle karşılaşıyordum! O gece, durumu babama açmış ve bana yol göstermesini istemiştim...

"Nihat Eğriboz'dan sonra Vehbi Bey'in sana politikaya girmeyi teklif etmiş olması aynı şeyler değildir. Vehbi Bey seni sınamak istiyor. İş hayatına bağlı kalıp kalmayacağını anlamaya çalışıyor... Sakın yanlış bir izlenim verme!" Babamın bu uyarısı ile ayaklarımın yeniden yere değdiğini hissetmiştim... Ertesi gün, Vehbi Bey'in yanında birkaç dakika kalmış ve kendisine kararımın "Koç'ta çalışmak" olduğunu açıklamıştım... Ve bu sözü verirken, bunun, kırk bir yıl sürecek bir sadakat andı olacağını asla düşünmemiştim!

*

Gazeteci ve yazar Mete Akyol, bu mahkeme konusunu, 43 yıl sonra, 23 Ocak 1994 tarihli Star dergisinde "Basın sanığı Can Kırac..." başlıklı yazısı ile yeniden gün ışığına çıkarmıştı. Akyol konuyu şöyle açıklıyordu: "Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Ahmed Emin Yalman, Metin Toker, Şinasi Nahit Berker, Beyhan Cenkçi, Ülkü Arman, Yusuf Ziya Ademhan, Ratip Tahir Burak ve... Adlarını şimdi bir çırpıda hatırlayamadığımız daha birçok gazetecinin ortak özellikleri nedir, bilir misiniz? Bu gazetecilerin ortak özellikleri, 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Türkiye'de başlayan, Türkiye'ye özgü demokrasi döneminde, yazılarıyla görüşlerini açıkladıkları için mahkemeye verilmeleri ve hatta hapis cezasına mahkûm edilerek, cezaevine gönderilmeleridir... Pekiii... "Made in Turkey" damgalı demokrasinin o ilk döneminin estirdiği "Made in Turkey" damgalı o günlerin özgürlük rüzgârının mahkemeye sürüklediği ilk yazarımızın kim olduğunu bilir misiniz?... Bilmenizden vazgeçtik, kırk yıl düşünseniz bile, yine de aklınıza getiremezsiniz bu kişinin kim olduğunu... Çünkü... Türkiye'nin demokrasi döneminde, bir gazetede yayımlanan yazısından ötürü mahkemeye verilen, hakkında dava açılan ve yargıç karşısına çıkarılan bu ilk kişi, ülkemiz sanayiinin önde anılan isimlerinden Can Kırac'tır... Bu yazısı ve savunması nedeniyle gözü pek bir Atatürk devrimleri savunucusu olduğunu o yıllarda kanıtlayan Can Kırac, aynı yazısı ve savunması ile daha sonraki yıllarda ise, kendisinin bile aklına asla getiremeyeceği önemli bir sıfatın ve önemli bir hizmetin de sahibi olmuştur..."

*

Vehbi Koç 1951 yılı Aralık ayında Belçika'da bir otomobil kazası geçirmişti.Kaza önemli olmamakla beraber kendini yorgun ve sinirli

hissediordun. 1952 Nisan'ında Antalya'da birkaç gün dinlenmeye karar vermişti. Eşi Sadberk Hanım'la beraber Ankara'dan otomobille yola çıkmıştı, ilk gece Eskişehir'de kalınıyordu. Vehbi Koç, evle yaptığı telefon görüşmesinden Sınai Kalkınma Bankası Genel Sekreteri Bülent Yazıcı'nın, telgrafla, Banka Yönetim Kurulu üyelerini toplantıya çağırdığını öğrenmiş ve bu zamansız davetten kuşku duymuştu. 1950 Haziran'ında kurulmuş olan Sınai Kalkınma Bankası'nın ilk yönetim kuruluna Vehbi Koç da seçilmişti... Sürpriz davetin sebebini öğrenmek maksadıyla Vehbi Bey, Yazıcı'yı telefonla aramış ve işittiklerinden hayrete düşmüştü! Maliye Bakanı Hasan Polatkan, yönetim kurulunun istifa etmesini istiyordu!

Vehbi Koç, alışılmışın dışında, hemen karar veriyor ve eşinin teskin edici uyarılarına rağmen, Banka Yönetim Kurulu Başkanlığına çektiği telgrafla yönetimden istifa ettiğini bildiriyordu...

Olay şu bakımdan "alışılmışın dışındaydı"! Vehbi Koç önemli bir karar vermeden önce, insanın yirmi dört saat düşünmesi gerektiğine inanarlardandır. Geçirdiği deneyimler bunun isabetli bir metot olduğunu da göstermiştir.

Ancak, bu defa Koç'un acele davranmasının kendine göre makûl bir sebebi vardı; "Ben, bunların verdiği 'huzur hakkına' muhtaç değildim! Kazanmış olduğum tecrübeleri dikkate alarak yönetim kurulunda kalmama onlar ricacı olmalıydılar" diyerek kızgınlığını ve kırgınlığını hatırlatan Vehbi Koç, hemen arkasından şu itirafta bulunuyordu; "Huzur hakkına muhtaç olsaydım acaba bu kadar çabuk istifa edebilir miydim diye kendi kendime düşünmüşümdür! O an, gereksiz bir acelecilik gösterdiğime inanmıştım... Ama olan olmuştu!"

Eskişehir'den Antalya'ya varılınca kadar Vehbi Koç'un kafası bu konuya takılı kalmıştı. CHP'li olduğu için kendisine gösterilen tepkiye isyan ediyordu! Hayatı boyunca Antalya'ya gönül vermiş olan ve o yıllarda Koç Otomotiv Grubu acenteliğini yapan "koyu demokrat" Mahmut Konuk ve eşinin misafirperverliğine yörenin ılıman bahar havası da eklenince, Vehbi Koç'un sinirleri hemen yatışmıştı.

Burada Vehbi Bey'i başka bir sürpriz beklemekteydi! Başbakan Adnan Menderes Demokrat Parti İl Kongresine katılmak üzere Antalya'da bulunuyordu ve o gece şerefine bir ziyafet verilecekti... Mahmut Konuk, bu yemeğe katılması için Vehbi Koç'u ikna etmiş ve "Adnan Bey sizin varlığınızdan memnun olacaktır" diyerek onu cesaretlendirmişti.

Ziyafetin düzenlendiği Halkevi salonuna girildikten sonraki

gelişmeleri Vehbi Bey şöyle anlatmaktadır:

"Mahmut Bey'in beni davete getirmesi dikkatleri çekmişti. Yemeğe katılacağım Başbakan'a da duyurulduğu için, Adnan Bey de, 'Vehbi Bey'i karşıma oturtun' talimatı vermiş. Ben, kenar bir yere oturup gözlerden uzak kalmayı düşünürken, Menderes'in karşısında kendimi sahneye çıkmış acemi bir artist gibi hissetmiştim! Hoşbeşten sonra Menderes, 'Ben susuz rakı içiyorum, su koyarsam rakı içtiğimi anlayacaklar, onlar da içecekler, sonra sarhoş olacaklar! Durumu böyle idare ediyorum, siz de susuz rakı için' teklifinde bulunmuştu! Hayatımda ilk defa susuz rakıyı Menderes'in karşısında içmiş oldum! Bu fırsatı değerlendirip Sınai Kalkınma Bankası Yönetim Kurulundan istifa etme konusunu Başbakan'a açmayı düşünmüştüm. Ancak, etrafımız o kadar kalabalıktı ki, bunun böyle bir yerde konuşulmasının doğru olmayacağını anlamıştım. Ancak, kızgınlığım ve kırgınlığım içten içe devam ediyordu. Meseleyi Menderes'e açmaya kararlıydım."

Başbakan, kendisinden randevu ricasında bulunan Vehbi Koç'u, ertesi sabah saat dokuzda, Antalya Vilayet Konağı'nda kabul etmişti. Antalya Valisi İhsan Sabri Çağlayangil'di... Menderes, Koç'u dinlemiş, bu karardan haberi olmadığını belirterek üzülmemesi için Vehbi Bey'i teskin ve teselli etmeye özen göstermişti...

Böylece, Menderes'in karizmatik kişiliği buzların çözülmesini sağlamış, Vehbi Koç da istediklerini söylediği için rahatlamıştı... Ancak, Sınai Kalkınma Bankası'nın Mayıs ayında açıklanan yeni yönetim kurulunda artık Vehbi Koç yoktu...

Bu olaylar Demokrat Parti içinde Vehbi Bey'e karşı bir cephe oluştuğunu gösteren ilk işaretler oluyordu...

*

Hem öğretim üyesi hem de politikacı hüviyetiyle toplum hayatımızda iz bırakmış olan Prof. Fethi Çelikbaş'ın Vehbi Koç ile tanışması 1950'de, ikinci teması da 1953 yılında, kendisi ekonomi ve ticaret bakanlığı yaparken gerçekteşmişti. Çelikbaş, görüşmeleri ve gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: "1950'de Demokrat Parti iktidar olmuş ben de Bütçe Komisyonu başkan vekilliğine seçilmiştim. Komisyon üyelerinden Emin Kalafat Vehbi Bey'in Maltepe'de yaptırdığı talebe yurdunun üniversiteye devri konusunda karşılaşılan zorlukları anlatmış ve bir çıkış yolu bulmamızı istemişti. Neticede sorun çözüldü ve benim Vehbi Koç'la tanışmam gerçekteşmiş oldu... 1953'te bakan olunca Vehbi Bey bana geldi. General Electric ve İş Bankası ile ortak oldukları ampul fabrikasında zarar ettiklerini, buna

dampingli ithalatın sebep olduğunu anlattı. Daha önce yaptıkları müracaata olumlu cevap alamadıklarını söyledi. O günkü şartlar içinde Vehbi Bey haklıydı! Dış ticaret rejiminde yaptığımız yeni düzenlemelerle aksaklığı giderdik." Fethi Çelikbaş, bakanlığı döneminde kamyon, taşıt lastikleri ve yedek parça ithalâtında getirilmek istenen yeni düzenlemeler yüzünden adının "Vehbi Koç'u koruyor'a çıktığını hatırlamaktadır! "Bakan olunca önüme gelen ilk mesele otomotiv sektörünün içinde bulunduğu sıkıntılardı. Ben, kamyon-kamyonet yerine, yedek parça ve lastik ithalatına öncelik verilmesini, ithalatın da servis istasyonu bulunan şirketlerce yapılmasını istiyordum. Şoförler Federasyonu da aynı görüşteydi. Kamyon, Otomobil ve Lastik İthalatçıları Derneği (KO-LAD) ise 'servis istasyonu' mecburiyetinin kaldırılmasında ısrar ediyordu. Beni Cumhurbaşkanı'na şikâyet ederken 'Bakan, Vehbi Koç'u tutuyor!' demişler. Halbuki ben, o dönemde Koç'un dört ayrı yerde Ford servis istasyonu kurmuş olduğunu bilmiyordum..."

*

Koç'un Başbakan Menderes'le bir diğer önemli buluşması 5 Temmuz 1955 Salı günü gerçekleşmişti.

Başbakan Menderes'in emri üzerine Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un İstanbul emniyet müdürü vasıtasıyla Ankara'ya getirttiği Vehbi Koç, "benzin stokçuluğu" ile itham edildiğini öğrenince, dehşet içinde kalmış, çok sinirlendiği zamanlarda olduğu gibi tepesinin kızardığını hissetmişti! "Birileri bana yeni bir oyun hazırlığı içindeydiler. Atılganlığımı kıskananlar bu yolla önümü kesmek istiyorlardı." Vehbi Bey, 1951 model siyah Mercury marka otomobili ile Yeşilköy Havaalanı'na giderken büyük bir kızgınlık içindeydi... (Bu, 1951 model Mercury marka otomobilin bende de önemli bir anısı vardır! İzmir'de Egemak şirketi müdürlüğüne asaleten tayin edildikten sonra, 1957 yılı sonlarında, Vehbi Bey bu otomobili bana tahsis etmişti. Böylece, hayatımda ilk defa otomobil sahibi olmanın zevkini ve mutluluğunu tatmış oluyordum...) Uçakla Ankara'ya ulaşan Vehbi Koç, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'u ziyaret ettikten sonra Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın makamına geçmiş, özel kalem müdürü, bakanın yanında Ankara Valisi Kemal Aygün'ün bulunduğunu söyleyerek kendisini beklemeye almıştı... Bir süre sonra makam odasının kapısı açılmış ve Hasan Polatkan ortaya çıkmıştı. Bakan Vehbi Koç'la konuşmaya isteksiz gözüken bir tutum içinde ziyareti özel kalem bürosunda ayaküstü geçiştirmeye çalışıyordu. Koç'u yıllardan beri tanıyan Kemal Aygün Vehbi Bey'in sinirinden titrediğini fark edince duruma müdahale etmiş ve bakanın makam odasına geçilmişti... Olayın gerisini Vehbi Bey

şöyle anlatmaktadır: "Bana yapılan iftiradan duyduğum infiali, kızgınlığımı yenmeye çalışarak nakletmiş ve buna sebep olanları bilmek istediğimi belirtmiştim. Bakanın bana; 'Sinirlenmeyin, politikada böyle şeyler olur' demesi karşısında da, kendimi tutamayıp; 'İnsanların namusu ile oynamaya kimsenin hakkı yoktur!' diyerek sesimi yükseltmekten kendimi alamamıştım... "Bakanın yanından ayrılırken, Vehbi Koç'un gözleri kızgınlıktan çıkmak çıkmak olmuştu! Kemal Aygün'le kol kola beraberce yürüyerek bakanlıktan uzaklaşırken Vehbi Bey'in hâlâ içi içine sığmıyordu!

"Akşam yemeğini, müşavirimiz Cafer Tüzel ile Kulüp 47'de yemiştik. Heyecanım geçmemişti. Başıma gelenleri yüksek sesle anlatıyordum! Yan masadan birisi; 'Vay benzin stokçusu vay!' diye seslenmez mi! Büyük bir hayret içinde, Nihat Erim'in gülerek bana elini uzattığını fark etmiştim! Safa Kılıçlıoğlu ile benim maceramı dinliyorlarmış!"

O dönemde Prof. Nihat Erim, Kıbrıs olayları sebebiyle Menderes'le çok yakınlaşmıştı. Başbakan'ın da katıldığı bir akşam yemeği sofrasında Ankara'daki benzin sıkıntısı görüşülürken birisi, "Koç benzin stokluyor" haberini ortaya atmış! Bu dedikoduya sinirlenen Başbakan da, "Koç'u çağırın, haddini bildirelim" emrini vermiş! Nihat Erim'in şaka ile karışık bu konuşkanlığı olayın içyüzünün anlaşılmasına yetmişti...

5 Temmuz sabahı saat 10'da Başbakan'ın huzuruna çıkan Vehbi Bey'in Ankara macerası şöyle noktalanıyordu:

"Başbakan beni makam odasının kapısında karşılamıştı. Nezaket sözlerinden sonra, Adnan Bey'e, yapılan iftiradan duyduğum üzüntüyü ifade etmiş, benzin işinde Mobil'in Ankara acentesi olduğumuzu, onların tahsis ettiği miktarı satışa sunduğumuzu açıklamıştım. Bütün kontrol güçlerinin hükümetin emrinde bulunduğunu, usul dışı bir muamele tespit etmeleri halinde cezama razı olacağımı, aksi halde ihbarcıların utanmaları gerekeceğini söylemiştim." Başbakan, Vehbi Koç'u bu şekilde Ankara'ya getirten kendisi değilmiş gibi, yumuşak bir üslupla konuşuyordu: "Siz bu memlekete çok hizmet ettiniz. Benim sizin gibi insanlara ihtiyacım var, zaman zaman bana görüşlerinizi bildiriniz, sizden bunu bekliyorum" diyor ve Vehbi Koç'u en hassas yerinden yakalamayı başarıyordu. Vehbi Bey, Menderes'in yanından ayrıldıktan sonra şöyle düşünmekten kendini alamamıştı: "Bu adamda şeytan tüyü var!" Ancak Vehbi Koç, bugün bile bu olayı hatırladığında "tepesinin kızardığını" hissetmekte ve dönemin maliye bakanı Hasan Polatkan'ın şu sözünü unutmamaktadır: "Sinirlenmeyin! Politikada böyle şeyler olur."

Süleyman Demirel, kendi değer ölçüleri içinde Vehbi Koç'u anlatmaya çalışırken şöyle bir tablo çizmektedir: "Vehbi Bey herkesle dosttur. Toksözlüdür. Bir meselenin içyüzünü öğrenmeye gayret sarf eder. İkna olmamışsa hatır için ikna olmuş gibi görünmez. Kendi düşüncesi ne ise açıklıkla söyler. Bildiğim kadarı ile herkesle mesafelidir. Herkese karşı naziktir. Kendisi ile her ne zaman konuşmuşsam bundan müstesna bir zevk duymuşumdur. Boş laf ve faydasız işle uğraşmaz. Bir sürü karmaşık olayın içerisinde en hassasını kolaylıkla bulur çıkarır, öncelikleri doğru seçmekte başarılıdır. Fevkalade sağlam bir düşünce sistemine sahiptir. Verdiği konferanslar, yaptığı konuşmalar, yazdığı kitaplar büyük değer taşır. Uzun, dolu, başarılı hayat tecrübesinden cömertçe başkalarını yararlandırmak ister."

Vehbi Koç 1948 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ikinci seyahatinde dünyanın "otomotiv merkezi" Detroit'e geçmiş olmasına rağmen, zamanında randevu alınmadığı için Henry Ford II ile görüşememişti.

Koç, 1928 yılından beri acenteliğini yaptığı Ford şirketinin kurucusu Henry Ford'un hayat hikâyesini ilgiyle izlemişti! Baba Ford daha sağken oğul Edsel Ford'un erken gelen ölümü, aniden gerileme dönemine girmiş olan bu dev kuruluşun başına torun Henry Ford II'yi getirmişti. Torun Ford yönetimin başına geçtiğini sandığı gün, dedesinin güvenilir adamı Mr. Benett'in varlığını fark etmiş ve aralarında müthiş bir mücadele başlamıştı! Neticede, babaannesinin desteğini sağlayan torun Ford "dedesinin ekibini" tasfiye ederek Ford Kumpanyasını, yavaş da olsa, eski şaşaalı günlere taşımayı başarmıştı.

Vehbi Koç, Ford'un işlerine büyük hayranlık duyuyor ve Türkiye'de, Ford ile ortaklaşa, otomotiv endüstrisini gerçekleştirmeyi bir hedef olarak benimsiyordu. Ford Kumpanyası, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Galata'da montaj fabrikası kurma girişiminde bulunmuş, ancak bu teşebbüs gümrük idaresi ile baş gösteren anlaşmazlıklar yüzünden 1931 yılında akamete uğramış, Ford'un İstanbul'daki faaliyeti Mısır-İskenderiye'ye geçmişti.

Vehbi Koç, Türkiye'de otomotiv endüstrisinin kurulmasını hararetle savunan Bernar Nahum'u ve İstanbul'daki ortak müdürlerinden Kenan İnal'ı yanına alarak, 1956 yılı Ekim ayı ortasında üçüncü defa Amerika yolculuğuna çıkmaya karar vermişti. Bu yolculuğun önemli üç ayrı özelliği vardı. Birincisi, Koç Ticaret Şirketi, Ortadoğu'daki Ford

acenteleri arasında "satış şampiyonu" olmuştu. Bu başarıda, Ahmet Binbir'in, Türkiye'de görevi bulunan Amerikalılara yaptığı Ford otomobil satışlarının büyük katkısı vardı. İkincisi, bu defa Henry Ford II'den randevu alınmıştı... Üçüncüsü ise, Vehbi Koç Ford'a T.C. Başbakanı Adnan Menderes'in bir mektubunu götürüyordu!

9 Ekim 1956 tarihli bu mektupta, Başbakan Menderes Henry Ford'u Türkiye'ye yatırıma davet ediyordu;

"(...) Ford Motor Company'nin Türkiye'de Koç Grubu ile birlikte gireceği bir ortak teşebbüsün Türk Hükümeti ve şahsım tarafından son derece olumlu karşılanacağını belirtmek isterim. Böyle bir teşebbüs başladığı takdirde, Türk Hükümeti'nin yürürlükteki kanunlar çerçevesinde, her türlü teşvik ve desteği sağlayacağına güvenebilirsiniz."

Adnan Menderes'in bu mektubu, Demokrat Partili bazı politikacıların yapmış olduğu olumsuz davranışları hoşgörüyle karşılaması için, sanki, Vehbi Koç'a uzattığı bir zeytin dalıydı! Vehbi Koç bu jestten çok duygulanmış ve şu anlamlı açıklamayı yapmıştı: "Bu mektup memleketin ekonomik kalkınmasına yararlı işleri partizanlığın üstünde tutan ileri bir görüşün en güzel örneğidir!"

Amerika seyahatinin diğer bir özelliği de, bu defa gidiş seyahatinin Queen Mary Transatlantiği ile yapılmasıydı! Böylece, Vehbi Koç çok önem verdiği "Ford zirvesine" vapur yolculuğunun rahatlığı içinde, bütün çalışmalarını tekrar tekrar gözden geçirerek hazırlanmış olacaktı.

Eski Dışişleri Bakanı ve emekli Büyükelçi Melih Esenbel 1950-1960 yılları arasında Dışişleri Bakanlığında, milletlerarası iktisadi ilişkiler alanında üst düzeyde görev yapmış olduğu için Vehbi Koç'un Türk ekonomisinin gelişmesindeki rolünü biliyor ve izliyordu... Koç'un, Henry Ford II ile buluşmasından önce dönemin başbakanı Adnan Menderes'ten almış olduğu 'takdim mektubu' hazırlanması talimatı konusunda Esenbel şunları söylemektedir:

"Koç'un Amerika'nın dev şirketlerinden Ford'la irtibat kurması ve müşterek işlere girişmesi iyi karşılanmış ve gerekli manevi müzaheret gösterilmişti. O yıllarda Vehbi Koç'un, Henry Ford II ile temas için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmesi bahis konusu olduğunda, Başbakan Menderes bizzat kendisinin imzalayacağı bir takdim mektubu hazırlamaklığımı tensip etmiş ve gereği yerine getirilmişti."

*

Bernar Nahum bu seyahatle ilgili gelişmeleri şöyle anlatmaktadır:

"Vehbi Koç, Kenan İnal ve ben, 26 Ekim 1956 günü İngiltere'den Amerika'ya doğru yola çıkmıştık. Transatlantikte Henry Ford II'ye bir memorandum hazırlamaya başladık. Gemi yolculuğumuz boyunca tam dört gün bu not üzerinde çalıştık. Hemen her cümleyi tartışıyorduk! Hazırlığımızı tamam olunca, metni İngilizceye çevirme işini Kenan İnal üstlenmişti. Vehbi Koç imzası ile Henry Ford'a sunacağımız teklifin son bölümünde şu görüşe yer verilmişti:

'(..) Ford'un Türkiye'ye yeniden gelmesinin, uzun vadeli müşterek menfaatlerimiz için hayati olduğuna inanıyoruz. Şahsen muhalefet partisine mensup olmama rağmen, Başbakanımızın son derece anlayışlı tutumu ile açıkladığı gibi, iktidarda hangi parti bulunursa bulunsun, bu teşebbüs Türkiye'de memnuniyetle karşılanacaktır..."

Vehbi Koç ve arkadaşları Henry Ford II ile buluşma gününü imtihana girecek çocukların heyecanı içinde beklemişlerdi... Bu buluşmayı renklendiren olayları Vehbi Bey hiç unutmamaktadır; "Fotoğraf çekimi için Henry Ford II'nin odasında bulunan büyük bir dünya haritasının önünde duruyorduk. Mr. Ford bana doğru yaklaşmış ve kravatımı düzeltmişti! O anda Ankaralıların şu deyişi aklıma gelmişti: 'Ankaralıların kravatı hiç doğru durmaz!' Kenan İnal bu sözümü açıklamalı olarak tercüme ettiği için, Mr. Ford ile karşılıklı bir hayli gülüşmüştük! Toplantıdan sonra yemek salonuna geçmek üzere asansöre bindik. Mr. Ford asansör düğmesine bastı, kapı açılınca, en üst kata çıkacağımıza bodrum katına indiğimizi anladık! Bunun üzerine Mr. Ford şu özeleştiri yapıyor: 'Hayret! Asansör kullanmasını bile bilmeyen bir adama bu koca kuruluşu emanet etmişler!'"

*

Kravatın doğru bağlanması işi, evlendiği günden beri Vehbi Koç'u meşgul etmişti! Adile Mermerci, kız kardeşi Sadberk Hanım'ın, Vehbi Koç'a verdiği emekleri anlatırken "kravat bağlama" konusunu şöyle hatırlamaktadır: "Vehbi Bey giyimine kuşamına pek önem vermezdi. Sadberk İstanbul âdetlerini bildiği için, evliliklerinin ilk günlerinde, eşinin elbise, gömlek ve kravat seçimine karışmaya başlamıştı. Kravatın doğru şekilde bağlanmasını da Vehbi Bey'e, Sadberk öğretmişti!"

Ford şirketi yöneticileri, Türkiye'de ortak bir yatırıma girmek için zamanın erken olduğu görüşlerinde ısrar ediyorlardı. Muhakkak ki, bu tereddütlerinde, Galata'da maruz kaldıkları olumsuz tutumun tesirleri vardı... Henry Ford II, Başbakan Menderes'e gönderdiği 26 Kasım 1956 tarihli mektubunda; "(...) Ford Motor Company'nin önemli bir rol

oynayacağı montaj fabrikasının kurulması ve başarı ile çalışmasında tarafları memnun edecek bir çözüm yolunun bulunacağını ümit etmekteyim" diyerek kapıları açık tuttuğunu belirtiyordu... Ortaklığın gerçekleştirilememiş olmasına rağmen, bu buluşmadan sonra Ford Kumpanyası ile olan temaslar sıklaştırılmış ve 1959 yılında kurulacak olan Otosan şirketinin alt yapısını oluşturma istikametinde önemli adımlar atılmıştı...

*

1955 yılına gelindiğinde, Demokrat Parti'nin, savunduğu "liberal ekonomi" uygulamalarından uzaklaşmaya başladığını görüyoruz. Artık, "kontrollü bir dış ticaret rejimine" geçmek ve tüketim malı ithalatındaki sıkışıklığı aşmak için "ithal ikâmesini" hedef alan sanayileşme stratejilerine yönelmek ekonomik gündemin ilk maddeleri arasına girmiş bulunuyordu. Nitekim, 1954 yılı Temmuz ayında yürürlüğe giren ve bunu takip eden yıllarda açıklanan dış ticaret rejimlerinde yeni kontroller ve sınırlandırmalar ağırlık kazanıyordu. İthal Malları Fiyat Kontrol Dairesi'nin kurulması ile de ithalattaki bürokratik engeller çoğaltılmıştı. Diğer ilginç bir gelişme "kamu kesimi yatırımlarında" dikkati çekiyordu. "Devlet işletmelerinin özel sektöre devri" ilkesini programına koymuş olan Demokrat Parti iktidarı döneminde, kamu kesimi; çimento, kömür, enerji, şeker, petrol rafineleri gibi üretim alanlarında önemli yatırım projeleri gerçekleştirmişti. Aynı dönemde, karayolları ağı yaygınlaştırılmış, üst yapıli yolların uzunluğu yirmi dört bin kilometreden kırk iki bin kilometreye çıkarılmıştı. Gene bu yıllarda çiftçinin daha çok traktör ve tarım makineleri kullanması, tarım ürünlerinin desteklenmesi, karayolları ile ürünlerin yaygın bir dağıtım sistemine kavuşması sayesinde, ekili alan sahası on bir milyon hektardan on beş milyon hektara yükselmişti.

Ancak, enflasyonu teşvik eden ekonomi politikalarındaki bu gelişmeler, Türkiye'yi yakından izleyen Uluslararası Para Fonu'nun (İMF) Ankara'yı "yakın markaja" almasına sebep olmuş ve zaman zaman ilişkilerin kesilmesi noktasına bile gelinmişti.

Milli Korunma Kanunu'nun yeniden uygulamaya konması ise Demokrat Partiye duyulan güvenin yitirilmesini hızlandırıyordu...

*

1955 yılı Eylül ayında Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalanması "6/7 Eylül Olayları" olarak bilinen ve özellikle Beyoğlu'nun yağmalanması ile sonuçlanan çirkin ve dehşet verici

hadiselerin yaşanmasına sebep olmuştı. Bu olaylara aynı yılın Kasım ayı sonunda Adnan Menderes Hükümetinin, Demokrat Parti Meclis Grubunca tek tek istifaya zorlanması eklenince, iş dünyamız büyük bir şaşkınlık içine düşmüş oluyordu! Hatta bazı çevreler, "Menderes nihayet Demokrat Parti içindeki gücünü kaybediyor" diye ümide bile kapılmışlardı! Bu ümidi güçlendiren bir gelişme Hürriyet Partisi'nin kurulması olmuştı. Ancak, beklenen gerçekleşmeyecek, hem ekonomideki hem de siyasi hayatımızdaki bozulma hızlanarak devam edecekti...

4 Ağustos 1958 tarihinde yapılan devalüasyonla, Amerikan dolarının ithalat için değeri 280 kuruştan 9 liraya yükseltilmiş, gruplara ayrılan ihraç malları için "primli kur" uygulamasına geçilmişti. Yürürlüğe konan "istikrar kararları" ile de bozulan ekonomik ortamın düzeltilmesine çalışılmıştı. Ancak, partiler arası gerginliğin artması yüzünden beklenen netice alınamamış ve 27 Mayıs 1960 ihtilalinin "ekonomik tabanı" hızlanarak oluşmaya başlamıştı...

*

Siyasal hayatımıza profesyonel yöneticilikten geçmiş ve başarılı çalışmalar yapmış olan Tınaz Titiz, Vehbi Bey'i tahlil ederken şu sonuca vardığını açıklamaktadır: "Vehbi Koç'un iş hayatındaki başarılarının tamamını tek sebeple açıklamak zor, belki de gereksizdir. Ancak, çok değişik ve fakat hepsi de oldukça olumsuz sosyal ve ekonomik şartlar taşıyan yaklaşık yarım yüzyıl içinde başarısını devam ettirebilmeyi 'yönetim becerisinin' yüksekliği ile açıklamak doğru olur sanırım. Dürüstlük ve beceri çok sık bir araya gelmemekte, ama geldiğinde mutlaka parlak sonuçlar ortaya çıkmaktadır."

*

Vehbi Koç, toplumun isteklerini algılamakta büyük bir "seziş" yeteneğine sahiptir. Onu esnafıktan tüccarlığa ve tüccarlıktan sanayiciliğe yükselten adlımlar bu içgüdüden kaynaklanmıştır.

Vehbi Koç'un buzdolabı sanayiine girme arzusu 1935'li yıllarda başlamıştı! Ankara'nın büyümesi, insanların daha iyi bir ortamda yaşama isteklerinin kuvvetlenmesi, Koç'u yeni projeler düşünmeye sevk ediyordu. Koç'un bu yenilikçi görüşleri, çocukluk yaşlarında başlayan "daha iyiye sahip olma" özleminden kaynaklanıyordu. Gaz lambası yerine "elektrik ampulüne", tel dolap yerine "buzdolabı"na, maltız yerine "gazlı fırın"a, at arabası yerine "otomobil'e yönelik bu özlemin simgeleri idi...

"Sıcak geçen Ankara yazlarında eve alman etleri ve pişirilen yemekleri muhafaza etmek annemi çok yoruyordu. Bunları sepetlerle kuyulara sarkıtmak, tel dolapları havadar köşelere yerleştirmek evde çalışan insanlara sorun oluyordu. Evimize bir buzdolabı satın almama başlangıçta itiraz eden annem, kullandıkça bunun çok hünerli, müthiş bir yardımcı olduğunu anlamış ve bir tane de kız kardeşime almam için beni bir hayli sıkıştırmıştı!"

Görüldüğü gibi, Vehbi Koç'u pratik çözümlere yönelten fikirler yaşanan olaylardan kaynaklanıyordu.

*

Sakıp Sabancı, 1957 yılında Adana'da görevli Amerikalı çavuştan satın aldığı buzdolabı olayını anlatırken o günkü duygularını şöyle ifade etmektedir: "Amerikalı çavuştan kullanılmış hurda bir buzdolabını satın alabilmek arzusu ile o günün kıymetli on bin lirasını ödemiş bir kişi olarak Türkiye'de buzdolabını sebil eyleyen, Türk ailelerini teldolaplarında yemek saklamaktan, kuyuya testi sallandırmaktan kurtaran Vehbi Koç'a dua etmekten başka şey düşünmüyorduk."

*

Sac malzemeden yapılmış büro dolapları, 1929 yılından beri İstanbul'da Erel şirketi tarafından üretilirdi. Erel şirketinin büyük ortağı Lütfü Doruk'tu ve fabrikanın sac ihtiyaçları Koç'un Galata'daki mağazasından karşılanıyordu. Lütfü Doruk'un mali bir sıkıntı içinde bulunduğu söylentileri vardı. Vehbi Koç Lütfü Doruk'un atılğanlığını beğeniyor ve onunla işbirliği halinde kazançlı işler yapabileceğine inanıyordu. Bu düşünce ile Doruk'a ortaklık teklif etmişti. Lütfü Bey ise kendine has açık sözlülüğü ile, "Ortak olursak siz beni yutarsınız!" diyerek Koç'un teklifini geri çeviriyordu... Vehbi Bey, piyasadaki gelişmeleri ve Lütfü Doruk'un durumunu, 1953 yılına kadar izlemeye devam etmişti. Burlalar da "çelik dolap" işine girmek istiyorlardı. Bu gelişme Vehbi Bey'in hoşuna gitmemişti. Piyasa iki büyük üreticiyi besleyecek kadar büyümemişti. Koç, Bursa ile ortak olarak, onların piyasa tecrübelerinden de yararlanmak istiyordu... Vehbi Koç amacına ulaşmak için kendi politikalarını uygulamaya kararlıydı... İlk kademedede, Erel şirketine katılım için Lütfü Doruk ile temasa geçmiş ve bu defa onu ikna etmeyi başarmıştı. 1954 yılında Burlalarla ortak olunmuştu. Aynı yıl, Sütlüce'de alınan arsaya temel atılıyor ve Erel Çelik Eşya A.Ş. unvanlı şirket, yeni ortaklarla daha kuvvetli bir kişilik kazanmış oluyordu. Koç'un "yola beraber çıkacağız" ilkesi bu teşebbüste de kendini göstermişti...

Vehbi Koç ile Koç Ticaret Şirketi'nin yaklaşık yüzde elli dört hisse payına mukabil, Lütfü Doruk, Eli Burla, Hulki Alisbah, Nüzhet Tekül ve Behçet Osmanağaoğlu Erel Çelik Eşya A.Ş'nin yeni ortakları arasına katılıyorlardı... 1956'da da Devlet Malzeme Ofisi hissedarlar bünyesine alınarak satış kanalına önemli bir güç kazandırılıyordu... Ancak, ülkenin dış ticaret ilişkilerinde hissedilen döviz sıkıntısı giderek ağırlaşmaktaydı. Döviz transferlerindeki gecikmeler bir yıla yaklaşmıştı. Bu ortam içinde, 1956 yılının ikinci yarısında Sütlüce'deki yeni fabrikada üretim faaliyetine geçilmişti.

Büro eşyası yapımı ile başlayan imalât çeşidine, 1957 yılında sac kalorifer radyatörü, gaz sobası, çelik yapı elemanları ilâve edilmişti... Bu girişiminde de, Vehbi Koç, güvenilir bir yabancı ortak bulmanın gerekliliğine inanıyordu. Yapılan çeşitli temaslarla böyle bir ortaklığın gerçekleşmesi sağlanamayınca, fabrikanın teknik gelişmelere ayak uydurması lisans anlaşmaları ile temin edilmişti... Lütfü Doruk'un eski ortağı ile olan anlaşmazlığı yüzünden Erel Çelik Eşya A.Ş. unvanının değiştirilmesine karar verilince, 1957 Mart ayında yapılan genel kurul toplantısında şirket ismi Arçelik olarak belirleniyordu... Arçelik'in 1985 yılında kutlanan otuzuncu kuruluş yıldönümünde, Vehbi Koç duygularını şu cümlelerle özetlemişti: "Memleketimiz kalkındıkça, elektrik köylerimize kadar yaygınlaştı. Bugün elektrik kullanan her evde bir Arçelik ürünü bulunmaktadır... Arçelik yalnız halkımızın ihtiyacına cevap vermekle kalmadı, aynı zamanda ihraç edilen ilk sanayi ürünlerimizden biri oldu... Bugün bir buzdolabının yüzde doksan sekizi yurdumuzda imâl edilmektedir. Başlangıçta yüzde doksan sekizi ithal ediliyordu. Aradaki fark sağladığımız gelişmedir."

*

Lütfü Doruk, 1936 yılında Erel atölyesinde başlayan ve Arçelik'te devam eden girişimciliği ve lider kişiliğiyle, adını "Akıncı Türk Sanayicileri" arasına sokmayı başarmıştı. Bu başarıları, onu, Koç Holding Yönetim Kurulu üyeliğine kadar getirmiş ve iş arkadaşlarının "Lütfü Ağabey"i yapmıştı... Ne yazık ki, Lütfü Doruk da, insan hayatının son aşaması olan "ölümle" buluşacak ve 1989 yılının 29 Ekim'inde, arkasında inançlı bir yığın genç bırakarak, aramızdan ebediyen ayrılacaktı...

*

Ekrem Ceyhun, Vehbi Koç'u, "çok partili demokratik nizamın Türk milletine kazandırdığı alım gücünü" değerlendirmede öncülük yapan büyük bir girişimci olarak tanımlamaktadır. Bu kanaatini de şöyle açıklamaktadır: "Türk salçası, ampulü, kibriti, buzdolabı, çamaşır

makinesi, şofbeni, radyatörü, gaz sobası, karbon kağıdı ve daha binlerce üretim, hep bu ileri görüşlülüğün ürünleridir... Böylece Vehbi Koç, Türk evini teldolaptan buzdolabına, leğenden çamaşır makinesine, odunlu termosifondan şofbene, mangaldan fırına kavuşturarak çağdaşlaşmayı gerçekleştirmiştir. Türk kadını evindeki rahatlığı ve konforu Koç'a borçludur."

*

Koç'un gerçekleştirmek istediği diğer bir girişim "döküm" işiydi. Ankara'nın hızla büyümesi ve özellikle resmi kuruluşların kaloriferle ısınmaya gösterdikleri ilgi geliştikçe, bu sektörün önemi artıyordu... Ankara Adliye Sarayı ile Numune Hastanesi'nin ısıtma tesisatını Koç elemanları yaptığı için, işin püf noktaları öğrenilmişti... Vehbi Koç bu işte de "koku alma" hassası ile piyasayı yakından incelemiş ve Mümtaz Fazlı Taylan'ın Varsamis'le bu işe gireceklerini haber alınca gelişmeleri izlemeye başlamıştı... Nitekim, 1954 yılında Varsamis ve Taylan ailelerinin ortaklaşa kurdukları şirket, döküm radyatör, döküm tuvalet donanımı, soba ve emaye sac mamulleri üretmek üzere Silahtarağa'da yatırıma başlamıştı. Ancak yatırım tutarının beklenen seviyeyi aşması, yeni ortak aranmasını gerektiriyordu. 1955 yılında Varsamis ailesi ile mutabakata varılarak hisselerin yarısı Vehbi Koç, İsrail Menase, Ziya Bengü ve Muhterem Kolay tarafından satın alınıyordu. Böylece Türk Demir Döküm Şirketi'nin kuruluş esasları yeniden belirlenerek, fabrika, 1958 yılında üretime sokuluyordu.

*

Hem mimar hem yazar hem de Koç'un kıymetli dostu Aydın Boysan'ın, Vehbi Bey ile ilgili ilginç anıları vardır... 1 Ekim 1954 günü, Arçelik fabrikasının yeni hüviyetini simgeleyecek olan binanın temeli atılırken, imam çağırılması unutulduğu için duanın bizzat Vehbi Bey tarafından okunması olayını Aydın Boysan hiç unutmamaktadır. Bu törende, müteahhit firmanın misafirlere çikolata ikram etmesi üzerine Vehbi Bey'in, "Bizim getirdiğimiz çikolataları hemen kaldırın!" talimatını da yalnız Aydın Boysan hatırlamaktadır.

*

Kuruluşları yukarıda anlatılan Arçelik ve Türk Demir Döküm şirketleri örneğinde görüldüğü gibi, Vehbi Koç, müteahhitlik döneminde kazandığı deneyimi "piyasayı koklama" becerisi ile birleştirerek sanayici olma istikametinde attığı adımlarda, riski, daima işi bilen ortaklarla paylaşmaya yönelmişti. Vehbi Koç'un kararlarında sık sık rastlanan "riski başkaları ile paylaşma stratejisini" belirleyen diğer bir

sebepe de, 1950'li yılların ikinci yarısında ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlığın her alana yayılmış bulunması idi.

Vehbi Koç, yumurtalarını birkaç sepete dağıtırken, bu sepetlerde başkalarının da yumurtalarının bulunmasını, işin ve kendisinin selâmeti için gerekli görmekteydi.

*

Vehbi Bey, bir taraftan sanayiye yönelir, diğer taraftan da ticari işlerini genişletirken, aile İstanbul'da da bir ev sahibi olmayı düşünmeye başlamıştı... Çocukların Amerikan Koleji'nde okumaları, bu kararın bir an önce alınması için Sadberk Hanım'ın Vehbi Koç'a yaptığı baskıyı destekliyordu. Kısa süreli ziyaretler için yurt dışından Türkiye'ye gelen işadamları da temaslarını, İstanbul'da kalarak tamamlamayı tercih ediyorlardı... Eski Surp Agop Mezarlığının bulunduğu ada İstanbul Belediyesi'nce parsellenerek satışa çıkarıldığı zaman Vehbi Bey'e haber verilmiş ve buraların kısa zamanda çok değer kazanacağı söylenmişti... Vehbi Koç, bina ve arsa alışverişinde her zaman "ince eleyip sık dokuduğundan", Sadberk Hanım'ın bütün ısrarlarına rağmen, bu satışla ilgilenmemişti. Kararsızlığının bedelini de, bugünkü Divan Oteli'nin bulunduğu arsaya, Belediyeden doğrudan satın alan Tatariler'e bir misli fiyat farkı vererek ödemişti...

Vehbi Bey'in niyeti, bu arsaya büyük bir apartman inşa etmek, altını "otomobil mağazası" yapmak, üstünü de; bir bölümü ailenin ikâmetine tahsis edilmek üzere "pansiyonvari" bir şekle sokmaktı. Ancak, Milano'daki ünlü Excelsior Gallia Oteli'nin İstanbul'a davet edilen mimarlarının görüşleri alındıktan sonra niyet değiştirilmiş ve pansiyon yerine bir otel inşa edilmesi kararlaştırılmıştı...

Vehbi Bey yaptığı işlerin heyecanını ve keyfini kendi yaşayıp ününü başkaları ile paylaştığını göstermek için, yeni otelin adını yirmi iki yazarın teklifi ve bir jüri kararı ile "Divan" olarak belirlemişti!

Ve otel inşaatı ilerlerken ilginç bir olay yaşanmıştı.

Divan Oteli'nin yapımı Vehbi Bey'in istediği tempoda ilerlemiyordu... Bu arada Milletlerarası Banka ve Para Fonu Kongresinin, 1955 yılı Eylül ayında, İstanbul'da yapılması kararlaştırılmıştı. Gelecek olan bin misafire yer bulunması büyük sorun olmuştu. Maliye Bakanı Hasan Polatkan Divan Oteli'nin tamamlanması için Vehbi Koç'tan taahhüt mektubu bile almıştı... İşin hafife alınır tarafı kalmamıştı... Bu kritik durum karşısında Vehbi Koç, haziran ayından itibaren bütün işlerini bırakıyor ve yazıhanesini Divan Oteli şantiyesine naklediyordu...

Gönderdiği bir tamimle, "Ben, eylül ayına kadar Divan Otelı inşaatının başında bulunacağım. Bana başka hiçbir iş getirilmemesini rica ediyorum" diye şirket müdürlerini uyarmıştı. Böylece, Divan Otelı inşaatının son döneminde; şantiye şefliğini Vehbi Koç, şef muavinliğini Bursa ve Antalya'nın ünlü eski valisi Haşım İşcan üstlenmişlerdi... Bu gayretli çalışmalar sonunda, gelen misafirlerden doksan kişinin, henüz açılışı yapılmayan Divan Otelı'nde kalması sağlanıyor, böylece, Vehbi Koç bir taahhüdünü daha yerine getirmenin onurunu yaşamış oluyordu.

Telaşlı günler atlatıldıktan sonra, şanslı bir başlangıç olması için de, resmi açılışından önce, Koç ailesinin çok sevilen kızı Semahat ile Vehbi Koç'un ilk muhasebecilerinden Mehmet Arsel'in oğlu Hukuk Doktoru Nusret Arsel'in düğünleri, 5 Ocak 1956 Perşembe günü Divan Otelı'nde yapılmıştı... Vehbi Bey'le Sadberk Hanım, Ocak ayının ilk Perşembe günü hayatlarını birleştirmiş olmalarının uğuruna inandıkları için, çocuklarının da bu geleneği sürdürmelerine özen gösteriyorlardı...

O düğün gecesi, görülmeye ve yaşanmaya değerdı!

Otel lobisi ve merdiven kenarları rengârenk çiçeklerle süslenmiş, büfelerde çeşit çeşit yemekler ve tatlılar sergilenmişti. Düğünün kusursuz olması için her türlü özen gösterilmişti... Tango ve vals müziği eşliğindeki danslardan sonra, Ankaralı misafirlerin büyük bir keyifle katıldıkları "Ankara koşması" gibi oyun havaları davetlileri coşturmuştu... Kısacası, Koç ailesi, kızları Semahat'ın düğünüyle İstanbul'a görkemli bir "çıkış" yapmış oluyordu!

Divan Otelı'nin 1956 yılı 14 Ocak günü, düğünden on gün sonra yapılan açılış töreninde ünlü sanatkâr Münir Nurettin'in konserini dinlerken, Sadberk Hanım ve Vehbi Koç, bir an göz göze gelmişler, ikisi de içgüdülerinin etkisi altında, 1926 yılında Ankara'daki düğünlerinde şarkı söyleyen üstat Münir Nurettin'i hatırlamışlardı...

Şimdi, otuz bir yıl önce başlamış olan evlilikleri boyunca birbirlerini daha iyi tanımış, gerçek anlamda dost olmuşlardı... Bu gece, mutluluklarını herkesin dikkatinden kaçırmamasına, sessizce elele tutuşarak, sevgi duygularını paylaşıyorlardı!

*

Eşim İnci ve ben heyecanla akşam olmasını bekliyorduk!

1957 yılının Kasım ayında, İzmir'de durmadan ve bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlu bir günün gecesinde, yemek için

misafir çağırıp ağırlamak hiç de kolay bir iş değildi.

Hele, beklenen misafir "patronum" Vehbi Koç olunca!

Ben, şirket müdürlüğüne yeni atanmıştım. 1950'li yıllarda otuz yaşında bir gencin bir Koç şirketine müdür olabilmesi için on kişinin işini yapma becerisi göstermesi bile yeterli bir referans sayılmazdı... İsak Bey'den, "Bu adam çalmaz, dürüştür!" onayını almak, Mösyö Bernar'dan "Bu çocuğun çalışma temposu fena değil, sabahın yedisinde işe gelebiliyor!" takdirini kazanmak, Hulki Alisbah Bey'in "Yazdığı raporlarda Türkçesi anlaşılıyor!" pâyesini elde etmek ve nihayet Vehbi Bey'in, "Ben bu adamı alıcı gözü ile bir defa daha tartayım, ondan sonra karar verimiz!" süzgecinden geçmek gerekirdi... Ben, bugün bile, bu imtihanı nasıl kazandığımı anlamış değilim! İşte, bunu başarmış ve otuz yaşında Egemak şirketi müdürlüğüne getirilmiş olduğum günlerde Vehbi Bey İzmir'e gelmiş ve benim akşam yemeği davetimi kabul etmişti... Bu davet, Vehbi Koç için de önemli bir fırsat olacaktı... Bizim yaşam şeklimizi görece, gösterişe veya şatafata verdiğimiz önceliği anlayacak ve eşimin becerikliliğini tartacaktı. İşini teslim ettiği insanları her yönüyle tanımak, Vehbi Koç'un çok önem verdiği bir özelliği idi...

Böylesine önemli bir görücüye çıkma hususunda eşim İnci'yi ikna etmem kolay olmamıştı... "Meraklanma, yemeklerin hazırlanmasında sana yardım ederim" taahhüdünde bile bulunmuştum... Vehbi Bey'le baş başa kaldığımız bu ilk gece, tahminimizden de başarılı geçmişti... Ben İzmir'in iş dünyası ile ilgili haberler vermiştim. O da bize basamak basamak yükselerek "refaha" kavuşmanın erdemini ve sırlarını anlatmıştı! Sıra kahve içmeye gelmişti... Vehbi Bey keyifli zamanlarında yaptığı gibi ellerini dizlerine vurduktan sonra; "Çocuklar size teşekkür ederim. Beni tahminimden daha iyi ağırladınız, İnci Hanım, senin yemeklerin de hoşuma gitti, yorulmuşsun, ellerine sağlık!" diyerek bizlere iltifat etmişti... İnci de, bu samimi duygulara tevazu içinde mukabele etmek düşüncesi ile, "Beyefendi, sizi evimizde misafir etmekten onur duyduk. Sağolun! Beğendiğiniz yemeklerin bir kısmını da Can hazırladı, benim için hiç yorgunluk olmadı!" itirafında bulunmuştu...

Gecenin keyfi de bu itiraftan sonra kaçmıştı! Vehbi Bey'in sevinç ifade eden yüz çizgileri değişmiş, kızgınlığını belirleyen şekilde alt dudağı hafifçe aşağıya sarkmıştı... Biz, İnci ile göz göze bakarak bu ani değişikliğin sebebini anlamaya çalışmıştık. Merakımızı ve endişemizi, Vehbi Bey şu açıklaması ile gidermişti: "İnci Hanım! Sen sen ol, bir daha kocanı mutfağa sokma! Erkeğin işi evinin dışında çalışmaktır. Yemek yapmasını bilmiyorsan, kocana söyle, sana aşçı tutsun!"

İzmir'in eski evlerinin en görkemli yeri olan mermer döşemeli limonluğunda sanki bir zelzele olmuş ve kocaman yalı başımıza çökmüştü! Üzüntümüzü fark eden Vehbi Bey, bu defa da bizleri biraz olsun teselli etmek istercesine. "Can Bey'in maaşını artıracağım, bir aşçı tutarsınız" vaadinde bulunmuştu... Biz bu olaydan sonra bir on sene daha İzmir'de, "aşçı zammını" bekleyerek yaşamaya devam ettik! Hem de, Vehbi Bey'i, Sadberk Hanım'ı ve çocuklarını evimizde ağırlama cesareti göstererek...

*

Küçük Vehbi'nin varlıklı bir ailenin çocuğu olduğunu kanıtlayan ve 1906 yılında babasının Hacca gitmesiyle ilgili anısı da bir hayli ilginçtir...

"Hacca gidenler harcayacakları paraları altın sikke olarak özel şekilde hazırlanmış kemerlerine dizer ve bellerine dolarlarmış. Böylece herkes, kendi mali gücüne göre yanına altın alırmış. Babamın sekizyüz altınla Hacca gittiğini annemden öğrenmiştim. Bir altın yedi gram geldiğine göre babamın belinde taşıdığı servetin beş kilo altı yüz gram geldiğini hesaplamış ve şaşırmışım! Babamın Hac seferi dokuz ay sürmüş! Ankara'ya dönüşünü hayal meyal hatırlıyorum, istasyonda sırtına kürk giydirilmiş, başına sarık sarılmıştı. Babam at üstünde, aile efradı önde ve dostlar arkada, eve kadar dualarla yürümüştük. Bu olay beni çok etkilemişti. Zamanı gelince ben de Hacı olmaya o gün karar vermiştim!"

Hac edası, Vehbi Bey'e 1957 yılında nasip olmuştu. Annesi, eşi ve kız kardeşi ile beraber, Müslümanlar için farz olan bu ziyaret, Hac şartlarına uygun olarak gerçekleştirilmiş, babasının dokuz ayda yaptığı ziyareti, onlar, ünlü Cuffali ailesinin misafirperverliği sayesinde ve saltanatlı bir ortamda on bir günde tamamlamışlardı! Vehbi Bey Hac ile ilgili duygularını belirtirken. "Bu büyük ibadeti ve Hac tavafını yapmak bize de nasip olduğu için gönlüme daima huzur ve mutluluğun dolduğunu hissetmişimdir!" demektedir.

*

Vehbi Koç'un özel yaşamı daima merakla izlenmektedir, özellikle onu yeni tanıyanlar, sorular sorarak, Koç'un yaşamındaki bilinmeyen yönleri öğrenmeye çalışırlar. Prof. Büyükerşen, bir meslektaşının, bir davette viskisini yudumlayan Koç'a; "Siz Hacca gitmişsiniz, içki içmek günah değil mi?" dediğini, Vehbi Koç'un da bu soruya şu cevabı verdiğini nakletmektedir: "Ben kendimi bildiğimden beri namazımı kılarım, orucumu tutarım. Hac farizasını da yerine getirdim. Hayır

işlerini de yapmaya devam ediyorum. Ama bunların gösterişinden kaçırım. Bunlar, benimle Allah arasındadır!" Prof. Büyükerşen bu görüşmeyi naklettikten sonra, o toplantıda Vehbi Bey'in yaşam tarzını belirleyen şu açıklamasına yer vermektedir: "Ben Ramazan dışında akşamları bir kadeh viski içerim, ifrattan kaçırım. Mesela, günde beş sigaradan fazlasını içmem. Perşembe günleri ise ağzıma ne içki ne de sigara koyarım. Ben daima ölçülü ve dengeli yaşamaya dikkat ettim, çünkü kâinatta her şeyin dengeye dayandığına inanırım."

*

Büyük ümitlerle girilmiş olan 1950'li yılların sonlarına doğru, takvimlerde seneleri gösteren sayılar büyüdüğü, Vehbi Koç'un karışılmaktan korktuğu "ihtilal" hızla üstümüze geliyordu!

1957-1960 yılları Türk demokrasi tarihinde fırtınalı bir dönemin başlangıcı sayılır. Bu yıllarda Demokrat Parti, ülke yönetiminde kontrolü kaybetmiş olmanın telaşı içine düşmüştü... Tanınmış veya tanınmamış isimler, esnafı, tüccarı, az fakiri, çok zengini, iş yaratıcısı, iş bitiricisi, her gün "Vatan Cephesi" olarak adlandırılan hayali bir topluluğa katılmaya zorlanıyorlardı... 1950 yılının 14 Mayıs'ında seçimle ve coşku içinde iktidara gelmiş olan Demokrat Parti, şimdi, 27 Ekim 1957'de yapılacak seçimlerle "zorla" iktidarda kalma hazırlıkları planlamakta ve toplumun güven duyduğu isimleri kendi tarafına çekmek için de tehditle karışık davetiyeler çıkarmaktaydı!

22 Ekim 1957 günü, Ankara Cebeci çayırında bir seçim nutku atan Adnan Menderes, böyle bir üslup içinde, Vehbi Koç'u "Vatan Cephesi" saflarına davet etmişti.

"Arkadaşlar diyorlar ki; bütün seçkin zümre, zenginler CHP'dendir! Evet bütün zenginler onlardandır! Vehbi Koç da onlardandır! CHP devrinde ve onlar sayesinde zengin olanlar CHP'den ayrılıp bizim safımıza geçmiyorlar..."

"Bu açık beyandan sonra, Vatan Cephesine geçmesi için Vehbi Koç'a yapılan baskılar daha da şiddetlenmişti! Demokrat Partililer, Koç'un yükselişini kendi dönemlerine mâl etmekte ve "Koç birçok eser meydana getirdi. Bunların hiçbirisi CHP devrinde gerçekleşemezdi. Biz tüccar ve sanayiciyi tutarız. Artık Vehbi Koç'un yeri bizim partimizdir" diyorlardı... Vehbi Koç'un böyle bir daveti kabul etmeyişinin temelinde ise, "her şeye rağmen onurlu yaşamının" kararlılığı bulunuyordu. Vehbi Bey bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: "Eğer 1950'den önce Demokrat Partiye geçseydim olurdu! Halbuki, DP iktidarının yedinci yılında böyle bir karar vermem, toplum vicdanında

yargılanacak ve 'bu adamın gözü doymadı!' damgasını yiyecektim."

Vehbi Koç, gerçekten, verilmesi zor bir kararla karşı karşıya bulunuyordu! Demokrat Partiye geçmesi halinde, CHP'liler onu "döneklilikle" itham edecekler ve DP döneminde yapılan işleri yasa dışı girişimler olarak göstereceklerdi... Vehbi Koç'un DP'ye transferinden memnun olmayacak Demokrat Partililer de az değildi. Onlar da Koç'u "on ikiye beş kala dönengi" ilan edecekler ve kamuoyundaki itibarını yok etmek için ellerinden geleni yapacaklardı! Vehbi Koç'un bu bunalımlı döneminde, İsmet İnönü, kendisine, "dayanması" ve "direnmesi" için İsmail Rüştü Aksal ve Cafer Tüzel ile mesajlar gönderiyordu. Dönemin muhalefet lideri İnönü'nün uyarısı kesin ve keskindi. "Koç dikkatli olsun! Adını ve değerini düşürmesin! Yoksa kendisine çok acırım!"

*

Artık Vehbi Bey'in huzuru kaçmıştı! Geceleri rahat uyuyamıyor, iş toplantılarında, zaman zaman dikkatinin dağıldığını hissediyordu. Koç, kendisine haksızlık yapıldığı inancındaydı! Çünkü, 1950'den sonra CHP'li olarak hiçbir siyasi karara bulaşmamıştı. Kaldı ki Vehbi Bey'e kendi işleriyle uğraşmaktan başka bir şey de heyecan vermiyordu! Ankara Ticaret Odası, Odalar Birliği, Sınai Kalkınma Bankası ve Kızılay yönetimlerindeki görevlerinden uzaklaştırılarak, ayrıca, Milli Korunma Kanunu'na sığınarak Koç şirketlerinde yapılan gereksiz incelemelerle, eski bir CHP'li olmanın cezasını, Vehbi Koç, fazlası ile ödemiş değil miydi? Vehbi Bey siyasi partilere yardım konusunda ise CHP ile DP arasında bir ayırım yapmıyor ve bu tarz maddi destekleri siyasal hayatımızın ve demokratik sistemin bir gereği sayıyordu. Bu konuda da Vehbi Koç açık konuşuyordu. "Her devirde partilere yardım yaptık. Bu gibi destekleri bütün işadamları vazgeçilmez bir görev saymışlardır."

Vehbi Bey, Demokrat Parti'ye geçmesi için yaratılan, bu bunalımlı ortamdan çıkışın çaresini muhakkak bulmalıydı!

Bunun için, aracılırları aşarak, Demokrat Parti Genel Başkanı ve Başbakan Adnan Menderes'le yüz yüze konuşmaya karar veriyordu...

1958 yılı Kasım ayının son Pazartesi günü, Başbakanlık'ta, Özel Kalem Müdürü Muzaffer Ersü'nün odasında randevu almış olarak beklemeye başlayan Vehbi Koç bir hayli endişeli ve heyecanlıydı! Her zaman olduğu gibi konuşacağı konu not halinde ceketinin iç cebinde duruyordu... Başbakanlık'taki ziyaret ve telefon trafiği hızlı bir şekilde devam ediyor, randevu saatleri birbirleriyle çakışıyordu. Bu arada

Muzaffer Ersü, değişmeyen nezaketi ile Vehbi Koç'la ilgileniyor ve ilk fırsatta Başbakan'ın huzuruna çıkaracağını kendisine hatırlatıyordu... Vehbi Bey de hem heyecanını yenmek, hem de söyleyeceklerini bir defa daha gözden geçirmek için sık sık notlarını inceliyordu... Başbakan'ın makam odasının kapısı açıldığında, Adnan Menderes'in mütebessim çehresiyle, ayakta kendisini karşıladığını görünce, Vehbi Koç'un endişeli havası düzelmiş, kızgınlığı ve kırgınlığı yeniden sempatiye dönüşmüştü! Bu durum, karizmatik lider Adnan Menderes'in siyasal hasımlarını bile etkileyen önemli bir özelliği idi!

Vehbi Koç, Menderes'in konuşmayı başlatmasına fırsat bırakmadan, hafızasına işlediği düşüncelerini arka arkaya anlatmaya başlamıştı... Niçin CHP'li olmuştu? Demokrat Parti'nin iktidar olması ile hangi olumsuz muamelelere maruz kalmıştı? Niçin parti değiştirmek istemiyordu?

Vatan Cephesine geçmesi için kendisine nasıl baskı yapılıyordu? Bunları coşkulu bir üslupla anlatan Koç'u, Menderes güleç bir yüzle dinliyor ve sık sık. "Heyecanlanmayın! Yorulmayın! Üzülmeyin!" ifadeleriyle onu teskin etmeye çalışıyordu ...

Vehbi Bey, savunmasını tamamladıktan sonra derin bir nefes almış, kafasındakileri söylemiş ve rahatlamıştı!

Şimdi konuşma sırası Başbakan Menderes'indi. "Biz iktidar olduktan sonra, sizi daha yakından tanıma fırsatı buldum. Memleketini seven, dürüst bir işadama olduğunuzu anladım. Ancak partili arkadaşlarımız, en başarılı girişimlerinizi bizim iktidarımız döneminde yapmış olmanıza rağmen hâlâ CHP'li kalmanızı hazmedemiyorlar. Parti değiştirmek ayıp değildir! Bizler de CHP saflarından buralara geldik. Sizin gibi tecrübe kazanmış işadamlarının fikirlerinden yararlanmak isteriz, samimî beklentimiz budur. Ancak, bu konuda sizi çok hassas buluyorum. Bizim safımıza geçmezseniz, inanın size kırılmam, sevgimden bir şey eksilmez! Kararı vicdanınızla baş başa kalarak veriniz!" diyor ve o bilinen nezaketini iyi seçilmiş yumuşak kelimelerle daha etkili bir havaya sokuyordu.

Vehbi Koç da Menderes'in etkisi altına girdiğini hissetmiş ve konuyu değiştirerek iş dünyasındaki devamlılığın "vakıflar" sayesinde sağlanacağı hakkındaki görüşlerini ve kurmak istediği Koç Vakfı ile ilgili gelişmeleri anlatmaya koyulmuştu... Menderes Koç'u dinledikten sonra ayağa kalkmış ve misafirini, odasının kapısına kadar geçirmişti... Vehbi Bey, kendisi için "tarihi" önemi olan bu görüşmeden sonraki duygularını şöyle hatırlamaktadır: "Başbakan'ın yanından ayrılınca kendimi savaştan çıkmış bir asker gibi yorgun hissetmiştim!

Menderes zeki bir insandı. Sıkıntılarımı anlamış ve Demokrat Partiye geçmem için daha fazla ısrar etmenin doğru bir tutum olmadığını fark etmişti."

Ancak, durum Vehbi Koç'un beklediği istikamette gelişmeyecekti! Baskılar hem sıklaşıyor, hem de tehditkâr bir şekle dönüşüyordu!

*

Gazeteci Avni Altın'er'in Vehbi Koç'la tanışması, 1944 yılında sahibi bulunduğu "Bakış" dergisine reklam istemekle başlamıştı. Avni Altın'er daha çok "fısıltılarla" ilgilendiği için yazılarına seçtiği konular bazen okuyucuların dikkatini çekirdi. Bu "fısıltı" haberlerden birini Altın'er şöyle yazmıştı: "Koç'un Başvekil Adnan Menderes ile arası açılmış. Başbakan'a yaranmak isteyen İstanbul Belediye Reisi Kemal Aygün, Divan Oteli yapılırken belediye parkına bir buçuk metre tecavüz etmiş diye Başbakan'a bir kroki yollamış. Menderes de 'Divan Oteli'nin o duvarını yıkıp geriye çekin' emrini vermiş. Bunun üzerine Koç sözü edilen yerin bedelini ödemek istemiş. Belediye ise 'ille de yıkacağım' diye diretmiş... Koç çaresiz kalınca şöyle hareket etmiş.. Ankara'daki İş Bankası Merkezine diğer bankalardan on milyon lira havale ettirmiş. Bir gün saat on iki'ye on kala da İş Bankası'na iki bavulla gidip kendisine, hesabından on milyon lira nakit ödenmesini istemiş... Veznedar şaşırmış! Kasada on milyon lira nakit para yokmuş... Koç parayı bir an önce almak için ısrar etmiş... Durum Banka Umum Müdürü Üzeyir Avunduk 'a haber verilmiş, o da aşağıya inip, Vehbi Koç'u odasına davet etmiş... Vehbi Koç para verilmezse basın toplantısı yapacağını açıklayınca, umum müdür bunun başka çaresi yok mu? diye sormuş... Nihayet, Koç fırsatı yakalamış! 'Divan Oteli'nin belediyeye ait olduğu söylenen yerini hemen bana satsınlar' talebinde bulunmuş... Umum müdür durumu Başbakan'a telefonla bildirmiş.. Adnan Menderes de; 'Şu Vehbi Koç, DP Hükümetinden de kuvvetli, kendisini bir türlü yola getiremedik!' deyip tecavüz edilen kısmın kırk bin liraya Vehbi Koç'a satılması emrini vermiş!" Yazar, bu hikâyeyi anlattıktan sonra, sonunu şöyle bağlamaktadır: "Olaylar değişik olabilirse de fısıltı gazetesinde bu gibi konular yıllardır konuşulur durur..."

*

1959 yılı boyunca, Türkiye'de, siyasal hayatımızı etkileyen önemli olaylar yaşanmıştı. 17 Şubat 1959 günü Başbakanı yanındaki heyetle Londra'ya götürülen uçağın düşmesi ve Adnan Menderes'in bu vahim kazadan kurtulması vatan sathında, partiler arasındaki gerginliğin yumuşayacağı ümidini doğurmuştu. Bizim "ulusal duygusallığımızın"

uyanmasına imkân veren böyle bir fırsat da ne yazık ki, gerektiği şekilde değerlendirilememiş ve kısa sürede, partizan gruplar, kendi siyasal kampları içinde, kısır mücadelelerini sürdürmeye devam etmişlerdi... Bu nedenle Cumhuriyet tarihimize "Uşak ve Topkapı Olayları" olarak geçen ve İsmet Paşa'nın yeniden "çizmelerini" giydiği bu dönemi, siyaset araştırmacıları, 27 Mayıs 1960 İhtilali'ni hazırlayan olaylar dizisinin başlangıcı saymaktadırlar.

İşte, bu keşmekeş içinde dahi, bazı Demokrat Parti milletvekilleri ve kendilerini parti adına görüşmeye yetkili görenler Vehbi Koç'un "inadını" kırmak için Demokrat Partiye geçmesi ısrarlarını devam ettiriyorlardı... Vehbi Bey, bütün baskılara karşı koyarak, 1959 yılını da kurtarmayı başarmıştı!

*

Koç ailesinin tek erkek evladı artık evlenmeyi düşünüyordu... Rahmi, Koçzadeler'in geleneklerine uymamaya karar vermişti. Eşini kendisi seçecekti! Aile içindeki her meseleyi yumuşatarak Vehbi Koç'a aktaran Sadberk Hanım, bu defa nasıl hareket edeceğini kara kara düşünmeye başlamıştı! Çiğdem Meserretçi, İstanbul'un hem güzel hem de iyi yetişmiş kızları arasında bulunuyordu. Babası Avni Meserretçi aile dostu sayılırdı... Vehbi Bey, yurt dışı seyahatlerinde Avni Bey'le beraber olmaktan çok keyif duyardı... Bonkör, hoş sohbet, feleğin çemberinden geçmiş, dünyayı tanıyan, yaşamasını bilen ve çapkın bir adamdı Avni Bey... Şimdi, Koçlar'ın veliahtı Rahmi Koç ile Avni Bey'in kızı Çiğdem, kendi kafalarına göre evlenmeye karar vermişlerdi!

Çiğdem, Koç'larca seviliyor ve benimseniyor, ancak iki ailenin yaşam şeklindeki farklılık, öncelikle Vehbi Bey'i tereddüte düşürüyordu.

-Vehbi Bey! Benim yapacak bir şeyim kalmadı. Oğlan kararlı. Ne dediysem fikrinden caydıramadım...

-Ben sana, çocukları zapturapta almıyorsun derken itiraz ederdin. Bak görüyor musun? Herkes kendi kafasına göre hareket ediyor...

Vehbi Bey'le Sadberk Hanım arasındaki görüşmeler ve "beraber hareket etme" planları da netice vermeyince Rahmi ile Çiğdem'in 1960 yılı Ocak ayının ilk günlerinde evlenmelerine karar veriliyordu...

*

Rahmi Koç, bu kararın oluşmasını şöyle hatırlamaktadır: "Ben, rahmetli Hüseyin Sermet'le, Oliver Tractor Corporation'un Chicago'da düzenlediği toplantıya gidecektim. Hareketimden önce, anneme:

"Döndüğümde kızı istemiş olun!" diye tembihatta bulunmuştum."

*

O günlerde, ailenin sevgili büyük kızı Semahat'ın bir türlü kontrol altına alınamayan hastalığı yüzünden, Koç ailesi, erkek evladı evlendirmenin mutluluğunu tam olarak yaşayamamıştı. Buna rağmen düğünün Koçlar'a yaraşır şekilde yapılması için her tedbir alınmış ve 8 Ocak 1960 Cuma gecesi Hilton Oteli salonlarında muhteşem bir gece ve misafirlerin itina ile ağırlandıkları müstesna bir düğün yaşanmıştı... On beş yıl devam eden bu evlilik, Vehbi Koç'a torun sahibi olma zevkini tattırıyordu... Mustafa 1960, Ömer 1962 ve Ali de 1967 yıllarında Koçzade'lerin üçüncü kuşağı olarak gözlerini dünyaya açmış, bahtlarını da "Koç İmparatorluğu"na emanet etmiş oluyorlardı...

*

Kemal Kamburoğlu, namı diğer "Berber Kemal", Vehbi Koç'tan ilk defa aldığı elli lirayı hiç unutmamaktadır! "1960 yılının Ocak ayı başındayız. O gece Rahmi Koç evleniyor! Kadın ve erkek kuaförleri dolu! Herkes neşeli, salonlar bayram yeri gibi! Vehbi Bey kapıda gözükmüyor. Hemen koltuğa oturtuyorum. Başının yanlarındaki saçları fıçalayıp kolonya ile tarıyorum. Vehbi Bey cüzdanını çıkarıyor, başparmağı ile işaret parmağı arasında hışırdatarak çektiği yeni bir elli lirayı bana uzatıyor ve 'düğün günü olduğu için bunu veriyorum, zam yaptığımı sanma!' diyerek, gelecek tıraşlar için benim bütün ümitlerimi kırıyordu..."

*

28 Şubat 1960 Pazar sabahı uyandığında, Vehbi Bey, ramazanın başladığını ve oruçlu olduğunu hatırlamış, sabah namazını kıldıktan sonra, ata binmek üzere evden erken ayrılmıştı.

Kafası, CHP'den bir an önce istifa etmesi için kendisine yöneltilmiş olan tehditlerle doluydu! Artık bu işin uzamaya tahammülü kalmamıştı... Kendisini düşünmüyorsa Koç şirketlerinde çalışanları düşünmeliydi... Maliye müfettişleri, istedikleri taktirde en namuslu işadamının bile canını yakmasını bilirlerdi...

Vehbi Koç bu durumda, kendi içgüdüleriyle hareket etmek yerine, danışarak karar vermenin daha doğru olacağını hissetmişti... Çankaya Apartmanı'nda yenen akşam yemeğinden sonra konuyu aile meclisinde tartışmaya açıyordu... Sadberk Hanım, eşinin "dönek" olarak lekelenmesine karşı çıkıyor ve DP'ye geçmesini kesinkes reddediyordu.

Damat Nusret Arsel ise bir defa daha Menderes'le görüşülmesini uygun buluyordu... Vehbi Bey, bütün görüşleri aldıktan sonra, kararını şu cümlelerle özetliyordu:

"Benim CHP'den istifa edip Demokrat Parti'ye geçmem mümkün değildir. Böyle bir davranış haysiyetli insan olma anlayışıma ters düşer. Kurduğum işyerlerinde çalışanları da düşünerek, kabul edebileceğim son şekil CHP'den ayrılıp tarafsız kalmaktır. Bu görüşümü, Ankara'ya giderek Başbakan'a bizzat anlatacağım!"

Karar noktasına gelindiği için, Vehbi Koç, uyku saatinin geçmiş olmasına rağmen, kendisine bir ıhlamur getirtilmesini istiyor ve keyiflendiği zamanlarda yaptığı gibi, iki eli ile yüzünü kapatarak yüksek sesli bir kahkaha patlatıyordu. "Bunların başıma geleceğini şeytanım bile düşünmemiştir!"

*

Koç, Ankara'da Başbakanlığın merdivenlerini çıkarken omuzlarındaki yükün ağırlığını yeniden hissetmeye başlamıştı. Bu konuda sarfettiği zamanı ve yaşadığı heyecanı bir projeye ayırmış olsaydı, kim bilir ne harikalar yaratılırdı!

Semahat Arsel hastalıkla mücadelesini sürdürüyordu. Vehbi Bey'in ve bütün aile bireylerinin, ilk göz ağrıları Semahat'e karşı büyük bir muhabbetleri ve derin bir sevgileri vardı. Herkes elinden geldiğince bir şeyler yapmaya çalışıyordu...

Başbakan Menderes, Koç'u sıcak bir ilgiyle karşılamıştı, ilk sözü, "Kızınız Semahat Hanım'ın sıhhati nasıl?" oldu. Arkasından, "Her türlü yardımı yapmaya amadeyiz!" diyerek Vehbi Koç'u gene zayıf yerinden yakalamayı başarmıştı! Artık sözü uzatmanın gereği ve yararı kalmamıştı. Koç, "mağlubiyeti" bir "hezimete" dönüştürmemek için kararını Menderes'e şu cümlelerle açıklıyordu: "Öncelikle kızım Semahat'e gösterdiğiniz yakın ilgi için size minnettarım. Allah'ın bizi koruyacağına inanıyorum! Yardımlarınıza ihtiyacımız olursa muhakkak ki ararım..." Vehbi Koç, gözpınarlarında toplanan gözyaşlarını beyaz keten mendiliyle sildikten sonra, sözlerine şöyle devam etmişti: "CHP'den ayrılmam için yaptığınız telkin ve teklifleri iş arkadaşlarımla ve ailemle değerlendirdim. Demokrat Parti'ye girmeden CHP'den istifa etmenin en doğru yol olacağı hususunda görüş birliğine vardık. Bu kararı sizin de tasvip edeceğinizi umuyorum." Tam olmamakla beraber, Menderes istediğini elde etmenin mutluluğu içinde Koç'un sağ elini iki elinin arasına alarak; "Teşekkür ediyorum, bundan sonra sizin değerli görüşlerinizden daha

fazla yararlanacağımızdan eminim!" diyerek aylar süren bir mücadelenin sona erdiğini, muzafferane bir eda ile açıklamış oluyordu...

Şimdi bu kararı, İsmet Paşayı kırmadan CHP'ye kabul ettirmek gerekiyordu. Cafer Tüzel, İnönü ile yaptığı konuşmayı Vehbi Koç'a naklederken Paşa'nın kırılganlığını gizlemeye bilhassa özen gösteriyordu..."Paşa kararınızı anlayışla karşıladı! Sizinle her zaman iftihar ettiklerini belirterek daha fazla mukavemet göstermediğiniz için üzüntülerini ifade etti. DP'ye geçmeden CHP'den ayrılmanın onları tatmin edeceği hususunda İnönü'nün ciddi tereddütleri vardır. Ancak, daha ileri bir adımın sizi manen tahrip edeceğini ve bu görüşünü muhakkak duyurmamı benden istedi. Ayrıca, İsmail Rüştü Aksal'a, 'Koç'u koruyacağız! Onu zedeleyici bir hareket bizden kaynaklanmamalıdır' talimatını verdi" diyordu...

Olan olmuştu! Şimdi sıra CHP'den istifa mektubunun hazırlanmasına gelmişti. CHP Genel Sekreterliğine hitaben yazılan 10 Mart 1960 tarihli istifa mektubu kısa ve özdü. "Bir işadamı olarak siyasetin dışında kalmaya karar verdiğimden, Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa ediyorum. Kabulünü ve gereğinin yapılmasını derin saygılarımla arz ve rica ederim." İmza, Vehbi Koç.

Bu istifa, önce basında, 21 Mart 1960 günü de Türkiye radyolarında, öğle ve akşam haber programlarında yayımlanarak kamuoyuna açıklanıyordu... Karara ilk tepki de Vehbi Koç'un annesinden gelmişti! Fatma Hanım. "Yaptığın doğru olmadı, dayanman lazımdı!" diyerek, oğlunu günlerce devamlı sorgulamaya almıştı.

27 Mayıs 1960 günü sabaha karşı askeri bir darbe ile Demokrat Parti iktidarının sona erdiği kendisine telefonla haber verildiği zaman, Vehbi Koç, bir defa daha "kaderin önüne geçilemeyeceğini" anlamış bulunuyordu!

Artık, Türkiye'de ve Koç'un "iş dünyasında" yepyeni bir dönem başlayacaktı!

*

Vehbi Koç Ankara'da iş hayatına atıldığı günlerde At Pazarı'ndaki manifatura mağazalarını ilgiyle seyrederek ve "bir gün manifatura işi bana da nasip olsun!" diye dua ederdi. Aktarzadeler'in Çengel Han'daki mağazalarında, yaz tatilinden yararlanarak geçen beş aylık çalışma, Koçzade Vehbi'nin "kumaş tutkusunu" alevlendirmişti.

Ve tam kırk yıl sonra, Vehbi Koç, özlemini giderecek bir fırsatı

yakalamış oluyordu... 1953 yılında Pensoy ailesi Bozkurt Mensucat Fabrikasını kurmaya karar vermişti. Bedri Pensoy, küçük oğlu Remzi Pensoy'un Amerika'da tekstil mühendisi olmasını takiben diğer oğulları Yaşar ve İzzet Pensoy'la bir şirket kurmuşlar ve yapacakları fabrika için de Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'ndan kredi talebinde bulunmuşlardı. Banka, bu büyüklükteki bir yatırım için şirket sermayesini yetersiz görmüş, bu durum karşısında Pensoylar da Vehbi Koç'la temasa geçmişlerdi. Bu görüşmeler Vehbi Bey'in tekstil sanayiine girmesini sağlamış ve 1954 Mart'ında, Koç ve Pensoy'lar yüzde elli hisseyle Bozkurt Mensucat Sanayii Anonim Şirketi'nin sahibi olmuşlardı.

Zeytinburnu'nda, Hipodrom'un doğu sınırında alınan yetmiş bin metre karelik alan üzerine kurulan yirmi beş bin metre karelik fabrika, 1958 yılı başında, iplik ve dokuma üretimine geçmeyi başarmıştı... İlerleyen yıllarda devamlı bir şekilde yeni yatırımlarla desteklenen üretim hatlarına 1981 yılında konfeksiyon imalatı da ilave edilerek şirketin ihracata yönelmesi gerçekleştirilecekti... Pensoy'ların hissedarlıktan ayrılmalarından sonra, bu sektördeki teknolojik gelişmeleri sağlamak ve ihracatta istikrarlı pazarlara ulaşmak amacı ile, 1988 yılında, kendi alanında köklü deneyime sahip olan Fransız Dollfus Mieg Companie (DMC) ile yarı yarıya ortak olunacak, ancak DMC'nin yatırım programlarına gösterdiği ilgisizlik sebebiyle, 1991 yılında yabancı ortağın payı yüzde onaltılar seviyesine gerileyecektir...

Vehbi Koç'un büyük ümitlerle girmiş olduğu bu teşebbüs, tekstil sektörünün "kurumsallaşmaya" direnen kendine has özellikleri yüzünden beklenen hedefe ulaşamamış ve Koç Topluluğu içinde daima eleştirileri üzerine çekmiştir. Bozkurt Mensucat'ın yönetim kadroları incelendiği zaman çok yetenekli adların iş başına geçtiği görülecek ve bunun yanında Vehbi Koç'un İktisadi Kamu Kuruluşlarında çok tenkit ettiği "sık yönetici değiştirme" hastalığının Bozkurt şirketine bulaştığı anlaşılabacaktır. Nitekim, şirketin ilk genel müdürü Nüzhet Tekül'ün on yıllık yönetiminden sonraki yirmisekiz yıllık dönemde yedi genel müdür, üç kombina müdürü ve dört murahhas aza olmak üzere, değişik yönetim anlayışına sahip on dört ayrı yöneticinin şirketin idari ve teknik yönetim sorumluluğunu üstlendiği görülmektedir... Bozkurt şirketinde beklenen hedeflere ulaşılamamış olmanın sebeplerini Vehbi Koç şöyle anlatmaktadır: "Bazı işler vardır ki patronun başında bulunması elzemdir. Türkiye'de tekstil işi de inşaat işi de bu gibi işlerin başında gelir, memurla, mühendisle idare edilemezler... Bu sektörlerin müesseseseleşebilmesi için vergi sistemindeki kaçakların, kayıt dışı muamelelerin önlenmesi şarttır..."

Halûk Cillov 1947 yılında Sabahat Aktar ile evlendiğinde Koç'larla bir akrabalık bağı kurmuş oluyordu. Bir dönem Türkeli şirketinde çalıştığı için de, Vehbi Bey, Halûk Cillov'a "patronluk" yapmış ve zaman zaman kendisinden hesap sormuştu. "1958 yılında 'pamuk' Milli Korunma Kanunu hükümleri dışına çıkarılmış ve fiyatlar birden yükselmişti. Aksi bir tesadüf, karardan bir gün önce Türkeli'ye ait pamuklardan önemli miktarını 'satış vaadi' ile elden çıkarmıştım. Bu durum şirkette sorun çıkardı. Bazı arkadaşlar 'satış vaadini' bozmamı istiyorlardı. Konu Vehbi Koç'a intikal ettirildi. Beni dinledikten sonra Vehbi Bey şu kararı verdi: 'Ticarette söz tutulur. Pamukları zamanında teslim edin!' Vehbi Bey'in bu davranışı hayatımı etkileyen en önemli tecrübelerden biridir."

Geride kalmış olan bu on yıllık dönemin, Koç cephesindeki bellibaşlı olaylarını şöyle özetlemek mümkündür:

1950-1960 yılları, Vehbi Koç'un ve çalışma arkadaşlarının "endüstrileşmeye" yönelme ve "kurumlaşma"nın alt yapısını oluşturma dönemi olarak hatırlanacaktır.

Nitekim, bu on yıllık dönem içinde; 1954'te Bozkurt "tekstil", Kavel "elektrik kabloları", Türk Demir Döküm "radyatör ve döküm parçalar", Türkay "kibrit" sektörlerinde üretime geçiyorlardı. 1955'te Arçelik yeni hüviyetine kavuşuyor, 1956'da Divan Oteli hizmete giriyor, 1959'da Otosan tesislerinin inşaatına başlanıyordu.

Koç Holding'in ve Vehbi Koç Vakfı'nın "düşünce alanında" tartışılması ve şekillenmesi de bu dönemin çalışma programlarında önemli bir yer alıyordu. Diğer taraftan, 14 Mayıs 1950'de başlamış olan "Demokrat Partili" dönem Vehbi Koç'un hayatını, zaman zaman zehir etmişti!

CHP'nin "Kırklar Meclisi'nde" kazandığı tecrübeden sonra Vehbi Bey, politikaya "soğuk" bakmaya başlamıştı. Adnan Menderes ve arkadaşları, onun Halk Partili döneminin intikamını almak istercesine devamlı bir şekilde Vehbi Koç'un üzerine gitmişler, Ankara Ticaret Odası Başkanlığını, Sınai Kalkınma Bankası Yönetim Kurulu üyeliğini elinden almışlardı. Bunlar yetmiyormuş gibi, çok hassas olduğu bir konuda, Koç'u "benzin karaborsacılığı" ile itham edecek kadar işi ileriye götürmüşlerdi... Ancak, Vehbi Bey'in çelik kadar sağlam sınırları, onun, her zorluğu aşmasını, inandığı yolda ilerlemesini sağlamıştı.

Bu dönemde, Vehbi Koç'u olumsuz etkileyen önemli başka bir olay, kızı Semahat'ın rahatsızlığı, "kisthidatik"e yakalanması olmuştı.. Çocuklarının mürüvvetini görmeye hazırlanılan bir sırada karşılaşılan bu beklenmedik hadise, Vehbi Bey'in manevi dünyasında fırtınalar yaratmıştı... Her şeye sahip olduğunu sandığı bir anda, o, hayatta ilk defa âciz kaldığını hissetmişti, ilerleyen yıllarda, Vehbi Koç, Semahat'ı kendisine bağışladığı için, hayat boyu tam bir sadakatle bağlı kaldığı Allah'ına daima şükredecektir...

İnişli çıkışlı gelişmelere rağmen, Vehbi Koç, bu on yıllık zaman kesitinde, Demokrat Parti'nin 1950'li yılların başlarında estirdiği "özel teşebbüsü geliştirme rüzgârını" daima arkasında hissetmişti... 1956 yılında gerçekleşen ikinci "Amerika seferi" onun geleceğe bakış açısını genişletmiş oluyordu. Şimdi sıra Türkiye'de "atılım yapmaya" gelmişti... Bunun için de Vehbi Koç, büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp'in söylemiş olduğu gerçeği bilirdesine, kendisini ve iş arkadaşlarını "düşünce" sürecinden "uygulama" sürecine yönlendirmeye çalışıyordu...

"Düşünmek ve söylemek kolaydır, fakat yapmak ve başarı ile sonuçlandırmak çok güçtür."

YÜKSELİŞ DÖNEMİ: 1960-1970

"Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır! Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır."

Tevfik Fikret

*

1960 yılının Mayıs'ı, Ankaralılar için heyecanlı ve coşkulu olayların yaşandığı bir ay olmuştu. Kızılay'da hemen her gün gençlik gösterileri yapılmış, mitinglere geniş halk toplulukları katılmıştı... Gazete haberlerine sansür konulmuş olması doğru bilgi alınmasını engelliyordu. İstanbullular için Ankara'dan, Ankaralılar için de İstanbul'dan gelen haberler dehşet vericiydi! Sıkıyönetime rağmen hükümet kontrolü kaybetmiş ve devletin bütünlüğü zaafa uğramıştı. Gereksiz tutuklamalar yüzünden adalet sistemine ve polise güven kalmamış, kurtuluş için herkes gözünü ve gönlünü askere çevirmişti. Meydanlar "Menderes istifa!" haykırırları ile inliyordu!

Bu kargaşa Vehbi Koç'u çok endişelendiriyordu!

Hemen her gün, kendi kurmayları ile toplantı yapan Koç, bunalımın nasıl aşılabileceğini anlamaya çalışıyordu.

27 Mayıs sabahı, saat dördü beş geçtiği sıralarda, Vehbi Bey uyanmış, gözlerini açmadan, yarı uyanık haliyle ve kendi düşünce âlemi içinde son günlerin muhasebesini yapmaya çalışıyordu! Birden, telefon çalmaya başlamıştı! Bu saatlerde çalan telefonlar hayırlı haber vermezlerdi! Zilin sesi ile Sadberk Hanım da uyanmıştı... Vehbi Bey, "Alo, kimsiniz?" cümlesini tamamlamadan, karşıdaki heyecanlı ses, "Ben Melâhat Çubukçu! Beklenen oldu ve ordumuz duruma el koydu! Radyoyu açınız!" diyordu... Vehbi Koç, durumu, birkaç kelime içinde Sadberk Hanım'a özetlemiş, "Telefon eden kız kardeşin Melâhat Hanım'dı" diyerek radyoyu açmıştı...

O günlerde meydanlarda sık sık söylenen Harbiye Marşı, şimdi, radyonun hoparlöründen taşıyor ve Koç'ların antika eşyalarla bir müzeyi andıran salonlarında yankılanıyordu!

Vehbi Bey, abdestini alıp sabah namazına durduğu zaman memleketin selameti ve ihtilalin kansız gerçekleşmesi için yüce Tanrı'ya dua ediyordu...

Bu heyecanlı duygular yaşanırken, onun "dualarına" giren bir husus daha vardı. Dünyaca ünlü Siemens şirketi sahiplerinden Ernst von Siemens, Koç'un misafiri olarak İstanbul'da Divan Otelinde bulunuyordu! Ernst von Siemens, Vehbi Koç'un daveti üzerine 25 Mayıs günü İstanbul'a gelmişti. Arkadaşları Vehbi Koç'un bu daveti ertelemesini istemişlerdi. Koç ise "bu adamlar seyahat programlarını yıllık yaparlar, bu tarihi değiştirirsek bir daha Türkiye'ye getiremeyiz" diye düşünmüş ve sorumluluğu üstüne alarak Bay Siemens'in bu kritik dönemde gelmesini sağlamıştı... Vehbi Koç 27 Mayıs sabahını şöyle hatırlamaktadır: "Arkadaşlarımın gelmemesi için yaptıkları tavsiyeleri dinlemeyerek bu adamı neden getirttim? Gitmesini nasıl sağlayacağım? diye kendi kendime söylenip duruyordum... Bu duygularla sabaha kadar, von Siemens'i düşünmekten perişan oldum!" Neyse ki, o dönemde İstanbul Valisi olan Refik Tulga Paşa'nın delaletiyle, ihtilalin yapıldığı gün, saat 11'de, Ernst von Siemens İstanbul'dan Almanya'ya uçuruluyor ve Vehbi Koç, rahat bir nefes alıyordu...

Siemens konusu açıldığı için, Vehbi Bey'in çok önem verdiği bir ilişkisine daha burada değinmek istiyorum... Vehbi Koç, Emin Aktar ve Murat Yaraşır, ortak olarak 1942 yılında bir şirket kurmuşlardı. (Emin Aktar, Vehbi Koç'un eşi Sadberk Hanım'ın erkek kardeşi, Emin Aktar'ın eşi Hüsnüye Hanım da Vehbi Bey'in kız kardeşiydi) Amaç, elektrik malzemesi ve radyo ithalatı ve ticareti yapmaktı. Kurulduktan sonra adı Türkeli'ne çevrilen bu şirket, Almanya'nın ünlü kuruluşu Siemens'in acenteliğini almıştı... Ancak, Vehbi Koç ile Sadberk Hanım'ın erkek kardeşi merhum Emin Aktar arasında çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle Türkeli'ndeki ortaklık bozulmuş ve Siemens acenteliği, bu defa Koç'un yeniden kurduğu Simko şirketine devredilmişti. Vehbi Koç'un hedefi Siemens'e memleketimizde bir yatırım yaptırmaktı. İşte, Ernst von Siemens'in İstanbul'a gelişine Vehbi Bey'in verdiği önem böyle bir beklentiden kaynaklanıyordu... Sonunda, Vehbi Koç'un "dayanılmaz takipçiliğine" Siemens de teslim olmuş ve 1966 yılında kablo fabrikası, Mudanya'daki tesislerinde üretime başlamıştı...

*

Büyük damat Nusret Arsel, Koç'taki çalışma hayatının yirmi sekiz yılını Siemens grubunun genel müdürü ve yönetim kurulu başkanı olarak yaşamıştı. O, bu dönemde Almanlardan çok şey öğrendiğini şöyle anlatmaktadır: "Siemens'çiler şirketleri aysberglere benzetirlerdi. Buzdağlarının suyun içindeki kısmı ne kadar büyük olursa rüzgârlara dayanma güçlerinin de o kadar fazla olacağını söylerlerdi... Krizli dönemlerde bunun doğru olduğunu bizler de anladık... Şirketlerin

görünmeyen ihtiyatları, öz varlıkları ne kadar büyükse dayanma güçleri de o kadar fazla oluyordu... Von Siemens'ten dinlediğim ve kendi başından geçen hikâyeyi de çok beğenirim... Siemens yedi sekiz yaşlarındayken, kızkardeşi ile şehir dışındaki yazlık evlerine yürüyerek dönerken "kaz"ların hücumuna uğrarlar. Büyük bir korku içinde sığındıkları evin bahçesinde babaları ile karşılaşınca olayı anlatırlar... Babalarının ilk tepkisi, beklediklerinin aksine çok sert olur! 'Hiç kazdan korkulur mu?' der ve elindeki bastonu oğlunun eline uzatarak, 'Hemen bahçenin dışına çıkacak ve kazları kovalayacaksın' emrini verir... Bu defa çocuğu bastonla gören kazlar korkarlar ve dağılırlar...

Von Siemens bundan şu hisseyi çıkarır: "Tedbirini al ve tehlikenin üstüne yürü!" Nusret Arsel, Vehbi Koç'un hayat felsefesinde bu hikâyenin özünün bulunduğu görüşündedir; "Vehbi Bey de, tedbirlerini aldıktan sonra mücadeleye girmekten hoşlanır ve muhakkak sonuca ulaşır."

*

Cemal Gürsel Paşa'nın ihtilalin başı olarak ilan edilmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası taahhütlerine ve antlaşmalara sadık kalacağını açıklanması kamuoyunda olduğu gibi iş çevrelerinde de olumlu karşılanmıştı. Ancak, ihtilalden önceki günlerde baskılara dayanamayıp "Vatan Cephesi'ne" geçme basiretsizliği gösteren bazı işadamları endişeli bir bekleyiş içindeydiler... Vehbi Koç, bu bâdireyi, Vatan Cephesine katılmadan CHP'den ayrılarak atlatmış olduğu için memnundu. Ancak, içinden bir ses, ona, annesinin uyarısını devamlı tekrar ediyordu, "Biraz daha dayanmalıydın! Biraz daha dayanmalıydın!"

*

"Yeni Malatya" gazetesi yazarlarından Fahri Demirkök'ün,Vehbi Koç'un CHP'den istifa etmiş olması ile ilgili şöyle bir anısı vardır:

"Üstünden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen olayı hâlâ unutamıyorum. Koç bizler için CHP'li bir şahsiyetti. Adnan Menderes'in baskı ve ısrarı ile Koç'un CHP'den istifa etmesi Malatya'da çok infial uyandırmıştı. Gönlümüz, Vehbi Bey'in buna direnmesini istiyordu. Radyonun bu haberi döndürüp döndürüp duyurması hepimizi yıkmıştı!"

*

30 Mayıs günü Gürsel Paşa başkanlığındaki hükümetin ismen

belirlenmesi, Ekrem Alican'ın maliye, Cihat İren'in ticaret, Selim Sarper'in dışişleri bakanlıklarına getirilmeleri ve ihtilalin sorumluluğunu üstlenen Milli Birlik Komitesi'ni oluşturan üyelerin isimlerinin de 12 Haziran'da kamuoyuna duyurulması tereddütlerin büyük ölçüde kaybolmasını sağlamıştı... Artık, Vehbi Koç da, maziye unutup sükûnet içinde ileriye bakmanın gereğine inanıyordu. Bu fikrini arkadaşlarına açıklamak üzere, Haziran ayının son çarşamba günü İstanbul'da bir toplantı düzenlenmişti. Sabah saat dokuzda Divan Oteli'nde başlayan toplantıya, Koç Topluluğu'nun kurmayları ve büyük şirketlerin genel müdürleri katılmışlardı... Başkanlık kürsüsünde, Vehbi Koç'un sağında Hulki Alisbah solunda da Bernar Nahum oturuyordu. Her şeye rağmen Vehbi Koç'un heyecanlı olduğu anlaşılıyordu. Konuşmasının ilk cümlelerini titreyen bir sesle okumuştı... Sonra, hazırladığı notu kenara iterek görüşlerini şöyle açıklamıştı:

"Ülkemizde yeni bir dönem başlamış bulunuyor. Sizlere geçmiş yılların muhasebesini yapacak değilim... 1946 yılında başlamış olan demokratik sistemin arızaya uğramadan devam etmesi maalesef mümkün olamamıştır. Şimdi, hepimiz ileriye bakarak, işlerimizi genişletmeliyiz. Yeni yatırımlarla ülke ekonomisine yararlı çalışmalara yönelmeliyiz... Geçen on yıl zarfında, karşılaştığımız güçlüklerle rağmen, sanayileşme istikametinde önemli adımlar attık. Arçelik, Türk Demir Döküm, Bozkurt, Kavel, Türkey, Divan gibi kuruluşları hizmete soktuk. Otomotiv grubumuzun sanayileşmesine öncülük yapacak olan Otosan şirketimiz de yakında faaliyete geçecektir. Bütün bunları, beraberce ve memleketimize duyduğumuz güvenle başardık. Sizlerden aynı heyecanla çalışmanızı bekliyorum... Unutmayınız! Devletimiz ve ülkemiz var oldukça biz de varız!"

İşte, Vehbi Koç'un meşhur "anayasası" böyle bir ortamda ilan edilmiş oluyordu;

"Devletim ve ülkem var oldukça ben de varım!"

*

Vehbi Koç, ziyarete gittiği bütün ülkelerdeki Türk Büyükelçileri ile yaptığı gibi, Kâmrân İnan'la da, zaman zaman fikir alışverişinde bulunmuştur. Kâmrân İnan, bu temaslara ilgili olarak şu izlenimi nakletmektedir: "Bütün görüşmelerin mevzuu Türkiye, memleketin ikbali ve istikbali olmuştur. Bir defasında bana, 'Bütün bu meselelerle niye ilgilendiğimi merak edersin! Ben memleketimin iyiliğini arıyorum, zira bu memleket bana çok şey verdi' demişti.

*

Türk cam sanayiinin "akıncılarından" Şahap Kocatopçu 27 Mayıs 1960 sonrasında "tayinle kurulan" İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulunda Vehbi Koç'la beraber çalışmıştı. Bu yönetim kurulunda, Vehbi Koç'un başkanlığında; Nejat Eczacıbaşı, Kemal Haraççı, İsmail Dilber ve Şahap Kocatopçu görev almışlardı. Şahap Kocatopçu, 1960 Ağustos'unda kurulan yeni hükümette sanayi bakanı oluşunu şöyle açıklamaktadır: "O dönemde Ankara, İzmir ve İstanbul Sanayi Odalarından, sanayi bakanlığını üstlenecek aday isimlerin bildirilmesi istenmişti. İstanbul Sanayi Odası Meclisi, aday olarak; Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı ve benim ismimi bildirme kararı almıştı. Ancak, Koç ve Eczacıbaşı, sanayici hüviyetleri sebebiyle mazeret beyan ettiler. Sonunda bakanlık görevi bana düşmüş oldu."

*

1961 yılı çok önemli gelişmeler ve olaylar içinde yaşanmıştı... Toplum hayatımızda uzun yıllar izi silinmeyecek olan "tasarruf bonosu" yasası çıkarılmıştı.

(Tasarruf bonoları, devletçe, zorunlu bir borçlanma aracı olarak uygulamaya konulmuştu. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, taşınmazların satış değerleri ile veraset ve intikal vergilerinden yüzde üç oranında kesilen ve on yıl vadeli bu bonolar, ada yazılı olarak çıkarılmıştı. Kısa sürede, düşük gelirli kimseler için, zorunlu bir vergi haline gelen bonolar, piyasaya dökülmüş ve çok düşük değerlerle el değiştirmiş, kamuoyunda alay ve eleştiri konusu olmuştu.)

Emekli Orgeneral ve Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala başkanlığında Adalet Partisi kurulmuş ve 1961 Anayasası halkoyu ile kabul edilmişti. Kurucu Meclisin dağılması ile de ülkemiz yeniden "demokratik sivil" düzene dönmeye hazırlanıyordu... Bu olaylar arasında Vehbi Koç'un dikkatle izlediği en önemli husus Yassıada kararlarının nasıl çıkacağı idi... Kararlarda "idam cezasının" bulunması Vehbi Bey'i dehşete düşürmüştü... Buna rağmen bir mucize bekliyor ve ölüm cezalarının infaz edilmeyeceğine inanıyordu... Ne yazık ki umutlar boşa çıkıyor, 16 Eylül'de Zorlu ve Polatkan, 17 Eylül'de de Adnan Menderes idam edilmiş oluyorlardı...

-Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönemde sizinle devamlı uğraşılmıştı... Bu cezalar karşısında neler hissettiniz?

-Partizanlığın devlet adamlarını böyle bir akıbete sürüklemiş olmasını hâlâ içim yanarak hatırlarım...

Adnan Menderes şahsen çok iyi, çok duygulu bir insandı. Memlekete eser bırakmak için büyük gayret göstermiş, özel sektörün güçlenmesine çalışmıştı... Allah hepsine gani gani rahmet eylesin...

*

1960 yılına gelindiğinde Türkiye'nin izlediği ekonomik politikalar, mesleki kuruluşlarda ve üniversitelerimizde yoğun biçimde irdelenmeye başlanmıştı. O günlerde yapılan tartışmalarda "temel amaç", ülkenin hızla kalkınması ve ekonomik bağımsızlığa bir an önce kavuşması için izlenecek politikaların belirlenmesiydi. Bu çevrelerde, yeni ve verimli yatırımlara yönelmek, dış ödemeler dengesini yabancı sermaye girişimleriyle desteklemek, eğitim düzeyini yükseltmek, devletin "iktisadi planlamalı" bir düzene geçmesini sağlamak gibi konular tartışılıyordu.

Ancak, ortaya çıkan gerçekler çok umut verici değildi! Çünkü, enerji, ulaşım, haberleşme, sulama ve depolama gibi altyapı yatırımları yetersizdi... Tarım sektöründeki potansiyel tam olarak kullanılamıyordu. ihracat konusu ciddi bir mesele olarak henüz ele alınmamıştı. Hükümetler, sanayii geliştirmek için genellikle ithalatı azaltacak ara malların yerli üretimini teşvik etmekle yetiniyorlardı...

*

Fethi Çelikbaş Hoca'nın unutamadığı bir olay, 27 Mayıs 1960'tan sonra, İstanbul Sanayi Odası meclis seçimlerinde yaşanmıştı. Vehbi Koç ve Prof. Fethi Çelikbaş aynı meslek komitesinden seçime gireceklerdi. İhtilalden sonra o zamanki Migros'un yönetim kurulu üyeleri görevlerinden uzaklaştırıldıkları için Migros başsız kalmış, İsviçre-Migros'un isteği üzerine de Fethi Çelikbaş Türk-Migros'un yönetim kurulu başkanlığına getirilmişti. İstanbul Sanayi Odası üyelerinden bir grup da, oda seçimlerinde Fethi Çelikbaş'ı destekleme ve meclis başkanı yapma vaadinde bulunmuştu... Sonraki gelişmeleri Çelikbaş şöyle anlatmaktadır: "Seçimden bir gün önce Liman Lokantasında bir kokteyl verildi. Beni başkanlığa teşvik eden üyelerden bazıları Vehbi Bey'in de başkan olmak istediğini ve kendisiyle görüşmemin doğru olacağını hatırlattılar. Vehbi Bey kokteyle katılmamıştı. Aynı gece kendisini telefonla Büyükdere'deki evinden aradım. Telefona çıkan garson evvela "bir dakika efendim!" dedi. Uzunca bir bekleyişten sonra "Efendim Vehbi Bey gelmemiş!" cevabını aldım.

Anladım ki benimle konuşmak istememişti. Ertesi gün yapılan seçimleri benim adımın bulunduğu liste kazanmıştı... Buna Vehbi

Bey'in üzüldüğünü, hatta şapkasını seçimlerin yapıldığı Vakıf Han'da unutarak gittiğini anlattılar!"

Bir süre sonra Vehbi Koç'la Fethi Çelikbaş gene bir davette karşı karşıya gelmişlerdi. Vehbi Koç bunu fırsat bilerek; "Fethi Bey! Siz sanayici misiniz?" diye sormuş, Çelikbaş da; "Ben kapitalist sanayici değilim! Sizin yanınızda çalışıp meclise üye olan profesyonel yöneticiler gibi sanayiciyim!" dediğini hatırlamaktadır.

*

O dönemde, basında ve meslek odalarında çok tartışılmış olan "montaj sanayii'nin" ülkemizdeki öncülüğünü yapan Otosan Şirketi'nin hizmete girişi 2 Ağustos 1960 günü gerçekleşmişti... Vehbi Koç, bir tesisin temeli atılırken konuşma yapmak yerine, işletmeye başladığı gün nutuk söylemeyi, genellikle uğurlu bir başlangıç saymıştır...

Ancak, montaj sanayii konusunda toplumun hemen her kesiminde ileri geri fikirler söylendiği içindir ki, bu geleneği bozan Vehbi Koç, 19 Ekim 1959 günü yapılmış olan temel atma töreninde, üç kurban kesildikten sonra Otosan şirketi ortaklarına şunları söylemekten kendini alamamıştı:

"(...) Kurmakta olduğumuz montaj fabrikası bir taraftan döviz tasarrufu temin edecek, diğer taraftan yerli yan sanayi inkişaf ettikçe vasıtaların büyük bir kısmı memleketimizde yapılmış olacaktır... Bütün gelişmiş ülkelerde otomotiv sanayii bu şekilde montajla başlamış ve gelişerek inkişaf etmiştir... Biz de, bu suretle kurulacak diğer sınai müesseselerle memleketimizin iktisadi kalkınmasında uhdemize düşecek vazifeyi ifa edeceğimize inanıyoruz."

*

27 Mayıs İhtilali'nin kurduğu hükümetler, bir taraftan "planlı döneme" geçiş hazırlıkları yaparken diğer taraftan tartışmaları gürültü çıkarmaya başlayan "otomotiv sanayiine" bir çekidüzen vermeye çalışıyorlardı...

1960 ve 1963 yılları arasında sanayi bakanlığı görevini üstlenmiş olan Şahap Kocatopçu; İhsan Soyak ve Fethi Çelikbaş "otomotiv sanayiini yönlendirmek" istikametindeki çalışmalara öncülük yapmışlardı. Amaç, uluslararası tecrübeye sahip bir yabancı kuruluşun, gerçek bir otomobil sanayiine geçişi başlatmasıydı. Bunu temin için dış ülkelere resmi heyetler gönderilmiş, ekonomik ve sosyal yapımızı incelemeleri için yabancı firmalar memleketimize davet edilmişlerdi.

Bu arada Devlet Başkanı Cemal Gürsel Paşa'nın talimatı ve zamanın Odalar Birliği Sanayi Dairesi Müdürü Necmettin Erbakan'ın da teşviki ile Eskişehir'deki Devlet Demir Yolları atölyelerinde toplama parçalarla yaptırılan "Devrim Otomobili" teşebbüsü kamuoyunun dikkatini çekmişti. Bu girişim, milli sanayimizin belirli bir seviyeye geldiğini göstermek için ele alınmış bir "prestij projesiydi."

*

Vehbi Koç, bu konuda yapılmış olan toplantının bütün ayrıntılarını hafızasına kaydetmiş bulunmaktadır. "Devrin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Paşa, müsteşarı Albay Şinasi Orel'i İstanbul'a göndermiş ve Divan Oteli'nde bir toplantı tertip ettirmişti. Bu toplantıya birçok işadamı katılmıştı. Şinasi Orel, açış konuşmasında, Cumhurbaşkanının ülkemizde otomobil üretiminin gerçekleştirilmesini arzu ettiğini açıklamış ve toplantıya katılanlardan görüş vermelerini istemişti.

Ben, tez canlılık içinde ve acemilik yaparak ilk sözü almış; 'Her memlekette otomobil sanayii, montaj sanayii ile başlamıştır. Yan sanayi geliştikçe de kullanılan parçalar yerlileşmiştir. Bizim sanayimizin bugünkü yapısı karşısında, otomobil üretimine montajla başlamamız gerekmektedir.' demiştim... Toplantıya Ulaştırma Bakanı merhum Orhan Mersinli ve genç Yüksek Mühendis Necmettin Erbakan da katılmışlardı. Erbakan, ateşli konuşmasında; "Türk her şeyi yapar. Atalarımızın damarlarımızda dolaşan kanlarının yüzüsuyu hürmetine bizim elimizden ve azmimizden bir şey kurtulamaz!" demiş ve 'Devrim otomobili'nin yapılması için ilk işareti vermişti. Sonra, Orhan Mersinli'nin de gayretleriyle, piyasadan toplanan parçalarla Eskişehir'deki Devlet Demir Yolları atölyelerinde iki otomobil prototipi yapılmış, maalesef bunları yürütmek mümkün olmamıştı."

*

Şahap Kocatopçu, sanayi bakanlığı döneminde, zamanın Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in arzusu üzerine Türkiye'de belirli prensiplere oturtulmuş bir "otomobil sanayii'nin" kurulması incelemelerini başlatmış, Avrupa'nın önde gelen kuruluşları ile temasa geçilmişti. 1960 yılının sonlarında ülkedeki otomobil sayısı otuz dört bin, ticari araç sayısı da on iki bin seviyelerindeydi. Ancak, otomobil endüstrisinin "milli" olmasını isteyen ve 1960 ihtilalinden sonra yönetimi üstlenmiş olan Milli Birlik Komitesi üyelerinden bir grup, bu projenin İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi ve Makine Mühendisleri Odası Başkanı Necmettin Erbakan'ın gözetiminde, Eskişehir Devlet Demiryolları lokomotif atölyelerinde başlatılmasına karar vermişti... Bu emrivaki karşısında da Şahap Kocatopçu

bakanlıktan istifa etmişti... Kocatopçu bu maceranın sonunu şöyle anlatmaktadır: "Bu amaçla üretilen ilk numune Devrim isimli otomobil Cumhuriyet Bayramı merasiminde Devlet Başkanı Cemal Gürsel tarafından kullanılırken arızalandı... Fakat, Türk otomotiv sanayii sağlam ellerde gelişti. En büyük tesellim, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun Oyak-Renault ve Koç Grubu'nun Fiat-Tofaş projelerini yabancı ortaklarla gerçekleştirmiş olmalarıdır."

(1994 yılı sonu olarak otomobil sayısı 2.8 milyon ticari araç sayısı da 942 bin adete yükselmiştir.)

*

Otosan'ın kuruluş hikâyesinin başlangıcı Demokrat Parti dönemine rastlamıştı... Vehbi Koç'un, Bernar Nahum ve Kenan İnal ile 9 Kasım 1956'da Henry Ford II ile gerçekleştirdikleri buluşmadan sonra, çark yavaş da olsa dönmeğe başlamıştı.

Ford'un Türkiye'deki ortaklığa girmemesi kesinleşince, Otosan şirketi, mahalli acentelerin de iştirakıyla 25 Haziran 1959 tarihinde kurulmuş oluyordu... Ahmet Binbir, Doğan Gönül, Süreyya Somer, Ercan Kılıç gibi azimli arkadaşların gayretleriyle tamamlanan "kamyon montajı fabrikası" 2 Ağustos 1960'ta işletmeye açılmıştı...

Bernar Nahum, Avrupa ve Amerika'ya yaptığı seyahatlerde en çok "otomobil olayı" ile ilgileniyor, gördüğü yeniliklerden ve gelişmelerden etkileniyordu! Onun da hayalinde yaşayan "umut" Türkiye'de otomobil üretimini bir an önce gerçekleştirmektir...Bernar Nahum, kendine has heyecanlı üslubuyla bu görüşünü Vehbi Koç'a açtığı zaman, Koç'un gönlünde yaşayan küllenmiş bir ateşi eşelediğinin farkında değildi! İş arkadaşlarının ve dostlarının "Mösyö Bernar" olarak tanıdıkları Bernar Nahum'un başta gelen özelliği, inandığı bir konuyu ne pahasına olursa olsun başkalarına kabul ettirmek için gösterdiği inatçılıktır...

Bernar Nahum, Vehbi Koç'la yaptığı her iş toplantısının uygun bir zamanında bu konuya değindiğinde, Vehbi Koç'tan:

"-Mösyö Bernar, bu konuyu neden tekrar tekrar önüme getiriyorsun? Sen bana, böyle bir yatırım için değirmenin suyu nereden gelecek, onu anlat!" cevabını alıyordu.

Gerçekten, otomobil üretiminin püf noktası kalıp yatırımıydı. Bunun için de milyonlarca Amerikan dolarına ihtiyaç vardı ve bu dolarlar Otosan'ın kasasında bulunmuyordu!

*

Otosan'ı parça parça, bölüm bölüm gerçekleştirdiği için Ahmet Binbir'in adı "gecekonducu"ya çıkmıştır!

Ama o günlerin şartları içinde, Ahmet Binbir, bir mucizeyi gerçekleştiriyordu... "Otosan'da binaları perakende yapıyorduk. Müteahhit Jirayir İstanbul'u da ödemelerde taksitde alıştırmıştık... Uzun müzakerelerden sonra İdare Meclisi preshane ve ambar binalarının yapılması teklifimizi kabul etmişti... İnşaat devam ederken araya takım işleme atölyesini sıkıştıracağımızı farkettilik. Parasını nasıl olsa taksit taksit ödeyecektik... Binalar tamamlandıktan sonra İdare Meclisi Başkanı ve üyeler, Otosan'ı ziyarete geldiler... Vehbi Bey ilave binayı hemen fark etmişti. Bana; 'Müdür! Burada tek bina olacaktı, ikincisi için karar aldın mı?' diye sormuş, ben kem küm edince de gezisini yarıda keserek; 'Akşamüstü saat on sekizde bana gel' diyerek fabrikadan ayrılmıştı."

Ahmet Binbir, kendisini her türlü cezaya hazırlayarak gittiği Merkez Han'da karşılaştığı havayı şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Bey'den kuvvetli bir zılgıt yiyeceğimi biliyordum. Ancak, biz de her türlü imkânı kullanarak ortaya bir şeyler çıkarmak istiyorduk. Odasına girerken, Vehbi Bey'in önünde suçlu gibi susmamaya karar vermiştim..." Tabii, Ahmet Binbir, o günlerde, Vehbi Bey'in, insanın kafasının içini okuyan özelliğini henüz öğrenmemişti! Ahmet'in o günkü anısı "mutlu sonla" noktalanıyordu; "Hayret! Vehbi Bey beni güler yüzle karşılıyor ve babacan bir hava içinde, 'atlatarak değil anlatarak benden bir şey koparmaya bak!' diyordu..."

*

Babîâli'den sonra şimdi de İkitelli'nin önde gelen patronlarından Aydın Doğan, 1960'lı yıllarda, Koç Otomotiv Grubu'nun en genç bayilerinden biriydi. Aydın Doğan Vehbi Koç'la tanışmasını şöyle anlatmaktadır: "Yıl 1961! Yalova'da bayiler toplantısı yapılıyor. Bu toplantıda, bayilere bazı mükellefiyetler getirileceği açıklanmıştı. Ben bu yeni şartlara nasıl uyacağımı, biraz endişeli olarak düşünüyordum. O sırada Vehbi Bey yanıma gelmiş ve kara kara ne düşündüğümü sormuştu. Durumu anlatınca, kendisinden, hayatım boyunca unutmayacağım şu öğüdü dinlemiş oldum: 'Hiçbir şart altında karamsar olmayacaksınız! Başarırım diyeceksin ve başaracaksın!'"

*

Yılın "ocak ayı" Koç ailesi için hayırlı ve uğurlu bir başlangıç sayılır.

Büyük kızları Semahat'ın Nusret Arsel ile 5 Ocak 1956'da gerçekleşen evliliğinden sonra, ailenin ortanca kızı Sevgi de, 4 Ocak 1962 günü hayatını Erdoğan Gönül ile birleştiriyordu... Ancak Vehbi Koç, kızlarını Koç Topluluğu'nda çalışan "parlak" gençlere eş olarak vermenin bir gelenek haline geldiğini acaba hiç düşünmüş müydü?.. Nitekim, Nusret Arsel Siemens, Erdoğan Gönül Otosan ve sonra da İnan Kıraç Tofaş Gruplarında uzun yıllar, verimli çalışmaları yönlendiren kişilikleriyle öne çıkacaklardı...

Çocuklarının evlilik kararlarında onlara cesaret veren ve arka çıkan daima Sadberk Hanım oluyordu... Abla Adile Mermerci Hanım, kardeşi Sadberk Hanım'ın şu itirafını unutmamıştı: "Sadberk yumuşak başlıydı! Evliliğinde, kocası ve çocukları ile büyük sorunları olmadı. Yalnız bir gün bana, 'Abla, sen de kız evlat yetiştirdin. Kız evlat büyütmek çiçek yetiştirmek kadar zor oluyor!' diye dert yanmıştı."

*

-Damatlarınızın seçiminde fikriniz hiç soruldu mu?

-Sen gene domuzuna soru soruyorsun! Sadberk Hanım her şey karara bağlandıktan sonra bana haber verirdi. Benim fikrimin kıymeti harbiyesi kalmazdı ki!

-Damatlarınızı beğeniyor musunuz?

-Her biri kızlarımı mutlu ediyor, önemli olan onların mutluluklarıdır.

Vehbi Bey: "Damatların seçiminde her şey karara bağlandıktan sonra bana haber verilirdi!" cümlesini söyledikten sonra biraz duraklamış ve dudaklarına kondurduğu ince tebessümü ile, buna, benim de inanmadığımı anladığını belli etmişti.

-Semahat Hanım! Siz, ailenin en büyük çocuğusunuz. Damatların seçimi konusunda size de bir sorum olacak. Vehbi Bey, varlıklı ailelerin çocukları ile evlenmediğiniz için sizlere hiç tarizde bulundu mu?

-Hayır, hayır! Babam hepimizin kararına saygılı davranmıştır... Vehbi Bey için, şeref, itibar ve aile düzeni hep ön planda olmuştur... Babam kendi evlilik hayatında da parayı daima geri planda tutmuştu... Bu tutumu yüzünden de annemizin hayatında aşan-taşan bir taraf olmamıştı...

*

1961 yılı başlarında Beyrutlu işadamı Hillel Picciotto'nun Vehbi Koç'a getirdiği likit petrol gazı (LPG) dağıtım projesi, o tarihlerde Koç'un kurmay başkanlığı makamı olan Merkez Han'da beklenen heyecanı yaratmamıştı. Çünkü, depolama ve dağıtım işlerinin organizasyonu oldukça karışık ve külfetli bulunuyordu... Bay Picciotto, Beyrut'ta Kosangaz ve Sodigaz şirketlerinin genel müdürü olarak bu konuda deneyim kazanmış ve likit gazın Türkiye'de büyük bir potansiyeli bulunduğunu sezmişti. İnşaatı İzmit'te tamamlanan İpraş Rafinerisi'nin İpragaz unvanlı bir dağıtım şirketi ile anlaşmış olması ise bu işin önemini gözler önüne sermişti...

Bay Picciotto'nun kuvvetli bir Türk ortakla Türkiye'de yatırım yapma inadı Vehbi Koç'un dikkatini çekiyordu... "Musevi kökenli bir işadamı bu kadar ısrar ediyorsa bu işte iş vardır" diye düşünen Vehbi Koç, nihayet gaz işine de girmeye karar vermiş oluyordu... Aynı dönemde Mobil Oil şirketinin Mersin'de tamamlanmakta olan rafinerisinden elde edilecek likit gazın yarısının, kurulacak yeni şirket tarafından dağıtılması anlaşması, Vehbi Bey'in Mobil Şirketi'yle olan tarihi ilişkileri sebebiyle, kolayca sağlanmıştı. Bu gelişmeler devam ederken, 1961 yılı sonunda Ticaret Siciline tescil edilen Gazsan Likit Gaz Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'nin statüsü ve unvanı "yabancı sermayeli şirketler mevzuatına" uydurulmak üzere değiştiriliyor ve 1963 yılı Haziran ayında da Aygaz Anonim Şirketi'nin kuruluşu fiilen tamamlanıyordu... Aygaz, Koç Topluluğunda yeni ve çok önemli bir uygulamanın başlatılmasına da öncülük yapacaktı. Vehbi Koç, şirketin sermayesinin yüzde onluk bölümünün, Aygaz ve Koç Topluluğu şirketlerinde çalışanlara satılmasını kararlaştırmış ve "büyük patron"un bir şirketini çalışanlara açması büyük ilgi görmüştü... Aygaz'ın Koç Topluluğu ve ülke içindeki gelişmesi, kısa zamanda her yönüyle şaşırtıcı boyutlara ulaşıyordu. Ülkenin birçok merkezinde dolum istasyonları kuruluyor, tanker filoları oluşuyor ve buzdolaplarının "Frigidaire" olarak tanınması gibi, Aygaz ismi de likitgaz ismi olarak yaygınlaşıyordu... 1961 yılında bazı tereddütlerle girilmiş olan bu işin otuz yıl sonra, ülkemizde, kırk ayrı şirket tarafından yürütüleceğini muhakkak ki kimse tahmin edememişti. Vehbi Koç'un "sihirli eli" bunu da başarmış oluyordu.

*

-Kenan Bey! Ben böyle pahalı bir otelde kalmam! Oda fiyatlarını sordunuz mu?

-Beyefendi, bu oteli Ford'cular seçti. Pahalıdır diye ayrılmamız çok ayıp olur!

-Öyle ise resepsiyonla konuşun, kendi oteli olanlara özel bir indirim yapılır. Bizim Divan Oteli'miz var, bana bu indirimi yapınlar...

Bu konuşma 1963 yılında Londra'daki ünlü Dorchester Oteli'nin lobisinde geçiyordu... Vehbi Koç, Bernar Nahum, Kenan İnâl, Suna Koç, Ahmet Binbir ve ben, Ford'çularla görüşmeler yapmak üzere Londra'ya gelmiştik... Kenan Bey'in otel resepsiyonu ile çekinerek yaptığı görüşme, bilmediğimiz bir konuyu da ortaya çıkarmıştı. Vehbi Bey'in yanında bizler de indirimden yararlanacaktık!

Ancak, bizimki yüzde on mertebesinde bir indirimdi ve Ford tarafından sağlanmıştı. Vehbi Bey'in indirimi ise yüzde yirmi olacaktı.... Vehbi Bey, aldığı sonuçtan memnun olduğunu belli etmeden bizlere şu ikazı yapıyordu:

"Sahip olduğunuz hakları sonuna kadar kullanmalısınız!"

Aradan iki gün geçmişti. Londra'daki toplantılar devam ediyordu. Bir gün, öğle yemeğini kendi aramızda otelin "grill"inde yiyecektik... Siparişler verilmişti. Servis tahminimizden daha ağır yürüyordu... Vehbi Bey öğle uykusu zamanı kısılacağı için titizlenmeye başlamıştı. Kenan Bey'den, bir an önce yemekleri getirmesi için garsonu sıkıştırmasını istiyordu..

Kenan Bey:

"Burada herkes işini bilir. Sıramız gelince yemekleri getirirler, lütfen sabırlı olun!" diyerek durumu idare etmeye çalışıyordu... Servis daha da gecikince Vehbi Bey ısrarını yineliyordu:

"Siz benim dediğimi yapın, adama yemekleri derhal getirmesini söyleyin! Garsona vazifesini hatırlatmak ayıp ise, bu ayıp bana ait olsun!"

Bu sarîh talimat üzerine, servisin gecikme sebebi de anlaşılmış oluyordu...

"-Genç 'leydi'nin siparişini bekliyorum! Onunki hazır olmadan diğer yemeklerin servisini yapamam!"

Kenan Bey garsonun söylediklerini tercüme edince Vehbi Bey, "Ona söyle, leydi dediği benim kızımdır. Bizde babalar yemek sırası için kızlarını beklemezler. Benim yemeğimi hemen getirsin!"

Kenan Bey, tercümeyi kelimesi kelimesine yaparak garsonu ikna etmeye çalışıyor, garson da bildiğinden şaşmıyordu, "Sör! Bizde böyle

bir âdet yoktur!"

Bu defa Vehbi Bey Suna'ya dönüyor ve azarlayan bir tonla: "Bir daha benim yanımda, hazırlanması uzun sürecek yemek siparişi vermeyeceksin!" diyerek yeni bir kural belirliyordu... Hepimiz bir defa daha anlamıştık ki, Vehbi Koç, hayatın her safhasında, olayların kendi eksenini etrafında dönmesini gerçekleştirmede son derece kararlıdır...

*

-Siz, herkesin hayatını kendi yaşam kurallarınıza göre düzene sokmak istiyorsunuz. Bu durumun sizin, etrafınızda yaşayanların hayatını zorlaştırdığını hissetmiyor musunuz?

-Hah hah hahhhh!

*

Her şeyin istediği şekilde oluştuğunu ve geliştiğini görenler, bunu, Vehbi Koç'un şansına bağlarlar. Halbuki onun seçtiği hedefler, üzerinde dikkatle çalışılmış stratejilere göre belirlenmiştir. Ancak, hedefe ulaşmak her zaman mümkün olamamaktadır.. Bunlardan "pencere camı pazarlaması" ile ilgili olan olayı Şahap Kocatopçu şöyle anlatmaktadır: "1957 yılında Sovyetler'in yardımı ile Çayirova'da Türkiye'nin ilk pencere camı fabrikasını kurmaya başlamıştık. Pencere camı o sıralarda aralarında Koçtaş Şirketi'nin de bulunduğu birkaç firma tarafından ithâl edilmekte ve pazarlanmaktaydı... 1961 Temmuz'unda tesis bitmişti. Ben de bakanlıktan istifa edip şirkete dönmüştüm. Göreve başladığım gün, Çayirova ürünlerini pazarlamak üzere ithalatçı ve pazarlamacı firmaların iştirakiyle yeni bir şirket kurulacağını ve bu şirkete Şişe Cam'ın yüzde on ortak olacağını öğrenmiştim. Benim böyle bir kararı benimsemem mümkün değildi. Neticede, ithalatı önleyebileceğimiz teminatını vererek Yönetim Kurulunun ilk kararını değiştirmeyi başarmış oluyordum."

*

1963 yılında İzmir Fuarı'ndaki İsrail Pavilyonunda teşhir edilen küçük bir kamyonet, Bernar Nahum'da, yeni bir umudun doğmasına sebep olmuştu. Zira kamyonetin sac parçaları değişik bir malzemeden yapılmıştı, incelemeler sonunda sac yerine kullanılan malzemenin cam elyafı ile reçine karışımı "fiberglass" olduğu ve bu tekniğin İngiliz Reliant Şirketi tarafından uygulamaya konduğu anlaşılmıştı. Bu uygulamanın en ilginç yönü, pahalı çelik model ve presler yerine tahtadan yapılmış ucuz kalıpların kullanılmasıydı...

Böylece Bernar Nahum, Türkiye'de otomobil üretimine geçmek için "sihirli anahtarı" bulduğuna inanmış ve bu inancını kısa zamanda Vehbi Koç'a da benimsetmişti!

*

Rahmi Koç Anadol'un doğuşu ile ilgili gözlemini şöyle anlatmaktadır: "Bir gün öğleden sonra saat 16 sularında Koç Holding'in önünde değişik tipte bir pikap-kamyonet görmüştüm. Gövdesi dikkatimi çekmişti. Elimle dokunduğum zaman fiberglass'tan yapıldığını anlamıştım. Pikapın torpido gözünde aracın İsrail'de üretildiği yazılıydı. Vasıtayı hemen Mösyö Bernar'a gösterdim. "Kuzum sen hemen İsrail'e git ve işin içyüzünü anlamaya çalış!" demişti. 1963 yazında Tel Aviv ve Haifa'ya giderek üretici Mr. Shibunsky ile tanışmış ve Anadol'un doğuşunda ilk adım olan raporumu hazırlamıştım. Sonra ikinci seyahat yapıldı ve teknolojinin sahibi Reliant Motor Company belirlenmiş oldu."

*

1964 Nisan ve Mayıs aylarında Vehbi Koç'un başkanlığında Haifa ve Londra'ya yapılan seyahatler sonunda, Otosan'da Ford motoru ve aktarma organları kullanılarak bir otomobil üretimine girilmesi fikri uzun müzakerelerden sonra Ford Kumpanyası'nın Avrupa teşkilatına kabul ettirilmişti. Ford ve Reliant firmaları ile prensip anlaşmasına varıldığı gece Londra'daki Dorchester Oteli'nin yemek salonunda Vehbi Koç, arkadaşlarına şu hikâyeyi anlatıyordu:

"1923 yılında Ankara'da babamın üç bin beş yüz liraya satın aldığı kırmızı renkli otomobile binerken otomobil işine gireceğimi hiç düşünmemiştim! 1928 yılında da otomobil acentesi olmak istediğim zaman babamın itirazıyla karşılaşmıştım! 'Otomobil işi akıllı insanların harcı değildir! Onlar kendilerini hovardalığa ve lükse kaptırırlar! derdi. Şimdi, burada otomobil işimizi büyütmek için çırpınıyoruz! Acaba biz, hepimiz aklımızı mı kaçırdık?"

Vehbi Bey, "Allah hakkımızda hayırlısını versin!" diyerek erkence sofradan kalkıyor ve İstanbul ile Londra arasındaki üç saatlik farka rağmen uyku zamanını israf etmemeye özen gösteriyordu... Tabii, masadaki arkadaşlarına şu tenbihatta bulunmayı da ihmal etmiyordu: "Sizler de erken yatın! Yarın sabah saat sekizde, kahvaltılarımızı yapmış olarak toplantı salonunda buluşalım!"

*

Yılların "Planlamacı"sı ve politikacısı Ekrem Ceyhun, Vehbi Koç'un

otomotiv endüstrisine geçişi konusunda şu tahlili yapmaktadır:

"Sayın Koç, milletini ucuz şartlarla otomobil sahibi yapmayı düşünüyordu, önce Anadol sonra Murat-124 ile vatandaşlarımız kendi otomobillerine sahip olmaya başladılar. Bu teşebbüs, taksi işletmeciliğinin Türkiye'ye yayılmasını sağladı. Fayton sahipleri taksitle taksi sahibi oldular. Faytonun yerini taksi, faytoncunun yerini de şoför aldı. Bu değışime öncülüğü Vehbi Koç yapmıştır."

26 Ekim 1963 gecesı, Fatma Koç, çocuklarının mürüvvetini ve biricik oğlu Koçzade Vehbi'nin yükselişini görmüş, saltanatını yaşamış bir annenin huzuru içinde hayata veda etmişti!

Fatma Hanım, eşi Koçzade Hacı Mustafa Efendiyi 1928 yılında kaybettikten sonra, otuzbeş yıl, çocuklarının mutluluklarını paylaşmış, onlardan daima saygı görmüş, açıksözlü, temiz yürekli, imanlı bir Anadolu anasıydı. Ankara'da, Hacıbayram Camii'nde yapılan cenaze törenine katılanlar ve saf tutan cemaat, Vehbi Koç gibi hayırlı bir evlat yetiştirmiş olduğu için Fatma Hanım'a, yürekten gelen duygularla "rahmet" duası okuyorlardı...

Bu acılı gününde, Vehbi Koç'un da eşi Sadberk Hanım'a ödenecek bir şükran borcu vardı! Çünkü Sadberk Hanım, Koçzadeler'in evlerine gelin gittikten sonra, tam otuz beş yıl kayınvalidesinin bir dediğini iki yapmamış, onu, kendi annesi gibi daima el üstünde tutmuştu...

Askeri bir ihtilal ile başlayan 1960'lı yıllar, Vehbi Koç'un hayatında çok önemli temel taşlarının yerlerine konulduğu bir dönem olmuştu.

Bu temel taşlarından ilki, Koç Holding'in kuruluşu idi.

Vehbi Koç, işlerin gelişmesiyle beraber teşkilatlanmanın gerekli olduğunu hissetmeye başlamıştı. Kendine yakın bulduğu ve güvendiği iş arkadaşlarıyla yaptığı toplantılarda, Koç, bu konu ile ilgili görüşlerini, beklenti ve endişelerini şöyle dile getiriyordu:

"Adına Koç Topluluğu dediğimiz şirketlerimize her yıl yenileri katılıyordu. Her biri değışik alanlarda ve değışik şekillerde çalışan bu şirketlerin yönetimlerini izlemek ve yönlendirmek güçleşiyordu. Artık şirketlerin birbirleriyle bağıntılarını kuvvetlendirmek, modern sevk ve idarecilik prensipleriyle yönetilmelerini sağlamak zamanı geldiğini hissediyordum."

Vehbi Koç'un kafasını meşgul eden bir konu, "sürekliliğin" teminat altına alınmasıydı. Zamanında isim yapan ve büyük varlıkları bulunan firmaların, kurucularının ölümünden sonra kısır aile çekişmeleri

yüzünden dağılıp gitmeleri, Vehbi Koç'u endişelendiren sorunların başında geliyordu.

Büyük emekler sonunda kurulmuş ve geliştirilmiş olan ve gelecek yıllarda yenilerinin katılması ile daha da yaygınlaşacak böyle bir şirketler topluluğunun devamlılığı acaba "holding"leşerek veya "vakıf"laşarak sağlanabilir miydi?

Koç Holding'in kurulmasında büyük emeği geçmiş olan Hulki Alisbah, bununla ilgili anılarını şöyle anlatıyordu:

"Vehbi Koç uzun yılların yorucu çalışma, mücadele ve didinmeleri ile yarattığı Koç Topluluğu için bu endişeyi daima hissetmişti. Bu varlığın devamlılığını sağlamak amacı ile bir holding veya vakıf sistemi kurmayı senelerce düşündü, tetkik ettirdi ve inceledi... Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da emsaline çok rastlanan holdingler, bir taraftan mevcut teşebbüsleri en verimli ve rasyonel bir çalışma sistemine kavuştururken, diğer taraftan aynı merkez etrafında toplanan öz kaynakları ile yeni ve büyük teşebbüslere girme gücünü buldular, 'kuvvetin birlikten doğması' teorisinin mali sahada örneklerini verdiler."

Böyle bir "organizasyon" bizde niçin kurulmasındı? Hulki Alisbah, bu konuyu da şöyle açıklıyordu:

"Bizde şimdiye kadar holding kurulamadı. Çünkü, küçük tasarruflarla bir sermaye piyasası yaratılması fikri yeniydi. Kanuni mevzuat da holding kurulmasını teşvik etmiyordu. Kârın bir şirketten, bağlı olduğu ana şirkete aktarılmasında mükerrer vergi ödenmesi icap ediyordu. Vehbi Koç'un öncülüğünde ve on yılı aşan çalışmalar sonunda mükerrer vergileme hükümleri değiştirilince Koç Holding'in kurulması imkân dahiline girmiş oldu."

Kuruluşu 12 Aralık 1963 tarihli Resmi Gazete'de ilan edilen ve ülkemizin yasal ilk "holding kuruluşu" olan Koç Holding'in 24 Şubat 1964 Pazartesi günü yapılan ortaklar toplantısında, Vehbi Koç'un kendine has sade cümlelerle yaptığı konuşma, amacı açık bir şekilde belirtmekteydi: "İnsanlar fanidir! Ben de bir gün bu işin başından ayrılacağım... On yedi yaşımdan beri geceli gündüzlü çalıştım. Şimdi topluluğu sizlere emanet ediyorum..."

Benim ilelebet huzur içinde kalmamı istiyorsanız bu müesseseyi devam ettiriniz... Şahsi düşüncelere, kaprislere kapılarak beceriksiz ve kabiliyetsiz insanları işbaşına getirmeyiniz..."

24 Şubat 1964 Pazartesi günü eşiyle beraber yediği öğle yemeğinden

sonra, Vehbi Koç, Sadberk Hanım'a şunları söylemişti:

"Bugün hayatımın en mühim saatlerini yaşıyorum!

Nihayet hayalim gerçekleşiyor. Sana, çocuklarıma ve damatlarıma vasiyetim olsun, Koç Holding'in kuruluşunun ilk on yılında sizlere önemli görevler düşecektir. Bu dönemde beraberliğinizi ve dayanışmanızı devam ettiriniz... Bugün saat 15'te yapılacak ilk genel kurul toplantısına senin de katılmanı, benim yanımda bulunmanı istiyorum!"

Vehbi Koç, kurduğu şirketlerin güçlenmesi ve devamlılığı için aklının erdiği ve yasaların elverdiği bütün tedbirleri aldığına inanıyor ve bundan sonraki gelişmeleri gelecek kuşaklara emanet ediyordu. Bütün bunları sağlığında yapabildiği için de Allah'ına bir kez daha şükranlarını sunuyordu...

*

Türk iş dünyasının seçkin liderlerinden 1993 yılında kaybettiğimiz Nejat Eczacıbaşı, Vehbi Bey'i; "Doğa onu bir dizi olanaklarla donatmış, ufkunu geniş tutmuş, ama bir düş dünyasına da yöneltmemiş. Ona her alanda geniş düşünme olanağı vermiş, amaçlarını gerçekleştirmesi için de olağanüstü bir irade ve çalışma gücü bağışlamış." diyerek tarif etmişti. Nejat Eczacıbaşı'nın "Türkiye'mizin ilk büyük sanayicisi ve iş dünyamızın lideri" olarak değerlendirdiği Vehbi Koç'a duyduğu hayranlığın bir nedeni onun, profesyonel yönetime verdiği önemi bilmesiydi. "Türkiye'de profesyonel yöneticiliğe en büyük önemi veren Vehbi Koç oldu. Holding düşünce ve uygulamasını Türk iş dünyasına getiren de yine Vehbi Koç olmuştur...."

*

1964, Vehbi Koç için çok hareketli geçen bir senedir... Daha yılın ilk yarısında Almanya, İsrail ve Amerika'yı ziyaret etmiş, 21 Nisan-15 Mayıs tarihleri arasında gerçekleşen ve altıncısı olan Amerika seyahati, Vehbi Koç'u gene çok etkilemişti. Ünlü Schlitz bira firmasının Türkiye'ye gelmesi için, Koç, büyük gayret sarf ediyordu. "Tekel idaresi" inhisarının kalkması ile açılacak rekabetin çeşitli alanlarda yeni atılımlara öncülük yapacağına inanan Vehbi Bey Schlitz projesine çok önem veriyordu... Ne yazık ki, bu proje, Vehbi Bey'in aşırı tedbirli olma alışkanlığı ve ipi fazla germesi yüzünden gerçekleşmeyecektir...

Amerika ziyareti boyunca, Vehbi Koç ilginç bulduğu her olaydan ders almaya, hisse çıkarmaya çalışıyordu. Bunlardan birisi de New York

Dünya Fuarı olmuştu. "General Motors, Ford ve General Electric pavyonlarında insanın gerçekleştirdiği buluşlar temsili bir şekilde sergileniyordu. Bunları gördükten sonra, bir gün insanoğlunun aya gideceğine' ben de inanmıştım!" diyen Vehbi Bey, bu seyahatle ilgili diğer bir anısını da şöyle anlatıyordu:

"General Electric fabrikaları için küçük kompresör üreten Tecumseh firmasının hikayesini de çok ilginç buldum. Firmanın kurucusu Mr. Herring yetmiş dört yaşında olmasına rağmen işinin başında büyük bir enerjiyle çalışıyordu. Kendi hayat felsefesiyle ilgili olarak söyledikleri şu görüşleri benim düşüncelerime tıpatıp uyuyordu:

'Allah'a inanacaksın / Aile durumun mazbut olacak /Geceli gündüzlü çalışacaksın."

Vehbi Koç, 1964 yılı Mayıs ayında Amerika'dan döndükten sonra iş arkadaşlarına görüşlerini şöyle aktarıyordu:

"Duyduklarım, gördüklerim ve öğrendiklerimden şu neticeye vardım: İyi bir eğitime ve sistemli çalışmaya ihtiyacımız vardır. Döviz kaynaklarımızı artırmak için turizmin gelişmesine önem vermeliyiz. Küçük tasarrufların üretime yönelmesi için de sermaye piyasasını kurmalıyız."

Vehbi Koç, 1964 yılı Ağustos ayında Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyetinin düzenlediği tarım seminerinde yaptığı görüşmede de memleket meselelerine eğiliyor ve görüşlerinde şu hususların altını çiziyordu:

"Ben ziraatçı değilim. Ancak, ziraatimizde de yapılacak çok iş olduğu anlaşılıyor. İktisadi bünyesi sağlam olmayan memleketlerin siyasi durumları da sağlam olmamaktadır. Biz, ziraatımızı kalkındırmak, turizmi geliştirmek ve sanayimizi kurmak mecburiyetindeyiz.

Her sene sekiz yüz bin yeni nüfus aşımıza ortak oluyor. Bunların üç yüz binine çalışma sahaları açmak zorundayız, işimiz kolay değildir!"

*

Tarım traktörlerinin ülkenin kalkınmasında oynadığı rolün öğrenilmesinde 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulamaya konan "Marshall Yardım Planı"nın önemli katkısı olmuştu.

Vecihi Karabayoğlu'nun Amerikada temin ettiği mümessillikler arasında tarım traktörleri ve makinaları üreten 'Oliver Corporation'da

bulunuyordu. Vehbi Koç, 1946 yılında yaptığı ve tam elli iki gün süren birinci Amerika seyahatinde merkezi Chicago'da bulunan Oliver tesislerini de ziyaret etmiş ve traktör işinin Türkiye'de büyük bir istikbalı olacağını sezmışti.

*

-Vehbi Bey! İlk girişimlerinizin gerçekleşmesinde ve gelişmesinde birinci Amerika temaslarınızın sizi çok etkilediği görülüyor. Örneğin; General Electric, U.S. Rubber, Burroughs ve Oliver şirketleri ile başlayan ve uzun yıllar devam eden ilişkiler bunu doğruluyor. Sonra, zaman içinde, bu işlerinizi geliştirerek sanayileşme girişimlerinizde aynı şirketlerle işbirliği yaptığınız görülüyor. 1946 yılında, kafanızda sanayileşme konusunda belirlenmiş bir politikanız var mıydı?

-İlk Amerika seyahatine, elektrik ampulü ve taşıt lastikleri üretimini memlekette gerçekleştirmek azmiyle çıkmıştım. Traktör üretiminin daha zor olacağını ve zaman alacağını biliyordum. Ancak, Marshall Planı ile gelen traktörlerin çiftçimizin çalışma ve yaşama alışkanlıklarını hızla değiştirdiğini görünce, bu işin de büyük bir istikbalı olacağını anlamıştım.

Bu duygularla, 1949 yılında ilk Oliver traktörlerinin İstanbul'a gelişi Vehbi Koç'un anılarında hâlâ yaşamaktadır... "Bizim Oliver traktörleri İstanbul'a geldiği zaman Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Mr. Russell Dorr bir tören yapmak istemişti. Bunları Denizyolları ambarlarından Dolmabahçe Sarayı önündeki alana nakletmek, ithal muameleleri tamamlanmadığı için mümkün olmuyordu. Bu sorunu çözmekte, o yıllarda Devlet Denizyolları Genel Müdür Muavini Behçet Osmanağaoğlu'ndan büyük yardımı görmüştük. Bu tanışıklığımızdan sonra da Behçet Bey bizim teşkilata katıldı. Şimdi, onu da rahmetle anıyorum..."

*

1950 yılında iktidar olan Demokrat Parti'nin köylünün kalkınması için gösterdiği gayret ve Türk çiftçisinin traktöre gösterdiği büyük ilgi, başka işadamlarının da bu sahaya girmesine sebep olmuştu... Bu arada, Karayolları Genel Müdürlüğünde üne kavuştuktan sonra girişimci olarak ortaya çıkan Vecdi Diker, Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'nde kurulmuş olan uçak fabrikasını traktör fabrikasına dönüştürmek için temaslara başlamış ve bu projeye, Ziraat Bankası ile Amerikan Minneapolis Moline şirketini ortak olarak sokmayı başarmıştı... Ancak, 1957 yılında ekonomide başlayan tikanıklık ve 1960 yılında ülke yönetimini ele alan askerler Amerikalıların hevesini

kırmıştı... Minneapolis Moline'i temsilen Ankara'daki şirketin başına getirilen Halil Kaya bu işin Amerikalılarla yürüyemeyeceğini anlayınca da, İzmir'deki Koç şirketi Egemak'ın devreye girmesi kolaylaşmıştı...

Egemak, Türkiye temsilcisi olarak Ankara'daki fabrikada Fiat traktörlerinin üretimini gerçekleştirmek istiyordu... Bernar Nahum gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: "Koç Grubu ve özellikle Can Kırac (o sırada Egemak şirketinin müdürüydüm) Minneapolis Moline, Türk Traktör Fabrikası bünyesinde varlığımızı ve yarınlarımızı daha sağlam temellere dayandırmak için, şirketin Türk ortakları arasında bulunan kooperatiflerin yüzde yirmi beş oranındaki hisselerinin satın alınması fikrini ortaya atmıştı..." Biliyorum! "Bunların, Vehbi Koç'un hayatı ile ilgisi yok. Sen kendinden bahsedilsin diye bu ayrıntılara giriyorsun!" diye düşünmeye başladınız bile... Durum hiç de sandığınız gibi değil! Çünkü Vehbi Koç, Türk Traktör şirketinin koalisyonlar döneminde başına gelenleri hatırladıkça; "Bu olayın, Koç Grubu'nun başarısızlık hanesine yazılması dışında önemli bir manası vardır. Hikâyeyi dinleyenler, uzlaşmadan yoksun koalisyon hükümetlerinin, memlekete neye mâl olduklarını daha iyi anlayacaklardır." demektedir. Onun için, lütfen biraz daha sabır göstererek "hikâyeyi" sonuna kadar okuyunuz...

Bernar Nahum şöyle devam etmektedir: "Can Kırac bu fikri önce Koç Grubu'na kabul ettirmiş, sonra teker teker kooperatiflerle pazarlığa oturarak hisseleri toplamaya başlamıştı. Biz Minneapolis Moline'le Ziraat Bankası arasında bir ihtilaf doğduğunu ve mahkemelik olduklarını öğrendiğimizde Can Kırac ile kafa kafaya vermiş ve bir çözüm aramıştık, önümüzde iki yol vardı. Ya hisseleri satın almaktan vazgeçip şirketin başına gelecekleri göğüsleyecek, ya da Fiat traktörüne inanarak bu maceraya atılacaktık! Biz mücadele yolunu seçtik ve sonuçta şirketin yüzde yirmi beş nispetinde ortağı olduk." Bu aşamadan sonra, Amerikan şirketi de kendi hissesini ilginç kombinezonlarla İtalyan Fiat şirketine satıyor ve Atatürk Orman Çiftliği'nde, bu defa sağlam temeller üzerine oturan, Türk Traktör Fabrikası adıyla yeni bir sanayi kuruluşu doğmuş oluyordu... Ancak, Türk Traktör Fabrikasında motor üretimi ve genişleme girişimleri, koalisyon hükümetlerinin hışmına uğradığı için bu çok avantajlı yatırım projesinin gerçekleşmesi maalesef engelleniyor ve Vehbi Koç'un, "Bunun faturasını da gene biz ve memleket ödemiş oluyordu" şikâyetini haklı çıkarıyordu.

İtalyan Fiat şirketinin Türk Traktör'de üretilecek traktörlerin yüzde yirmibeşini satın alma taahhüdüne rağmen, "dizel motor yatırım projemiz" kabul edilmiyordu! Dönemin tarım bakanı Korkut Özal'ın fabrikaya yaptığı ziyaretten sonra, "Ortağınız, İtalyan Fiat yerine keşke

Müslüman bir ülke olsaydı!" beyanı, direnişin nereden kaynakladığını açık bir şekilde ortaya koymuştu... İşin ilginç başka bir yönü de, bu projenin Bülent Ecevit, Naim Talû, Sadi İrmak ve Süleyman Demirel'in başbakanlıklarında kurulan koalisyon hükümetlerinin hepsine, ilgili bürokratların olumlu görüşleri ile sevk edilmiş olmasıydı. Bunun tek istisnası bugünkü başbakan yardımcısı Hikmet Çetin'in Devlet Planlama Teşkilatı'nda iktisadi Planlama Dairesi başkanı bulunduğu dönemde bu projeye koyduğu muhalefet şerhiydi. Hikmet Çetin, motor üretiminin "stratejik" bir konu olduğunu belirterek, bunun devlet tarafından ele alınmasını öneriyordu... Koalisyon ortağı MSP ve özellikle Necmettin Erbakan da aynı görüşte olduğu için, bu defa Konya'da Tümosan motor fabrikası kuruluyor ve KİT kervanına zararlı çalışan yeni bir halka daha eklenmiş oluyordu. Vehbi Koç'un, "Faturası millete çıkıyor" dediği Tümosan'ın devlete maliyeti, 1986 yılı değerleri ile elli beş milyon doları aşıyordu... Halbuki, Türk Traktör şirketi aynı yatırımı on sekiz milyon dolarla gerçekleştirecek ve ayrıca ürettiği motor ve traktörlerin dörtte birini de ihraç etmiş olacaktı...

Ne yapalım! Bu da, "koalisyonlu demokrasiyi" öğrenmenin, içimize sindirilmesi gereken bedeli oluyordu!

*

Ahmet Binbir, Koç Ticaret Şirketi'nde çalıştığı günlerde Amerikalılara satılan otomobillerde kendisine verilen komisyon, Mösyö Bernar tarafından kırılınca ayrılmaya karar vermişti... Gerisini Ahmet Binbir'den dinleyelim: "Koç'tan ayrılınca Gazi'deki Minneapolis Moline Türk Traktör Fabrikasına girmiştim... Fabrika tamamen Amerikalılar tarafından idare ediliyordu... 1958 yılı sonlarında Thomas Deway sessizce Ankara'ya gelmiş ve fabrikayı ziyaret etmişti. Mr. Deway, Roosevelt ve Truman'a karşı başkanlık yarışına girmiş ve kaybetmiş ünlü bir politikacıydı ve memleketimizde Amerikalılara yatırım sahaları bulmak için ön temaslar yapıyordu... Sonuçta, Minneapolis tesislerinde Ford traktörlerinin montajı için Koç'a bir ön teklif yapılması kararlaştırılmıştı... Daha önce Koç'ta çalışmış olduğum dikkate alınarak da konuyu Vehbi Bey'e benim götürmem uygun görülmüştü." Ahmet Binbir randevu alarak İstanbul'a gelmiş ve Vehbi Bey'le Divan Oteli'nde buluşmuştu... "Vehbi Bey beni dikkatle dinlemiş ve fabrika hakkında birçok soru sormuş, fakat, Ford traktörlerinin Minneapolis fabrikasında yapılması teklifini benimsememişti... Bana, kesin bir dille; 'Biz montaj fabrikamızı Ford'la beraber kendimiz kuracağız, bunun için Minneapolis'e ihtiyacımız yok.' demişti... Böylece konuşmamız tamamlanmış oluyordu... Ben ayrılırken, Vehbi Bey kolumdan tutarak şu uyarıyı yapmıştı: 'Sen benim söylediklerimi münasip şekilde anlat. Gâvurların solu sağı belli olmaz! Bir gün gene

karşı karşıya geliriz.' Nitekim, 1964 yılında Minneapolis'çilerle masaya oturulmuş ve bu defa Fiat traktörlerinin montajı için onlarla işbirliğine girilmişti...

*

Vehbi Koç, önemsiz sayılabilecek olayları irdeleyen ve bunların ders alınacak taraflarını ortaya koyan bir düşünce yapısına sahiptir. 1965 yılı Mart ayında "Bizden Haberler" dergisinde yayınlanan bir makalesinde, bakınız hangi konulara değinmektedir:

"Ford'un İstanbul'da bir bürosu vardı. Mr. Maarsman ve Mr. Clark burada çalışıyorlardı. Bundan on beş gün önce Detroit'ten gelen Mr. Rekfeld ve Mr. Spencer beni ziyaret ettiler. İstanbul'daki bürolarını kapatmaya ve faaliyetlerine Atina'da devam etmeye karar vermişler. Sebebini şöyle açıkladılar: Atina'nın dünya ile olan uçak ulaşımı daha çok ve daha kolaydır; Yunanistan yabancılar için döviz kontrolü yapmamaktadır; Atina'nın bütün dünya merkezleri ile teleks irtibatı vardır... General Electric'in Avrupa Müdürü Mr. Moeller de geçen hafta beni ziyarete geldi. Onlar da Milano'daki bürolarını Cenevre'ye nakletmeye karar vermişler. İtalya'daki grevlerden bunalmışlar! Bunlar benim üzerimde iz bıraktı.

Kalkınma çabalarımızın olumlu sonuçlanması için memleketimize döviz lazımdır. Kendi kazanabileceğimiz dövizleri yabancılara kaptırmamalıyız. Bu yolda, milletçe ve devlet olarak büyük titizlik göstermeliyiz!"

*

Emekli Büyükelçi Halûk Bayülken, Vehbi Koç'un memleket meselelerine gösterdiği ilgi için şunları söylemektedir:

"Kendi şirketleri ve onların hedefleri kadar ülkenin gelişme ve terakkisine atfettiği çok içten ve devamlı ilgi, önem ve hatta kaygıları, Vehbi Koç'un, yıllar boyu dikkatimi çekmiş bir özelliğidir. Bu bakımdan, kendisinin dile getirdiği 'Türkiye Cumhuriyeti varsa ben de varım' görüşü değindiğim bu özelliğinin güzel bir yansımasıdır."

*

Vehbi Koç, gerçekleştirdiği girişimlerin yararlı yönlerini çevresine anlatmayı ve onların katılımını sağlamak için her fırsatı kullanmayı da görev sayıyordu.

11 Mart 1965 tarihinde Yalova'da yapılan Ford Bayiler Toplantısında

bu konuda söyledikleri ilgiyle dinlenmişti; "Gençliğin iyi yetişmesini ve çocuklarımızın doğru yolda ilerlemelerini sağlamak için onların eğitimlerine yardımcı olmak zorundayız... Koç Topluluğu olarak bu konuda 1963 yılında uygulamaya koyduğumuz bir Eğitim Yardımı Programımız vardır. Bu programın amacı; gençlerin iyi yetişmelerini sağlamak, maddi imkânları olmayan yetenekli gençlere okuma fırsatı vererek yanlış akımlara kapılmalarını önlemek ve inandığımız demokratik rejimin doğruluğunu onlara anlatmaktır... Temas ettiğim üniversite hocalarımız, özel sektörün ve işadamlarımızın bu konulara uzak durmasından şikâyet ettiler ve benden yardımcı olmamı istediler... Bizim bu programımıza sizlerin de katılmanızı gönülden tavsiye ediyorum..."

*

Vehbi Koç'un başkalarının deneyimlerinden yararlanma tutkusunun tipik bir örneği de İtalya'nın "Mezzogiorno" projesine gösterdiği ilgidir. Bizim doğu bölgemiz gibi, İtalya'nın güneyi de az gelişmişliğin bütün sıkıntılarını yaşıyordu. İtalyan hükümetleri, "Mezzogiorno Programı"nı siyasi partiler arasındaki mücadeleye bulaştırmadan uygulamaya koymayı başarmışlardı. Bu bölge için sağlanan teşvikler sonunda; Fiat, Montecatini, Pirelli, Olivetti gibi şirketler ve başka yabancı sermaye kuruluşları o bölgeye önemli yatırımlar yapmışlardı. Vehbi Koç, 5 Haziran 1965 Cumartesi günü Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi'nin konuğu olarak katıldığı toplantıda "Doğu'nun Kalkınmasında Özel Teşebbüsün Rolü"nü açıklarken, "Mezzogiorno" projesini anlatmış ve konuşmasını şu cümlelerle tamamlamıştı: "Bu bölgenin kalkınmasında en önemli unsurun; üniversitenizin öğretim üyelerinin, yöneticilerin ve öğrencilerin olduğunu belirtmek isterim. Japonya 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki sınai gelişmesini eğitim sistemine verdiği önemle sağlamıştır. Atatürk Üniversitesi'nin mezunları, bu bölgeyi en iyi tanıyan, bilgili, enerjik ve azimli gençler olarak Doğu'nun kalkınmasında 'kilit' bir rol oynayacaklardır. Her ülkenin birinci kuvveti iyi yetişmiş olan gençleridir."

*

Vehbi Koç, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nden aldığı daveti fırsat bilerek, 1965 yılında, on beş il ve yirmiyedi ilçeyi içine alan bir yurt gezisi yapmayı başarmıştı.

Vehbi Koç bu kararını şöyle açıklıyordu: "Avrupa'ya, Amerika'ya büyük bir istekle gideriz! Memleketimizde olup bitenlerden ise haberimiz olmaz! Bu bana çok acı geliyordu. Birkaç seneden beri genel koordinatörümüz Hulki Alisbah ile böyle bir yolculuğu

kararlaştırmıştık... Atatürk Üniversitesi'nin daveti bu fırsatı kullanmamıza imkân sağladı, çok mutluyum!"

Seyahat dönüşü, Koç, izlenimlerini şu sözlerle özetliyordu: "Bu seyahat ile memleketimizin güzelliğini ve zenginliğini bir kere daha anlamış oldum. Türkiye'yi kalkındırmamız için, özel sektör ile devlet sektörünün, 'karma ekonomi' ortamı içinde, sıkı bir işbirliği yapmaları gerekmektedir. Yeni yatırımlar yeni iş sahalarının açılmasını temin edecektir. Doğu bölgemiz turizm bakımından da mühim bir gelir kaynağı olmaya adaydır." Vehbi Bey bu seyahat programının ikinci bölümü olan "Orta Anadolu Gezisi"ni 1966 yılında gene Hulki Alisbah ile yapmış, yedi il ve on bir ilçeyi ziyaret etmişti. Bu seyahat sonunda şirketlere gönderdiği raporda, Vehbi Koç gene önemli konuları öne çıkarmaya çalışıyordu... "Her kısım hakkında ayrı izahata girmeden şu hususu memnurluk ve hatta iftiharla ifade edebilirim ki, bayilerimizin hepsi isabetle seçilmişlerdir. Bunların, mahallerinin en iyi müteşebbisleri olduklarını görmekten büyük mutluluk duydum... Ancak, yabancı memleketlerdeki ilerlemeler o kadar baş döndürücü ki, bizdeki gelişmeleri yeterli bulmaya imkân yoktur!"

*

Vehbi Koç yurt içinde yaptığı gezilerde bir taraftan Koç Topluğu'nun satış organizasyonunu denetler diğer taraftan da yerel sorunları öğrenmeye çalışır. Bu seyahatlerde Vehbi Bey'in önem verdiği bir konu da ziyaret edilen yöredeki yöneticilerle, tüccar ve sanayicilerle, varsa üniversite ve akademi mensupları ile tanışarak mahalli sorunları onların ağızından dinlemektir. Prof. Büyükerşen bu temaslardan birisini şöyle anlatmaktadır: "Bir Eskişehir ziyaretinde, Vehbi Bey Şeker Fabrikası misafirhanesinde kalıyordu. Akşam yemeği için şehrin protokole dahil kişilerini orduesine davet etmişti. Yemek boyunca çeşitli konulara değinildi ve şehrin ileri gelen bir sanayicisi Koç'a, 'Vehbi Bey gelin Eskişehir'e birlikte büyük bir otel yapalım, böylece şehrin bu eksiği de giderilsin' dedi." Prof.Yılmaz Büyükerşen, bu konuşma üzerine Vehbi Koç'un şu cevabı verdiğini hatırlamaktadır: "Sizler bu şehrin işadamlarısınız. Buradan para kazanıyorsunuz. Niçin bugüne kadar Eskişehir'e yakışır bir otel yapmadınız? şunu unutmayın! Sosyal hayatı canlandıramazsanız, sanayii daha fazla geliştiremezsiniz!"

Vehbi Koç, Koç Topluluğu'nun büyük gücünün bir parçası olduğuna inandığı "bayilerle" olan ilişkilere daima önem vermiş ve bu ilginin çocukları ve çalışma arkadaşlarınca da benimsenmesi ve devam ettirilmesi için onları devamlı uyarmıştır... Vehbi Koç'un bayi ilişkilerinde tipik bir örnek olan İlhan Kılıçaslan bu konu ile ilgili

görüşlerini şöyle açıklamaktadır: "Koç Topluluğu ile ilişkilerimizi babam Mustafa Kılıçaslan başlatmıştı. Biz de Koç şirkederinin Malatya acentesi olma geleneğini şerefle sürdürmekteyiz. Vehbi Bey, bayi toplantılarını fırsat bilip bizlerle memleket meselelerini konuşur, görüşlerimizi öğrenmeye çalışır. Mahalli sorunlarımızı sorar, politik eğilimlerimizi araştırır. Piyasa, mahsul durumu, rakipler hakkında bilgi sorar. Bu beraberliğin diğer ilginç yönü de, Vehbi Bey'in bize kendi tecrübelerini anlatmasıdır. Tutumlu olmanın, sosyal konulara ilgi göstermenin faydalarını, aile planlamasının ve eğitimin önemini örnekleriyle gözlerimizin önüne serer."

*

Eski Dışişleri Bakanı Halûk Bayülken ile Vehbi Bey'in tanışmaları 1960 yılında gerçekleşmişti. Bayülken bu ilişkiyi şöyle tanımlamaktadır: "Herhangi bir iş ilişkisi dışında vuku bulan ve öyle devam eden bu tanışıklık zamanla çok samimi ve devamlı bir dostluğa dönüştü." Bayülken'in, Vehbi Koç'un kişiliği ile ilgili ilginç gözlemleri vardır. Halûk Bayülken, Koç'un, kendisini etkileyen taraflarını belirtirken; "Tevazu ölçüleri dışına çıkmayan, sempatik tavır ve davranışlarına mukabil ne istediğini ve nereye gitmeyi amaçladığını çok iyi bilen kudretli bir kişiliğin mevcudiyeti olmuştur" demektedir. Bayülken, bu kişiliğin "Türk töre ve geleneklerine çok sadık bir yaşam tarzı içersinde, dinamik, uyanık, araştırmacı bir çağdaş zihniyeti eksiksiz benimsediğini" belirtmekte ve "Sayın Koç'un, kendi arzu ettiği ölçüde skolaistik bir öğrenimi yapamamış olmasına rağmen ortaya koyduğu bu kişilik, gerçekten fevkalade dikkat çekicidir" sonucuna varmaktadır.

*

1965 yılı Ağustos ayında, memleketimizde vergi ödeyenler ilk defa açıklandığı için, Vehbi Koç ve Koç Topluluğu tarihinde yeni bir sayfa açılmıştı.

Vehbi Koç, Sanayi ve Ticaret Odaları temsilcileriyle yaptığı temaslarda daima "vergilerin açıklanması" görüşünü savunmuş; "umumi efkâr özel sektörün büyük paralar kazandığı ve gayet az vergi verdiği kanaatindedir. Bu kanaati silmek için özel sektörün ne yaptığını ve ne vergi verdiğini kamuoyunun açıkça bilmesinde büyük faydalar vardır" demişti... Ülkemizde vergi ödeyen şahıs ve kuruluşların teşviki için, hükümetin "manevi tedbirler" almasını tavsiye eden Vehbi Koç, "İlk dereceleri alanlara birer takdîrname veya madalya verilmesini" teklif etmişti. Ve Türkiye'de vergilerin ilk defa açıklandığı dönemde Vehbi Koç, 1964 yılı kazancından onbeş milyon lira vergi ödeyerek "en fazla

vergi ödeyen mükellef" unvanını kazanmıştı.

*

Vehbi Koç vergi ödemeyi daima onurlu bir vatandaşlık görevi saymıştır. Güneri Cıvaoglu, Vehbi Koç'un kendisine bu konu ile ilgili olarak naklettiği bir anısını şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Koç'un bu anıyı bana anlatırken duyduğu mutluluğu yüzünden okuyordum. Bir gün Antalya'da köylüler etrafına toplanmışlar ve Vehbi Koç'a duygularını şu cümlelerle ifade etmişler: "Traktörü, kamyonu, buzdolabını, televizyonu daha neleri bize verdin... Ama, seni bunları verdiğinden çok ödediğin vergiler için seviyoruz!"

*

Ünlü "Fortune" dergisi, 1965 Ağustos ayı sayısında ilk defa bir Türk işadınının hayatına geniş bir yer vermiş ve Vehbi Koç'u okurlarına şöyle tanıtmıştı:

" Amerikan firmalarından birçoğu, bizim için bilinmeyen bir ülke olan Türkiye'de, altmış dört yaşındaki Vehbi Koç ile işbirliği ve ortaklıklar kurmuşlardır... General Electric Türkiye'de ampul piyasasının yüzde seksenine hâkim bulunmaktadır. Ford Kumpanyası kamyon montajı, Burroughs şirketi karbon kâğıdı ve daktilo şeridi üretimi için Koç'a lisans vermiştir. Diğer taraftan, Koç, U.S.Rubber'ın Adapazarı'nda kurulmakta olan fabrikasının Yönetim Kurulu Başkanı'dır. Mobil, Sheaffers ve Oliver ile iş ilişkileri vardır... Avrupa'nın büyük firmaları da Vehbi Koç'la işbirliği yapmaktadır... 1923 yılında Ankara'da çıkan bir fırtına, Koç için beklenmedik bir fırsat yarattı! Rüzgâr, genç Cumhuriyetin ilk parlamentosunun toplandığı binanın damını uçurmuştu! Koç dam için gerekli olan kiremitleri hemen temin ettiği için, yeniden yapılanan Ankara'da güven duyulan bir işadamı olarak tanındı...."

*

Yazar, şair, aydın kişi Talat Halman; "Çocukluğumdan beri yakından ya da uzaktan tanıdığım insanlar arasında, bende en canlı ve en hoş bir iz bırakmış olanlardan biri Vehbi Koç'tur." demekte ve şöyle devam etmektedir: "Sıfırdan başlayarak dünyanın büyük servetlerinden birini kazanan, bakkal dükkânından bir sanayi imparatorluğuna ulaşan Koç'un kişiliği hem yalın hem giriftir; bir yandan gözler önündedir ama bir yandan gizli kalmıştır."

"Koç'un iş hayatı, hiç duraklamadan, iniş yapmadan, önemli bir başarısızlığa uğramadan, tehlikeye düşmeden daima yükselmiştir. Bir

fiyaskosu olmadığı gibi skandalı da yoktur. Yurt içinde ve dışında hiçbir macerası olmamıştır" diye anlatan Talat Halman; "20. Yüzyıl Türkiye'sinde, başka hiç kimse onun kadar uzun süre '1 numaralı işadamı' olmayı sürdürmemiş, onun kadar değişik alanlarda büyük şirketler kurmamış, onun kadar vergi ödememiş... onun kadar yaygın hayır faaliyetinde bulunmamıştır."

*

Vehbi Koç, 1965 yılı boyunca, konuşmalar yaparak ve makaleler yazarak görüşlerini, değişik platformlarda kamuoyuna duyurmak için büyük gayret göstermişti.

Bu gayretin amacı, ekim ayında yapılacak milletvekili seçimleri öncesi, politikacıların dikkatini ekonomimizin temel meselelerine çekmek ve siyasetle ilgilenmekten çekinen iş dünyasına biraz olsun cesaret kazandırmaktı.

Nitekim, 11 ve 12 Ekim 1965 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan makalesinde, Vehbi Koç, Kamu İktisadi Kuruluşları ile özel sektörün sorunlarına değinmiş ve alınmasını gerekli gördüğü tedbirleri açıklamıştı.

Vehbi Bey bu makalesinde şu görüşlere yer vermişti:

"Kamu iktisadi Kuruluşlarının faaliyetleri incelenirken iki hususu unutmamak gerekir. Evvela, bunlar, kuruldukları dönemlerde görevlerini yerine getirirken büyük faydalar sağlamışlardır. Ayrıca, kamu hizmeti yapan Devlet Demir Yolları, Toprak Mahsulleri Ofisi gibi teşekküllerin faaliyetleri ticari açıdan ele alınmamalıdır.... Devlet özel sektörün yapabileceği ve yapmakta olduğu işlere girmeyerek, hem mahdud olan imkânlarını dağıtmamalı hem de sahibi bulunduğu işletmelerdeki idaresini zayıflatmamalıdır." Vehbi Bey yapılması gerekli olan işleri de şöyle sıralıyordu: "Yeni Meclis teşekkül eder etmez aşağıdaki işler derhal ele alınır ve olumlu kararlara varılırsa, kalkınma hedefimize daha süratle yaklaşacağımız muhakkaktır;

-Sümerbank gibi işletmeler, Ticaret Kanunu hükümlerine göre ve özel teşebbüs işletmelerine uygun bir çalışma imkânına kavuşturulmalıdır

-İşletmelerin başına geçecek idarecilere; tam yetki, uygun ücret ve prim verilmeli, bunlar politik baskılardan korunmalıdır

-KİT Yönetim Kurullarına işten anlayan, tecrübeli insanlar getirilmelidir -Bunlar tek bir bakanlığa bağlanmalıdır

-Ticari KİT'ler bir holding bünyesinde toplanmalıdır

-Bu holdingin bir de bankası bulunmalıdır. Böylece, KİT'lerin çıkaracağı tahvil ve hisse senetleri ile sermaye piyasasının kurulmasına öncülük edilmelidir

-Özel sektörün verimli çalışmasını geliştirmek için Sanayici Federasyonu kurulmalıdır. Bu federasyon, araştırma ve geliştirme hizmetleri yapmalı, mesleki eğitim çalışmalarını koordine etmelidir."

(1965 yılında açıklanmış olan bu görüşleri, bugünün 'özelleştirme' heveslilerinin dikkatine sunuyorum!)

*

Vehbi Koç, 1966 yılı Ocak ayı başında, iş arkadaşlarına gönderdiği aşağıdaki mesajla, iki önemli noktaya parmak basma cesaretini de göstermişti: "1965 yılında yapılan genel nüfus sayımı ve milletvekili seçimleri hepimizi alakadar eden çok mühim iki hususu resmen ortaya çıkarmış bulunuyor. Biri artan nüfusa iş bulma zorunluluğu, ikincisi hedeflerini ilan etmiş olan solcu bir partinin ilk defa Meclis'te yer almasıdır...

Yurdumuzda demokrasinin yaşaması, memleketin bu sistemle kalkınması için biz işadamlarına çok mühim vazifeler düşmektedir. Durmadan çalışmak, iş imkânları yaratmak, daha çok vergi vererek sosyal adaleti sağlamak başlıca hedefimiz olmalıdır."

1965 Ekim'inde yapılan seçimler sonunda Marksist düşünceli olduğu iddia edilen on beş milletvekilinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmesi hem kamuoyunu hem de iş çevrelerini şaşırtmıştı... Gerçekten, Cumhuriyetin kırk ikinci yılında, parlamentomuza ilk defa aşırı solcu görüşleri savunan bir siyasi partinin temsilcileri girmiş bulunuyordu... Bu aşırı sol görüşleri savunanlar, Türkiye'nin kalkınması için her şeyin "millileştirilmesini", her kuruluşun "devletleştirilmesini" istiyorlardı. Tıpkı, o günlerde Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi; bankacılık, sigortacılık ve dış ticaret kurumları, bir an önce devlet kontrolüne alınmalıydı.

Vehbi Koç, böyle bir ortamda susmak yerine konuşmaya karar vermiş ve 1966 yılı Şubat ayında, İzmir'de yapılan Arçelik Bayiler Toplantısında, özellikle ve öncelikle iş çevrelerini uyarmaya çalışmıştı...

Vehbi Koç'un uyarısında şu görüşlere yer verilmişti:

"Özel sektörün hedefi demokratik nizam içinde, hürriyetlerimizden fedakârlık yapmadan, çalışmak, yaşamak ve memleketimizi kalkındırmak olduğuna göre, bu konularda sanayicilerimize, Sanayi Odaları Meclislerine ve Yönetim Kurullarına çok önemli vazifeler düşmektedir. Ticaret Odalarımızın da aynı görevleri üstlenmeleri gerekecektir, önümüzdeki birkaç yıl boyunca, özel sektörümüz davranış ve tutumu ile kuvvetle ayakta durmayı başarabilirse, Türkiye'de hususi teşebbüsün yıkılması tehlikesi ortadan kalkmış olacaktır... Bizler kendi kendimizi kontrol edip bu memlekete hizmette bulunduğumuzu ispat etmezsek, bilmeliyiz ki yaşamımız çok güç olacaktır... Bizler, kendi mesleki kuruluşlarımız vasıtasıyla aksayan taraflarımızı ortaya koyar, hatalarımızı ve noksanlarımızı kendi tedbirlerimizle düzelterek hükümetlere yardımcı olursak, özel teşebbüs fikrine karşı duranların bütün silahlarını ellerinden alır ve kamuoyunu kendi davamıza inandırmış oluruz."

*

Kuaför Kemal Kanburoğlu'nun ün salmış bir hikâyesi, Vehbi Koç'la Çetin Altan'ın berber salonundaki karşılaşmaları sırasında yaşanmıştır. Çetin Altan Galatasaray Lisesi'nden benim de sınıf arkadaşımıdır. Bu olayı Kemal Kanburoğlu şöyle anlatmaktadır: "Ben Vehbi Bey'i tıraş ederken, Çetin Altan da Divan Bar'da sırasını bekliyordu. Vehbi Bey'in tıraşı bitmek üzere iken Çetin Altan'a gelmesi için haber gönderdim. Çetin'in salona elinde viski bardağı ile girdiğini görünce Vehbi Bey dayanamadı, 'Solculuk, solculuk diyorsun! Hiç oralarda elinde viski bardağı ile tıraşa gidebilir misin?' dedi. Çetin Altan, kendine has kahkahasını atarak; 'Vehbi Bey, viski ile olmazdı ama muhakkak votka bardağı ile giderdim!' diye cevap verdi... Bu defa hepimiz gülerken, Vehbi Bey ciddi ciddi, 'Sen onu benim hacı babama anlat Çetin Bey!' demişti...

*

Vehbi Koç'un, aile mensuplarına ve iş arkadaşlarına sevgi duygularını açıklamakta kısıtlı davrandığını, onu yakından tanıyanlar bilmekte ve bu durumu yadırgamamaktadır! Bununla beraber, Vehbi Koç, mesaileri, sadakatleri ve başarıları ile Koç Topluluğu'na hizmet etmiş olanlar için düzenlenen ödül törenlerinde teşekkürlerini belirtmeyi de hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Nitekim, 5 Kasım 1965 Cuma günü Divan Otelinde yapılmış olan bir törende, Vehbi Koç'un, beraber çalıştığı arkadaşlarına verdiği "önem" açık bir şekilde sergilenmekteydi.

"Şu anda hayatımın en zevkli, en heyecanlı dakikalarını

yaşamaktayım! Kıymetli mesai arkadaşım İsak Eskinazis ile birlikte otuz sene çalıştık... Dünyada gördüğümüz medeni eserlerin hepsini insan zekâ ve kabiliyetine borçluyuz. Bu bakımdan insan denilen varlığın kıymeti hiçbir zaman azalmayacaktır... Batı dünyasının dev müesseselerini yaşatan ve ilerleten, oralarda görev yapan yetenekli yöneticilerdir. Koç Topluluğu'nun bugünkü seviyesine ulaşmasında da kıymetli mesai arkadaşlarımla büyük rolleri olmuştur. Firmamızın itibarı bu arkadaşlarımıza çok şey borçludur..."

Vehbi Koç, bu toplantılarda, çalışanların eşlerine de değer verdiğini açıklıyor, özellikle hanımlara seslenmekten zevk duyduğunu belli ediyordu:

"Bir erkeğin mensup olduğu meslekteki muvaffakiyeti aile hayatının sağlamlığına bağlıdır... Akşam evine gelen bir erkeğin sıcak bir hava içersinde istirahat etmesi, rahat bir uykudan sonra, sabahları zinde bir kafayla işe gitmesi randımanı artırır... Eşlerinizin de sizlere karşı bazı vazifeleri vardır. Bunları her zaman yerine getirmeyi canı gönülden isterler! Ancak, iş hayatındaki birtakım olaylar ve yorgunluklar bunlara mâni olabilir... Bu gibi durumları müsamaha ile karşılamınızı ve eşlerinize işlerinde daima yardımcı olmanızı tavsiye ederim!"

İşte Vehbi Koç, "başarı için" eşlerden destek istemekte bu kadar da açıksözlü oluyordu!

*

Doktorların hastalarının zaaflarını ve meziyetlerini en iyi bilen kişiler olduğu muhakkaktır. Hele doktor-hasta ilişkisi yıllar boyu sürmüşse münasebetler çok daha derinleşmekte, dostluk haline dönüşmektedir. Vehbi Koç'la Dr. Faruk Turnaoğlu arasındaki doktor-hasta beraberliği 1964 yılında başlamıştır. Dr. Turnaoğlu, Vehbi Bey'in sağlığı konusunda, şu açıklamayı yapmaktadır: "Vehbi Bey'in ilerlemiş yaşma rağmen sağlık bakımından iyi durumda oluşunun baş sebeplerinden biri iyi yaratılmış bir bünyeye sahip olmasının yanında, kendisinin artık çok iyi bilinen, iş hayatında ve toplum içinde onu başarıya götüren prensipleri ve kuralları özel yaşamında ve sağlık konularında da tatbik etmiş olmasıdır." Doktor Turnaoğlu, tavsiyelerini dinletemediği ve taviz vermekten başka çare bulamadığı tek konunun Vehbi Koç'un aşırı çalışma temposu olduğunu itiraf etmektedir. "Vehbi Bey'in genellikle normal giden tansiyonu bazen yükselir ve baş dönmelerine sebebiyet verir. Tansiyondaki bu yükseliş Koç Holding'te yoğun çalıştığı günlerin sonunda olur" demektedir.

*

Vehbi Koç'un bu çalışma tutkusunu bir şiire uyarlayarak 1966 yılı Şubat ayında "Bizden Haberler" dergisinde Vehbi Koç imzası ile yayımladığım zaman, okuyanlar, bunun gerçekten Vehbi Bey tarafından kaleme alındığına inanmışlardı!

"Yirminci yüzyılın yarısı geçeli on beş yıl oluyor / Füzeler güneşe vardı / Demek ki bu dünya dar bize / Bu dünya ancak tembellere yetiyor / Çalışanlara yer yok / Haydi gel Ay'a gidelim Hulki / Nice yeni işler bekliyor bizi / Her limanda bir şirket / Her alanda bir fabrika / Bize yeni bir kıt'a kafi değil / Haydi gel Ay'a gidelim Hulki!"

*

Ülkemizde otomotiv sektörünün önde gelen simalarından Mustafa Yalman ile Vehbi Koç rekabet içinde bulunmuş, buna karşın karşılıklı ilişkilerde birbirlerine son derece saygılı davranan iki eski dosttur. Mustafa Yalman, Vehbi Koç ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bence Vehbi Bey'in en büyük hususiyeti iş arkadaşlarını seçmedeki keskin görüşü, yaygın iş sahasının her tarafını yakından takip etmesi ve işine her bakımdan hakim olmasıdır. Mustafa Yalman bu görüşünü desteklemek için de şu anısını anlatmaktadır: "Bir sabah çok erken saatte evimde telefon çaldı. Karşımda Vehbi Koç vardı! Bana, şirketlerinden birinin alacağı maden taşıma kamyonları için verilen fiyatın yüksek olduğunu, bu yüzden şirketin başka bir markaya karar vermek istediğini, bu durum karşısında 'Hele bir durun, Mustafa Yalman dostumdur, ben onunla konuşur fiyatta indirim yaptırırım" dediğini nakletti. Mustafa Bey görüşmenin sonunu şöyle bağlamaktadır: "Tabii, sabah sabah da istediği indirimi almış oldu! Bu tutumu Vehbi Bey'in, patron olarak, işlerdeki hâkimiyetinin tipik bir örneğidir."

*

18 Mart 1966 Cuma gününün, Vehbi Koç'un anıları arasında anlamlı bir yeri vardır! O sabah saat 10'da Fındıklı'dan geçenler, çiseleyen yağmura rağmen, cadde kenarındaki şantiyede büyük bir canlılık ve kalabalık bir topluluk görmüşlerdi... Burada biraz sonra, kurucusu Vehbi Koç tarafından, Koç Holding şirketinin merkez binasının temeli atılacaktı... Törene ilk gelenlerin başında Kenan İnâl vardı. Film makinası ile günün bütün ayrıntılarını tespitiye çalışıyordu. Bernar Nahum, kurban kesilinceye kadar geçecek boş zamanı değerlendirmek için Rahmi Koç'un eline sıkıştırdığı mektubu okuyordu! Vehbi Koç'un yüzündeki ifade, heyecandan ziyade vazifesini yapmakta olan bir babanın huzurunu aksettiriyordu, ilk harcı temele atarken; "Bugünleri gösteren Allah'ıma şükürler olsun!" cümlesi, Vehbi Koç'un duygularını

anlamak için yeterliydi... Koç'un emektar ve vefakâr sekreteri Zehra Tekbaş'ın o günkü heyecanı ise daha anlamlıydı! Nihayet o da manzaralı bir odaya sahip olacak ve Kızkulesi'ni seyrederken, batan güneşin tutuşturacağı Üsküdar evlerinin camlarından ilham alarak, Vehbi Koç'un mektuplarını "ateşten gömlek" haline kolayca sokabilecekti!

Temel atma gününün en düşünceli adamı ise tereddütsüz Fazlı Ayverdi idi! Koç Topluluğu'nun ticari işlerini yönlendiren Doktor Ayverdi'nin, o gün, sorumluluğunu üstlendiği inşaatın altında kalmaktan korkan bir hali vardı! Bugün, Fazlı Ayverdi aynı titizlikle Koç Holding'in denetçiliğini yapmaktadır...

Heyecanlı ve yarınlar için umut dolu duygularla tamamlanan tören dönüşünde, Vehbi Koç, akşam yemeğinde bir araya gelen eşine ve çocuklarına hislerini şöyle ifade ediyordu: "Bugün de hayatımın en mesut saatlerini yaşadım! Memlekete bırakacağım eserlerin devam etmesi tek emelimdir. Bunun için geceli gündüzlü nasıl çalıştığımı biliyorsunuz. Sizlerden de aynı gayreti bekliyorum. Ailemiz büyümeye devam ediyor, aranızdaki dayanışmayı asla kaybetmeyiniz!"

Vehbi Koç, ilerleyen yaşı ile beraber, aile içi ahenge verdiği önemi, her vesileyle hatırlatmayı görev saymaya başlamıştı...

*

1970'li yıllarda, Ankara'da Koç Apartmanı'nın yıkılıp yeniden yapılmasına karar verilince, Vehbi Koç, Ayduk Koray'la görüşmek istemişti. Gerisini ondan dinleyelim: "Ben artık müteahhitlikte muvaffak olmuş ve ilk defa da prestijli bir adreste kendime güzel ve büyükçe bir büro hazırlamıştım. Vehbi Bey büroma girince şunları söylemekten kendini alamamıştı: 'Bu büronun masrafları da bizim inşaattan mı çıkacak?' Sonunda, bizim teklifimiz pahalı bulundu ve işi alamadık."

*

-Aile içi dayanışmaya çok önem verdiğinizi herkes biliyor. Siz, kurduğunuz şirketlerin geleceği ve devamlılığı için kurumlaşmanın gerekli olduğunu savunurdunuz. Görüşlerinizde bir değişiklik mi oldu?

-Hayır, hayır! Değişen bir şey yok... Bizim sistemimizde ailelerin şirketlerdeki hisse hâkimiyetleri daha yıllarca devam edecektir. Bu durumda, aile içi anlaşmazlıklar, büyük emek verilerek kurulmuş müesseselerin yıkılmalarına sebep olur. Tarihimiz bunların örnekleriyle doludur. Ben bu düşüncelerle; çocuklarıma, torunlarıma

ve işlerin başındaki arkadaşlara daima ahenk içinde çalışmalarını hatırlatıyorum...

*

Bütün insanların yaşamında olduğu gibi Vehbi Koç'un hayatında da, mutlu geçen günlerin ardından, hüznün ve üzüntünün yaşandığı anlarla karşılaşmıştır. Vehbi Koç'u böylesine üzen ve derinden etkileyen bir olay, 1 Haziran 1966 Çarşamba günü Kenan İnal'ın vefat etmesi olmuştur...

Kenan İnal her yönüyle nadir bulunan kâmil bir şahsiyetti, insanları severdi ve etrafına insanları sevmesini öğretirdi. Kenan İnal örnek bir aile reisi olmanın zarif örneklerini sergilerdi. İngilizceye olan hâkimiyetini bilen Vehbi Koç yabancılarla yaptığı önemli toplantılarda Kenan İnal'ı muhakkak yanında bulundururdu. Ford şirketinin üst düzey yöneticileriyle yapılan bir toplantının sonunda Mr. Brink Koç'un tercümanlığını üstlenmiş olan Kenan İnal'a; "İngilizcenize hayran oldum! Mr. Koç'un Türkçe söylediklerinin sizin İngilizce olarak ifade edişinizden daha etkili ve güzel olduğunu sanmıyorum!" demişti... Vehbi Koç Kenan İnal'ın Koç'ta işe başlayışını şöyle anlatmaktadır: "1944 yılında Vecihi Karabayoğlu Amerika'ya gittikten sonra U.S. Rubber acenteliğini almıştık. Bu işte iyi İngilizce bilen bir arkadaşla ihtiyacım vardı. Kenan Bey o günlerde Mobil'de çalıştığı için kendisiyle görüşmelerim oluyordu. Bizimle çalışmasını teklif ettim. O da, 'Mobil'de senelerce çalıştım, bir Türk'ün gelebileceği en yüksek mevkiye çıktım. Bunlar yabancı sermayeli şirket oldukları için beni daha fazla yükseltmezler, istikbalimi temin etmek gayesiyle teklifinizi kabul ediyorum' demişti. Böylece, 1945 yılının Haziran ayında, Kenan İnal kırk iki yaşında bize katılmış oluyordu..."

Vehbi Koç, Kenan İnal'ın vefatından duyduğu teessürü de şu cümle ile ifade etmişti:

"İş hayatındaki beraberlik evlilik hayatına benzer. Yirmi yıl devam eden bir çalışma arkadaşını kaybetmek unutulmayacak bir acı oluyor."

Her şeye rağmen, "hayat", yaşayanlar için, acı ve tatlı tarafları ile devam ediyordu!

*

Semahat Koç yetişkin bir kız olduktan sonra babasının dış seyahatlerine katılmada bir öncelik kazanmıştı."Annem, bazen, babamın hızlı temposuna ayak uyduramazdı. Bu durumlarda devreye ben girerdim. Babamın dış seyahatleri daima iş ilişkili olduğu için hem

işî bilen hem de gidilecek ülkenin lisanına çok hâkim birisi gruba dahil olurdu... Kenan İnal İngilizce, Adnan Berkay da Almanca konuşulan ülkelerin değişmez refakatçlarıydı."

*

Otuz yıllık bir tanışıklığın getirdiği deneyimle, Bayülken, Vehbi Koç'un insan seçmedeki başarısını şöyle tahlil etmektedir: "Vehbi Bey'in çağdaş zihniyetinin tabii bir ürünü olan planlı ve programlı hareket etme itiyadını şüphesiz ki normal addetmek gerekir. Ancak, plan ve programlar gerçek hayata insanlar vasıtasıyla intikal ettirilirler. İşte burada da Vehbi Bey'in bir üstün niteliğini müşahade etmişimdir. O da insan seçimindeki başarısıdır."

*

Vehbi Koç'un, işleri dışında yapmayı sevdiği ve dinlenmesine vesile olan "at sporu", 23 Şubat 1967 Perşembe sabahı, beklenmedik bir kaza ile sonuçlanacaktı...

Atın ürkerek tökezlemesi Vehbi Bey'i gafil avlamış ve ikisi beraber yan tarafa düşmüşlerdi. Bu düşüşte atın altında kalan Vehbi Koç'un sol omzu kırılmıştı. Böyle bir kırığın tedavisinin zaman alacağı ve dikkatli yapılması gerektiği belirtilerek kendisinin derhal Londra'ya gitmesi tavsiye ediliyordu... Tedavinin İstanbul'da yapılması için Vehbi Bey'in ısrarı sonuç vermemişti... Doktorlar, Koç adından çekinmişler ve sorumluluk altına girmek istememişlerdi...

Londra'da iki aya yakın bir süre devam eden tedaviden sonra da, Vehbi Koç, 1932 yılında başladığı ve otuz beş yıl süren at sporuna veda ediyordu...

Bu olayı izleyen yıllarda Vehbi Bey, çevresindeki doktorlara karşı daha yakın bir ilgi duymaya başlamış ve onlarla olan ilişkilerini arkadaşlık seviyesine yükseltmişti...

*

"Yıllar geçtikçe hasta-doktor ilişkilerimiz dostluğa dönüştü. Doktor Gürbüz Barlas ve Doktor Emin Mumcuoğlu'nun katılmaları ile de Vehbi Bey'in etrafında yeni bir arkadaş grubu oluşturduk" diyen Doktor Turnaoğlu Vehbi Koç ile çarşamba akşamları beraber oldukları yemekli toplantıları anlatırken şunlara değinmektedir: "Vehbi Bey'i değişik yerlere götürür ve sıra ile ev sahipliğini üstlenirdik. Vehbi Bey lokanta sahipleri ve garsonlarla görüşmekten, onlardan işleri hakkında bilgi almaktan ayrı bir zevk duyardı. Meraklarından birisi de hesabın

kaç lira tuttuğunu öğrenmekti. Biz, bahşış hariç ödediğimiz meblağı aynen söyledik. Vehbi Bey gereksiz bahşış verilmesine karşı olduğu için bunun doğrusunu açıklamazdık! Bu yemekler, onun bizim sorunlarımızı da öğrenmesine vesile olur, aramızda memleket meselelerini tanışırdık. Davet sırası Vehbi Bey'e gelince, bizi eşlerimizle evine davet ederdi."

*

Otosan'da yapılması kararlaştırılan otomobile verilecek ad herkesin zihnini kurcalıyordu. Koç Topluluğu yayını olarak 1963 yılı Eylül ayından itibaren İzmir Egemak Şirketi'nde yayımlamaya başladığım "Bizden Haberler" dergisi bu konuyu bir anketle tespit etmek teşebbüsünde bulunmuştu. Hulki Alisbah "Bir İsmi Hikâyesi" başlıklı yazısında gelişmeleri şöyle anlatıyordu:

"Umumi temayül otomobile 'Koç' markasının verilmesi istikametinde geliyordu... Koç adı bizim için bir başarı tılsımı, millet için bir itimat anlamı idi.

Fakat Sayın Vehbi Koç her zaman olduğu gibi tevazu içinde ismini vermek istemiyordu. Ayrıca, teşebbüs, memlekette bir otomobil sanayiinin doğmasının ilk müjdecisi oluyordu. Yakın bir gelecekte - motoru da dahil- yurtta yapılabilecek bütün parçaları ile bir Türk otomobili muhakkak doğacaktı. Bunun üzerinde biz de çalışıyorduk. O halde ona da saklanacak adlar kalmalı idi.

Bütün bu düşüncelerle otomobile 'Koç' isminin verilemeyeceği anlaşılınca, Vehbi Bey, adın millete mal edilmesi teklifinde bulundu. Madem ki halk tipi olması esastı ve aile arabası olacaktı, şu halde adını milletin koymasından daha tabii bir şey olamazdı".

Vehbi Koç'un bu teklifi benimsenmiş ve Eli Acıman ile görüşülerek bu yarışmanın Manajans tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştı... İsim yarışmasına en çok on beş bin kişinin katılması bekleniyordu. 10 Ağustos 1966 günü yayımlanan ilanlarla 25 Ağustos'a kadar gün verilmişti. Ancak, tahmin edilemeyen bir ilgiyle karşılaşılmış ve 86.318 mektup ve telgraf alınmıştı... Bu ilgi, Koç Topluluğu'na gösterilen güvenin yeni bir göstergesiydi...

21 Eylül 1966 günü yapılan ilk jüri toplantısını açarken, Vehbi Bey, bu güvenin mutluluğunu arkadaşları ile paylaşıyordu.

Teknik Üniversite Rektörü Prof. Karafakıoğlu, yine Teknik Üniversite Makine Fakültesi Profesörlerinden Odalar Birliği Sanayi Dairesi Müdürü Necmettin Erbakan, İktisatçı ve İşletmeci Prof. Memduh Yaşa,

Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Burhan Felek ve gazeteci Cevat Fehmi Başkut'tan oluşan jüri, teklif edilen on sekiz bin ayrı ismi eleyerek Koç Holding Yönetim Kuruluna; Anadolu, Anadol, Otosan ve Veko isimlerini teklif etmeyi kararlaştırmıştı. Neticede Anadol adı, otomobil sanayii tarihimize girmiş oluyordu. O günlerde, uzun süre kamuoyununun dikkatini çeken Anadol için şiirler bile yazılmıştı. Bunlardan Vehbi Koç'a ithaf edilen şiirin bir bölümünde, Ali Rıza Özer şöyle sesleniyordu:

"Yıllarca özledik seni, nerdesin? / Sen Türk'ün tekniği, alın terisin / Yakıştın yollara ne de güzelsin! / Ey Türk Anadol, Türk otomobili / Süzül ceylan gibi yolların gülü."

*

Vehbi Koç, iş arkadaşlarına "emir" veya "talimat" vermek gibi keskin davranışlardan daima kaçınmıştır... Buna rağmen, bazı olağanüstü hallerde, Vehbi Bey'in kesin bir tutum içine girdiği de bilinmektedir... Ahmet Binbir yaşadığı böyle bir olayı şöyle anlatmaktadır: "1967 yılı sonlarıydı... Büyük mücadelelerden sonra Otosan'da Anadol üretimini başlatmıştık... İlk günlerde, piyasada gerçek olmayan dedikodular konuşuluyordu... Anadol'u eşeklerin ve farelerin yediği iddia ediliyordu! Vehbi Bey bayilerle ve Anadol pazarlayan Koç Grubu şirketlerinin genel müdürleriyle sıkı bir temas kurmuş ve bu temaslar sonunda Vehbi Bey'in Anadol'a olan güveni sarsılmıştı!

Bir cuma akşamüstü telefonla bana şu talimatı veriyordu: "Anadol üretimini hemen durdurun! Sen de, yarın saat on yedide Çankaya Apartmanı'na, bana gel!" Ahmet Binbir Çankaya Apartmanı'nda yapılan görüşmede de Vehbi Koç'un üretimi durdurma talimatını değiştirmemişti. "Sanayide 'dur' denince durmak mümkün olmuyor... Doğan Gönül ile bütün sorumluluğu üstlenerek imalatı yavaş bir tempo ile sürdürmeye karar vermiştik... Bizim de istihbarat kaynaklarımız vardı... Anadol'da bir talep patlaması olacağını İzmir'den Can Kıracı ve İstanbul'dan Suat Boydaş'tan sezinlemiştik. Gerçekten, üç ay içinde piyasadaki tereddütler dağılmış ve Anadol, aranan mallar listesinin başına oturmuştu"

Bundan sonraki gelişmeyi Ahmet Binbir şöyle anlatmaktadır: "Artık Vehbi Bey beni arayıp sormuyordu... Biz de, sıkıntılı günlerimizde Otosan'a destek olan grup şirketlerine Anadol teslimatında öncelik tanıyorduk... Bu defa mal alamayanlar şikâyetle başlamışlardı... Bir gün Vehbi Bey beni telefonla arayarak: 'Müdür Bey! Herhalde işlerin iyi gidiyor! Bazı şirketlere az mal veriyormuşsun.. Biliyorum benimle görüştükleri için onları cezalandırmak istiyorsun! Sen, buna rağmen

herkesin hakkını vermeye bak... Cezalandırıcaksan beni cezalandır!" dedi...

*

Konu Anadolu otomobillerine geldiği için, bunların tanıtımı ile ilgili olarak yaşanan ilginç bir "reklam olayını" size anlatmak istiyorum: Anadolu otomobillerinin yollarda görüldüğü 1968 yıllarında ülkemizde ilk defa bir otomobil rallisi organizasyonu yapılmıştı. Biz, Otosan Grubu olarak Anadolu otomobillerinin bu ralliye geniş bir ekiple katılmasını kararlaştırmıştık... İyi netice aldığımız takdirde, yarışma sonuçlarını kamuoyuna anında duyurmayı ve bunu bir iletişim olayı yapmayı Eli Acıman dostumla planlamıştık... Trakya'da 907 kilometrelik arızalı bir parkur üzerinde düzenlenen "Türkiye Birinci Otomobil Rallisi" Anadolu'un zaferi ile neticelenmişti. Renç Koçibey ve Demir Bükey'in kullandıkları 28 numaralı Anadolu hem yarışa katılan otuz dört otomobil arasında birinci olmuş, hem de silindir hacimlerine göre yapılan sıralamada, kendisiyle aynı grupta olan diğer otomobiller arasında birinci gelmişti... Claude Nahum ve Ahmet Çipa'nın kullandıkları 35 numaralı Anadolu'da, parkurun beş yüz kilometrelik bölümünde, yarışın en hızlı otomobili unvanını kazanmıştı...

Bütün gece, her etabını telefonların başında izlediğimiz ve hakemlerin kararlarını 7 Mayıs Pazartesi gününe girilen saatlerde öğrenerek aynı sabah satışa çıkan gazetelere, tam sayfa reklamlarla Anadolu'un büyük zaferini müjdelenmişti! O dönemin gerçek bir iletişim harikası olan bu kampanya, ne yazık ki, Anadolu'un şampiyonluğuna şike gölgesi düşürmüştü... Şampiyonluk haberiyle reklamın gazetelerde aynı gün yayımlanmasını, kamuoyu, müthiş hızlı bir çalışmanın eseri olarak kabullenmemiş ve yarış sonuçlarının önceden belirlendiğine inanmıştı... Bütün dedikodulara rağmen, Eli Acıman, Ahmet Binbir, Doğan Gönül ve ben bu olayı heyecan veren bir başarı saymaya devam ederiz.

Otuz sekiz yıllık gazeteci Leylâ Umar, "Vehbi Koç'la yıllardan beri sadece özel sohbetlerle kısıtlanan görüşmelerimizi Marmaris'te resmiyete döktüm" diye başlamıştı sohbetine... 1993 yılının sıcak bir Ağustos akşamı aynı uçaktan inince, Leylâ Umar, Vehbi Koç'a, "Sizi bu sefer gazeteci olarak kıştıracağım" diyor ve tabii cevabını da hemen alıyordu: "Gel de kıştır bakalım!"

"Vehbi Koç, o gün bir motor gezisinden dönüyordu. Doksan üç yaşındaki delikanlı, başında kasketi, sevgili dostlarından Dr. Gürbüz Barlas, Beyti Güler ve birkaç doktor arkadaşıyla motordan inmiş ve Altın Yunus Oteli'nin terasında benimle buluşmuştu." Leylâ Umar,

Vehbi Bey'le buluşmasından sonra, onunla ilgili anısına şöyle devam ediyordu: "1968 yılında İngiliz Büyükelçiliğindeki bir yemekte yanımda oturan Vehbi Bey, bana pat diye 'bir Anadol alıp kullansana' demişti. 'Geçenlerde bir Arçelik fırın aldım, işlemiyor. Keçilere yem olduğu söylenen Anadol'unuzu ne yapayım?' dediğimi çok iyi hatırlıyorum. Ertesi gün kapım çalınmış, iki hamal bozuk fırının yerine yenisini getirip bırakmıştı... Vehbi Bey'in böyle bir jestini duyanlar benden daha çok şaşırmışlardı. Teşekkür etmek için aradığımda, 'Sen bir kere daha düşün, Anadol al. Seni Can Kırac bekliyor, özel bir Anadol hazırlatacak. Git görüş, beğenmezsen alma' demişti..." Böylece, benim de Leylâ Umar'la tanışmam Vehbi Bey sayesinde olmuş ve ayda iki bin beş yüz liralık taksitlerle ve bin bir dil dökererek, şahane bir Anadol'u, yirmialtı bin sekizyüz liraya ona satmayı başarmıştım!.

*

Vehbi Koç'un gazeteci-yazar dostlarından, Yeniköy'deki komşulukları nedeniyle de kendisine kolaylıkla ulaşan Güneri Cıvaoğlu, onun, keyifli anlarında sergilediği "kıs kıs gülüşünü" şöyle anlatmaktadır: "Vizyon Dergisi Vehbi Koç'u 'süper moda' isimler arasında sıralamıştı. Vehbi Koç bana sordu; 'Ne demekmiş o süper moda?' Dilimin döndüğünce anlattım... Yumruğunu ağzına kapattı kıs kıs güldü... Altmış yıllık çalışma hayatından sonra 'moda adam' olmayı kafası pek kesmemişti! 'Olsa olsa klasik oluruz' diye düşünüyordu."

*

Vehbi Bey, otomotiv sektöründe servis hizmetlerinin önemine, 1928 yılında Ankara Ford Bayiliğini aldığı zaman kendini inandırmıştı... Bunun içindir ki, oğlu Rahmi Koç, Ankara'da Bernar Nahum'un yanında çalışma hayatına atıldığı yıllarda, Maltepe'deki Ford Servis istasyonunda ve Servis Müdürü İhsan Borand'ın yanında ilk iş tecrübesini kazanmaya başlamıştı...

Vehbi Koç'un kafasında, daima: "hesapların ayrıntılarına girin" gibi bir kural bulunduğu için, servis istasyonlarının hesaplarını, servis istasyonlarının bağlı bulunduğu şirketlerin bilançolarından ayrı olarak inceleme alışkanlığı vardı...

1958 yılında Türkiye'de o dönemin en modern Ford Servis istasyonunu İzmir'de inşa ettirmek, işletmeye açmak ve çalıştırmak, Egemak Şirketi Müdürü sıfatıyla bana nasip olmuştu. Böylece Vehbi Bey'in bu konudaki hassasiyetini iyice öğrenmiştim... Ancak ben, servis hizmetlerinin şirket faaliyetinin ayrılmaz ve tamamlayıcı bir

parçası olduğunu savunarak, servis istasyonu zararlarının şirketin kârlılığı dikkate alınarak değerlendirilmesinin daha doğru bir yöntem olduğuna inanıyordum. Bu inançla da Vehbi Bey'in servis istasyonu zararı ile ilgili tenkitlerine, onun benden beklediği dikkati göstermiyordum...

Vehbi Koç için işlerin derinliğine girmeden ve ayrıntıları öğrenmeden sorunları çözmek ve başarıya ulaşmak mümkün değildir. Bu yöntemine inandığı için Vehbi Bey, bugün bile, fikri sorulan konularda inceleme yapmadan görüş belirtmemektedir...

1968 yılında İstanbul'da Koç Otomotiv Grubu Koordinatörlüğü görevini üstlendikten sonra, şirket faaliyetlerinin üçer aylık sonuçlarının incelendiği ve Vehbi Bey'in muntazaman katıldığı toplantılarda şöyle bir karar alınmasını sağlamıştım:

"Servis hizmetleri, şirket faaliyetlerinin ayrılmaz bir bölümü olduğu için, bundan sonraki toplantılarda servis istasyonlarının kâr-zarar hesaplarının ayrı olarak incelenmesi Sayın Vehbi Koç tarafından talep edilmeyecektir."

Bu kararın alındığı tarihin üstünden yalnız altı ay, yâni iki toplantı geçmişti ki, Vehbi Bey'den gelen gündem taslağında, gene "servis istasyonlarının kâr-zarar hesaplarının incelenmesi" maddesi bulunuyordu!

Toplantı günü, gündem sırası "servis istasyonları" maddesine gelince, ben, herkesin önüne altı ay önce alınmış olan meşhur karar suretini dağıtmış ve sözüm ona Vehbi Koç'un unutkanlığını hatırlatmak istemiştim! Benim bu inatçı davranışım karşısında, kızgınlığını belli eden bir ses tonu ile Vehbi Bey şunları söylemişti; "Can Bey! Mal canın yongasıdır. Ben ben oldukça, servis istasyonlarının hesaplarını soracağım. Siz de bana hesap vereceksiniz!"

Vehbi Koç, servis istasyonlarının hesaplarını, bugün bile incelemeye devam etmektedir...

*

Vehbi Koç'u "kıymetli hemşerim" olarak tanımlayan Tevfik Ercan, Koç ailesinin değerli dostları arasında bulunmaktadır. Tevfik Ercan, Koç'un kişiliğini özetlerken şu tanımlamaları yapmaktadır: "Dini bütün, sağlam ahlaklı, metotlu ve çalışkan, fikir ve kararlarının yorulmaz takipçisi, mükemmel bir aile reisi, milliyetçi bir Türk, özveri sahibi, hadiseleri değerlendirmede bitaraf ve örnek bir işadamı." Divan Oteli Müdürlüğünden sonra bir süre Tevfik Ercan'ın sahibi bulunduğu Çınar

Oteli Müdürlüğünü de yapmış olan İsviçreli Bay Juliet ile geçen bir olayı Tevfik Ercan şöyle nakletmektedir: "Bir akşamı Divan Oteli'nde geçiren Vehbi Bey, Jüliet'i yanına çağırılmış ve, 'Bay Jüliet hayrola rahatsız mısın?' diye sormuş! Jüliet, İsviçrelilere has kızarmış yanakları ile 'bu da ne demek?' diye düşünürken Vehbi Bey gerekli açıklamasını yapmış, 'İki kadeh olan viski kontenjanını bu akşam üçe çıkarmışsın!' Tevfik Bey, kıssadan hisse çıkararak diyor ki, 'Başarının sırrı, en küçük teferruatı takip edebilmektedir.'"

*

1960'lı yıllarda iş dünyamızı ilgilendiren ve tartışılan sorunların başında "planlama" konusu geliyordu...

1933 yılında yapılan "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" Cumhuriyet döneminde, devletin ekonomik faaliyetlerini yönlendirmek için ortaya konmuş ilk resmi belge olmuştur.

Bu planın "devletçi bir karakter" taşıması, yaratılacak kaynakların yalnız devlet eliyle kurulacak sanayiye yönlendirileceğinin öngörülmesi tenkit edilmiş ve bu plan anlayışının ülkenin ekonomik gelişmesini yavaşlatacağı iddiaları ortaya atılmıştı. Ancak, şurası unutulmamalı ki, bu birinci plan sayesinde, memleketimize gerçek sanayileşme fikri yerleşmiş ve uygulamalarla Sümerbank ve Etibank gibi kuruluşlar hayata geçmişti, ilerleyen yıllarda bu devlet kuruluşları Türk girişimcilerine "ilham" vermiş ve en önemlisi, özel teşebbüsün gelişmesi için gerekli olan "yöneticiler" bu kuruluşlarda yetişmişlerdi.

Vehbi Koç'un, 1950'li ve 1960'lı yıllarda yaptığı atılımların gerçekleşmesinde devlet kuruluşlarında yetişmiş olan elemanların katkıları daima hatırlanacaktır.

Planlı çalışma geleneğinin devamı için öngörülen çalışmaların bir denemesi de 1944-45 yıllarında yapılmış, fakat, dönemin siyaset hayatındaki çalkantılar ve dış ticaretimizdeki sıkıntı ve sıkışıklıklar yüzünden beklenen neticeler alınamamıştı.

Bu iki dönemde; 1930 ve 1940'lı yıllarda ortaya konmuş olan planlar incelendiği zaman ortaya çıkan en önemli noksanlık, bunların, ekonomik faaliyetleri besleyecek olan, eğitimi, sosyal gelişmeleri ve altyapı yatırımlarını yönlendirici politikaları belirlememiş olmasıydı.

27 Mayıs İhtilali'nden sonra 1961 yılında başlayan çalışmalarla, kaynakların en iyi şekilde kullanılması ve ekonomiye daha belirgin bir büyüme hızı kazandırılması amaçlanmıştı. Bu nedenle kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı, 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş

Yıllık Kalkınma Planını; özel sektöre yol gösterici, devlet kuruluşlarına da emredici bir anlayışla hazırlamıştı.

Birinci Beş Yıllık Planlı dönem tamamlandıktan sonra, Odalar Birliği bünyesinde Sanayi Odalarının etkinliği artırılarak, gelişen ekonomimizde karşı karşıya kalınan sorunlara çare bulunması ihtiyacı hissedilmiş, bu ihtiyacın sonucu olarak da bir Sanayi Meclisi kurulması kararlaştırılmıştı... 13 Mayıs 1968 tarihinde yapılan Sanayi Meclisi kuruluş toplantısına, Vehbi Koç, İstanbul Sanayi Odası delegesi olarak katılmış ve görüşlerini açıklamıştı.

Vehbi Koç bu toplantıda "planlı ekonomi" ilkesine olan inancını tekrarlıyor, ancak Odalar Birliği'nin yalnız döviz tahsislerinin paylaşılmasını düzenleyen bir kuruluş olma hüviyetinden kurtarılmasını talep ediyordu.

1960 ihtilalinden sonra başlatılmış olan hükümet-özel sektör toplantılarının da beklenen faydayı sağlamadığına değinen Vehbi Koç, "karma ekonomi politikalarının" başarıya ulaşabilmesi için Odalar Birliği ile mahalli Sanayi Odalarının çok daha etkili çalışmalar yapmalarını istiyordu... Bütün bu iyi niyetli yaklaşımlara rağmen, ülkemizde disiplinli bir planlama uygulaması yapılamamıştı. Türkiye'nin dönem dönem içine düştüğü ekonomik sıkıntıların ana sebebi planlama disiplinine uyulmaması olmuştu, özellikle, "aylak yatırımlar" olarak adlandırılan yarım kalmış veya süresinde tamamlanamamış yatırımların ülkeye neye mal olduğunun hesabını kimse yapmamaktaydı... Bunun içindir ki Vehbi Bey, "politikacılar bunun hesabı sorulmalıdır" görüşünü daima savunmuştur.

*

Başbakanlık müsteşarlığından devlet bakanlığına kadar önemli görevler üstlenmiş olan Ekrem Ceyhun, Vehbi Koç ile 1968 yılında tanıştığını hatırlamakta ve kendisini çok etkilemiş bir olayı şöyle nakletmektedir: "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çıkmıştı. Bu planı tanıtmak için bölgesel toplantılar yapıyorduk. Ben o tarihte Devlet Planlama Teşkilatı Koordinasyon Dairesi Başkanıydım. Erzurum Ticaret Odası'nda planı tanıtmaya konuşmaları tamamlandıktan sonra sorular kısmına geçildi. Bu bölgenin bir işadamı aynen şöyle konuştu:

'Söylediklerinize yürekten inanıyoruz. Ancak, Vehbi Koç Bey gelsin bu şartlarla Erzurum'a yüz liralık bir yatırım yapsın! O zaman bizler, bütün varlığımızla bu söylediklerinize uygun yatırımlar yapmaya amade oluruz!" Bu düşüncenin altında şu gerçek yatıyordu:

Vehbi Koç, Anadolu insanı için büyük bir rehberdi."

*

1967 yılında, Vehbi Koç, eğitime destek olmak için, Türk iş âleminin tanınmış isimlerinin ve iş arkadaşlarının da katıldığı yeni bir kuruluşun doğmasına öncülük yapıyordu. Bu kuruluşun amacı; "Eğitim davamıza halkın ve özel teşebbüsün yardımlarını çekmek ve bunların yararlı bir şekilde kullanılmasını sağlamak" olarak açıklanmıştı. Böylece; Vehbi Koç, Nejat Eczacıbaşı, İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Ekrem Şerif Egeli, İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Prof. Bedri Karafakioğlu'nun öncülüğünde, iki yüz beş kurucu üyeli ve bin lira sermayeli Türk Eğitim Vakfı faaliyete geçiyordu... Vehbi Koç, bu girişimin yurt dışında desteklenmesi için yoğun bir çalışma içine girmiş, muhtelif şehirlerin meslek odalarında ve Rotary Kulübü gibi sosyal amaçlı kuruluşlarda konuşmalar yaparak toplumun dikkatini çekmeyi başarmıştı. Koç'un bu toplantılarda verdiği mesaj az ve özdü: "Eğitimin ve öğretimin bütünü ile bir devlet hizmeti olduğu fikri artık değişmektedir. Hele Türkiye gibi devlet yönetimine ağır hizmetlerin düştüğü bir ülkede, Türk işadamlarını ve varlıklı vatandaşlarımızı yeni görevler beklemektedir. Bu görevlerden birisi, belki de birincisi yeni bir 'eğitim hareketine' önderlik etmektir."

*

Emekli Büyükelçi ve eski Bakan Vahit Halefoğlu, Koç ailesinin yakın dostları arasında bulunur. Halefoğlu, Vehbi Koç'un kendisini etkileyen vasıflarını anlatırken, "İlerlemenin ve gelişmenin temelinde iyi yetişmiş insan unsurunun bulunduğuna inanmış ve kaliteli insan seçmekte ve yetiştirmekte büyük çaba harcamıştır. Türk Eğitim Vakfı bu düşüncenin ürünlerinden biridir" demektedir.

*

Vehbi Koç, bu hareketin öncülüğünü yaparken, bütün dünyada etkisini yaygınlaştırmaya başlamış olan sosyal politikaların memleketimizdeki muhtemel etkilerini dikkate almış, sosyal adaletin demokratik bir düzen içinde gerçekleşmesine destek vermeleri için de Türk işadamlarını "uyarma" görevini üstlenmişti.

*

Üzeyir Garih, Vehbi Koç'un sosyal dayanışmaya verdiği önemi, ikna kabiliyetini ve karizmatik gücünü başından geçen şu olayla vurgulamak istemiştir. "Vehbi Bey'in sekreteri telefon ederek, Vehbi Koç'un Nejat, Eczacıbaşı ile beraber beni ziyarete gelmek istediklerini

bildirmişti. Ben kendim onlara gitmeyi teklif ettim. Teklifim kabul görmedi. Benim büromda tam saatinde buluştuk. Türk Eğitim Vakfı için oluşturulmuş fona bizden de yardım isteniyordu. Görüşmenin sonunda, gönül rızası ve büyük bir mutlulukla öngördüğümüz bağışın üç mislini vermeyi kararlaştırdık. Bu ziyaret, sosyal sorumluluk konusunda Vehbi Koç'un öncü bir kişi olduğunu kanıtlıyordu."

*

"Sosyal adaletin demokratik bir düzen içinde gerçekleşmesine işadamlarının da katılması" inancı, hayatı boyunca Vehbi Koç'u etkisi altında tutmuştur. Nitekim, 1949 yılında Maltepe Talebe Yurdu girişimiyle başlayan ve 1991 yılında Koç Üniversitesi' nin kuruluş kararı ile kırk iki yıldır devam eden sosyal içerikli uygulamalar bu inancın kalıcı kanıtları olmuştur. Vehbi Koç'un bu tutkusunun hem ders alınacak hem de iftihar edilecek eseri "Vehbi Koç Vakfı'dır".

Vehbi Koç Vakfı'nın ana sözleşmesini imzaladığı 17 Ocak 1969 günü, Vehbi Koç, duygularını, aşağıdaki kelimelerden oluşan tek bir cümle içinde anlatmıştı: "Hayatımda elde ettiğim başarıyı; Allah'ıma, yurduma, değerli arkadaşlarımla işbirliğine ve çalışma azmime borçluyum!"

Vehbi Bey, Amerika'ya yaptığı seyahatlerde, zengin işadamlarının, vakıflar kurarak büyük sosyal projeleri gerçekleştirdiklerini öğrenmiş ve bu uygulamalardan çok etkilenmişti. Böylece vakıf kurma düşüncesi, Vehbi Koç'ta 1949 yılında filizlenmeye başlamıştı. Koç'un Halki Alisbah'a incelenmesini havale ettiği "holdingleşme"den sonraki ikinci ana konu "vakıflaşma" olmuştu.

Varlıklı insanların ölümlerinden sonra bile hizmetin devamını sağlayan, birikmiş kazançların hayırlı işlerin yapılmasında ve tamamlanmasında kullanılmasına imkân veren vakıf müessesesi, Türklerde, Osmanlı döneminde yaygınlaşmış bir kurum olarak bilinmekteydi.

Koç Holding'in kuruluşunda olduğu gibi Vakfın doğuşunda da, çeşitli alanlarda yetişmiş uzmanlarla danışma ve değerlendirme toplantıları yapılmıştı. Profesörler; Ebülûla Mardin, Sıddık Sami Onar, Tahir Çağa, Süheyl Ünver ve dönemin Balıkesir Milletvekili Aydın Bolak ve Koç'un Hukuk Danışmanı Cafer Tüzel bu çalışmalara katılanların başında geliyorlardı...

(...) "Bana bugünkü varlığımı bağışlayan ve bu suretle sağlığımda insani ve milli bir vazife addederek zevkle yaptığım hayır işlerine

ölümünden sonra da adıma devam edilmesine imkân veren Yüce Tanrıya hamdüsena ederim... Bütün vârislerimden, yakınlarımdan, iş arkadaşlarımdan ve bu Vakıfla ilgilenecek yurttaşlarımdan, idaresinde görev alacaklardan, bu bağıışı Türk milletine yapılmış bir vedia kabul ederek, bunu korumalarını ve kuruluş maksatlarına ulaştırmak için en iyi niyetle çalışmalarını bekliyorum."

İşte, düşünülmesi ile gerçekleşmesi arasında on sekiz yıl geçen Vakfın amacını belirleyen ve Vehbi Koç'un duygularına tercüman olan 17 Ocak 1963 tarihli "Vedia", bugün, gelecek kuşaklara emanet edilmiş tarihi bir belge olarak Nakkaştepe'deki Koç Holding Yönetim Kurulu Salonunda muhafaza edilmektedir.

*

Vehbi Koç'la ilk karşılaşmasının 1965 yılında Fen Fakültesi Dekanı iken gerçekleştiğini söyleyen Prof. Dr. Ali Rıza Berkem, Vehbi Koç Vakfı'nın kuruluşunu şöyle değerlendiriyordu: "Koç Topluluğu'nun üniversite bursiyerleri ile tanışmak amacı ile Divan Otel'i'nde verilen çaya gitmiştim. Sayın Koç'la tanıştıktan sonra ona şu samimi görüşümü naklettim; 'Tarih hiçbir kimseyi zenginliği yüzünden sahifelerine geçirmemiştir. Geçirmiştir ama İanede ve nefretle anmak için... Tarih, arkalarında sönmeyen bir ışık bırakıp göçen insanların hatıralarını ise daima saygı ile an-mıştır. İşte, sosyal hizmetleriniz ve bağışlarınızla arkanızda sönmeyecek bir ışık bıraktığınız için sizi içtenlikle kutluyorum..."

*

"Vehbi Koç'un karar alma metodu Harvard'a öğretilenin aynıdır!"

Bu açıklamayı Koç Holding Planlama Başkanı Necati Arıkan yapmaktadır... "Bir konuda karar verilecekse önce ilgililere bir çalışma yaptırır, 'rapor' hazırlatır... Sonra konuyu bilenlerle bir toplantı yapar. Hazırlanan rapor beraberce tartışılır, herkesin görüşü ortaya çıkar... Vehbi Bey, tüm görüşler söylendikten sonra kendi görüşünü açıklar ve "benim görüşüm budur! Siz ekseriyet olarak nasıl düşünüyorsanız öyle karar verin" der... Ben, Vehbi Bey'in, kendi kararını empoze ettiğine hiç şahit olmadım..."

*

Koç ailesinin hayatta her şeyi usulüne göre, zamanında yapma geleneği dikkate alınacak olursa, 1967 yılında evlenme sırasının nihayet küçük kızları Suna'ya gelmiş olduğu görülür.

Suna Koç'un Filiz Ofluoğlu gibi yetenekli ve aile dostu bir profesyonel ile beraber çalışma imkânına sahip olması, onun işlere karşı duyduğu ilginin giderek kuvvetlenmesini sağlıyordu... 1960'lı yıllarda Tünel ile Galatasaray arasında yer alan Merkez Han'ın üçüncü katına uğrayıp çalışma temposunu görenler, Suna Koç'un Holding'in geleceğinde önemli bir role hazırladığını hissediyorlardı... Nitekim, 1965 yılında Koç Holding Genel Sekreterliği gibi ağır bir görevi üstlenen Suna Koç, Koç Topluluğu'nun yönetiminde her türlü sorumluluğa talip olduğunu açık bir şekilde belli etmişti.

Bu ağır çalışma programına rağmen, Suna, hayatını renklendiren dostluklardan da uzak durmuyor ve varlıklı bir ailenin "aydın" ve "akıllı" kızı olmanın bütün avantajlarını serbestçe kullanıyordu...

Suna Koç ve İnan Kırac'ın evlenme arzuları böyle bir ortamda oluşmuştu. O dönemde, İnan, Elginkan'ların isteği ile Koç Grubu'na katılmış olan Otoyol şirketinin genel müdürlüğü görevini yürütüyordu ve arkasında altı yıllık bir "Koç kültürü" deneyimi vardı. Sonunda, Suna ailesine, İnan da bana haber vererek kararlarını kesinleştirmiş oldular... Sadberk Hanım, Suna'nın bu tercihi, anne olma sezişiyle önceden hissetmiş, ancak Vehbi Koç küçük kızı Suna'nın da, Semahat ve Sevgi'den sonra "Koç'ta çalışan birisiyle" evlenmesini biraz hayretle karşılamıştı!

*

Bernar Nahum, tahlil ve yorumlarında daima gerçekçi olmuş, çarpıcı ve yalın bir üslup kullanmıştır. Bu üslubun tipik bir örneği Suna Kırac'ı tarifinde görülmektedir. Bakınız, Bernar Nahum Suna Kırac'ı nasıl değerlendirmektedir; "Suna Kırac, Koç Holding yönetimi Fındıklıya yerleştikten sonra kendini göstermeye başlamıştır. Seneler boyunca Vehbi Koç'un 'sağ kolu' hakkında çok tahminler yapılmıştır. Vehbi Bey'in çok yakın iş arkadaşları olmuşsa da, hiçbiri tam mânâsıyla 'sağ kol' unvanını kazanmış değildir. Çünkü, karakter ve formasyonu itibarıyla Vehbi Koç'un 'sağ kolu' bizzat kendisidir! Ancak, bir 'sağ kol' bulmakta ısrar edilecek olunursa bu unvan yalnız Suna Kırac'a verilebilir. Çünkü, Suna Kırac, kardeşleriyle babaları arasında irtibatı sağlama görevini üstlenmiş bulunmaktadır..."

*

Kardeşim İnan Kırac Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra askerliğini de tamamlamış ve hayata atılmak için bir arayışa yönelmişti... İnan benden dokuz yaş küçüktür. Annemizi kaybettiğimiz 1946 yılında, o henüz on yaşında bir ilkokul talebesiydi. Babamızın elli yedi yaşındaki

ölümü de bizim "aile acılarını" çok erken yaşamamıza sebep olmuştu...

Artık İnan ve ben, birbirimize sarılarak hayatın zorluklarını aşmak zorundaydık... Benim 1954 yılında evlenmem İnan'da "yalnız kalma" duygusu yaratmıştı...

Bu duygu ile inzivaya çekilircesine, Kemer Barajı şantiyesinde tercümanlık yapmaya başlamıştı... Ben ise onun daha ciddi bir işte çalışmasını ve kendisine olan güvenini, ilerleyeceği bir yerde sinamasını arzu ediyordum...

İzmir'e yerleştiğim dönemde, 1962 yılında bu düşüncelerimi Bernar Nahum'a açmış, "Beni yetiştirdiniz, şimdi sıra İnan'a geldi. Biliyorsunuz, biz dal budak salmış bir aile değiliz, İnan karakterli ve meziyetli bir gençtir. Yanınıza alır ve ona da ustalık yaparsanız memlekete başarılı bir insan kazandırırsınız" diyerek Koç'un kapısının İnan'a da açılması için ilk girişimi yapmış oluyordum...

Mösyö Bernar bu teklifimi dikkate alacağını, Vehbi Bey'le görüşüp kararı bana bildireceğini vaat etmişti. Ancak, ortak müdür statüsündeki Bernar Nahum'un genç bir insanı işe başlatması için Vehbi Koç'un onayını alma düşüncesi beni bir hayli şaşırtmıştı... Bernar Bey'le yaptığım görüşmeden on beş gün sonra aldığım cevap şaşkınlığımı büyük bir hayrete dönüştürüyordu! Mösyö Bernar, bana telefonda "Vehbi Bey'le İnan'ın işini görüştüm. Tahmin edemediğim bir itirazda bulundu, iki kardeşin aynı grupta çalışmalarının doğru olmayacağını söyledi!" diyordu... Ben ne diyeceğimi düşünürken, Bernar Bey, Vehbi Bey'in itirazındaki gerekçeyi açıklıyordu; "Can, İzmir'de başarılı oluyor, ilerde önemli görevler alabilir. Kardeşinin beklenmedik bir aksaklığı onu engelleyebilir. Bu düşünceyle kardeşlerin beraber çalışmalarını doğru bulmuyorum." Benim söyleyecek bir şeyim kalmamıştı... Bernar Bey ümidimi kırmamak için olacak; "İstersen Vehbi Bey'le bir defa da sen görüş, belki ikna edersin" diyerek kapının aralık kalmasını sağlıyordu...

Bu cesaret kırıcı görüşmeden sonra İstanbul'a yaptığım ilk seyahatte, 1960'lı yıllarda Koç'un karargâhı olan Merkez Han'da Vehbi Koç'la görüşmeye karar veriyordum. Amacım Vehbi Bey'in, İnan'ı tanınmasını sağlamaktı... Görüşmeye kendimi öne sürerek başlamıştım, "Görüyorsunuz, canla başla çalışıyorum ve beni beğendiğinizi hissediyorum! Kardeşim İnan da aynı mayadandır. Onun da tam bir fedakârlıkla çalışacağına inanıyorum. Benim gibi İnan'ın da Mösyö Bernar'ın yanında üç aylık bir deneme geçirmesine izin verin, iş yaramaz ise kapının önüne koyarsınız!" Bunları peş peşe söyledikten sonra, hatırladıkça hâlâ hoşuma giden bir benzetme yapıyordum; "Biz

kılçıksız bir 'balığız', pişman olmayacaksınız! Lütfen İnan'ı kabul ediniz ve tanıyınız." Vehbi Bey'in, "Kılçıksız balık olmak ne demekmiş?" sorusunu da, "Hayatta iki kardeşiz! Bize destek olacak kendimizden başka kimsemiz yok!" şeklinde cevaplayarak görüşmeyi oldukça dramatik bir havaya sokmuştum.. Benim bu duygusal yaklaşımına Vehbi Bey'in verdiği cevap daha ilginç olmuştu: "Sen kendini kılçıktan saymıyor musun?"

Her şeye rağmen bu görüşmem olumlu sonuçlanmıştı. Vehbi Bey, "Haftaya salı sabahı saat on birde kardeşin bana gelsin. Bilirsin salı günleri benim için uğurludur!" demişti... Artık dünyalar benim olmuştu. İnan'ı İstanbul'a göndermeden önce yaptığımız hazırlıkların ayrıntısına burada girmek istemiyorum. Bunları, İnan'ın hayat hikâyesini yazacağım zamana bırakıyorum! Yalnız şurası bir gerçektir ki, Vehbi Koç'un "insan sarraflığı" İnan'ın Koç'ta işe alınması ile bir defa daha tescil edilmiş oluyordu... Vehbi Bey, bu kararı ile yalnız bugünkü başarılı Koç Holding Yürütme Kurulu Başkanı değil, aynı zamanda müstakbel damadını da seçmiş oluyordu.

İstanbul Belediye Başkanı Haşim İşcan, Koç ailesini uzun yıllar bağrında barındırmış olan Çankaya Apartmanı'nın görkemli salonlarında toplanan aile yakınları arasında 29 Aralık 1967 günü nikâhı kıyarken, Vehbi Koç, evlatlarının mürüvvetini görmenin sevinci içinde, "Çocuklarımın hepsi de yuvada kaldı! İnşallah damatlar da başarılı olurlar!" diyerek mutluluğunu ve umudunu dışa vurmaktan korkarcasına, içinde saklamaya çalışıyordu...

*

Talat Halman Vehbi Koç'un "zevkleri" ile ilgili olarak şöyle bir yorum yapmaktadır: "Koç bir imparatorluk kurmanın, olağanüstü bir kişisel rüyayı gerçekleştirmenin tadını çıkarırken basit birtakım meraklarla oyalanmayı gerekli görmemiş, bunu belki de bir zaman kaybı ya da enerji israfı saymıştır." Vehbi Koç'un "alçak gönüllülüğüne" de değinen Talat Halman şu gerçeği vurgulamaktadır: "Koç'u öfkeli, bencil, hırçın, anlayışsız, inatçı, hırslı görenler olmuştur. Ama, kendini beğenmiş bir tavır içinde gören olmamıştır. Böbürlendiğini işiten yoktur. Bir büyük dünya yaratmaya önem verdiği için 'küçük dünyaları yaratmak' kibrini başkalarına bırakmıştır."

*

10 Ocak 1969 Cuma akşamı, Divan Otel'i'nin yemek salonu, özel bir kutlama için gerekli olan bir özenle hazırlanmıştı. Bernar Nahum'un Koç Topluluğu'na katılmasının yirmibeşinci senesinin kutlanacağı bu

davete katılanların hepsi Bernar Nahum'un önemini ve Vehbi Koç'un kendisine verdiği değeri biliyorlardı.

Vehbi Koç 10 Ocak 1969 Cuma akşamı Bernar Nahum'un Koç Topluluğu'ndaki yirmi beşinci yılı kutlanırken yaptığı konuşmada davetlilerin dikkattini şu noktalara çekiyordu:

"(...) Bay Bernar, ailesine ve işine bağlı, çok çalışkan, hayır işleri yapmayı seven bir arkadaşdır. Koç Grubu otomobil kısmının bugünlere gelmesinde büyük emeği vardır. Benimle çalışarak kazandığı paranın mühim bir kısmını Koç şirketlerine yatırmıştır. Bu, bana ve Koç ailesine olan bağlılığını ifade eder. Bundan dolayı çok kazanmıştır ve kazanmaya devam edecektir.. Kendisiyle yirmi beş sene zarfında prensipler hususunda bazı çatışmalarımız olmuştur. Ancak kazancı hususunda benimle tek bir defa dahi münakaşa etmemiştir..."

Bernar Nahum cevabi duygularını şu cümlelerle açıklıyordu:

"(...) Sayın Vehbi Koç ile yirmi beş yıl boyunca zevkle çalıştım ve az çok muvaffak oldum. Bu muvaffakiyet yalnız benim değildir. Patronum Sayın Vehbi Koç'un maddi ve manevi desteğini yanibaşımda hissettim. Mesai arkadaşlarımla değerli yardımları bana daima yeni gayretler verdi." Bernar Nahum, tam kırkdört yıl, bütün gayretini Koç Topluluğu'nun otomotiv işlerine ve Koç Holding'in gelişmesine hasrederek müstesna bir başarı göstermişti.

Vehbi Koç, Bernar Nahum'u Burla'dan koparıp kendi safına çekmeyi başardığı için, o gece, bu isabetli kararının gururunu yaşıyordu...

*

Vehbi Koç'un, özellikle Musevi işadamlarının başarılarını izlemek gibi bir merakı olduğu, yakın çevresi tarafından bilinmektedir. Arçelik, Beko, Pirelli gibi şirketlerin kuruluşlarında Koç-Burla işbirliği çalışmaları sebebiyle, Eli Burla ile Vehbi Koç arasındaki dostluk ilişkileri bir hayli derinleşmişti. Fred Burla'nın, amcası Eli Burla ile Vehbi Koç arasında geçen bir konuşmayı naklettiği aşağıdaki bölüm, bu dostluğun zarif bir anısıdır.

"1960 yılında Vehbi Bey, Lütfü Doruk, Kenan İnal, amcam Eli Burla ve ben İngiltere'ye bir seyahat yapmıştık. Manchester'den Londra'ya trenle dönerken, Vehbi Bey'in bilinen meraklı hali üstündeydi ve amcama durmadan sorular soruyordu. Soru yağmuru; 'akşamları ne yapıyorsun?' ile başladı. Amcam: Biraz mecmua okuyup radyo dinliyorum... Ya sonra?... Yemeğimi yiyorum... Sonra?.. Yatıyorum... Sonra?.. Uyuyorum... Sonra?.. Vallahi bilmem ki! Rüya görüyorum! Ne

görüyorsun? Seni görüyorum! Kahkahalar patlamış, gülmekten kırılmıştık!"

1994 yılı Şubat ayında ebediyete intikal eden Fred Burla, bu hikâyeyi anlatırken o günleri hatırladığını ve aynı kahkahaları "patlattığını!" söylemişti.

*

Ödül törenleri ve jübileler, Vehbi Koç'un, arkadaşları için hissettiği duyguları açıklamasına fırsat vermesi bakımından ilginç bir gösteri olmaktadır... Vehbi Bey'in çok başarılı işler yapanlardan bile esirgediği "teşekkür etme kıskançlığı", bu toplantılarda, onun gönlünü dolduran gerçek duygularını açıklamasına imkân vermektedir... Nitekim, 7 Kasım 1969 gecesini yapılan davete katılanlar Vehbi Bey'in gene ilginç açıklamalarına şahit olacaklardı.

Vehbi Koç, Hulki Alisbah'ın hizmetleri için teşekkür ediyor ve "Sayın Alisbah, Koç Topluluğu'nda kazandığı paralarla gene Topluluğa ait şirketlerin hisse senetlerini almak suretiyle grubumuza bağlılığını gösterdi. Bu akıllıca hareketi ile de kendisinin ve çocuklarının istikbalini teminat altına aldı. Helal olsun!" diyerek topluluğun genç yöneticilerine, yarımlar için hem ümit veriyor hem de yol gösteriyordu! Diğer açıklama ise yeni bir "nöbet değişiminin" işaretiydi!

Vehbi Koç:

"Koç Holding'i bugünkü haline getiren birinci kuşak, yani bizler artık yaşlandık. Müesseseyi ayakta tutabilmek, gençlere fırsat vermek, onları yetiştirmek için, her ikimiz de 1970 başından itibaren, yükümüzün büyük bir kısmını ikinci kuşağa devretmeye karar verdik" diyordu.

Hulki Alisbah, hissiyatını, duygusal ifadelerle dile getiriyordu; "... İnsan 'biraz kül ve biraz duman' oluncaya kadar biraz da 'madde ve histen' ibarettir... Devlette ve özel sektörde geçen kırk yedi yıllık bir çalışma hayatından artakalan enerjiyle bundan sonra kendim için ne saklamam gerektiğini bilemiyorum! Fakat, arkadaşlarım her ihtiyaç duydukları anda beni yanlarında bulacaklardır..."

1987 yılında ebediyete intikal etmiş olan Hulki Alisbah, bugün bile, Koç Holding'in merkezi Nakkaştepe'de yapılan toplantılarda gerçek bir saygı ile anılmaya devam etmektedir. Alisbah "Usta"nın aramızdan ayrılışına, ilerde tekrar döneceğim.

1960'lı yıllarda, Vehbi Koç'un ileriye dönük düşüncelerinde yer alan en önemli konu kurumlaşmaktı... "Ben on yedi yaşımdan itibaren kırk yedi sene geceli gündüzlü çalıştım, müesseseyi bu hale getirdim. Eğer benim ilelebet huzur içinde kalmamı istiyorsanız bu müesseseyi devam ettiriniz..."

Vehbi Koç, gelecek için beklentisini böyle bir sadelik içinde belirtirken, Hulki Alisbah, 1965 yılı başlarında şu ilginç açıklamayı yapmıştı: "Memleket sermaye piyasasının, kapital itibarıyla en büyük özel malî teşekkülü olmak vasfını kazanmakta olan Holding, sermayesini, Koç Topluluğu'na dahil yirmi yedi şirkete yatırmış bulunmaktadır... " 1963 yılı sonunda kurulmuş olan Koç Holding'in sermayesi bir yılın sonunda elli milyon liraya tamamlanıyordu... 1964 yılında sermaye elli milyon, bir Amerikan doları 9 lira, otuzbir yıl sonra, 1994 yılı sonunda Koç Holding sermayesi 2 trilyon lira ve bir Amerikan doları 38.495 lira. Bu fotoğrafı yorumlamak için yalnız şunu belirtmekle yetineceğim: Otuz yıl sonunda Koç Holding sermayesi kırk bin kat büyürken, Türk lirası 4275 kat değer kaybetmiş olmaktadır...

*

Vehbi Koç'un iş yapma "stilini" belirleyen projelerden biri olan Tat Konserve Sanayii'nin ilginç kuruluş öyküsü de şöyle gelişmişti:

Vehbi Koç, 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ilk seyahatten, hemen herkes gibi çok etkilenerek dönmüştü. New York caddelerinde çeşitli sandviç ve rengârenk meyve sularının satıldığı dükkânlar dikkatini çekmiş, birçoğunun önünde durarak, neyin ne olduğunu öğrenmek istemişti... Vehbi Bey yeni bir şey görünce, "Bunları Türkiye'de nasıl yaparım?" sorusuna cevap arayan ve konuyu bilen birisini bulup işin yapılıp yapılamayacağını anlamaya çalışan pragmatik ve araştırmacı bir mantığa sahipti... Bu birinci Amerika seyahatinde New York'ta karşılaştığı kimyager Nimetullah Mahruki, "meyve suyu" konusunu incelemeyi vaat edince, Vehbi Koç, bu fırsatı hayırlı bir başlangıç olarak kabul etmişti... Ancak, Türkiye'deki narenciye fiyatları böyle bir yatırımın verimli çalışmasını engelleyecek kadar yüksekti!

Vehbi Koç, bu konuyu "yeniden ele alınacak projeler" dosyasına kaldırarak uygun bir zamanı beklemeye karar vermişti... Aradan dört yıl geçtikten sonra, 1950 yılında Hatay ziyareti sırasında Vehbi Koç'a ikram edilen İsrail menşeli "Asis" markalı portakal konsantresi "meyva suyu projesinin" yeniden gündeme girmesini sağlayacaktı!

Koç, konuya duyduğu ilgiyi etrafına da kabul ettirmek için İsrail'e

gitmeye ve "Asis" tesislerini göçerek i in sahibi Bejerano ile tanışmaya karar vermişti.

Koç, İsrail seyahatinden de çok olumlu izlenimlerle dönmüştü. Bejerano kardeşlerin fabrikalarındaki çalışma teknikleri, meyvelerden su alındıktan sonra geriye kalan posanın ve kabukların, esans çıkarılmasından hayvan yemi olarak hazırlanmasına kadar değişik şekillerde değerlendirilmesi Vehbi Bey'de hayranlık duyguları uyandırmaya yetmişti..." Bu işte hiçbir şey ziyan olmuyor! Tam benim anlayışıma uygun bir proje" diyen Vehbi Koç, gerekli incelemelerin yapılması için Leon Bejerano'yu 1954 yılında Türkiye'ye davet ediyordu.

Vehbi Bey bu projeye verdiği önemi göstermek için gelişmelerden Tarım Bakanlığını da haberdar etmiş ve Bejerano'nun Akdeniz sahil şeridi seyahatine Fazıl  zi  ile beraber Ziraat Yüksek Mühendisi İsmail  ener'in de katılmasını sağlamıştı... Bejerano'nun bu inceleme gezisinden sonra söyledikleri hiç de umut verici olmamıştı!

" lkenizi çok beğendim. Ancak, narenciye bahçeleri birbirinden uzak alanlara dağılmış. Yol  ebekeniz yeterli değil. Ulaşım zor ve pahalı. Narenciye fiyatlarınız sanayi için çok yüksek. Bu  artlar altında burada kurulacak meyve suyu endüstrisinden para kazanılmaz!"

Bu açıklamalar, Vehbi Koç'un hayallerinin ikinci defa yıkılmasına sebep oluyordu.

İ i bilenler "olmaz" dediklerine göre, artık yapılacak bir şey kalmamıştı... Vehbi Koç, İsrail'de çok iyi ağırlandığı i in, misafirine aynı ilgiyi göstermek arzusundaydı. Fazıl  zi 'ten, Leon Bejerano'yu hafta sonu tatilinde Bursa'ya götürmesini rica etmişti... Bu seyahat beklenmedik yeni bir umudun doğmasına sebep olacaktı!

"Türkiye'de yapılacak i i buldum! Ben, Bejerano olalı Bursa'da gördüğüm ve yediğim kadar  ahane domatese rastlamadım! Meyve suyunu unutup 'domates konsantresi' i ine girelim!"

Bu teklif de Koç'un kafasındaki "tarıma dayalı projeye" uygun düşüyordu... Kollar sıvanmış, maliyet hesapları yapılmış, arazi alınmış, getirilecek makineler seçilmiş ve Bejerano'nun Be'si Koç'un da Ko'su alınarak Beko  irketi bile kurulmuştu! (Suna Kıraç, BE'nin Beyoğlu'dan alındığı görüşündedir.) Ancak sıra, dünya fiyatlarına şeker ve ambalaj malzemesi satın alınabilmesi için gerekli olan iznin sağlanması gelince, işler sarpa sarmaya başlamıştı! Bakanlık, ambalajda kullanılacak teneke i in "muvaakat kabul" formülünün

işleyeceği, şekerin de ihraç fiyatı ile verilebileceği görüşündeydi.

Bejerano'lar bu teşvikler için beş yıllık hükümet garantisi isteyince, akan sular duruyor ve proje bütünüyle rafa kaldırılıyordu.

Vehbi Koç, 1960-1964 yılları arasında üç defa daha Amerika seyahati yapmıştı! Bu ziyaretlerinde görüştüğü, Türkiye'yi tanıyan ve sorunlarımızı bilen Amerikalı bürokratlar, Vehbi Koç'a, ihracata dönük işlere yönelmesini hararetle tavsiye ediyorlardı. Bu ısrarlar karşısında Vehbi Koç, on yıldır dolapta bekleyen 'domates dosyasının' yeniden ele alınması için Hulki Alisbah'ın ilgi göstermesini istiyordu. Belki bu defa "şeytanın bacağını kırmak" mümkün olacaktı! Fakat, Alisbah'ın konu ile ilgili yorumu gene cesaret verici değildi! Alisbah konuyu incelemiş ve kesin bir görüşe sahip olmuştu;

"Biz gıda sanayiini de tarımsal organizasyonu da bilmiyoruz. Elimizde yeteri kadar ve bildiğimiz konularda büyük projeler var. Kaldı ki, bu sektördeki rantabilite sanıldığı kadar yüksek değil. Böyle bir işe girmemiz zaman ve para israfı olacaktır!"

Alisbah'ın bu direnişi Vehbi Koç'un inancını sarsmıştı, özellikle "iş bilmemek" Vehbi Koç'un en korktuğu eksiklikti. 1942 yılında, zamanın en başarılı müteahhitlerinden Emin Sazak'ın şu itirafı, Koç'un kulağına küpe olmuştu:

"Her yaptığım işte para kazanıyordum. Bu başarı beni sarhoş etti! Çevremdeki insanlar, 'Sen bir dâhisin!' dedikçe, ben de onlara kandım ve bilmediğim işlere girdim. Bu cesaret yüzünden şimdi, bütün varlığımı kaybettim! Sen sen ol, bilmediğin işe girme!"

Vehbi Koç, bir taraftan Emin Sazak'ın bu uyarısını hatırlayarak bilmediği bir işe girmekten kaçınıyor, diğer taraftan "hayatta başarılı olmak istersen başkalarının tecrübelerinden yararlan" öğüdü ile kararları iş bilenlere havale etmeye çalışıyordu.

Tarıma ve ihracata yönelmek tutkusu devam ettiği için, Vehbi Bey, bu defa iş kendisi öğrenmeye karar vermişti! Evvela memlekette faaliyet gösteren kırk iki konserve fabrikasının bilançolarını incelemiş ve aksaklıkları tespit etmişti. Teknik bilgi noksanlığı ve işin tarımsal yönünün ihmal edilmiş olması başarısızlıkların önde gelen sebepleriydi. Vehbi Koç, hedefini 'ihracat yapmak' olarak belirlediği için, bu yeni projeye tanınmış yabancı bir firmayı hissedar yapmakta kararlıydı.

Ancak başta İsraili Bejerano'lar olmak üzere, Amerikan, İtalyan, İsveç, Hollanda, Danimarka firmaları ile beklenen ortaklık anlaşmaları

yapılamamıştı. Sonunda, dünyanın en büyük gıda konserve şirketine Heinz'den teknik bilgi alınması ve İsviçre Migros'unun da yüzde beş ortaklığı ile dış ilişkiler için gerekli görülen desteğin sağlanması ile yetinilmesine karar veriliyordu... "Tarımsal organizasyon" ise bu alanda çok başarılı çalışmaları olan Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi'nin ortaklar arasına alınması ile tamamlanıyordu.

Mustafakemalpaşa'da Portekiz'den getirtilen domates tohumları ile başlatılan ve iki yıl devam eden denemelerden beklenen kalitede ürün elde edilince, Tat Konserve Sanayi Şirketi'nin kuruluşu kesinleşmiş oluyordu.

Vehbi Koç'un, bu projenin gerçekleşmesi için yirmi yıl devam eden sabırlı, titiz ve dikkatli çalışması, onun inandığı hedefe ulaşmadaki kararlılığını belgeleyen en çarpıcı örneklerden biridir.

*

İzmir'in yetiştirdiği girişimci Selçuk Yaşar da Vehbi Koç'a hayranlık duyan işadamları arasında bulunmaktadır. Selçuk Yaşar, Vehbi Bey'in meziyetlerini şöyle belirlemektedir: "Vehbi Bey'in eserlerinin önemini anlamak için, onun yaptıklarını görmek lazımdır. Kişisel olarak; güler yüzlülüğüne, ileriye düşünerek dikkatli konuşma üslubuna, her davranışındaki tevazua ve kızgınlığını gizleme becerisine hayranlık duymamak mümkün değildir. " Selçuk Yaşar, Vehbi Koç'a şöyle seslenmektedir: "Sizi sevmeyen, sizi görsün, tanınsın, ondan sonra karar versin!"

Aydın Doğan, bir ziyaretinde Vehbi Koç'un çalışma masasında Sony marka bir radyo görmüştü. Halbuki bir konuşmasında Vehbi Koç, "Ben daima bizim fabrikaların ürettiği veya Koç şirketlerinin getirdiği malları kullanırım" demişti. Bu ilkesini Vehbi Koç'a hatırlatınca da Aydın Doğan şu cevabı almıştı, "O radyo bana hediyedir, para ile almadım, merak etme!"

*

27 Ağustos 1968 günü Tat Konserve Sanayii'nin Mustafakemalpaşa'daki fabrikası işletmeye açıldığı gün, Vehbi Koç büyük bir mutluluğun coşkusuyla yaşarken, Türkiye'nin gelecek günleri için hiç de iyimser değildi! Gerçekten, ülkemiz, sıkıntılı bir ve siyasal ortama sürükleniyordu. Bunun içindir ki, Vehbi Bey 3 Mayıs 1969 günü Otosan Bayileri Toplantısında yaptığı konuşmada;

"Güzel Türkiye'mizi temelinden sarsmak isteyen zümreler, bu bozuk

gidişten faydalanarak, 1946 yılından beri üzerine titrediğimiz demokratik düzeni tehlikeye atacaktırlar. Bu da milletimizi refaha çıkaracak yol olmayacaktır" deme ihtiyacı duymuştu.

1960 ile 1970 yılları arasında Türkiye ekonomisinde önemli başarılar sağlanmıştı. Örneğin kalkınma hızı yüzde beşlerden yüzde onlara, sanayi sektöründeki gelişme ise dönem başındaki yüzde altılarından yüzde on ikilere yükselmişti. Çimento üretimi üç kat, elektrik üretimi de iki kat artmıştı. Altyapıda; karayolları ve baraj yapımında büyük projeler başlatılmıştı. 1961 Anayasasının gereği olarak; 1961, 1965 ve 1969 yıllarında yapılan milletvekili seçimleriyle demokratik hayatımızda önemli deneyimler kazanılmıştı. 1965 seçimleri ile gerçek bir sol parti olan Türkiye İşçi Partisi, Meclis'e girmeyi başarmıştı. CHP'de "ortanın solu" politikası benimsenmiş, genç ve yenilikçi lider görünümüyle Bülent Ecevit siyaset dünyamızda bir "umut" olmaya başlamıştı.

Bu olumlu gelişmelerin yanında 1969 ve 1970 yıllarında Ankara ve İstanbul meydanlarında sanki yeni bir 27 Mayıs havası yaşanıyordu! Fakat, bu defa gençliğin sloganları değişmişti! Şimdi, gençler "özgürlük" yerine "bağımsız Türkiye" diye haykırıyor, sokaklarda Amerikan bayraklarını yakma yarışı yapıyorlardı! Ülke büyük bir hızla kargaşa içine sürükleniyor, işçiler yasa dışı eylemlere katılıyor, kapıları kaynaklanıp fabrikalar işgal ediliyor, öğrenciler kamplara bölünerek birbirlerini öldürüyorlardı... Bu sosyal çalkantılar ekonomideki gidişatı da olumsuz etkiliyor ve sanayileşme çabaları gösteren özel sektörü yeni bir devalüasyon kararı ile karşı karşıya bırakıyordu. Nitekim, bir Amerikan Doları'nın değerinin dokuz liradan on beş liraya çıkarılması ile, enflasyonun frenlenmesi, ihracatın artırılması ve ekonominin biraz olsun serbestleştirilmesi amaçlanıyordu... Böylece, 10 Ağustos 1970 tarihinde Cumhuriyet tarihimizin 1946 ve 1958'den sonraki üçüncü devalüasyonu gerçekleşmiş oluyordu...

Devalüasyon konusu Türkiye'de çok partili hayata geçildiği dönemde gündeme girmiş, 1946'da bir Amerikan Doları'nın kıymeti yüz otuz kuruştan ikiyüz seksen kuruşa yükseltilmiş, 1958 yılında da iki yüz seksen kuruştan dokuz liraya çıkarılmıştı. Bu "yüksek dozlu" devalüasyonlar iç piyasada çeşitli olumsuz tepkilere sebep olmuştu.

Ekonomik ortam, 1968 yılının ikinci yarısından itibaren Türk parasının değeri konusunda değişik görüşlerin tartışılmasına zemin hazırlamıştı... Ekonomistlerden birçoğu, dış ticarete bozulan dengelerin düzeltilmesi için ihracatı artırıcı tedbirlerin bir an önce alınmasında ısrar ediyor ve bu amaçla da devalüasyon önerisinde

bulunuyorlardı.

Karşı görüşte olanlar ise 1946 ve 1958 devalüasyonlarından elde edilen sonuçları örnek göstererek, devalüasyonlardan sonra döviz gelirlerinin beklenildiği gibi artmadığına, dahili piyasalarda para değerinin otomatik olarak aynı nispette düştüğüne ve satın alma gücünün devalüasyon oranında azaldığına dikkatleri çekiyorlardı.

Vehbi Koç da, 1969 yılı başında, devalüasyonun gereksiz olduğunu savunuyordu... Koç, yaşanan döviz darboğazını aşmak için, döviz gelirini teşvik edici sistemlerle, sınai ürün ihracatını artırıcı tedbirlere yönelinmesini öneriyordu. Ayrıca, devalüasyon yüzünden kalkınma planının maliyetinin yükseleceğine, bunun da ekonomimiz için gerekli olan bazı önemli projelerin gerçekleşmesini erteleyeceğine işaret ediyordu... Zamanın hükümeti, iş dünyasının bu konudaki uyarılarına ancak 10 Ağustos 1970 tarihine kadar dayanabilecekti!

Dönemin başbakanı Demirel de, 22 Ağustos 1970 günü yaptığı radyo konuşmasında; "Paranın dış değerinin ayarlanması ve yeni bir kurun tespiti ekonomimizin sıhhatle gelişmesine müessir olacaktır... Türk sanayicisi dış piyasalarda, kalite ve fiyat bakımından boy ölçüşebilecek mamulleri yapmakla ve satmakla görevlidir... Devletimizi daha müessir bir hale getirme, kalkınmamızı başarı ile devam ettirebilme ve bu maksatla milli hayatımızın her sahasına şamil, yapıcı ve netice alıcı bir islahatın lüzumu 1970 Türkiye'sinin kaçınılmaz bir meselesi olmuştur" demişti...

İşte, bu "islahat lüzumu" devlet otoritesinin tamamen yok olduğu bir ortamda, 12 Mart 1971 tarihinde askerlerin verdiği bir muhtıra ile yürürlüğe giriyordu!

Nihayet, bazıları için beklenen başkaları için ise korkulan olmuş ve Demirel hükümeti düşürülmüştü... 26 Mart 1971 günü, Cumhurbaşkanı Cevdet Su-nay'ın daveti üzerine Kocaeli Milletvekili Prof. Nihat Erim başkanlığında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin otuz üçüncü Bakanlar Kurulu "iktidarı" devralıyordu...

Türkiye Cumhuriyeti'nin bu "partiler üstü" hükümetinde görev alan ünlü isimlerden bazıları şunlardı: Başbakan Yardımcıları-Sadi Koçaş ve Atilla Karaosmanoğlu, Dışişleri Bakanı-Osman Olcay, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı-İhsan Topaloğlu, Kültür Bakanı-Talât Halman, Maliye Bakanı-Naci Ergin, Eğitim Bakanı-Şinasi Orel, Savunma Bakanı-Ferit Melen, Sanayi Bakanı-Ayhan Çilingiroğlu, Tarım Bakanı-Orhan Dikmen, Ticaret Bakanı-Özer Derbil.

Böylece, ekonomik, siyasal ve sosyal hayatımızda yeni bir dönem başlıyordu.

*

Haşan Esat Işık onurlu bir Büyükelçi ve sosyal demokrat bir siyaset adamı idi. Onun Vehbi Koç'la tanışması Ereğli Demir Çelik Tesisleri'nin kuruluş dönemine kadar geriye gitmektedir. Vehbi Koç, Işık'a iyi yetişmiş bir hariciyeci olarak daima ilgi göstermişti. Nihat Erim hükümetinin işbaşına gelmesinden sonra kızağa alındığı için, Işık, ciddi bir bunalım geçirmiş, bundan müteessir olan Vehbi Koç, İsmet İnönü nezdinde teşebbüse geçerek onun yeniden aktif göreve alınmasını sağlamıştı... Haşan Işık, otuz yıla yaklaşan bu tanışıklık döneminde Koç'un; insan ilişkilerini ve toplumsal yaşama bakışını anlamaya ayrı bir özen göstermiştir... "Vehbi Koç, devlet görevlileri ile yaptığı temaslarda veya kişisel ilişkilerinde daima taktir edilecek bir dikkat içinde olmuştur. Belki bu dikkatin kaynağında işletmelerini 'maceralara' sürüklememe azminin de rolü vardır. Ancak, bu tutum nereden kaynaklanırsa kaynaklansın, kabul edilmeli ki Vehbi Koç 'saygın insan' olmaya ve bu sıfatı korumaya büyük önem vermiştir."

Uzun seneler Dışişleri Bakanlığının ekonomi ve ticaret işleriyle ilgilenen dairelerinde görev yaptığı için, Haşan Işık'ın aşağıdaki açıklaması, Vehbi Koç'un 'saygın işadamı' tanımını nasıl hak ettiğini açıklamaktadır: "Vehbi Bey, işletmeleri ile ilgili işlerin istediği şekilde sonuçlanmasını sağlayabilmek için resmi görevlileri etkileme yoluna iltifat etmemiştir" demektedir.

*

Vehbi Koç iş hayatında çok önemli atılımların yapıldığı bir dönemi yaşarken, onun, aile içindeki davranışları, geleneksel çizgisini değiştirmeden, aynı sadelikle devam ediyordu...

Adile Mermerci Hanım'a göre de Vehbi Koç'un en büyük tutkusu çalışmaktı. "Sabahtan akşama kadar çalışırdı... Sadberk onun huzur içinde olması için, evin ve çocukların meselelerini kocasına aksettirmezdi... Sadberk'in Vehbi Bey'e kızması habersiz misafir getirdiği zamanlarda olurdu. Böyle emrivakiler karşısında kocası ile tartışır, ama kızgınlığı saman alevi gibi hemen geçerdi."

Aile içindeki dostane ilişkilerin mimarı daima Sadberk Hanım olmuştu. Vehbi Bey, eşinin bu konudaki başarısı karşısında aile sorunları ile ilgilenmekten uzaklaşmıştı. İlerleyen yıllarda, Sadberk Hanım'ın bu özverili tutumu, Vehbi Bey'in iş hayatındaki başarılarında

önemli bir rol oynayacaktı...

Semahat Arsel, çocukların en büyüğü olarak, annesi ile babası arasındaki ilişkileri yakından incelemiş ve bunları hissetme imkânı bulmuştu..." Annemin babamla olan aile içi ilişkileri son derece düzenli ve saygılı idi. Annem babama 'Vehbi Bey' diye hitap eder, babam da anneme 'Hanım' derdi... Beraber yaşadıkları sürece aralarında ciddi bir anlaşmazlık olmamıştı. Annem devamlı olarak babamızı rahatsız etmememiz için bizleri uyarırdı. Belki de bunun tesiri ile, babamızla bizim aramızda daima büyük bir mesafe bulunurdu... Biz, sorunlarımızı her zaman annemize anlatırdık... O da uygun gördüklerini babamıza aktarır ve biz sonucu gene annemizden öğrenirdik... Kalabalık bir aile içinde yaşamış olmamıza rağmen şımartıldığımızı hiç hatırlamıyorum... Ve bugün, bütün bunları 'Anadolu terbiyesinin' bizim ailemizdeki uygulaması olarak değerlendiriyorum... Bu konularda annem de babam da aynı çizgideydiler."

*

Vehbi Bey, kafasını lüzumsuz şeylerle meşgul etmemek için işle ilgili olanların dışında, aklına geleni hemen söyleyerek rahatlamayı sevmektedir. Vehbi Bey'in bu özelliği, zaman zaman Sadberk Hanım'ı misafirler karşısında zor duruma düşürür ve kocasının kırdığı bir potu düzeltmek kendisi için dert olurdu... Vehbi Bey'in, ikram edilen yemeklerin fazlalığını şikâyet konusu yapması, misafir daha yemeğini bitirmeden sofradan kalkmaya teşebbüs etmesi, uyku zamanı gelince de kimseye önem vermeden kalkıp salondan çıkması bunlardan bazıları idi... Sadberk Hanım, babalarının bu davranışlarının doğru olmadığını çocuklarına anlatır, büyüdükleri zaman aynı hataları yapmamaları için onları uyarırdı... En çok uyarı alan çocuk da Rahmi Koç olurdu... Semahat Arsel'e göre Rahmi'nin meyveye düşkünlüğü çocuk yaşlarında başlamıştı. Sofraya meyve konduğunda, Rahmi Koç, sırasını beklemeden meyvelige uzanır, tabağını doldurarak kendini garanti altına almaya çalışmış! Rahmi'nin bu alışkanlığı misafirlerin yanında da devam ettiği için Sadberk Hanım, oğlu ile bir 'uyarı anlaşması' bile yapma gereği duymuştu... Bugün Rahmi Koç meyve yeme alışkanlığını, daha geliştirmiş olarak Koç Holding Yönetim Kurulu toplantılarında devam ettirmekte ve önüne getirilen mevsim meyvelerini, kimseye ikram etmeden, tek başına yeme zevkinin tadını çıkarmaktadır...

*

Rahmi Koç "meyve uyarısı" ile ilgili konuyu şöyle hatırlamaktadır:

"Meyveyi çokça yemeye devam ettiğim zaman, annem; 'Tadı güzel mi?' diye sorardı. Ben de; 'Çok güzel!' der ve yemeye devam ederdim!"

Rahmi Koç'un Yönetim Kurulu toplantılarında meyve yemesinin gerekçesi de şöyledir: 'Arkadaşlar meyvelerini yemiş olarak toplantılara katılıyorlar. Halbuki, ben yemekten iki saat sonra yiyorum. Bu takdirde kilo alma tehlikesi daha az oluyormuş!"

*

"Eskiden annemizi, babamızı, ailenin seyahat edenlerini yolcu etme ve karşılama alışkanlıklarımız vardı..."

Semahat Arsel, bu âdeti "geçirme ve karşılama kültürü" olarak tanımlamaktadır... Sevgi Gönül, babası Vehbi Bey'in geçirilmekten ve karşılanmaktan zevk aldığını ancak, her seferinde buna karşı çıktığını belirtmektedir. "Bize daima tenbih eder; 'zamanınızı israf etmeyin, gelmenizi istemiyorum' der. Fakat, karşısında bizleri bulunca, gözlerinden çok memnun olduğu anlaşılır! Sonra her birimize neyle geldiğimizi sorar... Bu merakı, ayrı ayrı otomobillerle geldiğimizi öğrenmek ve ne kadar masrafçı olduğumuzu bir kere daha bizlere hatırlatma fırsatı bulmak içindir!"

Semahat Arsel babasının kritik anlarda çok soğukkanlı olduğunu, fakat bazen küçük bir ayrıntı yüzünden hadise çıkardığını söylemektedir. Vehbi Koç'un küçük ayrıntılara verdiği önem, iş hayatında çok daha öne çıkmaktadır.

Örneğin, bir proje tartışılırken sorumlu yöneticinin, çalışanların işyerine hangi uzaklıklardan geleceklerini bilmemesini, Vehbi Bey hiç affetmemektedir...

*

Koç Holding Planlama Grubu Başkanı Necati Arıkan'ın, Vehbi Koç'la ilgili çok anısı vardır...

1974 senesi Kasım ayında Vehbi Bey, Gündüz Pamuk (1970'li yıllarda, Koç Holding Planlama Koordinatörü olarak bu grubun kuruluşunu gerçekleştirmişti) ve Necati Arıkan Ortak Pazar konusunda temaslar yapmak üzere Brüksel'e gitmiş Komisyon Başkanı Emile Noel ve Türkiye Daimi Temsilcisi Tevfik Saraçoğlu ile görüşmeler yapmışlardı... Gerisini Arıkan şöyle anlatmaktadır: "Hareketli geçen bir günden sonra, akşamüstü Vehbi Bey'in otel odasında temaslarımızın muhasebesini yapıyorduk... Vehbi Bey'in,"Hepimiz yorulduk, birer viski içelim!" teklifi üzerine Gündüz Pamuk oda

servisine telefon etmek için ayağa kalkınca, Vehbi Bey, "Gündüz Bey! Sen oda servisinden yalnız buz iste.Bende Yeşilköy'den aldığımız viski ve fıstık var...Buralarda fazla döviz sarfetmeyelim!" diyerek klasik uyarısını bizlere tekrarlamıştı..."

*

"1960'lı yılların başıydı... Vehbi Bey'in odasına girdim... Bir iş toplantısı yapıyordu... O sırada müdürlerden birisi konuşuyordu ve sözünü şöyle tamamlamıştı: 'Nasıl tensip ederseniz öyle yapacağız efendim!' O anda, Vehbi Bey'in gürleyen sesi odayı doldurmuştu; 'Sizi buraya beni tensip etmeniz için çağırmadım! Sizden, kendi fikrinizi söylemenizi istiyorum... Ben kendi kafama göre hareket edeceksem size ne ihtiyacım var?"

Filiz Ofluoğlu, bu olaya, Vehbi Koç'un yanında çalışmaya başladığı 1961 yılında şahit olmuştu...

-Filiz! Sen, 1974 sonuna kadar on üç yıl Vehbi Bey'e çok yakın çalıştın... Suna Kıraç'ı iş hayatına hazırladığın ve Amerikan Kız Koleji'nden Semahat Arsel'in arkadaşı olduğun için de Koç ailesi ile içli-dışlı yaşadın...

Sorumu dinlerken, otuz yılın küllendirdiği anıları, Filiz, yeniden hatırlamaya başlamıştı... Tünel'den Galatasaray'a çıkarken, eski ve yeni binaların birbirlerine yaslanarak ayakta kalmayı başardıkları tarihi caddenin sağında, yalnız dikkatli gözlerin farkedebildiği, albenisiz Merkez Han bulunuyordu... Amerika'nın ünlü Wharton Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlayarak memlekete dönmüş olan Filiz Ofluoğlu'nun çalışmaya başladığı yıllarda, Koç'un bu köhnemiş binadaki kurmayları arasında; Hulki Alisbah, İsak Eskinazis, Aydın Ahıska, Fazlı Ayverdi, Samim Şeren, Mümtaz Baysal gibi isimler bulunuyordu... Ve "Mülkiyeli Muhasebe Müdürü" unvanlı İbrahim Kazandağ, Vehbi Koç'un, sonu gelmeyen "masraf kontrolü" isteklerini yerine getirmek için, bugün olduğu gibi, o yıllarda da çarşaf çarşaf listeler hazırlıyordu...

-Can! Vehbi Bey'in özellikleri çok ilginçtir... Onun değişmeyen kişiliğinde "lider" bir işadamında bulunması gereken bütün nitelikler vardır... Düşünce yapısı çok sağlamdır... "Gözlem, analiz ve sentez" yeteneği, insanı hayrete düşürecek kadar muntazam çalışır... Dikkati ve algılaması olağanüstüdür... Öğrenme azmi ve araştırmacılık merakı sınırsızdır... Vehbi Bey, her zaman hepimizden daha çok yeniliğe açık olmuştur...

Filiz'i dinlerken, bir röntgen filminde, Vehbi Bey'in gözlerden kaçan kişiliğini izlemeye başladığımı hissederek gibi olmuştum...

-Bilirsin! Onun, belki başkalarının dikkatini çekmeyen, müthiş "ince" bir şakacılığı vardır... Kendisi ile "alay etmesini" bilir Vehbi Bey... Bazen, bir ayağını altına alıp, Ankaralı gibi konuştuğunu, etrafını alaya aldığını tahayyül ederim!

-Filiz! Vehbi Bey konuşmalarını, elindeki yazıya bağlanmadan irticalen (doğaçlama) yaptığı zaman çok ilgi çekici oluyor... O tarz konuşmalarda Ankaralı aksanı da ona çok yakışıyor... Biraz daha kişiliğinden bahsedelim... Bazıları Vehbi Koç'un "bencil" olduğunu söylüyorlar!

-Can'cığım! Her başarılı adam bencildir! Vehbi Bey, bu bencilliğini alçakgönüllü oluşu ile dengelemektedir bence.

-Sonra?

-Vehbi Bey'in diğer bir özelliği "yarar sağlamaya" verdiği önemdir! Onun için, herkesin bir "yarar sağlama" sırası ve notu vardır... Doktor, avukat, gazeteci! Bunlar yararlanılacak dostlardır...

-Bazen de "zarar veren" dostlar olmaz mı?!

-Onun için "iş" her şeyin önünde gelir, özel yaşamdan bile... Hiç unutmuyorum, rahmetli Yüksel Pulat evlenip balayına Paris'e gitmişti... Bir iş toplantısı için, onu, balayımın ortasında İstanbul'a döndürmeyi başarmıştı!

-Evet! Vehbi Bey, aile bireylerinin ve iş arkadaşlarının aynı anlayış içinde olmalarını ister... "Önce iş!"

-Vehbi Koç'u "lider" yapan niteliklerin başında; değişmez kişiliği, otoriterliği, dominant oluşu ve zekâca ileri bir düzeyde bulunması gelmektedir... Bunun için de Vehbi Bey'in yakın, candan bir dostu yoktur...

-Vehbi Bey, "açıksözlülük" kisvesi altında beklenmeyen bir anda kırıcı da olabiliyor...

-Doğrudur! Vehbi Bey'in kırıcılığı "asabi tip" ve "tez canlı" oluşunun sonucudur... Ancak, çok ileri gittiğini fark edince gönül almasını da bilir...

-Filiz! Vehbi Bey'in, zaman zaman "kıskançlık" duygusuna kapıldığını

söyleyebilir misin?

-Bir hedefe ulaşmak için yola çıkan insanların bütün duygularını kullanmaları gerekmez mi?.. "Kıskançlık" insanı "kamçılayan" itici bir güçtür...

-Haklısın! Ben biraz daha ileri gidip; "ihtiraslı bir kişilik sahibi" olabilmek için "kıskançlık" gereklidir diyeceğim...

-Vehbi Bey karşısındaki insanların da "kişilik sahibi" olmalarını, karşı görüş belirtmelerini ister... Böylece, tanım doğru ise, kendi görüşlerinin "kamçılanmasını" arzu eder... Hatta, medeni ölçüler içinde, Vehbi Bey'le rahatça "kavga" bile edilebilir!

-Onun, "eğlenmek için eğlendiğine" de hiç rastlamadım...

-Vehbi Koç, kişisel zevki için dostluklar kurmadığı için "eğlenmek için eğlenmeyi" de gereksiz görmektedir... Yıllar önceydi! Vehbi Bey'e Degas'nın at resimleri bulunan bir kitabı ile yağlı boya resim denemesi yapması için bir yağlı boya seti hediye etmiştim... Bu davranışıma çok şaşmış ve bana: "Bunlarla ne yapacağım, sen delirdin mi?" diye tepki göstermişti... Ben de sıkıldığı zamanlarda resim yapmasını, resimleri beğenmezse bunları çöpe atabileceğini, bundan duyacağı keyfi anlatmaya çalışmıştım...

-Yoksa, Vehbi Bey'in yaptığı resimler mi var?.. Filiz, bunlar Koç Holding hisse senetlerinden daha çok prim yapar!

-Vehbi Bey senin kafanı da "para kazanmaya" şartlandırmış! Maalesef bu önerimde de başarılı olamadım... Ancak, bununla ilgili olarak unutamadığım anım şudur: Vehbi Bey'in sıkıldığını hissettiğim bir olayı beraberce yaşıyorduk... Bir an göz göze geldik... Yanıma yaklaştı ve bana: "Şu getirdiğin boya bul... Ben, resim yapmak istiyorum!" demişti...

-Sen de hemen düzeni kursaydın...

-Gerçekten bunu arzu etmiştim... Ancak, Çankaya Apartmanında yaptığım araştırmalar sonunda boya takımının başkalarına hediye edildiğini anlamış, böylece bu fantastik projemi uygulamadan kaldırmıştım... Halbuki, çocukları Vehbi Bey'i teşvik etselerdi, onun da, iş dışında bazı yan merakları gelişebilirdi...

-Filiz! Vehbi Bey'in Sadberk Hanım'la olan ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsun?

-Vehbi Koç'a "yumuşaklıkla" hâkim olan tek insan Sadberk Hanım'dı... Sadberk Hanım, kendini yetiştirmiş mükemmel bir hanımefendiydi... Bence Vehbi Bey'i etkileyen tek insandı... Eşini kaybettikten sonra, bir gün, Vehbi Bey'in bana; "Ne kadar yalnızım, bilemezsin!" dediğini daima hatırlarım.

*

Bu dönemi özetlemeye gelince:

1960'dan 1970'e kadar Türkiye'de; ekonomik, sosyal ve siyasal hayatımızda önemli olaylar yaşanmıştı. 27 Mayıs 1960 günü Türk Ordusu'nun devlet yönetimine el koyması, Yassıada duruşmaları, 1961 Eylül ayı içinde Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Adnan Menderes'in idam edilmeleri, 20 Kasım 1961 günü İsmet İnönü'nün CHP-AP Koalisyon hükümetini kurması, 1962 23 Şubatında Harb Okulu Kumandanı Talat Aydemir'in askeri bir ayaklanmayı başlatması, 13 Eylül 1963 günü Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma anlaşmasının imzalanması gibi olaylar, Türk iş dünyasının, ilgiyle ve zaman zaman kaygıyla izlediği gelişmeler oluyordu... 1968 yılında üniversite gençlerinin katıldıkları boykot ve işgal olayları, İstanbul ve Ankara meydanlarında Amerikan aleyhtarı gösteriler endişeyle izleniyordu... 15-16 Haziran 1970'de düzenlenen işçi gösterileri, İstanbul ve Kocaeli'nde ayaklanma havasına sokuluyordu... Sıkıyönetimi izleyen günlerde, toplumda, "askeri bir yönetim" beklentisi yeniden kuvvetleniyor ve "12 Mart"ın gelişi belli olmaya başlıyordu...

Bu olumsuz gelişmelere rağmen, on yıllık zaman kesiti içinde, Koç Topluluğu, kendine has dinamizmi ile, Vehbi Koç'un ve onun çalışma arkadaşlarının öncülüğünde büyük projelere yönelme cesareti göstermiş, bunları gerçekleştirmeyi başarmıştı. Nitekim; 1960'ta Otosan Ford markalı ticari araçları üretiyor, 1962'de Gazal tüpgazını evlere sokuyor, Uniroyal motorlu araçların lastiklerini yapmaya başlıyor, Türk Traktör Fiat traktörlerini çiftçinin hizmetine sunuyordu. 1963'te ülkemizin ilk kablo fabrikasının gerçekleşmesi için Siemens şirketiyle ortaklaşa Türk Siemens kuruluyor, 1965'te İzocam yalıtım alanına giriyor, Türk Elektrik'te General Electric'in iştiraki ile küçük elektrik motorları ve kompresör üretimi başlıyordu. 1966'da Bekoteknik radyo-televizyon, Beldesan motosiklet-bisiklet ve buji, Otoyol Fiat çekicileri ve treylerleri üretimini başlatıyor, Sedko yapışkan bant, Tekiz modüler inşaat elemanlarını piyasaya sunuyordu. Otosan Türkiye'de ilk defa "Anadol" ile seri otomobil üretimini gerçekleştiriyordu. 1967'de Tat tesislerinde konserve üretimi, Bürosan'da büro eşyası imalatı başlıyordu. 1968'de Bursa'da Fiat

ortaklığı ile Murat otomobillerinin üretilceği Tofaş Fabrikalarının temeli atılıyordu. 1970'te Kav'da kibrit, Mako'da Marelli şirketiyle ortaklaşa otomotiv sanayii için elektrik donanımı üretimine geçiliyordu. Ram şirketi kurularak Koç Topluluğu'nun ihracat faaliyetleri bir merkezde toplanıyordu.

Bunların yanında, sosyal alanda gerçekleşen projeler de şunlardı: 1960'da Ankara Işıklar Caddesi'ndeki Çocuk Hastanesi binası Sağlık Bakanlığı'na, 1963'te Göz Bankası Hastanesi Ankara Tıp Fakültesi'ne devrediliyordu. 1967'de Türk Eğitim Vakfı kuruluyor, İstanbul Amiral Bristol Hastanesi'nde Kobalt Pavyonu hizmete giriyordu. 1968'de Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde Kitaplık ve Araştırma tesisi, Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde de Talebe Yurdu açılıyor ve nihayet, 1969'da Vehbi Koç Vakfı kuruluyordu.

*

Vehbi Koç'u yakından tanıma fırsatı bulanların başında onun seyahat arkadaşları gelir. İşadamı Şarık Tara, Vehbi Koç'la Mavi Yolculuk, Suudi Arabistan, Almanya ve Rusya seyahatleri yapmış ve onun özelliklerini izleme fırsatı bulmuş genç arkadaşlarından biridir.

Tara, Vehbi Bey'in seyahatlerdeki davranışlarını şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Bey lüksü sevmez fakat en iyi şeylerden hoşlandığını hissedersiniz. Etrafındakilere fikirlerini sorar ve sabırla dinler. Kendisi az konuşur ve sorulara kısa cevaplar verir. Cevap vermek istemediği zaman da meşhur kahkahasını patlatır!" Şarık Tara, Vehbi Koç'un yurt içi seyahatlerde, sabahları başkalarına gazete okutmaktan duyduğu keyfi ve televizyon haberlerini dinlemekteki merakını belirttikten sonra, onun dostluğuna verdiği önemi şöyle ifade etmektedir: "Bir insanın, Vehbi Koç gibi bir dostu olması çok mutlu bir olaydır."

*

Bu bölümü tamamlarken, Vehbi Bey'in "aile içi ahenk" konusuna verdiği önemi vurgulamak istiyorum...

Onun çocuklarına göndermiş olduğu notların birçoğunda aile fertleri arasındaki ilişkilerin önemine değinilmektedir. Bu münasebetlerin ahenkli olmasını, Vehbi Koç; "Büyük emeklerle kurduğum Koç Grubu'nun yaşaması en büyük arzumdur" ilkesine bağlamaktadır... "Bu müessesenin yaşaması için kanuni birtakım tedbirler alındı. Fakat hepinize şimdiye kadar birkaç defa söylediğim gibi, ne kadar hukuki tedbirler alınırsa alınsın, aile arasında ahengin bozulmaması çok mühimdir."

Vehbi Bey, bu uyarıyı yaptıktan sonra önerilerini şöyle sıralamaktadır: "Akıllı olanlar işleri devam ettirmişler, kendilerinden sonra gelen nesle devretmişlerdir... Sizlerden rica ve tavsiyem müessesenin menfaati uğruna her birinizin üzerinize düşen fedakârlığı yapmanızdır.."

-Siz çocuklarınızı aile içi ahenk konusunda uyarırken onların "profesyonel"lerle ilişkileri için yol gösteriyor musunuz?

-Tabii gösteriyorum. Mesai arkadaşları ile ilişkilerde mesafe bırakılmalı, özel dostluklar kurulmamalıdır... Verilen kararların uygulanması izlenmelidir... Ufak menfaatler temin etmek için otoriteden fedakârlık yapılmamalıdır... İnsanların bir arada çalıştıkları yerlerde görüş ayrılıkları olacaktır. Uzlaşmak için sorunlara karşılıklı olarak iyi niyetle yaklaşılsa çözüm yolları bulunur... Bunları hatırlatıyorum.

Emeklerle ve umutlarla işe başlayan şirketlerin kurucularının ölümünden sonra parçalanmaları ve iş dünyasından silinip gitmeleri Vehbi Koç'u daima rahatsız etmiş ve düşündürmüştür... Bu rahatsızlığın temelinde yatan endişe, kendi şirketlerinin, bir gün, böyle bir kaderle karşılaşması ihtimali olmuştur... "Çocuklarıma güvenim tamdır. Onların, devralacakları müesseseleri zedelemekten yürüteceklerinden ve kendilerinden sonrakilere devredeceklerinden kuşku yoktur... Ama daha ilerdeki kuşaklar için şimdiden aynı ümit ve güveni beslemek imkânsızdır" derken, Vehbi Bey'in samimi bir kanaat ifade ettiği bilinmektedir...

Bunun içindir ki, 24 Şubat 1964 Pazartesi günü Koç Holding'in ilk ortaklar toplantısında konuşurken, "İnsanlar fanidir. Ben de bir gün işin başından ayrılacağım!" diyen Koç'un, üzerinde yıllarca "kafa eskittiği" en önemli konu, müesseseseleşerek, kendi ismine ve kuruluşlarına "ölümsüzlük" kazandırmak olmuştur...Ona, "Nihayet hayalim gerçekleşiyor!" umudunu veren 1960'lı yıllar, Vehbi Bey'in Koç ismini ebedileştirmek için yaptığı bir hamleler dönemi olarak hatırlanacaktır.

*

"Türklerin değişmeyen bir kaderi vardı; sefalet içinde sonu gelmeyen askerlik hizmeti ve düşmanla çarpışırken vatan için şehit ya da gazi olmak!"

Vehbi Koç, Cumhuriyetin kuruluşundan kırk yıl sonra bu kaderi değiştiriyor ve Türk insanının, şehit veya gazi olmadan, iş âleminde de şampiyonlar çıkarabileceğini kanıtlıyordu. Ve o günlerin bir sloganı

gazetelere şöyle manşet oluyordu: "Vehbi Koç'larım! Çok yaşayınız!"... 1966 yılı Mayıs ayında Bizden Haberler dergisinde yayınlanan yazımın aşağıdaki bölümüne gazeteler de yer vermişti:

"(...) Türkiye'nin sosyal yapısı büyük bir hızla değişmektedir. Her yıl en az 300 bin kişiye yeniden iş bulmamız zorunludur. Bunun yanında büyük kitleler hâlâ çok kötü şartlar içinde yaşamaktadırlar. Türkiye'nin gelir seviyesi düşüktür. Meselelerimizi, devletin şimdiki gelirleriyle çözmesi hemen hemen imkansızdır. Bu açık gerçek karşısında, memleketimizde yaşayan akıllı başındaki bütün insanların görevi, gelir kaynaklarını ve gelir seviyesini artırmak olmalıdır. Türkiye ekonomisi, tam manasiyle bir piyasa ekonomisi değildir, istihsal edilecek malların çeşitlerini ve istihsalin şeklini tayinde devletin nazım bir rol oynaması şarttır. Zira, devlet, hudutsuz ihtiyaçlarımızı mahdut kaynaklardan karşılamak gibi çok büyük iktisadi bir problemi halletmek çabası içindedir. Tedbirler aramakta, bulunduğu tedbirleri tatbik sahasına koymaktadır. Nitekim eskiden memlekete 2 bin dolara mal olan bir traktör için, bugün 1300-1400 dolarlık döviz ödenmekte, bir kamyonun % 40'ı, bir buzdolabının % 95'i yerli yapılmakta, imalat ve montaj sanayiinin gelişmesiyle binlerce işçiye yeni çalışma sahaları açılmakta, yardımcı sanayi gelişmekte, kısacası, komünistlerin hiç arzu etmedikleri şekilde, Türk ekonomisi, memlekette artan nüfusa iş ve daha yüksek bir hayat seviyesi temin etme yoluna girmiş olmakta ve nihayet, büyüklü küçüklü birçok Vehbi Koç'lar yetişmiş bulunmaktadır."

Yazımı "kazanç" bahsi ile şöyle tamamlamıştım: "Kazanç, yeni işlerin ve yeni hizmetlerin kaynağıdır. Yatırımlardaki artış ancak yüksek kazançlarla mümkündür. Bu kazançlar, bir taraftan vergisini ödemekle devlete güç kazandırmakta, öte taraftan, kalanı da yeni işler ve yeni yatırımlar için kullanılarak vatandaşın daha müreffeh bir hayat seviyesine erişmesine yardımcı olmaktadır."

Bu gayretlere katılan Vehbi Koç'larım! Hepiniz çok yaşayınız!"

*

Bu dönemin ilginç diğer bir konusu, KİT'ler olarak bilinen Kamu İktisadi Kuruluşları'nın özelleştirilmeleri konusunda Vehbi Koç'un somut önerilerinin, iş çevrelerinde ve "aydın" ortamlarda tartışılmaya açılmış olmasıydı... Bu tartışmaların, Marksist olduğu iddia edilen Türkiye İşçi Partisi'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil edildiği bir döneme rastlamış olması, ilgiyi daha da yagınlaştırıyordu...

Bütün bu gelişmeler, Vehbi Koç'un sıklaştan aralıklarla kamuoyu önüne çıkmasını sağlıyor ve onu "Türk özel sektörünün" sözcüsü durumuna sokuyordu. "Özel sektörün hedefi; demokratik nizam içinde, hürriyetlerimizden fedakârlık yapmadan, çalışmak, yaşamak ve memleketimizi kalkındırmaktır. Hatalarımızı ve noksanlarımızı kendi tedbirlerimizle düzelterek hükümetlere yardımcı olursak, özel sektör fikrine karşı duranların silahlarını ellerinden alırız... "Vehbi Koç, bu anlamlı ve yol gösterici sözleri, TÜSİAD'ın kuruluşundan beş yıl önce söylemiş bulunuyordu.

Vehbi Koç, bu dönemde, "Sosyal adaletin demokratik bir düzen içinde sağlanması için" işadamlarına çağrı yapmanın zamanı geldiğini düşünmüş ve 1969 yılının Ocak ayında, işadamlarının ve aydınların katılımı ile Türk Eğitim Vakfı'nın kuruluşunu gerçekleştirmişti. Böylece, kendisinin ilk "hayır" işi olan Maltepe'de yaptırdığı talebe yurdunu Ankara Üniversitesi'ne bağışlarken belirttiği gibi "En ulvi hayrın, Atatürk'ün, yurdumuzu ve Cumhuriyetimizi emanet ettiği gençlerin yetişmelerine yarayacak teşebbüsleri gerçekleştirmek olduğu" inancını çevresine de benimsetmiş oluyordu...

Vehbi Koç, 1970 yılına gelindiğinde, kendisi yetmiş yaşına merdiven dayamış olmasına rağmen, köşesine çekilmeyi kabul etmiyor ve Tefvik Fikret'in vatanı için söylediği dizelerin heyecanını etrafına yaymaya devam ediyordu:

"Uğraş, didin, düşün, bul, koş, atıl, bağır / Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır."

KÖK SALMA DÖNEMİ:

1970-1980

"Bir insan hayatında büyük bir başarı kazanabilir. Fakat yalnız onunla övünmek ve yetinmek isterse o başarı unutulmaya mahkûmdur. Onun için çalışmak ve daima başarıyı aramak herkes için esas olmalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk"

*

31 Aralık 1969 tarihli yazı, Koç Holding'te yeni bir dönemin başladığını haber veriyordu!

Hulki Alisbah tarafından Rahmi Koç'a gönderilmiş olan yazı şu cümle ile başlamıştı: "Holdingimiz genel koordinatörlüğünü size devrettiğim bugün, kurulmasına çok emek verdiğim bu teşekkülün geleceğini daha istidatlı ellere tevdi etmiş olmanın huzuru içindeyim." Bu mektup, aynı zamanda Koç Holding'te uygulamaya konan gençleşme hareketinin de habercisi oluyordu.

Yeni organizasyonun amacı; değişik alanlarda faaliyet gösteren iştirakler arasında işbirliği sağlamak, yönetimle ve çalışma konuları ile ilgili değişik görüşleri belirli prensipler etrafında birleştirmeyi sağlamaktı... Bu koordinasyonu temin etmek üzere biri "İcra Komitesi" diğeri de "Planlama Komitesi" isimli iki ayrı çalışma grubu oluşturulmuştu.

"1 yılım varsa pirinç ekerim. 10 yılım varsa ağaç dikerim. 100 yılım varsa adam yetiştiririm!" Vehbi Bey, bu Çin atasözünde ifade edildiği gibi "adam yetiştirmeyi" Holding'in aslî görevleri arasında görüyor ve bu konunun planlı bir şekilde uygulanmasını istiyordu. Vehbi Koç "insan" konusu açıldığı zaman, bütün çalışma hayatı boyunca "insan"a değer verdiğini vurgular ve "en büyük müesseseyi birkaç yılda kurabilirsiniz, fakat on beş yirmi yıl geçmeden mükemmel bir insan yetiştiremezsiniz" inancını her vesileyle belirtmeye çalışırdı.

Bunun içindir ki, Koç Holding'in yeni organizasyonunda "personel planlaması" Planlama Komitesinin görevleri arasına alınmış oluyordu.

Koç Holding'in ilk faaliyet yılı olan 1964'te, Beyoğlu'ndaki Merkez Han'daki bürolarda Vehbi Koç'la beraber yirmi kişi çalışırdı, iştirak edilmiş olan şirketlerin sayısı yirmi altı, çalışanların toplam sayısı ise beş bin kişiydi... 1970 yılında ise Holding'in Fındıklı'daki merkezinde elli dokuz kişi görevdeydi, iştiraklerin sayısı otuz dokuza yükselmişti ve Koç Topluluğunda çalışanların sayısı da onaltıbin'i aşmıştı.

Holding'teki "gençleşmenin" delili olarak, 1970 yılının başında, yirmi üç kişinin otuz dokuz yaşın üstünde, otuzaltı kişinin de otuzdokuz yaşın altında olduğu gösteriliyordu!

*

Koç Topluluğu'nun "kurumlaşması" ve profesyonel yönetimin işlere sahip olmayı öğrenebilmesi için Vehbi Bey çok gayret sarf etmiştir. Hulki Alisbah'ın emekliye ayrılması zamanı gelince Vehbi Bey onun boşluğunu dolduracak formüller düşünmeye başlamış ve bu yüzden de uykularının kaçtığı geceler çoğalmıştı... Vehbi Bey konuyu ve görüşlerini yakın iş arkadaşlarına açmaya karar vermişti... Bu ilk temasta Şahap Kocatopçu ismi tepki almamıştı. Kocatopçu, Rahmi Koç'la uyum içinde çalışabilecek deneyime, olgunluğa ve kültüre sahipti. Şahap Bey Vehbi Koç'la yaptığı görüşmeyi şöyle nakletmektedir: "Pencere Camı Pazarlama Şirketi ve Anadolu Cam Sanayii konularında ayrı politikaları savunduğumuzu, benim bunda kendi müessesemin menfaatini düşünerek ısrar ettiğimi hatırlattıktan sonra Vehbi Bey bana, 'Şimdi senden yeni bir şey istiyorum! Genel koordinatörümüz Hulki Alisbah Bey artık emekli olacak. Topluluğumuzda çocuklarımla profesyonel yönetim arasında ahenkli bir bağ kurmak için yeni bir geçiş dönemine ihtiyacımız var. Bu yere senin gelmeni istiyoruz, ne dersin?' demişti... Böyle bir teklifle karşılaşacağımı doğrusu hiç beklemiyordum... Kendisine teşekkür ederek bir haftalık bir düşünme süresi istedim... Sonunda 'camcılıktan' ayrılamayacağımı anladım ve eski görevime devam ettim".

Şahap Kocatopçu 1980-81 döneminde ikinci defa sanayi bakanlığı görevini tamamladıktan sonra Şişe Cam'dan emekli olmuş ve bu defa Vehbi Koç'un teklifini benimseyerek Koç Holding Yönetim Kurulu üyeliğini kabul etmişti.

*

Bu yeni dönemin başında, Koç Holding ileriye dönük ve çağa uygun atılımlar yapmaya hazırlanırken, memleketin içinde bulunduğu durum hiç de iç açıcı değildi.

12 Ekim 1969 günü yapılmış olan milletvekili seçimlerinden sonra beklenen siyasal istikrar sağlanamamış, 10 Ağustos 1970 tarihinde açıklanan devalüasyon ve ekonomiyi düzene sokma tedbirleri ise iş âlemine güven vermemişti.

Öte yandan, okuma çağındaki gençlerimizin öğrenime ayırmaları gereken zamanın mühim bir kısmı boşa harcanmakta, çatışmalar, boykotlar ve işgaller genç kuşağın yetişmesini engellemekteydi.

İşçi ve işveren ilişkilerinde süregelen devamlı anlaşmazlıklar yüzünden memleket için çok değerli işgücü boşa kalmakta ve çalışma günleri heba olmaktaydı. Dış ticaretimizde döviz transferlerinin zamanında yapılamaması, fabrikaların düşük randımanla çalışmasına sebep oluyordu... Kamu kuruluşlarının ve iktisadi devlet teşekküllerinin yönetiminde devamlılık sağlanamadığı için de yetenekli elemanlar devlet yönetiminden kaçıyorlardı. Bu yüzden, hizmetler aksıyor ve bunun cezasını her yönüyle ulusumuz çekiyordu.

Vehbi Koç, bu karanlık tablo karşısında yeni atılımlara yönelme cesaretini kabetmemiş, konuşmalarında da "yol gösterici" önerilerini açıklamayı, yapılması gerekli olan bir görev saymıştı.

*

Bürokrat, politikacı, yazar ve araştırmacı Cahit Kayra'nın Vehbi Koç'la ilgili anıları çok çeşitlidir... Vehbi Koç'tan etkilendiği özelliklerin başında, onun olayları serinkanlılıkla ve sükûnetle karşılaması olduğunu açıklayan Cahit Kayra, bu kanaatini kuvvetlendiren iki anısını peş peşe hatırlamaktadır.... "1961 yılında İsviçre'de GATT nezdindeki Türk heyetinde görev yapıyordum. Türkiye'de önemli olaylar devam ediyordu. Bizler üzüntü içindeydik. O günlerde Vehbi Koç'u Lausanne'da bir yemek sırasında gördüm ve yakından izledim. İki gün sonra Türkiye'ye dönecekti. Sakin, serinkanlı bir hali vardı. Yöresine güven duyguları yaydığını, hepimizi sakin ve anlayışlı olmaya çağırdığını hissettim." Cahit Kayra, aradan yirmi yıl geçtikten sonra, seksenli yılların başında, bu defa Ankara'da İş Bankası'nın bir yemeğinde Vehbi Koç'la tekrar beraber olmuş ve onun, hadiseleri serinkanlılıkla karşılama alışkanlığını devam ettirdiğini görmüştü... "Türkiye yine çalkantılı bir döneme girmişti. Ben o sıralarda politikanın içindeydim ve çok üzüntülüydüm. Yemek boyunca hep Vehbi Bey'i izledim. Yine yıllar öncesinde olduğu gibi sakin, serinkanlı ve hatta şakacı... Genç bir çocuk gibi canlı... Benden daha çok yemek yiyor diye hatta benden daha genç duruyor diye kıskandım!" Cahit Kayra, insanın özgür ve üretken olabildiği, yaşamı ve insanları sevebildiği ve geleceği umutla bekleyebildiği nispette genç

kalabildiğine inanan bir aydın olarak Vehbi Koç'un "hayatın bu sırlarına" vakıf olduğuna inanıyor... "Bunun için önemli ve gerekli olan şey 'akıl'. Her şey akıl ile çözümlendiği ölçüde anlamlı... Vehbi Koç böyle işte. Bu sırları biliyor ve uyguluyor."

*

1970 yılı başında, Vehbi Bey Uzakdoğu seyahati dönüşünde yazdığı bir makalede; dış politikada izlenecek yolun belirlenmesi, sağ ve sol hareketlere karşı alınacak tedbirlerin açıklığa kavuşturulması, işçi ve işveren ilişkilerinin düzene sokulması ve eğitim davasının uzun vadeli bir programa bağlanması için iktidar ve ana muhalefet partilerine bir uzlaşma çağrısı yapmıştı. Bu çağrıda; Dış Ticaret, Ortak Pazar, Yabancı Sermaye, Karma Ekonomi, İnsan Gücünün değerlendirilmesi, Kamu İktisadi Kuruluşları, Sermaye Piyasası ve Halka Açılma, Meslek Kuruluşlarının çalışmaları ve İş Adamlarının örgütlenmesi konularındaki görüşlerini açıklamıştı.

Çok ilginçtir ki, aradan yirmi yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, yukarıda sayılan ana konular, hâlâ köklü çözümler ve siyasal uzlaşma kararları beklemektedir.

Burada, bir açıklama yapmayı gerekli görüyorum: Vehbi Koç, ülkemizin ana sorunlarına durmadan çare aradığı ve bunların takipçisi olduğu için, onun bu fikirlerinin, kitabımın kronolojik yapısı içinde, tekrarlanmış görüşler olarak algılanmamasını diliyorum. Kaldı ki, sorunlarımızın birçoğuna henüz köklü çözümler getirilemediğine göre, bu önerilerin tekrarından bugün bile yarar sağlanabilir görüşündeyim.

Örneğin, 1970 yılında Vehbi Koç'un Kamu İktisadi Kuruluşları için önerdiği formül, bugün, yirmi üç yıl sonra, hâlâ, geçerliliğini korumaktadır... Vehbi Koç'un bu konuda ısrarla savunduğu önerisi şu prensiplerden oluşmaktaydı:

"KİT'leri verimli çalıştırmak, yönetimlerinde istikrar ve sürekliliği sağlayabilmek için bu kuruluşlar 'kamu hizmeti yapan' ve 'ticari hizmet gören' işletmeler olarak iki ayrı grupta toplanmalıdır. Bu grupları yönetecek iki holding şirketi kurulmalı, holdinglerin yönetim kurulları kendilerine bağlı işletmelerin iş programlarını, planlarını ve politikalarını belirlemelidir. Holdinglerde ve holdinglere bağlı kuruluşlarda çalışacak elemanlar dikkatle seçilmeli ve bu yöneticilerin işlerinde başarılı olabilmeleri için de, süreleri ve ücretleri belirli statülere bağlanmalıdır."

KİT'lerle ilgili meseleler tartışıldığı zaman Vehbi Bey'i rahatsız eden

bir konu da devlet kadrolarında uzun yıllar çalışmış ve kendi alanlarında önemli hizmetler vermiş olan kıymetli elemanların, emekliliklerinde "kızağa" çekilmeleriydi. Vehbi Koç, deneyim kazanmış kişilerin kenara atılmalarına razı değildi.

"Türkiye'nin iyi yetişmiş insanlara ihtiyacı vardır. Bu zevatın değerlendirilmesi ve tecrübelerinden yararlanılması gereklidir. Bir 'Yüksek Devlet Danışma Kurulu' kurularak bu gibi elemanların bu kurulda, örneğin 'yasa tasarıları' üzerinde çalışmaları sağlanabilir."

*

Vehbi Koç, "ülkesine ve ülküsüne" bağlı bir işadamı olarak, bu buhranlı günlerde, kamuoyuna şöyle seslenmekteydi:

"Dünya milletleri iki ayrı rejim içinde yaşamaktadır. Komünizmle idare edilen ülkelerde, halkların hürriyetleri ellerinden alınarak bazı büyük projeler gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerde öğrenci ve işçi hareketleri, grevler, basın serbestliği, seyahat özgürlüğü yoktur. Demokrasi rejimiyle idare edilen ülkelerde ise insanlar hürriyet içinde yaşamakta ve her ülke kendi gücüne göre büyük işler başarmaktadır... Türkiye demokrasi rejimini seçmiştir. Önümüzde, bu rejimle başarıya ulaşmış sayısız örnekler bulunmaktadır. Bizler bu örneklerden yararlanmalıyız. Sorunlarımıza en iyi çözüm yollarını bulmak için; politikacılarımız, işadamlarımız, meslek sahipleri, eğitimciler, memurlar, gençler ve işçiler kafa kafaya verelim, birbirimize inanarak ve güvenerek geceli gündüzlü çalışalım!"

Vehbi Koç, 1917'de başlayan iş hayatının başarıya ulaşmış olmasındaki sırrı, elli üç yıl sonra 1970'de, gene "geceli gündüzlü çalışmakla" açıklıyordu... Bu çalışma şekli, Vehbi Koç için bir "yaşam tarzı" olmuştur ve herkesin bu kurala uymasını istiyordu.

*

Mesut Erez, saygın kişiliği ve politikadaki uzlaşmacı tutumu ile tanınan eski bir siyasetçidir. Cumhuriyetin hangi şartlar altında kurulduğunu özümsemiş bir devlet adamı olan Mesut Erez, Vehbi Koç'u "ekonomik bağımsızlık savaşımızın" öncüsü saymakta ve "Vehbi Koç'un gençlik yılları Kurtuluş Savaşı'nın Ankara'sında geçmiştir. O dönemde ulusumuzu hurafeden arındırılmış düşünce bağımsızlığına kavuşturma mücadelesi yanında memleketi "İktisadî bağımsızlığa kavuşturmak" hedeflerin başında bulunuyordu. Vehbi Koç böyle bir ortamda, Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığını kazanmasına gönül vermiş, bunu gerçekleştirmek için de yılmadan çalışmıştır"

demektedir.

*

1969 yılından 1970 yılına girerken Vehbi Bey'e göndermiş olduğum ve yeni döneme bakışımı yorumlayan yazı benim tahminimden de çok beğenilmişti. Vehbi Bey, yazıyı öylesine benimsemişti ki, bunun Koç Topluluğundaki yönetici arkadaşlara tâmin edilmesi talimatını vermişti. 1970'li yıllarda yaşanacak olan olayları bir önsezi ile belirlemiş olan bu yazıda, Türkiye'miz, eski bir konağın bahçesinde yılların yaşlandığı, meyvesi azalmış, dalları kısmen kurumuş ve bilgisizce budanmış kocaman bir ağaca benzetilmişti... Konağın el değiştiren sahiplerine göre de, bu ağaca bazen iyi bakıldığı, bazı yıllarda ise kurumasına ramak kaldığı belirtilmişti. Yazıda, "ağaç" ekonomik ve sosyal hayatımızın, "konak sahipleri" ise memleketi yöneten hükümetlerin ve bürokrasinin sembolü olarak kabul edilmişti... 1960 yılındaki askeri müdahaleyi takip eden dönemde de, bu eski konağa ait bahçenin "kamulaştırıldığına", bilen bilmeyen herkesin bahçedeki ağacı kendi inancına göre canlandırmaya çalıştığına değinilmişti... Yorum şöyle devam ediyordu: "Şimdi bu ağacın, 1970 yılından itibaren on yıllık bir devrede yeniden tomurcuklanması, gösterilecek ihtimama göre de kurumuş dalların filizlenmesi ve meyvelenmesi beklenecektir... Türkiye'nin solcuları eski ağacın sökülüp atılması ve yerine yeni bir fidan dikilmesi taraflısıdır... Sağcılar, kamulaştırılan bahçenin tapusunun kendilerine verilmesini istemekte ve ağacı dallarına 'dilek bezleri' bağlanan bir 'türbe-ağaç' haline sokma gayreti içindedirler... Gerçekçiler ise, bir taraftan serbest teşebbüsü teşvik ederek bahçeyi gübrelemenin ve reformlar yaparak dalları budamanın gerekliliğine inanmışlardır..."

Yazıda, yıllardır bu mücadelenin içinde yaşandığına ve zaman zaman halkın kavganın ya taraftarı ya da seyircisi olduğuna temas edilerek bu üçlü çatışmanın nasıl sonuçlanacağına cevap aranıyordu. "Bu kavga bitmeyecektir! Hatta, önümüzdeki on yıl süresince şiddetlenecek ve daha bilinçli yapılacaktır." Topluluk hayatı içinde neşe, korku ve üzüntü gibi "kavganın" da bulaşıcı olduğuna işaret edilmiş, "bugünün haberleşme kolaylığı dünya milletlerini kendi kendileriyle kavga eden bir toplum haline sokmuştur" denilmişti... Gerçekten, 1970'li yıllarda, tıpkı bugün olduğu gibi, "İşçi patronu ile, öğrenci öğretmeni, çocuk annesi ve babası ile kavga halindedir. Memur devlet idaresi ile kavgalıdır. Sporcu hakemle, seyirci sporcu ile, tüccar vergi dairesi ile, ev sahibi kiracısı ile bitmeyen bir kavga içindedir." Kavganın insanları sinirli yaptığı, sinirli insanların ise isabetli karar vermekte zorluk çektikleri ifade edilmiş, "isabetli kararlar alınamayınca işler daha

kötüye gitmekte, işler kötüleşince kavga daha da büyümektedir" denilmişti... Yazım şu tahmin ve temenni ile sonuçlanıyordu: "Önümüzdeki on yıl, Türkiye için şiddetli kavgalar devri olacaktır. Bu, değiştirilmesi mümkün olmayan bir kaderdir! Bu on yıl süresince Türkiye'de her kademedede görev alacak insanların, başbakanından polis müdürüne, şirket yöneticisinden sendika başkanına kadar; kendi alanlarında bilgi ve deneyim sahibi olmaları, akıl danışmayı ayıp saymamaları, önemli kararları etrafıyla tartışarak ve danışarak uygulamaya koymaları, hataları kabul edecek ve düzelterek hoşgörüye sahip bulunmaları ve nihayet namuslu ve taahhütlerine sadık olmaları gerekecektir. Bu taktirde, kavgalı dönemde alınacak yaralar ağır olmayacak ve konağın bahçesindeki ağaç her yıl daha bol meyve vermeye başlayacaktır."

Son cümle ise gene umut doluydu: "Türkiye'nin akıllı insanları artık bütün güçlükleri yenecek sayıya ve düzeye gelmişlerdir!"

Vehbi Bey bu görüşleri öylesine beğenmişti ki, 1973 yılında yayınlanan "Hayat Hikâyem" isimli kitabına yazının tamamını koymayı önermişti. Ancak, "Hayat Hikâyem"i yayına hazırlayan Filiz Ofluoglu: "Bu kitap Vehbi Koç'un hayat hikâyesi'dir. Can Kırac kendi biyografisini yazarsa bunu kullansın" diyerek Vehbi Bey'in teklifini geri çeviriyor ve benim tarihe geçmemi engellemiş oluyordu!

*

1970'li yılların başında Türk iş dünyasının tartıştığı daha doğrusu anlamaya çalıştığı konuların başında "Ortak Pazar" geliyordu.

1 Ocak 1959 tarihinde yürürlüğe giren ve Ortak Pazar adı ile nitelenen Avrupa Ekonomik Topluluğu'na Türkiye'nin katılma müracaatı 31 Temmuz 1959 tarihinde yapılmış ve uzun müzakerelerden sonra anlaşma 25 Haziran 1963'te parafe edilmiş, 12 Eylül 1963'te de imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmişti...

Bu anlaşmanın amacı; "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek" olarak belirlenmekteydi.

Bu zengin içerikli amacın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin "gümrük birliğine" katılmasının sağlanması için; "hazırlık dönemi", "geçiş dönemi" ve "son dönem" olmak üzere üç kademeli bir programın

uygulamaya konması öngörölmüştü.

Vehbi Koç, daha ilk günden "Ortak Pazar'a olumlu bakan Türk işadamlarının başında geliyordu. Koç'a göre, uluslararası ilişkilerde yaşanan hızlı gelişmeler karşısında, ölkemizin "Avrupa Topluluğu"nın dışında kalmasını düşünmek büyük bir hata olacaktı. Ortak Pazar'a katılmakla bir taraftan siyasal hayatımız Avrupa Topluluğu şemsiyesi altında "demokratikleşme" güvencesine kavuşacak, diğer taraftan gelişen ve gelecek için umut veren sanayileşme hamlemiz çağdaş teknolojilere yönelerek uluslararası rekabete hazırlanma fırsatı bulacaktı.

Vehbi Koç, Ortak Pazar ile ilgili bu temel görüşünü, hem siyasetçilere hem de meslek kuruluşu yöneticilerine anlatıyor, Koç Topluluğu'nda da üretici şirketlerin Avrupa ölkelerine nasıl uyum sağlayacaklarını belirlemek için Bülent Büktaş'a kapsamlı bir çalışma yaptırıyordu.

Ancak, 1974 yılında Türk siyaset hayatında başlayan "koalisyonlar dönemiyle" Vehbi Koç'un Ortak Pazar hayallerinin gerçekleşmesi "başka bir bahara" kalacaktı!

*

Vehbi Koç, toplum içinde kendini gösteren ve temayüz eden kişilere karşı daima ilgi duymuş, onları izlemeyi ve gerektiğinde görüşlerini onlara duyurmayı görev saymıştır... Devlet ve siyaset hayatımızda önemli vazifeler üstlenmiş ve bu yönleriyle Koç'un ilgi alanına girmiş olan Kâmrân İnan'ın da, Vehbi Koç için, değişik dönemlere ait dikkat çekici tahlilleri ve görüşleri bulunmaktadır.

"Sayın Koç, üniversite yıllarımızda Türkiye'de başarının sembolü olarak bilinir ve gösterilirdi" dedikten sonra Koç'un AET'ye ve Türkiye'nin tam üyeliğine verdiği önemi vurgulamakta ve Koç'un bu konu ile ilgili olarak kendisine yazılar gönderdiğini açıklamaktadır, özellikle, açık oturumlardan sonra Vehbi Koç'un tartışılan konularla ilgili mektupları, Kâmrân İnan tarafından değerli birer belge olarak muhafaza edilmektedir. İnan, Koç'un iç siyasi dengelere ve milli barışa her zaman önem verdiğini belirtmekte ve bunların muhafazası için daima gayret sarfettiğini açıklamaktadır. "Kritik dönemlerde Ankara'ya gelir, çeşitli çevrelerle temaslar yapar, yardımcı ve birleştirici olmaya çalışırdı" demektedir.

*

Ortak Pazar üyeliğinin Türk iş dünyası için getirdiği bir yenilik "rekabete" hazırlanmaktı. Vehbi Koç bu konuya önem veriyor ve Koç

Holding'in çağdaş bir planlama çalışmasına yönelmesini istiyordu. "Uzun vadeli plan" düzenlemesi için Koç Holding bünyesinde kurulmuş olan komitede, Suna Kırac'la beraber; Gündüz Pamuk, Aydın Ahıska, Tanju Köseoğlu ve Filiz Ofluoğlu görev almışlardı. Bu çalışmalar sonunda California Üniversitesi öğretim üyelerinden ve planlama uzmanı George Steiner'in danışman olarak İstanbul'a davet edilmesi kararlaştırılmıştı. Profesör Steiner'in Koç Holding ve Koç Topluluğu şirketleri yöneticileri ile yaptığı temaslardan sonra verdiği kapsamlı rapor tartışmaya açılmıştı. Neticede, 1971 yılı Nisan ayından itibaren Koç Holding bünyesinde "Planlama Koordinatörlüğü" faaliyete geçiyor ve başına da Gündüz Pamuk getiriliyordu. Böylece Koç Topluluğu'nda, Vehbi Koç'un "ilerici" girişimlerinden bir yenisi daha uygulamaya konmuş oluyordu.

*

Vehbi Koç, 1970 yılı Haziran ayında Amerika Birleşik Devletleri'ne yapmış olduğu iki haftalık seyahatten döndüğünde kafası bir hayli karışmıştı! Amerika gibi her alanda güçlü olan bir ülkede yaşayan insanlar, içinde bulundukları ortamdan şikayet ediyorlar ve yönetim kadroları bu bunalımdan nasıl çıkılacağını bilmediklerini açık açık belirtiyorlardı... Gerçekten, Amerikalıların içine düştükleri Vietnam savaşı, zenci-beyaz çatışmaları, gençlik hareketleri ciddi boyutlarda devam ediyordu.

Bu Amerika seyahatinde görüştüğü işadamları, Vehbi Koç'a, Amerikan ulusunun genç kuşağı anlamakta zorluk çektiğini belirtmişler ve son yıllarda varlıklı aile çocuklarının "sosyal bilim" ağırlıklı eğitim görmelerine değinerek, bu gençlerin "dünya düzenini değiştirmek" gibi iddialı bir hedefe yöneldiklerini açıklamışlardı! Dinledikleri karşısında, ülkemizde yaşanan olayların etkisinde kalarak "halimiz ne olacak?" sorusuna devamlı cevap arayan Vehbi Bey biraz olsun rahatlamıştı! Çünkü görülmüyordu ki, Amerika'sı ve Avrupa'sı ile hemen bütün dünya ülkeleri bir bunalım içindedir.

Bu seyahatte Vehbi Koç'un dikkatini çeken başka bir olay da işadamlarının büyük oranda sigara içmeyi terk etmiş olmalarıydı... Yaptığı görüşmelerde, sigarayı bıraktıkları için üzerlerindeki sinirliliği atamamış olan Amerikalı işadamlarına, Vehbi Koç şu görüşünü söylemekten de kendini alamamış ve onlarla dalgasını geçmişti: "Sizler büyük işler idare eden çok yetenekli kişilersiniz, iradenizi kullanıp, benim gibi günde beş sigara ile yetinseniz bu duruma düşmezsiniz!"

*

1970'li yılların başıydı... Bürom Mecidiyeköy'deki Lâleazar Apartmanı'nda bulunuyordu... Lâleazar Apartmanı bir dönem, Koç İmparatorluğunun ünlü ve önemli bir merkezi olmuştu... Bernar Nahum işini ve evini Ankara'dan İstanbul'a naklettiği zaman Lâleazar Apartmanına yerleşmiş, bir katını ikametgâh bir katını da büro olarak kullanmıştı... Rahmi-Çiğdem Koç ve Suna-İnan Kırâç evliliklerinin ilk yıllarını bu apartmandaki dairelerinde yaşamışlardı... O yılların Mecidiyeköy'deki bu görkemli binasının zemin katı, bugün de olduğu gibi, Motor Ticaret Şirketine aitti... Merhum Kenan İnal'ın "İlambri" ve Bernar Nahum'un sade görünümlü toplantı salonlarında çok önemli kararlar alınırdı... Müfit Bahtıoğlu, Kayhan Kantarcı, Güven Osma gibi genç yetenekler bu binada Mösyö Bernar'dan feyz almışlardı. Yomtov Çakım, Temel Atay ve Bülent Paksoy bu apartmanda benimle çalışmışlardı...

Günlerden bir gün, seyahatte bulunduğum bir hafta başında, Trakya'daki traktör bayimiz Necmi Baykal bir kamyonet dolusu kavun karpuzu, mevsim armağanı olarak bana getirmiş, beni bulamayınca da, hepsini apartmanın girişine boşaltıp kapıcıya, "Aman ne olur, Can Bey'in dönüşüne kadar bunları burada idare ediver! " ricasında bulunmuş... Aynı gün, Vehbi Bey bir toplantı için Lâleazar'a geldiğinde kavun ve karpuzları görmüş ve bana gönderilmiş olduğunu öğrenince de, "Bunların iyilerini seçip arabamın bagajına koyun. Can Bey'e gelen hediyelerde benim de hakkım vardır!" talimatını vermiş. Kapıcıya da, "Benim bu sözümü Can Bey'e aynen nakledersin, sakın unutma!" demiş... Ben, o günden beri bana gelen hediyelerde Vehbi Bey'in payının bulunduğunu hiç aklımdan çıkarmamışımdır. (Emekli olduktan sonra hediye gelişi bir hayli zayıfladı! Buna rağmen "patronun hakkı patronundur" inancımı aynen muhafaza ediyorum!)

*

Vehbi Koç, dünya ve ülke sorunlarından bunaldığı zamanlarda işe yönelerek rahatladığını bildiği için, 1970'in ikinci yarısında, Tofaş Sanayi şirketinin yönetim kurulu başkanı olarak, dikkatini otomobil fabrikasının tamamlanması çalışmalarına çevirmişti.

1944 yılında Bernar Nahum'un Koç'a geçmesiyle başlayan dönemde, Vehbi Koç "Otomotiv" işine daha çok ilgi duymaya başlamıştı. Bunda, Bernar Nahum'un hayal gücünü "patronuna" satma başarısının büyük payı vardı...

Vehbi Koç "hayallerin" gerçekleştirilmesinde büyük bir hünere sahip olduğuna artık kendisi de inanıyordu!

Elektrik ampulü, taşıt lastikleri, buzdolabı, çamaşır makinesi, Anadolu otomobili üretimi gibi başlangıçta olmaz gibi gözüken projelerin uygulamaya konması, Vehbi Bey'in, kendisine ve iş arkadaşlarına olan güvenini kuvvetlendirmişti... Bu güven duygusudur ki, Anadolu otomobili üretimi izninin alınması için 1965 Nisan'ında, dönemin sanayi bakanı Mehmet Turgut'a verilen raporun sonunda, Vehbi Koç'a şu taahhüt ifadesini kullandırmıştı: "(...) Bu işte sermaye ve şerefimi ortaya koyuyorum! Başarısızlığın kamuoyunca bağışlanmayacağını biliyorum. Hükümetimiz yardımcı olduğu takdirde, bu işte de muvaffak olacağıma inanıyorum."

Vehbi Koç'un ülkemizde, ticari araçlar ve tarım traktörleri sanayiinden ayrı olarak müstakil bir otomobil endüstrisi kurulacağına olan inancı, Ereğli Demir Çelik Sanayii Anonim Şirketi Yönetim Kurulu üyeliği yaptığı 1960'lı yıllarda filizlenmişti... Bu görüşle, Vehbi Koç 1966 yılında İspanya'daki Seat otomobil fabrikalarını gezmiş ve Türkiye'de Fiat şirketi ile ortaklaşa kurulacak bir otomobil fabrikasının başarıya ulaşacağına olan kanaatini kesinleştirmişti. Artık, bundan sonrası, Bernar Nahum'un kurduğu Proje Uygulama Grubu'nun bilgili, uyumlu ve programlı çalışması ile gerçekleşecekti. Nitekim; 1969 Nisan ayında Bursa'da başlayan fabrika inşaatı yirmi iki ay sonra tamamlanmış, makineler yerleştirilmiş ve 12 Şubat 1971 günü Tofaş Otomobil Fabrikası törenle hizmete girmişti...

Tofaş'ın açılış törenine katılan misafirlerin birçoğu; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı, Başbakan Süleyman Demirel'i, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Turgut Özal'ı izlerken, bir ay sonra, 14 Mart 1971 günü, yapılacak "askeri müdahaleyi" bilmeden, siyasal hayatımızda yaşanan dramatik olayların nasıl gelişeceğini tahminde güçlük çekiyorlardı!

Vehbi Koç, Tofaş'ın açılış günü yaptığı konuşmada, önemli bir işi başarmış olmanın kıvancını hissederek gerçekleştirilen yatırımın önemini şu kelimelerle ifade etmişti:

"(...) Otomobilin insan ve aile hayatına getirdiği 'refah anlamını' bu endüstrinin memleket ekonomisine kazandırdığı güç kadar önemli saymaktayız."

Vehbi Koç'un ileriye dönük uyarısı daha kapsamlıydı: "Gaye, iş imkânları açan, döviz tasarrufu ve döviz girdisi sağlayan bir sanayi kurmaktır... Gelişmiş ülkelerle aramızdaki mesafeyi kapatmak ve rakip endüstrilerin karşısında tutunabilmek için sanayimizi ve ekonomimizi sağlamlaştırmak zorundayız... Kaybedilecek, bir saatimiz bile yoktur!"

Vehbi Bey böyle mutlu bir günde, ekonominin ve politikacıların içine düştükleri kritik duruma dikkatleri çekmeyi doğru bulmamıştı.

*

Kocatopçu'nun ilk sanayi bakanlığı döneminde ele alınmış olan en önemli proje Ereğli Demir-Çelik yatırımı ile ilgili olanıydı. Şahap Kocatopçu konunun gelişmesini şöyle anlatmaktadır: "Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisi, bana sürüncemede kalan Demir-Çelik projesinden bahsetmiş ve bunun için gerekli olan yardımların bekletildiğini söylemişti. Ben, konuyu ilgili bakanlıkların müsteşarları seviyesinde kurulan bir heyete inceletmiş ve olumlu neticeyi Bakanlar Kurulu kararı ile uygulama safhasına sokmuştum. Nihayet, Vehbi Koç'un da içinde bulunduğu geniş bir heyetle Washington'a gidilerek işi bağlama kararı verildi. " Washington'da müzakerelerin en zor kısmının, makine satın alınması konusunda ortaya çıktığını belirten Şahap Kocatopçu; "İtiraf edeyim ki nihai rakamı kabulde, geçmiş dedikoduları da dikkate alarak, kararsızlık içindeydim. İşte bu kritik durumda Vehbi Koç, tecrübesiyle beni cesaretlendirdi ve bu büyük tesisin ülkemize kazandırılmasında en büyük destek ve itici güç oldu" demektedir.

*

Tofaş'ın İtalya'nın ünlü Fiat şirketiyle ortaklaşa kurulması Vehbi Koç'un Giovanni ve Umberto Agnelli kardeşlerle tanışmasına ve Giovanni Agnelli ile aralarında birbirlerini "hisseden" bir ilişki doğmasına vesile olmuştu... Agnelli'nin yetiştirme ve iş dünyasına girme tarzı ile Vehbi Koç'un yaşamı ve başarı çizgisi arasında hemen hiç benzerlik bulunmamasına rağmen, ikisi de, ülkelerinde kendi "imparatorluk"larının mutlak sahibiydiler!

1917 yılında ve on altı yaşında, Ankara ölçülerine göre kimseye muhtaç olmadan yaşayan bir ailenin tek erkek evladı olarak bakkal çırağına soyunan Vehbi Koç'tan yirmi yıl sonra 1921'de dünyaya gelen Giovanni Agnelli, kırk beş yaşma kadar "jet sosyete" olarak bilinen hızlı bir hayatın içinde, Monte Carlo ve Saint Moritz gibi eğlence merkezlerinde yaşamış, Ali Han ve Rubi Rubiro-a isimli "playboy"larla arkadaşlık yapmış, Anita Ekberg gibi ünlü artistlerle ilişkiler kurmuştu. Böyle bir hayatı sürdürmek için de, Agnelli'nin 1950 değerleriyle, yılda bir milyon dolarlık bir masraf bütçesi olduğu yazılmıştı!

Gazetelerin dedikodu sütunlarından çıkıp Fiat'ın yönetim kurulu başkanlığına oturduğu 1966 yılında, Giovanni Agnelli kırk beş

yaşıyordu ve omuzlarında hızlı yaşanmış bir hayatın yorgunluğunu taşıyordu!

Vehbi Koç, Fiat'ın yeni patronu ile karşı karşıya yemek yerken, içinden; "bu adam bütün bunları nasıl yapmış?" diye düşünüyor ve beyninden yüzüne akseden hayret ifadesini saklamaya çalışıyordu!

Ünlü kişilerle bir araya gelince, Vehbi Bey, onların hayat felsefelerini anlamaya çalışır. Merakları yanında, varsa, başarılarının sırrını öğrenmek isterdi! Bu buluşmadan önce Fiat'ın kurucusu "dede" Agnelli'nin hayat hikâyesini dinlemiş ve Fiat şirketinin, Henry Ford'un Dearborn'daki fabrikasından dört yıl önce, 1899'da kurulmuş olmasına hem hayret etmiş, hem de hayranlık duymuştu...

Karşısındakinin gözlerinin içine bakarak konuşan ve yüzünde keyifle yaşanmış bir hayatın derin çizgilerini taşıyan Giovanni Agnelli'ye Vehbi Bey, "Gününüzü nasıl geçirirsiniz?" diye sorunca, aldığı cevap beklediğinden hayli farklı olmuştu! İş arkadaşlarının, kendi aralarında "avvocato" (avukat) olarak tanımladıkları Gianni Agnelli, Vehbi Koç'un merakını şu cümlelerle gidermeye çalışmıştı: "Ben çok hareketli bir hayat içinde yetiştim. Sabahları altıda kalkarım, ilk işim kahvemi yudumlarken basındaki önemli haberleri okumaktır. Sonra günlük jimnastiğimi yaparım... Dünyanın neresinde olursam olayım önemli saydığım iş arkadaşlarımla telefonla görüşürüm. Torino'da bulunuyorsam saat sekizde masamın başındayım! Otomobilimi kendim kullanırım, şoförüm yanımda oturur! Ben hızlı bir sürücüyüm! Torino Milano arasını Ferrari ile yarım saatte alırım! Helikopter ve özel uçak kullanarak zamandan tasarruf ederim. Günde on dört saat çalışır, altı saat uyurum!"

Vehbi Koç kendisine yaptığı tercümeyle dikkatle dinlerken, "Bu adam gerçekten hızlı ve masraflı yaşıyor!" demekten kendini alamamıştı.

*

1960'lı yıllarda, yeni bir konu Vehbi Koç'un kafasını kurcalamaya başlamıştı! Merak ettiği mesele "gazete sahibi" olmayı incelemektir... Agnelli, kendisini, gazete patronu olması için acaba teşvik eder miydi?

Fiat, 1922 yılından beri La Stampa gazetesinin sahibiydi. Agnelliler İtalyan işadamlarının medyaya duydukları ilginin tipik bir örneği kabul edilirler. Bu alandaki faaliyetlerini, yıllarca geliştirerek devam ettirmişlerdir. Nitekim, Agnelli ailesi La Stampa ve Rizzoli-Corriere della Serra kuruluşu aracılığı ile İtalya'nın günlük haberleşme pazarında yüzde yirmi üçü aşan bir paya sahip bulunmaktadır...

Ancak, Giovanni Agnelli Vehbi Koç'un "gazete sahipliği" ile ilgili sorusunu cevaplarlarken hiç de teşvikkâr olmamıştı.

"La Stampa, hem Fiat hem de benim için tarihi bir yâdigârdır. Bu gazeteyi grubumuzun bir parçası saymaktayız. Yazarlara ve gazetenin yönetimine hiçbir telkin yapmadığımıza inanmalısınız! Eğer benimle veya Fiat'la ilgili bir haber birinci sayfada yayınlanmış ise, bu durum o haberin değeri yüzünden öne çıkmış olmaktadır. Aksi taktirde, gazete, kötü idare edilen bir işletme gibi batmaya mahkûm olur, işadamlarının, gazetelerinde kendi politikalarını savunmaları geçerli bir yol değildir. Siz, önce amacınızı belirleyin ve ondan sonra 'gazete sahibi' olmaya karar verin..."

Vehbi Bey, bu telkini unutmamakta, özellikle Suna Kırâç'tan gelen "gazete sahibi olalım" teklifine hâlâ olumlu bakmamaktadır... Ancak ülkemizde yaşanmakta olan olaylar, "medya"nın gücünü bütün görkemiyle ortaya koymuş bulunmaktadır. Şimdi bu gelişmelerin Koç ailesinin ikinci kuşağını da etkisi altına aldığı görülmektedir.

(Birkaç yıl önce, ikinci kuşak 'genç kuşak' olarak anılıyordu. Şimdi 'üçüncü kuşak torunlar' 'genç kuşaklığa' yüseldikleri için 'yaşlanmış gençleri' 'ikinci kuşak' olarak adlandırmak daha doğru geliyor bana... Ne yapalım, seneler akıp gidiyor!)

Bu ikinci kuşak, medyada ses getirecek ve etkili olacak bir yapılanmaya yönelmeyi ısrarla talep etmektedir.

*

Yazar Yılmaz Çetiner'in Vehbi Koç'la tanışması 1955 yıllarına kadar geriye gider. Çetiner'in röportaj dalındaki başarılı yazılarını okuyan Vehbi Koç çevresindeki arkadaşlarına; "Bu genç değişik konuları inceliyor, her okuduğumda bir şeyler öğreniyorum" diyerek ilgisini belli ediyordu. Yılmaz Çetiner; "Vehbi Bey araştırdığım konular hakkında benden daha ayrıntılı bilgiler isterdi. Çayın, fındığın, pamuğun ve Anadolu insanının sorunları onun ilgisini çekiyordu" demekte ve Koç'un öğrenme konusundaki azmini belirtmektedir... Çetiner, Vehbi Koç'un da çok değer vermiş olduğu merhum gazeteci Ecvet Güresin ile ilgili anısını da şöyle anlatmaktadır: "1970'li yıllarda Güresin'le beraber ağırbaşlı bir gazete çıkarmaya niyetlenmiştik. Erol Simavi bu fikrimizi benimsiyor ve 'ağırbaşlı' Yeni Gazete'yi bize devretmeyi öneriyordu... Bir gazetenin başarılı olabilmesi için 'reklam' o zaman da çok önemliydi. Hiç olmazsa işin reklam yönünü sağlama bağlamak için Ecvet 'le Vehbi Bey'i ziyarete gittik, konuyu anlattık. Bize böyle bir gazete çıkarmak için ne kadar paraya ihtiyacımız

olduğunu sordu. Hesabımıza göre üç-dört milyon lirayla bu işin üstesinden gelebileceğimizi, başlangıçta Erol Simavi'nin bizden baskı parası almayacağını, elimizde beş yüz-altı yüz bin liramız bulunduğunu, oturduğumuz evleri ipotek ederek kredi alabileceğimizi ayrıntılı bir şekilde anlattık... Vehbi Bey'in yüzündeki ifade ümit verici değildi. 'Ailenizin oturduğu evi ipotek ederek borçlanmak doğru değildir, kat'iyen tavsiye etmem... 'İsterseniz ben size şahsen beş yüz bin lira ile katılırım. Başarınıza göre de reklam verilmesi için çalışırım.' demişti... Biz Vehbi Bey'in yanından cesaretimiz kırılmış olarak ayrıldık ve projemizden vazgeçtik... Yılmaz Çetiner şu inancını hâlâ muhafaza etmektedir: "Bütün imkânlarına rağmen Vehbi Bey gazete sahibi olmak istemedi. Eğer istemiş olsaydı, muhakkak ki gazetenin de en iyisini çıkarırdı!"

*

Konu "gazete sahipliğine" geldiği için burada bir açıklama yapmak istiyorum!

1980'li yılların başlarında Vehbi Koç'un Milliyet gazetesinin "gizli sahibi" olduğu dedikoduları bir hayli yaygınlaşmıştı... Vehbi Bey bu konuda dönemin başbakanı Turgut Özal'ı bile aydınlatma ihtiyacı duymuştu... Vehbi Koç, başbakana yazdığı mektupta şu açıklamayı yapmıştı: "Milliyet gazetesinin zaman zaman yaptığı neşriyat dolayısıyla bazı hükümet üyeleri ile iktidar partisi mensuplarının memnuniyetsizlik duydukları ve bu meyanda benim gazeteye ortak olduğumun ve neşriyatına tesir ettiğimin konuşulduğunu işittim.

Durumu aydınlatmak maksadı ile şu hususu belirtmek isterim; ne şahsımın ne de Koç şirketlerinin Milliyet gazetesi ile bir ortaklık münasebeti bulunmamaktadır."

*

Aydın Doğan Emin Karaca'nın yazmış olduğu "Milliyet Olayı" isimli kitabında Koç'la ortaklığını şöyle anlatmaktadır:

"Vehbi Koç'un benim yayın grubumla hiçbir ilişkisi, hiçbir ortaklığı yoktur. Sadece Milliyet'in satın alınmasında devreye ilk giren damadı ve benim dostum İnan Kıracı'tır. Beni Ercüment Karacan'la tanıştırmıştır. O zaman Milliyet'in sermayesi 2 milyon liraydı. Ben kendisine bir cemile olsun diye 5 bin liralık bir hisse hediye ettim. Bunun dışında Koç ailesiyle hiçbir ortaklık ilişkim yoktur. Ama bu laflar hep söylenegeler. Neden? Böyle bir söylentinin çıkarılmasında İnan Kıracı'nın gazeteyi satın almam için devreye girmesi önemli faktör

oluşturmuştur. Bir başka neden de ben uzun yıllar Koç'un otomobil bayiliğini yaptım. Bazı şirketlerdeki ortaklığımız bugün de sürüyor. Üçüncüsü de Koç ailesine yakınlığımdır. Geçen yıl çok enteresan bir şey oldu. Koç grubunun 1994'te gazetelere verdiği ilanların dökümünü elime geçirdim. 1994'te Koç grubundan Milliyet'in aldığı ilan payı 100 milyar, Sabah'ınki 132 milyar, Hürriyet'inki 138 milyar TL'ydi. Bu ne biçim sahipliktir anlamadım. Gümrük Birliği'ne girmemize karşı olduğu, bundan rahatsız olduğu için basındaki uzantıları da bize karşı çıkıyor." Oysa ki, durum ortadadır, iki gazete Hürriyet ve Milliyet, Gümrük Birliği'ne girilmesini destekleyen yayın yapmışlardır. Durum böyle işte. Ama ne yaparsınız insanlar bu tarz dedikoduları seviyorlar. Doğrusu, ben bu söylentilerden pek rahatsız değilim. Bazen espri yapıyorum. Ama, Vehbi Bey rahatsız oluyor. Ben kendisine, "İyi ya işte, benim sizin gibi sağlam bir ortağım var," diyorum.

*

Geçen yıllar Vehbi Koç'la Aydın Doğan'ı birbirlerinin yakın dostu ve bazı sahalarda ortağı yapmıştır. Buna Aydın Doğan'ın gazete patronluğu da ilave edilince Vehbi Bey'le beraberlikleri sıklaşmıştır... "Vehbi Bey'in randevularına çok sadık olduğumu biliyordum. Ancak bir defasında elimde olmayan sebeplerden yirmi dakika kadar gecikmiş ve kabahati trafik sıkışıklığına yıkmak istemiştin! Vehbi Bey de bana: 'Ben bunlara kanmam! Sen gecikince telefonla sekreterini aradım ve ancak randevu saatinde bürondan çıktığını öğrendim' demişti! 'Aydın Doğan'ın kıssadan çıkardığı hisse şudur: 'Vehbi Bey'le randevunuz olup da zamanında yetişemediniz mi, kendinizi mazur göstermeye çalışmayınız.'"

*

Vehbi Koç'un insanları tanımak ve onların düşüncelerini öğrenmek merakını belirleyen bir olayı emekli Büyükelçi Vahit Halefoğlu şöyle hatırlamaktadır: "1970'li yıllarda Ankara'da altı yedi yıl Federal Almanya Büyükelçisi olarak görev yapmış Türk dostu ve Atatürk hayranı Gustav Adolf Sonnenhol'un hanımı Brigitte, eşini kaybettikten sonra yaz tatilini Yalıkavak'taki evinde geçirmekteydi. Brigitte bir yemekte Vehbi Bey'in yanında oturmuş ve bazılarını cevaplamakta zorlandığı sorularla karşılaşmıştı. Dostumuz bu hanım daha sonra bana: 'Ben bu kadar ilgi ile soru soran ve öğrenmek isteyen bir insana hiç rastlamadım!' diyerek duygusunu açıklamıştı "

*

Vehbi Koç'un "seyahat ederek öğrenmek" arzusu bir tutku olarak

devam ettiği için 1970'li yıllara da hızlı bir gezi programı ile girilmişti.

1970 yılının ilk aylarında yapılan 39 günlük Uzakdoğu seyahatinde; Japonya, Hindistan, Çin ve Endonezya'da 16 ayrı şehir ziyaret edilmiş ve Vehbi Bey gezdiği ülkelerin sorunlarını anlamaya çalışmıştı.

Bu seyahatinde, Vehbi Koç'un en çok etkilendiği lke Japonya olmuştu. Japon işadamlarının yaşam biçimleri ise Vehbi Koç'ta "Ah! Keşke bizde de böyle olsa!" zlemini yaratmıştı.

"(...) Japon işadamları yalnız çok samimi dostlarını evlerine davet ediyorlar, iş yemekleri daima dışarda düzenleniyor. Davet saati hiçbir zaman akşamın 7'sini geçmiyor. Yemek gecenin 9.30'unda tamamlanıyor. Böylece davetliler yorgun düşmeden evlerine dönüyorlar ve ertesi gün dinlenmiş olarak işlerine başlıyorlar." Vehbi Bey bunları anlattıktan sonra; "Bu davetlerin bizde de böyle düzenlenmesinin faydasını bütün gayretlerime rağmen çocuklarıma ve iş arkadaşlarıma anlatamadım! Bizinkiler akşam yemeğine saat 10'dan sonra oturuyorlar. Davetin bitişi ise gece yarısını geçiyor. Bu yüzden de daha sabahtan işe yorgun olarak başlanıyor! Ben bunları söyleyince de 'sen eski kafalısın' diyorlar!" biçimindeki şikâyetini bugün bile devam ettirmektedir.

*

Başyazar Altan ymen, Vehbi Koç'un "Yemek davetlerinde ölçülü olun" çağrısını 9 Nisan 1989 tarihli Milliyet gazetesinde şöyle yorumlamıştı: "Vehbi Koç 'bizdeki davet düzeni, israfa yol açması dışında insan sağlığına da aykırıdır. Ayrıca, insanların iş hayatını da aksatır. Bu düzeni değiştirmek ve ölçülü hale getirmek gerekir' demektedir."

Konu, Türkiye'nin çeşitli sorunları arasında bir ayrıntı gibi görünür. Ama, çoğumuzun, gazetelerdeki fotoğrafları görünce aklımıza takılmıştır; işadamlarımız bir yana, bazı devlet adamlarımızın da gece yarısından çok sonrasına kadar sarkan, bol yemekli ve eğlenceli toplantılarda arz-ı endam edişini gördükçe, 'bu zevat acaba gündüzleri nasıl çalışır?' diye düşündüğümüz olmuştur... Tabii... Gece geç vakte kadar sofra ve şarkı başında oturanın ertesi sabah vereceği kararlar her zaman isabetli olamaz. Yapacağı konuşmalar, soğukkanlı bir bakış ačısının süzgecinden geçemez... Ama bir de başka ačıdan zararı var; Türkiye'de uzun yıllardan beri, vatandaştan fedakârlık üstüne fedakârlık isteniyor. En azından onu isteyenler uzak durmasını bilmelidir... Koç'un eleştirdiği 'davet düzeninin' o davetçilerle

davetlilerin çalışma ve karar yeteneğini azaltmasının yanında, tüm toplumun moralini bozucu bir etkisi de vardır..."

*

Vehbi Koç "imrenme" duyguları ile döndüğü Japonya seyahatinden sonra Yugoslavya Merkez Bankası Genel Müdürü Alexander Bogoev'in davetlisi olarak bir haftalık bir Yugoslavya seyahati yapmıştı. Bu temaslarında Vehbi Bey, Tito'nun halk ve şirket yöneticileri üzerindeki etkisini anlamaya çalışmıştı. "Tito gerçekten enteresan bir insan. Memleket ilerledikçe halkın daha rahat yaşamasına, hürriyet ve serbestinin artmasına imkân vermiş. Memleketin içişlerine hiçbir yabancı devleti karıştırmamış... Yugoslavya'yı yakından tanımış Londralı bir işadamı bana; 'Yugoslavya'da uygulananlar komünizmin kapitalizmidir' demişti." Sistemin işleyişini gördükten sonra kendisinin de bu görüşe katıldığını belirten Vehbi Koç, "Bakalım Tito'dan sonra bu rejim böylesine ahenkli ve verimli işlemeye devam edecek mi?" tereddütünü belirtmiş ve yirmi yıl önce, Yugoslavya'nın parçalanmaya mahkûm olduğunu sanki hissetmişti!

*

1970 yılı Ekim ayının bir sabahında Vehbi Koç'un evine telefon eden bir hanım hasta eşinin hayatının tehlikede olduğunu haber veriyordu! Bayan Perihan Ülgen'in amacı, eşinin kurtarılması için, Vehbi Bey'in yardım etmesini sağlamaktı. Dr. Ziya Ülgen kırk üç yaşında bir patologdu ve iki böbreği de çalışmıyordu. Doktorlar Ziya Ülgen'in İngiltere'ye gitmesini tavsiye ediyorlardı. Ancak ailenin maddi olanakları buna yeterli değildi. Sosyal Sigortalar Kurumuna, Çalışma Bakanlığına ve Dünya Sağlık Teşkilatına yapılmış olan başvurular sonuçsuz kalmıştı. Vehbi Bey, Ziya Ülgen'in Londra'da tedavi ettirilmesi ve gerekli işlemlerin yaptırılması için Suna Kıraç'a talimat veriyordu. Ancak, Londra'daki St. Mary Hastahanesi gerekli incelemeleri yaptıktan sonra bir böbreği alınması düşünülen anneden, sağlık sebebiyle böbrek alınamayacağını ve Ziya Ülgen'in kalbinin böyle bir ameliyata dayanma gücü bulunmadığını açıklamışlardı. Bu olumsuz haberler Ülgen ailesi kadar Vehbi Koç'u da üzmüştü. Başladığı işi sonuçlandırmak tutkusu ile Vehbi Bey bu defa Ziya Ülgen'i Amerika'ya göndermeye karar veriyordu.

Cleveland'ın "Mount Sınai" Hastanesi'nde uygun bir böbrek bulunması için meraklı ve heyecanlı bir bekleyiş başlamıştı... Amerika'da hastanedeki bekleyiş onuncu ayını doldurduğu ve ümitlerin kaybolmaya başladığı bir günde, yirmi iki yaşında trafik kazasında ölen Lee Washer adlı kızın böbrekleri imdada yetişmişti.

İstanbul'dan ayrıldıktan bir yıl sonra, Ziya Ülgen, sağlıklı olarak ailesine ve evine kavuşacaktı...

Vehbi Bey bu olayla ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "Ben, bu gibi kişisel yardımlar yerine daha kapsamlı yardım programlarının desteklenmesinden yanayım. Vehbi Koç Vakfı'nı da bu amaçla kurduk. Ancak, Dr. Ziya Ülgen'in durumu karşısında ilgisiz kalmayı doğru bulmadım. Devlet, kendi imkânları içinde yardım yapamayacağını bildirmişti. Ailenin maddi durumu yetersizdi. Çıkarılan zorluklar karşısında bu mücadeleyi kazanmaya karar verdim. Neticede, Allah'ın da yardımı ile, Dr. Ziya Ülgen'in sağlığına kavuşmuş olması beni çok mutlu etti."

Yavuz Donat, Vehbi Koç'un "sade vatandaş" olma özlemini kendi penceresinden şöyle izlemiştir: "Havaalanlarında gördüğüm olurdu. Bazen alan görevlileri yaklaşırlardı:

-Vehbi Bey, siz şöyle buyrun efendim.

-Nereye?..

-Efendim sizi VIP'e alalım. Uçağa VIP'ten binin, ön kapıdan...

-Yooo, olmaz. Orası önemli insanlara ait... Biz sade vatandaşız."

*

22 Mayıs 1971 günü Ahmet Dallı'nın vefat haberi Vehbi Koç'u derinden sarsmıştı. 1927 yılında lise tahsilinden sonra İş Bankası Nazilli Şubesinde bankacılığa başlayan Ahmet Dallı, kendi gayretiyle kademe kademe ilerlemiş ve işe başladığı bankanın genel müdürlüğüne kadar yükselmişti. Dallı, 1959 yılında Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanlığı, 1965/1969 döneminde milletvekilliği ve bir süre de ticaret bakanlığı yapmıştı. Vehbi Koç, kendisi gibi başarıya kademe kademe ulaşmış olan Ahmet Dallı'ya çok değer veriyor ve önemli bulduğu konularda onun görüşünü almaya özen gösteriyordu. Bunun içindir ki, Ahmet Dallı, kuruluşunda Koç Holding'in murakıplığını üstleniyor ve bu görevi Akbank'a katılınca kadar sürdürüyordu...

Vehbi Koç, çok yakın bir arkadaşını kaybetmiş olmanın teessürü içinde onu şu duygularla hatırlamaktadır: "Ahmet Dallı Bey, hangi alanda olursa olsun, ele aldığı işi büyük bir sorumlulukla sonuçlandırır. İlini ve iş ahlakını maddi ölçülerden daima üstün tutardı. Varlığını Türk Eğitim Vakfı aracılığı ile Türk gençliğinin yetişmesine bırakmış olması onun faziletli karakterinin bir eseridir."

1971 yılına girildiğinde memleketin içinde bulunduğu durum gene umut verici değildi... İktidar partisi ikiye bölünmüş, bütçe Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde reddedilmişti. Yeni bütçenin hazırlanması ve kabulü dört aylık bir zaman almıştı. 16 Haziran 1970'teki işçi olayları yüzünden İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmişti. Sağ-sol çatışmaları memleketin bütünlüğünü tehdit etmeye başlamıştı. 10 Ağustos devalüasyonu ve vergi kanunları, ekonomik ortamın düzelmesi yerine daha da bozulmasına sebep olmuştu. Bütün bunlar da, 12 Mart 1971 muhtırası ile Adalet Partisi'nin iktidarı bırakması ve ülkenin, Nihat Erim'in "teknokrat"lar hükümeti ile baş başa kalması sonucunu getirmişti.

Yirmi yıl önce yaşanmış olan bu olaylar incelenirken, Vehbi Koç'un o günlerde yapmış olduğu yorumların bugün bile geçerliliğini devam ettirmesi karşısında şaşırılmamak mümkün değildir!

8 Nisan 1971 yılında Tarabya Otel'i'nde düzenlenen Anadol ve Ford Bayiler Toplantısındaki konuşmasında Vehbi Koç memleketin içinde bulunduğu sorunları incelemiş ve; "Şirketlerin en büyük ortağı devlettir... Vergi tahsilatının çoğaltılması vergi nispetleri artırılarak değil, vergi kaçakları önlenerek sağlanmalıdır... Yatırımları teşvik edici tedbirler alınmadığı taktirde, çok kısa bir süre sonra ciddi işsizlik sorunları ile karşı karşıya kalınacaktır... Bir memleketin en büyük gücü yetişmiş insan varlığıdır. Yapılacak reformlarla gençlerin öğrenime aksamadan devam etmeleri ve memleketin ihtiyacı olan teknik elemanların en iyi şekilde yetiştirilmeleri sağlanmalıdır" demişti. Tıpkı, 1990'lı yıllarda, aydınlarımızın, politikacıların ve işadamlarının tekrarladıkları istekleri gibi... Vehbi Bey bu dileğini belirtirken "demokratik rejimin" ve "hür teşebbüs" düzeninin korunması gereğini vurgulamayı da ihmal etmemişti. "Bütün bunları yaparken, hür teşebbüs düzeninin iktisadi hayatın dayanağı ve demokratik rejimin teminatı olduğunu bir an için dahi unutmamalıyız. Milleti birbirinden ayırt edici ve halkın bütünlüğünü bölücü tutumları her şekliyle tehlikeli bulmalıyız. Saadet içinde yaşayan bir Türkiye yaratmak ve hür teşebbüs nizamının devamlılığı için tesirli olacak bütün teşebbüsleri desteklemeliyiz... özgürlüğümüzün kıymetini bilelim!"

Vehbi Koç, bu mesajı ile, kuruluş hazırlıkları tamamlanmış olan Türk Sanayici ve İşadamları Derneği'nin "hür teşebbüs nizamının devamlılığı için tesirli olacak teşebbüsler" arasındaki yerini kısa zamanda alacağına dikkatleri çekiyordu... Nitekim 1 Ağustos 1971 günü TUSİAD bir bildiri yayımlamış, ulusumuza, Türkiye'nin kaderini

etkileyecek yeni bir döneme girildiğini belirtmeye çalışmıştı. Bildiride, derneğin; "Anayasamızın öngördüğü karma ekonomi prensiplerine ve Atatürk ilkelerine uygun olarak Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınması ve Batı uygarlık seviyesine çıkarılmasına hizmette bulunmak" amacı ile kurulduğu belirtiliyor ve yurt kalkınmasında endüstrileşmenin sürükleyici bir sektör olduğu vurgulanıyordu... Ödedikleri vergiler ve yarattıkları iş hacmi ile ülke ekonomisine önemli katkılar yapan yüze yakın sanayici ve işadamından oluşan TÜSİAD'ın, aralarında benim de bulunduğum bir çalışma grubunca hazırlanan bu ilk bildirisinde aşağıdaki konulara önem verildiği açıklanıyordu:

* Atatürk ilkeleri içtenlikle savunulmalı ve uygulanmalıdır.

*Hür teşebbüs iktisadi hayatın dayanağı ve demokratik rejimin teminatıdır.

*Sermaye, emek ve teşebbüs birbirlerini tamamlayan ana unsurlardır.

* Karma ekonomi düzeni ticari ahlaka ve sosyal adalet ilkelerine uymakla yürütülebilir.

*Hızlı nüfus artışı yeni iş sahaları açılmasını ve verimli yatırımlara girişilmesini gerektirmektedir.

*Vergi kaybını önleyici tedbirlerin uygulamaya konması için her türlü destek verilecektir.

*Geleceğimizin ümidi olan Türk gençliğinin çağdaş bilgilerle donatılmasını engelleyen şart ve unsurların giderilmesine yardımcı olunacaktır.

*Basın özgürlüğü çerçevesinde ahlak yasasına ve demokratik rejime saygı gösterilecek, şeref ve haysiyetlere tecavüz eden anlayışa karşı çıkılacaktır.

Vehbi Koç'un; Nejat Eczacıbaşı, Sakıp Sabancı, Selçuk Yaşar, Feyyaz Berker, İbrahim Bodur, Osman Boyner, Muzafer Gazioğlu, Raşit Özsaruhan, Ahmet Sapmaz, Hikmet Erenyol ve Melih Özkat gibi Türk özel sektörünün diğer öncü temsilcileri ile kurulmasını gerçekleştirdikleri TÜSİAD, 1970'li yıllarda, iş dünyasının ve kamuoyunun desteğini arkasında hissettiği girişimlerde bulunmuş ve etkili bir baskı grubu olmayı başarmıştı.

*

Şahap Kocatopçu TÜSİAD'ın kurulması fikrinin doğmasında iki ayrı olayın etkili olduğunu belirtmektedir. Kocatopçu'ya göre bunlardan birincisi 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra yapılan İstanbul Sanayi Odası seçimlerinde Vehbi Koç'un meclis, Nejat Eczacıbaşı'nın da yönetim kurulu başkanlıkları senaryosunun gerçekleşmemiş olması idi. İkinci gelişme ise, Odalar Birliği dışında oluşturulan Türk İşadamları Heyetinin 1963 Ekim ayında Atina'yı ziyaretlerinde ortaya çıkmıştı. Heyet, Vehbi Koç'un başkanlığında Nejat Eczacıbaşı, Reşat Aksan, Behçet Osmanağaoğlu, Reşid Egeli ve Şahap Kocatopçu'dan oluşuyordu. Türk ve Yunan işadamları Ortak Pazar'a girme hazırlıklarını planlama gayreti içindeydiler. Bu çalışmalar, Yunanlılar için, bağımsız "Yunan Sanayi Federasyonu" bünyesinde yönlendiriliyordu. Yapılan temaslardan, benzer bir kuruluşun Türkiye'de de meydana getirilmesinin yararlı olacağı anlaşılmıştı. Şahap Kocatopçu görüşünü şöyle açıklamaktadır: "öyle sanıyorum ki, bu görüşmeler bizde de bağımsız bir kuruluşu oluşturma fikrinin kuvvetlenmesine sebep oldu. Bu düşünceler TÜSİAD'ın oluşmasında bir ön adımdı."

*

TÜSİAD'ın ilk Yönetim Kurulu Başkanı ve Tekfen Grubunun üç liderinden biri olan Feyyaz Berker'in Vehbi Koç'la yakın teması TÜSİAD'ın 1970'teki kuruluş çalışmaları ile başlamış ve Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı faaliyetleri ile de devam edegelmiştir. Yirmi beş yıllık bir işbirliğinin bıraktığı izlere göre, Feyyaz Berker Vehbi Bey'i şöyle anlatmaktadır:

"Az konuşan fakat dinlemesini bilen, kendisini ve yaptıklarını övmekten hoşlanmayan, tevazuunu hiçbir ortamda kaybetmeyen, başkaların çekiştirmeyi sevmeyen nadir yaradılıştaki bir kişiliğe sahiptir." Berker'in TÜSİAD'ın kuruluş dönemindeki bir anısı da şöyledir: "Abdullah Lokantası'nda kurucularla birlikte son bir toplantı yaptık. Ayrılırken, Vehbi Bey koluma girdi ve bana, 'Desene bugün laf üretme fabrikası kurmaya karar verdik' dedi! Vehbi Bey'in TÜSİAD'ı böyle değerlendirmesi bana çok ilginç gelmişti."

*

Türk Eğitim Vakfı Başkanı Vehbi Koç, 27 Ekim 1971 günü yaptığı basın toplantısında Vakfın daha çok sayıda genci okutabilmesi için yeni bir uygulamaya başlanacağını açıklıyordu. Cenazelere gönderilen çelenklerdeki çiçekler, daha solmadan mezarların üzerinde yağmalanıyor, bunlar için sarf edilen paralar heba olup gidiyordu. Eğer cenazelere gönderilecek çelenklere sarf edilecek paralar Türk

Eğitim Vakfı'na bağışlansa, çok daha fazla gence burs verme imkânı doğacaktı. Vehbi Bey böyle bir uygulamayı 1968 yılında Stockholm'e yapmış olduğu seyahatte öğrenmişti. "Çiçek Fonu" fikri ilk defa İsveç'te doğmuştu. 1917 yılında ölen ünlü mimar Ludwig Hedi'nin cenazesine doksan bir ayrı çelenk gönderilmişti. Hedi'nin kızı, çelenklere harcanan paralarla daha hayırlı işler yapılabileceğini düşünmüş ve 1921 yılında Stockholm'de "Çiçek Vakfı"nın kurulmasını sağlamıştı. Vehbi Bey çiçek bağışları için ayrı bir vakıf kurulması yerine, bu fonun Türk Eğitim Vakfı bünyesinde toplanmasını arzu ediyordu.

Böylece, hem ayrı bir vakıf kurma külfeti olmayacak, hem de toplanan paralar yerleşmiş ve çalışan bir sistem içinde gençlere burs olarak verilebilecekti. Vehbi Bey, kendine has "önce danış sonra uygula" sistemini bu konuda da işletmiş, hem kamuoyunun tepkisini almamak hem de çiçekçilerin itirazlarını hafifletmek için bazı tanınmış gazeteci-yazarların görüşlerine müracaat etmişti. Bunlar; Hürriyet'ten Necati Zincirkıran, Cumhuriyet'ten Ecvet Güresin ve Milliyet'ten Abdi İpekçi idi. Fikrin olgunlaşması ve uygulamanın Türk Eğitim Vakfı bünyesinde yapılması çalışmaları 1971 yılı sonlarına kadar sürmüştü...

*

31 Aralık 1971 yılbaşı gecesi Emin Aktar'ın eşi ve Vehbi Koç'un kız kardeşi Hüsniye Aktar ani olarak vefat etmişti, ölüm haberini veren gazete ilanlarında, arzu edenlerin çelenk gönderme yerine Türk Eğitim Vakfı'na çiçek bağışı yapabilecekleri yazılmıştı... Vehbi Koç, "böyle bir davayı kız kardeşimin vefatı ile başlatmış olmayı Allah'ın ilahi takdiri olarak kabul ettim" diyor ve bu teşebbüsün Türk Eğitim Vakfı yaşıdıkça devam edeceğine olan inancını tekrarlıyordu... 1994 yılında, TEV'in "çelenk fonunda" 25,3 milyar lira toplanmış ve 1994/95 ders dönemi için sağlanan burs sayısı da 4.230 gence ulaşmış bulunmaktadır...

*

Vehbi Koç'u "arkadaşım" diye tanıtan gazeteci-yazar Mehmet Barlas, bir röportajını şöyle tamamlamıştı: "Koç, geçmişi ile bugün arasındaki çok farklı uzaklığın ve benzemezliğin bütün çelişkilerini kişiliğinde taşımaktadır... Orta halliler için, zenginliğin sembolü olan şeyler hakkında soru sorulduğu zaman cevap vermez... Mesela 'kaç tane otomobiliniz var?' deyince, mümkün olsa 'benim otomobilim yok, dolmuşla gezerim' demeyi tercih eder... Çünkü bakkal dükkânından başlayan ticari yaşamı, otomobil sahibi olmayı zenginlik biçiminde göstermiştir... Özel yaşamında bu çeşit zenginliklere sahip gibi görünmenin kamuoyunun dikkatini çekeceğinden ürker! Fakat, Koç

Holding'in milyarlarca liralık cirosunun açıklanmasında bir başarının iftiharını duyar..."

*

Vehbi Koç artık, Koç Topluluğunun "kurumlaşması" için yaptığı teşebbüsleri iş ilişkileri devam eden yabancı şirketlerin üst kademe yöneticilerine de anlatmak ve onlara: "Bu müesseseyi ben kurdum, şimdi 'genç kuşağı' gelecek için hazırlıyorum" mesajını vermek istiyordu.

Böyle bir buluşma, 1971 yılı Ekim ayında, Londra'da Ford Motor Company'nin Başkanı Henry Ford II ile gerçekleşmişti. Grosvenor House Otelinin Ford Şirketi'ne ait dairesinde gerçekleşen buluşmada, Vehbi Bey, "Ben bir program dahilinde üzerimdeki vazifeleri genç kuşağa devrediyorum. 43 yıldır çalıştığımız Ford Kumpanyası Başkanı'na genç arkadaşlarımı tanıştırmayı görev sayıyorum" diyerek Rahmi Koç, Doğan Gönül ve beni takdim ediyordu. Bu buluşmaya, "kıdemlileri" temsilen Ford cephesinden, sonra ünü dünyaya yayılan Lee Iacocca, Koç cephesinden de Bernar Nahum katılmışlardı. Vehbi Koç bu buluşma ile ilgili izlenimlerini "Bizden Haberler" dergisine şöyle anlatmıştı: "Henry Ford ile oteldeki özel dairesinde mükellef bir öğlen yemeği yedik. Bu vesile ile 1956 yılında gerçekleşmiş olan ilk buluşmamızın anılarını hatırladık. Henry Ford bana gümüş bir tabak armağan etti. Bu nazik davranışlar bize verilen önemi gösteriyordu. Şimdi, büyük emekle meydana getirdiğimiz Koç Holding'i yaşatmalarını ve daha ileriye götürmelerini, başta Rahmi Koç olmak üzere bütün arkadaşlarımdan rica ediyorum. Onların da kendilerinden sonra gelecek gençlere, bizim gibi temiz ve itibarlı bir müessese teslim etmelerini diliyorum."

*

Sakıp Sabancı, Vehbi Koç'a hayranlık duyduğunu belirtirken, bu duygusunu,beraber yaşadıkları bir olay ile kuvvetlendirmeye özen gösterir. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Senatosunun Vehbi Koç ile Sakıp Sabancıya "fahri doktorluk" payesi verme kararı üzerine, Sabancı, Vehbi Koç'u Eskişehir'deki törene beraberce gitmeye davet etmişti. O günlerde Sabancı'nın Cadillac marka limuzini dillere destandı, içinde televizyonu, telefonu, hatta bir de "barı" bulunuyordu. Sakıp Sabancı: "Ağam siz benim çalışma tempomu bilmiyorsunuz! Ben yolda da; çalışmak, çalışmak, çalışmak istiyorum! Bu otomobili onun için getirttim. Bir yerden bir yere giderken arkadaşlarımla toplanıyoruz, zamandan kazanıyoruz!" diyerek otomobilinin propagandasını yapıyordu... İşte, Eskişehir'deki törene bu otomobille

gidilmişti. Dönüşte, Vehbi Koç da Sabancı'yı "çalıştırmaya" karar vermişti! Sakıp Sabancı olayı şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Bey bizlere, yol boyunca Iacocca'nın kitabından özetlenmiş bölümler okuttu. Kitap henüz Amerika'da yayımlanmamıştı. Bunları Vehbi Bey bize niye okutuyor diye hayret içindeydim. Sonra Iacocca'nın kitabı çok meşhur oldu. Bu kitaptan çıkarılacak dersleri görünce, Vehbi bey'in çalışma şekline hayranlığım arttı."

*

Ege Cansen, Vehbi Koç'un çevresindeki uzak yakın herkese "doğru misal olma ilkesini" kafasına koyduğunu belirterek şu yorumu yapmaktadır: "Vehbi Koç denince toplumda Türkiye'nin en zengin adamı çağrışımı olur. Zengin denince de müthiş bir ihtişam içinde yaşayan bir insan tahayyül edilir. Bu açıdan bakılırsa, Vehbi Koç kesinlikle Türkiye'nin en zengin adamı değildir."

*

1971 yılı Türk iş âlemi için zor bir dönem olmuştu. Ekonomiye güç kazandıracak olan yatırımlar 10 Ağustos 1970 kararlarından sonra yavaşlamış ve son dönemde tamamen durma noktasına gelmişti. Uygun iklim şartlarının sağladığı tarımsal üretimdeki yükseliş ile işçi dövizleri girişindeki artışın piyasaya getirdiği canlılığın geçici olacağı biliniyordu. Bu ortamda, 1971 yılı Aralık ayında Türk Sanayicileri ve İşadamları Konseyi, Vehbi Koç'un başkanlığında toplanıyor ve bir durum değerlendirmesi yapıyordu. O tarihte, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında beşyüz milyon doları aşan bir döviz rezervi bulunmaktaydı. TÜSİAD, bu kaynağın önemli bir kısmının, gerekli teşvik tedbirleriyle beraber kalkınma planlarında öngörülen yatırım sahalarına yöneltilmesini istiyordu. Bu taktirde istihdam imkânlarının gelişeceği, üretimin çoğalacağı, sınai ve ticari faaliyete geçecek yeni kuruluşlarla devlete vergi ödeme gücünün doğacağı ve üretim artışı ile de fiyatların dengesiz bir şekilde yükselmesinin önleneyeceği belirtiliyordu. TÜSİAD Konsey Başkanı Vehbi Koç, 2. Nihat Erim hükümetine sunulan bu raporda ayrıca; ihracatın geliştirilmesi ve ihracat içindeki sınai mal payının artırılmasını sağlayacak tedbirlere öncelik verilmesini istiyordu.

*

Vehbi Bey, Koç Topluluğu'na devamlılık sağlayacak girişimlerin başında "halka açılmanın" bulunduğuna artık inanmıştı. Bunun içindir ki; 1961 yılında Aygaz'ın, 1963 yılında Koç Holding'in ve 1970 yılında da Kav Şirketi'nin hisselerinden bir bölümü toplulukta çalışanlara ve

halka satılmıştı... Halkı büyük çapta ortak etme girişimi ise, 1974 yılında, Koç Yatırım ve Sanayi Mamulleri Pazarlama şirketinin kurulması ile gerçekleşmişti. Kuruluş döneminde, şirket sermayesinin yüzde 56'lık bölümü 11.000'i aşan sayıda ortak tarafından karşılanmıştı... 1974 yılında iş başına gelen Bülent Ecevit hükümetinin programında "halk sektörü"nden bahsedilmesi, bu kavramı kamuoyunda tartışmaya açmıştı. Ayrıca, aynı yıl, özel sektör şirketlerinin "halka açılma" girişimlerinin yaygınlaşması Ecevit'in "halk sektörüne" karşı Türk özel sektörünün bir karşı girişimi gibi gösterilmek istenmişti. Aşırı solcu yazarlar ise daha ileriye giderek, "halka açılmayı" halk tasarruflarının özel sektörce istismar edilmesi şeklinde yorumlamışlardı. Halbuki "ortaklık" kavramı insanlık tarihi ile yaşıttı. Belirli bir ürünü yetiştirmek veya üretmek konusunda kazanılan bilginin trampa edilebilmesi "ortaklık" fikrinin doğmasına sebep olmuştu. Zaman içinde, büyük sermaye gerektiren projelere yönelme ihtiyacı da, halka hisse senedi satışını zorunlu hale sokan bir gelişme olarak benimsenmişti... Ülkemizde, halk tasarruflarının güvenilen projelere ve girişimcilere yönelme arzusu hissedilmeye başlandığı için de, Koç Holding'te "halka açılma" teşebbüsünün yaygınlaştırılması görüşü çoğunluk kazanmıştı. Ancak, Koç Holding'in yıllar boyu deneyim kazanmış bazı yöneticileri, halka açılmanın, Koç ailesini ve topluluk yönetimini alışılmamış bazı sorunlarla karşı karşıya bırakacağına dikkatleri çekiyorlardı. Çünkü her yeni pay sahibi kendisine hesap verilmesini isteyecek, şirket genel kurullarında alışılmamış sorulara muhatap olunacaktı.

İlginçtir ki, "hesap alan patron" durumunda bulunan Vehbi Koç, halka açılarak "hesap veren patron" durumuna düşmekten korkmamış ve tercihini daima "halka açılma" istikametinde kullanmıştı... Koç Yatırım ve Pazarlama Şirketinin kurulmasını teşvik eden bir görüş de, gittikçe yaygınlaşan "taksitli satışlara" destek verecek bir finansman kuruluşunun nüvesini oluşturmaktı, özellikle sanayileşmiş ülkelerde taksitli satışları finanse eden şirketlerin üretici firmalara sağladıkları destek dikkate alınarak, Türkiye'de de bu modelin devreye girmesi istenmişti. Neticede, yeni yatırım projelerine katılacak ve hissedarlara, şirketin kuruluşunu izleyen yılda bile temettü dağıtabilmek için pazarlama faaliyetine başlayacak olan Koç Yatırım ve Pazarlama şirketi 1974 yılı Nisan ayında resmen kurulmuş oluyordu... Ancak, bizde yasalar imkân vermediği için, bu şirketin, Batı'daki örnekleri gibi alıcıya uygun şartlarla finansman imkânları sağlaması mümkün değildi... Ne yazık ki, aradan yirmi yıllık bir süre geçtikten sonra, bu hedefe, ancak 1994 yılı sonunda ulaşmıştır...

Bu arada "halka açık şirketlerin" genel kurullarına katılan bazı hissedarların davranışları, ellerinde tek bir hisse senedi bulunsa dahi,

yönetimlerin umulmadık soru ve sorunlarla karşılaşmasına sebep olmakta, davalar açılmakta ve bu sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu olaylar karşısında "halka açılmayı" sakıncalı bulanlar "biz söylememiş miydik?" diyerek haklı olduklarını ispat etmek istemektedirler... Ancak Vehbi Bey bu konuda da demokratiğini korumaya devam etmekte, "Kötü niyet olmadığı taktirde yönetimlere zorluk çıkaran hissedarların genel kurullardaki davranışlarını hoş karşılamak gerekir. Ben, bazı tenkitlerin yerinde yapıldığına ve bunlardan yararlanılması gerektiğine inanıyorum" demektedir.

*

Yıllar önce satın aldığı Anadol'un radyosuna ilave bir bedel istendiği için Ankara'daki Otokoç şirketiyle anlaşmazlığa düşen Mustafa Öztürk isimli bir vatandaş kendisine yapıldığını sandığı haksızlığın intikamını almaya karar verince, 1980'li yılların başında, Koç Topluluğu'nun halka açık şirketlerinde ilginç olaylar yaşanmıştı... Öztürk, Koç Holding, Koç Yatırım, Garanti Bankası gibi şirketlerin hisse senetlerinden birkaç tane satın alarak bu şirketlerin genel kurullarına girmeyi başarmış, verdiği önerge ve açtığı davalarla toplantıları sabote etmeye uğraşmıştı... Bu mücadeleden ben de nasibimi almıştım! Açtığı dava yüzünden yurt dışına çıkışım bir süre engellenmişti... Mustafa Öztürk, Koç Holding'in bir hissedarlar toplantısında söz alarak Vehbi Koç'u da uyarmaya çalışmıştı: "Vehbi Bey! Siz iyi yürekli bir Müslüman olduğunuz için etrafınızda toplanmış fesat insanların kötülüklerini fark etmiyorsunuz! Bakınız, (eliyle faaliyet raporunun kapağını göstermişti) burada Koç'un 'K' harfini çerçeveleyen kocaman bir 'üçgen' var.. Bu üçgen masonların alâmetidir... Siz, hâlâ, etrafınızın masonlarla kuşatıldığının farkında değilsiniz... Bir ortağınız olarak sizi uyarıyorum!" Mustafa Özkök, engellemelerini ölünceye kadar sürdürmüş ve onun katılacağına bilindiği toplantılara daha dikkatle hazırlanılmıştı. Allah rahmet eylesin...

*

On beş yıl Koç Yatırım'ın yönetim kurulu başkanlığını üstlenmiş olan Vehbi Koç, şirketin bugünkü durumunu şöyle değerlendirmektedir: "Bu şirketi kurarken hissedarlarımıza kısa zamanda kâr dağıtabilmek için yatırım ve pazarlama olarak iki çalışma alanı çizmiştik. Bu suretle, kuruluşun ilk senelerinde, hissedarlarımıza temettü dağıtma imkânı bulmuş olduk. Bugün, pazarlama faaliyetine devama gerek kalmadı. Yatırım çalışmaları ise şirketlerin sermaye tezyitlerine katılarak devam ediyor. Böylece, para değerindeki dalgalanmalara karşı şirketin bünyesini kuvvetlendiriyor, hisse senetlerinin değer kazanmasını temin ediyoruz. Hedefimiz, ortaklarımızın bize olan

güvenlerinin devam etmesini sağlamaktır."

*

Türkiye'de, aile şirketlerinin çalışanlara ve halka açılmasını başlatmış olan Vehbi Koç'un bu "öncü davranışı", bana, daima "Taş Çorbası" hikâyesi hatırlatmıştır...

Evvel zaman içinde, askerın biri birliğini kaybetmiş, bilmediği yollardan giderek sığınacağı bir köy aramaya koyulmuş ve sonunda, aç ve yorgun, bir köye ulaşmayı başarmış. Asker, karşısına çıkan ilk evin kapısını çalmış ve kapı aralığından başını uzatan yaşlı kadından biraz yiyecek istemiş... Yaşlı kadın; "halimi görüyorsun, benim yiyeceğim yok ki sana vereyim!" demiş ve kapıyı askerın yüzüne kapatmış. Asker, çaresizlik içinde ulaştığı ikinci evin kapısını açan yaşlı kadından da; "Ben günlerdir ekmek yüzü görmedim. Senin rızkını Allah versin!" cevabını almış... Üçüncü evin kapısını bir çocuk açmış ve askerın yakaran sözlerini dinledikten sonra annesine; "Kapıda bir asker amca var, bizden boş bir kazan istiyor!" diye seslenmiş... Anne de oğluna; "bahçede kuyunun yanında duran boş kazanı al, sen de askerle beraber git, işi bitince kazanı geri getirin" tembihatında bulunmuş... Asker ve çocuk, kazanı kulplarından tutarak dere kenarına taşımışlar, çalışırıpı toplayarak yaktıkları ateşin üstüne koca kazanı oturtmuşlar... Asker, matarası ile dereden taşıdığı suyu doldurduktan sonra kazanın dibine yedi tane taş yerleştirmiş, kendisini hayretle seyreden çocuğa da; "Taş çorbası yapıyorum, keşke biraz tuzumuz olsa!" dileğini açıklamış... Çocuk da koşarak evine gitmiş ve annesine; "Anne, anne! Asker amca 'Taş çorbası' yapıyor, biraz tuz versene!" demiş... Köyde "Taş çorbası'nın" yapıldığını duyan genç ve ihtiyarlar dere boyuna koşmuş ve elindeki kuru bir dal parçası ile kaynayan suyu karıştıran askeri seyre dalmışlardı... Sonra, hepsinin aklı başına gelmiş ve köşe bucakta unutulmuş, biraz bulgur, birkaç parça kuru ekmek, üç dört baş kuru soğan, patates, pancar ve mısırı evlerinden getirerek kazana atmışlar... Çorba, pişip kıvama geldikten sonra, bizim asker, kazanın etrafında bekleşen köylülere; "Sağ olasınız! Çorbamız pişti! Ben bu çorbayı tek başıma yiyip bitiremem. Haydi! Kaşıklarınızı alıp gelin de beraberce 'kaşık çalalım'" demiş... O günden beri de, o köyün insanları, böylesine tadı güzel çorba içmediklerini birbirlerine anlatıp durmuşlar...

İşte Vehbi Koç da, Koç şirketlerinde halka açılmaya yönelerek, tıpkı "Taş çorbasında" olduğu gibi, beraberce ulaşılan bir başarıyı ve onun bereketini, ortaklarıyla paylaşmayı başlatmış bulunmaktadır...

*

9 Şubat 1972 tarihi, Vehbi Koç'un hayatına hüznünlü bir gün olarak geçmişti. 1950 yılından beri Vehbi Koç'un sanayie yönelmesinde büyük katkısı bulunan Adnan Berkay yedi yıl süren bir mücadeleden sonra ecele teslim olmuştu. Türkeli, Türkay, Arçelik, Demir Döküm, Simko, Türk Siemens Kablo şirketlerinin yönetimlerinde önemli görevler üstlenmiş olan Adnan Berkay, Koç Topluluğuna kamu kesiminden geçmiş birikimli elemanlardan biriydi.

Adnan Berkay kimya yüksek mühendisi olarak Almanya'da öğrenimini bitirip yurda döndükten sonra, Uşak Şeker Fabrikası Müdürlüğünden başlayarak Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası, İzmit Sellüloz ve Kağıt Fabrikaları Genel Müdürlükleri gibi büyük sanayi kuruluşlarının başında bulunmuştu. Sümerbank Kimya Seksiyonu Müdürü olarak da memleketimizin kimya sanayiine yöneldiği yıllarda önemli görevler üstlenmişti. Adnan Berkay'ı hatırlayanlar onun insanlık meziyetlerini, dürüst, mütevazı ve nazik kişiliğini hiçbir zaman unutmamışlardır.

İşte, böyle değerli bir iş arkadaşını kaybetmek Vehbi Bey'i içten gelen duygularla üzmüş ve ona Koç şirketlerinin yönetim kadrolarının bu gibi kayıplardan daha az etkilenmesi için tedbirli olunması gereğini hatırlatmıştı...

"En değerli varlığımız yetişmiş insan gücümüzdür" düşüncesi artık Vehbi Koç'un gündeminde öne çıkıyor ve Koç şirketlerindeki gençlerin sistemli bir şekilde yetiştirilmeleri konusunda Suna Kırac ve Filiz Ofloğlu'nu sıkıştırıyor ve onları devamlı çalıştırıyordu.

*

1972 yılı Şubat ayında yapmış olduğu yeni bir Avrupa seyahatinden Vehbi Bey, gene birçok şeyden etkilenecek ve öğrenerek dönmüştü. Avusturya'nın Tirol bölgesindeki Seefeld kasabası Vehbi Bey'in kış aylarında yaptığı tatil için ideal bir ortam oluşturunuyordu. Denizden bin iki yüz metre yükseklikteki bu kış sporları merkezi, 1964 yılında Kış Olimpiyatlarının bir bölümüne ev sahipliği yapmış ve ününü dünyaya duyurmuştu.

1972 yılı Kış Olimpiyatları Japonya'da yapıldığı için, Vehbi Koç, bu ziyaretinde televizyonun nasıl etkili bir yayın aracı olduğunu bizzat görmüş ve anlamıştı. Türkiye'de yalnız Ankara ve İstanbul'da izlenmeye başlanmış olan televizyonun, Seefeld kasabasında her gün hem de renkli olarak, Japonya'da yapılan Kış Olimpiyatlarını yayımlaması Vehbi Bey'i şaşırtmıştı. Dünyadaki olayları görüntüleri ile izlemek Vehbi Koç'a büyük keyif veriyordu... O günlerde, Avusturya Olimpiyat Komitesi, profesyonelliğe bulaştığı iddiası ile ünlü kayakçı

Karl Schranz'ı yarışlardan çekmiş ve bu olay Avusturya'da büyük tepkilere sebep olmuştu. Vehbi Bey bununla ilgili anısını da şöyle anlatmaktadır: "Bu karar halk nezdinde büyük öfke yaratmış, televizyon ve gazeteler bu kararı verenlere karşı yoğun bir kampanya başlatmıştı. Kayakçının yarışlara katılmadan Viyana'ya dönüşünde ona gösterilen ilgiye hayret etmiştim. Karşılama törenine Başbakan ve Viyana Belediye Başkanı katılmış, olayı televizyon naklen yayımlamıştı." Vehbi Koç, bu seyahatinde televizyonun gücünü ve insanlar üzerindeki etkisini anlamış ve "televizyon Türkiye'ye de girdi! Televizyon tutkusu sigara ve içki alışkanlığına benziyor. Artık kimse bundan kendini kurtaramaz" diyordu.

*

Vehbi Koç, dünyada olup bitenleri ve yeni gelişmeleri izlemesiyle etrafındakileri her zaman hayrete düşürmüştür... Altemur Kılıç, 1954 yılında, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Müşaviri olarak Türkiye'de televizyonun kurulması yolunda ilk araştırmaları başlattığı dönemde Vehbi Koç'un kendisini ziyarete gelmesini hiç unutmamaktadır.

"(...) Mutadı olduğu üzere hemen sadede geldi; 'Söyle bakalım bu televizyon işi nedir?' diye sordu ve benim söylediklerimi not almaya başladı. Kendisine, önümüzdeki yıllarda, uydular geliştikçe televizyonun evrensel bir boyut kazanacağını izah ettim. O da bana; 'bu işe girmemi mi tavsiye ediyorsun?' diye sordu. Böylece Vehbi Koç'un yeni gelişmelere gösterdiği ilgiye büyük bir hayranlıkla şahit olmuş bulunuyordum."

*

1973 yılı Kasım ayında Vehbi Koç'un "Hayat Hikâyem" adlı kitabının baskı işlemleri tamamlanmış ve piyasaya çıkmıştı. Kitap basında ve iş çevrelerinde ilgi ile karşılanmıştı. Kısa zamanda üçüncü baskı yapılarak otuz bin kitabın satılmış olması Türk okuyucusu için de bir başarı göstergesiydi. Kitap geliri Türk Eğitim Vakfı'na bırakıldığı için Vehbi Bey satışları yakından izliyor ve özellikle Koç Topluluğu bayilerinden gelen bağışları ismen takip ediyordu.

*

Şevket Süreyya Aydemir, Vehbi Koç'un kitabı ile ilgili olarak şu değerlemeyi yapmıştı: "Vehbi Koç'u tanırım. Onun hayat hikâyesinde tesadüflerin ve maceranın yeri yoktur. Bu hikâye, bilebildiğim kadarıyla, işi bütün cepheleri ile önceden düşünmenin, hesaplılığın, işe kendini verişin ve insan denen potansiyeli değerlendirmeyi

bilmenin tecrübelerini nakleder. Toplumdan aldıklarını, müesseseler şeklinde, kültür, sağlık tesisleri şeklinde, birikmiş tecrübeler şeklinde topluma ödemek, Koç'un şahsiyetinin ayırt edici vasfıdır. Bu kitapta bu şahsiyet özelliğinin bütün örnekleri ortaya serilmiştir."

*

Vehbi Koç kitabı yazış nedenlerini açıklarken şöyle diyordu: "Ben Cumhuriyet devrinde yetişen bir işadamıyım. Elli yılı aşan iş hayatımı kaleme almayı ve bizden sonra geleceklere hatıra olarak bırakmayı çoktandır tasarlamakta idim... Bu isteğimi Cumhuriyetin ellinci yılı olan bugünlerde gerçekleştirebildiğim için çok memnunum. Bu kitabın okuyucuları yarım yüzyılı geçen bu tecrübeler dağarcığında kendilerine ilham verecek veya yollarına ışık tutacak birkaç satır bulurlarsa benim için ne mutlu..."

*

Vehbi Bey yetmiş yılı aşan hayatında birçok ölüm olayı ile karşı karşıya kalmıştı... Önce babasını, yıllar sonra annesini, yakın akrabalarını, dostlarını ve iş arkadaşlarını kaybetmişti. Vehbi Bey, Allah'a olan inancı ve dinine duyduğu bağlılık ile, ölümü, değiştirilmesi mümkün olmayan bir "son" olarak kabulleniyordu... Ona göre "cennet ve cehennem" insanların kendi düşünce dünyalarında yarattıkları hayali inanışlardı. "Ben herkesin kendi inancına saygı duyarım, bunları onlarla tartışmam", diyerek bu konudaki hoşgörüsünü belirtiyordu... Vehbi Bey 1973 yılı Mart ayında, kırk yedi yıllık eşi Sadberk Hanım'ın, yaşamını daha uzun bir süre devam ettiremeyeceğini hissetmeye başlamıştı... Kendine ve ailenin bütün fertlerine büyük bir feragatle bağlı kalmış ve gerektiğinde sahip olmuş bir hayat arkadaşını kaybetmeyi düşünmek bile Vehbi Bey'e büyük ızdırar veriyordu...

Sadberk Hanım'a kanser teşhisi konulduğu günlerde, elim sonucun kaçınılmaz olduğu ailece biliniyordu. Bu acı gerçeği Prof.Dr Siyami Ersek Fındıklı'daki Koç Holding binasına gelerek Vehbi Koç'a ve Suna Kırac'a açıklamıştı. Aile fertleri aralarında söz vererek hastalığın adını Sadberk Hanım'a hissettirmemeyi kararlaştırmışlardı... Vehbi Bey çocuklarına kesin talimat vermişti, "Annenizin sağlığı için her şeyi yapacağız, en yetenekli doktoru, en iyi hastaneyi bulalım." Nitekim, danışma ve konsültasyonlardan sonra, Vehbi Bey başta olmak üzere çocuklar ve damatlarla beraber Londra'ya gidilmiş ve Mart ayında ilk müdahale gerçekleştirilmişti...

*

Sadberk Hanım'ın Londra'daki tedavisine devam edildiği günlerde, Tuğrul Kudatgobilik tatilini geçirmek üzere Londra'dan İstanbul'a gelmişti... "Dönüş günüm yaklaşmıştı... Hem veda etmek hem de Sadberk Hanım'a gönderilecek bir şey olup olmadığını sormak için Vehbi Bey'i ziyaret etmiştim. Vehbi Bey, 'bu gece konuşur yarın sabah sana haber veririm.' demişti. Haber gelmiş, ben de Divan Oteli'nden, bir naylon torba içine konmuş olan, üç kilo tutar tutmaz, yemyeşil sakız kabaklarını teslim almıştım. Ancak, bir sorun vardı!. Ben, geldiğim gibi Londra'ya Anadolu otomobilimle dönecektim. Yol dört gün sürecekti. Bu durumda, kabakları taptaze götürmem mümkün olmayacaktı. Bir buz kutusu alarak sorunu halledebileceğimi anlamıştım. Nitekim, öyle de oldu ve kabakları aynı tazelikte Sadberk Hanım'a teslim ettim. Sadberk Hanım'ın, torbayı açıp kabakları okşayışını hiç unutmuyorum..."

*

Sadberk Hanım Temmuz ayında muhakkak İstanbul'da bulunmak ve Vehbi Bey'in yetmiş ikinci doğum gününü yuvalarında kutlamak istiyordu... Tanrı, Sadberk Hanım'ın bu arzusunu da yerine getirmiş ve kendisinin özenerek tertiplediği son toplantı olan 20 Temmuz gecesi, aile arasında buruk bir coşku içinde kutlanmıştı...

Vehbi Koç tasarladığı "hayat senaryosunda" ölüm sırasının eşi Sadberk Hanım'dan önce kendisine geleceğini varsaymıştı. Bu düşünce ile de vasiyetini hazırlamış, eşine ve çocuklarına, ölümünden sonra devam ettirmelerini gerekli gördüğü dayanışma için öğüder vermişti... Şimdi, hayat onu beklemediği ve henüz kafasında tasarlamadığı bir yöne sürüklüyordu... Vehbi Bey'in kendisini bu yeni ortama göre hazırlaması gerekecekti... Sadberk Hanım da zaman zaman, yaşama azminin zayıfladığını hissediyor ve büyük bir özveri ile "Vehbi Bey"ini bu sona alıştırmaya çalışıyordu!

"Ben hayatta sana çok destek oldum. Evin, çocukların sorunlarını aksettirmedim. Benden sonra, bunları sen tek başına taşıyamazsın. Akli başında birisi ile hayatını devam ettirmelisin" gibi görüşler belirtiyordu... Bütün bunlar, Vehbi Bey'in ilerisi için bir plan, program yapmasını gerektiren gelişmelerdi... Allah'ın dediği olacak ve sağ kalanlar için hayat devam edecekti... Vehbi Bey çocuklarından birisi ile oturmayı düşünmüyordu... "Onların hayatlarını bana göre düzenlemelerini istemem haksızlık olurdu. Ben kendi alışkanlıklarımdan fedakârlık yapacak bir çağda değildim" diyerek böyle bir ihtimali kafasından çıkarmıştı... Sadberk Hanım'ın Yeniköy'de aldığı, ancak tamamlanışını göremediği apartman dairesinde yalnız olarak yaşamayı düşünüyordu... Çocuklarının dördü

de yetişkin, evli barklı oldukları için annelerinin kaybindan doğacak sevgi boşluğunu başka birisinin doldurmasına gerek kalmayacaktı...

Bütün aile fertleri Sadberk Hanım'ın, bir mum gibi, hızla eridiğini görür gibiydiler... Doktorlar mucize beklemenin gereksiz olduğu görüşünde birleşmişlerdi... Buna rağmen, o günlerin modasına uyularak "zakkum"lu ilâçların denemesi bile yapılmıştı... Sadberk Hanım, kendisine gösterilen ilgiden öylesine ümitleniyordu ki, bazen hastalığı yeneceğine inanıyor, severek topladığı antika eşyalarına, turalı gümüşlerine, sim işlemeli kaftanlarına kavuşacağı, onları elleri ile okşayacağı günleri özlemle beklediğini belli ediyordu. Benliğine yerleşen bitkinlik duygusunu içinden koparıp atmaya uğraşıyordu... Ne yazık ki, aranan ve kullanılan bütün imkânlarla, gösterilen ihtimama ve esirgenmeyen şefkat ve sevgiye rağmen, Sadberk Hanım, ciğerlerine ve sonra karın boşluğuna yayılmış olan kanseri yenmeyi başaramayacaktı...

Cuma günü öğleden sonra Vehbi Bey'in kız kardeşi Zehra Kütükçü ile beraber, kızları Semahat Arsel, Sevgi Gönül ve Suna Kırac Çankaya Apartmanında annelerinin yanında bulunuyorlardı... Sadberk Hanım ağrıların artmış olmasından şikâyetçiydi. Aile dostu Narkozitör Dr. Necdet Törün de ziyarete gelmişti. Artık tıbbi bir müdahale söz konusu değildi... Dua etmekten başka çare kalmamıştı...

Saat on yediye doğru, Sevgi ve Gülgen yatakta rahat etmesi için yan çevirmeye uğraşırlarken Sadberk Hanım'ın "Allah'ım" dediğini duyar gibi olmuşlar ve o anda beklenen sonun geldiğini fark etmişlerdi...

1973 yılının 23 Kasım Cuma akşamüstü, saat on yedi sularında Sadberk Hanım ruhunu teslim ederken, Vehbi Bey, Fındıklı'daki Koç Holding binasının beşinci katındaki odasında oğlu Rahmi ve birkaç iş arkadaşı ile toplantı yapıyordu... Çalan telefonu Rahmi açmış ve ablası Semahat'ten acı haberi almıştı...

Babasına, "Hemen eve gidiyoruz!" demiş ve beraberce toplantı salonundan dışarı koşmuşlardı...

Vehbi Koç için, bundan sonra yalnız yaşayacağı yeni bir dönem başlıyordu...

"Birlikte geçirdiğimiz kırk yedi yıl boyunca bana çok rahat bir hayat yaşattı. Eşimin başarılarımda büyük payı vardır. Benimle beraber bitmeyen, tükenmeyen bir mücadele verdi. İyi ve kötü günlerimde daima yanımda bulundu. Bütün sıkıntılarımı paylaştı... Karımın hasta yatağında yazıp bana bıraktığı son mektup bir vasiyet gibiydi.

Çankaya Apartmanı'ndaki dairemizin, bana büyük geleceğini hatırlatıyor ve Yeniköy'deki yeni dairede yaşamamı istiyordu... Ben de bu isteğe aynen uydum. Şimdi hayatım sade bir ortamda, hatıralar ve günlük sorunlarla iç içe geçiyor!"

İşte, yarım yüzyıla yaklaşan bir beraberliğin sona erişini belirleyen cümleler bunlar oluyordu...

*

Talat Halman: " (...) Yaşamının çizgisi sağa sola kaymadığı, inişli çıkışlı olmadığı için, biyografi sanatı bakımından Vehbi Bey'in hayatı pek elverişli sayılmayabilir... Dramatik bir hayat değildir bu... Vehbi Koç, eşi Sadberk Hanım'ın vefatından başka 'trajik' denebilecek bir olayla karşılaşmamıştır..."

*

Sadberk Hanım'ın vefatından sonra, Sevgi ve Doğan Gönül babalarını yalnız bırakmamak için Çankaya Apartmanı'na geri dönmüşlerdi... Şimdi çocuklar, Vehbi Bey'in nasıl bir hayat yaşaması gerektiğini aralarında görüşmeye başlamışlardı... Onlar, babalarının geleceğini düşünürken Vehbi Koç da 17 Aralık'ta Konya'ya gidip Hazreti Mevlânâ'nın huzuruna çıkmaya karar veriyordu! Bir an için ona sığınmak ve Mevlevî ayininde zihnini berraklaştırmak istemişti... Bu ziyaret kararında Sadberk Hanım'ın anılarının da payı vardı... O da, dünyamızın ve yıldızların hem kendinin hem de kendi güneşlerinin etrafında devrettikleri gibi kol açan semâzenleri büyük bir huşu içinde seyreder, heyecanını ve duygularını Vehbi Bey'in elini tutarak onunla paylaşırdı...

Vehbi Bey, bütün bunları hatırlayarak eşinin vefatının yirmi dördüncü günü Mevlânâ Hazretlerini ziyaret etmiş ve onun söylediği gibi; "İçindeki hayalleri kuvvetlendirmiş, güzel nâmeler dinleyerek kalp huzuruna kavuşmuş ve Tanrı ile birleşme zevkini tatmıştı..."

Huzur içinde İstanbul'a döndüğü gün, Vehbi Bey, Allah'ın kendine tanıyacağı ömrü nasıl tamamlayacağını programını belirlemişti! Evvela "sevgili kızı" Semahat'ı çağırması, ona hayatında ilk defa kendi elleriyle sigara ikram etmiş ve;

"Semahat, artık sen annenin yerini aldın, yanımda sigara içebilirsin! Seninle bazı kararlarımı konuşacağım" demişti. Vehbi Bey, Sadberk Hanım'ın son günlerinde ona yazdığı mektupta teklif ettiği gibi yeniden evlenmeyi kesin olarak düşünmüyordu. Çocukları ile de oturmayacağına göre, ev hayatını düzene sokacak birisine ihtiyacı

olacaktı. "Ev hayatımda bana yardımcı olacak birisini bulmanız gerekecek. Bu hanım Türk olursa dedikodu çıkar! Çocuklu olursa benim huzurum kaçır. Yabancı birisini bulursanız anlaşılmamız zorlaşır... Öyle ise İstanbul'da yetişmiş, âdetlerimizi bilen bir 'yerli-yabancı' en uygunu olacak" demişti... Vehbi Bey bu konuda da özelliğini ortaya koymuş, herkesi merakta bırakan karmaşık duruma uygulanabilir bir çözüm bulmuştu. Mekân olarak da, Sadberk Hanım'ın beğenip satın aldığı Yeniköy'deki apartman dairesine yerleşmeye karar vermişti...

*

Vehbi Koç'un herkesi şaşırtan "dayanıklılığı" için de Ege Cansen şu yorumu yapmaktadır: "Vehbi Bey'in çok sağlam bir imana sahip olduğunu gördüm. Tanrının koyduğu nizama kesin olarak itikat ediyordu. Doğayı doğru yorumlamış, bunu İslam'ın temel felsefi ilkeleri ile bütünleştirmişti. " Ege Cansen bu görüşünü şu teşhis ile noktalamaktadır: "Vehbi Koç çok 'üzülmediği' gibi, çok da 'sevinmeyen' bir insandır. Kanaatimce Vehbi Koç ne kimseye âşık olmuştur, ne de kimseden nefret etmiştir!"

*

-Vous etes vraiment formidable Madame!

-Vous me flatez Monsieur Can!

-No! Je vous exprime mes sentiments les plus sinceres...

İstanbul'da doğmuş, büyümüş ve olgunlaşmış olan Madam Mary Gaziadi'nin en büyük zevklerinden biri Fransızca konuşmaktı... Ne zaman karşılaştık, ona Fransızca; "Siz müthişsiniz Madam!" diye hitap eder, o da; "Beni şımartıyorsunuz Can Bey!" diyerek kendini naza çekerti.

Ben ise; "Hayır! Size en samimi duygularımı ifade ediyorum" cümlesiyle hayranlığımı belirtmeye çalışırdım.

Madam Gaziadi, Vehbi Bey ve çocuklarla görüşüp göreve başladıktan sonra, işin altından nasıl kalkacağını kara kara düşünmeye başlamıştı. Vehbi Koç'un hareketli hayatı, titizliği, Semahat, Sevgi, Suna ve Rahmi'nin babalarına düşkünlüğü onun gözünü korkutuyordu... Buna rağmen bocalama dönemi kısa sürmüş, protokol kurallarını iyi bilen Madam Gaziadi'ye, bütün aile fertleri, kısa zamanda alışmışlar ve ısınmışlardı... Madam Gaziadi de, Vehbi Bey'i ve çevresini tanıdıktan sonra evde sözünü geçirmeye başlamış, hatta Vehbi Koç'un dikkat

etmek istemediği bazı incelikleri yerine getirmesi için ısrarcı olmaktan çekinmemişti...

Örneğin, Vehbi Bey, şoförün yanında oturmayı gösteriştan kaçış saydığı için, otomobile Sadberk Hanım'la beraber bindiği zamanlarda bile, bu alışkanlığını değıştirmemişti. Madam Gaziadi ise, bunun protokol kurallarına uymadığını kabul ettirmiş, Vehbi Bey sonunda, otomobilin arka koltuğunda oturmanın keyfini sürmeye yıllar sonra başlayabilmişti... On dört yıl süren beraberlikten sonra Madam Gaziadi de emekliliğe adım atmış, 1992 yılında kapısını çalan ölüme teslim oluncaya kadar, Koç ailesinin himayesinde yaşamıştı.

-Adieu! Elveda Madam Gaziadi!

*

Cumhuriyetimizin ellinci kuruluş yıldönümünü kutladığımız 1973 yılına yine büyük ümitlerle girilmişti. Artık, ulusun beklentisi "demokratik rejimin" yeniden işlerlik kazanmasıydı. 1969 yılında yapılmış olan milletvekili seçimlerinden sonra Türkiye sıkıntılı günler yaşamış, 12 Mart askeri müdahalesini takiben kurulmuş olan Nihat Erim hükümetleri beklenen istikrarı getirememişti. Cumhurbaşkanlığı seçiminde ise "Orgeneral Faruk Gürler olayı" yaşanmıştı. 6 Nisan'da Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanı seçilmesi demokratik sistemde her zaman çözüm yollarının bulunduğunu gösteren yeni bir örnek olarak, milletçe, sevinç ve coşku ile karşılanmış, 26 Nisan'da Naim Talû Hükümeti'nin kurulması ise, bu geçiş döneminde, iş dünyamızca olumlu bulunmuştu.

Ancak 14 Ekim 1973 seçimlerinde, partilerden hiçbirisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tek başına iktidar olacak sayıda sandalye kazanamadı. Bu sonuç, Cumhuriyet tarihimizin en uzun süren "hükümet arayışı buhram"nın yaşanmasına yol açmış, seçimlerden yüz üç gün sonra, siyaset tarihimize ilginç tanımlamalarla geçecek olan Ecevit'in CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuştu...

Bu gelişmeler, bütün işadamları gibi Vehbi Bey'i de derin derin düşündürüyordu... Memleket içindeki olayların yarattığı karamsarlık, bölgemizde yaşanan gelişmeler yüzünden iyice ağırlaşmıştı. Ekim ayında başlayan Arap-İsrail Savaşı, Kasım'da komşumuz Yunanistan'da gerçekleşen askeri darbe, Kıbrıs'ta devam eden kargaşa ve petrol fiyatlarındaki yükseliş, bizi, siyasal ve ekonomik yönleriyle etkilemeye başlamıştı... Vehbi Bey'e göre, "sosyal ve ekonomik alandaki üçüncü dünya savaşı bütün hızı ile devam ediyordu."

Gerçekten, karşı karşıya bulunulan tablo hiç de iç açıcı değildi! Petrol üreten ülkelerin sürekli fiyat artırmaları, bütün dünyada dış ticaret açıklarını büyütüyor, hammadde fiyatlarının yükselmesine sebep oluyor ve enflasyonist gidişi körüklüyordu. Enflasyon ise işçi ücretlerinin tırmanmasına ve üretilen malların maliyetlerinin artmasına sebep oluyordu... Vehbi Koç işçi-işveren ilişkilerinin 1973 yılındaki seyrinden huzursuzluk duyuyordu... Yasadışı eylemler durmuş olmasına rağmen, 1973 yılında Bursa'da Tofaş ve Mako gibi önemli fabrikalarda bir ay süren grevler yaşanmıştı.

Bu sıkıntılı olaylar yetmiyormuş gibi, bazı çevrelerin ve kişilerin özel sektöre yönelik yoğunlaşmaya tırmanmaya başlamıştı. Bu hücumları Vehbi Koç şöyle karşılıyordu:

"Özel sektör için tekелci, sömürücü, komprador, aracı diye konuşmalar yapılmakta ve yazılar yazılmaktadır. Bizler, bir gün, yaptıklarımızın değerinin anlaşılacağına inanarak yolumuza devam ediyoruz. Büyük emeklerle kurduğumuz sanayinin üretimini durdurmamak için önümüze çıkan engelleri fedakârlıklarla aşmaya çalışıyoruz. Bu çabamızı yılmadan devam ettireceğiz." Vehbi Bey, sıkıntı içinde yaşanan bugünleri "çetin bir dönemdi" diye tanımlamakta ve "Bu gibi zamanlarda iktidara gelen partilere ve hükümetlere çok mühim vazifeler düşmektedir. Bizim düşüncemiz şu idi: Bu memleket yalnız iktidarın değildir! İktidarıyla, muhalefetiyle hepimizindir. Bu yurttayışayan hepimiz aynı geminin içindeyiz. Gemi batarsa hep beraber batacağız." Vehbi Koç, Batı dünyasında özel sektöre verilen önemi örnek göstererek artık sesini yükseltmeye ve tepkisini hissettirmeye başlamıştı. 1974 Nisan ayında Tarabya Oteli'nde yapılan Otosan Grubu bayiler toplantısında Vehbi Koç'un şu sözleri, Anadolu'nun dört bir köşesinden gelmiş olan bayiler tarafından ayakta alkışlanıyordu: "Avrupa ve Amerika'da, üretim ve yatırım yaparak işgücü yaratan firmalarla iftihar edilmekte ve bu şirketlerin yöneticileri daima takdirle karşılanmaktadır. Bir memlekette yatırım yapan ve işgücü temin eden her girişimci, her şirket en yararlı hizmeti yapıyor demektir. Çünkü, çakılan her çivi, tamamlanan her yatırım artık o memleketin malı olmaktadır. Ben günde on saatten fazla çalışmaktayım. Yıllardan beri, hem Topluluk hem de şahıs olarak en yüksek vergiyi ödemekte, büyük işgücü yaratmaktayız. Bütün bu yaptıklarımıza karşılık, çocuklarımıza miras olarak bırakacağımız bir takdir mektubu bile almadık. Ne yazık ki, memleketimizde çalışan ve eser bırakanların kaderi budur. Buna rağmen, bizler inandığımız ve doğru bildiğimiz yolda ilerlemeye devam edeceğiz!" Bayiler, Vehbi Koç'un bu kırıngnlığı karşısında, onu, alkışları ile ödüllendirmek istemişlerdi.

Değer verdiği insanların ebediyete intikal etmeleri Vehbi Koç'un hayata bakışına, kısa bir süre için de olsa, yeni bir yorum getiriyordu! "Bu ölümlü dünyada bu kadar sıkıntı çekmeye gerek var mıydı?"

Yaşanmış olan bunca mücadeleli, kahırlı, itibarlı ve saltanatlı yıllardan sonra İsmet İnönü'nün 25 Aralık 1973 günü vefat etmiş olması, Vehbi Bey'i hem üzmüş hem de anıların hatırlanmasına vesile olmuştu...

"İsmet Paşa gerçek bir devlet adamıydı. Kendisinden çok şey öğrendim. Az konuşur, çok dinlerdi. Konuşmaların kendisinde nasıl bir tesir bıraktığını anlamak çok güçtü. Muntazam yaşar, erken yatar erken kalkardı. Çocukları ile arasına daima bir mesafe koyardı, iyi bir aile reisi, iyi bir baba olduğunu hissettirirdi. Randevularına çok dikkat ederdi, İsmet Paşa'ların, iktidar ve muhalefet dönemlerinde aşan-taşan bir tarafları olmamıştı."

Bu sözler, Vehbi Bey'in, İsmet Paşayı tanımladığı cümlelerdi. Şurası ilginçtir ki, bu paragrafın başına "İsmet Paşa gerçek bir devlet adamıydı" yerine, "Vehbi Bey gerçek bir işadamıydı" cümlesi yerleştirilip diğer kelimeler aynen muhafaza edilse, ortaya, özlü bir "Vehbi Koç tarifi" çıkacaktır!

Vehbi Bey'in, İsmet İnönü'ye yakınlaşması 1930'lu yıllarda başlamıştı. Ankara Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı döneminde, Başbakan İnönü, 1938'de Atatürk'ün ölümünden sonra da Cumhurbaşkanı İnönü ile Vehbi Koç arasında güvenli bir ilişki kurulmuştu. Bunun içindir ki Vehbi Bey, İsmet İnönü ile ilgili anılarını anlatırken;

"İsmet Paşa ile uzun süre devam etmiş dostluğumuzun yanında hafızalarımızdan silinmeyen değerli hatıralarımız vardır" diye söze başlamaktadır... Örneğin, 1935 yılı Mayıs'ında kurulmuş olan Türk Hava Kurumu'na beş bin lira bağış yaptığı için Başbakan İnönü'nün, Atatürk adına Sadberk ve Vehbi Koç'a verdiği, pırlantalı ay-yıldız üzerinde bir uçağı gösteren platin broş, Vehbi Bey'in anılar zincirinin ilk halkasını oluşturmakta ve çok değerli bir hatıra olarak hâlâ saklanmaktadır...

İşte, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve Türk demokrasisinin doğuşuna damgasını vurmuş olan İsmet Paşa'nın ölüm haberini radyodan dinlerken, Vehbi Koç'un belleğindeki anılar, eski filmler gibi birbirini izlemeye başlamıştı...

1938'de yaşanan Erzincan depremi için yapılan yardım

kampanyasında, Ankara Ticaret Odası Başkanı olarak Vehbi Koç'un çalışmaları, Cumhurbaşkanı İnönü'nün dikkatini çekmiş, kendisine yapılan milletvekilliği teklifini kabul etmemesi ise İnönü'nün Koç'a olan sempatisini güven duyulan bir dostluk mertebesine yükseltmişti. Bu tarihten sonra İnönü-Koç buluşmaları sıklaşmış, memleket meseleleri üzerindeki fikir alışverişinde ortaya attığı görüşler, 1946'da, Vehbi Koç'un CHP Divanına girmesine sebep olmuştu... Tek partili hayattan çok partili hayata geçiş dönemi olarak kabul edilen 1946-1950 yıllarında yaşanan siyasal olaylar, Cumhuriyet Halk Partili ve Demokrat Partili sözcüler arasında cereyan eden söz düellolarındaki alışılmamış sertlik, Vehbi Koç'u zaman zaman, karamsarlığa sokuyordu... Vehbi Bey bu sert gidişattan duyduğu rahatsızlığı ve endişeyi yakından tanıdığı Demokrat Partili Üzeyir Avunduk ile Atıf Benderlioğlu'na ve Halk Partili Kemal Satır'a naklederek rahatlamaya çalışıyordu... Sonra... 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi... İnönü'nün Milli Şeflikten çileli bir muhalefet liderliğine geçmesi... Bayar'lı ve Menderes'li yıllar... Horlanmalar... 27 Mayıs 1960 ihtilali... Yeniden başbakanlık... Askeri ayaklanmalara direnme... CHP Başkanlığından ve siyasetten kopma.... Ve "tarihte yaşayarak" ebediyete göçüp gitmek.

Vehbi Koç, İnönü'yü anıları ile yaşarken, onun şu sözünü daima hatırlıyordu, "Geçirdiğimiz çileler daha hafif olabilirdi. Bu haliyle de Cumhuriyet evlatları için demokrasi devrimi esaslı bir kazanç ve önemli bir başarıdır. Bundan sonra daha iyi ve daha verimli günler göreceğiz."

Vehbi Koç'un dileği, bundan sonra "daha iyi ve daha verimli günler" görebilmektir.

*

15 Temmuz 1974 sabahı, radyolar, Yunanistan'daki cunta idaresinin, Kıbrıs'ta Makarios'a karşı bir darbe hareketi yaptırdığını ve Sampson'u iş başına getirdiğini haber veriyordu. Vehbi Bey, Kıbrıs olaylarını başından beri yakından ve ilgi ile izlemişti. Onun en büyük endişesi Yunanistan'daki askeri yönetimin, iç politikadaki rahatsızlıkları maskelemek için, Kıbrıs'ta olağanüstü bir olay çıkarmaya yeltenmesiydi... Türkiye cephesinde de politik durum hiç ümit verici değildi. 1973 Ekim'inde yapılmış olan milletvekili seçimleri memleket siyasetine beklenen istikrarı getirememişti. Bu yüzden, 1974 yılı başında Bülent Ecevit başkanlığında güçlüklerle kurulmuş olan ve iki zıt dünya görüşünün bir araya getirildiği CHP-MSP koalisyon hükümetine ulusça güven duyulmuyordu... Ekonomi "bozulma sinyalleri" vermeye başlamıştı. Ve bu ortamda, ne yazık ki, korkulan

başı gelmişti!.

1960 yılında gerçekleştirilen Londra ve Zürih Antlaşmaları ile garantör devletlerden biri olan İngiltere'ye, Türk Hükümeti, Kıbrıs'ta Türklere yapılan soykırımın durdurulması için işbirliği çağrısında bulunmuştı. İngiltere i i savsaklayınca da, 20 Temmuz sabahı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin para  t   birlikleri Kıbrıs'a ayak basmıştı... Durum, dış görünüş olarak ulusumuzu coşturmuş, milli hislerimizi galeyana getirmişti... Yabancı otoriteler çok zor bir askeri harek tın başarıldığını belirtiyorlardı... Vehbi Koç, olayları takip eden günlerde arkadaşları ile yaptığı toplantılarda, " etin bir işe bulaştık. Hakkımızda hayırlısı olsun! Kıbrıs meselesi kolay kolay hal olmayacaktır, memleketin sırtına büyük yükler gelecektir" diyerek endişesini dile getiriyordu. Artık olan olmuştu... Milletimiz, tam bir dayanışma içinde "Silahlı Kuvvetleriyle" b t nleştini hissediyordu....

"Kahraman Ordumuzun kendisine verilen görevi büyük bir fedakârlıkla yerine getirmesini heyecanla izledik, içinde bulunduğumuz şartlar karşısında, Silahlı Kuvvetlerimize destek olan kuruluşlara yardım yapmayı görev saymaktayız."

Bu sözler, Kıbrıs Harek tını takip eden günlerde, 1974 yılı Eylül ayında, Koç Topluluğu  irketlerinin ve Vehbi Koç Vakfı'nın Türk Silahlı Kuvvetlerini, Donanma ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları ile Kızılay'a yapılan bağış töreninde Vehbi Koç tarafından söyleniyordu.

Kıbrıs Harekâtı döneminde Koç Topluluğu'nda çalışan yüz otuz sekiz kişi ikinci defa askerlik görevine çağrılmış ve kutsal bir görev sayıldığı için de asker veren şirketlerde coşku dolu saatler yaşanmıştı...

Silahlı Kuvvetlere yapılan bağışlar sebebiyle düzenlenen madalya töreninde Vehbi Koç duygularını şöyle ifade ediyordu: "Bu madalya, Holdingimizin Yönetim Kurulu Salonunda en değerli bir armağan olarak muhafaza edilecektir. Koç Topluluğu bugüne kadar olduğu gibi, yönetim kadrosu ve bütün varlığı ile her zaman milletimizin emrinde kalacaktır. Bu kıymetli madalya bizden sonra Topluluğumuzda hizmet görecek gençlere, memleketin ihtiyaç duyduğu anlarda üzerlerine düşen görevleri yapmaları için rehber olacaktır."

*

Askerler ile Vehbi Koç arasında, toplumun diğer kesimlerinin temsilcileri ile olduğu gibi, karşılıklı saygı ve güvene dayalı bir ilişki bulunduğu hemen her vesile ile kendini gösterir. Bu sihirli

iletişimin, Vehbi Koç'un sade kişiliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Deniz Kuvvetleri eski komutanı emekli oramiral Orhan Karabulut'un, Vehbi Koç için söyledikleri bu görüşü doğrulamaktadır. "Özel yaşamında ve iş hayatında hiçbir konuda aşırıya ve gösterişe kaçmayan bu muhterem insan, inanıyorum ki, işadamı olarak Türk ekonomisine yaptığı katkıların yanında, reklamdaki uzak, gerçek bir yardımsever olarak, toplumun yararına olduğuna inandığı alanlarda kurduğu vakıflarla her zaman müstesna bir yer işgal edecektir."

*

Milletçe heyecanlı saatler yaşadığımız bir dönemdi... Hepimiz gelişmeleri anında öğrenebilmek için radyoların başında nöbet tutuyorduk... Bir akşamüstü, 1974 yazı için kiraladığımız yalı apartmanının rıhtımında, İnci ve ben, İstanbul Boğazı'nın menevişli sularını seyrederken komşumuz Feyyaz Tokar'ın eşi Berna, koşarak üstümüze gelmiş, "Gözünüz aydın! Ali'nin çalınan altınları bulunmuş. Şimdi polis radyosu haber verdi!" diyerek boynumuza sarılmıştı! Bizim hiçbir şeyden haberimiz yoktu... Kaldı ki, o gün on dört yaşında bulunan oğlumuz Ali'nin sünnetinden kalma birkaç altını, çalınmış olsa dahi, polis radyosunu meşgul edecek değerde değildi... Aramızda şakalaşmalara sebep olan olayın üzerinden birkaç gün geçtikten sonra meselenin içyüzü anlaşılmıştı... Çalınıp bulunmuş olan "altın sikke ve saat koleksiyonu" Koç'lara aitti... Sadberk Hanım'ın vefatından sonra, ölümün getirdiği şaşkınlık, çocuklara, Çankaya Apartmanı'nda bulunan annelerine ait kasayı unutturmuştu! Hırsızların "vefat eden aile büyüklerinin kasalarına el sürülmez" gibi bir kuralları olmadığı için, onlar gereğini yapmışlar, Sadberk Hanım'ın yıllar boyu büyük bir şevkle biriktirdiği sikke, saat ve enfiye kutularını çalmayı başarmışlardı... Durum fark edilince olayı polise haber vermek işini İnan üstlenmiş, o da konunun gazetelere düşmemesi için, ifadesinde, altınların yeğeni Ali Kırac'a ait olduğunu söylemeyi tercih etmiş... Ali'nin adının radyoda kullanılmış olmasından dolayı, bir "hatıra sikkesi" verilir diye biz de uzunca bir süre bekleşip durmuştuk!

*

Bugün, Migros mağazaları açıldığı her yerde büyük ilgi görmekte ve çevresine özlenen kalitede hizmet sunmaktadır. İsviçre gibi her şeyin ince elenip sık dokunduğu bir ülkede kurulmuş olan Migros'un memleketimize gelişi, İstanbul'un ünlü Valisi ve Belediye Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Gökay'ın dönemine rastlamaktadır. 1950'li yılların başlarında İstanbulluların pahalılıktan ve kalitesizlikten şikâyet ettikleri günlerde, Vali ve Belediye Başkanı Gökay, Taksim Meydanı'na

kurdurduğu tanzim satış tezgâhlarında domates ve kuru soğan sattırırken, Migros'la temasa geçmiş ve İstanbul'a gelmeleri için onların ilgisini çekmeyi başarmıştı!

1954 yılında, Migros Kooperatifler Birliği Başkanı ve Senatör Bay Duttweiler konuyu bizzat incelemek üzere İstanbul'a geldiği günlerde Vehbi Koç'un dikkati daha çok; Bozkurt, Kavel, Türk Demir Döküm ve Türkay fabrikalarını devreye sokma çalışmalarına yönelmiş bulunuyordu.

Zamanın Ticaret Bakanı Prof. Fethi Çelikbaş'ın konuya ilgi göstermesi, Migros'un İstanbul'a gelmesi formalitelerinin tamamlanmasını çabuklaştırmış ve 1954 Temmuz ayında Migros Türk Anonim Şirketi'nin kuruluşu gerçekleşmişti... O yıllarda mahalle aralarında satış yapan Migros kamyonları İstanbulluların ilgisini çekmiş, karikatürlere ve gazetelere bol bol konu olmuştu. Milli Korunma Kanunu, 1960'da 27 Mayıs İhtilali, 1971'de 14 Mart askeri müdahalesi gibi olaylar, tahsil edilemeyen alacaklar ve sermaye tezyidi ihtiyacı, İsviçre'deki Migros yöneticilerini tedirgin ediyordu. Bünyeye bulaşan suiistimal vakaları ise bardağı taşıarak, ilişkilerin tatsızlaşmasına sebep olmuştu... Neticede İsviçre Migros yönetimi, Türkiye'den ayrılma çareleri aramaya başlamıştı... Yabancı işadamları ülkemize geldikleri zaman, Türkiye'nin gerçek bir fotoğrafını çekmek, ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlarımızı anlamak için Vehbi Koç'la ve onun gibi öncü girişimcilerle temas kurmaya daima özen göstermişlerdir. "Memleketi patronlardan öğrenme" geleneği bugün de devam etmektedir, işte böyle bir temas esnasında, İsviçre Migros'u Yönetim Kurulu Başkanı Suter, Vehbi Koç'u ziyaret etmiş ve Türk resmi makamlarından gördükleri ilgisizlikten şikâyetle, Türkiye'deki hisselerini devretmek konusunda bir arayış içinde bulunduklarını açıklamıştı. Bu yaklaşım Koç-Migros ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuş ve 1974 Ekim'inde İsviçre Migros Şirketi, Migros Türk Anonim Şirketi'ndeki hisselerini bir Koç kuruluşu olan Setur Servis Turistik Anonim Şirketine satarak memleketimizden ayrılışlarını kesinleştirmişti...

Vehbi Koç, Migros modelinin, halka sunulacak hizmetler açısından önemli gelişmelere önderlik yapacağına inandığı için, mağazaların büyütülmesi, modernleştirilmesi ve yaygınlaştırılması ilkelerini benimseyerek, yönetimdeki arkadaşlarını bu yönde devamlı olarak teşvik ediyordu... Kamu Ortaklığı İdaresinin, kendisine Ziraat Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Et ve Balık Kurumundan intikâl eden hisseleri sermaye piyasasına satmasının sonucu olarak da, Migros Türk Anonim Şirketi, 1991 yılında halka açık bir kuruluş hüviyetini kazanacaktı.

*

Sadberk Hanım'ın vefatından sonra Koç ailesinin bütün fertleri kendilerini yeni bir düzene hazırlama telaşı içine girmişti... Özellikle Vehbi Bey'in hayat tarzını nasıl şekillendireceği merak ediliyordu... Herkes büyük bir ilgiyle bunları izlerken, Koç ailesini ve dostlarını hayrete düşüren sürpriz bir gelişme oluyor, Rahmi Koç ve Çiğdem evlilik hayatlarını sona erdiriyorlardı! Büyük bir aşkla 1960 yılında başlamış olan evliliğin on beş yıl sonra, hem de "imparatorluğa" kazandırılmış üç "prens"in varlığına rağmen boşanma ile sonuçlanması inanılır bir olay değildi... Vehbi Koç, eşinin kaybından sonra, kendisini ikinci defa yenilmiş bir kumandan gibi hissediyordu... Onun "hayat senaryosunda" oğlu ve torunları, mutlu bir yuvanın parçaları olarak, "imparatorluğun" geleceğinin teminatıydılar... Şimdi, yuva dağıldığına göre neler olacaktı?... Rahmi Koç büyüyen işlerin ve yetişme çağındaki çocuklarının sorumluluğunu üstlenebilecek miydi?

-Vehbi Bey! Rahmi Koç size layık bir evlat olduğunu kanıtladı. Hem Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı olarak görevlerini, hem ikinci defa evlenmemiş olmasına rağmen, aile reisliğini başarılı bir şekilde sürdürüyor.

-Rahmi'nin çocukları bolluk içinde yetiştiler. Babaları anneleri ayrı ayrı para verdiler. Tahsillerini yaparken Rahmi'yi çok ikaz ettim; çocuklarına vereceğin para Türk Eğitim Vakfı'nın talebelere verdiği burs tutarından yüzde elli fazla olsun dedim. Dinletemedim! Benim felsefeme göre çocukları çok sıkı tutmak lazım... Suna ve İnan'ın, İpek'e yaptıklarına şaşıyorum. Oyuncaklar, kat kat elbiseler... Olmaz efendim, olmaz efendim...

-Siz çocuklarınıza hiç hediye almadınız mı?

-Ben her şeyi sıkı tuttum! Tuttun da ne oldu diyeceksin? Herhalde ben ihtiyarladım! Akıl fikir kalmadı. En iyisini onlar biliyorlar...

*

Vehbi Koç 1975 yılı Ocak ayında Tarabya Otel'i'nde TÜSİAD tarafından düzenlenmiş olan toplantıda Türk ekonomisinin Avrupa Ekonomik Topluluğu karşısındaki durumunu belirleyen bir konuşma yapmıştı. 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış olan Ankara Anlaşmasının, bizim önümüze çok önemli bir fırsat çıkarmış olduğunu her vesile ile tekrarlıyordu. 1974 Kasım ayında Belçika Madeni Eşya Sanayi İşverenleri Sendikası "Fabrimeta"nın davetlisi olarak Brüksel, Anvers ve Liege'e yapılan seyahat, AET Genel Sekreteri Emile Noel ile tanışma

ve görüşme Vehbi Koç'a yeni görüşler kazandırmıştı, özellikle, 1974 CHP-MSP Koalisyonunun Ortak Pazar ilişkilerine soğuk bakması, ilerisi için Vehbi Koç'u endişelendiriyordu. Bu duygularla, Tarabya toplantısında Vehbi Koç, şunu soruyordu: "Hükümetin bugünkü tutumu karşısında Ortak Pazar meselesi bir tercih noktasına gelmiştir. Biz Türkiye'nin istikbalini nerede arayacağız?" Vehbi Koç, ekonomik ve siyasal menfaatlerimiz bakımından bu sorunun cevabının bir defa daha açıklığa kavuşturulmasını istemekte ve kendi görüşünü de şöyle belirtmekteydi: "Siyaset, ekonomi, savunma ve güvenliğimiz bakımından Türkiye'nin yeri Batı dünyasının yanında ve Avrupa'nın içindedir. "Ve, 1975 yılı Ocak ayında yapılan bu toplantıda, Vehbi Koç, "Katma Değer Vergisi tatbikatına en kısa zamanda geçmeyi sağlayacak mevzuatın yürürlüğe konulması" çağrısını yapıyordu...

*

1976 yılına girildiğinde "demokratik rejim" için kaygılı bir bekleyiş başlamıştı... Gençler arasındaki mücadele hızlanıyor, birbirlerini öldürme teşebbüsleri yaygınlaşıyordu.. Militanlar üniversitelere girip talebeleri kurşunluyorlardı... Bu durum, yükseköğretim kurumlarında can güvenliği ve öğretim özgürlüğü sağlanamadığı için eğitime ara verilmesi gibi vahim gelişmelere sebep oluyordu... 1 Mayıs 1977'de, İstanbul'da Taksim Meydanı'nda Devrimci İşçi Sendikalar Konfederasyonu DİSK'in düzenlediği mitingde otuz dört kişinin bilinmeyen kişilerce açılan ateşle öldürülmesi, durumu daha da ağırlaştırmıştı...

Zaten, 1971 yılında Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının, Cumhurbaşkanı ile Senato ve Meclis Başkanlarına verdikleri "muhtıra", siyaset hayatımızda yeni bir dönemi başlatmış oluyordu... Nihat Erim'in Başbakanlığı (1971-1972), İsmet İnönü'nün CHP Genel Başkanlığından istifa etmesi (1972), Ferit Melen (1972-1973), Naim Talû (1973-1974), Bülent Ecevit'in Milli Selamet Partisi ile yaptığı koalisyon ve Sadi İrmak (1974-1975) hükümetlerinin kurulması, beş yıl içinde nasıl bir siyasal hareketliliğin yaşandığını göstermektedir...

Böyle bir ortamda, 1972 yılı Mayıs ayında, büyük bir çoğunluk İsmet İnönü'nün boşalttığı CHP Genel Başkanlığına seçilmiş olan Bülent Ecevit'i, demokratik sol hareketin başına geçmiş bir kurtarıcı gibi görmeye başlamıştı... Ancak, 1977 Haziran'ında yapılan seçimlerde hiçbir parti çoğunluk elde edemeyip (CHP 213, AP 189 sandalye kazanmıştı) Ecevit'in azınlık hükümeti de güvenoyu alamayınca, "umudun" bir başka bahara kaldığı anlaşılmış oluyordu...

*

-Siz, 24 Temmuz 1975 tarihinde CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e niçin mektup yazma ihtiyacı duymuştunuz?

-Memlekette siyasal ortam karışmıştı. 1974 başında Bülent Ecevit'in başbakanlığında CHP-MSP koalisyonu kurulmuş, Erbakan'la hükümet işlerinin yürümeyeceği görülmüştü. Ben, 1975 yılında yetmiş dört yaşında kendi sahamda erişebileceğim bir yere geldiğime inanıyordum. Artık gayem, memleketin demokrasi rejimi ile ilerlemesini görmektir... O dönemde CHP kendisini anlatmakta zorluk çekiyordu. "Ortanın solu", "sosyal demokrasi", "demokratik sol" ve "sosyalizm" kavramları birbirine karışıyordu. Ecevit'e, CHP'nin ne yapmak istediğini millete açık bir şekilde anlatması gerektiğini hatırlatmak istemişim.

-Ve Ecevit'e, bir CHP-AP koalisyonu önermiştiniz. Tıpkı yıllar sonra, 1993'te gerçekleşmiş olan DYP-SHP koalisyonu gibi!

-Aynen öyle! O yıllarda da önümüzde çok önemli sorunlarımız vardı. Kıbrıs'tan dolayı Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerimizin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Memleket içinde terör ve anarşi yaygınlaşıyordu. Süleyman Demirel'in yaptığı dörtlü koalisyon işlere hâkim olamıyordu...

-Bütün bunlara rağmen, Ecevit, sizin uyarılarınızı benimsememişti...

-Ecevit, bana verdiği cevapta, Adalet Partisi'nin böyle bir işbirliğine yanaşmadığını açıklamıştı... Ondan sonra olanları hepimiz hatırlıyoruz... Tekerlek kırıldıktan sonra yol göstermek işe yaramıyor...

*

1976 yılı Ocak ayında, TÜSİAD Genel Kurul Toplantısında, Vehbi Koç, kamuoyu önünde, politikacılara ve işadamlarına önemli uyarılarda bulunmuştu. Vehbi Bey, 1973 yılından beri, devletler arasında ekonomik bir dünya savaşının başladığına inanıyordu. Bunun için de Türk siyasetçilerinin, dünyadaki olayları izleyerek, halkın demokratik parlamenter rejime olan güvenini sarsacak sertliklerden kaçınmalarını ve dikkatlerini memleket meselelerine yoğunlaştırmalarını ve siyasi istikrarı sağlamalarını istiyordu. Bu görüşünü anlatırken, "Politik hayat ile ekonomik hayat birbirini tamamladığı için, bir ülkenin politik yapısı kuvvetli ve dengeli ise ekonomik yapısının da kuvvetli ve dengeli olacağı bir gerçektir" diyordu. Vehbi Bey, bu fikrini, bazı ortamlarda şöyle ifade etmeyi tercih ediyordu: "(...) Bir ülkenin ekonomik yapısı kuvvetli ve dengeli ise, politik yapısının da kuvvetli

ve dengeli olacağı bir gerçektir."..

Vehbi Bey'e göre bu görüşlerin ikisi de doğrudu ve aynı yola çıkıyordu. Mesele, politikacıların demokrasinin gereği olan "uzlaşma kapılarını" kapatmalarını önleyebilmektir. TÜSİAD toplantısında yaptığı konuşmada Vehbi Koç "gençlik hareketleri" ile "işçi-işveren ilişkilerine de" değinmiş ve görüşleri basında geniş yer almıştı. Vehbi Koç'un altını çizerek önemli bulduğu konular şunlardı: "Emekle ve ümitle yetiştirdiğimiz gençlerimiz sokaklarda ve meydanlarda öldüresiye bir mücadeleye itilmişlerdir. Evlatlarının yetişmesi için dışından tırnağından artıran her aile ocağını korku sarmaktadır... Çalışma barışını zedelemek isteyenler de işçi-işveren ilişkilerini aşırılıklara zorlamaktadırlar. İki milyon işsiz insanın bulunduğu ülkemizde, çalışma düzeni, işçi-işveren savaşı haline sokulmak üzeredir... Vatandaşın hayatında kanunlar yerine kaba kuvvetin hâkim olması, toplumda derin yaralar açmaktadır."

Vehbi Koç, bu konuşmasında haberlerin doğru olarak yayımlanmasının demokratik rejimin gereği ve teminatı olduğuna değiniyor, "Haberleri tek taraflı, noksan, yanlış ve yalan yazan ve bu yayınlarda kasıt gözeten haber organlarını uyarmayı, mesleki kuruluşlarımız demokratik bir görev saymalıdır" uyarısında bulunuyordu... Böylece Vehbi Koç, "zaman tüneline" on sekiz yıl ileriye giderek, 1994 Türkiye'sinin "medya kargaşasını" 1976 yılında tahmin etmiş oluyordu...

Vehbi Koç'un 1976 yılı Ocak ayında yapmış olduğu bu önemli konuşmanın son bölümü, gerçekçi ve çarpıcı bir üslupla yazılmış tarihi bir belge niteliği taşımaktaydı.

"Türk müteşebbisi otuz yıllık çok partili hayatımızda demokratik parlamenter rejimin savunucusu olduğunu her vesileyle göstermiştir. Nitekim, Türk özel sektörünü temsil eden kuruluşlar, hukuk devleti ilkelerini benimseyen demokratik bütün kuruluşları desteklemeyi görev saydıklarını devamlı olarak ilan etmektedirler... içinde bulunduğumuz şartlar ve karşılaşacağımız zor meseleler bizim bu temel inancımızı sarsmamaktadır. Zira, Parlamentodan destek alan hükümetlerin sorunlarımıza daha çabuk ve daha etkili çareler bulacağına olan inancımızı kaybetmiş değiliz... Biz siyasal barış derken, murakabesiz bir parlamento düzenini savunmuyoruz. Tek arzumuz memleket sorunlarının süratle ele alınması, tedbirlerin açıklıkla tartışılması ve kararların noksansız uygulamaya konulmasıdır."

Vehbi Koç, konuşmasının bundan sonraki bölümünde, gençlere

seslenerek onları "gençlik barışına" davet etmişti; "Aranızdaki görüş ayrılıklarını düşmanlık mertebesine çıkarmayınız. Tartışınız! En iyiyi, en doğruyu arayınız. Bu güzel ülkeyi, gayretlerinizle çok daha mutlu yarınlara hazırlayınız."

Vehbi Bey'in işçilere ve işçi sendikalarına yaklaşımı da şu usluptaydı: "Türk işçisi, hem yurtiçinde hem yurtdışında, kabiliyetini ve çalışkanlığını ispat etmiştir. Memleketimizin sanayileşmesinde Türk işçisinin önemli payı bulunduğunu biliyoruz. Sendikalaşma hareketinin, işçinin sosyal haklarının güvence altına alınmasındaki rolünü görüyoruz. Ancak, bugünkü sendikal rekabet, çalışma barışının zedelenmesi ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Böyle tehlikeli bir gelişmeyi engelleyecek olanlar, işçilerin kendisi ve onların gerçek temsilcisi olan sendikalarlardır."

Vehbi Koç'un bu tarihi konuşması aşağıdaki paragrafla tamamlandığında, Tarabya Otel'i'nin konferans salonunu dolduran TÜSİAD üyeleri, Konsey Başkanlarını ayakta alkışlıyorlardı... "İçinde bulunduğumuz bunalımdan kurtulmak, 52 yıllık Cumhuriyetimizi yüceltmek, 1946 yılında başlayan çok partili demokratik rejimi korumak istiyorsak; Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya ayak bastığı imanla ve Kuvayı Milliye ruhu ile, milletçe el ele vererek, birbirimize yardımcı olmak ve çalışmak zorundayız."

Vehbi Koç'un görüşlerini açıkladığı Tarabya Toplantıları, neredeyse çeyrek yüzyıl geride kalmış bulunmaktadır.

Vehbi Bey, o günlerde yaptığı uyarıların sebeplerini, bugün şöyle açıklamaktadır: "Memleketin siyasetini ve ekonomisini yöneten kişilerin ve kuruluşların dünyada olup bitenleri yakından izlemeleri gerekir. Bazı kişiler, uyarı vazifesi yaparak bu dikkati canlı tutmaya yardımcı olmalıdır. Ben, uyarıcılığın bir vatandaşlık görevi ve vatanseverlik olduğuna inanıyorum. Bu görüşle ve ısrarla demokratik rejimi savunuyorum. Avrupa Topluluğu'na katılmayı ulusal bir hak kabul ediyorum. Ancak, Türk sanayiinin Avrupa rekabetine dayanabilmesi için, sanayide ve tarımda uygulanan kararların ve politikaların Avrupa Topluluğu'nda uygulananların aynısı olmasını istiyorum ..."

*

Koç ailesi, iş alanında olduğu gibi, sosyal alanda da Vehbi Koç Vakfı aracılığı ile "öncülük" yapmaya karar vermiş bulunuyordu. Bu görüşle, 1974 yılında şekillenen iki proje, "Vehbi Koç Hemşirelik" ve "Sadberk Koç Türk Elişleri Müzesi" fonları ile desteklenmeye başlanmıştı.

Vehbi Koç, aile içinde yaşanmış olan ciddi hastalıklar sebebiyle sağlık konularını önemsiyor ve toplum yararına bir proje geliştirmek istiyordu. Sağlığın önemini belirten ve hoşuna giden hikâyeyi Vehbi Bey şöyle anlatıyordu: "Hayat mektebinde yetişen ve yaşlanan bir işadamı, istikbal gördüğü küçük oğluna öğüt veriyordu: 'Sana, bu ileri yaşında hayat görüşümü sayılarla anlatmak istiyorum. Bilesin ki, sağlık insan hayatı için çok anlamlı bir değerdir. Onun için elindeki kâğıda kocaman bir '1' sayısı yaz! Bu yıl liseyi bitireceksin, bu da bir başarıdır, '1'in yanına bir '0' ilave et. Sonra, sen de üniversite eğitimini tamamlayacaksın, kâğıdına iki '0' daha ilâve et. Sıra askerlik görevi yapmana gelecek, bunun değeri de iki '0' dır. Çalışmaya başlayacaksın, yükseleceksin, bu aşamaların her biri için sayma birer '0' eklemeye devam et. Yıllar geçtikçe değerinin ne kadar artmış olacağına sen bile şaşacaksın... Ancak unutma ki bu değer, sayının başındaki '1' rakamı durduğu sürece bir anlam ifade edecektir. Onun için 'sağlığın' insanın en değerli parçası olduğunu asla unutma!"

*

Vehbi Koç, 1975 yılı Haziran ayında Amiral Bristol Hemşire Okulunda yaptığı konuşmada; "Cumhuriyet döneminde sosyal hayatımızda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türk kadını cemiyet ve çalışma hayatındaki yerini almış, özellikle hemşirelik gibi meşakkatli bir mesleğin çalışan, fedakâr ve vefakâr bir mensubu olmuştur" diyerek hemşirelik mesleğine verdiği önemi belirtiyor ve "üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getiren insan en vatansever insandır" diyerek de hemşireleri yüceltiyordu... Böylece, Vehbi Koç Vakfı'nda oluşturulan fon; bu sahada çalışan hemşirelerin yoğunbakım ve acil servis gibi hayati görevlerde uzmanlaşmalarını hedeflemiş oluyordu.

*

Dr. Faruk Turnaoğlu ile Dr. Gürbüz Barlas, Amiral Bristol Hastanesinde bir "kobalt şua tedavisi" merkezi kurulması konusunda Vehbi Koç'u bilgilendirmişlerdi. Vehbi Bey bu projenin yararına inanarak gerekli yardımı yapmış ve "Vehbi Koç Kobalt Pavyonu" 1967 yılında hizmete girmişti... Doktor Turnaoğlu Vehbi Koç'un sağlık hizmetlerine gösterdiği ilgiyi şu cümlelerle açıklamaktadır: "Vehbi Bey, kendi konularındaki tecrübelerini dikkate alarak, sağlık alanında da ileri gitmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanmamızı daima bize hatırlatmıştır. Bunun içindir ki, Houston Methodist Hastanesi ile bizim hastanemiz arasında bir işbirliği kurulabilmiştir. Bu amaçla tesis edilen Kardiyoloji Merkezi'nin kuruluş fonuna en büyük yardımı Koç Holding yapmıştır." Doktor Turnaoğlu, ülkemizin sağlık sorunlarının başında eğitim görmüş hemşire yetersizliği olduğunu belirterek;

"Vehbi Bey bu sahada da öncülük yapmış 1965 yılında 'Hemşirelik Vakfı'nı kurmuştur" demektedir.

*

Koç Topluluğu'nun yılları arkasına alarak büyümesi ve gelişmesi, kaçınılmaz bir kaderi de beraberinde sürüklüyor; ölüm, sinsî bir düşman gibi, sevdiklerimizi bizlerden koparıp bilinmeyen bir diyâra götürmeye devam ediyordu. 14 Ekim 1974 günü İsrail Menasse'nin, Fransa'da bir iş toplantısında vefat ettiği haberi geldiği zaman Vehbi Koç ve iş arkadaşları buna inanmak istememişlerdi!

Vehbi Bey, otuz yıllık bir beraberliğin ölümle noktalanmış olmasından bir defa daha derin bir ızdırap duyuyordu...

28 Ağustos 1975 günü de Fevzi Dural Adana'da gözlerini hayata kapamıştı. Vehbi Bey, Fevzi Dural'ı Adana Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptığı tarihlerde tanımış ve 1952 yılında Adana'da kurulan Tormak şirketinde başlayan ortaklık, birbirlerine olan güveni daha da pekiştirmişti...

18 Temmuz 1976 günü Zehra Tekbaş'ın ölümü ise, Vehbi Bey'in iş hayatının küçük ayrıntılarını meydana getiren olayların birçoğunun silinip kaybolmasına sebep oluyordu. Zehra Tekbaş 1956-1971 yılları arasında on beş yıl devamlı olarak Vehbi Bey'in sekreterliğini yapmış, çalışkanlığı, titizliği, iş ahlakı ve yumuşak kişiliği ile herkesin dostluğunu kazanmıştı...

Vehbi Koç, artık, anılarla yaşamaya başlamıştı. Tıpkı şair Ümit Yaşar'ın yazdığı gibi:

"Anılarsa bitmez, bizimdir daima / Umulmadık yerlerde yeşerir, büyür / Yaşamak baştan başa yalan olsa da / O alır bizi uzaklara götürür."

*

Takvimler 31 Mayıs 1976 gününü göstermektedir! Bu tarih, 31 Mayıs 1926'dan elli yıl sonra ulaşılmış bir güne rastlamaktadır... "Allah'a şükür bugünü de bulduk!"

Bu şükran sözleri de, Vehbi Koç'un, 31 Mayıs 1976 sabahı saat sekizde, çalışma masasının başında sekreteri Suzan Boray'a fısıldadığı duygularıdır.

"O sabah, yine her zamanki gibi, saatini hiç şaşmadan, erkenden evindeki çalışma masasının başına oturduğunda söylediği ilk söz,

'Allah'a şükür bu günü de bulduk!' olmuştu. Günlük işlere koyulmadan önce, bir an için koltuğunda arkasına yaslanmıştı. Yüzündeki ifadeden ne düşündüğünü pek öyle her zaman anlayamazsınız. Ama o birkaç saniyelik sürede, derinden duyduğu mutluluğu ona yaşatan Tanrıya duyduğu şükranını bütün açıklığı ile görebilmiştim." Bu gözlem, Vehbi Koç'un emekli sekreteri Suzan Boray'a aittir.

Suzan Boray, Koç Holding üst yönetiminde çalışanların ifadesi ile "VK'nın ayrılmaz parçasıdır! Suzan Boray'ın ne kadar önemli bir kişi olduğunu anlamak için aşağıdaki ayrıntıyı bilmek yeterlidir...

"Suzan Hanım çalışma gücünü yitirinceye kadar benim sekreterim olmaya devam edecektir. Bu bakımdan, kendisine emeklilik işlemi uygulanmaması hususunu karara bağlamanızı rica ederim!"

Bu talep, Vehbi Koç'un, Koç Holding idare Komitesine intikal etmiş, tartışmaya kapalı yazılı tek talimatıdır! Ancak, "zaman" denen "hayat törpüsü" kendi kurallarıyla sürüp gitmektedir! Bunun için de, Suzan Hanım, 1994 Mayıs'ında emekliler ordusuna katılmış bulunuyor... Ben de, Suzan Hanım'a buradan, huzur dolu bir emeklilik hayatı diliyorum...

Vehbi Koç, 1926 yılında Ankara'da babası ile beraber bir dükkânda başlatmış olduğu bir işi, elli yıl sonra Koç Topluluğu olarak tanınan bir "kurum" haline getirmiş olmanın mutluluğunu yaşarken şu gerçeği belirtmeyi de unutmamıştı:

"Koç Topluluğu'nu, bütün mensuplarımızın gayretiyle bugünkü yerine getirdik... Bu sonuca ulaşmada kendi bünyemizde yetiştirdiğimiz elemanların önemli katkıları vardır... Dileğim, bundan sonra da müşterek gayret ile Koç Topluluğu' nun daha ileriye götürülmesi, memlekete ekonomik ve sosyal alanlarda daha büyük hizmetler yapmasıdır."

Topluluğun, elliinci yıldönümünü kutladığı 1976 yılında Türkiye 40 milyon nüfuslu, orta sınıfı güçlenmiş, ekonomik geleceği parlak, demokrasiye inanmış bir ülke manzarası veriyordu. Bu dönemde, Koç Topluluğu; 26 bin kişilik kadrosu, 10 bin ortağı ve yurt sathına dağılmış 2 bin bayii ile millî ekonominin en güçlü özel sektör kuruluşuydu.

Rahmi Koç, böyle tarihi bir günde kendi duygularını açıklarken, iş arkadaşlarının da hislerine ve düşüncelerine tercüman oluyordu: "Topluluğumuz bugün 50 yaşındadır. Kurucusu iş başındadır ve sağlığında kurduğu müessesenin devamlılığını teminat altına

almıştır... Bunun içindir ki biz, Koç Topluluğu'nun kurucusu babam Vehbi Koç'un 31 Mayıs 1926'da başlattığı teşebbüse değer veriyor ve bugünü 50 yıl sonra beraberce kutlamayı anlamlı bir olay sayıyoruz."

Rahmi Koç, bu mesajında, memleketin sanayileşme ve planlı kalkınma çabalarına ve genişleyen ihtiyaçlara cevap vermek için her türlü görevin üstlenileceğini belirtmiş ve:

"Bugünkü iş hayatında muvaffak olmak, mal ve hizmet arz etmek, ekonomideki yerimizi kaybetmemek ve hissedarlarımızın sevgi ve itimadına layık olmak için her zamankinden daha fazla bir dayanışmaya ihtiyacımız vardır... Sizlerin yardımlarıyla yarınlara ümitle bakıyorum!" diyordu... Vehbi Koç da, "50 yıllık iş hayatı bana bir müessesenin en değerli varlığının insan gücü olduğunu gösterdi. Memleketimizin kalkınmasının ve Koç Topluluğu'nun gelişmesinin her alanda iyi eğitim görmüş, bilgili ve kabiliyetli gençlerin yetişmesine bağlı olduğunu unutmamalıyız." açıklamasını yaparak Koç ailesinin, kolektif ve profesyonel yönetime verdiği önemi vurguluyordu... Vehbi Koç, iş hayatının ellinci yılını doldururken Türkiye'nin ana meselelerini üç grupta topluyordu. Bunlar; "Siyaset, gençlik ve çalışma düzeni" sorunlarımızdı. Vehbi Bey'e göre, bu üç ana meselemizin halli, toplumun her kesiminde 'barış' anlayışının benimsenmesi ile mümkündü. Siyasal barış, gençlik barışı, çalışma barışı..."

Şimdi Vehbi Koç, tıpkı 1976'da hissettiği gibi, Cumhuriyetin 71. yıldönümünün kutlandığı 1994 yılında da, Cumhuriyet tarihimize paylaşılan 67 yıllık iş hayatında şahit olduğu ve beraberce yaşadığı gelişmeler karşısında, "toplumsal mutluluğun yalnız demokratik parlamenter rejimin özünde bulunduğunu" ifade etmektedir. Vehbi Koç, inançla, şu görüşünü tekrarlamaktadır: "Şanlı bir tarihe sahibiz. Dünyanın kavşak noktalarından birinde bulunuyoruz. Her türlü imkânı olan güzel bir memlekete malikiz. Cumhuriyet'ten bu yana çok büyük işler yapıldı. Kalkınma hamlemiz her yıl yeni bir hız kazanmaktadır... İlerleme ve kalkınma yarışında Türkiye'mizin iç meselelerini barışla çözeceğine ve Cumhuriyet'le gösterilmiş kutsal hedefi kaybetmeyeceğine imânım tamdır!"

*

Vehbi Koç ve Nejat Eczacıbaşı, birbirlerini seven ve sayan iki "dost" ve "ülküdaş" olarak tanınmışlardır. Vehbi Koç'un iş hayatının ellinci yılında Nejat Eczacıbaşı Vehbi Koç için şunları söylemişti:

"Vehbi Koç'un Cumhuriyet'le yaşıt olan iş hayatı, bir ölçüde o dönemin değer yargılarına çok uyar. Genç Cumhuriyetimiz, Türkün, ülkenin

ekonomik hayatında yerini almasını öngörmüş, kalkınmada teşebbüs gücüne önem vermiş, hür teşebbüsü demokratik düzenin doğal bir sonucu olarak görmüştü... Vehbi Koç iş hayatımızı azınlık ve ülkemize yerleşen yabancılara bıraktığımız dönemde, kendini yetiştiren ilk Türk müteşebbislerindendir... Koç her kazandığını ülkede yaptığı yatırımlara dönüştürüyordu ve böylece ekonomimize kalkınma için çok zorunlu olan iki özelliği getiriyordu; teşebbüs gücü ve yatırım."

*

Koç Topluluğu'nun "ellinci yılı" şirketlerde, 31 Mayıs-15 Temmuz tarihleri arasında düzenlenen törenlerle kutlanmıştı. Bu törenlerde, şirketlerin kıdemli elemanlarına, özel yaptırılmış gümüş ve altın sikkeler armağan edilmiş ve böyle bir yıldönümüne kurucusu Vehbi Koç'la beraber ulaşıldığı için gerçek bir bayram havası yaşanmıştı.

"Ellinci yıl", Türk basınında, Koç Topluluğu'nun, aşama aşama, "patron yönetiminden" çıkarak "kurumlaşma"ya yönelmesini simgeleyen bir yıldönümü olarak değerlendirilmişti. Bazı yazarlar, bu yıldönümünü fırsat bilerek Vehbi Koç'un kişisel özelliklerini belirlemeyi de ihmal etmemişlerdi.

"Adalet" gazetesindeki İmzasız Yorum'da: "Yöneticiliğini, tezgâhtarlığını hatta hademeliğini kendisinin yaptığı bir başlangıç noktasından dev şirketler topluluğuna varan bir elli yıl... Bu, hiç şüphesiz bir teşebbüs kabiliyetinin ve zekânın başarı tablosudur. Önemi tartışmasız büyüktür." diye yazılmıştı.

Yalçın Küçük "Cumhuriyet"teki yazısında:

"Vehbi Koç elli yıllık işadamı. Türkiye'de elli yıllık büyük işadamı olmak aynı zamanda büyük bir siyaset adamı olmayı gerektirir" demişti.

Çetin Emeç "Çarşaf"taki yazısını şöyle bitirmişti:

"Geçmişe bakınca, Vehbi Koç'un artık mutlu ve huzurlu olmasını gerektiren sayısız görüntü seçer gözlerimiz... Ama, yetmiş beş yaşını aşkın, hâlâ sabahın kör karanlığında işinin başına gidip, güneş battıktan sonra yuvasına dönerken, bahtiyar mıdır acaba Vehbi Koç?.. Hiç sanmam... Türkiye'de bunca yıldır didişe didişe hayal ettiği günleri görememiştir ki bir türlü..."

"Demokrat İzmir" gazetesinde Akın Simav "Vehbi Koç da bizim gibi bir âdemoğludur! dedikten sonra: "Aslında Vehbi Koç'ta büyük olan şey sezgidir.. Onun artık bu dünyadan bekleyeceği bir şey yoktur... Koç,

Türkiye'nin gerçeklerine ve geleceğine daha da toplumsal açıdan bakar ve meslektaşlarını da bakmaya ne kadar zorlarsa, sınıf çatışmasının önlenmesine de o kadar yardımcı olur" yorumunu yapmıştı.

"Ekonomi ve Politika" gazetesinin sahibi Ziya Tansu ise:

"Koç Sektörü 50. Yıldönümünde" başlıklı yazısında; "Atatürk'ün, zekâsına ve çalışkanlığına güvendiği Türk milletinin bir ferdi olarak elli üç yıllık Cumhuriyet döneminde elli yılını veren Vehbi Koç, kendi adıyla bir sektör yaratarak, üzerine düşen görevi yapan ve kurduğu her tesisin asıl sahibinin devlet ve millet olduğuna inanan bir müteşebbistir." diyordu.

"Günaydın 'da Necati Zincirkiran: "Bugün yetmiş beş yaşındaki Vehbi Koç'un en büyük emeli gelişen Türk ekonomisinin ağır yükünü sırtlayacak güçlü, yetenekli ve kalbi vatan hizmeti ile yanan parlak kafalı yöneticilerin yetişmesini görmektir... Bir gün bana; para-pul, şöret, bunların hepsi boş! Yumruk büyüklüğündeki mideye sahip olan bir insan ne yer ne içer? diye sormuştu... Sonra da cevabını kendi vermişti; mühim olan atılımda öncülük yapıp istihdam yaratmak, memlekete ve millete eserler bırakmaktır." diye yazmıştı.

Yine "Günaydın" gazetesinde, 1976 Haziran'ında Vehbi Koç'la röportaj yapmış olan Mehmet Barlas'ın yazısı şöyle tamamlanıyordu: "Şimdi Koç eski Koç değil! Onun da çok belirgin olarak farkına vardığı gibi, rakipleri de eskisinden değişik, özel sektörün kadroları hem yatırım ve istihdam kapasitesi açısından adeta patladı son on yılda... Eskiden zengin denilince akla gelen tek isimdi Vehbi Koç... Şimdi Koç adı, Vehbi Koç'un kişiliğinin dışında büyük özel sektör gruplarından bir tanesinin markası olarak biliniyor... Belki de Koç'un ellinci yıl jübilesinde, Koç kadar önemle değerlendirilmesi gereken değişimdir bu... Vehbi Koç bir tane yine... Fakat Vehbi Koç'lar o kadar çoğaldı ve güçlendi ki..."

"Hayat" Dergisinde yayımlanmış olan yazı ise gerçekten ilginçti! Kusursuz olması için aylarca çalışılmış olan bir kutlamaya "Hayat" dergisi yazarının davet edilmesi unutulunca, ortaya çıkan mizahtan ders almamak mümkün değildi! Ellinci yıl törenine Ertuğrul Zorlutuna davet edilmeyince, dergi için yazı hazırlanmaktan vazgeçilmişti. Bu konuda, "Hayat"ın yazı işleri müdürü şunları yazmıştı:

"(...) Ama siz de biraz fazla oluyorsunuz! Adı milletin ağzından düşmeyen bu sayın Vehbi Bey kimdir, biliyor musunuz siz?.. Bu zat tam elli yıldır sizin için, bizim için yapmadığım bırakmamış, vaktini

yalnız seni, beni düşünmekle, nelere ihtiyacımız olacağını araştırmakla geçirmiş bir hayırsever vatandaşır... Sabahleyin yataktan kalkarsın, yüzünü yıkarken musluktan akan sıcak su onun şofbeninden gelir. Kahvaltıda önüne konan reçeli, yemeklerine lezzet katan domates salçasını, çocuğunla çoluğunla kıra giderken çantana doldurduğun sebze ve meyve konservelerini hep o senin için hazırlatmıştır. Yemeğini, çayını, kahveni onun gazı ile pişirirsin. Eğer tereyağın erimeden tabağında durabiliyorsa, yemeklerin kokmadan günlerce sahanda kalabiliyorsa, onları koruyan buzdolabını sana Vehbi Koç vermiştir. Eşin ortalık süpürmeye kalksa imdadına Vehbi Koç'un süpürgesi yetişir. Kirlenmiş çamaşırlarınızı onun çamaşır makinesinde temizlersiniz... İşe gitmek üzere sokağa çıkarken kapının önünde bekleyen arabayı vatandaşın altına çeken odur. Lastikleri eskidikçe, yedek parça lazım oldukça imdadımıza hep Vehbi Koç yetişir. Hatta onun arabasına kurulup sigaranı yakacağın zaman cebinden çıkardığın kibrit dahi onun eseridir. Küçük kızın onun bisikletiyle, büyük oğlun onun motosikletiyle sokakları arşınlar, eşin onun terilenlerini giyer...işyerinde oturduğun madeni sandalyeleri, üzerinde çalıştığın çelik masaları yapan hep odur. Yazı yazarken kullandığın mürekkeplerle dolmakalemleri de sen kullanasın diye o hazırlamıştır... Kışın yuvanı ısıtan kat kaloriferleri onun himmetiyle yapılmış olduğu gibi yazın sıcaktan bunaldığın zaman odanda terlemeni önleyen aspiratörü de senin keyfin için yapan odur... Nihayet akşamüstü, hava kararırken yorgun argın eve döndüğün zaman odalarını aydınlatan boy boy ampuller onun ampulleri değil midir? Allah geçinden versin, bu fani dünyaya gözlerini kapadığın zaman cenazene gelecek olan çelenkleri de sana yine o gönderecektir..."

Koç Topluluğu'nun Ellinci Yıl Kutlamaları programı içinde 1976 yılı Haziran ayında, Ankara'da basın temsilcilerine bir akşam yemeği düzenlenmişti. Nimet Arzık "7 Gün" dergisinde değişik üslubu ile şöyle yazmıştı:

"Büyük Ankara Oteli'nin o davetlerin bizi ayırmadığı alt salonundaydık. Salon, sinema ve yemek kısımlarına bölünmüştü... Sinema kısmında işadamı Koç'un elli yıl başarısının filmi gösterilecekti. Yemek kısmında da, Koç bütün gelirlerini yatırımlara ayırdığı için, mütevazının mütevazısı, Tanrı ne verdiyse, yemek yenecekti. Bu tevazu, Koç'un 'sol yangınıyla' tutuşmuş kül olmuş saydığı gazetecilere 'solculuk kesmek' içindi azıcık! Yedi buçukta başlayan bir yemektir. Erken yatmanın erdemine inanmıştı Koç! Herkes, paskalya orucuna benzeyen akşam yemeğini, azıcık gülümseyerek yemişti. Nasıl olsa evde tamamlarım düşüncesiyle... Yaşam veya ölüm kararımızı gene Vehbi Koç verdi... Uyku saatiydi,

kalktı... 'Sayın basına, davetine icabet ettiği için teşekkürlerini' sundu. Bu demektir ki; 'Artık yatacağım, hadi kalkın gidin, ehli vatan! Basın da işarete uydu..."

Topluluğun ellinci yıldönümü ile ilgili olarak bazı yazarlar da Vehbi Koç'un daha önce yapmış olduğu uyarılara değiniyor ve demokrasinin devamı için işadamlarına hayati vazifeler düştüğünü hatırlatıyorlardı.

İzmir "Ekspres" gazetesinde Jerfi Yener, konuya şöyle yaklaşıyordu: "Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" kabilinden bir kaynana gevezeliği değildir bu uyarı. Yenik düşmek istemeyen bir basket takımının koçu gibi, Sayın Vehbi Koç İstanbullu hür teşebbüs sahiplerini, sol basının etkisi altında ezilmiş, işçisinden bürokratına kadar seçimlerde ağırlığını koyan çoğunluğu ile, beyinsiz oğullarına altına bir yarış otosu verip caka sattıran salon sosyalisti milyoner döküntülerini daldıkları gaflet uykusundan uyandırmaya çalışmaktadır... Dileriz ki, bu sefer de İstanbul hür teşebbüsü, Sayın Vehbi Koç'un uyarısını' davul-zurna az, sivri sinek saz' örneği dinlememiş olsun."

Ekonomist-yazar Ali Gevgilili "Milliyet"teki yazısında Vehbi Koç'u, "ilk modern Türk kapitalisti" olarak tanıtıyordu..." Türk toplumu, örgütlenmesi açısından 31 Mayıs 1976'da ilginç bir olayı izlemiştir. Türk kapitalizminin en önde gelen kişisi, Vehbi Koç, o gün iş hayatındaki ellinci yılını kutluyordu. Ama aslında bu kutlanan şey bir kişisel olayın ötesinde, bir sosyal sistemin gelişim halkalarını da simgelemekteydi. Genç Koç'un sıfırdan başlayarak iş yaşamına ilk adımını attığı 1920'lerde olayın hiçbir olağanüstülüğü yoktu. Olağanüstü olan şey Osmanlı'nın yıkıntısı üstüne kurulan yeni toplumda, bir sistemi geliştirebilmek, o sistemin doruklarına tırmanabilmektir. Koç, sağlanan birikimi tüketmek yerine, giderek yoğunlaştırmak rasyonelini seçen ve sermayenin gerçek yasasının büyümekten başka bir şey olmadığını gören, belki de ilk modern Türk kapitalistidir..."

Vehbi Koç'u, yazdığı kitap sebebiyle yakından tanıma fırsatı bulan ve onun bilgi edinmek için yılmadan çalıştığına dikkati çeken Sadun Tanju: "Vehbi Bey kuşatılmaktan, izole edilmekten korkuyor, bunun tedbirlerini almaktan da geri kalmıyor. Basınla, politikacılarla iş ve sanat çevreleriyle, haber kaynakları ile sistemli bir ilişki ağı kuruyor." demektedir... Bir yıllık bir ilişkiden sonra, yazar Tanju: "Vehbi Koç sade yaşayışı ve alçakgönüllü karakteriyle, geniş kitleye kendilerinden biri olduğu imajını kolayca veriyor" sonucuna varmaktadır...

Ellinci yıl kutlamalarının basında aldığı yer ve yapılan yorumlar

incelendiği zaman, kamuoyunun Vehbi Koç'a içten bir sempati duyduğu açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Nitekim, "Son Havadis" gazetesindeki yazısında Abdullah Uraz bu konuyu şöyle açıklamıştı:

"Koç 50. Yılı mütevazı ve fakat duyurucu, yapıcı, yol gösterici tarzda kutlayarak büyük bir görev ifa etmiştir. Koç hasedini yıkmıştır. Sol çevre ve köşelerden bile 'çıt' çıkmayışı son derece dikkat çekicidir... Meydana getirdiği eserlerin duyurulması bir servet düşmanlığı yaratmamış, aksine, memleket ekonomisine yaptığı hizmetler işsize iş temin etmesi dolayısıyla herkese kıvanç vermiştir...."

*

31 Mayıs 1976 Pazartesi günü gazete ve dergilerde yayımlanan Vehbi Koç imzalı "50 Yılın Ardından Birkaç Söz" başlıklı ve birer sayfalık duyuru ile Türk kamuoyuna açıklanan bu yıldönümü, gerçekten beklenilenden çok daha fazla ilgi görmüş oluyordu... Vehbi Koç, kendisine ve Koç Topluluğuna gösterilmiş olan bu sıcak ilgiden derin bir haz ve mutluluk duymuştu... Ve bugüne eriştiği için Allah'ına bir defa daha şükrediyordu:

"Halkımızın ve müşterilerimizin, şahsımda, Koç Topluluğu'na gösterdiği ilgi ve güvenden büyük iftihar duydum. Bunun sağlanmasında emeği geçen Koç Topluluğu şirketlerinde çalışmış olan ve görevleri devam eden işçilerimize, memurlarımıza ve yöneticilerimize şükranlarımı sunuyorum..."

*

İlköğretim Müfettişi Malatyalı Mehmet Gülseren, Vehbi Koç'u şahsen tanımamış olmasına rağmen, ilkokullarda yaptığı denetimlerde, Vehbi Koç adının, "başarının" anlatılmasına örnek verildiğini belirtmiştir... "Koç adı, okullarımızda verilen derslerde 'kaynak' olarak kullanılmaktadır. Köylülerimizden meralardaki çobanlara kadar, birçok kişi onu 'destanlaştırmaya' devam etmektedirler." demektedir.

*

Koç Topluluğu'nun ellinci kuruluş yıldönümünü takip eden yıllar, büyümede, yeni bir hamlenin başlatıldığı dönem olarak değerlendirilir... Nitekim kaliteli çelik üretimi için kurulan ve 1970'li yıllarda Türk özel sektörünün en büyük yatırımı olarak kabul edilen Asil Çelik şirketinin Bursa-Orhangazi'deki yatırımı bu dönemde gerçekleşmişti. Taşıt, motor, makine ve takım tezgâhları sanayiinde kullanılacak kaliteli çeliği üretecek olan bu tesisin, 1979 yılında üretime geçmesi programlanmıştı. Otomotiv sektörünün en önemli

parçası olan motor bloklarının dökümü için kurulmuş olan Döktaş tesisi de gene Orhangazi'de 1977 Mart'ında üretime geçmişti... Buzdolaplarında kullanılan kompresör ve hermetik motor üretimi için, Arçelik, Eskişehir'de büyük bir projeyi başlatmış bulunuyordu. Türk Demir Döküm'ün Bozöyük çelik radyatör ve şofben fabrikası ile sofa ve yemek margarini ü-retecek Aymar şirketi de hızlı bir yatırım dönemine girmişti. 1977 yılbaşından itibaren Tofaş 124 model yerine 131 model otomobil üretimine başlamıştı.

*

Bu arada Vehbi Koç, yoğun ve hızlı çalışma temposunun arasına değişik programlar sokulmasından şikâyetçi olmuyor, hatta bazen sıra dışı buluşmalardan zevk aldığı görülmüyordu. Örneğin, 1977 yılı Eylül'ünde Koç Topluluğu'nda çalışanların ilkokulu birincilikle bitiren çocukları ile geçirdiği bir saatlik beraberlik Vehbi Bey'e büyük keyif vermişti. Vehbi Koç, çocuklarla arasında geçen söyleşiyi bugün bile gülererek hatırlamaktadır.

-Neden hiç milletvekili olmadınız?

-Milletvekilliği çok çetin bir iş olmalı! Olmayı hiç düşünmedim.

-Size niçin "Koç" diyorlar?

-Dedemin dedesi pehlivanmış! Güçlü kuvvetli olduğundan "Koç" derlermiş ona. Soyadı Kanunu çıkıncaya kadar da bizi "Koçzade" olarak tanırırlardı.

-Sizin otomobil fabrikalarınız var. Otomobil kullanmayı biliyor musunuz? Ehliyetiniz var mı?

-Ehliyetim var. Gençliğimde otomobil kullanırdım. Bir gün kaza ile bir hanıma çarptım. Kafam iş sorunları ile dolu olduğu için dikkatimin dağıldığını hissetmiştim. Kazaya uğrayan, benim zengin birisi olduğumu öğrenince yüklü bir tazminat istemişti. Ben de bu olaydan sonra otomobil kullanmayı bıraktım.

-Sizin harçlığınız ne kadar? Üzerinizde hiç para taşır mısınız?

-Ben sarfettiğim paranın hesabını tutarım. Cebimde az para taşırım.

-Hangi sporları seviyorsunuz?

-Otuz beş yıl ata bindim. Atçılık en sevdiğim spordur. Bu sevgi uğruna beş kere attan düştüm!

-Yazın denize girer misiniz?

-İki üç dakikadan fazla kalmamak üzere denize girerim.

-İşadamı yerine ne olmak isterdiniz?

-Gene işadamı olurum!

-Büyüyünce sizin gibi başarılı birisi olmak için ne yapmam gerekir?

-Çalışmak, çalışmak, çalışmak! Hayatta en seveceğiniz şey çalışmak olmalıdır. Ben çok sıkıntılar çektim, ama yılmadım, çalışarak bütün zorlukları aşmasını bildim.

-Bundan sonra gerçekleşmesini istediğiniz bir şey var mı?

-Cevabı çetin bir soru daha! Amacım, kuruluşlarımızın temellerini daha da kuvvetlendirmek ve ilerletmektir. Nefesimin sonuna kadar bu amaç için çalışacağım...

Vehbi Bey, ilkokul mezunu çocuklarla 76 yaşında yaptığı bu söyleşiyi şöyle tamamlamıştı: "Ben, ortaokulun son sınıfına kadar okudum. Talebeliğim süresince sizler gibi sınıf birincisiydim. Artık yüksek eğitim yapmak, lisan öğrenmek gerekiyor. Allah sizleri memlekete ve ailelerinize bağışlasın.."

*

Tat şirketinin yönetim kurulu toplantısı cuma günü yapılacaktı... Sadberk Hanım'ın vefatından sonra, Vehbi Bey, hafta sonunu evinde yalnız geçirmek yerine İstanbul dışına gitmeyi tercih ediyordu. Tuğrul Kudatgobilik böyle bir seyahati şöyle anlatmaktadır: "Yalova'ya geçmek üzere arabalı vapura bindik... Otomobili almamıştık... Bizi Yalova'da karşılayacakları için, Vehbi Bey, otomobilini götürmeyi israf saymıştı... Ancak, çantalarımız elimizde kalmıştı... Tanıdık birisini bulmak ve çantalarımızı o kişiye emanet etmek üzere aşına bir yüz aramaya koyulmuştuk... Aksilik bu ya, böyle birisini de bulamamıştık... Sonunda, tanımadığımız genç bir adamı gözümüze kestirip yanına yaklaştık ve kendimizi takdim ettik. Genç adam Vehbi Koç ismini duyunca heyecanlanmıştı... Otomobiline bindikten sonra onun hayat hikâyesini dinlemeye başladık... Elektrik malzemesi imal eden bir atölye sahibiymiş. Paraya sıkıştığını, yirmi milyonluk bir senedi tefeciye kırdırmak istediğini, bunu sonuçlandıramadığını öğrenmiştik... Yalova'ya geldikten sonra vedalaştık... Bizi karşılayan Tat'çılarla yola çıktık... Vehbi Bey bana şunları söylemişti: 'Çocuğun durumuna üzüldüm. Neredeyse 'senedi ben kirayım diyecektim!'

Ancak benim defterimde böyle şeyler yazılı değildir... Buna rağmen çocuğun adresini bizim bir iki şirketimize bildir. Belki malzeme satın alarak ona yardımcı olabilirler.' Bir defa daha anlamıştım ki, iş hayatında 'his ve iş' ayrı ayrı kavramlardır..."

*

1978 yılına girilirken, memleketin ekonomik sorunları ağırlaşmıştı. Sosyal çalkantılar tırmanıyordu. Sınırlı, keyifsiz ve karamsar bir toplum olmuştuk. Bir yıl ötemize bakarken bile bizi umutlandıracak işaretleri göremiyorduk. Bu durum, düşüncelerimizi ve hayal kurma gücümüzü kara bir bulut gibi kaplıyordu... Siyasal sorunlar, sosyal patlamalar, ekonomik buhranlar toplum hayatımızın ayrılmaz parçaları olmuştu. Güçsüz hükümetlerin iktidar olduğu, işsizliğin yaygınlaştığı, grevli ve lokavtlı, soygunlu, terörlü ve enflasyonlu bir hayata alışmaya başlamıştık... Acaba zorlukları ve bunalımları aşacak gücümüz mü kalmamıştı?..

"Tercüman" Gazetesi Genel Yayın Müdürü Güneri Cıvaoğlu: "Yeni yıla Türkiye sancılı girmektedir. Problemleri, etki tepki ilişkileri içinde birbirini doğuran, daha büyük boyutlara tırmanan 77 Türkiye'si, 1978 yılında aynı sağlıklı dokuyu sergileyecektir." diye yazıyordu.

Oktay Ekşi de "Hürriyet" teki yazısında: "Türkiye gözü açılmış bir ülkedir. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmaktan başka bir çıkar yol olmadığının milletçe farkındadır. Ancak bu amaca ulaşmak için yapması gerekenleri yapmamakta, ucuza, kolaya kaçmaktadır... Bu tutumun ilanihaye devam etmesi mümkün değildir." diyordu.

Nadir Nadi "Cumhuriyet" teki başyazısını şöyle bitiriyordu: "Falcı değilim, yarının bizlere neler getireceğini bilemem. Bildiğim bir şey varsa işimizin güç olduğudur. Talihimizin iyileşmesini istiyorsak ilkin talihe inanmaktan vazgeçmeli, özel çıkarlarımızı, kişisel kaygılarımızı bir yana atmalı, aklımızı kullanarak ülke hesabına doğru olanı bulmaya çalışmalıyız."

"Günaydın" gazetesinin Genel Yayın Müdürü Necati Zincirkıran ise son uyarısını yapıyordu: "Arabanın tekerini kırmadan ülkenin ekonomik, politik darboğazları giderilmelidir. Teker kırıldıktan sonra kimsenin göstereceği yol da kalmayacaktır."

Böyle bir ortamda bile, Vehbi Koç, 20 Aralık 1977 Salı günü Türk Ekonomik Hukuk Araştırmaları Vakfı'nın düzenlediği toplantıda; "Memleket ve millet olarak kemerleri akılcıca sıkabilirsek, herkes üzerine düşen vazifeyi elbirliği ve dayanışma ruhu içinde noksansız

yapabilirse ve ekonomik kararlar gereğine göre alınabilirse, içinde bulunduğumuz darboğaz aşılabacaktır. Türk milleti çok çetin günlerin içinden çıkmıştır. Demokrasiyi zedelemekten bugünlerin içinden de çıkacağımıza inanıyorum" diyerek çevresine moral vermeye çalışıyordu...

Ancak, 1978 yılının sonuna gelindiğinde, bütün uyarılara rağmen gerekli önlemler alınmadığı için, ekonomik ve siyasal durum daha da ağırlaşmıştı.

"Yankı" dergisinin 22 Ekim 1978 tarihli sayısında Mehmet Ali Kışlalı, Vehbi Koç'u kapak yapmış ve ilgi ile karşılanan bir röportaj yayınlamıştı. Bu söyleşide Vehbi Koç: "Bir memlekette oy politikaları ekonomik politikaların üstüne çıktığı sürece, o memleketin kalkınmasına imkân yoktur. 1973 seçimlerinden bugüne kadar geçen müddet zarfında memleketi idare eden koalisyon hükümetleri oy politikalarını ön planda tuttukları için bu hale düşülmüştür." diyordu. Vehbi Koç, bu röportajda anarşinin halk üzerinde yaptığı huzursuzluğa, mezhep çatışmalarına, Kürtçülük akımına değinmiş; "Bir yıl içinde anarşik olaylarda ve trafik kazalarında kaybettığımız vatandaşlarımızın ve görevlilerin sayısı bir savaşta kaybedilenden daha çoktur" uyarısını yapmıştı...

Artık, ekonomideki bozukluk belirgin bir hal almıştı.

Sanayi tam kapasite ile çalışmıyordu. Karaborsa ve kaçakçılık yaygınlaşmıştı. Türk Lirası devamlı değer kaybediyor, yasal olmayan yollardan getirilen sigara, altın, otomobil ve yedek parçalar için bir yılda ödenen döviz miktarı iki buçuk milyar doları aşıyordu. Bu da, yurt dışındaki işçilerimizin memlekete gönderdikleri dövizlerde azalmaya sebep oluyordu. Gençlik, işçiler, memurlar gruplara bölünmüş, polisler, öğretmenler kamplara ayrılmıştı. Odalar Birliği'ne, Sanayi ve Ticaret Odaları'na politika sokulmuştu. Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan ve Ortak Pazar ülkeleriyle ilişkilerimiz iyice bozulmuştu. TRT taraflı yayınlar yapıyor, iç politikanın sertleşmesine sebep oluyordu. Madenlerin devletleştirilmesi ve bu vesile ile Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında özel teşebbüs için söylenenler, girişimci ve yatırımcıların gözünü korkutuyordu. Memlekete zar zor getirilmiş olan yabancı sermaye, bu ortamda, Türkiye'den kaçma yolları aramaya başlamıştı... Prof. Emre Gönensay, o günleri şöyle değerlendiriyordu: "1978 yılı başında ekonomimiz hızlı bir enflasyonun ve bunun doğal bir sonucu olan döviz darboğazının ikili kısılcına yakalanmıştı. Aslında son yıllarda gerçekleştirilen hızlı büyümenin kaynağı ne ithal ikâmesinin, ne de ihracatın itici rolünde aranabilirdi. Türk ekonomisindeki büyümenin son yıllardaki başlıca

kaynağı, dışarıdan sağlanan finansmandı. Nitekim, 1977 sonlarına doğru ekonominin bu dış yardımı geri ödeme gücünün olmadığına anlaşılmaması ve bu kaynağın kuruması üzerine, 1978 yılında ekonomi durakladı, kişi başına GSMH artışı sıfıra doğru düştü."

17 Aralık 1978 Pazar gecesi, Koç Topluluğu'nda 20, 25 ve 30. yıllarını tamamlayanlar için İstanbul Hilton Otelinde düzenlenen jübile töreninde yaptığı görüşmede Vehbi Koç endişelerini şöyle belirtiyordu: "Bu güzel memleketin, bu asil milletin bugünkü zorluklar ile karşılaşmasının en büyük sorumlusu, parti ve rey politikalarını her şeyin üstünde tutan siyasetçilerimizin ekonomiyle ilgili olarak aldıkları yanlış kararlardır."

(Vehbi Koç'un on yedi yıl önce koymuş olduğu bu teşhis, bugünün politikacılarına ithaf olunur!)

*

Eski milletvekili, eski bakan, kıdemli politikacı Sebati Ataman, Vehbi Koç'un her zaman değer verdiği, saygı duyduğu ve bu hislerini belli ettiği bir şahsiyetti... Vehbi Koç'u 1930'lu yıllarda Ankara'da tanımış ve "onun çalışkanlığı, somurtkan olmayan ciddiliği, gülümseyişli nezaketinden" etkilenmişti. Sebati Ataman vefatından önce Vehbi Koç ile ilgili görüşlerini şöyle açıklamıştı: "Onun en ilginç özelliklerinden biri, iş hayatında 'kör değneğini bellemişliğe' esir olmaması, girişimlerini alabildiğine genişletmek ve çeşitlendirmekten asla çekinmemesidir. " Sebati Ataman on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak önce Avrupa'da sonra Kuzey Amerika ve nihayet Japonya'da gelişen sanayi devriminin insanlığa yeni bir çağın kapılarını açtığını ve bu yüzyılın kendi büyük adamlarını yarattığını belirterek; "bu memleketlerde iktisadi kalkınmanın büyük bir hızla gelişmesinde ve uygarlık seviyesinin görülmemiş ölçülerde yükselmesinde bu 'büyük adamların' çok etkin bir rol oynadığı aşikârdır.

İşte Vehbi Koç, çağımızın yarattığı bu yeni 'büyük adam' tipinin memleketimizde temsilcisi olan ilk Türk olarak şimdiden tarihimize geçmiş bulunmaktadır."

*

Vehbi Koç, o yıllarda sık sık belirttiği şu görüşünü de altını çizerek tekrarlıyordu: "Bize bizden başka kimseden hayır yoktur! Bu memleket yabancılara muhtaç olmadan kalkınma gücüne sahiptir." Gerçekten bu çok çetin devrede; "Koç Topluluğu olarak şirketlerimizde çalışan her kademedeki arkadaşlarımın el ve güç birliği ile üzerlerine düşen

görevleri hakkında yapmalarını rica ediyorum." diyerek görevdekileri uyaran Vehbi Koç, Toplulukta çalışanların eşlerine de şu öğüdünü hatırlatıyordu: "Bu sıkıntılı ve zor ortamda eşlerinizin başarılı olmaları için, sıhhatleri ve istirahatleri çok önem kazanmaktadır. Onların verimli çalışabilmeleri için sizlere düşen görevleri unutmayınız. Her şeyin başı sıhhat ve mazbut bir aile hayatıdır."

*

TÜSİAD'ın 26 Ocak 1979 günü yapılan Genel Kurul Toplantısında, Vehbi Koç, derneğin kuruluş tarihi olan 2 Nisan 1971'den bu yana üstlendiği Konsey Başkanlığını bırakacağını açıklıyor ve TÜSİAD üyelerine aşağıdaki görüşlerini hatırlatıyordu:

"Bugün memleketimizin karşı karşıya bulunduğu büyük sıkıntıların başında ekonomimizin güçsüzlüğü gelmektedir. Bu darboğazı aşabilmek için biz işadamlarına çok önemli görevler düşmektedir. Bütün işlerimizde, kısa vadeli menfaatleri bir yana bırakarak uzun vadeli düşünmek ve her fedakârlığı göstermek zorundayız.

Özel hayatlarımızda herkese örnek olacak şekilde tasarrufa riayet etmeliyiz. Yeni döviz kaynakları yaratmak için gayret göstermeliyiz. Hükümetlerin yanlış kararlar almalarını önleyebilmek için uyarıcı ve yol gösterici sözlü ve yazılı beyanlardan kaçınmamalıyız."

Vehbi Bey, kendi görüşünü kuvvetlendirmek için de, Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde söylemiş olduğu şu tarihi açıklamayı okumuştı: "Tarihimizi dolduran zaferlerin yahut yenilgilerin tümü ekonomik durumumuzla ilgili ve ona ilişkindir. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu sağlamlık düzeyine ulaştırabilmek için mutlaka ekonomimize birinci derecede en büyük önemi vermek zorundayız. Zamanımız tümüyle bir ekonomi çağından başka bir şey değildir."

*

2 Şubat 1979 akşamı gazeteci Abdi İpekçi'nin öldürülmesi herkes gibi Vehbi Koç'u da dehşete düşürmüştü! Vehbi Koç Abdi İpekçi'nin siyasal ve sosyal bazı görüşlerini benimsememekle beraber onun yazılarını devamlı okumuş ve fikirlerine değer vermişti, İpekçi'nin öldürülmesi olayını, Vehbi Koç, terörün Türkiye'de yeni hedeflere yöneldiğinin açık bir delili sayıyor ve demokrasinin geleceği bakımından, bu gibi hadiseleri ciddi bir tehlike olarak değerlendiriyordu... Nitekim 27 Nisan 1979 Cuma günü, İstanbul'da Çınar Oteli'nde düzenlenen Otosan Bayileri Toplantısında, Vehbi Koç, ülkenin içinde bulunduğu

ekonomik ve sosyal sorunları belirterek, bunların aşılabilmesi için,Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerine güçlü yeni bir hükümet kurulması çağrısı yapmıştı. Basının geniş şekilde yer verdiği bu çağrının açıklandığı dönemde üçüncü Ecevit hükümeti iş başında bulunuyordu. Vehbi Koç, yaptığı konuşmada, politik, ekonomik ve sosyal hayatımızda istikrar sağlanamadığını, sıkıyönetimin terörün önüne geçemediğini vurgulamış, Sivas, Kahramanmaraş ve Yozgat olaylarının vahametine değinmiş, ticari hayatta kaçakçılığın, toplumsal yaşamda ahlaksızlığın yaygınlaştığına dikkatleri çekmiş ve; "Bu durum Türk toplumunun yaşama tarzına uymayan sorunları da beraberinde getirmektedir. Bundan milletin çoğunluğu rahatsızdır" diyerek önemli bir çıkış yapmış oluyordu.

Vehbi Koç'u kaygılandıran bir konu da, Ecevit hükümetinin, devletleştirme girişimlerini sistemli bir şekilde yaygınlaştırmasıydı. Demirperde ve Doğu Bloku ülkeleri ekonomilerinde liberal tedbirler alırken, bizim devletleştirme girişimlerimiz çok anlamsız kalıyordu. Bu konuda Vehbi Koç şu uyarıyı yapma ihtiyacı duymuştu: "Bugün yurdumuzda milyonlarca kişiye iş ve kazanç temin eden, büyüklü küçüklü müesseselerden oluşmuş çağdaş bir hür teşebbüs topluluğu meydana gelmiştir. Bu topluluğun gücünden verimli bir şekilde yararlanmak dururken devletçiliği yaygınlaştırmanın bir gereği yoktur. Bunun içindir ki Cumhuriyet döneminin bir eseri olan Türk hür teşebbüsünün mevkii korunmalıdır. Milletimizin yaratıcı gücünü meydana getiren bu sektörün gelişmesi engellenmemelidir."

Vehbi Koç; "Milletimizde güç birliği içinde yaşama arzusu ve heyecanı yeniden uyandırılmalıdır" çağrısı yaparken de kadim dostu Ankara Milletvekili Sebati Ataman'ın 26 Şubat günü Mecliste yapmış olduğu konuşmadan aşağıdaki bölümü aynen okuyordu: "Dünyanın her yerinde ve tarihin her döneminde varlığı böylesine tehlikeye düşen her toplum için bir tek kurtuluş yolu, bir tek kurtuluş çaresi vardır. Birleşmek! Ne pahasına olursa olsun birleşmek!" Vehbi Koç, ülkenin dört bir köşesinden gelmiş olan Otosan bayileri karşısında, heyecanlı ve inançlı konuşmasını şöyle tamamlıyordu:

"Ben, ömrünü iş hayatında geçirmiş, memleketin geleceğinden başka kaygısı bulunmayan bir işadamı olarak hem şahsım hem de sizler adına, milletimizin temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerini, milletin bütünlüğünü koruyacak ve hür demokratik parlaman ter rejimin devamını sağlayacak güçlü bir hükümetin kurulmasını sağlamaları için birleşmeye çağırıyorum!"

Türkiye'nin siyasal bir kargaşa içinde bulunduğu, ekonomik dengelerin bozulduğu, terörün ve anarşinin sokağa indiği bir dönemde, TÜSİAD kamuoyu önüne çıkarak, halkımızın bilgilenebilmesini sağlamak amacı ile, o yıllarda ülkemizde alışılmamış olan bir kampanya tarzını benimsemiş ve gazetelerde "paralı duyurular" yayımlama kararı almıştı... 1979 yılının Mayıs ve Haziran aylarında yedi gazete ve bir haftalık dergide, dört hafta boyunca halkımızın izlemesi, incelemesi ve tartışması için "temel sorunlarımızı" irdeleyen mesajlar yayımlanmıştı.

"Gerçekçi çıkış yolu", "Ulus bekliyor", "Yokluğu paylaşmak mı? Bolluğu sağlamak mı?", "Refahın ve hürriyetlerin düşmanı enflasyon!" başlıklı duyurular kamuoyunda büyük yankı yapmıştı... Böylece TÜSİAD yönetimi, Manajans'ın katkısı ile hazırlanan bu kampanya ile, demokratik parlamanter bir düzende, temel hürriyetlerimizden başta geleninin "düşünme ve düşünceleri ifade etme, açıklama ve yayma hürriyeti" olduğunu kamuoyuna hatırlatmış ve çok olumlu tepkiler alınmıştı...

Ancak, ne ilgiçtir ki, bu mesajların yayımlandığı 1979 yılının üzerinden on altı yıl geçmiş olmasına rağmen, o günkü ana sorunlarımızın bugün de aynen karşımızda durduğu görülmektedir... Bakınız, 1979 yılında, "temel meselelerimiz" in başlıkları nelerdi:

Nüfusumuzun yıllık artışı bir milyon kişinin üzerindedir.

İşsizlik sorunu giderek daha da ağırlaşmaktadır.

Yüzde altmış aşan enflasyon sosyal ve ekonomik bünyemizi kemirmektedir.

Doğru yöntemler kullanılarak vergi kaçağı önlenmelidir.

Sosyal adalet, yokluğu paylaşmak değil bolluğu paylaşmaktır.

Kamu İktisadî Kuruluşlarının açıkları indirilmelidir.

Devletin ekonomideki ağırlığı hafifletilmelidir.

Herhalde, "Çağ atlanırken" bu kadar aksaklık da hoş görülmelidir!

*

22 Mayıs 1979 Salı günü Vehbi Koç'a gene acı bir haber ulaştırılmıştı! Son aylarda sağlıklı bir hayli bozulmuş olan Fazıl Öziş vefat etmişti...

Fazıl Öziş; kişiliği, kültürü, pratik zekâsı ve bankacılık mesleğinde kazanmış olduğu deneyimle Vehbi Bey'in ticaret ve sanayi sektöründeki girişimlerinin yönlendirilmesinde etkili olmuş bir kişiydi. Fazıl Öziş ve Hulki Alisbah'ın Ankara bürokrasisi ile ilgili anılarını dinlemekten Vehbi Bey büyük keyif alırdı. Öziş'in yemek yeme merakı ise hemen herkesçe bilinir ve bununla ilgili hikâyeler sık sık anlatılırdı... 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Vehbi Bey'in ilk Amerika seyahatinde öğle yemeklerinden hemen sonra Fazıl Öziş'in ortadan kaybolması dikkati çekmeye başlamıştı. Başlangıçta, bu kayboluşlar Fazıl Bey'in istirahat merakına veriliyordu! Ancak, aradan birkaç gün geçtikten sonra Enis Tokcan gerçek durumu Vehbi Bey'e anlatmak mecburiyetinde kalmıştı: "Beyefendi, siz, tasarruf yapılınsı düşüncesi ile öyle bir baskı koydunuz ki, Fazıl Bey sofradan hep doymadan kalkıyordu! O büyük gövdenin açlığa tahammül etmesi mümkün olmadığı için de, istirahat ettiğini sandığınız saatlerde başka bir lokantada karnını doyurmaktaydı!" Rivayete göre, Vehbi Bey bu olayı öğrendikten sonra arkadaşlarının yemeklerine müdahale etmekten vazgeçmişti... Ceket yakalarında ve kravatlarında daima birkaç "mönü" izi bulunan Fazıl Öziş'in unutulmayan bir hikâyesi de Ankara'daki ünlü Karpiç Lokantasında geçmişti. Önemli müşterilerine kendisi servis yapan Baba Karpiç, bir gün Vehbi Bey'in iş misafirleriyle oturduğu masasına, küçük bir sepet içinde turfanda kayısı getirmişti. Fazıl Bey bir taraftan konuşuyor bir taraftan da devamlı kayısı yiyordu. Vehbi Bey'in hesap pusulasını inceleyeceğini ve turfanda kayısı parasını ödemeyeceğini bildiği için, Baba Karpiç, Fazıl Öziş'e şu uyarıyı yapmak zorunda kalmıştı; "Fazıl Bey, afiyet olsun! Ama yok mecburiyet, kayısıları bitirmeye!"

*

Rahmi Koç, Karpiç'teki bu olayın kahramanı olarak Reşit Katiboğlu'nun adını vermekte ve Baba Karpiç'in uyarısını da şöyle hatırlamaktadır: "Yok, var, mecbur hepsi yemek?" İlginçtir ki, Emekli Büyükelçi ve yazar Semih Günver'in de bu konuda bir anısı vardır: "Baba Karpiç'i herkes sever ve hatta sayardı. Bir gün, Karpiç, milletvekillerinden bir grubun masasının yanına koydurduğu bir sepet turfanda meyvenin tükenmekte olduğunu görünce dayanamamış, masaya yaklaşmış: 'Beyefendiler, siz mecbur değil hepsini yemek' diye müdahalede bulunmuştu. Milletvekilleri kızmamışlardı, ama sepetin boşalması da önlenmişti."

*

Vehbi Koç'un Eskişehir'e duyduğu ilgi 1930'lu yıllarda başlamıştı. Ankara ile İstanbul arasında önemli bir tarım bölgesi olan ve Anadolu

demiryolu ağının merkezi durumundaki bu şehrin hızla gelişeceğine inanan Vehbi Bey, 1946 yılında, Köprübaşı'nda ilk satış mağazasını açmıştı.

Bu yıllarda Demokrat Parti hareketinin önde gelen isimleri, Eskişehir'de demokrasi uğruna mücadele veriyor, Abidin Potoğlu, Hasan Polatkan, Aziz Zeytinoğlu, Emin Sazak bu mücadelenin öncülüğünü yapıyorlardı. Vali Daniş Yurdakul da, o yıllarda valiler arasında az görülen bir tarafsızlık içinde, demokrasi geleneğinin yerleşmesi için Eskişehir'de büyük bir çaba sarf ediyordu. Bu siyasal canlılık iş hayatını da hareketlendirmişti. Eskişehir Şeker Fabrikası ile Devlet Demiryolları Ana Bakım Merkezinin ve Hava Kuvvetlerimizin önemli bir üssünün Eskişehir'de bulunması şehrin sosyal yönünü geliştirmişti. Bu olumlu faktörler Vehbi Koç'un Eskişehir'e verdiği önemin yatırımlara dönüşmesinde başlıca etken olmuştu. Nitekim; 1956 yılında Porsuk, 1971'de Ottar şirketleri kurulmuş, 1975'te Arçelik buzdolabı ve kompresör fabrikası üretime başlamıştı.

Eskişehir'de kurulan dolum istasyonu ile de Aygaz modern bir tesise kavuşmuştu. Otosan, İnönü'de 14 Eylül'de üretime başlayan motor fabrikasından Ford Motor Company'ye motor parçaları ihraç etmeyi planlıyordu. Bütün bunlar, Koç Topluluğunun Eskişehir'e verdiği önemi belirleyen gelişmelerdi. Ayrıca, Vehbi Koç İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne, Akademi Başkanı Prof. Orhan Oğuz'un teşviki ile güzel bir kitaplık armağan etmişti.

İşte, Vehbi Bey'in Eskişehir'e yönelik bu girişimlerini dikkate alan Eskişehir Belediye Meclisi, Koç'a "Fahri Hemşehrilik Berati" vermeyi kararlaştırmıştı.

19 Eylül 1979 günü, Eskişehir Belediye Başkanı Hicri Sezen, Divan Oteli'nde yapılan bir törenle, "Hemşehrilik Berati"nı Vehbi Koç'a nedense İstanbul'da sunmuştu.

Başkan Sezen, yaptığı konuşmada da şunları söylemişti: "Eskişehirli olarak, sizi Anadolu'nun bağrından çıkmış bir sanayici ve işadamı olarak taktir ettiğimiz için ve Eskişehir'in iş hayatına yaptığınız katkılardan ötürü fahri hemşehrimiz olarak seçtik. Şehrimize yaptığınız hizmetler önemlidir ve yaklaşık otuz beş yıllık bir maziye dayanmaktadır" demişti... Vehbi Koç, kendisine yönelen bu tarz güven ve sevgi gösterilerinden büyük keyif duyuyor ve bu olayları "hayatının en mutlu anları" olarak yaşıyordu...

Üzeyir Garih, Vehbi Koç'la ilk karşılaşmasının Arçelik Çayırova Fabrikasının tesisat mukavelesinin imzası sırasında olduğunu hatırlamaktadır. Mukavelenin dönemin Arçelik Genel Müdürü Ali Mansur tarafından onaylanmasından sonra, Yönetim Kurulu Başkanı Vehbi Koç tarafından imzalanması gerekiyordu. Bu durum Üzeyir Garih'i heyecanlandırmış ve kendisinde bir merasim yapılacağı intibasını uyandırmıştı. Fındıklı'daki Holding Merkezi'nde mukavelenin imzalanmasını Garih şöyle anlatmaktadır: "Beni küçük bir odaya aldılar. Biraz sonra Vehbi Koç geldi, bana, 'Delikanlı bu işi iyi yapacağını ve zamanında bitireceğini söylüyorlar. Söz imzadan daha mühimdir. Bana burada söz veriyor musun? İş zamanında ve en iyi şekilde bitirecek misin?' dedi. Ben de 'söz veriyorum!' deyince Koç imzaları attı, elimi sıktı, 'hayırlı olsun!' dedi ve bizlerden ayrıldı. Bütün bunlar üç dakika içinde sonuçlanmıştı!"

*

Ülkenin o günlerde içinde bulunduğu sıkıntılara rağmen, Vehbi Bey, kendisini mutlu edecek olan toplantılara katılmak için zaman ayırıyordu. Nitekim, Eylül ayında Koç Topluluğu'nda çalışanların ilkokulu birincilikle bitiren yirmi beş çocuğu için yapılan törende, Vehbi Bey kendine has üslubu ile konuşurken; "Bugün burada sizlerle beraber olmaktan büyük mutluluk duyuyorum. Anneler, babalar, bu vesile ile sizlere bir görüşümü hatırlatmak istiyorum. Çocuklar bir fotoğraf makinesine benzerler. Anne ile babanın hayatını her an tespit ederler. Eğer anne ile baba birbirlerine saygılı bir hayat sürer, çocukları ile yakından meşgul olurlarsa bu çocuklar iyi okurlar, iyi yetişirler. Onun için, eşler olarak birbirinize olan muhabbetinizin önemini unutmayınız." diyordu.

Vehbi Koç çocukları başarılarından dolayı kutlamış ve onlara armağan olarak birer banka çeki vermişti... Bu toplantıda, başarılı öğrencilerden Nimet Çetintaş'ın babası Otosanlı Mehmet Çetintaş, Vehbi Koç'a, "Evde sinirlenmemek" için nasıl hareket etmesi gerektiğini sormuştu! Vehbi Koç'un, "Evlilik hayatında sinirlenmemek reçetesi" şöyleydi: "Merhum İsmet Paşa evliliğinin 50. yılını kutlamak üzere Hilton'da bir yemek verdi. Bu yemeğe beni de davet etmişti, İsmet Paşa, bu kutlama yemeğinde bizlere şu anısını nakletti: 'Eşim Mevhibe Hanımefendi ile evliliğimizin 50 yılı boyunca çok mutlu yaşadım. Bu seneler zarfında ben sinirlendiğim zaman Mevhibe Hanımefendi, o sinirlendiği zaman da ben susmayı bildik. Mutluluğun sırrı burdadır!' demişti. Ben de evlilik hayatımda bu prensibe uymuş ve mutlu olmuştum ."

*

1980 yılına girdiğimiz Ocak ayının ilk günlerinde Vehbi Koç, ülkenin durumunu şöyle değerlendiriyordu:

"1974 yılından bu yana bozulmaya başlayan ekonomimiz 1980 yılı başında perişan bir görünüm içindeydi. Faturasız mal alıp satmayı, döviz kaçırmayı, karaborsa yapmayı, gelir vergisi dahil her türlü vergi kaçırmayı, rüşvet almayı ve vermeyi herkes normal karşılamaya başlamıştı, iktidara gelen partiler bu sorunlarla meşgul olacakları yerde birbirleriyle mücadeleleden vakit bulamadıkları için banknot matbaasını çalıştırmayı en kolay yol olarak seçmişlerdi. Merkez Bankası'nda döviz olmadığı için petrol alamıyoruz. Hiçbir hammadde stokumuz yok, günlük yaşıyoruz... Fırtınalı havalarda tankerler boşaltılamıyor. Akaryakıtımız olmadığı için elektrik üretilmiyor ve hayat duruyordu." Vehbi Koç, böyle çok kritik bir durumu aşmak için ulusça fedakârlık yapılmasını istemektedir!

"Memleket mukadderatının söz konusu olduğu böyle bir devirde fiyatlar, ücretler, kiralalar ve temettüleri dondurulmalıdır!" Vehbi Koç, böyle bir ortamda, anarşi, terör ve ekonomik sıkıntıların aşılabilmesi için, kuvvetli bir hükümete ve cesur kararlara ihtiyacımız olduğunu ısrarla savunuyordu... "Aksi takdirde ne partiler, ne parti başkanları, ne sendikacı, ne işçi, ne işveren, ne de demokrasi ortada kalacaktır!" demektedir... Vehbi Koç'un "dondurma önerisi" işçi sendikaları ve bazı üniversite profesörleri ve ekonomistler tarafında benimsenmemiş ve konu kamuoyu önünde tartışılmaya açılmıştı. Karşı görüşte olanlar, üretim tüketimi karşılayacak seviyeye çıkarılmadığı takdirde fiyatların tutulamayacağını ve karaborsanın yaygınlaşacağını ve bundan da en çok dar gelirli olanların, ücretlilerin ve vergi kaybından da devletin zarar göreceğini belirtiyorlardı. Vehbi Koç, bu konuda Mehmet Barlas'la yaptığı röportajda fikrini şöyle savunuyordu: "Bugün içinde yaşadığımız sıkıntılar normal tedbirlerle aşılamaz hale gelmiştir. Millet olarak çalışan ve çalıştırana, tüccarı ve irat sahibi, hepimiz, bir süre için ciddi fedakârlıklara katlanmayı göze alamazsak ileride karşılaşacağımız problemler daha da ağırlaşacaktır. İşte bu zor durumla karşılaşmadan, yetkili resmi kuruluşlara, ticari ve sınıai alanlardaki meslektaşlarıma ve ilgili teşekküllere, sendika liderlerine seslenmeyi görev saydım. Bunun başka bir çıkış yolu yoktur. Hakikatler ortaya konduktan sonra hastalık teşhis edilirse tedavisi daha kolay olacaktır."

Bu röportajın yayımlandığı 21 Ocak 1980 tarihinden sonra hastalığı teşhis ederek tedavi yolunun bulunmasını "asker"den bekleyenlerin sayısı gittikçe artıyordu.

Nitekim, Vehbi Koç'un görüşlerini açıkladığı 21 Ocak'tan yedi ay yirmi

bir gün sonra, 12 Eylül günü, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının meydana getirdiği "Milli Güvenlik Konseyi"nce Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyduğunu açıklanıyordu. Böylece, Türk demokrasisi, son yirmi yıl içinde üçüncü kez askıya alınıyor ve ülke yönetimi bütünüyle Milli Güvenlik Konseyi'nin eline geçmiş oluyordu.... Konsey, ilk açıklamalarında ekonominin büyük sıkıntılar içinde bulunduğunu, enflasyonun arttığını, sanayinin işleyemeyişi yüzünden üretimin azaldığını belirtiyor, "memleketimizi içine düştüğü bu ekonomik bunalımdan kurtarmak, halkımızın sıkıntılarını hafifletmek, ekonomik gelişmeyi sağlayarak artan iş gücüne yeni iş sahaları açmak amacıyla uygulanan istikrar programı yürütülecektir." vaadi yapılıyordu...

Böylece 15 Eylül Pazartesi sabahı işyerleri ve bankalar normal faaliyetlerine başlamış, grev ve lokavtlar durdurulmuş, ithalat ve ihracat muamelelerinin yürürlükteki yasalara göre devam edeceği açıklanmıştı.

Grev ve lokavtların kaldırılması ile Koç Topluluğu şirketlerinden on bir işyeri üretime yeniden başlıyor ve toplam dört bin sekizyüz kişi işbaşı yapmış oluyordu.

Bu kararlar, başta Vehbi Koç olmak üzere Koç Topluluğu yöneticilerinin, çalışmalarına yeni bir heyecanla yönelmelerini sağlamıştı. Vehbi Koç, o günlerdeki duygularını şöyle özetlemektedir: "1973 seçimlerinden Milli Güvenlik Konseyi'ni yönetimi ele aldığı 12 Eylül 1980 tarihine kadar geçen yedi yıl boyunca, memleket koalisyon hükümetleri ile idare edilmişti. Bütün uyarılara rağmen partiler ana meseleler üzerinde anlaşıyorlardı. Bu yüzden gerekli olan kanunlar çıkarılamıyordu. Yurdumuz, politik, ekonomik ve sosyal alanlarda çıkmaza girmişti... 12 Eylül hareketinden sonra anarşide ve terörde büyük azalma sağlanmıştı. Bu durum halkımıza ferahlık getirmişti... Bozulan ekonomik ve sosyal durumun düzelmesi zaman alacaktı. Bu süre zarfında öncelikle yeni bir anayasa yapılması ve demokratik parlamenter sisteme işlerlik kazandırılması gerekiyordu. Ben, Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in vaatlerini tutacağına ve gerekli düzenlemelerin yapılacağına ve parlamenter sisteme döneceğine inanıyordum."

*

Vehbi Koç, salı günlerinin kendisi için uğurlu geldiğine inanmakta, bu yüzden de önem verdiği olayların salı günlerine denk getirilmesinden memnun olmaktadır...

Vehbi Koç ve Koç ailesi için çok anlamlı ve çok değerli olacağı herkesçe bilinen Sadberk Hanım Müzesi'nin açılışı bu yüzden 14 Ekim 1980 Salı günü gerçekleştirilmişti.

"Bir erkeğin muvaffakiyetinde sevgi ve saygıya dayanan aile hayatının çok büyük önemi vardır. Benim hayatımın her safhasındaki muvaffakiyetimde merhume eşimin büyük tesiri olmuştur. Kendisi beni daima desteklemiştir."

Vehbi Bey'in sade bir üslupla söylemiş olduğu bu sözler, onun, başarısını başka birisiyle paylaşmayı kabul ettiği nadir anlardan biri oluyordu!

Sevgi Gönül'ün ve Müze Müdürü Sabahattin Batur'un, kendilerine yardımcı olan arkadaşları ile büyük bir özveri ve gayretle çalışarak gerçekleştirdikleri bu teşebbüs, gerçekten Sadberk Hanım'ın anısını yaşatacak bir eser niteliğini kazanmış bulunuyordu.

Açılışı yapan dönemin Kültür Bakanı Cihat Baban'ın da belirtmiş olduğu gibi; "Bu müze Vehbi Koç'un eşinin anısını yaşatmaktan da öte, dünü yarına bağlayacak bir eser olarak yaşayacak ve "bir kadının erkeğini vezir ettiği"nin delili olarak hatırlanacaktır."

*

1980'li yıllara girilmiş olmasını Vehbi Koç önemli bir olay olarak görmüyordu! Ona göre, insanların, yılların akışını önemsemeleri yerine boşa geçen günlerin hesaplanması daha yararlı olurdu... Can Pulak'ın 23 Ekim 1980 tarihli "Günaydın" gazetesinde yayımlanan "Tatil Bolluğu" başlıklı yazısı bu yüzden Vehbi Bey'in hoşuna gitmişti.

"365 günlük bir yıl, toplam 8.760 saat eder. Yaklaşık bir hespla bu 365 günün 151'i resmen tatildir ki, bunun da toplamı 3.624 saati buluyor. Bu durumda geriye toplam 5.136 saatlik 214 çalışma günü kalıyor. Günde 8 saat çalıştığımıza göre -bunu da doğru dürüst çalışmıyoruz ya, neyse- bu 214 mesai gününün toplam süresi 1.712 saati geçmiyor. Kısacası 8.760 saatlik koca bir yılın ancak 1.712 saatini çalışarak geçiriyoruz!"

İşte, Vehbi Koç'un yıllardır üzerinde durduğu "daha çok çalışmalıyız" ikazının gerekçesi bu sayıların arasına saklanmış bulunuyordu.

Vehbi Bey'i keyiflendiren de, bu gerçeğin bir kere daha yazılmış olmasıydı... Koç Holding İdare Komitesi Başkanlığı yıllarımda tatil süresinin bitimi perşembe gününe geldiği için hafta sonuna "köprü" yapalım teklifime, Vehbi Bey'in gösterdiği tepkiyi hâlâ hatırlarım!

"Zaten sene başlarında sizin ilk işiniz takvimi elinize alıp bayram günlerini belirlemek oluyor. Şimdi de, denk geldi diyerek, haftanın bazen başına bazen sonuna tatil günü ilave etmeye kalkışıyorsunuz. Allah size insaf duygusu da vermemiş!" demişti....

Tatil ve çalışma konuları açıldığı zaman Vehbi Koç'un yorumu kelimesi kelimesine şöyle oluyordu: "Grubumuzda çalışan bazı yönetici arkadaşlar, bunların arasında benim çocuklarım da var tabii, daha sene başında takvimi ellerine alırlar, her şeyden evvel hangi ay nereye gideceklerini kaydederler. Hafta sonları ile bayramları ve diğer tatilleri nerede geçireceklerini hesaplarlar. Haftanın önünden sonundan birer ikişer gün kaydırarak tatil yaparlar... Yurt dışı seyahatlerde de gün kaydırmada hepsi çok ustadırlar... Bazı elemanlarımız iş saatlerinde birbirleriyle muhabbet etmeyi severler... Gazete okumaktan, özel telefon görüşmeleri yapmaktan çok keyif duyarlar... Böylece kıymetli çalışma saatlerinin bir kısmı heder olur gider..."

Vehbi Koç bu vesile ile patronları iğnelemekten de geri kalmıyordu: "Bazı patronlar 214 gün bile çalışmazlar! Yaz tatili, kış tatili, kayak tatili, bayram tatili diyerek çalışma süresini 180 günün altına düşürürler!" Vehbi Bey bu konudaki titizliğinin sebeplerini açıklarken, Amerika ve Avrupa'daki şirketlerde çalışanların, yalnız çalıştıkları günlerin ücretini aldıklarını belirtmekte "bizde ise çalışsın çalışmasın bir eleman otuz günlük aylık alır" diyerek haklılığını belgelemek istemektedir. 1980'li yılların başında, Vehbi Koç, bu konudaki karamsarlığını şu cümlelerle belirtiyordu: "Bu tempodaki çalışma ile Türkiye'de ne üretimin maliyeti düşer, ne ihracatımızda beklenen gelişme sağlanır, ne de hızlı kalkınma gerçekleşir. Patronlar, amirler, memurlar ve işçiler olarak aklımızı başımıza toplamadığımız taktirde, olduğumuz yerde sayarız!"

*

İstanbul Belediyesi eski başkanı ve eski milletvekili sosyal demokrat Aytekin Kotil, Vehbi Koç'u 1970'li yıllarda tanıdığını ve belediye başkanlığı döneminde, 1977-1980 yıllarında temaslarının daha sıklaştığını belirttikten sonra; "Gençlik yıllarımda emekten yana tavır koyarken, emeğin karşıtı olarak sık sık 'Koç' ismini kullanır, eleştirilerde bulunurdum. Zaman içinde üretmeden elde edilen vergisiz büyük kazançları gördükçe Sayın Koç'un ekonomimize önemli katkılarda bulunduğunu, diğerlerinden farklı bir işadamı olduğunu somut örnekleriyle gördüm"

Bugün Aytekin Kotil de ebediyete intikal etmiş bulunuyor.

Kendi ailesinden sonra Vehbi Koç'tan etkilenenlerin arasında, biz "Kıraç'lar" muhakkak ki ön sıralarda yer alırız!. Ben Can Kıraç, 1950'den 1991 yılı sonuna kadar Koç Topluluğu şirketlerinin değişik kademelerinde çalışarak emeklilik mertebesine ulaşmış bulunuyorum.

Kardeşim İnan Kıraç, 1962'de işe "profesyonel" olarak başlamış ve 1968'te Suna ile evlenerek "Vehbi Koç'un damadı" sıfatını kazanmıştır. Böylece, 1994 yılı sonu itibarıyla biz iki Kıraç kardeşin, Koç ailesine sunduğumuz hizmetin toplamı 73 yılı aşmış olmaktadır. Bu da hiç küçümsenecek bir performans değildir! Buna rağmen, kendimi zorlayarak, emekliliği seçtiğim için Vehbi Bey'in, bana olan kırgınlığının hâlâ devam ettiğini hissediyorum! Vehbi Koç'un hayat felsefesine göre insanlar, yaşadıkları sürece üretken olmaya devam etmelidirler. Bu kitabın başlangıç bölümünde kısaca temas etmiş olduğum gibi, Vehbi Bey, benim hiç olmazsa bazı vakıf yönetim kurullarında çalışarak üretkenliğimi sürdürmemi arzu etmişti. Ben ise, hayatımın bundan sonraki bölümünde, yalnız kendi gündemime göre yaşamak istediğimden, her biri adıma onur katacak bu görevleri üstlenmeyi kabul edememiştim... Gene bunların, "Vehbi Koç'un hayatı ile ne ilgisi var?" diye düşünebilirsiniz. Benim bu konuya değinışimin sebebi, Vehbi Bey'in insanları "müesseseye bağlayan" yönünü ortaya çıkarmak içindir... Bir profesyonel yöneticinin çalıştığı şirket içinde uzun süre kalmasını sağlayan önemli sebeplerin başında, maddi ve manevi yönden tatmin edilmesi gelir. Çalışan bir insan, gönlünü her sabah, işine gitme coşkusu ile doldurabilmelidir! Bu da kolay elde edilen bir hüner değildir...

Profesyonel bir yöneticinin yaptığı işi, sorumluluk hissi duyarak sevebilmesi için; yetki ile donatılması, uyumlu iş arkadaşları ortamı içinde bulunması, işyerine güven duyması, patronun varlığını yanında hissetmesi ve maddi rahatlık içinde bulunması gerekmektedir... Bunların hepsi de, "patronun" hazırlayacağı çalışma ortamının ve benimseyeceği yönetim sisteminin çerçevesini oluşturmaktadır, işte, Vehbi Koç, şirketleşmeye başladığı 1928 yılından itibaren yönetim sanatının bu sihirli yönünü keşfetmiş ve bunları vakit kaybetmeden uygulamaya koyma becerikliliğini göstermiştir... Bunun içindir ki "ortak müdürlük" uygulaması Vehbi Koç'un başarılarının en çarpıcı yönünü teşkil etmiştir. Ortak müdürler yetkilerle donatılmış, iş bilen kadrolarla desteklenmiş, patronun gücünü ve varlığını daima yanında hissetmiş ve maddi yönden de patrona kazandırdığı nispette kendisi de kazanma imkânı elde etmiştir... İlan edilen vergi listelerinde Koç Topluluğu'nda çalışan profesyonel yöneticilerin birçok patron işadamından daha fazla vergi verme durumunda bulunmalarının

sebebi de budur...

*

Üzeyir Garih, Vehbi Koç'un, Türkiye'de ortak-yönetici sistemini kurduğunu, onlara serbesti tanıyarak ve denetleyerek holdingleşmenin temelini oluşturduğunu belirtmekte ve "En iyi takdir 'taklit' olduğuna göre, Türkiye'mizde holdinglerin yaygınlaşması, işadamlarımız bu konudaki takdirlerinin Sayın Koç'a ifade edilmiş olmasıdır" demektedir.

*

Konu maddi kazanca geldiği için, burada, bir anımı daha sizlerle paylaşmak istiyorum... Vehbi Bey bazı önemli kararları almak için İstanbul dışında toplantılar yapmayı severdi. Buradaki "severdi" sözünü biraz da "edebiyat" yapmak için kullandığımı açıklamak zorundayım! Çünkü, Vehbi Bey'in bir işi yapması için onu sevmesinin yeterli olmadığını bütün yakınları bilmektedir. Onun her kararının; verimli, kârlı ve yararlı olması gereği vardır! Bu düşünce ile toplantıların işyerinden uzakta yapılmasının en önemli sebebi; katılanların konulara daha fazla yoğunlaşmalarını sağlamak, onları günlük işlerin baskısından ve sekreterlerin kontrolünden kurtarmaktır... İşte biz de böyle bir toplantıyı Abant'ta yapıyorduk... Gündemde, öncelikli olarak şirket yöneticilerine uygulanan "prim sistemi"nin incelenmesi bulunuyordu. Vehbi Bey "prim sistemini" yeniden düzene sokmak istiyordu. O yıllarda profesyonel kadroda en fazla prim alanlar arasında ben de bulunuyordum... Tartışmaların akışı içinde, biraz fazla alınganlığa kapılarak şöyle bir açıklama yapma gereği duymuştum: "Koç Topluluğu'nun başarısı profesyonel kadroların maddi yönden tatmin edilmeleriyle mümkün olmaktadır. Beni, parasal sorunlarla karşı karşıya bırakmış olsaydınız, herhalde kendime topluluk dışında istikbal arar ve belki de kendi işimi kurmuş olurdu!" Toplantıya katılanlar, benim bu çıkışıma, nedense hiç yorum yapmadan, başlarını öne arkaya sallayarak onaylamışlardı!

Vehbi Koç ipi çok gerdiğini anlayınca olayın üstüne giderek konunun daha fazla ısınmasına fırsat vermez... Ancak bu sükûnet, onun davasından vazgeçtiği anlamına da alınmamalıdır. Çünkü, Vehbi Bey, düşündüğü sonuca ulaşınca kadar mücadele etmeye hazırlıklıdır ve bu mücadelesini kazanmak için zamanı olduğuna inanmaktadır...

Allah ona uzun yıllar versin, bugüne kadar sağlık içinde yaşamını sürdürmesinin sebebi de kendisine olan bu iman dolu güvenidir...

Nitekim, benim böylesine "trajikomik" tiradımdan sonra Vehbi Bey'in şunları söylediğini unutmuyorum: "Sen konuyu saptırmaya çalışıyorsun! Ben hakkı ile prim alanların paralarını kıskanmıyorum, bir sistem kurulmasını teklif ediyorum. Başarılı olanla olmayanın, testi kırılanla kırmayanın aynı kefeye konmasını istemiyorum..."

Bu tartışmaların yapıldığı tarihin üzerinden bir yirmi yıl geçmiş bulunuyor ve "prim konusu" hâlâ Vehbi Koç'un gündeminde duruyor...

*

Konu "toplantılara" geldiği için, burada, Vehbi Bey'in önemli bir özelliğine değinmek istiyorum...

Vehbi Koç insan ilişkilerinde "dinlemenin konuşmaktan daha önemli olduğunu" bilen ve bunu arkadaşlarına da ısrarla telkin eden nadir işadamlarındandır. Ona göre insanlar, önce "anlamaya" çalışmalı, sonra kendilerinin "anlaşılmasını" beklemelidirler. Vehbi Bey, dinlediği konuyu daha iyi kavramak için önüne yazılı bir not konulmasını tercih etmektedir. Böylece, tartışılan veya sunulan konularda iletişimin tam olması için yazılı bir belgenin hazırlanması, Vehbi Koç'un bulunduğu toplantılara katılanları, "derslerini" daha çok ve daha dikkatli çalışmaya sevketmektedir... Bunun içindir ki, Vehbi Bey'den iyi not alan yöneticiler aynı zamanda başarılı "rapor yazarı" olurlar! Ancak, bu durumun değişeceğini söyleyeceğim için beni kâhin (önbilici) sanmayınız! 4 Kasım 1994 Cuma günü yapılmış olan Koç Topluluğu Üst Düzey Yöneticiler Toplantısında Planlama Başkanı Necati Arıkan, önümüzdeki yıldan itibaren Koç Topluluğu'nda "yazılı rapor sisteminin" kalkacağını ilân etmiş bulunmaktadır. Bundan sonra, raporlar, "standart formatlar" halinde bilgisayar ekranlarından izlenecektir. Durumu Vehbi Bey'in dikkatine sunarım!

*

Ben, 1975 yılında Koç Holding Yönetim Kurulu'na alındım. Ve tam yirmi yıldır bu görevimi sürdürüyorum.

O dönemde, kurulda, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden Kemal Oğuzman ve İstanbul Teknik Üniversitesi profesörlerinden Hasan Fehmi Yazıcı da bulunuyorlardı. Bu rastlantıyı çok ilginç bulmuşumdur! Çünkü, üçümüz de Galatasaray Lisesi'nde aynı sınıflarda okumuş ve 1946 yılında beraberce mezun olmuştuk... Vehbi Koç'un, kendi alanlarında iyi yetişmiş iki profesörü Koç Holding Yönetim Kuruluna almasında da bir "Koç mantığı" bulunmaktaydı!. Vehbi Bey Kemal Oğuzman'ı, İstanbul Üniversitesi'nin Vehbi Koç

Vakfı'ndaki temsilcisi olarak tanımış, onun kurallara verdiği önemi görmüş, ağızsözlülüğünü ve berrak tahlil kabiliyetini beğenmişti. (Ne yazık ki, Prof. Kemal Oğuzman da, 30 Haziran 1995 günü ebedi yolculuğa çıkmış bulunuyor!)

Hasan Fehmi Yazıcıyı ise Şeker Şirketi Genel Müdürlüğü döneminde tanımış, onun; imanlı, aydın ve iş bitirir kişiliğinden etkilenmişti... Vehbi Koç, iyi yetişmiş iki genç bilimadamını Koç Holding Yönetim Kurulu çalışmalarının içine alarak, "kurumlaşma" yönünde atılacak adımlarda dışardan gelecek görüşlerden yararlanmak istemiştir. Bunun içindir ki, Koç Holding Yönetim Kurullarında, topluluk dışından Şahap Kocatopçu, Emre Gönensay, Zekeriya Yıldırım gibi yetenekli ve iyi yetişmiş kişiler görev almışlardır. Ancak, "Bain and Company" adlı bir Amerikan danışmanlık şirketinin holding organizasyonu ile ilgili önerileri sonunda, yönetim kurulunun "içedönük" yapılanması benimsenmiş ve 1990 yılından itibaren topluluk dışı üyeler Koç Holding Yönetim Kurulu'na seçilmemişlerdir... Koç Holding'te görevli ve etkili kişileri yönetim kuruluna alarak onları kararların oluşmasına ortak etmek amacı ile yapılan bu değişikliğin isabetli olup olmadığı zaman içinde görülecektir.

*

Bernar Nahum'dan sonra, Burla'nın üst yönetimine tırmanmış birisinin, Koç'a transferi Berti Kamhi ile gerçekleşiyordu... Vehbi Bey'in, Musevilerin yeteneklerine olan güvenini bilen Mösyö Bernar, Kamhi'nin transferini başarılı bir şekilde sonuçlandırmıştı...

"Ben o günlerde Burla grubuna dahil olan Genoto Şirketi'nin genel müdürüydüm ve Koç'a rakiptik. Yönetim Kurulu Başkanı ile prensip anlaşmazlığına düşünce istifa etmiştim. Niyetim kendi işimi kurmaktı... "Bunları sakın bir üslupla anlatan Berti Kamhi'nin Bernar Nahum'la olan tanışıklığı çocukluk yaşlarına kadar gerilere gitmektedir. Babası da Burla'da çalışmış olan Berti Kamhi'nin Standart ve Belde şirketlerinin birleştirilmesinden meydana gelecek olan Standart-Belde Anonim Şirketinin başına "ortak müdür" statüsüyle geçmesi kararlaştırılmıştı... Berti Kamhi, Vehbi Koç'un kendisini etkileyen taraflarını şöyle anlatmaktadır: "İlk karşılaşmamızda babacan bir patronla buluştuğumu hissetmiştim... Bana 'bir müdürün ancak bir yıllık zararını kabul ederim. Zarar ikinci yıl da devam ederse bu müdür bizden gider!' demesi, onun gerçek bir işadamı olduğunu gösteriyordu... Otuz yıl devam eden beraberliğimiz süresince parasal hiçbir talebim olmadı. Fakat, bu süre zarfında şirketin artan kârlılığına paralel olarak benim prim nispetim devamlı düşürüldü. Topluluktan emekli olarak ayrıldığım gün ise, işe başladığım zaman yaptığımız

mukavelenin yerinde yeller esiyordu! Değiştirile değiştirile ortada mukavele kalmamıştı. "Berti Kamhi emeklilik konusunda da şu yorumu yapmaktadır: "Altmış yaşına geldikten sonra, vazifeden ve arkadaşlarımdan ayrılmak mecburiyeti doğdu. Altmış yaşına gelmiş bir üst yönetici, tecrübesi ve birikimi münasebetiyle, bütün dünyada el üstünde tutulur... Halbuki bu uygulama bizde Allah emri gibi uygulanıyor... Tabii rakipler de bundan hemen yararlanıyorlar... Ben, hissi sebeplerle, gerçek bir Galatasaraylının Fenerli olamayacağı gibi, tekliflerin hepsini geri çevirdim ve artık kendi kabuğuma çekildim..."

Vehbi Koç bazı olaylar karşısında hayretini gizleyememekte ve şu itirafını sık sık tekrarlamaktadır:

"Hayat üniversitesi diploma vermeyen bir üniversitedir. Her gün ders alınacak o kadar çok gelişmeler oluyor ki! Bunlardan hepimiz istifade etmeliyiz..."

*

Bu çalkantılı dönemin özetine gelince:

Koç Topluluğu'nun 1970-1980 yılları arasında ulaştığı seviyeyi burada, Vehbi Koç'un karamsarlığı ile noktalamak büyük bir haksızlık olacaktır! Geride kalmış bu on yıllık dönemde, ülkemiz, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda büyük fırtınalar yaşamış olsa da, Koç Topluluğu, gelişmesini hızlı bir tempo ile sürdürmeyi başarmış bulunuyordu...

Nitekim, 1971 Şubat'ında Tofaş fabrikası Murat otomobillerinin üretimine başlıyor, 1973'de motor endüstrisinde ana girdiyi oluşturan silindir bloku ve diğer parçaları döken Döktaş, Orhangazi'de devreye giriyor, Koç Yatırım ve Pazarlama Şirketinin halka açılması tamamlanıyordu.

1974'de Migros, Koç Topluluğu'na katılıyor, çeşitli büro makinelerini pazarlayacak olan Bilar şirketi kuruluyordu... 1975 yılında BebiMot bisiklet üretimini gerçekleştiriyor ve Antalya'da Talya Oteli hizmete giriyordu. 1977'de Ardem mutfak fırınlarını, Tekersan araç jantlarını, Endiksın araç gösterge tablolarını üretmeye başlıyordu... 1979 yılında da döneminin en büyük özel sektör yatırımı olan Asil Çelik tesisi işletmeye alınıyordu.

Aynı yıl otomotiv grubuna Karsan katılıyor ve Fransız Peugeot şirketinin hafif tonajlı araçlarının üretimine başlanıyordu. 1980 yılında Koç Holding Petrorama şirketini kurarak petrol arama konusunda şansını deneme kararı veriyordu... Bu on yıllık dönemde

değişik alanlarda faaliyete geçen şirketler de şunlar oluyordu: Mesan, Özemay, Tüpkö, Kimkat, Kimkatsan, Eko, Sedko, Takosan, Tekiz, Tarko ve Mavi Çelik... Sosyal alanda ise; 1976 yılında İstanbul-Taksim'de inşaatı tamamlanan Atatürk Kitaplığı İstanbul Belediyesi'ne teslim ediliyor, Sarıyer'de Vehbi Koç Vakfı Lisesinde de eğitime başlanıyordu... 1980 yılında, Sadberk Koç'un vefatından yedi yıl sonra Sadberk Hanım Müzesi kuruluyor, onun hayatı boyunca biriktirdiği Türk ve Anadolu kültürüne ait eserler, sanatseverlerin ziyaretine açılıyordu.

Vehbi Koç, 1970'li yıllara gelindiğinde kendisini hâlâ genç ve dinç hissediyordu... Oğlu Rahmi Koç'un, Hulki Alisbah'ın emeklilik sebebiyle boşalttığı Koç Holding Genel Koordinatörlüğüne getirilmesi kararı, Vehbi Bey'i, duygularını belli etmemesine rağmen, hem mutlu etmiş hem de iç huzuruna kavuşturmuştu... Hızla büyümüş olan "şirketler topluluğu" karşısında, oğlu Rahmi ve kızları Semahat, Sevgi ve Suna'nın varlığı ile, kendisini yalnız hissetmeyeceği bir aile desteği sağladığını artık biliyordu.

1970 yılının Ocak ayında, Vehbi Bey Japonya seyahatinden döndüğü zaman "Japon mucizesi"nin ne olduğunu anladığını söylüyor ve "Ben yetmiş varan yaşuma rağmen çok şey öğrendim" diyebiliyordu... Çok çalışmanın bu olağanüstü mucizeyi gerçekleştirdiğini gören Vehbi Koç, 1974 yılında, Bakanlar Kurulu kararı ile cumartesilerin tatil günü olarak ilan edilmesine büyük tepki göstermişti...

Hayretini ve şikâyetini şöyle dile getiriyordu: "Biz neyimize güvenerek bu kadar tembel olabiliyoruz?" ve hemen ilave ediyordu; "Şimdi, çalışmadan cumartesi gününün de parasını vereceğim! Bunlarda Allah korkusu bile kalmamış!"

*

1971 yılında TÜSİAD'ın kurulması ise Vehbi Koç'un olayları algılamasına yeni bir boyut kazandırmıştı...

Artık, özel sektörün güçlü kuruluşlarının sahip ve temsilcileri, Ticaret ve Sanayi Odaları'nın görüşlerine bağlı olmadan seslerini duyurabileceklerdi... Vehbi Bey, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılması çalışmalarında TÜSİAD'ın önemli katkıları olacağına inanıyordu... Kuruluşundan 1979 yılı başına kadar, Türkiye'nin en çalkantılı döneminde, Konsey Başkanı sıfatı ile TÜSİAD'ın güvenilir bir özel sektör kuruluşu olmasında Vehbi Koç'un büyük hissesi vardı...

Bu dönemde, Koç Topluluğu için önemli bir gelişme sermaye

piyajasında "halka açılma" yönündeki atılımlarda görülmüştü... 1974 yılında, Koç Yatırım şirketi kurulmuş ve yüzde ellinin üstünde bir oranla halk iştirakine açılması başarılmıştı... 1977 yılında Asil Çelik şirketinin sermayesi de halka açılmış ve tahminlerin üstünde, yüzde yirmi dokuzluk bir iştirak sağlanmıştı... Vehbi Koç, bu ilginin "Koç" ismine gösterildiğini hissediyor ve bundan büyük bir gurur duyuyordu...

Vehbi Bey, hayatı boyunca,kendi dinî inançlarının samimi takipçisi olmuş, ama, din konusunu başkaları ile tartışmaya hiç bir zaman heves etmemiştir... Din konusunda, çok yalın bir ifadeyle şunları söyleyebilmiştir: "Din insanlar için büyük bir manevi güçtür. Ben herkesin kendi inancına saygı duyarım, bunları tartışmam. Benim dindarlığıma gelince! İşlerimin ilerlemesinde, dini inancımın bana yardımcı olduğuna inanırım. Bazen, bir işi sonuçlandırmak için aylarca, yıllarca çalışır, didinirim.Gene de başarılı olamazsam, o zaman 'Aklımın erdiği kadar uğraştım, muvaffak olamadım. Demek ki, Allah böyle istedi!' der, manen rahatlarım..."

Hayatlarının en şaşıaalı yıllarında, evlatlarının mürüvvetini ve işlerin bereketini büyük bir mutluluk içinde paylaştıkları bir dönemde eşi Sadberk Hanım'ın onulmaz bir hastalığa yakalanması karşısında, Vehbi Bey, iç âlemini kaplayan karamsarlığı gene Allahı'na sığınarak aşmış, 23 Kasım 1973 Cuma akşamı Koç ailesinin üstüne çöken kara bulutları kısa sürede dağıtmayı başarmıştı...

31 Mayıs 1976 tarihinde Vehbi Koç'un düzenli iş hayatının ellinci yılı kutlanırken, kendisi hakkında söylenenleri, büyük bir tevazu içinde değerlendirmiş, "On altı yaşında babamın yanında çalışmaya başladım. Babam iş hayatında muvaffak olacağımı görmüş ki, 31 Mayıs 1926 tarihinde şirketini bana devretti" demekle yetinmişti...

Bu dönemin Vehbi Koç'u en çok duygulandıran olayı, çocuklarının, annelerinin tek arzusu ve vasiyeti olan "Sadberk Hanım Müzesi "nin gerçekleştirilmesi için gösterdikleri çabaydı... Vehbi Bey, bir anneye gösterilen bu saygı, sevgi ve özlem dolu duyguların çocuklarının gönüllerini doldurmuş olmasından kendisi için de pay çıkarıyor ve "Bu hayırlı evlatlar beni de unutmayacaklarını ispat ettiler" diyerek, onları manen ödüllendiriyordu...

Bu duygularla Vehbi Koç, Atatürk'ün şu sözünü çok beğeniyordu:

"Bir insan hayatında büyük bir başarı kazanabilir. Fakat yalnız onunla övünmek ve yetinmek isterse o başarı unutulmaya mahkûmdur. Onun için çalışmak ve daima başarıyı aramak herkes için esas olmalıdır..."

OLGUNLUK DÖNEMİ: 1980-1993

"Daima doğru olanı yapmaya gayret gösterdim. Aileme, memleketime ve yaşadığım çağa hizmet ettiğim inancıyla büyük bir huzur duyuyorum."

Vehbi Koç

*

Ülkemiz, 1980 dönemine ağır yaralar almış olarak giriyordu... Petrol fiyatlarındaki artış, Kıbrıs'taki gelişmeler, hızla yayılan anarşi ve terör, grevler, siyasal güven ortamının bozulması ve Batı dünyasını etkisi altına alan ekonomik bunalım sorunlarımızı daha ağırlaştırmıştı...

24 Ocak 1980 tarihinde "iktisadi istikrar kararları" Türk parasının değeri yüzde kırk dokuz nispetinde düşürülerek yürürlüğe konmuştu.... Artık fiyat artış hızının yavaşlaması, ihracatın sınaî ürünlere yönelmesi ve işçi dövizi gelişinin hızlanması bekleniyordu... Fakat, politik hayatımızdaki kargaşanın ve adamsendeciliğin nasıl aşılacağı bilinmiyordu... Türk aydınlarının bir bölümü, kurtuluş yolunu Silahlı Kuvvetlerimizin aşacağına olan inançlarını dile getirmeye başlamışlardı... Bunlara göre, 27 Mayıs 1960 İhtilali, ülkemizde planlı ekonomi dönemini nasıl başlatmış ise, bugünkü ekonomik ve sosyal sorunları aşmak için gerekli olan değişiklikleri de gene askerler sağlamalıydı...

1980 yılı Eylül ayı önemli olaylara sahne oluyordu... 6 Eylül günü Konya'da büyük bir miting tertiplenmiş, Milli Selamet Partisi'nin, İsrail'i telin toplantısı laik Türkiye Devleti'ne karşı bir ayaklanma havasına sokulmuştu... Diğer taraftan, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Bülent Ecevit de "Demokrasi halkın kendi kendini yönetmesidir" diyerek işçileri "tribünlerden sahaya inmeye" davet ediyordu... Ecevit ayrıca bir kehanette bulunmuştu: "Böyle giderse, birisi düdüğü çalar, demokrasi biter. " Nitekim bunlar olup biterken, Genelkurmay Karargâhı, "Bayrak Harekâtı"nı başlatmak üzere gerekli hazırlıklara yönelmişti. "Düdüğün" 12 Eylül sabahı saat üçte çalınması kararlaştırılmış, dönemin genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları,"Emir ve komuta zinciri" oluşturarak, devlet yönetimine el koymuştu. Bu defa, baskı gruplarının ortak beklentisi, demokratik düzenin ilerde başka bir askerî müdahaleye gerek kalmayacak şekilde yeniden yapılandırılmasıydı. Vehbi Koç bu konuda kendisine görev

düştüğüne inanıyordu... 27 Mayıs 1960 "ihtilali"nden ve 12 Mart 1971 "muhtıra"sından ders alınarak yapılacak düzenlemelerden sonra, süratle parlamenter rejime dönülmesi için kolları sıvamaya karar vermişti... Bu amaçla, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren'i ziyaret edecek, görüşlerini belirten bir mektubu ve ekonomideki sorunların çözümlenmesi için gerekli gördüğü düzenlemeleri geniş bir rapor halinde kendisine sunacaktı.

-Silahlı Kuvvetlerimizin bir müdahale yapacağını bekliyor muydunuz?

-O günlerde, her Türk vatandaşı gibi ben de büyük endişelere kapılmıştım... Cumhuriyet tarihimizin en bunalımlı günlerini yaşıyorduk... Parlamento duruma hâkim olamayınca, devletimizi ve Cumhuriyetimizi koruma görevini üstlenen Silahlı Kuvvetlerimizin harekete geçmesinden başka çare kalmamıştı... Şunu açıkça belirtmek isterim, 12 Eylül, ülkemize ve milletimize huzur getirmiştir... Demokrasi uçurumun kenarından kurtarılmıştır...

-Bazı çevreler, sizin, buhranlı dönemlerde, memleket meselelerine gerektiği kadar ağırlığınızı koymadığınızı söylerler, bu görüşü paylaşıyor musunuz?

-Hayır! Ben Cumhuriyet Halk Partisi'nin "Kırklar Meclisi"ne girdiğim 1946 yılından bu yana, daima, ülkemın meseleleri ile ilgilendim... Görüşlerimi açıkladım. 1980 yılı 12 Eylül müdahalesinden sonra da, otuz dört yıllık demokratik hayatımızın bana kazandırdığı deneyimleri, en üst makamlara duyurmaya devam ettim...

Gazeteci Emin Çölaşan Vehbi Koç'la aynı fikirde olmadığını şöyle açıklamaktadır: "Ona duyduğum büyük saygı var. Nedeni de ülkemizin hemen hemen ilk sanayicisi olması. Binlerce insana ekmek kapısı açan Koç'a bu nedenle saygı duyuyorum... Ancak Türkiye'de birçok sosyal ve siyasi olay oluyor. Koç bunların çoğunda suskun kalmış ve olup biteni uzaktan izlemekle yetinmiştir. Çok az konuşmuş, kendisinden beklediğim 'yol göstericilik' görevini bence yerine getirmemiştir."

*

Çölaşan'ın bu olumsuz görüşüne rağmen Vehbi Koç, siyasetle ilgilenme tutkusunu devam ettirmiş ve ihtilalden tam yirmi bir gün sonra, 3 Ekim 1980'de, bu yeni dönemin Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'e ilk raporunu sunmuştu... "Atatürk 1919'da Ankara'ya geldiği zaman on sekiz yaşındaydım... Kurtuluş Savaşı'mızda balya çemberlerinden yapılmış süngü kullanıldığını unutmadım!" Vehbi Koç, Devlet Başkanı Kenan Evren'e yazdığı mektuba bu cümle ile başlamış

ve yazısını şu dileklerle tamamlamıştı: "Ülkemin hizmetinde geçen altmış yılı dışınırken, tecrübelerime dayanarak birkaç önemli noktayı size arz etmek istedim. Sizin başaranızın bütün milletin tek ümidi olduğuna inanıyorum..."

-Bu ilk raporunuzda Devlet Başkanı'nın dikkatini hangi noktalara ekmiştiniz ?

-27 Mayıs 1960'tan sonra dışılen hatalardan kaçınılmasını hatırlatmıştım... Teferruatla uğraşmak yerine temel meselelere öncelik vermenin önemini belirtmiştım...

-Halbuki siz, daima teferruata önem verirsiniz. İyi bir yönetici olmak için ayrıntıya inmenin gerekli olduğunu savunursunuz...

-şirket idare etmekle devlet idare etmek aynı şeyler değildir! Hele, böyle fevkalade hallerde hedefin iyi belirlenmesi lazımdır... 12 Eylül'ün hedefi; memleketi güvenli bir şekilde demokrasiye döndürmek, anarşi, terör ve bölücülük gibi afetleri bastırmak olmalıydı...

Kenan Evren, Vehbi Koç'a ve fikirlerine değer verdiğini her haliyle belli etmiş, onu cankulağı ile dinlemişti... Vehbi Bey konuşmasını şu cümlelerle tamamlamıştı: "Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu durumdan kurtulması için birbirimize yardımcı olarak, Kuvayı Milliye devrinde olduğu gibi, elbirliği, işbirliği yaparak, geceli gündüzlü çalışmamız şarttır.... Ben ve arkadaşlarım, memleketimizin kalkınmasında, bundan sonra da ellerimizden gelen bütün imkânları kullanacağız... Bize ancak bizden hayır geleceğini biliyoruz..."

Vehbi Koç, hazırladığı notun bir suretini dönemin etkili ismi Orgeneral Haydar Saltık'a bırakmayı da ihmal etmemişti...

Artık, o, Türk iş dünyasının en kıdemli temsilcisi, "duayeni" olduğunu bilerek, bu temasları yapmakla kendisine düşen önemli bir görevi yerine getirdiğine inanıyor ve bundan kıvanç duyuyordu...

Devlet Başkanı Kenan Evren, Vehbi Bey'in mektubunun içtenliğine inanmıştı. "Bayrak Harekâtının" daha birinci ayında, 12 Ekim günü, yetmiş dokuz yaşındaki Vehbi Koç, Genelkurmay Başkanlığının merdivenlerinden ağır ağır inerken, ülkesinin mutluluğu için dua ediyordu...

*

Gazeteci yazar Yavuz Donat, Vehbi Koç'u bir öğretmen gibi gördüğünü

söylemekte ve, "her karşılaşmamda, her konuşmamda ondan bir şeyler öğrenmişimdir" demektedir. Yavuz Donat bir anısını şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Bey cumhurbaşkanlarının, başbakanların, genelkurmay başkanlarının yanına rahat girer çıkar. İktidar, muhalefet ayırımı yapmaz. Ama bu işin reklamını hiç yapmaz... 12 Eylül 1980 sonrasında Ankara'ya gelmiş, Orgeneral Evren'le konuşmuştu. Ankara'dan ayrılmadan önce Demirel'i de ziyaret etmişti. O dönemde pek çok kişi 'evi gözetleniyor', 'telefonu dinleniyor' diye Demirel'den uzak duruyordu... Vehbi Bey'in Ankara temaslarını yazdım. Evren'le, Demirel'le konuşmasını... Bu yazı, besbelli Koç'u biraz zor durumda bırakmıştı askerler nezdinde... Telefon etti;

-Yavuz, bunu yazdığın iyi olmadı. İyi 'itmedin.'etmedin'i 'itmedin' diye telaffuz eder.

-Neden iyi 'itmemişim' Vehbi Bey?

-İyi itmedin. Keşke bana sorsaydın.

-Sorar mıyım hiç, sorsaydım 'yazma' derdiniz. Ama siz beni arayıp da 'Yavuz ben Ankara'dayım, şu temasları yaptım, dönüyorum, başkasından duyma benden duy... Ama yazmazsan iyi olur' deseydiniz, durum değişebilirdi... Gülüştük... Ve Vehbi Bey, Ankara'ya daha sonraki gelişlerinde mutlaka beni aradı."

*

Her seçimden ve özellikle askeri müdahalelerden sonra kurulacak yeni hükümetin, kimin başkanlığında ve hangi isimlerden meydana geleceği iş dünyasını daima yakından ilgilendirmiştir... Deniz Kuvvetleri eski kumandanı Oramiral Bülend Ulusu'nun başbakanlığa atanması, beklentileri olumlu bir havaya sokmuştu... Silahlı Kuvvetlerin devlet yönetimini üstlenmesinden onsekiz gün sonra, 20 Eylül'de açıklanan Ulusu hükümetinde güven duyulan isimlerin göreve getirilmiş olması, bu iyimser havayı kuvvetlendirmişti. Demirel'in sağ kolu ve 24 Ocak kararlarının mimarı Turgut Özal'ın yanında; Kaya Erdem, İlter Türkmen, Halûk Bayülken, Şahap Kocatopçu, Serbülent Bingöl, Tahsin Önalp, Kemal Cantürk, Prof. Turhan Esener, Cihad Baban, Recai Baturalp gibi isimler sempatiyle karşılanmıştı...

(Merhum Fahir İlkel, Koç Holding Sanayi Grubu Başkanı olduğu bir dönemde, Ulusu hükümetine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olarak atanmış ve bu görevde, 23 Aralık 1981 tarihinden 13 Aralık 1983 tarihine kadar iki yıl kalmıştı.)

*

Emekli Oramiral ve eski Başbakan Bülend Ulusu, Vehbi Koç'u değerlendirirken onu; "Cumhuriyet döneminde sanayi ve hür teşebbüsün gelişme grafiğini çizmiş, çalışkan, disiplinli, iş kurucu, takipçi" bir girişimci olarak tarif etmiş ve "eğitim ve sosyal alanlardaki katkılarından dolayı onunla iftihar ediyoruz" demişti... Bülend Ulusu, Vehbi Koç'la ilgili bir anısı da şöyle hatırlamaktadır:

"1974 yılında donanma komutanı bulunduğum dönemde manevralar sebebiyle İzmir'e gelmiş ve akşamüstü komutan arkadaşlarla Efes Otelinde toplanmıştık. Vehbi Bey de otelde kalıyormuş. Bizleri görünce yanımıza geldi. Amiraller ile tanıştı. Sohbet devam ederken ben kendisinin, otelde kaldığı için, bizlere bir ikramda bulunmasını bekliyordum. Ses seda çıkmayınca teklif benden geldi! Vehbi Bey bir şey istemediğini söyledi, bizler içki siparişlerimizi verdik. Tabii sonunda hesabı da kendimiz ödedik!"

*

-12 Eylül'den birkaç ay sonra, televizyonda yaptığınız bir konuşmada "Parlamberter sisteme süratle dönmemiz hayırlıdır. Bunun Silahlı Kuvvetlerimiz yıpranmadan gerçekleşmesini temenni ediyorum" demiştiniz... 12 Eylül'den önce yaşanan olayları da "bir kâbustu, bunları tekrar yaşamak istemem" şeklinde değerlendiriyordunuz... Bu durumda, sistem düzeltilmeden parlamberter rejime dönmenin ne yararı olacaktı?

-Demokratik sistemimizdeki aksaklıkları herkes gibi ben de görüyordum. Bunun için de siyasal hayatımızı istikrar içinde işletecek yeni bir anayasa yapılması fikrine taraftardım... Bu görüşümü, 1980-1983 yılları arasında, kamuoyu önünde ve meslek kuruluşlarında yaptığım görüşmelerde hep tekrar ettim... Hayat tecrübelerimle bilirim ki, siyasal istikrarsızlık halk kadar iş çevrelerini de rahatsız eder. Ekonomide gelişmenin ve başarının yolu, güvenli bir siyasal ortamdan geçer... Bu da parlamberter rejimle mümkün olur...

O günlerde, Vehbi Koç'un gündeminde birinci madde olarak, "ülke siyasal istikrara bir an önce kavuşmalı" dileği yer alıyordu...

Gündemin diğer maddelerinde ise Asil Çelik şirketi ile Garanti Bankası'nın sermaye ihtiyaçlarının karşılanması konuları vardı.

Asil Çelik tesisinin ithal edilmiş olan makineleri için doğan kur farkı, yatırımın mâli bünyesini bozmuş, şirket beklenmeyen büyük bir finansman ihtiyacı ile karşı karşıya bırakılmıştı... Garanti Bankası'nda ise; Sabancılar, her sermaye tezyidi döneminde statü tadilatı ile yeni

haklar elde etmeye yöneliyor, aksi halde sermaye artışı engellemenin yoluna gidiyorlardı... Bu iki konu, geceleri, Vehbi Koç'un uykularının kaçmasına sebep oluyordu...

Vehbi Koç için İş Bankası "kendi bankası" gibidir. Bu düşüncesini başkalarına söylerken gurur duyduğunu hissedersiniz. Bunun içindir ki, Vehbi Koç, İş Bankası genel müdürlerine daima değer vermiş ve onlarla iyi ilişkiler içinde bulunmaya özen göstermiştir. Bu genel müdürlerden biri de Cahit Kocaömer'di. Kocaömer bu yakınlığı şöyle değerlendirmektedir: "Koç'la dostluğumuz, onun, bankamızın hissedarı ve müşterisi olmadan da öte bir ilişkiydi. O dönemde Asil Çelik konusu gündemdeydi. Bu şirkete İş Bankası da ortak olmuştu. Dış kredilerin kur garantisi dışına alınması Asil Çelik'i darboğaza sokmuştu. Bir araya gelince bu konuyu konuşur, Vehbi Bey'in endişe ve üzüntülerini paylaşırdım... İlerlemiş yaşına rağmen ülke sorunlarına gösterdiği duyarlılık cidden övülmeye değerdi." Cahit Kocaömer, Vehbi Bey'in kendisini ve eşini arada sırada evine yemeğe davet ettiğini anlattıktan sonra şu anısının bilinmesini istemiştir:

"Vehbi Bey'in misafiriyiz. Akşam yemeğinden sonra muhabbetimiz devam ediyordu. Kendisine takılmak istedim! 'Her gelişimde size bir hediye getiriyorum. Altı yıl İş Bankası genel müdürlüğü yaptım, siz bana hiçbir hediye vermediniz' dedim... Ayrılırken, gülerek elime bir paket uzattı. Paketi evde açtığım zaman içinden Kütahya işi çini bir tabak çıktı!"

*

1976-1977 yıllarında, ülkenin sınırlı döviz rezervleri dikkate alınarak, yatırım mallarının ithalinde dış kredi kullanımı imkânı yaratılmıştı. Maliye Bakanlığınca denetlenen bu tür kredilere "kur garantisi" sağlanıyor böylece yatırımcı, dövizli borç ödemelerinden doğacak aleyhte farklara karşı, belirli bir prim karşılığında, sigortalanıyordu. Bunun amacı, enflasyonist ortamda yatırım yapacak olan girişimcileri teşvik etmek, devlet olarak; dövizle yapılacak yatırımları Türk parasının değer kaybından korumaktı... Ancak, 1978 Nisan'ında Bülent Ecevit hükümetinin Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, kur riski sigortasını tek taraflı ve geriye giderek iptal edince, proje ve uygulama safhalarında ortaya çıkan ve bilinmesi mümkün olmayan büyük parasal farklar yatırımcı şirketlerin sırtına yüklenmiş oluyordu... Devletin sözüne güvenen yatırımcılar, kazanılmış haklarını da kaybederek ortada bırakılmışlardı... Asil Çelik bu felakete uğramış şirketlerin başında bulunuyordu...

-Asil Çelik şirketinin sermaye ve kredi sorunlarını halletmek için

Ankara'da bürokrasiyi ve Ulusu hükümetini, gereğinden fazla sıkıştırdığınızı biliyorum. Şirket hisselerinin Hazine tarafından satın alınması kararının bu baskıdan kaynaklandığı iddia edilir...

-Bir hususun iyi anlaşılmasını istiyorum. Asil Çelik milli sanayimizin temel hammaddesi olan vasıflı çelik üretimi için kurulmuştu... Biz, Koç Topluluğu olarak böyle bir tesisi kuracak ve işletecek tecrübeye ve kadrolara sahiptik. En modern teknoloji seçilmişti. Uygun şartlarla iç ve dış krediler temin edilmişti. Ortaklık yapımız çok sağlamdı. İş Bankası'nın yanında yüzde otuz nispetinde halk iştiraki de sağlanmıştı... Böyle bir tesisi iki buçuk yılda tamamlamış ve işletmeye açmıştık... Bu başarılı tablo, "kur garantisinin" kaldırılması yüzünden şirketin mali bünyesi bozulmuştu!. Asil Çelik yatırımının maliyeti, o günkü değerlerle 1.5 milyar olacaktı. Kur farkları yüzünden, 1982 yılında, maliyet 13 milyara yükselmişti... Farkın sermaye artışları ile ve ilâve kredilerle kapanması gerekiyordu... Bu durumda, tabii ki gerekli hassasiyeti ve titizliği gösterecektim...

-Buna rağmen kamuoyu, Asil Çelik hisselerinin Hazine tarafından satın alınmasını, bugün bile "Koç'u kurtarma operasyonu" olarak kabul ediyor!

-Allah'a şükürler olsun, ne o gün ne de bugün, Koç Topluluğu kimse tarafından kurtarılmaya muhtaç olmamıştır. Asil Çelik hisselerinin Hazine tarafından satın alınması için, bizim bir talebimiz yoktu. Buna Ulusu hükümetinin Ekonomik Kurulu karar vermişti. Bu muameleden dolayı da, Koç Holding olarak 20 milyon dolar zarara uğramıştık. Eğer bunun adı "kurtarılma" ise bir diyeceğim yok!

-Bu durumda, Koç Holding'in, Asil Çelik şirketini Hâzineye armağan ettiği anlaşılıyor!

-Sen öyle düşünüyorsan öyledir!

Kısacası, "Asil Çelik olayı" Koç Holding'in stratejisi iyi belirlenmemiş başarısız bir girişimi olarak tarihteki yerini almış bulunmaktadır...

*

Asil Çelik olayının Vehbi Koç'un içine sindiremediği şekilde sonuçlandığı günlerde Garanti Bankası'nda da işler iyi gitmiyordu...

Vehbi Koç'un hayattaki başarısının sırrını öğrenmek isteyenler ona daima şu soruyu yöneltmişlerdir: "Kararlarınızı nasıl alıyorsunuz?" Vehbi Bey'in bu soruya cevabı ise çok açıktır: "Ben hayatım boyunca iş kararlarını iş arkadaşlarımla görüşerek, özel hayatımla ilgili olanlarını

da aileme danışarak alırım."

Garanti Bankası'na hissedar olma kararının oluşmasında da Vehbi Bey bu geleneği bozmamış ve bütün kararları Koç Holding'in üst yönetim kademesinde tartışarak ve danışarak belirlemişti...

1976 yılı Haziran ayında Garanti Bankası'nın kurucu ortakları Vehbi Koç'la görüşmek istemişler, 23 Haziran günü de bu randevuda; Halil Naci Mıhçıoğlu, Mahmut Nedim İrengün ve Tarık Koyutürk Vehbi Koç'la bir araya gelmişlerdi. Bunlardan Halil Naci Mıhçıoğlu Vehbi Koç'un çocukluk ve gençlik arkadaşıydı. Konuyu Mıhçıoğlu açmıştı; "Koç'um, sana bereketli bir iş teklifi getirdik! Artık bankacılıkta da söz sahibi olma zamanın geldi! Bankanın kurucu ortakları olarak biz, Koç'un Garanti Bankası'nın patronu olmasını istiyoruz!" demişti...

Vehbi Koç'a muhtelif zamanlarda bankacılık sahasına girmesi için teklifler yapılmıştı. Ahmet Dalı, bu konuda Vehbi Koç'u bir hayli de sıkıştırmıştı! Ancak Koç'un bankacılık için belirlenmiş bir politikası vardı.

"Ben bankacılık sahasına girmeyi daima reddetmiştim. Koç şirketlerinin kredi ihtiyaçlarını tek bir bankanın karşılaması mümkün değildi. Kaldı ki, kendi bankamızın kendi şirketlerimize kredi vermesi de bana aykırı geliyordu. Kendi bankamız olduğu zaman diğer bankaların bizi nasıl karşılayacaklarını da kestiremiyordum." diye düşünüyordu. Ancak Vehbi Koç, uzun yıllardan beri yakından tanıdığı bir arkadaş grubunun getirdiği bir teklifi hemen orada reddetmek yerine, onlara biraz olsun ümit vermeyi doğru bulmuştu: "Biliyorsunuz, bu gibi tekliflere arkadaşlarımla görüşmeden kesin bir cevap veremem. Bankanın son durumunu belirleyen bir not hazırlayın. Bu nota bilançoyu da ekleyerek bana gönderin. Teklifiniz kabul görürse o zaman hesapların derinliğine gireriz." diyerek kapıyı aralık bırakmıştı.

Koç Holding üst yönetimindekiler, Garanti Bankası'na hissedar olma konusunda Vehbi Koç'un anlattıklarını dinlerken, onun, bu ortaklığa oldukça sıcak baktığını hissetmişlerdi! Başta Rahmi Koç ve Suna Kıraç olmak üzere, çocuklar da bir an önce bankacılık sektörüne girilmesine taraftarlardı... Vehbi Bey, yılların kendisine kazandırdığı deneyimle, olaylarla ilgili kanaat ve düşüncelerini başkalarına belli etmeme hususunda çok mahirdir. Ancak, bazı konularda, sonuçla ilgili eğilimini hissettirerek, kararların istediği gibi çıkmasına zemin hazırlamayı da ihmal etmemektedir. Muhakkak ki, Garanti Bankası olayı, Vehbi Koç'un, çocuklarını ve iş arkadaşlarını kararın olumlu çıkması için etkilediği bir örnek olarak hatırlanacaktır... Ancak, çok iyi

niyetlerle başlatılmış olan bu ortaklık Sabancı'nın Garanti Bankası'ndaki hissedarlığını Koç'un yönetim hâkimiyetini sınırlamak için kullanması yüzünden önemli sorunlarla karşılaşmıştı. Bankanın zayıf mali bünyesini kuvvetlendirmek için yapılması gerekli olan sermaye artırma girişimlerinin engellenmesi bardağı taşıran son damlalar olmuştu. Neticede, Vehbi Koç'un anlatımı ile "Sabancı'nın boğazımıza taktığı zincir" yüzünden, "bu macera", 1983 Eylül ayında Garanti Bankası'nın Ayhan Şahenk'e satılması ile noktalanmış oluyordu...

1980-1983 yılları arasında Garanti Bankası Yönetim Kurulu Başkanlığını üstlenmiş bulunduğum için ortaklar arasındaki hedef ve fikir ayrılıklarının nelere mal olduğunu bizzat görmüş ve yaşamıştım. Bunu belirtmek üzere Sakıp Sabancı'ya yazmış olduğum mektubun sonuna eklediğim Âşık Veysel'in seslenişi, bugün için bile anlamını korumaktadır:

"Kim okurdu kim yazardı / Bu düğümü kim çözerdi!

Koyun kurt ile gezerdi / Fikir başka başka olmasa. "

*

Sakıp Sabancı, Garanti Bankası olayı ile ilgili olarak şu yorumu yapmaktadır: "Sabancı ailesi ile Koç ailesi arasında menfaat çatışması yoktur. Bizim üretim konularımız oldukça farklıdır. Biz, Koç grubu gibi ticari faaliyete ağırlık veremedik. Kamuoyuna yanlış yansıyan tek rekabet konusu olarak gösterilen sadece Garanti Bankası ortaklığımız oldu. Gerçekte, biz bu ortaklıktan da memnunduk.

*

Sabancı'ların uzlaşmaz tutumu yüzünden Garanti Bankası'nda yaşanmış olan "yenilgi" duygusu, Koç ailesi ile Koç yöneticilerini yeniden bankacılığa soyunmaya tahrik ve teşvik ediyordu! Bu duygularla, Koç Bank'ın gerçekleşmesi muhakkak sağlanmalıydı. Bunun içindir ki, 1986 yılı Şubat ayında American Express Bankası'nın iştirakiyle Koç-Amerikan Bank'ın faaliyete geçmiş olması Koç Topluluğunda coşku ile karşılanıyordu. Ancak, American Express yönetiminin Koç-Amerikan Bank'ın gelişmesini sınırlayıcı politikaları karşısında, bu defa da yola yanlış bir ortakla çıkıldığı anlaşılmıştı.

Yedi yıllık bir beraberlikten sonra, American Express'in hisseleri satın alınarak sermayesinin tamamı Koç Topluluğu tarafından karşılanan Koç Bank'ın kuruluşu, nihayet 1993 yılı başında gerçekleştirilmiş oluyordu...

Vehbi Koç, bu gelişmeler süresince, Koç Holding yönetimine ve çocuklarına "artık bu konu ile ben ilgilenmiyorum, siz ne haliniz varsa görün!" izlenimi vermiş, buna mukabil, arka planda kalarak Koç Bank'ın kurulması için bütün "gizli kuvvetlerini" harekete geçirmişti...

*

Nusret Arsel, Vehbi Koç'un her teklife açık olduğunu, ancak yapılan önerileri benimsemesinin bazen çok zaman aldığını belirtirken "Vehbi Bey bir konuya karar vermek için evvela o konuyu kendisi öğrenmeye çalışır. Bu yetmez, güvendiği insanların görüşlerini alır, onları dinler. Ben, çalıştığım dönemde, Vehbi Bey'e bir çok sahaya girmeyi teklif etmiştim, örneğin bankacılık, sigortacılık, gümrükleme işleri, nakliyecilik, bir 'hukuk danışmanlık' departmanı kurulması gibi. Bunların bazıları gerçekleşmedi, bazılarının gerçekleşmesi ise yıllar sonra mümkün oldu... Garanti Bankası'na girildikten sonra da yönetim hataları yapıldı. Ziya Bengü Bey'in bankacılık tecrübesi Merkez Bankası'ndaki görevi ile sınırlı kalmıştı. Can Kırac'ın bankacılık deneyimi hiç yoktu.. Tabii, bu kadro bankacılıkta 'kurt' olan Sabancı'ların arasında kaybolup gitti... Bana teklif edilseydi, ben, Garanti Bankası yönetim kurulu başkanlığını kabul etmezdim..."

*

12 Eylül 1980'den önce yaşanmış olaylardan, her kesim kendine göre ders almaya çalışıyordu... Uzun yıllar, kamu kuruluşlarında ve özel sektörde hizmet vermiş olan Metin İplikçi 1980 yılı sonlarında; " Her türlü ekonomik gelişme üretimle başlar. Üretim ise ancak yaygın bir iş barışı ortamında gelişebilir. Son yıllar bu açıdan hiç de iç açıcı bir görüntü vermemektedir" derken önemli bir gerçeği vurguluyordu... Vehbi Koç, 24 Aralık 1980 gecesi gazeteci Şemsi Kuseyri ile yaptığı televizyon programında memleketin önemli meselelerine parmak basmış ve " Sanayide üç yıllık bir iş barışı anlaşması yapmak mecburiyetindeyiz. Grevlerle çok şey kaybettik. Maliyetlerimiz çok yükseldi. Üretimi artırmamız ve ihracat için ucuzlatmamız gerekiyor, işçi ücretlerinin belirlenmesinde; işçi, işveren ve hükümet temsilcileri bir araya gelerek, enflasyonu hesaplayarak karar almalıdırlar. Bununla, işçinin her hakkının verilmesine taraftar olduğumu açıklıyorum" demişti...

*

-Vehbi Bey! 1980'li yıllara girdiğimiz dönemde, memleketin önemli sorunları sizce hangi konularda yoğunlaşıyordu?

-Üzerinde titizlikle durmamız gereken iki sektör vardı; tarım ve sanayi sektörleri... Bugün de bu iki sektör önemini muhafaza etmektedir... Unutmadığım bir olayı 1979 yılında şeker pancarı üretiminde yaşamıştık. Akaryakıt noksanlığı yüzünden pancar nakledilememiş, tarlalarda kalmıştı... Bu yüzden yüzyetmiş milyon dolarlık şeker ithal edilmişti... O zaman anlaşılmıştı ki, tarım sektöründeki bir aksama yüzünden hızla artan nüfusumuzu beslememiz bile sorun olmaktadır...

-Siz, eskiden beri, elektrik israfına karşı çok hassas davranıyorsunuz. Bunun belirli bir nedeni var mı?

-Benim çocukluğum gaz lambası ile geçti. Elektriğin nasıl bir nimet olduğunu, gaz lambası ile yaşamış olanlar daha iyi anlarlar... 1970'li yılların sonlarında ve 1980'li yılların başlarında elektrik noksanlığından memleketin nelere katlandığı hiç unutulur mu?

Lüzumsuz masrafların önlenmesi için Vehbi Bey'in verdiği mücadele, rahmetli Hulki Alisbah'ın üslubu ile, "her türlü takdirin üstündedir!" Bakınız, 21 Temmuz 1981 tarihli notla Vehbi Koç, Suna Kıraç ve Metin İplikçi'yi nasıl uyarmıştı: "23 Haziran akşamı verdiğim davetle ilgili olarak bir kutu fotoğraf eve göndermişler. Kutuda o kadar çok resim vardı ki dikkatimi celbetti... Suzan Hanım'dan bunlar için ödenen parayı öğrendim; 23 Haziran'da 19.200 lira, 30 Haziran'da da 20.000 lira, toplam olarak 39.200 lira ödenmiş. Resim çekilmesi için kim talimat veriyor? Böyle bir kutu dolusu fotoğrafa ne lüzum var?.. Yüzde altmış, yetmiş faizle para alınırken lüzumsuz masraf yapmak günahtır. Bunlara niçin dikkat edilmiyor, ilgililer neden bu kadar para sarfediyorlar, hayretler içindeyim..."

*

Gazeteci yazar Hasan Pulur, "Ben Vehbi Bey'i babama benzetirim" demekte ve şöyle devam etmektedir: "Onları birbirine benzeten, yaşadıkları çağın, onlarda yarattığı ortak bir duygudur; bu öyle bir duygudur ki, tırnak nasıl etten ayrılmaz ise, bu huy da onlardan ayrılmaz... Babam ve Vehbi Bey! Bir imparatorluğun çöküşünü birlikte yaşamışlar, sonra yepyeni bir devletin kuruluşunda birlikte çalışmışlardır... Her ikisi de bir şeyin müthiş düşmanındırlar... israfın!"

*

"Bütün milletçe enerji tasarrufu yapmamız lazımdır. Bilhassa büyük şehirlerimizde ve yerleşim merkezlerinde imkânları üstünde yaşayan vatandaşlarımızın elektrik ve enerji tasarrufunda fedakârlık yapmaları gerekmektedir. Evlerde elektrikle ilgili her türlü sarfiyat asgariye

indirilmelidir. Caddelerde sadece en zaruri aydınlatma yapılmalı, mağazaların reklam ışıklandırılması durdurulmalıdır... Fabrikalarda elektrik israfını önleyecek çalışmalarla meşgul olacak görevliler tayin edilmelidir."

Bunlar, 1980 yılının son günlerinde Vehbi Koç'un televizyondan vatandaşlara verdiği öğütlerdi... O, her zaman "Damlaya damlaya göl olur!" inancını, etrafına yaymaya devam ediyordu... Vehbi Koç'a göre yalnız üç büyük şehrimizde; İstanbul, Ankara ve İzmir'de yıllık ekmek zayıatı, 1980 verilerine göre, 150 bin tona ulaşıyordu. Bu da, parasal değere göre, yılda 30 milyon dolarlık bir kayıp demektir...

*

Vehbi Koç'un "israfi sevmeme" tutkusu ile ilgili olarak Ege Cansen'in de bir anısı vardır. " 1969 yılında Bursa'da yapılan bir toplantıdan İstanbul'a dönüyorduk.Yalova'dan araba vapuruna bindik. Vehbi Bey hava almak için otomobilden indi. Biraz dolaştıktan sonra geri döndü. Eliyle bana dışarı çıkmamı işaret etti.Yanına gittim. Bana, 'simit yer misin?' dedi. Ben de 'ara sıra' diyerek cevap verdim ve sorunun nedenini öğrenmek istedim, 'Önümden simitçi geçti, canım çekti. Ancak simitler büyük, ben bir tanesini bitiremem. Sen yarısını yemek istersen bir simit alacağım' dedi. Ege Cansen, parasını Vehbi Bey'in verdiği simidin yarısını yediğini bugün bile büyük bir keyifle hatırlamaktadır.

*

Vehbi Koç Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki sıkıntılı yılları yaşamış kişiliği ile savurganlığa karşı mücadelesini inatla sürdüren bir karaktere sahiptir. Ona göre lüks bir otomobil sahibi olmak, uçakta birinci sınıfta uçmak, beş yıldızlı otellerde kalmak, pahalı restoranlarda yemek yemek, ziyafetler düzenlemek israftan başka bir şey değildir... Buna karşılık inandığı hayır işlerine milyonlarını vermekten büyük keyif almaktadır...

*

Vehbi Koç ile Prof. Orhan Oğuz, 1963 yılında Çınar Oteli'nde yapılan bir seminerde tanışmışlardı. O tarihte, Orhan Oğuz, Eskişehir'de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni kurmakla uğraşıyordu. Büyük bir projenin altına girmişti. Başarmak için her imkânı zorluyordu. Vehbi Koç'la karşılaşmayı şans sayan Orhan Oğuz, kurulacak akademinin ihtiyaçlarını ve Akademinin Anadolu gençliğinin yetişmesi için sağlayacağı imkânları usanmadan anlatıyordu. Vehbi

Koç davasına inanan bu genç profesörün anlattıklarından etkilenmişti.

Olayın gelişmesini Orhan Oğuz şöyle anlatmaktadır: " Vehbi Bey birden bire 'ben senin binanı yaptırırım' dedi. Dünyalar benim olmuştu! Bu hususu basın aracılığı ile duyurmayı teklif ettim. Vehbi Bey; 'Sakin ilan etme, evvela binayı bitirelim. Burası Türkiye, ben sana parayı veririm ama sen alamazsın, işler sürüncemede kalır' diye beni uyardı." Orhan Oğuz, işin içine girince Vehbi Bey'in ne demek istediğini anlamaya başlamıştı! Akademi yönetimlerinin bağış alıp bunu sarfetmesi mümkün değildi. Bunun için yasal düzenleme yapılması gerekiyordu...

Bir buçuk yıl süren bir uğraştan sonra bağış alma işi halledilebilmişti. Ancak, şimdi de inşaatın bir kamu kuruluşunca yapılması şartı ortaya çıkmıştı. Bu engeli aşmak için de Eskişehir Cezaevinde bir inşaat servisi kurulması ve ihalenin bu servisçe üstlenilmesi formülü bulunmuştu! Prof. Orhan Oğuz projeyi nasıl tamamladığını anlattıktan sonra anısını şöyle noktalamaktadır: "Vehbi Koç Kütüphanesi ve Araştırma Merkezi 21 Ekim 1968 tarihinde zamanın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından açılarak hizmete girdi. Açılıştan önce Eskişehir'de Koç Topluluğu'nun üst düzey yöneticiler toplantısı yapılıyordu. Vehbi Bey arkadaşları ile tesisi görmeye geldi. Kampüsümüzdeki Kütüphane ve Araştırma Merkezi ile Vehbi Koç ismi Anadolu'nun kıraç toprakları üzerinde ebedileşmişti."

*

Vehbi Koç, kendi neslinde, toplumla sıcak ve samimi bir ilişki kurmayı başarmış ilk Türk işadamıdır. Doksan yaşını aşmış olmasına rağmen, bugün bile, halkla ilişkiler konusundaki etkinliğini devam ettirmektedir. Nejat Eczacıbaşı ve Sakıp Sabancı bu alanda değişik örnekler sergilemişlerdir. Vehbi Koç, Eczacıbaşı'nı "sanatsal", Sabancıyı da "artistik" bulduğunu belirtirken; "Ben neysem oyum!" diyerek kendisini kıyaslamanın dışına çekmeyi tercih etmektedir...

-Sizin, Sakıp Sabancı ile sıkı bir rekabetiniz var. Zaman zaman da Sabancı'nın iş hayatında öne geçtiğini söylersiniz.

-Sabancı kardeşler kendilerini ispat etmişlerdir. Babalarından sonra işleri geliştirmiş, büyük yatırım projelerini gerçekleştirmişlerdir. Kardeşler arasında tam bir dayanışma vardır. Bunlar takdir edilecek yönleridir.

-Siz, Sakıp Sabancı için "Sanayicilerin aktörüdür" demiştiniz! Bununla ne demek istemiştiniz?

-Bugüne kadar iş adamlarının toplum önünde yapamadığı şeyleri, Sakıp Bey, tiyatro sahnesinde oynar gibi rahatlıkla sergilemektedir. Bu davranış şekli, artık onun özelliği olmuştur. O bizim baş artistimizdir!

*

1985 yılında Uğur Dünder'ın hazırladığı "İşte Hayatınız!" programında Vehbi Koç tanıtılacaktı. Bu programa Sakıp Sabancı'nın da katılması düşünülmüştü. Gerisini Sakıp Sabancı şöyle anlatmaktadır: "Benim programa davet edildiğimi duyanlardan bazıları, 'Vehbi Bey'in programına figüran olarak mı çıkacaksın?' diye konuya olumsuz yaklaştılar. Ben ise; 'Vehbi Bey gibi saygın, Türk sanayi hareketinin öncüsü, sevdiğimiz bir kişinin programının daha iyi olması için bizden bir şey bekleniyorsa yerine getirmek borcumuzdur' diyerek programa katıldım. Bir saatlik programın nerede ise üçte biri bizim karşılıklı sohbetimizle geçti. Vehbi Bey, bana takılmadan da edemedi! 'Sanayicilerin aktörüdür! Ama işlerini de en iyi yapan kişidir, bizim hepimizi geçti' demekten kendini alamadı."

*

Sakıp Sabancı, Vehbi Koç'la paylaştığı olayları anlatmaktan keyif almaktadır. Bunlardan birisi de Konya'da Mevlânâ için düzenlenen Şeb'i Aruz'da yaşanmıştı:

"Ahmet Özhan, o yıl Hacı Arif Bey rolüne çıkmıştı. Kendisini ayinde görünce boynuna sarılıp tebrik etmek isterken başındaki Mevlevi külahı düştü. Etrafımızdaki gazeteciler külahı benim giymemi istediler. Ben de külahı kafama koydum, fotoğraflarımız çekildi! Yerime geçince, olanları Vehbi Bey'e anlattım. O da bana; 'Sakıp Bey, sen onu benim külahıma anlat! O külahı sen bilerek giymişsindir' diye bana takıldı. Ertesi gün külahlı fotoğrafım Hürriyet gazetesinde yayımlanınca da, Vehbi Bey bana; 'Sen müthiş bir adamsın!' sözü ile meşhur iltifatını tekrarlamış oldu."

*

Vehbi Koç, Sakıp Sabancı'nın renkli ve biraz da gösterişe kaçan havasını kendi yaşam tarzı ile taban tabana zıt bulmaktadır. Buna rağmen beraber yapılan seyahat ve ziyaretlerden zevk aldığını söylemekten de geri kalmamaktadır, işte bu beraberliklerden birisi olan "tiyatro olayını" Sakıp Sabancı şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün Vehbi Bey'e tiyatroya gitmeyi teklif ettim. 'Hay hay, ben seninle her yere giderim!' cevabını aldım. Altan Erbulak ve Erol Günaydın, Venüs Tiyatrosu'nda bir güldürü sahneliyorlardı. Vehbi

Bey'e; 'Sanatkârlara çiçek yollayacağım, beni atlattın dememeniz için size haber veriyorum. Uygun görürseniz parasını ben ödeyip sizin adınıza da bir çiçek göndereyim' dedim. Korktuğum başıma gelmişti! Türk Eğitim Vakfı sebebiyle Vehbi Bey böyle yerlere çiçek gönderilmesinden hoşlanmıyordu. 'Sakıp Bey, sen de ben de çiçek göndermeyelim' cevabını almış oldum! Ama arkadaşım Babür Ardahan, eli boş gitmemek için tiyatroya bir tepsi baklava göndertmiş. Oyun bitince bizi sahne arkasına davet ettiler. Oyuncular baklava tepsisinin etrafında toplanmışlardı. Ben de onlara ellerimle baklava ikram etmeye başlamıştım. Vehbi Bey, şaşkınlık içinde bizi seyrediyordu! Sahneden ayrılırken Vehbi Bey, bana; 'Sakıp Bey sen gerçekten yaman adammışsın, gene numaranı yaptın!' diyerek bana takılıyordu. Ertesi sabah, gece saat on birde çekilmiş fotoğrafların Hürriyet gazetesinde yayımlanmış olması ise Vehbi Bey'i daha da hayrete düşürmüştü. Beni telefonla arayarak; 'Yahu sen ne yaman adammışsın!' demekten kendini alamamıştı."

*

1981, büyük önder Atatürk'ün yüzüncü doğum yılının kutlanacağı sene olarak ilan edilmişti... Yurt içinde ve dışında, bir yıl boyunca Atatürk anılacak, eserleri genç kuşaklara anlatılacaktı... "Bugün, bu yaşımda bile, halk kalabalıklarının arasında onu alkışladığımı ve 'Yaşa Gazi!' diye bağırdığımı hissettiğim zamanlar olur... Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde, Atatürk'ün önünden geçerken 'On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan' diye başlayan Cumhuriyet Marşı'nı söyleyişimizi hatırlar ve heyecanlanırım..."

İşte, 1981 yılında, seksen yaşındaki "genç" Vehbi Koç, Atatürk'ün özlemini yüreğinde böyle taşıyordu...

Vehbi Bey, 12 Eylül'den sonra işlerin iyiye doğru gittiğine inanmıştı: "Şimdi milletçe toparlandığımız bir dönemdeyiz. Anarşi kurutuluyor. İktisadi alanda köklü tedbirlere gidiliyor. Toplum ve devlet yapısı adeta yeniden inşa ediliyor. Hepimize moral ve güven geldi. Şimdi, 12 Eylül'de devlet başkanının, 6 Aralıkta da başbakanın yaptıkları konuşmalarda açıkladıkları programlara uyularak, Silahlı Kuvvetlerimiz yıpranmadan parlamenter sisteme dönmek en büyük dileğimdir... " Bu sözler, Atatürk'ün yüzüncü doğum yılının coşku içinde kutlanmaya başladığı 1981 yılının başlarında Vehbi Koç tarafından söylenmişti.

İlerlemiş yaşına rağmen ülke sorunları ile yoğun bir şekilde ilgilenmesi ve iş hayatındaki girişimleri, kamuoyunun Vehbi Koç'a olan ilgisinin artarak devam etmesini sağlıyordu... 8 Haziran 1981

günü yayımlanan Hürriyet gazetesinde, Nail Güreli, Vehbi Koç'u, okuyucuya "İş dünyasında seksen yaşında bir genç!" olarak takdim ettiği zaman, yakın dostları bile, onun bu yaşa geldiğine inanamamışlardı!

"Uzun yaşamak için bir şey söyleyemem ama sağlıklı hayat için konuşabilirim" diyerek hayatın yıllarla ölçülen yanının 'Allah'ın bileceği iş' olduğuna inanan Vehbi Koç, kendisini sekseninci yıla ulaştıran sağlıklı yaşamının sırlarını anlatırken şunları söylüyordu:

"Benim kanaatime göre muntazam bir hayat sürülmesi lazım. Uykuyu, işi ve istirahati -istirahatin içine spor da girer- dengeli ve ahenkli tutmak gerekir. Hiçbirinin israfına ve ifradına kaçılmamalıdır... insan hayatta her şeyi yapmalı, her şeyin tadına varmalı... Sigara da içmeli, içki de içmeli, ama hiçbir şeyin dozajını kaçırmamalı..."

*

Aydın Boysan'ın özelliklerinden biri de içki ile olan içli dışlı dostluğudur! Vehbi Koç, zaman zaman, bu konuda Aydın Boysan'ı uyarmayı görev saymış ve "Koç metodu" ile onu sıkı bir takibe almıştı! Aydın Boysan başına gelen bir olayı şöyle anlatmaktadır:

"Gene akortsuzluğum tutmuştu ve bu durum Vehbi Bey'in gözünden kaçmamıştı. Aradan bir gün geçtikten sonra, beraber kaldığımız oteldeki odamda Vehbi Bey'den gelmiş bir mektup buldum... Bu iki sayfalık yazıda, yemekte ve içmekteki ölçüsüzlüğümü izlediğini yazıyor, bundan doğabilecek tehlikeleri anlatıyor, sağlığıma dikkat etmem konusunda tavsiyelerini sıralıyordu! "Aydın Boysan ultimatomu aldıktan sonra duyduğu mahcubiyeti eşinin de hissetmemesi için mektubu saklamaya karar vermişti. Ancak, bu tedbirin boşuna olduğu hemen anlaşılmıştı. Çünkü Vehbi Bey, mektubun bir suretini de ayrı bir zarf içinde Aydın Boysan'ın eşine göndermişti!

*

Nail Güreli, Vehbi Koç'un yemek konusundaki ilkelerini de şöyle açıklıyordu: "Sağlıklı yaşamak için kiloya çok dikkat etmeli. Fazla kilolar her türlü hastalığı getirir. Kilolar arttıkça hastalık ihtimali de yükselir. 'Can boğazdan gelir, boğazdan çıkar' diye bir söz vardır. Bence çok doğru bir sözdür bu... Bir de Peygamberimizin 'sofradan doymadan kalk' işaretine ben çok dikkat ederim..."

*

Vehbi Koç'un kamuoyu tarafından merakla izlenen bir yönü de günlük yaşamı ile ilgili olan ayrıntılardır. Yapılan röportajlarda, Vehbi Bey'in yaşamını öğrenmek için, gazeteciler, kendisine ve ona yakın bulunanlara hep aynı soruyu yöneltmektedirler; "Vehbi Koç bir gününü nasıl yaşıyor, anlatır mısınız ?"

Yirmi yıl Vehbi Koç'un aşçılığını yapmış olan Cafer Töriyen Usta, Güneş gazetesine şöyle konuşmuştu: "Vehbi Bey her gün sabalı 7.15 sularında yataktan kalkar. En geç saat 7.30'da kahvaltı masasının başındadır. Sabah kahvaltısı bir tabak mevsim meyvesi, arkasından iki bardak sudur. Saat 10.30'da bir bardak çay ile bir parça beyaz peynir ve bir iki kraker yer. Öğle yemeğine kadar sekreteriyle çalışır. Yemek saati tam 13'tür. Mönüsü sebzeli bir yemekten ibarettir..." Cafer Usta, öğlen veya akşam yemeklerinde Vehbi Koç'un birer kâse çorba içmeyi âdet edindiğine değinmekte ve öğle yemeğinden sonra da günlük beş sigara olan istihkakından ilkinin yaktığını belirtmektedir... Aşçıbaşı, sözünü şöyle sürdürür: "Beyefendi öğlen uykusundan sonra toplantılara katılmak için evden ayrılır. Saat 17'de akşam çayının yanında ikinci sigarasını yakar. Akşam yemeğinden önce, sıra bir kadeh viski içmeye gelmiştir. Yemeğe televizyon haberleri izlendikten sonra oturulur. Mönüde et veya balık bulunur. Yemek bitince, sıra dördüncü sigaradadır. Beşinci ve sonuncu sigara ise dördüncüden on beş yirmi dakika sonra yakılır." Vehbi Bey, bu kalıplaşmış günlük yaşamını, protokol dışında kalan dost ve arkadaş davetlerinde de aynen uygulamaktadır. Tanıyan dostları, düğün ve benzeri kalabalık davetlerde, diğer misafirlerden önce Vehbi Koç'a masa hazırlayıp onu ağırlamaya özen gösterirler. Böyle bir hazırlık yapılmamış ise, Vehbi Koç ev sahibesini kibar bir şekilde uyararak; "Yemek saatim geldi, ben bir köşeye otururum, lütfen siz misafirlerinizle ilgilenin" diyerek kendi programını aksatmamış olur.

*

Koç'ların aşçısı Cafer Usta, 1972 yılı Ekim ayında Çankaya Apartmanı'nda işe başlamıştı. Hissedilen rahatsızlığına rağmen Sadberk Hanım alışkanlıklarını değiştirmemiş, evinin tam hâkimi olmaya devam etmişti. Aşçı Cafer Usta bütün emirleri evin hanımından alıyor ve onun sıkı kontrolü altında çalışıyordu. Ancak, Sadberk Hanım'ın ölümü ile evin mutfak düzeni de kargaşaya uğramıştı. Vehbi Koç'a yardımcı olmak için, başta çocukları olmak üzere, akrabalar, yakın dostlar çırpınıp duruyorlardı... Cafer Usta o günleri şöyle hatırlamaktadır: "Hanımefendinin vefatından sonra eve çok karışanlar oldu. Ancak Vehbi Bey, kısa sürede işe el attı. Artık alınacak malzeme bizzat kendisine soruluyordu. Bana daima 'fuzuli şeyler istemeyin' diye uyarıda bulunurdu... Vehbi Bey'i başkaları sert

tabiatlı tanılar. Halbuki o, bizim gibi yanında çalışanlara daima nazik davranmış, her vesile ile hatırımızı sormuş, gönlümüzü almıştır."

"İnsan, istirahat zamanlarında yaşına uygun bir spor yapmalı. Ben, başlangıçta çok çalıştığım için pek spor yapamadım. Fakat sonraları sporun çok önemli olduğunu gördüm. 1932'den 1967'ye kadar tam otuz beş yıl devamlı ata bindim... Şimdi yürümenin çok faydalı olduğuna inanıyorum... Bir de günde bir vakit namaz kılıyorum. Namaz'ın da sıhhat için çok yararlı olduğunu hissediyorum..."

*

Ülkemizin ünlü müteahhitlerinden Ayduk Koray'm Vehbi Koç'la tanışıklığı kırk yılı aşmış bulunuyor. 1951'de Ankara'da aynı apartmanda komşulukla başlayan baba dostluğu bugün, yakın bir arkadaşlık mertebesinde devam etmektedir. Tabii, uzun süren böyle bir ilişkiden geriye ilginç anılar kalmaktadır... Koray'ın gençlik döneminde oynadığı basketbol maçında ayağı, Koç'un da olgunluk yıllarında attan düşüp kolu kırılmıştır... Alçılar açıldıktan sonra, her ikisi için de tedaviye bir masajcının katılması gerektiği anlaşılır! Bu masaj arkadaşlığı uzun sürmemiş, Vehbi Koç "zaman bulamadığı için" bu lüksünü terk etmiştir... "Bugün, kırk yıl sonra pazar günleri öğlen saatlerinde Vehbi Bey kendisine masaj yaptırmak için vakit ayırmaktadır. Ancak bunun bilinmesini istemez. O sıralarda telefon edenlere 'Vehbi Bey masajda' dedirtmez. Herkes geçim derdiyle uğraşırken 'Ohhh! adam ne keyif çatıyor!' denmesini istemez" diye anlatıyor Ayduk Koray.

*

"Her vakit söylediğim gibi bir malı yapmak ne kadar mühimse satmak da o kadar mühimdir. 1974-1980 arasındaki yedi sene zarfında müşteri istediği malı alabilmek için kaparo verdi, sırada bekledi, kalitedeki hataları hoş gördü... Artık bu devre geçmiştir... Şimdi sizlerin müşterinin ayağına giderek mal satma sanatını yeniden tatbika koymanız gerekmektedir."

1 Ağustos 1981 günü kutlanacak olan şeker bayramı münasebetiyle iş arkadaşlarına gönderdiği mesajda, Vehbi Koç böyle bir uyarı yapma ihtiyacı duymuştu...

"Altmış seneye yaklaşan iş hayatımda üç kritik devre yaşadım. 12 Eylül 1980'den sonra içinde bulunduğumuz dönem ise dördüncü devredir... Birinci devre 1939-1946 yıllarına rastlar. Devlet hâzinesinde döviz vardı, ama memlekette mal yoktu. Harp yıllarında

ham madde ve mamul mal tedariki çok güç oluyordu... İkinci devre 1954-1960 yıllarıdır. Başlangıçta memlekette her türlü mal bulunurdu. Sonlara doğru döviz bitti ve ithalat zorlukları yaşandı... Üçüncü devre 1974-1980 senelerini içine alır. Bu yıllar enflasyon ve grevler dönemi oldu... Bu üç devrede de karaborsayı önlemek için çeşitli kanunlar ve kararnameler çıkarıldı. Beklenen neticeler alınamadı. Ticari ahlak ciddi şekilde bozuldu... Şimdi 12 Eylül devresini yaşıyoruz... Can ve mal emniyeti geri geldi. Ekonomiye ve sosyal hayatı durduran grevler sona erdi. Türk parasının değeri piyasa şartlarına uyduruldu. KİT ürünlerinin fiyatları yükseltildi. Faizler artırıldı. Vergiler ağırlaştırıldı. Bu tedbirlerin sonucu olarak yüzde yüze varan enflasyon yüzde kırkın altına çekildi. Maliyetler arttığı için her şeyin fiyatı pahalalandı. Halkın satın alma gücü azaldı."

Vehbi Koç bunları belirttikten sonra arkadaşlarına şu direktifleri veriyordu: "Fabrikalarınızda kaliteli mal yapmaya özen gösteriniz. Servis hizmetlerini müşteriye tatmin edecek seviyeye çıkarınız. Lüzumsuz stok taşımayınız. Tahsilata önem veriniz. Masraflarınızı kısınız. İhracata yöneliniz." Böylece Vehbi Koç, arkadaşlarına "ben burdayım" mesajını vermiş oluyordu... Bunun için de, durmadan çalışmanın kendisine kazandırdığı dinamizmin gücü ile, seksen yaşındaki Vehbi Koç, Ankara Ticaret Odası'nın "Üstün Hizmet ödülü'nü" alıyordu...

(Vehbi Bey, 1994 yılında da iş hayatının altmış sekizinci yılında Tansu Çiller dönemini yaşamaya başlamış bulunuyor! Şimdi her şey var, yalnız "güven" noksan!)

Ankara Ticaret Odası Meclisi, Atatürk'ün doğumunun yüzüncü yılı münasebetiyle yaptığı bir araştırma sonunda, Ticaret Odası'nın eski başkanı Vehbi Koç'u "Yüzüncü Yılın Başarılı ve Örnek İşadamı" olarak ödüllendirmeye karar vermişti... 31 Ağustos 1981 günü Ankara Ticaret Odası Meclis Salonunda yapılan törende Vehbi Koç, işadamlarına şöyle sesleniyordu: "1923'ten bugüne kadar; memleketi idare etmek üzere görev almış devlet adamlarını ve politikacıları, başarılı olmuş sonra da çoğu kaybolmuş firmaların sahip ve idarecilerini tanımak imkânını buldum, insanların hayatlarında geçirdikleri tecrübeler yeterli değildir. Hangi mevkide, hangi sahada bulunursanız bulununuz, az hata yaparak yükselmek ve başarılı olmak istiyorsanız, okuyarak, dinleyerek ve görerek başkalarının tecrübelerinden yararlanmalısınız."

Vehbi Koç'un ödülünü, dönemin Maliye Bakanı Kaya Erdem vermiş ve şu sözleriyle törene katılanların hislerine tercüman olmuştu: " Hepimiz sizinle iftihar ediyoruz!"

*

Hasan Esat Işık politikaya atıldıktan sonra sosyal demokrat ilkelere çok daha önem vermeye başlamıştı. O dönemde Vehbi Koç'la bir araya geldiklerinde, genellikle memleket sorunlarını tartışıyor ve birbirlerine çözüm yolları öneriyorlardı. "Ben, 1961 Anayasası düzeninden sonra, Vehbi Koç'ta, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısının gereklerine uygun düşecek faaliyetlere yönelme eğilimi hissetmiş ve mutlu olmuştum... Sonradan yetmişli yılların başlarında sermayeyi ürküten işçi hareketleri başladı. Ülkeye demokrasi ile bağdaşamayacak ölçüde otoriter bir düzen egemen oldu. 1980'de de bu düzen totaliter bir düzene dönüştü" dedikten sonra Vehbi Koç'un bu yanlış gidişe karşı bir tepki göstermemiş olmasını tenkit konusu yapmıştı. "Türkiye'nin gelir dağılımı tablosu bu acı durumu gözler önüne sermektedir... Vehbi Koç'tan bu durum hakkında bir yakınma işitmedim... Adil gelir dağılımında yalnız işçiler değil, sermaye sahipleri de ısrarlı olmalıdır. Sosyal barışın asıl güvencesi budur." demişti.

*

Ertuğrul Soysal renkli kişiliği ve çarpıcı fikirleriyle iş dünyamızın sevilen bir profesyoneli idi... Onun meslek odalarındaki çalışmaları ve yalın bir üslupla kaleme alınmış yazıları Vehbi Koç'un hep ilgisini çekmişti.

Vehbi Bey, zaman zaman bu tip insanlarla görüşmekten ve onların değişik ve sivri görüşlerini öğrenmekten zevk almaya devam etmektedir...

1981 yılında, Ertuğrul Soysal Vehbi Koç'la bir görüşme yapmış ve bu röportaj Milliyet gazetesinde yayımlanmıştı. Soysal konuya şöyle girmişti: "Edirne'de Odalar Birliği'nin düzenlediği bölge toplantısında ekonomimizin içinde bulunduğu durum ve sorunlarımız açık bir şekilde ortaya kondu... Sonuçta Türkiye'nin sıkıntılı bir dönem geçirmekte olduğu, ama toplumun tüm kesimleriyle fedakârlığa katlanması şartı ile önümüzün açık olduğu vurgulandı... Siz bu toplantıya katıldınız. Fakat sesiniz sedanız çıkmadı! Ben sizin görüşlerinizi almak ve bunları Milliyet aracılığı ile kamuoyuna duyurmak istiyorum..."

Ertuğrul Soysal'ın bu yaklaşımı Vehbi Bey'in hoşuna gitmişti! Zira, Edirne toplantısında birkaç defa kürsüye çıkmak istemiş, ancak içinden gelen bir ses ona: "Bugünlerde ortalarda çok görüldün! Şimdi konuşulanları biraz da sen dinle!" ikazında bulunmuştu!. Vehbi Koç, son yıllarda işbaşına gelmiş olan hükümetlerin tarım ve turizm

sektörlerine gereken önemi vermedikleri görüşündeydi. Koç'a göre bu iki sektöre zamanında gereken önem verilseydi, petrole ödenen yüksek fiyatlar karşısında gerekli olan dövizin sağlanmasında sıkıntıya düşülmezdi.

"Ziraatçı değilim. İhtisasım dışındaki bir konuda fikir yürütürken çok dikkatli olunması gerektiğini biliyorum... istatistiklere göre kendi kendini doyurabilen yedi ülkeden biriyiz. Gıda maddeleri ithalatı yapmıyoruz. Ancak, tarım sektöründe gerekli önlemler alınmazsa, hızlı nüfus artışı karşısında, birkaç sene sonra gıda maddeleri de ithal etmek zorunda kalacağız!" Vehbi Koç bu uyarıyı dile getirdikten sonra buğday ürün tahminlerinde ve taban fiyat politikalarında yanlışlıklar yapıldığına değiniyor ve sözü enerji konusuna getiriyordu: "Her türlü üretimin, fabrikaların çalışmasının ve ürünlerin işlenmesinin enerji ile mümkün olduğu artık anlaşılmıştır. Bu durumda; sularımızdan istifade ederek hidrolik, kömürlerimizi değerlendirerek termik santrallerin bir an önce kurulmaları şarttır. Bu santrallerin beş on sene zarfında gerçekleşmesi mümkün olacağına göre, devletin, elinde bulunan bütün imkânları bu sahaya yönlendirmesi zamanı gelmiştir..."

Ertuğrul Soysal bu görüşmeyi şu dileği ile noktalıyordu: "Görüşleriniz ve uyarılarınız için size teşekkürlerimi sunuyorum.... Tarımda, turizmde ve hatta petrolde de, memleketin, siz müteşebbislerden hizmet beklediğini hatırlatıyorum..."

İlginç bir rastlantı olarak, Ertuğrul Soysal'ın, "Hatta petrolde de memleket, siz müteşebbislerden hizmet bekliyor!" dediği günlerde, Koç Holding'in Petrorama adlı şirketi, Güneydoğu Anadolu'da petrol arama hazırlıkları yapıyordu...

*

-Mösyö Bernar! "Petrol arama" işine girmek sizin görüşünüzdü. Böyle bir ilham nasıl doğdu?

-Başarıya ulaşılmamış bir işi niçin bana anlattırmak istiyorsun?

-Başarıya ulaşanların hepsini anlattım! Nazar değmesin diye başarısız olanlara da biraz yer vermek istiyorum!

-Petrorama'nın kurulmasında senin de payın vardır! Kabahati paylaşmak şartı ile hikâyeyi dinlemeye hazır mısınız?

-Ahmet Binbir'in, "Mösyö Bernar, başarıyı paylaşmayı sevmez!" sözüyle size haksızlık yaptığını şimdi daha iyi anlıyorum!

-Kuzum! Siz hepiniz nankörsünüz! Şimdi gelelim petrol hikâyemize... 1978 yılının sonlarına doğru memleketimizdeki petrol bunalımı had safhaya girmişti... Ülke olarak büyük bir döviz sıkıntısı içindeydik... Türkiye'ye gelecek olan tankerler, Çanakkale Boğazı'na girmek için döviz transferinin yapılmasını beklerlerdi! Ben, petrol sıkıntısından dolayı, otomotiv endüstrimizin darboğaza girmesinden endişe ediyordum... Bu görüşüme sen de katılmış ve Ankara'ya giderek Ecevit hükümetinin bizim petrol arama işine olumlu bakmasını sağlamıştın... Sıra bu işi bilen birisini bulmaya gelmişti... Bir dönem Mobil araştırma grubunun başkanlığını yapmış olan jeolog Dr. Necdet Egeran bizimle çalışmayı kabul etmişti. Ön proje hazırlıklarını Otomotiv Grubu olarak tamamlamış ve Koç Holding İdare Meclisi'nin onayına sunmuştuk... Vehbi Bey bu konuya sıcak bakmıyor ve bir macera gibi görüyordu! Rahmi Koç'u yanımıza alarak kararın müspet çıkmasını sağlamıştık...

Böylece 11 Ocak 1980 tarihinde Petrorama şirketi resmen kurulmuş oluyordu. Şirketin başına da, genel müdür olarak TPAO'nun eski Umum Müdürü Rıfat Bayazıt getiriliyordu...

İlerleyen günlerde petrol arama işinin girift ilişkilerini öğreniyor ve petrol bulmanın, gerçekten bir şans işi olduğunu anlıyorduk! Üzerinde beş yıl çalışılan bu işin nasıl sona erdiğini Bernar Nahum şöyle anlatmaktadır: "Çagan-101 adlı kuyunun delinmesine 29 Haziran 1983'te başlanabilmiş ve sondaj bin beş yüz metreye kadar inmişti. Ne yazık ki, kuyudan, petrol yerine tuzlu su çıkmıştı... Buna rağmen biz, beraber çalışacağımız yeni yabancı şirket arayışlarımızı sürdürmüş ve Petrorama şirketini yaşatmaya bir süre daha inatla devam etmiştik.... Başarısızlıkla sonuçlanan bu girişim yüzünden Koç Holding Yönetim Kurulu'ndan ve Vehbi Bey'den, sitem şeklinde dahi olsa tek bir kelime işitmedim!"

Bir mavi yolculukta, Kleopatra Plajı'nda, Vehbi Koç'a ait bir çift ayakkabının kaybolması "olay" olmuştu... Tedbirli olmak için sahile yedek bir çift ayakkabı ile çıkan Vehbi Koç, teknenin hareketinden sonra noksanlığın farkına varmış ve ayakkabıların bulunması için Kleopatra Plajına ikinci bir sefer yapılmıştı! Aramalar sonuç vermeyince de bunların bulunması için plaj bekçisi görevlendirilmişti. Ayduk Koray bu olaydan nasıl bir ders aldıklarını şöyle nakletmektedir: "Aramızdaki şakalaşmalardan Vehbi Bey'in rahatsızlık duyduğunu hissediyorduk. Böyle bir anda Vehbi Bey bana şunları söylemişti: 'Ayduk Bey! Kaybolan ayakkabının parasını düşünmeyeceğimi herhalde bilirsin! Ben, yanımdaki iki yardımcımın ve kendimin dikkatsizliğine kızıyorum. "Önemsiz sayılan dikkatsizlikler insanları umursamazlığa alıştırır, bu da fevkalade tehlikelidir!"

-Uzun yıllardan beri turizm sektörünün Türkiye için öneminden bahsedersiniz. Buna rağmen Koç Topluluğu olarak bu alanda büyük atılımlar yapamadı.

-Ben, başlangıçta Divan Oteli, sonra da Antalya'da Talya Oteli ile bu işe yol açmaya çalıştım... Sonra anlaşıldı ki, istediğiniz kadar otel, lokanta, turistik tesis yaptırınız, bunları işletecek bilgili eleman olmazsa turizm inkişaf edemez... Türkiye artık o eski Türkiye değil... Gençliğimde alışveriş için Ankaralı esnaf arkadaşlarla İstanbul'a gelir, Sirkeci'de Şahinpaşa Oteli'nde dört kişilik odalarda kalırdık. Otel şartlarını yadırgamazdık. Şimdi, herkes konfora alıştı...

-Altmış yedi ilimiz varken, iş seyahatleri sebebiyle siz bunların altmış dördüne gittiğinizi söyler, seyahate gitmeyi sevmeyen iş arkadaşlarınızı tenkit ederdiniz...

-Hâlâ bu seyahatlerin çok faydalı olduğuna inanıyorum... Ben bu kadar gezdiğim halde, memleketin turistik yerlerine son senelerde gitme fırsatı buldum. İşte o zaman ne kadar geç kaldığımızı anladım... Uzun yıllar, zengin bir döviz kaynağı başıboş bırakılmış... Hele Göreme'yi gördükten, Mavi yolculuğu yaptıktan sonra, yabancıların niçin buralara geldiklerini daha iyi anladım...

-Siz "Turizm Geliştirme ve Eğitim Vakfı'nın" TUGEV'in kuruluşuna da öncülük yaptınız.

-Her vesile ile tekrarlıyorum, bu memleketin bir an önce kalkınması için hükümetlerle iş âleminin işbirliği lazımdır. Zamanı kısaltmak ve yapıcı gücümüzü artırmak bakımından bu dayanışmaya ihtiyacımız vardır... Döviz sadece mal ihraç ederek kazanılmaz. Biz, genç nüfuslu dinamik bir milletiz. Bizim büyük bir hizmet üretim potansiyelimiz var. Bunu iyi kullanmak mecburiyetindeyiz.

Vehbi Koç'un gösterişten kaçtığını yakın dostları, iş arkadaşları çok iyi bilirler. Onun bu mütevazı olma çabasını aşırı tutumluluğuna bağlayanlar çoğunluktadır. Ayduk Koray, Vehbi Koç'un bu dikkatli davranış alışkanlığına sık sık şahit olduğu için bunun gerçek nedeninin yalın bir tevazu olduğuna inanmaktadır. "Bir defasında, bazı zorunluluklar sebebiyle bizim grubun aylık yemeğini evde düzenleyemedik. Davet sırası bende olduğu için "S" Restoran'da toplandık. Ve o akşam, misafirlerimi böyle pahalı bir yere götürdüğüm için, Vehbi Bey'den teşekkür yerine azar işittim! "Buna benzer başka

bir olayı da, 1988 yılında kurban bayramı tatilinde, Erdek'te yaşadıklarını anlatan Ayduk Koray; "Biz buna 'İstakoz olayı' adını taktık, aramızda hâlâ konuşur, güleriz" demektedir. "İstakoz olayının" hikâyesi de şöyledir: Koray'lar yatları ile Vehbi Koç'u Erdek'teki Pınar Otelinden alıp güzel bir deniz gezintisi yaparlar. Ayduk Bey, Vehbi Koç için bir sürpriz hazırlamış, Doğanlar Koyu'ndaki balıkçılara ıstakoz siparişi vermiştir. Ancak, denizin bir cilvesi yüzünden ıstakoz zamanında yakalanamamış ve hazırlanması akşam yemeği için Pınar Oteli'ne ertelenmiştir... Sonraki gelişmeleri Ayduk Koray şöyle anlatmaktadır: "İstakozu otelde yeme kararı ile beraber Vehbi Bey'i bir telaş aldı! Sahile yaklaştığımızda Vehbi Bey'in yazlık sekreteri Mahir Bey'i telefonla tekneye davet ettik. Vehbi Bey, ıstakozun mutfağa götürülmesi ile ilgili ayrıntılı tâlimatlar vermeye başladı! 'Naylon torbanın ağzını iyi bağlayın, ıstakozun kolu bacağı dışarıya çıkmasın! Aşçıbaşına söyleyin biz bunu arka balkonda yiyeceğiz. Tabağı da süslemeye kalkışmasın' diyordu. Biz işin esasını sonra anladık! Vehbi Bey yaz tatilini beraber geçirdiği tanıdıkları arasında "ıstakozun" kendisine bir ayrıcalık olarak ikram edildiğinin görülmesini ve düşünülmesini istememişti!"

*

1981 yılının muhasebesini yapacak olanlar, ülkenin yöneldiği istikameti anlamak için, iki önemli olayı dikkatle incelemek durumunda kalacaklardır. Bunlardan birincisi Atatürk Barajı'nın yapımına başlanması, ikincisi ise, İkinci Türkiye İktisat Kongresi'nin toplanmış olmasıdır...

Atatürk Barajı, ünlü GAP'ın -Güneydoğu Anadolu Projesi'nin- kilit taşıdır... Vehbi Koç, 1965 yılında, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Doğu Anadolu'nun kalkınması için görüşlerini açıklarken; "Yirminci yüzyılın ikinci yarısında memleketimizin başlıca hedefi ve çabası iktisaden kalkınmamızdır. İktisadi durumu kuvvetli olan memleketlerin siyasi durumu da kuvvetlidir. Türkiye için bu kadar önemli bir dava uğruna büyük küçük hepimizin el ele vererek çalışmamız, bu memleketi geliştirmek için elimizden geleni yapmamız, birinci görevimiz olmalıdır" demişti... Gerçekten, Vehbi Koç, 21 Ekim 1981 günü temeli atılan Atatürk Barajı'nın ve sulama kanallarının devreye girmesiyle, sadece Doğu'nun değil, bütün Anadolu'nun kaderinin değişeceğine inanıyordu...

2 ve 6 Kasım 1981 tarihlerinde İzmir'de toplanan İkinci Türkiye İktisat Kongresi ise, Mustafa Kemal Paşa tarafından 17 Şubat 1923 günü toplanan Birinci İktisat Kongresi'nden elli sekiz yıl sonra, Türk kamuoyunun dikkatini yeniden, ekonomik sorunlarımızın bilimsel

incelenmesine çekmeyi başarmıştı... Devlet Başkanı Kenan Evren, kongreyi açış konuşmasında; "Ekonomik tedbirler sistemini araştırmada Atatürk ilke ve esasları sınırları içinde kalmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığı için temel koşuldur" derken, Başbakan Bülend Ulusu da; "Atatürk hiçbir zaman özel sektöre engel olacak bir görüşe yer vermemiştir. Bunun içindir ki, kamu ve özel sektörlerimiz ülke kalkınmasında birlikte rol oynamaya devam edeceklerdir" demişti... Vehbi Koç da Kongrede yaptığı konuşmada, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Mustafa Kemal Paşa'nın ekonomik faaliyeti devlet eliyle başlatma mecburiyetine değinmiş; "Özel sektör, devletin kurduğu sınai müesseselerden bilgili ve görgülü eleman alarak yetişmiş ve bugünkü seviyeye gelmiştir... 1923'ten bu yana geride kalan elli sekiz yılda her alanda büyük işler yapılmıştır. Bunları küçük görmeyelim... Türkiye, dünyada az bulunan birkaç güzel ülkeden biridir. Birbirimizle çekişmeleri bırakıp el ele verdiğimiz, istikrarlı politikaları benimsediğimiz takdirde kalkınmamızı kimse engelleyemeyecektir" diyerek politikacıların dikkatini çekmişti. Vehbi Koç bu konuşmasında, "Azalmış olan yatırım hevesi ve ortamı güçlendirilmelidir" diyerek de hükümete bir mesaj vermek istemişti...

Vehbi Koç, inandığı görüşlerini her ortamda açıklamaktan artık büyük keyif alıyordu... Hatta bunu "emekliliğin" kendisine verdiği bir görev sayıyordu... Nitekim 1981 yılı Kasım ayının son günü Ankara Fen Lisesi'ni ziyaretinde öğrencilere bir konuşma yapmış ve sözlerine şöyle başlamıştı: "Güzel yazmak, iyi konuşmak, öğretim üyesi, doktor, ziraatçı olmak ayrı ihtisasları gerektiren işlerdir. Benim konuşma konusunda ihtisasım yok. Sade bir işadamıyım. Ayrıca yaşlıyım. Türkçe'de birçok kelime değişmiştir. Bu yüzden bazı sözlerimi anlamakta zorluk çekeceksiniz. Buna rağmen sizlere bazı görüşlerimi açıklamak istiyorum...."

Vehbi Koç bu konuşmasında; memleketin kurtuluş ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yaşanmış olan sıkıntıları anlatmış, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir İktisat Kongresi'nde söylemiş olduğu 'Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük o-lursa olsun, bunlar iktisadi zaferlerle donatılmadıkça verimli sonuç alınamaz' sözlerini hatırlatmış ve şöyle devam etmişti: "Atatürk devrinde yetişmiş bir işadamıyım. Biraz para kazandıktan sonra eğitimin ne kadar mühim olduğunu anlayarak gençlere yardımcı olmaya karar verdim... 1951'de Ankara'da Vehbi Koç öğrenci Yurdu'nu, 1968'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi Vehbi Koç Öğrenci Yurdu'nu, aynı yıl Eskişehir'de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Kitaplığı'nı ve Araştırma Merkezi'ni, 1974 yılında İstanbul'da Sarıyer Lisesi'ni, Cumhuriyetin elliinci yılında İstanbul Taksim'de Atatürk Kitaplığı'nı yaptırdık... Bunları sizlere anlatmadaki amacım, eğitime ve kültüre ne kadar önem verdiğimi kanıtlamak ve

başarabilmiş olmaktan duyduğum mutluluğu belirtmektir."

*

1982 yılında, ülkenin gündeminde, KİT'lerin ıslahı ve özelleştirilmesi önem kazanmış bulunuyordu...

Bu konuda Vehbi Koç'un sloganlaşmış bir görüşü vardı: "KİT'lerin tümü satılmaz. Özel sektör iyisini alır, kötüsünü almaz!"

Vehbi Koç kendisine KİT'lerle ilgili bir soru sorulduğunda, KİT'leri iki grupta toplayarak cevap vermeyi tercih ediyordu... "KİT'leri ikiye ayırmalıyız. Birinci grupta kamu hizmeti gören Devlet Demiryolları, PTT gibi kuruluşlar bulunmaktadır. Bunların zararları devlet bütçesinden karşılanmalıdır, ikinci grupta ticari işletmeler vardır. Bunların verimli bir şekilde çalıştırılmaları çareleri bulunmalıdır. Yanlış kurulan ve hiçbir zaman ıslah edilemeyecek olanlar ise muhakkak tasfiye edilmelidir."

Gazeteci Celâlettin Çetin, KİT'ler konusunda Vehbi Koç'la yaptığı bir röportajda şu ilginç noktaları Hürriyet okuyucularının dikkatine sunmuştu: "Türkiye'de iktidarlar değiştikçe bakanların değiştiğini, bakanlar değiştikçe müsteşarların ve genel müdürlerin değiştiğini de söyleyen Koç'a göre 1960'tan 1982 yılına kadar 10 sanayi bakanı, 12 ticaret ve 12 turizm bakanı atanmıştı. Bakanların tayini, kuşkusuz demokratik sistemin bir gereği idi. Ama Sümerbank, Etibank gibi kuruluşlarda profesyonel idareci vasfına sahip genel müdürlerin de bu kadar hızlı değişmesine akıl erdiremiyordu... 'Böyle olunca elbet işler aksayacak' diyordu..."

-1980'den sonra KİT'lerde dikkati çekecek ölçüde düzelmeler olmuştu.

-1980'den sonra uzunca bir dönem KİT'ler zarardan kurtuldular. Ancak bu sonuç KİT'lerin bünyeleri ıslah edilerek alınmadı, büyük fiyat artışları ile sağlandı. KİT'lerin birçoğu piyasada rakibi olmayan kuruluşlardır. Ürettikleri mal ve hizmetlerin satılmaması söz konusu değildir. Hem de istedikleri fiyata satarlar... Bu politikalar da, özel sektörde, maliyetlerin yükselmesine sebep olur. Sonuçta da enflasyon körüklenir...

-Siz nasıl bir çıkış yolu öneriyorsunuz?

-Devlet bundan sonra yalnız altyapı yatırımlarına girmelidir. Özel sektörümüz bütün sahalarda bilgi ve tecrübe sahibi olmuştur. Yeni teknolojileri uygulamak yeteneği gelişmiştir. Artık devlet özel sektörle rekabete girmekten kaçınmalıdır.

Vehbi Koç'un, memleket meseleleri ile ilgili görüşlerini yetkili kademelere ve kişilere aktarma gayreti tükenmek bilmeyen bir ısrarla devam etmektedir... Emekli Orgeneral Necdet Üruğ'un da bu konuda şöyle bir anısı vardır: "Sayın Koç'tan ülkemizin karşı karşıya bulunduğu çeşitli problemlere ilişkin, ı ışık tutucu nitelikte memorandumlar aldım. Bunlardan çok faydalandım. Pek çoğu hâlâ ülkemizin gündeminde bulunmaktadır... Milli savunma sanayimizin şekillenebilmesi ve etkinleşebilmesi için; Silahlı Kuvvetler, üniversitelerimizin araştırma ve geliştirme potansiyeli ile milli sanayi sektöründen oluşacak bir 'üçlünün' organize edilmesi önerisi, Vehbi Koç'un memleket sorunlarına isabetli yaklaşımının güzel bir örneğidir."

24 Ocak Kararları ile ilgili ilk değerlemeyi, Vehbi Koç, 30 Nisan 1982 Cuma günü İzmir'de yapmıştı... Fiat Traktör Bayilerinin toplantısına katılan Vehbi Koç, Türkiye'nin dört bir köşesinden gelmiş olan traktör satıcılarına memleketin sorunları ile ilgili görüşlerini açıklamış ve bayilerin dikkatini içteki ve dıştaki önemli olaylara çekmişti... "Hepiniz işadamsınız. Bir banka veya şirketten kredi veya mal aldığınız zaman borcunuzu muntazam ödediğiniz takdirde itibarınız artar ve ihtiyacınız olan kredileri her zaman temin edebilirsiniz. Devletler arasındaki münasebetler de böyledir. Ekonomisi kuvvetli olan ülkelerin itibarları da yüksek olmaktadır."

Vehbi Koç, yükselen petrol fiyatlarından sonra dış borçlarımızın arttığına ve faizlerin ödeme yükümüzü ağırlaştırdığına değiniyor, dünyadaki ekonomik kriz yüzünden Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da binlerce firmanın iflas ettiğini açıklayarak, herkesin çok dikkatli olması gereken bir döneme girildiğini belirtiyordu... Bu vesile ile, Vehbi Bey, uygulamaya konmasından iki yıl sonra 24 Ocak Kararlarını değerlendirme ihtiyacını duyuyordu... "24 Ocak Kararları olarak bilinen yeni bir düzen içinde yaşıyoruz. Bu kararlar prensip itibariyle doğrudur ve iyi neticeler elde edilmiştir. Ancak ülkemizde sanayinin ve ekonominin kendine mahsus bir dinamizmi vardır. Bu dinamizmi frenlemek belki bugün için değil, fakat yarın, bazı gelişmeleri engelleyebilir. Ekonomik düzenlemeleri kendi bünyemize uydurmak, işsizliği artırıcı uygulamalardan kaçınmak, sanayinin ayakta kalmasını sağlamak ve ayrıca yeni yatırımlar yapmak mecburiyetindeyiz... Ancak bu yüksek faizlerle sanayinin yeni atılımlar yapmasına imkân yoktur... Dolayısıyla 24 Ocak Kararları, bünyemize uydurulacak düzeltmeler yapılarak devam ettirilmelidir..."

Vehbi Koç'un bu açıklamasının üzerinden tam iki buçuk aylık bir süre geçtikten sonra "Kastelli olayı" patlamıştı. 14 Temmuz 1982 günü Maliye Bakanı Kaya Erdem'in istifasını takiben, ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı Turgut Özal da; "Bu bir ekip çalışmasıdır. Maliye Bakanı istifa ettiğine göre, kararlarda sorumluluğu bulunan bir bakan olarak benim de ayrılmam gerekir" diyordu. Böylece, "Özal damgasını" taşıyan bir dönem noktalanıyordu... Genel kanaat, artık "Özal" adının geri dönmek üzere Türk siyaset sahnesinden çekildiği şeklindeydi... Kimse, gelecek günlerin hangi olaylara ve gelişmelere gebe olduğunu tahmin edememişti...

*

-Sizin Turgut Özal ile tanışmanız hayli gerilere gidiyor değil mi?

-Turgut Özal'ı, 1950'li yılların başında, Elektrik İşleri Etüd Dairesinde görevliyken tanıdım. Devlet Planlama Müsteşarı olduğu dönemde, benim ve senin de aralarında bulunduğu iş arkadaşlarımla kendisi ile sıkı temasları vardı. 1972 yılı sonlarında bizim teşkilatta kendisine görev verme imkânları aradık, mümkün olmadı. Bizden sonra Turgut Bey Sabancı grubu ile anlaşarak 1973 yılı sonlarında orada göreve başladı. Sabancılar ile anlaşamayınca MESS'e (Madeni Eşya Sanayi İşverenler Sendikası) başkan oldu. 1980'den sonraki gelişmeleri ise herkes hatırlıyor... Şunu belirtmek isterim, Turgut Özal çok zeki ve çalışkan bir insandı. Onun en büyük zaafı, gereğinden fazla yakın çevresinin ve ailesinin tesiri altında kalmasıydı... Asil Çelik şirketinin kuruluş safhasında yönetim kurulunda ve icra komitesinde görev yaptığı için onu daha yakından tanımiştık ve yöneticilik tarzı hakkında fikrimiz olmuştu...

-Özal'ın yöneticiliğini nasıl bulurdunuz?

-Devlet bürokrasisinde yetişenler özel sektöre geçince biraz bocalarlar. Özal, daima kendi görüşlerinin doğruluğuna inanan bir yapıdaydı... Her konuda fikir yürütmeyi severdi. Konuşmalarını yumuşak bir üslupla yaptığı için etrafını rahatsız etmezdi. Asil Çelik döneminde, Rahmi, Turgut Bey'le yakın çalıştığı için ona hayranlık duyardı...

-Bildiğim kadarı ile bu hayranlık hâlâ devam ediyor! Kastelli olayından sonra hükümetten ayrılan Turgut Özal'ın tekrar siyaset sahnesine döneceğini bekliyor muydunuz?

-Turgut Bey, kendisinin, memlekete önemli hizmetler yapacağına inanmıştı. Bazı yakın dosları ve eşi Semra Hanım politikaya girmesi konusunda onu hep teşvik etmiş ve cesaretlendirmişlerdi. Turgut

Özal'ın parti kurarak siyasete girmesinde Semra Hanım'ın büyük rolü olduğunu sanıyorum.

-12 Eylül'den sonra sizin Kenan Evren'e verdiğiniz notta Turgut Özal'ı savunmuş olmanız, İstanbul "dükaliğının" bir manevrası olarak kabul edilmişti..

-Bunlar boş laflar! Ben Evren Paşaya verdiğim notu yalnız kendi iş arkadaşlarımla istişare ederek hazırlamıştım... Özal başbakan yardımcısı olduktan sonra birtakım dedikodular üretilmeye başlanmıştı... Kötü niyetli insanlar, şahsi düşmanlıkları yüzünden, bu gibi dedikoduları her dönemde çıkarmışlardır... Bu gibi ihbarlara muhatap olanlar bundan rahatsızlık duyarlar ve yanlış kararlar vermeye başlarlar... Ben, Kenan Paşa'ya, bu gibi maksatlı şikâyetlere fırsat ve değer vermemesini hatırlatmıştım...

-Bugün merhum Turgut Özal'ı nasıl değerlendiriyorsunuz?

-Şunu unutma! Fatih Köprüsü'nden ve yeni yapılan otoyollardan geçerken Allah Turgut Özal'dan razı olsun diyorum...

24 Ocak Kararları, iş dünyamızın yeni ufuklara bakmasına ve yeniliklere daha olumlu yaklaşmasına yardımcı oluyordu... Dış ticaretimizin geliştirilmesi için "serbest liman" ve "serbest bölge" fikri iyice benimsenmiş ve bunun üzerine büyük hayaller kurulmaya başlanmıştı...

-Vehbi Bey! Bu konuyu, siz, genç işadamları kadar heyecanla benimsemiyordunuz, böyle bir izlenim var!

-Ben "serbest liman-serbest bölge"nin yararına inanıyorum. Bunlar Türkiye için yeni konular değildir... 1927 yılında "Serbest Mıntıka Kanunu" çıkarılmıştı. Bu kanundan yararlanan ilk yabancı şirket de Ford Kumpanyası olmuştu. Tophane'deki tesiste Ford markalı araçların montajı yapılıyor ve önemli bir bölümü komşu ülkelere ihraç ediliyordu. O dönemde ülkemiz büyük bir pazar değildi. Ben Ankara Ford Acentesi olarak yılda ancak yetmiş seksen otomobil satabiliyordum... İlişkiler, küçük bürokratik anlaşmazlıklar yüzünden 1931 yılında bozuldu, Ford da, 1983 yılında Otosan şirketimize ortak oluncaya kadar, yabancı sermaye olarak, tam 50 sene Türkiye'ye yatırım yapmadı. Halbuki, Tophane Montaj Fabrikası işe devam etmiş olsaydı Türk otomotiv sanayii bugün başka seviyelere gelmiş olurdu...

-Türk sanayisinin sahip olduğu imkânlar bu dönemde "serbest bölge" işinin gerçekleşmesini kolaylaştırmaz mı?

-Bir iş hakkında karar verilirken memlekete en uygun şekil tespit edilmelidir. Öncelikle bu işin bir sahibi olmalıdır... Ben Ankara Ticaret Odası Başkanlığı yaparken bu konuda bir tecrübe daha yaşamıştım. 1937 yılında Umumi Mağazalar adlı bir kuruluş meydana getirildi. Kuruluşun amacı serbest limanlar tesis etmektir... Ancak, işbaşına gelen hükümetler devamlı olarak yönetime müdahale ettikleri için ortada işin sahibi kalmamış ve hiçbir olumlu sonuç alınamamıştı... Dolayısıyla, bir projenin gerçekleşmesi için heyecanlı nutuklar yeterli değildir. Her işin yetkili bir sahibi, bir patronu olmalıdır...

İki binli yıllara yaklaştığımız ve dünya ticareti ile bütünleşmek istediğimiz bu dönemde, "serbest liman" ve "serbest bölge" sistemi hâlâ sahibini beklemektedir.

*

Ayduk Koray'ın Vehbi Koç'la olan dostluk ilişkisi son on dört yıldır aynı sıcaklıkla devam etmektedir. Yakın arkadaşlarla buluşulan akşam yemekleri, geziler, yürüyüşler bu dostluğu kuvvetlendiren vesileler olmaya devam etmektedir. Ayduk Koray, Vehbi Bey'in takipçiliğini belirleyen bir olayı şöyle anlatmaktadır: "Biz yürüyüş arkadaşlarımızın, Vehbi Bey'in seyahatlerinden haberimiz olur, çünkü yürüyüşe gelemeyeceğini bildirir. Bir hafta başı Samsun seyahatine çıktığını öğrendik. Ankara'dan gidecek uçak seferi iptal edildiği için Vehbi Bey'in Samsun'a varışı oldukça maceralı geçmiş. Dönüşünde; 'Hayrola Beyefendi, bu seyahat gerekli miydi?' diye sorduğumda şu cevabı aldım: 'Samsun'da küçük sayılacak bir şirketimiz var, birkaç yıldır zarar ediyor, kimse de üstünde durmuyor. Gittim, sebeplerini yerinde tespit ettim, durumu bir raporla arkadaşlarıma bildirdim. Bundan sonrası onlara aittir' dedi. Bu olayı anlattığında Vehbi Bey seksen beş yaşındaydı!"

*

1983 yılına girildiğinde, ülkenin, yoğun siyasal gelişmelere sahne olacağı biliniyordu... 24 Nisan'da Siyasi Partiler Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, demokrasiye dönüş için "yeşil ışığın" yakılması olarak kabul edilmişti...

6 Kasım günü yapılan seçimlerle de, Türkiye'de yeni bir dönem başlamış oluyordu... Turgut Özal'ın başkanı bulunduğu Anavatan Partisi, dört yüz sandalyeli Mecliste 211 milletvekiliği olarak tek başına iktidar olma hakkını kazanmıştı... 12 Eylül yönetiminin manevi desteğine sahip olan Turgut Sunalp Paşa'nın MDP'si ise, yalnız 71 sandalye ile yetinmişti... İş dünyasında sessiz bir mutluluk

yaşanıyordu!. 12 Eylül rejimi ile memleketi bölme hareketleri ve anarşi söndürülmüş, çalışma barışı sağlanmış, ekonomi belirli bir disiplin altına alınmış, enflasyon yüzde 25'lere çekilmiş ve Milli Güvenlik Kurulu'nun verdiği söz tutularak yeniden demokrasiye dönülmüştü. Bütün bunlar, ulusça büyük coşku duymak için yeterli sebeplerdi... Mutluluğun "sessiz" oluşunun sebebi ise, iş âleminin, Kenan Paşaya karşı olan çekingenliğinden kaynaklanıyordu! Çünkü, liberal ekonominin inançlı ve inatçı savunucusu Turgut özal, askerlere rağmen, iktidara gelmeyi başarmıştı...

*

Sunalp Paşa ile Vehbi Koç, 1972 yılında Ankara'da Marmara Köşkü'nde düzenlenen ve "Türkiye'deki Yıkıcı Faaliyetleri" konu alan bir toplantıda tanışmışlardı. 20 yılı aşan bu dostlukla ilgili olarak Sunalp Paşa, Vehbi Koç'un ayrıntılara ne derece önem verdiğini şu anısı ile kuvvetlendirmektedir: "Bayramlarda karşılıklı tebrik yazarız. Bir defasında, yanlışlıkla, bayram tebriki yerine yılbaşı kartı göndermişim. Vehbi Bey, kendisine gönderilen yüzlerce kart arasından benimkini gözden kaçırmamış! Bir karşılaşmamızda; 'Paşam, bayramda yılbaşı tebriği göndermişsin, hayrola?' diyerek, beni nazik şekilde alaya almıştı!"

*

-Sizin, seçimlerde Turgut Özal'ın başarılı olamayacağı gibi bir tahmin yaptığınız söylenir. Hatta bu tahmininiz Şarık Tara tarafından Özal'a duyurulduğu için de, Turgut Bey'in size kırıldığı rivayet edilir!

-Ben bu gibi konularda peşin hükümlü olmamaya dikkat ederim. Başkalarının görüşlerini öğrenerek umumi gidişi kavramaya çalışırım, her zaman kendi görüşümü kendime saklamayı tercih ederim... Şarık Tara'nın da bulunduğu bir toplantıda yapılan görüşmelerde ANAP'ın tek başına iktidar olmasındaki zorluklar ortaya atılmıştı. Ben de bu görüşe katılmışım... Turgut Bey'in bundan alınganlık duyduğunu hissedince, kendisine bir mektup yazarak durumu açıklamışım."

Gerçekten, Vehbi Koç'un "ANAP'ın seçimlerde yüzde 10'dan fazla oy alamayacağını söylediği" haberi "Ekonomist" dergisinin 3 Kasım 1984 tarihli sayısında yayımlanınca, Vehbi Bey haberin veriliş sekline bir hayli üzülmüş ve konuyu Başbakan Turgut Özal'a bir yazı ile açıklama gereğini duymuştu. Vehbi Koç'u günlerce meşgul eden mektupta şu açıklamalar yapılmıştı: "Partiyi kurup seçimlere gireceğiniz belli olduktan sonra, bir gün, Türk Eğitim Vakfı'nın Zircirlikuyu'daki inşaat işini konuşmak için İdare Heyeti üyelerinden Zekai Baloglu Bey ile

Şarık Tara Bey'in yazıhanesine gittik... Konuşmalar arasında Şarık Tara Bey şakacı bir üslupla, 'ANAP yüzde 10'dan fazla mı, eksik mi kazanır? Sizinle bahse girelim' dedi. Ben de, 'Bu politik bir iştir, böyle konuların dedikodusu çok olur, bahse girmem' karşılığını verdim.

Ama anlaşıyor ki dedikodusu hâlâ devam ediyor. Bunlar kim tarafından uyduruluyor, bilmiyorum. Hakikat bundan ibarettir, bilmenizi isterim."

*

Vehbi Koç'un, ülkenin siyasi meseleleri ile ilgilenmesini bir vatandaşlık görevi olarak yaptığını, Ekrem Ceyhan şu anısı ile belgelemektedir: "Vehbi Bey, yeni siyasi partiler kurulurken benimle uzun bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmede aşağıdaki konulara önem verilmesini istemişti:

-Silahlı Kuvvetlerimiz milletimizin bir parçasıdır, onlara gereken değer verilmelidir.

-12 Eylül 1980 harekâtından sonra Silahlı Kuvvetlerin karşısına bir yığın sorun çıktı, bundan dolayı yıprandılar... Askerin daha fazla yıpranmadan kışlasına dönmesi için, politikacılar, aralarındaki didişmeyi bırakıp demokrasinin yeniden kurulmasına yardımcı olmalıydılar.

-Memleketin 1980'den önceki kargaşayı bir daha yaşamaması için sağın parçalanmaması temin edilmelidir.

-Önümüzde çözüm bekleyen önemli sorunlar duruyor. Yunanlılar ve Ermeniler fırsat kollamaktadırlar. İşsizlik artmıştır. Doların resmi ve serbest piyasadaki değer farkları büyümüştür.

-1984/85 döneminde ödenmesi gereken önemli miktarda döviz borçlarımız vardır. Bütün bu sıkıntıları aşmak için en az beş yıllık bir istikrar dönemine muhtacız."

*

Türkiye, 1984 yılına büyük ümitlerle giriyordu!

13 Aralık 1983 günü 1. Özal Hükümeti işbaşı yapmıştı... Bakanlar Kurulunda; Kaya Erdem, Vahit Halefoğlu, Vural Arıkan, Hüsnü Doğan, Mükerrerem Taşcıoğlu ve Cahit Aral gibi bilinen ve güven duyulan kişiler görev almışlardı... Çankaya'da, ANAP Genel Başkanı ile Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in kucaklaşmaları ve Türk usulü

öpüşmeleri toplumun bazı kesimlerinde hissedilen sinirliliği ortadan kaldırmış, bazılarında ise bardağı taşıran "damla" olmuştu... Artık, görülüyordu ki Türkiye'de yeni bir devir başlamıştır ve bu devrin adı "Özal'lı yıllar!" olacaktır...

*

Rahmi Koç'un 1983 yılı Ekim ayında Amerika'da Houston şehrindeki Methodist Hastanesi'nde "by-pass" ameliyatı geçireceğini öğrendiği zaman, Vehbi Bey bir hayli endişelenmişti... Rahmi Koç, bir süre daha beklemek yerine, bu işi bir an önce bitirmeye kararlıydı... Baba oğul olarak bu gibi konuları karşılıklı görüşmek alışkanlıkları olmadığı için, Vehbi Bey, oğlu Rahmi'nin sağlığı ile ilgili ayrıntıları kızları Semahat ve Suna'dan takip ediyordu... Ameliyatın başarılı bir şekilde tamamlandığı haberi geldiği zaman Vehbi Bey'in sevinci gözlerinden okunuyordu. Artık endişe edilecek bir şey kalmamıştı...

Sevgi Gönül'e göre, babası, oğlu Rahmi'ye "âşık"tır!

-Herkes, babamın, ablamız Semahat'ı daha fazla sevdiğini söyler. Babam da hislerinin böyle olduğunu belli eder. Annemizin vefatından sonra Semahat'ın babamızla daha yakından ilgilenmesi bu düşünceleri kuvvetlendirmektedir... Ancak gerçekte Vehbi Bey, oğlu Rahmi'ye tutkundur, ona hayrandır!. Tek erkek evlat oluşu, doğumundan beri Rahmi'ye bir ayrıcalık kazandırmıştır... Vehbi Bey'in hayatında en önemli konu "iş" olduğu için, Rahmi'nin de tıpkı kendisi gibi, yalnız işlerle ilgilenmesini beklemiştir... Rahmi'nin deniz sevgisini, antika merakını, seyahat tutkusunu anlamamıştır. Bu yüzden Vehbi Bey'in, oğluna olan sevgisi dikkatli gözlerden bile kaçmaktadır...

*

Gazeteci yazar Canan Barlas, eşi Mehmet Barlas'la beraber, Koç ailesi ile yakın bir dostluk ilişkisi içindedir. Canan Barlas, zaman zaman Vehbi Koç'la görüşmeler yapmakta ve bunları yazıya dökerek gelecek kuşaklara önemli belgeler bırakmaktadır. Bu görüşmelerden birinde Canan Barlas, Vehbi Koç'a şu suali sormuştur: "Üç kızınız, bir oğlunuz var. En büyük çocuğunuzun Semahat Arsel olduğunu biliyoruz. Buna rağmen halefinizin Rahmi Koç olmasına sebep, erkek evlâdınız olması mıdır? İş hayatında erkeklerin tartışılmaz biçimde kadınlara üstün olduğunu mu kabul ediyorsunuz?"

Vehbi Koç bu soruyu şöyle cevaplamıştı: "Rahmi Koç bütün çocuklarımdan evvel işe atılmıştır. Tecrübesi diğer çocuklarımdan daha fazla olduğu için işbaşına geldi. Semahat Arsel turizm işleri ile,

Sevgi Gönül, Sadberk Hanım Müzesi ile meşgul olmaktadır. Suna Kıraç, Koç Holding'te hem Yönetim Kurulu hem de İdare Komitesi üyesi olarak faal vazife gören ve Rahmi Koç'a yardımcı olan çocuğumdur."

*

Rahmi Koç nekahat dönemini Amerika'da geçirdiği günlerde, bu defa Vehbi Koç, kendi sağlığında bazı aksamalar hissetmeye başlamıştı! Bağışsакların gereğince çalışmaması her an bir sorun çıkarabilirdi... Çocukları ve doktorları onun da Houston'a gitmesi ve gerekirse ameliyat olması için ısrar ediyorlardı... Vehbi Koç, bu baskı karşısında aralık ayı başında, Methodist Hastanesine teslim olmuş ve derhal ameliyata alınmıştı!. Müdahale zamanında yapılmış ve Vehbi Koç kısa sürede tekrar sağlığına kavuşmuştu...

26 Aralık 1983 Pazartesi günü, baba ve oğul, beraberce Fındıklı'daki bürolarında işe başlamanın mutluluğunu yaşıyorlardı...

*

Vehbi Koç, yanında çalışanların kazandığı paraların onun tahmin ettiği seviyeyi aştığı zamanlarda telaşlanır ve yanlışlığın nerede yapıldığını anlamaya çalışır. Bu gibi durumlarda onu rahatsız eden düşünce, başkalarında doğabilecek kıskançlık hissi ve bundan dolayı da patrona karşı gelişecek olan güvensizlik duygusudur... Bunun içindir ki Vehbi Bey, Koç Topluluğunda çalışan üst düzey yöneticilerin özel hayatlarını çok yakından izlemeyi bir "patronluk hakkı" saymaktadır...

*

Hayata atılıp kısa zamanda zenginlikle karışık başarıya ulaşanlara, Vehbi Koç genellikle "şüphelye" bakmıştır! Bu gibi insanlara "değirmenin suyunun" nereden geldiğini, hep merak etmiştir! Ancak, genç banka patronu Hüsnü Özyeğın bu "şüpheli" gruba dahil değildir. Vehbi Bey, "yeni kuşak girişimcilerin" örnek bir temsilcisi olarak Özyeğın'ın görüşlerine ve becerisine değer vermektedir. Hüsnü Özyeğın de "Vehbi Beyefendiyi kendime daima örnek almışımıdır" diyerek bu muhabbetin karşılıklı olduğunu belirtmekten zevk duymaktadır... Koç Topluluğu şirkederinde kilit mevkilerde görev yapan elemanları Vehbi Koç'un "yakından takibe almış olması" onun dikkatini çeken olaylardan biridir. Hüsnü Özyeğın böyle bir olayı şöyle anlatmaktadır: "Pamukbank Genel Müdürüyüm. Bir iş seyahatinden evime yeni dönmüşüm. Vehbi Bey beni telefonla aradı

ve acele görüşmek istediğini ve mümkünse evine gelmemi istedi. Tabii ki davete hemen icabet ettim. O yıllarda mensubu olduğum Çukurova Grubu'nun, Koç şirketlerinden bir elemanı transfer etme teşebbüsü olmuş. Vehbi Bey bu davranışı doğru bulmuyordu ve işin içyüzünü öğrenmem için beni sıkıştırıyordu. Bu kadar "kurumlaşmış" olduktan sonra bile ve onun ilerlemiş yaşına rağmen bu ayrıntıları önemle izlemesi bence Vehbi Koç'un başarıya ulaşmasındaki en çarpıcı yanıydı."

*

Vehbi bey, iş arkadaşlarının eşlerine hitap ederken, onların, kocalarına şefkat ve ilgi göstermelerini ister. Bu istek, kendisinin Sadberk Hanım'dan gördüğü alakayı, arkadaşlarının eşlerine hatırlatması gibi olmaktadır. Vehbi Bey'in, erkeklerin, eşlerinin sözlerine ve telkinlerine göre hareket etmelerine karşıdır! Ona göre "karar verme hakkı yalnız erkeklerle aittir..."

Semahat, Sevgi ve Suna, babalarının, annelerine bazen işle ilgili konuları danıştığını hatırlamaktadırlar: "Bu gibi meseleleri babamızın, annemize, beraberce yürüyüşe çıktıkları zaman açtığını hissederdik. Bizler büyüyüp aklımız ermeye başlayınca, bu görüşmelerin, babamızın içini dökmekten öteye gitmediğini anlamıştık! Böylece, babam sıkıntılarını söylemiş oluyor, annemiz de babamızın kafasındaki üzüntüleri alıp onu rahatlatıyordu..."

*

1974 yılında, eşim ve ben, biriktirmiş olduğumuz tasarruflarımızı birleştirerek Küçük Çamlıca'da bir bahçe sahibi olmuştuk. Arsanın bizi cezbeden tarafı, İstanbul'a panoramik hâkimiyeti ile içindeki asırlık ağaçların muhafaza edilmiş olmasıydı... Kendi kurallarına uyarak, burayı satın alma arzumu Koç ailesine haber vermiş ve onaylarını almıştım... İki yıl süren bir uğraştan sonra, bahçenin bir köşesinde kalmış eski bir ahır harabesini iki katlı bir ev haline sokmayı başarmıştık! Vehbi Bey, yeri ve yeni evimizi, ilk defa, kendisini yemeğe davet ettiğimiz gece görüyordu... İzmir'den İstanbul'a göç ettiğimiz zaman da Cihangir'de almış olduğumuz apartman dairesinin açılışını, Vehbi Bey'i ve Sadberk Hanım'ı akşam yemeğine davet ederek yapmıştık. Biz, bunun uğuruna inanıyorduk.. Vehbi Bey bahçeyi çok beğenmiş, evin her tarafını dolaştıktan sonra, inşaatın ve eşyalarımızın sadeliğinden memnun kalmıştı! Teftişin sonunda, bütün bunları kendi kazancımla yapabileceğime kanaat getirmiş oluyordu...

-Can Bey! Biliyor musun, sizin oturduğunuz yer İstanbul'un en sağlıklı

semtidir. Eski aileler yaz mevsimlerinde havası en iyi yerleri belirlemek için Boğaz çevresindeki korulara ciğer astırırlarmış! Küçük Çamlıca'da ciğerler bozulmadan günlerce kalırmış. Buranın kıymetini bilin.

Vehbi Bey'in bu öğüdünün üzerinden altı-yedi yıl geçtikten sonra aynı bahçe içine yeni bir bina yaptırmıştık. Bu defaki biraz görkemli olmuştu! Geleneği bozmamış, açılışı, Vehbi Bey'i yemeğe davet ederek yapmıştık. Ev gezilmiş, binanın maliyeti açıklanmış, mimarın ismi belirtilmişti... Vehbi Bey'i en çok etkileyen yer, çatı arasındaki benim "boncuk atölyem" olmuştu...

-Ben sana şaşıyorum! Nasıl vakit bulup bunları yapıyorsun?

Vehbi Bey'in sorusunun satır arasında şu anlam yatmaktaydı, "Bütün bunları, bana ait olan zamanı kullanarak mı yapıyorsun?"... Boncuk işini tatil günleri yaptığımı anlatmama rağmen, şüphelerini dağıtabildiğimi sanmıyorum...

Neyse ki o gece, İnci mutfağa girip yemek yaptığımı hatırlatmadığı için, Vehbi Bey'in keyfi kaçmamıştı!. Ayrılırken bize şu teklifi yapıyordu:

-Güle güle oturun. Her şey yerli yerine oturmuş... Yalnız burası sizin için çok sakın bir yer! Sıkılırsanız, benim Büyükdere'deki köşkle trampa ederiz! Düşünün emi?

İnci ve ben, Vehbi Bey'in kendi evi olmasını düşündüğü bir mekânda yaşamaktan hâlâ mutluluk duyarız...

*

1984 yılı Mart ayı, hem Türk demokrasi tarihinde hem de Vehbi Koç'un hayatında yeni bir gelişmenin başlangıcı oluyordu! 25 Mart 1984 Pazar günü yapılan yerel seçimlere, milletvekili seçimlerinin dışında bırakılan SODEP ve DYP de katılmış ve "demokrasi yolunda" önemli bir mesafe kazanılmıştı... Yerel seçimlerde iktidar partisi ANAP'ın yüzde 41, parlamento dışı muhalefet olarak isimlendirilen SODEP'in yüzde 23 ve DYP'nin de yüzde 13 nispetinde oy toplamaları ilginç bir tablo ortaya çıkarmıştı... Bu sonuçlar karşısında dış dünya, Türkiye'ye, nihayet "istikrara kavuşmuş" ülke olarak bakmaya başlıyordu... 30 Mart Cuma günü Koç Holding'in Divan Oteli'nde toplanan hissedarlar genel kurulunda ise, elindeki notu sakın bir sesle okuyan Vehbi Koç'u, herkes büyük bir dikkatle dinliyordu...

Ancak bu defa Vehbi Koç, memleket meseleleri yerine, konu olarak

kendini seçmişti... " Maksudım, verdiğim bir kararı sizlere duyurmaktır... Bugün Koç Holding Yönetim Kurulu başkanlığından çekiliyorum ve yerime Rahmi Koç'u namzet olarak gösteriyorum!" Vehbi Koç bu tarihi kararını açıklarken 83 yaşının içinde bulunuyordu. Buna rağmen, kürsüdeki duruşu ve konuşmasındaki canlılık, onun, hayat mücadelesini bırakmayacağını açık bir şekilde ortaya koymaktaydı... Şu sözleri, kararlılığının delili sayılabilirdi: " Sağlığımda bir tecrübe daha kazanmak için bugün Koç Holding Yönetim Kurulu başkanlığından çekiliyorum..."

Vehbi Koç, hayattayken çocuklarının ve profesyonellerin işleri nasıl götüreceklerini bizzat görmek ve gerektiğinde müdahale hakkını kullanmak istiyordu... Büyük emeklerle bugünlere gelmiş olan Koç Topluluğu'nun aile içi didişmeler ve yeteneksiz yöneticiler yüzünden dağılıp kaybolmasına karşı şimdiden önlem almaya karar vermiş bulunuyordu. " Memleketimizde kıymetli birçok işadaminin yetiştiğini, güzel eserler meydana getirdiklerini, ancak, ölümlerinden sonra kurdukları işlerin yıkılıp gittiğini gördüm. "Vehbi Koç'un dileği ve özlemi isminin ve müessesenin ilelebet yaşamasıydı. "Allah'tan bütün dileğim, kurduğum bu müessesenin devamlılığının sağlanması, memlekete faydalı bir kuruluş olarak insanlara iş imkânı yaratması, devlete vergi vermesi ve bizden sonra geleceklere örnek olmasıdır... Bugünlere gelmemizde yöneticilerimizin büyük emekleri olmuştur. Bundan sonra da aynı duygularla hareket edeceklerine inanıyorum." Vehbi Koç'un bu konuşması Divan Oteli'nin toplantı salonunu dolduran Koç Holding hissedarlarını ve Koç Topluluğu yöneticilerini duygulandırmıştı... Her biri tarihi bir olayın şahidi oluyorlardı... Babasından sonra söz alan Rahmi Koç ise, Vehbi Koç'a, iş arkadaşlarına ve hissedarlara "bize güvenin" mesajı veriyordu:

"Koç Topluluğu'nun kurucusu babam Vehbi Koç 1926'dan beri işimizin başında bulunmuş ve küçük bir dükkândan grubu bu hale getirmiştir. Dünyada az insana, bu kadar uzun zaman işinin başında bulunması nasip olur. Babam seneler boyu edindiği tecrübelerden bizleri devamlı istifade ettirmiştir. Bundan sonra da kendisinin görüş ve düşüncelerine müracaat edeceğiz. Memleketimizde yeni bir ekonomik düzen başlamıştır. Bize emanet edilen bu müesseseyi korumak ve daha da ileri götürmek için mesai arkadaşlarımla birlikte canla başla çalışacağız."

Bu toplantının diğer ilginç bir kararı, Vehbi Koç'a "Şeref Başkanlığı" unvanının verilmesi için, Genel Kurulun, Yönetim Kurulunu görevlendirmiş olmasıydı.

"Türk özel sektörünün en büyük kuruluşu olarak Koç Topluluğu'nun

bugünkü mevkiye ulaşmış bulunması Sayın Vehbi Koç'un yönetim sanatında gösterdiği dehanın, ileri görüşlülüğün ve yarım asırı geçen çalışmalarının emek verilerek kazanılmış bir sonucudur." Vehbi Koç'a emeğinin "hakkını" veren bu ifadelerle kaleme alınmış olan önerge şu cümlelerle sona eriyordu: "Biz Koç Holding Anonim Şirketi hissedarları, bu duygularla, yeni seçilen Yönetim Kurulunun, Sayın Vehbi Koç'a Şeref Başkanlığı unvanı tevdi hususunda karar almasını temenni ediyoruz."

Yönetim Kurulu, aynı gün yaptığı toplantıda Vehbi Koç'a, Koç Topluluğu Şeref Başkanlığı unvanını vererek, gelecek kuşaklara önemli bir kadirşinaslık örneği ve değerli bir şükran armağanı bırakmış oluyordu... Yönetim Kurulunun bu tarihi kararının altında şu imzalar bulunuyordu:

Rahmi Koç, Semahat Arsel, Sevgi Gönül, Suna Kırac, Bernar Nahum, Ziya Bengü, Fahir İlkel, Yüksel Pulat, İsak De Eskinazis, Şahap Kocatopçu, Prof. Kemal Oğuzman ve Can Kırac...

*

Diplomat, polikacı ve yazar Coşkun Kırca, Vehbi Koç'un iş hayatının altmışıncı yılını kutlayan yazısında; "Vehbi Koç, Atatürk'ün işadamlarına gösterdiği yoldan yürümüştür" dedikten sonra şu yorumu yapmıştır: "İngiltere'de olsaydı, eski Ankara'da en mütevazı şartlar altında çalışmaya başlamış olan bu sade insan, asalet payesiyle mükafatlandırılır, Lordlar Kamarasına girerdi... Heyhat! Bugün Türkiye'nin, Vehbi Koç'un göğsüne takacak bir sivil nişanı bile yoktur."

Coşkun Kırca, Vehbi Koç'un doğru bildiğini söylerken ve yazarken kazandığı dokunulmazlığın, milletin ona duyduğu güvenden kaynaklandığını belirtmekte ve "Vehbi Koç'un en değerli serveti, milletin ona layık gördüğü bu büyük saygıdır" demektedir.

*

Koç Holding Yönetim Kurulu başkanlığını bırakmasını, "Vehbi Koç'un emekliliğe geçişi" olarak yorumlayanlar vardı! Bunlardan birisi de gazeteci Canan Barlas'tı...

Vehbi Koç'un bu kararının ne kadar ciddi olduğunu anlamak için Vehbi Bey'le bir görüşme yapmış ve bunu 10 Nisan 1984 günü "Güneş" gazetesinde yayımlamıştı...

Canan Barlas'ın, "Emekli olduktan sonra hayat programınızda ne gibi değişiklikler yapacaksınız?" sorusunu Vehbi Bey şöyle cevaplıyordu:

"Ben yaradılış itibarıyla muntazam ve çok çalışmaya alışmış bir insanım. Boş kalacak olursam hastalanacağımdan endişe ederim..." Gerçekten, doktorlar, Vehbi Koç'un çalışma temposunu düşürmemesi konusunda fikir birliği içindeydiler, işleri takip etmekten başka merakı ve uğraşı olmadığı için Vehbi Bey'in çalışma temposunu düşürmesi, onun sağlıklı yaşam dengelerini bozabilirdi... "Çok çalışmaya devam edeceğim. Türk Eğitim Vakfı'nın daha verimli hale getirilmesi için gayret göstereceğim... Vehbi Koç Vakfı'nın sosyal hizmetlere daha fazla yönelmesini sağlayacağım... Yurt içi ve yurt dışı seyahatler yapacağım... Amerika'ya ve Avrupa'ya çok gittim. Ancak nereye gittiysem, sadece işimin olduğu şehirleri gördüm. Mesela; Los Angeles'ı, Cannes'ı hiç görmedim. Allah nasip ederse buraları da görmek istiyorum." Bu röportajında, Vehbi Koç, memleketi tanıma konusuna da değinmiş ve iş dünyasında iz bırakan şu görüşünü Canan Barlas'a aktararak; "Bak burasını iyi yaz! Rahatını bozmak istemeyen işadamlarının kafalarına girsin!" ikazında bulunmuştu... Vehbi Bey'in işadamlarına mesajı şöyleydi: "Türkiye'yi tanımak için 67 vilayeti de görmek lazım. Elimde selahiyet olsa 67 ili görmeyen işadamlarına yurtdışına çıkmaları için pasaport vermezdim... Türkiye yalnız İstanbul, Ankara ve İzmir demek değildir."

*

Canan Barlas Vehbi Koç'a soruyor:

"Koç Holding'teki odanızı oğlunuza mı bırakıyorsunuz?"

Vehbi Koç cevap veriyor: "Koç Holding'teki odamdan şimdilik beni çıkaran yok ki. Kalacağım!."

"Türkiye'de emekli olanlar genellikle politikaya girer. Siz politikaya girmeyi düşünür müsünüz?"

"Politikaya girmem için İnönü devrinden bu yana birçok teklif aldım. Uzun yıllar Ankara'da oturduğum için yükselen ve düşen politikacıların nelerle karşılaştıklarını yakından gördüm. Bunlardan çok ders aldım. Politikaya girmeye hiç hevesim ve niyetim yok!"

*

Piyasa ekonomisine geçiş kararı ve gayretleri karşısında Vehbi Koç, şirketlerin mali bünyelerinin kuvvetlendirilmesi için tedbirler alınmasını istiyordu... Yüksek enflasyonlu yıllarda elde edilen ve fakat gerçek olmayan kârların vergilendirilmesi ile şirketlerin mali güçleri iyice zayıflamıştı... 1960 ve 1970'li yıllarda şirketlerin yönetim kadrolarının "hesap uzmanı kökenli" elemanlarla takviye edilmesine

önem veren Vehbi Koç, bu yeni durum karşısında "finansman yönetimine" öncelik verilmesini istiyordu... 1984 Mayıs'ında "Dünya" gazetesinde Alp Orçun ile yaptığı bir söyleşide, Vehbi Koç, finansman konusuna verdiği önemi şöyle açıklıyordu: "Para maliyetinin bu derece yükselmiş olduğu bir ortamda şirketlerde finansman çok önemli bir konu haline gelmiştir. Finansman yönetimini ihmal eden firmaların ayakta kalma şansları yoktur." Enflasyonlu dönemde Vehbi Koç'u tedirgin eden en önemli konu, mevcut fabrikalarda birikmiş olan amortismanlarla o tesisleri yenilemenin ve rekabete açmanın mümkün olamayacağı gerçeği idi. Bu güçlüğü aşmak için Vehbi Koç şunları öneriyordu:

"Yeniden değerlendirme sistemi geliştirilmelidir. Amortismanlar yeni değerler üzerinden ayrılmalıdır. Halkın hisse senetlerine ilgisi teşvik edilerek tasarrufların şirketlere yönelmesi sağlanmalıdır..."

Bu yeni dönemde, iç ve dış rekabetin hızlanacağını gören Vehbi Koç, iş arkadaşlarını sık sık uyarmaktan geri kalmıyordu: "Bugün Türk sanayiinin dış pazarlarda karşılaştığı rekabet, iç pazardaki rekabetten çok daha zorludur. Dışa açılabilmek için; kalite, uygun fiyat ve devamlılık esastır... Hedeflerinizi seçerken gerçekçi olun. Önemli kararları tek başınıza vermeyin. İş arkadaşlarınıza danışın, tartışın ve karara beraberce ulaşın... Kendinize güvenin! Yabancıların bizden daha akıllı olduklarını sanmayın. Onların gücü, metotlu çalışmaktan doğmaktadır. Siz de metotlu çalışmaya özen gösterin..."

Vehbi Koç, bu öğütleri sıralarken, araya "tasarrufa dikkat" ilkesini sıkıştırmayı da ihmal etmiyordu. "Ben her konuda tasarrufa riayet edilmesini birinci derecede önemli buluyorum. Enflasyonlu dönemlerde lüzumsuz masraflar bile kolayca taşınabiliyordu. Bugün ise, rekabet ortamında, her liranın yerine sarf edilmiş olması şarttır.. 'Damlaya damlaya göl olur' sözündeki derin mânâyı asla unutmayın!" Diğer taraftan, Vehbi Koç, memleketin ekonomik sorunları karşısında gösterdiği hassasiyeti ve ilgiyi, yetkili kişilere gönderdiği mektup ve raporlarla da belli ediyordu. Önemsiz sanılan ayrıntılara parmak basmakta ve muhataplarının dikkatini çekmekte usta olan Vehbi Koç, 1984 yılı Kasım ayında, Başbakan Turgut Özal'a gönderdiği yazıda şu ayrıntıların altını çizmiş oluyordu:

"(...) Dünyada hayvancılık bakımından beşincilikle yedincilik arasındayız.Buna rağmen et ithal etmeye başladık! İthalat her konuya sirayet ediyor... Dünkü gazetelerde hanım sütyenlerinin de ithal edildiğini okudum! Yarın şu veya bu sebeple döviz sıkıntısı olur, mevcut sanayinin ihtiyacı için döviz bulunmazsa çok fena durumlara düşebiliriz... İnşallah korktuklarımız tahakkuk etmez..."

Sanayici, Odalar Birliği eski başkanı, emekli politikacı ve Bakan Mehmet Yazar, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren kamuoyunun ilgi ile izlediği bir şahsiyet olmuştı. Vehbi Koç, Yazar'ın üstlendiği görevler sebebiyle, ona, görüşlerini aktarmayı ihmâl etmezdi. Memleket sorunlarını görüşmek üzere Koç'un Yeniköy'deki apartmanında gerçekleşen buluşmayı ve onu hayrete düşüren olayı Mehmet Yazar şöyle anlatmaktadır:

"Yıl 1979. Türkiye döviz darboğazına girmiş. Fuel-oil yok, herkes soğuk bir kış geçiriyor. Ben de Odalar Birliği başkanı olarak, beş çayı için Vehbi Bey'in Yeniköy'deki apartmanına davetliyim... Beni, üst üste iki kazak giymiş haliyle Vehbi Bey karşıladı! Hayretimi anlamış olacak ki hemen şu açıklamayı yaptı: 'Biliyorsun fuel-oil darlığı var. Devlet güç durumda, herkesin tasarrufa dikkat etmesi gerekiyor. Ben, kat sahiplerini de uyarak kapıcıya kalorifer kazanını on sekiz dereceye ayarlamasını bildirdim!'"

Bu kitap için elimdeki notları incelerken bundan on yıl önce, 1984 Ağustos'unda "Milliyet" gazetesinde Vehbi Koç'la yapılmış olan bir söyleşi ile karşılaştım. Vehbi Bey'in Hakkâri seyahati dönüşünde gazeteci Bülent Eşkinat; "Türkiye'de görmediği illerden biri olan Hakkâri'yi tanımak için Van'a gitmesini fırsat bilip, yorucu bir koşuşturmadan ve bin bir dil döktükten sonra İstanbul'a dönüşünde uçakta Vehbi Koç'la bu sohbeti gerçekleştirdim" diyerek başlamış yazısına. Aradan on yıl geçmiş olmasına rağmen, güncelliğini muhafaza eden konularda Vehbi Koç'un görüşlerindeki tutarlılık ve açıksözlülük onun düşünce dünyasındaki dengeleri belirleyen örnekler oluyordu... "Siyasi partilere yardım", "zenginlerin düğünleri", "hızlı nüfus artışı" ve "trafik kazaları"... Vehbi Bey bu konuları, 1984 yılında, şöyle değerlendiriyordu:

"1960 yılına kadar CHP'li idim. Bu dönemde, seçimlerden önce hem CHP'ye hem de muhalefette bulunan partilere yardım ettim... Biz, müracaat ettikleri takdirde, kimseyi gücendirmemek için, kendi ölçülerimize göre yardım yapıyoruz... 1960 İhtilalinden sonra, hâkimler bana, Demokrat Parti'ye verdiğim paralar için baskı yapıp yapılmadığını sordular. Onlara şöyle cevap verdim: İktidarda olsun muhalefette olsun partilere yardım, onlar talep ettiği için yapılır! Çocuklarını evlendiren varlıklı ailelerin bu mesut günlerinde akraba ve dostlarını davet ederek düğün yapmaları haklarıdır. Ancak bunların aşırı derecede gösterişli ve masraflı olması,bugünkü şartlar altında

doğru değildir. Ayrıca basın, bunlarla ilgili yayınlarında olayı abartıyor, olduğundan daha büyük gösteriyor. Bu yayın şeklini de doğru bulmuyorum... Trafik kazalarından dolayı büyük üzüntü duyuyorum. Son 28 yılda 86.000 kişinin trafik kazalarında hayatını kaybettiğini okudum. Eminim bunun üç misli de sakat vardır. Bu faciayı durdurmak için ehliyet işlemleri zapturapta alınmalıdır. Alkollü araç kullanmanın cezası artırılmalıdır. Ticari vasıtalarda şoförlerin çalışması günde altı saatle sınırlandırılmalıdır... Kafamda memleketin iki mühim meselesi ile uğraşma arzusu var. Kalkınmamızı engelleyen en önemli unsur hızlı nüfus artışıdır. İkincisi ormanlarımızın hızla azalmasıdır. Bu iki konuyu iyi çalışıp öğrendikten sonra kamuoyunu aydınlatmak, onların desteğini sağlamak arzusundayım..." Vehbi Koç, kendi deyiimiyle "konuları çalıştıktan" sonra hızlı nüfus artışına karşı Aile Planlaması Vakfı'nın, ormanlarımızın korunması için de Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfı'nın kurulmasına öncülük yapmaya 1984 yılında karar vermiş buluyordu...

Vehbi Koç, Aile Planlaması Vakfı'nı kurma teşebbüsüne girişmeden önce dönemin başbakanı Turgut Özal'ın desteğini almaya çalışmıştı. 26 Aralık 1984 tarihli mektubunda Vehbi Bey Başbakan Özal'a konuyu şöyle takdim ediyordu; "Türkiye'mizin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşamakta olduğu hızlı nüfus artışının, kalkınma gayretlerimize menfi yönde tesir ettiğini anladım. Aile planlamasının ehemmiyetine muhtelif vesilelerle 10 seneden beri yaptığım konuşmalarda işaret ettim... Yaşım geçti, sıhhatim de müsait değil. Böyle bir işi taşıyacak durumda olmadığımı biliyorum. Buna rağmen bu mühim memleket meselesine inanmış işadamlarını bulabilirim düşüncesi ile bu konuda teşebbüse geçtim..."

*

Tekfen Grubu'nun üç'lü "ortak başkanlarından" Nihat Gökyiğit, kamuoyu karşısına çıkmaktan hoşlanmayan bir tutum içindedir ve bu yönü Vehbi Koç tarafından takdirle izlenmektedir. Ancak, Nihat Gökyiğit'in bu "köşede saklı kalmak" hünerini, bir anlamda, Vehbi Koç yenmeye muvaffak olmuş ve onu "Erozyonla Mücadele ve Ağaçlandırma Vakfının" kuruluşu için Hayrettin Karaca ile beraber çalışmaya ikna etmiştir.

Nihat Gökyiğit, Vehbi Koç'un özel yaşamı ile ilgili bir "inadını" nasıl kırdığını şöyle anlatmaktadır: "Bundan on on iki yıl önceydi. Vehbi Bey'i Bayramoğlu'ndaki yazlık evime öğle yemeğine davet etmiştim. Denizden önce saunaya girmeyi teklif ettim. 'Nefesini hiç tüketme, bu yaştan sonra saunaya başlayamam!' dedi. Ben, saunanın faydalarını

anlatarak ısrarımı sürdürdüm. Vehbi Bey nezaketinden daha fazla direnmedi, kısa bir süre için saunaya girmeyi kabul etti. Sıra deniz banyosuna gelmişti. Kendisine 'evvela siz' diyerek arkasından takip etmek istedim. Vehbi Bey; 'Ben bilmediğim yere önden gitmem, seni takip ederim!' diyerek tedbiri elden bırakmadığını hepimize göstermiş oldu."

*

Vehbi Bey, 15 Ağustos 1984 Çarşamba akşamı Büyükdere'deki evine çok keyifli dönmüştü! Ziraat Bankası'nın Sait Halim Paşa Köşkü'ndeki davetinde, Genel Müdür Rahmi Önen, 12 Eylül 1931 tarihinde Ziraat Bankası Ankara Merkezinin Koçzade Vehbi için düzenlemiş olduğu "ranseynman notu"nun bir suretini kendisine vermişti... "Piyasadaki mevki, ticari ahlakı, ödeme kabiliyeti, itibar derecesi çok yüksek, işlerinde muvaffakiyet derecesi çok iyi, Ankara'nın yegâne zengini, büyük taahhüt işlerine girer ve muvaffakiyetle neticelendirir.

"Bu olay Vehbi Koç'u öylesine mutlu etmişti ki, hemen ertesi gün belgenin fotokopisini çocuklarına, torunlarına ve Koç Holding İdare Komitesi üyelerine göndererek hem sevincini paylaşmak hem de onları gelecek için uyarmak istemişti... "İlk işe başladığım senelerde hakkımda verilen ranseynman bu! Allah'a şükürler olsun ki, 58 yıllık iş hayatımda, bu itibarı devam ettirdim. İnşallah benden sonra gelecekler de müessesenin bu itibarını devam ettirirler." Koç Holding Yönetim Kurulu salonundaki özel vitrinde muhafaza edilen bu belge, o günlerde, Vehbi Koç'u kendisi ile bir hesaplaşmaya yöneltmişti... "Hayatım boyunca itibar sağlayan, bana öncülük hissi veren neler yaptım?" diye düşünmeye başlayan Vehbi Koç, bir salı sabahı, bakışları İstanbul Boğazı'nın puslu güzelliğine dalmış olarak, sekreterine; "Yaz bakalım Suzan Hanım!" demişti.. "Bütün ihtiyaçlarımız ithal malları ile karşılanıyordu, ilk ampul fabrikasından başlayarak otomotiv sanayiine kadar imalat alanında kurduğum tesislerle memleketime büyük ölçüde döviz tasarrufu sağladım. Sanayinin ülkeme yerleşmesine ve gelişmesine öncülük yaptım... Kurumlaşma yolunu açtım. Anonim şirket ve holding dönemini başlattım... Halka açık şirketler kurdum... Organizasyona önem verdim. Bâyiler teşkilâtı kurdum ve Bayiler Toplantıları sistemini başlattım... Vergilerin açıklanmasını teşvik ettim... Türk Eğitim Vakfı, Vehbi Koç Vakfı, Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı gibi kuruluşlarla özel sektöre başarılı örnekler sundum... İlk Talebe Yurdu ile beraber sosyal yardım ve faaliyetleri kurumlaştırdım..." Bunlar Vehbi Koç'un o anda aklına gelen başarılı girişimleriydi...

-Vehbi Bey! Dikkat ettim, bunların hepsi için "ben yaptım!"

diyorsunuz. Bu hedeflere ulaşmada arkadaşlarınızın desteği, katkısı hiç olmadı mı?

-Olmaz olur mu? Tabii ki bunlar tek başına başarılacak işler değildi. Ben neyi başardıysam iş arkadaşlarımin desteği ile sonuca ulaştım. Buradaki "ben" ifadesi bir "sembol"dür... Seni rahatsız ediyorsa "ben'leri" "biz" olarak değiştir...

*

Tevfik Altınok'un, Koç Topluluğu'na 1984 yılında katılmış olması bir şaşkınlık yaratmıştı!

Koç, gene devletin yetiştirdiği vasıflı elemanları almaya mı yöneliyordu? Finans sektöründeki gelişmeler, özel sektörün, bu alanda deneyim kazanmış kişileri, ilgiyle izlemesine sebep oluyordu... Dönemin Hazine genel sekreteri Tevfik Altınok da bu ilgiyi üzerine çeken bürokratların başında bulunuyordu... Vehbi Koç'un Tevfik Altınok'a ilgisi, onun karakterine duyduğu güvenden kaynaklanmıştı... Bu karakter sınavı, Tevfik Bey'in dürüst kişiliğini aksettiren olağan bir davranışın sonucu olarak ortaya çıkmıştı... Olay şöyle gelişmişti: "1984 yılının Haziran ayında Hazine genel sekreteri olarak Uluslararası Para Fonu ile 'stand-by' anlaşmalarının müzakerelerini yapmaktaydım. Gazeteler İMF'ye verilecek olan 'Niyet Mektubunun' içeriği ile ilgili değişik haberler veriyorlardı. Bu mektup hazırlanmış ve bakan tarafından imzalanarak ilgili taraflara gönderilmek üzere bana iade edilmişti... O günlerde, Koç Holding'in Ankara temsilcisi olan Turgut Tokuş beni ziyarete gelmiş ve Vehbi Bey'in söz konusu mektubun bir örneğini rica ettiğini nazik ama kesin ifadelerle belirtmişti." Tevfik Altınok söz konusu belgenin mahremiyetinin uzun süre saklanamadığını bilmekle beraber, bu aşamada bunu Vehbi Koç'a vermenin hatalı bir davranış olacağını da bilecek bir deneyime sahipti... Turgut Tokuş'un gözlerinin içine baka baka şu cevabı vermişti: "Vehbi Bey'e benim saygılarımı iletin ve şu görüşümü nakledin: Koç şirketleri ile ilgili bazı bilgileri talep eden birisine bunları verecek olan bir Koç mensubunun davranışını acaba kendileri nasıl değerlendirirlerdi?" Kadere bakın ki, bu temastan kısa bir süre sonra Tevfik Altınok görevinden ve devlet memuriyetinden ayrılmış ve Koç Holding'e intisap etmişti... Tevfik Bey, bu olayın sonunu şöyle bağlamaktadır: "Koç Topluluğu'na katılımının sanıyorum haftası idi. Vehbi Bey yazdığı bir notla kendisine vermediğim meşhur 'Niyet Mektubunun' bir örneğini bana gönderiyor ve belgedeki konularla ilgili görüşlerimi soruyordu!"

*

Vehbi Koç, Anadolu Üniversitesi Senatosu'nun "Fahri İşletme Doktoru" unvanını almaktan büyük mutluluk duymuştu. 23 Ekim 1984 günü Eskişehir'de Yunus Emre Kampüsü'nde yapılan törende Vehbi Koç duygularını şu cümlelerle özetliyordu: "Hayatımın en mutlu dakikalarından birini daha yaşamaktayım. Bu payeyi, çocuklarıma ve iş arkadaşlarıma değerli bir miras olarak bırakacağım."

Vehbi Koç, düzenli bir eğitim yapmamış ve herhangi bir mektep diploması da almamış olduğu için, bu gibi ödülleri kazanmaktan büyük bir heyecan duyuyordu...

"İşadamlarına fahri doktorluk unvanının verilmesi memleketimizde yeni bir geleneğin başlangıcıdır. Bu olayın, işadamlarını, memleketin ekonomik ve sosyal hayatında daha etkili olma yolunda teşvik edeceğine inanıyorum..."

Vehbi Koç, bu vesile ile, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal geleceğinin genç kuşakların yetenekli, karakterli ve memleket sever yetişmeleriyle yüceleceğini belirtiyor, öğretim üyelerine; "Memleketimizin kalkınmasını aksatmadan devam ettirebilmemiz için gençlerimizi en iyi şekilde yetiştirmek ve istikbale hazırlamak mecburiyetindesiniz" uyarısında bulunuyordu...

1991 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1993 yılında da Erzurum Atatürk Üniversitesi Vehbi Koç'a "Onursal Doktor"luk unvanı vereceklerdir...

*

Vehbi Koç, gündemine koyduğu konuları sonuç alınca kadar sabırla kovalamayı ciddi bir görev saydığı için, kamu görevlileri ve politikacılar tarafından, genellikle "örnek işadami" olarak benimsenmiştir... Vehbi Koç'un gündeminden çıkmayan konulardan birisi de "vergilerdir."

"Vergileriyle kârımızın en büyük ortağı devlet olduğu için, 'vergi kaçaklarının' önlenmesi ve 'vergi gelirlerinin' artırılması konuları ile her zaman yakından ilgilendim. Kamu hizmetlerinin tam olarak yapılabilmesi vergi gelirlerinin yüksekliğine bağlıdır. Aksi halde ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal dengeleri altüst olur. Toplanan vergiler hizmetlerin yapılmasına yetmeyince karşılıksız para basma yoluna gidiliyor, bu da enflasyonu körüklüyor ve sonuç hepimizin zararına oluyor..."

*

20 Ekim 1985 Pazar günü "Hürriyet" gazetesinde yayımlanan röportajda vergi konusu ile ilgili olarak, gazeteci Emin Çölaşan ile Vehbi Koç arasındaki şu görüşme aktarılmıştı:

-Bu kadar büyük bir işadamısınız. Bu düzeye hep dürüst yollardan mı geldiniz? Yoksa arada sırada vergi kaçırdığınız falan oldu mu? Belki ilk zamanlarda biraz kaçırmış olabilirsiniz!

-Sizi şerefimle temin ederim ki hiç vergi kaçırmadım. Bu memleketin huzur içinde ilerleyebilmesi için işadamlarının vergilerini tam vermesi taraftarıyım.

-Yani hiç kaçırmadınız?

-Hayır! Bizim küçüklüğümüzde, esnaf olarak küçük bir vergi ödüyorduk. Anonim şirket olduktan sonra vergilerimiz arttı. Benim sistem böyle ilerlemektedir ve bundan da pişman değilim...

-Geriye dönüp baktığınız zaman vicdanınızı rahatsız eden hiçbir olay yok mu?

-Hayatımda aşırılıklardan her zaman kaçındığım için vicdanımı rahatsız eden bir olay olmadı. Tam tersine, bazı sosyal teşebbüslere öncülük yaptığım için vicdanım çok rahattır.

*

-Siz yıllardan beri, "Demokrasiyi seven önce vergisini ödemelidir" diyorsunuz. Buna uyulmadığını hepimiz görüyoruz. Kimse de "demokrasiyi sevmiyorum" demiyor!

-Çeyrek asırdır, her yaptığım konuşmada: "Bize bizden başka kimsenin faydası yoktur, devlet vergi alamazsa ya yatırımlar durur, ya da para basılır enflasyon körüklenmiş olur" diyorum.

-Az vergi toplanıyor diye enflasyon yükselmiyor herhalde.

-KİT'lerin bütçelerini gelirlerine göre belirlemeleri gerekiyor. Masraf kısılmadıkça enflasyon düşmez... Politikacılar bunu biliyorlar ama, oy uğruna bildiklerini uygulamaya koymuyorlar. İktidarlar, önce vergisini ödemeyenlerin peşinden koşmalıdır. Vergi yükünü artırarak vergi tahsilatını çoğaltmak, vergisini yasalara göre ödeyenleri cezalandırmaktan başka bir şey değildir.

-Vergilerin açıklanması için de çok uğraştınız!

-Bu konuyu bir Amerika seyahatimde öğrendim ve benimsedim... "Fortune" adlı dergide, her yıl, şirketlerin ciroları, kârları, özvarlıkları açıklanıyordu. Bu listeye girebilmek için Amerikan firmalarının birbirleriyle yarış halinde olduklarını öğrenince hayli şaşırmıştım! Biz bu bilgileri, büyük bir mahremiyet içinde gizlemeye çalışırdık... Ben, vergilerin de açıklanmasının yararına inanıyordum... Nihayet, bu görüşlerim 1965 yılında benimsendi. Dönemin İstanbul Sanayi Odası Başkanı Fazıl Zobu, sanayi kuruluşlarına ait sonuçların açıklanması için Yönetim Kurulunun onayını aldı. 1965 yılında yüz firmayı kapsayan bilgiler yayımlandı. Şimdi beş yüz şirketlik listeler yapılıyor. Defterdarlıklar gelir vergisi mükelleflerinin ödeyecekleri vergileri açıklıyorlar... Yüksek vergi ödeyenler ödüllendiriliyor. Ben, bunların hepsinin mükellefleri teşvik ettiğine inanıyorum.

*

Vehbi Koç için "vatandaşlık görevi" yapmak "girişimci" olmak kadar önemlidir... "Bu vatan hepimizindir. Vatandaşlık görevi seçimlerde sandık başına gidip oy vermekle bitmiş olmaz" diyen Vehbi Bey bu konuda çok duyarlı ve dikkatlidir. İşte size "vatandaş" Vehbi Koç'tan "vatandaşlık görevi" örnekleri:

"Ben Boğaz'da, Yeniköy ile Tarabya arasında deniz kıyısında yürüyüş yaparım. Bir gün Kalender Orduevi karşısına isabet eden deniz tarafındaki asfalt yol ve kaldırımdaki çatlakların giderek büyüdüğünü fark ettim... Bunlar tamir edilmezse, ilerde belediyeye daha pahalıya mâl olacağını düşünerek, zamanın Sarıyer Belediye Başkanı Ali Sandıkçı'ya mektup yazarak durumu bildirdim... Sarıyer Belediyesi verdiği cevapta, bu konunun Büyük Şehir Belediyesi'ni ilgilendirdiğini açıkladı... Büyük Şehir Belediyesi'nin cevabı Temizlik İşleri Müdür Vekili Osman Karakelle'den geldi. O da, yoldaki çatlakların İSKİ kazılarında kaynaklandığını bildiriyor ve kazılar bitince asfalt yamaların yapılacağını açıklıyordu... Aradan sekiz ay geçmiş olmasına rağmen hiçbir şey yapılmayınca çatlaklar üç misli daha genişledi. Ben de durumu, ayrı bir mektupla Büyük Şehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'a duyurarak ihmalin giderilmesini sağladım. Böylece, bir vatandaş olarak vazifemi yapmış olmanın huzurunu duydum."

Vehbi Koç dikkatli bir gözlemcidir. Otomobilin içinde gazete okumak yerine etrafta olup bitenleri izlemeyi tercih eder. Ancak, otomobille yapılan seyahatlerde onun en keyif aldığı dakikalar, başkalarına gazete ve rapor okutmaktır. Bu konuda, Koç Holding Ankara Koordinatörü Erhan Çelik'in şöyle bir anısı vardır:

Vehbi Bey'in Konya-Mevlânâ ziyaretlerine ve Vehbi Koç Belgeseli'nin

televizyon filmi çekilişı seyahatlerine katılmıştım... Otomobille seyahat ederken kendisi ön koltukta, yardımcısı ve ben arkada otururduk. Yola çıkar çıkmaz günlük gazeteleri okumamı isterdi... Hareket halindeki otomobilde okumanın güçlüğünü ve okuyacağım yazıların fazlalığını düşünerek kendime göre bazı bölümleri atlamaya çalışırdım! Bunu yaparken Vehbi Bey'in ön tarafta kestirmekte olduğunu sanıyordum. İşte böyle bir anda bile, konular arasında bir kopukluk olduğunu farkediyor; 'sen yoruldu, biraz dinlen sonra devam edersin' diyerek kusurumu yüzüme vurmuyordu... Vehbi Bey'in beyninde sanki özel bir aygıt vardır. Kendisine okunan yazı ve makalelerin en önemli taraflarını hafızasına kaydediyor, bunları yeri geldiğinde iki üç cümle ile en çarpıcı şekilde özetleyebiliyordu...

*

Vehbi Bey'in bu defaki gözlemi Zincirlikuyu'dan 4. Levent istikametine giderken Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün giriş yoluna kadar olan caddede, sabahları ve akşamları ortaya çıkan trafik sıkışıklığı olmuştu. Bu konuda Trafik Denetleme Şube Müdürü Remzi Tan'a bir mektup yazmış ve öneriler yapmıştı:

"Bu yoğun trafik yüzünden insanlar arabaların arasından karşıdan karşıya geçmeye çalışıyorlar. Eminim ki, bu da birtakım kazalara sebep oluyordur. Karışıklığı önlemek için cadde boyunca yer yer yaya geçiş işaretleri konulsa faydalı olmaz mı diye düşündüm ve bu mektubu yazmaya karar verdim. Takdir sizindir."

15 Nisan 1985 Pazartesi gecesı Uğur Dündar'ın televizyonda Vehbi Koç'la yaptığı "İşte Hayatınız!" programı, onun, seksen dört yaşına gelmiş olmasına rağmen, toplumun değişik yapıdaki bireyleri ile temaslarını devam ettirdiğini göstermişti... İstanbul eski Emniyet Müdürü Alâattin Eriş, Doktor Erdoğan Konuk, bürokrat-politikacı Orhan Öztrak, mimar-yazar Aydın Boysan, iş arkadaşı Hulki Alisbah, tiyatrocu Zeki Alasya, ünlü işadamı Sakıp Sabancı, yiyecek içecek uzmanı Orhan Kutbay, kuaför Kemal Kamburoğlu ve oğul Rahmi Koç bu programı renklendirmişlerdi...

Vehbi Koç anlatıyor:

"Uçak aktarması yapmak için Viyana Havaalanı'na inmiştik. Uçağımızın kalkmasına uzunca bir süre vardı ve öğlen uykusu zamanım gelmişti! Beni karşılayan arkadaşım; 'Siz hastalanmış gibi rol yapın, sizi meydan revirine götürürüm orada uyursunuz' teklifine benim de aklım yatmıştı. Her şey istediğimiz gibi geçti. Ayrıca, tansiyonumu da bedavadan ölçtürmüş oldum!"

*

Kuaför Kemal Kamburoğlu anlatıyor:

"1968 yılında Divan'da yapılan tadilat sebebiyle kuaför salonları da kapanmıştı. Üç aya yaklaşan bir süre çalışmamış, Vehbi Koç'un saçını Çankaya Apartmanı'na giderek kesmiştim. Bu "ev berberliği" sırasında, Vehbi Bey bana müjdeli bir haber vermişti: 'Bu tıraş için ben sana on beş lira veriyorum ama, bu gerçekte otuz liradır!' Bu ince hesabı anlamadığımı görünce Vehbi Bey şu açıklamayı yapmıştı: 'Sen iki aydır kira ödemiyorsun. Elektrik, su, personel masrafın yok, vergin yok. Gel keyfim gel!' Bu hesabı öğrenince, Vehbi Bey'den on beş lira aldığım için mahcup olmuştum!"

*

Rahmi Koç anlatıyor:

"Dostum reklamcı Eli Acıman, Paris'ten çok şık ve pahalı bir yarım gözlük almış. Vehbi Bey gözlüğü görünce beğenmiş ve kaçta aldığını sormuş... Acıman, gerçek fiyatı söylerse Vehbi Bey'in kendisi için 'bu adamın hiç de akli yokmuş' diye düşüneceğini bildiği için fiyatın üçte birini söylemiş ve şu cevabı almış: 'Bir dahaki sefere Paris'e gittiğinde bu gözlükten bir tane de bana aliver!'"

*

Rahmi Koç'un anlattığı "gözlük hikâyesinin" kahramanı olan Eli Acıman'ın bu olayla ilgili versiyonu biraz değişik: "Çalışma hayatımın ilk gerçek tatilini 1966 yılının Şubat ayında yapmıştım. Eşim ve ben, Eli Burla'nın damadı Hanri Bornstein ve eşiyle birlikte St. Moritz'e gitmiştik. Dağ başındaki bu küçücük kentin tek ana caddesi lüks ve çok pahalı eşyalar satan mağazalarıyla ünlüdür. Hanri'yle dolaşırken, vitrinlerden birinde bir erkek gözlüğü çerçevesi dikkatimizi çekti. Nefes kesici güzellikteydi. Adeta vurulmuştum! İçeri girip fiyatını sorduk. Satıcı hanım üç bin Frank deyince donakaldım! Yalnız bir gözlük çerçevesi için üç bin İsviçre Frankı! Satıcı hanım son derece nazik bir sesle 'Mösyö! Hep eşlerinize mi mücevher alacaksınız? Ara sıra kendinize de bir tane alsanız ne olur...' dedi. Haklıydı! O altın çerçeve, estetik açıdan, gerçekten bir mücevherdi. Tam almak üzereyken aklıma Vehbi Koç geldi. Almadım! Bornstein şaşırdı. Sonradan kendisine izah ettim. Vehbi Bey'in çok keskin gözleri vardır. Hiçbir şeyi kaçırmaz. İstanbul'a bu gözlükle döndüğümde, mutlaka 'Acıman, ne güzel gözlük bu' der, 'Kaça aldın?' diye sorar. Üç bin Frank olduğunu dünyada söyleyemem. Hemen, reklamcısının ne

kadar para kazandığını düşünür, başıma iş açarım, işte bu yüzden vazgeçtim..."

*

"Her sevdiğiniz insanın ölümüyle sizden de bir şeyler kopup kayboluyor!" Vehbi Koç'un kırk yıllık dostu ve iş arkadaşı Hulki Alisbah'ın 1 Mayıs 1985 günü gelen vefat haberi karşısındaki ilk tepkisi böyle olmuştu...

Hulki Alisbah, Vehbi Bey için çok değerli bir insandı: "İşinde dikkatli, etraflı düşünmesini bilen, çalışkan ve verimli, örnek idarecilerden biriydi. Engin tecrübesi ve olgun şahsiyeti ile yanımda bulunması benim için büyük bir kazançtı. Giriştiğim bütün önemli işlerde Hulki Alisbah'ın fikrini aldım ve tavsiyelerine uydum."

Hulki Alisbah'ın nesli tükenmiş bir aile reisi olduğu ise, ölümünden önce kızı Aysin ile eşi İffet Alisbah'a bıraktığı mektuplar okunduğu zaman, daha iyi anlaşılmıştı... "Bazı konular konuşulamıyor! Halbuki konuşmak ve anlatmak lazım, hatta zorunlu... Bir gün hepimiz öleceğiz, size, benden sonra yapacağınız işler hakkında düşündüklerimi söylemem lazım!"

Hulki Bey, ölümünden sonra yapılacak işleri, gazete ilanından kabre konacak tek güle kadar bütün ayrıntıları ile mektubuna yazmış ve eşine şu cümlelerle veda etmişti: "Sevgili İffet'im!

Yalnız senede bir gün kederlen, üzül ve beni ara. O da benim ölüm yıldönümüm olsun... Bunu kızlarıma ve torunlarıma da aşla... Hava soğuk ve yağışlı olmazsa, kabrime küçük bir buket koy, bu bana yeter!"

(29 Mayıs 1995 Pazartesi günü İffet Alisbah da, tam on yıl sonra ve evlilik yıldönümlerinde vefat etmiş ve sevgili eşi Hulki Bey'in yanına defnedilmiştir.)

*

1985 yılında "Milliyet" gazetesinin başyazarı Mehmet Barlas, Hulki Alisbah'ın ölümünden sonra şunları yazmıştı: "Hiçbir başarı tek kişinin malı değildir. Çevresini, bilgili, kişilikli, yetenekli ve usta yöneticilerle donatan politikacı da, patron da başarılı olur. İnsan gücünün ve aklının değerini bilenler zirveye çıkar... İşadamı esnaf kalmaz... Politikacı devlet adamı olur... Kendisine Allah'tan rahmet dilediğimiz Hulki Alisbah, hem devlette hem de özel sektörde "insan"ın önemini ispat etmişti... O, değerini bilenleri yüceltti, başarılarını

kolaylaştırdı..."

*

Ural Belgin, Beldesan şirketi genel müdürü olarak uzun yıllar, kendi tanımlamasına göre "İstinye çukuru" gibi bir mahrumiyet bölgesinde yaşama mücadelesi vermiş, Koç Topluluğu'nun nimetlerine ancak, Nakkaştepe'ye geldikten sonra kavuşmuş bir lejyonerdir! Ural Belgin'in unutamadığı bir olay, 1969 Mart'ında yaşanmıştı.

"Çankaya Apartmanı'nın birinci katında Beldesan ve Standart Belde şirketlerinin yıllık genel kurul toplantıları yapıyordu... Bu toplantılara Vehbi Bey'in katılması, imtihana girecekmiş gibi hazırlanmamıza sebep olurdu... Aksilik bu ya, Standart Belde'nin evrakında bir noksanlık ortaya çıkmıştı! Her zaman sâkin ve soğukkanlı olan Hulki Bey bile sinirlenmiş ve etrafını yüksek sesle azarlamaya başlamıştı... Vehbi Bey bu telaş içinde sessiz ve hareketsiz oturuyordu... Bir imza için yanına gittiğimde Vehbi Bey kulağıma şunları söylüyordu: 'Ne olup bittiğini anlamıyorum ama Hulki Bey bu kadar sinirlendiğine göre ortada yapılmış önemli bir hata olmalı.'"

*

Taşıt araçları lastikleri için Türkiye'de bir fabrika kurma sevdası, Vehbi Koç'un Amerika'ya yaptığı ilk seyahatinde başlamıştı. Daha 1946 yılında, kendi ifadesine göre "tüccarlıktan çıkıp sanayiciliğe geçişi" olarak tanımladığı dönemin başında, Vehbi Bey, taşıt araçlarında kullanılan lastiklerin Türkiye'de üretimi için Amerikan U.S. Rubber şirketi yetkililerini ikna etmeye çalışıyor, yaptığı girişimlerin neticesiz kalmasına rağmen, kendi metodu olan "takipçiliği" ile işin peşini bırakmıyordu... 1954 yılına gelindiğinde U.S. Rubber'dan gönderilen bir mektup Vehbi Koç'un bu şirkete olan güvenini sarsmaya yetmişti. Döviz transferlerinin aksamaya başladığı bir dönemde U.S. Rubber'ı Türkiye'ye yatırım yapmaya bir defa daha davet eden Vehbi Koç'a, Amerikalılar, kendi basınlarında çıkan bir haberin kupürünü göndererek cevap vermişlerdi. Bu kupürde, İstanbul'da General Electric ortaklığı ile kurulmuş olan ampul fabrikasının hammadde ithalatındaki zorluklar sebebiyle faaliyetini durdurduğu haber veriliyordu... Böylece, U.S. Rubber'cılar, Koç'a, "Sen neyine güvenerek bizi yatırıma davet ediyorsun?" demek istemişlerdi! Bu olumsuz gelişmeler Vehbi Koç'u lastik işine daha da ısındırıyordu!

Bunun içindir ki, bu defa Burla Biraderler'le beraber B.F. Goodrich ile anlaşma zemini aranmaya başlanmıştı. Bu çalışmalar devam ederken, Ziraat Bankası'nın öncülüğünde ünlü Dunlop firması ile Adapazarı'nda

bir fabrika kurma incelemeleri yapılyordu. Bütün bunlar sonuç vermeyen girişimler olarak tarihe geçince, lastik sektöründe tanınmış İtalyan Pirelli firmasının Türkiye'ye gelme kararı herkesi şaşırtmış oldu... Vehbi Koç, inandığı ve yıllar boyu gerçekleşmesini beklediği bu girişimin dışında kalamazdı. Bunun içindir ki Vehbi Bey, Türk Pirelli lastik şirketine hissedar olarak katılmayı ve şirketin yönetim kurulu başkanı olmayı içi yanarak, kabul ediyordu. Ancak, Pirelli'nin Türkiye'ye gelme kararı kapitalist rejimin "uyarı sistemini" harekete geçirmeye yetmişti! Tam on dört yıl boyunca Vehbi Koç'un, "Haydi artık Türkiye'ye gelin" davetini geri çevirmiş olan U.S. Rubber yönetimi, Pirelli'nin yola çıktığını öğrenir öğrenmez, olumsuz tavrını değiştirmeye karar veriyor, gerekli incelemeleri ve temasları yapmak üzere İstanbul'a heyetler gönderiyordu... Neticede, Vehbi Koç'un "U.S. Rubber sevdası" evlilikle sonuçlanıyordu. Bu durumda Vehbi Bey, Türk Pirelli şirketinin Yönetim Kurulu Başkanlığından ayrılıyor ve yeni kurulan U.S. Royal Lastik Türk Anonim Şirketi Yönetim Kurulu Başkanlığını üstleniyordu...

22 Mayıs 1964 tarihinde Adapazarı'nda yapılan açılış töreninde Vehbi Bey mutluluğunu ifade ederken bu işe olan tutkusunu belirtmekten de geri kalmıyordu; "U.S. Rubber kumpanyası ile işbirliği yaparak bir lastik fabrikası kurma emelimiz çok eskidir. İlk teşebbüsümüz 1946 yılına rastlar... Şimdi bu fabrikanın kurulmuş olduğunu görmenin sevinci içindeyim. Bunu iş hayatımın unutulmaz anılarından biri olarak daima hatırlayacağım." Vehbi Koç'un ve arkadaşlarının, yıllar süren bir mücadeleden sonra kurulmasını sağladıkları bu tesisin, Amerikalı ortağın lastik sektöründeki teknolojik gücünü kaybetmesinin tabii bir sonucu olarak, hizmete girişinden yirmi iki yıl sonra, gene Adapazarı'nda faaliyet gösteren Goodyear lastikleri şirketine devredilmesi kararlaştırılmıştı. Böylece, Uniroyal Endüstri Türk Anonim Şirketi'nin hukuki varlığı 1986 yılı Şubat ayında sona eriyor ve Vehbi Koç'un yarattığı eserlerden birisi tarihe karışlıyordu...

*

1986 yılı, Vehbi Koç'un ve Koç Topluluğu'nun altmış yıllık tarihinin hatırlanması için önemli bir yıldönümü oluyordu...

"Topluluğumuzun kurucusu Vehbi Koç'un Ankara Ticaret Odası'na kaydolduğu 1926 senesinden bu yana tam 60 yıl geçti. Bu 60 yılda; küçük bir dükkândan 110 şirket, 33.000 personel ve 6.500 bayiden oluşan büyük bir topluluk haline geldik... "31 Mayıs 1986 sabahı, "60. yılımızı kutlarken... Halkımıza, saygıyla." başlığı ile gazetelerde yayımlanan, Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç imzalı tam sayfa mesaj bu cümle ile başlıyordu..."Gelecekte, aynı dayanışma

içinde bugün vardığımız noktadan daha ileride olacağız" sözünün de verildiği mesajı, Koç Topluluğu'nu meydana getiren yüz on şirketin genel müdürlerinin isimleri ve imzaları çerçevesiyordu... Aynı gün yayımlanan Koç Topluluğu dergisi "Bizden Haberler'de de, ben, şu yorumu yapıyordum: " Geride kalan altmış yıla baktığımızda, bugün gelinmiş olan yerde, hedefte bulduğumuz görülecektir... Amaca ulaşılmış olmada Koç Topluluğu'nda görev almış herkesin payı vardır. Bunun içindir ki, altmış yıl boyunca Koç şirketlerinin kurumlaşmış bir topluluk meydana getirmiş olmasının coşkusu, kurucusu Vehbi Koç'la beraber kutlamanın mutluluğu içindeyiz... Bunu gerçekleştirenlere şükran ve minnet borçluyuz... Altmış yılın sonunda, kıssadan çıkan hisse şudur: "Amaca insanlar inanırsa ulaşılır ve 'insan değeri' her şeyin üstündedir."

*

60.Yılın mutluluğu, Koç Topluluğu'nun iş ilişkisi bulunduğu şirketlerin temsilcilerinin,Topluluk şirketleri yöneticilerinin, devlet bürokrasisi ileri gelenlerinin, sanayici ve işadamlarının ve yabancı ülkeler temsilcilerinin iştirakiyle, İstanbul ve Ankara'da düzenlenen görkemli törenlerle paylaşılmıştı...

İstanbul'da 18 Eylül Perşembe gecesi eski Yıldız Sarayı Silahhanesindeki davete; Ford, Fiat, Siemens, General Electric, American Express, Kagome, Nordmende, Toshiba, Avis, Mitsui gibi uluslararası iş dünyasının temsilcileri katılıyordu... 19 Eylül Cuma gecesi ise Atatürk Kültür Merkezi salonlarında verilen davete İstanbul protokolünün seçkin isimleri katılmış ve Süher-Güher Pekinel kardeşlerin piyano resitali geceyi bir sanat olayına çevirmişti... 8 Ekim 1986 Çarşamba gecesi Ankara Operası'nın salonlarında verilen resepsiyona ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Necmettin Karaduman, Başbakan Turgut Özal, bakanlar, siyasi partilerin genel başkanları, milletvekilleri, büyükelçiler, üst düzey bürokratlar, Ankaralı sanayici ve işadamları katılmışlardı...

60. yıl kutlamaları için Manajans tarafından hazırlanmış olan ve o yıllarda Türkiye'de pek bilinmeyen "mülvizyon" gösterisi büyük takdir toplamıştı... "Yaşadıklarımızın ışığında Yaşanacak Yeni Bir Yüzyıla Doğru" isimli bu gösteri sona erdiğinde, davetliler, Koç Topluluğu'na duydukları güveni ve hayranlığı, büyük bir coşku içinde ayakta alkışlayarak belli ediyorlardı... Genç piyanist Hüseyin Sermet'in konseri de takdirle izlenmişti... Ne yazık ki, bu multivizyonun hazırlanması sırasında Tertip Komitesi ile Manajans yönetimi arasında ortaya çıkan bazı prensip anlaşmazlıkları, Koç Topluluğu ile Manajans'ın kırk yılı aşan ilişkilerinin yedi yıl süreyle kesilmesine

sebeup olacaktı...

*

Eli Acıman, Vehbi Koç'un ilk reklamcısıdır. Bugün reklamcıların "duayen"i kabul edilen Acıman'ın, Vehbi Bey'e hizmet sunması 1945 yılında başlamıştır... Bu "medya" ustası, kafasındaki Vehbi Koç'u şöyle tarif etmektedir: "Meslek hayatım boyunca liderliğe erişmiş birkaç işadamını yakından tanıdım. Hepsinde benzer meziyetler gördüm. Ancak hiçbirinde, Vehbi Koç'un sahip olduğu meziyet koleksiyonuna tanık olmadım. Örneğin, inanılmaz hafızası, inanılmaz iradesi, inanılmaz takipçiliği ve (istediği zaman) karşı konulamaz ikna gücü... Kanımca, ona bu gücü veren, her şeyden önce, son derece sıcak, sevecen, doğal gülüşü olmuştur. Gözlerini birer çizgi haline dönüştüren ve insanın içini ısıtan o emsalsiz gülüşü... Elli yıl boyunca bu gülüş beni hep fethetmiştir..."

*

İş Bankası ile Türkiye Şişe ve Cam Fabrikalarının gelişmesine önemli katkılarda bulunan Talât Orhon; "Bizim gençliğimizde Vehbi Bey'in imajı, Türkiye'nin en zengin kişisi ve zenginlerde görülmeye alışılmış, toplumdan kopuk birisi olarak belirleniyordu... Ben Vehbi Koç'u yirmi beş yıl önce tanıdım ve o tarihten bu yana, kendisi hakkındaki bu olumsuz kanaatimi bütünüyle değiştirdim!" demektedir. Talât Orhon'a göre Vehbi Koç; "Çağdaş kafa yapısı ile ülkemizde örnek işadamlığını temsil etmektedir. Vehbi Koç'un işadamı olarak Türk ekonomisine katkıları yanında, yeni girişimcilere örnek olmasının yararları da asla unutulmayacaktır."

*

1986 yılı tamamlanırken, Vehbi Koç, Holding Yönetim Kurulunda köklü bir değişiklik yapmaya karar vermişti. Bu kararın alınmasını çocukları da desteklemişti... Konu, Aile Komitesinde tartışılırken, Bernar Nahum, Ziya Bengü ve İsak Eskinazis gibi hayatlarını Koç Topluluğu'na adanmış kişilerin yönetim kurulunun dışında bırakılmaları fikri önce oldukça yadırganmıştı. Vehbi Koç, yönetim kurulunun gençleştirilmesini ve Topluluğun yeni görüşlere açılmasını istiyordu...

-Siz, uzun seneler, Müslüman olmayan Türk vatandaşları ile çok başarılı ve ahenkli çalışmalar yaptınız, ortaklıklar kurdunuz. Son yıllarda, bu beraberlikten uzaklaşmak istediğiniz gibi bir his içindeyim!

-Hayır! Ben hayatım boyunca, iş ilişkilerimi hislerimle karıştırmamaya çok dikkat ettim... Bunun için de, inançlı bir Müslüman olmama rağmen, gayri Müslimlerle çalışmaktan hiçbir zaman çekinmedim...

-Arap ülkelerinin, yabancı ortaklı ve Musevi yöneticili şirketlere ambargo koyduğu zamanlarda, Koç Holding'te sıkıntılı bir dönem yaşanmıştı...

-Ambargo kararı Arap ülkelerince uygulanan bir politika idi... Bunu aşmak için, bazı şirketlerimizin yönetim kurullarında bulunan Musevi arkadaşlarımızın geri plana çekilmelerine karar vermiştik... Bernar Nahum'la İsak Eskinazis'in Koç Holding Yönetim Kurulu'ndan ayrılımlarının bu durumla ilgisi yoktu...

*

1986 yılı Temmuz ayında, Vehbi Bey'e önemli bir tıbbi müdahale yapılması gerekmişti. Size bu olayı Doktor Minkari'nin kaleminden aktarıyorum... Prof. Dr. Tarık Minkari, Vehbi Koç'un hem doktoru hem de çok değer verdiği bir dostudur...

"22 Temmuz 1986... Amiral Bristol Hastanesi'nden acele çağrıldım. Gittim. Vehbi Bey'i muayene ettim...

Sordu:

Bitti mi?

Evet bitti...

Ne buldun?

İnce barsak tıkanmış!

Kesin mi?

Evet, kesin...

Çare?

Ameliyat...

Ne zaman?

Hemen...

Peki, evlatlarımla konuş...

Odadan çıktım, koridorda ortanca damat Doğan Gönül Bey'e rastladım. Neredeler?.. Kurtköy'de merasimdelere. Sayın Cumhurbaşkanı Kenan Evren Koç Koleji'nin temelini atıyor... Peki beklerim... Saat on beş sularında döndüler. Bir odaya girdik. Ben onlara hastanın durumu ve özellikleri hakkında bilgi verdim... Üzüldüler, telaşlandılar... Aralarında birkaç dakika konuştuktan sonra bana sordular: Houston uzak, Londra'ya götürebilir miyiz?.. Soluk almadan yanıt verdim; hayır! Sonra sakın bir sesle ekledim, bu acil bir vakadır, zaman kaybetmezsek iyi olur. Bu ameliyatın sorumluluğunu kabul eder misiniz?.. Gurur verir, memnuniyetle... Hastayı bana emanet ettiler..."

Tarık Minkari, bu olayı, dramatik bir üslupla anlattıktan sonra, sıra büyük sırrı açıklamaya geliyordu:

"Ben isteseydim hastayı Londra'ya götürebilir ya da gönderebilirdim... Ama ben bunu yapmadım... Yapsaydım kendimi inkâr etmiş olurum... Kendime ve mesleğime saygımı kaybederdim..." Ameliyat ve sonrası çok iyi geçmişti. Ertesi sabah Tarık Hoca, Vehbi Bey'i ziyarete gelmişti: "Günaydın Beyefendi! Geceyi nasıl geçirdiniz? Hamdolsun iyi geçirdim... Sonra başını hemşiresine çevirdi ve beni işaret ederek; Ekspres geldi, baktı, karar verdi, ameliyat etti! Tamam, ekspres doktor..."

Tarık Hoca, 1994 yılı Mart ayında yayınladığı "Koç Tıp Bayramı" adlı anılar demeti kitabında, yazmaya başlarken; "Biz sizi alkışlıyoruz. Çünkü siz çok büyük bir ticaret ve sanayi imparatorluğu kurdunuz. İmparator oldunuz. Ama 'varlığım ve ünüm bana yeter' deyip bir köşeye çekilmediniz. Onu hayırlı işlerde kullanmak istediniz ve başardınız... Sosyal, eğitim, kültür, sanat ve sağlık alanlarında yeni bahçeler açtınız, yeni çiçekler ürettiniz..." demişti... Tarık Minkari'nin, adını "Koç Tıp Bayramı" koyduğu yemekli buluşmalar 1987 yılında başlamıştı... "İlk kez 1987'de geleneksel 14 Mart Tıp Bayramı'nı izleyen hafta içinde, Vehbi Bey çok sayıda doktoru, eşleriyle Divan Oteli'nde yemeğe davet etmişti. Salonunda pek çok doktoru bir arada görünce, şaşırdım, toplantının maksatlı olduğunu zannettim... Teşekkür konuşmamda; 'Bu iltifat sade bu gece için mi, yoksa gelecek yıllarda da devam edecek mi?' diye sordum... Beyefendi yanıt vermek zorunda kaldı; 'Sağlığım ve maddi durumum müsait olursa, inşallah gelecek yıl da beraber oluruz.' O tarihten beri davet her yıl tekrarlanıyor."

Bu müstesna olayı "usta yazar-çırak mimar" Aydın Boysan şöyle yorumlamaktadır: "Yaşadığımız yıl içinde inanılmaz iki hadise oldu: Birincisi, komünizm savaş olmadan çöktü... İkincisi, Vehbi Bey hovarda oldu! Her yıl yüzlerce doktora ziyafet veriyor!"

Tarık Hoca'nın, bu toplantıların keyifli anılarını bir araya getirdiği ve "Koç Tıp Bayramı'nın kurucusu ve koruyucusu Vehbi Koç Beyefendi'ye doktor dostlarının iltifatları ile" diyerek Vehbi Bey'e ithaf ettiği kitabında daha birçok ilginç anı bulunmaktadır...

*

Vehbi Koç'u 1940'lı yıllardan beri tanıyan eski sağlık bakanlarından Prof. Dr. Celâl Ertuğ şöyle bir tahlil yapmaktadır:

"Vehbi Koç 1900'lu yılların başında, yorgun düşmüş, yoksul bir Türkiye'de, İç Anadolu'nun kerpiç damlı, balçık sokaklı bir bozkır kentinde, o günlerin Ankara'sında dünyaya gelmişti. Babasının bakkaliye dükkânında iş hayatına atılmıştı. Ciddi bir okul eğitimi görmemişti. Oxford, Harvard mezunu hiç değildi. Sade, basit bir ortamdan, tüccarlığın hor görüldüğü bir toplumdan, dünyanın çağdaş ve modern standartlarında bir iş hayatının doruklarına tırmanışa geçiyordu. İşte burada, böylesine bir mucizeyi temsil eden Vehbi Koç, kişiliği ve fenomen vasıflarıyla karşımızdadır... Hızla değişme, gelişme, kendini yenileme sürecini yakalayabilen bu insanın, doğuştan bir gizli potansiyele sahip olduğunu düşünmek, onun olağanüstünlüğüne inanmak zorundayız."

*

Tuna Köprülü'nün Koç'larla tanışıklığı, Ankara'da, ailelerin Alman dadıları aracılığı ile başlamıştı...

Dadıların, çocukları gezdirmek bahanesiyle Ankara'nın sakin kalmış bahçelerinde sürdürdükleri dostlukları, Semahat, Rahmi ve Tuna arasında arkadaşlık bağlarının doğmasına sebep olmuştu... Aradan seneler geçmiş, okul hayatı, evlilikler, göçler insanları birbirlerinden uzaklaştırmış, ama dostluk bağları, zayıflamadan, bugünlere kadar devam etmiştir...

Tuna Köprülü, uzun yıllar kaldığı Washington'dan Monaco'ya dönmüş ve "baba mesleği" olan Türkiye Cumhuriyeti'nin fahri konsolosluğu görevini başarıyla yürütmeye koyulmuştur...

"Son yirmi yıldır yurtdışında yaşadığım halde Koç ailesiyle temasını kesmemeye özen gösterdim... Dünyanın neresinde olursam olayım,

bayramlarda ve doğumgünlerinde, Vehbi Bey'i aramayı ihmal etmedim. 1977 yılında babamı kaybettikten sonra, çocuklarımın istikballeri ile ilgili konularda, Vehbi Bey'i danışılacak bir büyüğümüz olarak benimsedim."

-Tuna! Yanılmıyorsam, 1986 yılında Vehbi Bey'in Amerikan Hastanesi'ne yattığı gün sen de oralardaydın.

-Oralardaydın ne demek? Olayın tam içindeydim! Vehbi Bey doğum günü olan 20 Temmuz'da rahatsızlanmış ve hastaneye kaldırılmıştı. Ertesi gün kendisini ziyarete gittiğimde ıstırabının çok olduğunu görmüş ve endişelenmiştim... O gün Vehbi Koç Lisesi'nin temel atma töreni yapıldığından, tıbbi müdahalenin şeklini belirlemek için heyecanla çocukların gelmesi beklenmişti... Sonra, her şey normal seyrine girmiş ve Vehbi Bey sağlığına kavuşmuştu.

-Senin Vehbi Bey'le Amerika anıların da bir hayli ilginç olmalı? Yıllarca gazetecilik yaptın, niçin sen de Koç'larla ilgili bir kitap yazmıyorsun?

-Senin kitabını okuduktan sonra karar vereceğim!

Tuna ile konuşmamız şöyle devam etmişti:

"Bir defasında, Vehbi Bey, Aile Planlaması Vakfı'na mali destek sağlamak için Washington'a gelmişti. 'Her sabah beni bir saat yürüteceksin' diye tenbihatta bulunmuştu... Birinci gün, yürüyüş güzergâhı olarak Lincoln ve Jefferson abidelerini de içine alan program yapmıştım. Vehbi Bey bundan pek memnun kalmamıştı. 'Ben toprak yolda yürümeyi seviyorum, sağlıklılsı da toprağa basarak yürümektir, bana böyle bir yer bul' demişti... Ertesi gün, Vehbi Bey'i kanal kenarındaki dünyaca ünlü yürüyüş yolu Tow Path'e götürmüş ve onun çok nadir olan 'aferin'ini kazanmıştım! Bana, 'Ben bu kadar yolda yürüdüm, bugüne kadar böylesini görmedim' demişti... Vehbi Bey'in o seyahati ilginç olaylarla dolu dolu geçmişti. Amerika'nın Merkez Bankası kabul edilen "Federal Reserve Board"un Başkanı Arthur Burns, ünlü Bankacı Jack de la Rosier ile tanışıp görüşmüş, Beyaz Saray'da herkese açılmayan "Mess" salonunda yemek yemişti...

-Müsaade edersen konuşmamızı burada kesiyorum! Aksi takdirde yazacağın kitap için anlatacak konun kalmayacak!

-Koç ailesinin her ferdi için birer kitap yazacak kadar anım var! Beni düşünme, sen kendi kitabını bitirmeye bak sevgili Can!

Gazeteci Leyla Umar'a göre "Vehbi Bey zararsız ve tatlı dedikodudan çok hoşlanır... Beni ara sıra yoklardı. Gazetelerin ünlü adlarının özel yaşamları hakkında çaktırmadan bilgi almaya çalışırdı... "Umar'ın unutamadığı "tatlı dedikodu" şöyle oluşmuştu: "Vehbi Bey kendisi hakkında 'Günseli Başar'la evleniyor' diye basında çıkan söylentilerden hiç hoşlanmamıştı... O günlerde bir düğündeydik. Bana, 'Senden bir ricam var, Günseli Başar buradaysa göstereceğim. Şu kadını merak ediyorum' demişti. Ben de Vehbi Bey'i nerede görsem "Kaçın! Günseli Başar geliyor" diye takılırdım. Vehbi Bey şaka yapmayı ve şaka kaldırmayı seven ender kişilerden biridir."

*

Kuruluşundan beri Cumhuriyet döneminin içinde yaşamış olan Vehbi Koç, geriye baktığı zaman, "Ben buna da şahit olmuşum!" diyerek, zaman tüneline, sık sık kendisini hayrete düşüren anılarla buluşur... Özellikle, tanıdık eski bir dostun bu dünyadan göçüp gitmesi, Vehbi Bey'i hatıralarıyla başbaşa bırakmaktadır... Cumhuriyetimizin üçüncü Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın 20 Ağustos 1986 günü vefat ettiğini duyduğu zaman, Vehbi Bey'in, mazide kalmış anıları gene canlanmaya başlamıştı..

-Sizin "yıldızınızın" Celâl Bayar'la pek bağdaşmadığı anlaşıyor?

-Ben Celâl Bey'i 1926 yılında İş Bankası'nın kuruluş töreninde tanımıştım. İş Bankası umum müdürlüğü, iktisat vekilliği, başbakanlık ve Demokrat Parti genel başkanlığı yaptığı dönemlerde kendisiyle yakın ilişkilerim olmadı. Yalnız bir defasında, Demokrat Parti henüz iktidara gelmemişti, Celâl Bayar'la Ankara Garı'nda karşılaşmıştık. Bana iltifat etmişti. Trenin gelmesini beklerken de peronda beraber yürümüştük ve ayaküstü Demokrat Parti'ye girmemi teklif etmişti... Bu teklifi nezaketle geri çevirmiştim. Celâl Bey tutucu ve inatçı bir politikacıydı... Benim onu reddedişimi uzun yıllar affetmediğine şahit olmuşum... Cumhurbaşkanlığı döneminde, Çankaya Köşkü'nde yapılan resepsiyonlara davet edildiğim halde, elimi sıkmadığını bugün bile unutmamışımdır.

-Yassıada duruşmalarından sonra sizin Bayar'la buluştuğunuzu hatırlıyorum.

-Bu teması Galatasaray Lisesi'nden senin de arkadaşın olan Nihat Karaveli sağlamıştı. Buluşmamız onun Kadıköy'deki evinde olmuştu... Sonra, Bayar'ı, kızı Nilüfer Hanım'ı ve damadı Ahmet Gürsoy'u evime yemeğe davet etmiştim. Böylece geride kalmış yıllarda gerçekleştiremediğimiz dostluğu gecikerek başlatmış oluyorduk... Bir gün ayağı kırılmış ve hastaneye kaldırılmıştı. Ziyaretine gitmiştim. Bana, "Acaba buradan kurtulacak mıyım?" diye sormuştu. Ben de, "Siz Yassıada'dan kurtulduktan sonra buradan da sağ salim çıkarsınız" demiştim... Karşılıklı gülüşmüştük."

Celâl Bayar 103 yaşayarak kırılması zor bir rekorun sahibi olmuştu... Allah rahmet eylesin...

*

Vehbi Koç, altmış yıllık iş hayatının bilançosunu yaparken, memleket hesabına da büyük sevinç duyuyordu;

"Ülkemizin ekonomik ve sosyal hayatında büyük gelişmeler olmaktadır. Bu gelişmeler devam edecektir. Artık, Türkiye hızla dünyaya açılmalıdır. Ülkemizin AET'ye tam üye olması önümüzdeki dönemde muhakkak gerçekleşecektir."

Vehbi Koç'u bu derece umutlu eden gelişmeler nelerdi?

-1986 yılına gelindiğinde, Başbakan Özal'ın aldığı kararların çoğunu ekonomistler benimsemiyor ve "bunun acısı sonra çıkacak" iddasında bulunuyorlardı. Halbuki siz, 1986 yılında daha olumlu bir beklenti içindeydiniz.

-O yıllarda benim iyimser olmamın temel sebebi, ekonomimizin dünyaya açılmadaki kararlılığı ve bunu destekleyen politikalarıdır... 1986 yılı başında Yunanistan ile Portekiz'in Avrupa Topluluğu'na katılmaları bizi uyandırmıştı. Bazı konularda geç kaldığımızı daha iyi anlamıştık. Ben, Avrupa Topluluğu'na tam üye olmayı, Ankara Antlaşması imzalandığı 1962 yılından beri savunuyorum. Avrupa Topluluğu'na katılmayı, Atatürk'ün bize hedef gösterdiği "Batı medeniyeti" idealinin gerçekleşmesi olarak benimsiyordum... Diğer taraftan 1986 yılında petrol fiyatları gerilemeye başlamıştı. Bu bizim için çok hayati bir gelişmeydi... Enflasyon yüzde ellinin altına çekilmişti... Kamu kesiminde altyapı yatırımları hızlanmıştı, ihracatımız artıyordu... Dış dünyada da önemli ve olumlu gelişmeler oluyordu... Gorbacov, Sovyetler Birliği'nde büyük bir değişimi başlatmıştı... Ve nihayet, kurduğum müessesenin altmışıncı yılını görmem, Allah'ın izniyle nasip olmuştu... Bütün bunlar ileriye iyimser bakmak için yeterli sebepler sayılmaz mı?

Vehbi Koç'un beklentilerindeki bu olumlu tahminler 1987 yılı sonuçlarına aynen aksetmişti... 14 Nisan'da Türk hükümeti, Avrupa Topluluğu'na "tam üyelik" için beklenen müracaatını yapıyordu... İç politikadaki hırçınlığı artıran "eski politikacıların affı" konusu 6 Eylül'de yapılan referandumla kesin sonuca bağlanmıştı... İhracatımızdaki gelişme devam ediyor ve on milyar dolar sınırını aşıyordu... Sanayi sektörümüz yüzde ona yaklaşan bir büyüme hızına kavuşmuştu... Enflasyonun tekrar başkaldırması ise, 1987'nin bir seçim yılı olması gerekçesiyle, telafisi mümkün bir hata olarak kabulleniliyor, böylece, "eski siyasiler" gibi enflasyon da "affa uğratılarak" tarihi bir hata işleniyordu! 29 Kasım 1987'de yapılan genel seçimlerde; ANAP yüzde 36 oyla 292, SHP yüzde 25 oyla 99, DYP de yüzde 19 oyla 59 milletvekiliği kazanıyor, Bülent Ecevit, seçim sisteminin bu çarpık sonuçları karşısında, aktif politikadan çekildiğini açıklıyordu... Dış dünyada da, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan ile Sovyetler Birliği Lideri Mihail Gorbacov,

uzun müzakerelerden sonra nükleer başlıklı füzeleri kaldırmayı kabul ediyorlardı...

On iki aydan ibaret olan bir yıldan, bundan fazlasını istemek ve beklemek herhalde insafsızlık olurdu! Unutmayalım ki 1987 yılı, Vehbi Koç'un seksen altı yıllık hayatını "taç"landıran müthiş bir olayla başlamıştı!.

*

14 Ocak 1987 Çarşamba günü öğlene doğru Türkiye Odalar Birliği Başkanı Ali Coşkun, Vehbi Koç'a telefonda, Milletlerarası Ticaret Odası tarafından "Dünyada Yılın İşadamı ödülü'ne" layık görüldüğünü haber veriyordu... Vehbi Koç "Bu da neyin nesi?" diye bir an tereddüt geçirmişti... Ali Coşkun'un; "Beyefendi, uluslararası platformda, yüz on ülkeye mensup iki yüz aday arasından seçilmiş bulunuyorsunuz. Ülkemizi ve Türk iş âlemini yücelten böyle bir ödül alacağınız için şimdiden en içten duygularıyla sizi kutluyorum..."

Vehbi Bey bu sözleri dinlerken işin önemini kavramaya başlamıştı... Kendisine böyle bir karar karşısında neler hissettiğini sorduğum zaman, Vehbi Koç duygularını şöyle açıklıyordu: "Böyle bir karar beklemiyordum. Öğrenince derin bir tesir altında kaldım. Seksen altı yaşımda hayatımın en büyük ödülünü bana nasip ettiği için Allah'ıma binlerce defa şükrettim!"

1986 yılı 31 Mayıs'ında Koç Topluluğu'nun altmışıncı kuruluş yıldönümü kutlanmaya başlanmıştı. "Koçzade Ahmet Vehbi Ticarethanesi'nin" 31 Mayıs 1926'da Ankara Ticaret Odası'na kaydedilmesi Koç Topluluğu'nun "doğumgünü" sayılıyordu. 1986'da altmışıncı yıl tamamlandığı için de 1987 Mayıs aya kadar devam edecek bir kutlama programı hazırlanmıştı. Vehbi Koç'un Milletlerarası Ticaret Odası tarafından "Dünya'da Yılın İşadamı" seçilmesi "Altmışıncı Yıl Kutlamalarına" yeni bir boyut, engin bir mutluluk kazandırmış oluyordu. Bu karardan, Vehbi Koç kadar, Koç ailesi ve Koç Topluluğu mensupları da gurur duyuyorlardı....

Vehbi Koç, 11 Şubat 1987 Çarşamba günü Hindistan'ın merkezi Yeni Delhi'deki "Vignan Bhavan Kongre Salonuna" saat 10'da girdiği zaman, bütün bedenini sıcak bir heyecan duygusunun doldurduğunu hissetmeye başlamıştı.

Törenin yapılmasını beklerken, Vehbi Koç hislerini, yanındakilere şu kelimelerle anlatıyordu:

"Şu anda, sadece yaptığım işleri değil, memleketimi de temsil ederek

uluslararası bir ortamda onurlandırılmak, bir sporcunun olimpiyat gibi bir yarışma alanında duyabileceği heyecanı ve sevinci yüreğinde duymama sebep oluyor!"

Dünyanın yüz on ülkesinden gelmiş bin iki yüz seçkin delege tören salonuna yerleşirken, Vehbi Koç, ayrı bir mahalde Hindistan Başbakanı Raciv Gandhi ile tanışıyordu. Saat tam 11 'de tören salonuna geçilmiş, Raciv Gandhi'nin açış konuşmasından sonra Milletlerarası Ticaret Odaları Başkanı Theophilo Azeredo Santos ve Genel Sekreter Hans Koenig resmi konuşmalarını yapmışlardı. Salondaki Türk delegeleri, Koç ailesi ve Koç Topluluğu temsilcilerinin göz pınarlarında mutluluk gözyaşları birikirken Genel Sekreter Hans Koenig konuşmasını şu cümlelerle tamamlıyordu:

"Koç 1901'de doğmuştur. O yıllarda doğumgünleri önemli sayılmadığından, annesinin kendisine şunu söylediğini hatırlamaktadır: 'Üzümlerin olgunlaşmaya başladığı zamanda dünyaya gelmişin' ...Sanırım Koç'un bugünü, tarihçiler tarafından daha kesinlikle kayda geçirilecektir. Çünkü, artık 'üzümler olgunlaşmış' ve bu verimli ürün, tüm dünyanın gözleri önünde, burada sergilenmektedir."

En mutlu an gelmişti!

Vehbi Koç ve Organizasyon Komitesi Başkanı Modi, beraberce sahneye doğru ilerliyorlardı. Türkler ve bazı delegeler ayakta, Koç mucizesini yaratan gönlü gururla dolu bu "mütevazı adamı" içtenlikle alkışlıyorlardı. Evlatlarının ve iş arkadaşlarının gözlerinden sevinç gözyaşları akıyordu. Vehbi Koç, olanları şöyle hatırlamaktadır: "Alkışlar ve sesler kulaklarıma bir uğultu halinde geliyordu..."

Hindistan Başbakanı Raciv Gandhi, tören için hazırlanmış olan sahnenin ortasında, yüzünü aydınlatan asil bir tebessümle madalyayı Vehbi Koç'un boynuna takarken, "Sizi ulusum ve şahsım adına da kutluyorum" demeyi ihmâl etmiyordu.

Dünyanın dört bir köşesinden gelmiş olan işadamları Osmanlı İmparatorluğu döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin bu günlerine ulaşmış bu "akıncı" insanın neler söyleyeceğini merakla bekliyorlardı...

Vehbi Koç, yapacağı konuşmanın yazılı örneğini ceketinin iç cebinden çıkarıp kürsünün üstüne koyduğu zaman, salondaki heyecanı kendisine de geçtiğini fark etmişti! Gözleri, iri puntolarla yazılmış kelimeleri zorlukla seçiyordu. Kalbinin kulaklarının içinde attığını, ağzının ve boğazının kuruduğunu hissediyordu! Vehbi Koç, o günkü

duygularını hatırlarken, "Doğrusu, bunca yaşıma rağmen heyecanıma hâkim olmakta zorluk çekiyordum" diyerek alçakgönüllü bir itirafta bulunuyordu...

Kongre lisanı İngilizce ve Fransızca olduğu halde, Koç'un Türkçe olarak yapacağı konuşmanın anında bu dillere tercüme edilmesi, ona karşı değerbilir bir davranış örneği olarak Tertip Komitesince sağlanmıştı.

"Bu ödülü şahsım için olduğu kadar, bana, yaptıklarımı gerçekleştirme imkânlarını sağlayan ülkemin de mükâfatlandırılması olarak kabul ediyorum" diyerek söze başlayan Vehbi Koç; " Müesseseseleşmenin, profesyonel yönetimi benimsemenin, sosyal ve kültürel alanlarda katkıda bulunmanın", kendisini bugünkü duruma getirdiğini anlatırken, ses tonundan, o anda bile yaptıklarından gurur duyduğu anlaşılıyordu...

Vehbi Koç'un böyle bir ödüle layık görülmesi ülke içinde de geniş akisler yapmıştı. Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Başbakan Özal tedavi için Amerika'da bulunduğu için Başbakan Vekili Kaya Erdem, Sanayi Bakanı Cahit Aral, Vehbi Koç'u ayrı ayrı kabul ederek kutlamışlardı. "Odalar Birliği ödülü'nü de Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Necmettin Karaduman, Birliğin genel kurul toplantısında Vehbi Koç'a tevdi etmişti.

Başbakan Turgut Özal, Raciv Gandi'ye yazdığı mektupta:

"Sayın Koç'un iş hayatı, Türk özel sektörünün tarihi ile hemen hemen aynıdır. Bizim deyimimizle, kendisi yaşayan bir tarihtir... Şimdi Türkiye'de üçüncü nesil işbaşına gelmektedir. Uzun ve gelişen iş hayatı boyunca Sayın Koç bir noktada durabilirdi, fakat bunu yapmadı. Hâlâ günün güçlüklerine meydan okumaktadır. İşte, ödülü gerçekten hak eden bu 'genç-ihhtiyar' böyle bir şahıstır" demişti.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Konseyler Başkanı İbrahim Bodur; "Uzun ve şerefli örnek iş hayatınızda ekonomik ve sosyal alanlardaki sayısız başarılarınızla ispat ettiğiniz, gönülden inandığımız ve şahidi olduğumuz ehliyet ve dirayetinizin milletlerarası düzeyde de 'örnek işadamı' seçilmenizle onaylanmış olması, bizleri son derece mutlu etmiştir. Ayrıca bu başarınızda en büyük payın ülkemize ve milletimize ait olduğunu belirtmiş olmanız, ekonomik kalkınmamızda görev alacak kuşaklar için müstesna bir örnek teşkil etmiştir" diyerek iş dünyasının görüşüne tercüman olmuştu.

Vehbi Koç'un iş hayatını konu edinen "İmparator" kitabının yazarı Erol

Toy'un, Vehbi Koç'un bu ödülü almasından sonra yazdığı makalede konuya yaklaşımı ise oldukça çarpıcı ve şaşırtıcıydı. Erol Toy; "Vehbi Koç işini iyi yapmanın uluslararası madalyasını kazandı, önce kendisine sonra hepimize kutlu olsun!" demekte ve Türkiye insanının kendi işini iyi yaptığı zaman dünya çapında bir değer olabileceğinin kanıtlandığını belirterek, yazısını; "Bu satırlar, yazarı ben olduğum için, okuyanların çoğunu şaşırtabilir. Çünkü ben, Vehbi Koç'u sevmem... Bilirim ki o da beni sevmez... Ancak bu başarı seksen altı yıllık bir yaşamın, her an silinmeyi getirebilecek korkunç koşusunda kendi kendisiyle bile yarışmaya alışmış bir yalnız adamın değerlendirilmesidir... Ve bu değerlendirmeye ulaşınca kadar çekilen çilelerle yaşanan dramların yükünü taşımak, sanıldığı kadar kolay bir beceri değildir... Değerini bütün bir dünyaya kanıtlamanın kolay olduğunu kim söyledi?" görüşü ile noktalamıştı.

Uzun yıllar meslek kuruluşlarında çalışmış ve profesyonel yöneticilikte ün kazanmış olan Ertuğrul Soysal da "Sabah" gazetesindeki köşesinde şunları yazmıştı: "Vehbi Bey bu ödülü fazlası ile hak etmiş bir büyük işadamımızdır... Ne sporda, ne bilimde, ne müzikte, ne de güzel sanatlarda dünyadan ses getirecek değerler yetiştirememişizdir... Ama Türkiye gibi iş ve sanayi alanında son on yıllara kadar çağdışı kalmış bir ülkeden Vehbi Bey gibi dünya şampiyonları çıkarsa, bununla övünmek her Türkün hakkıdır."

Gazeteci yazar Mehmet Barlas Yeni Delhi'de yapılan ödül töreninden sonra, duygularını şöyle belirtmişti:

"Koç, Türkiye'de her meslekten insanın örnek alması gereken bir tutarlılığa sahiptir. Hangi alanda olursa olsun 'yaşamak' ciddî ve sorumlu bir iştir. Vehbi Koç'un hayatı bunu kanıtıyor... Dünyada yılın işadamı seçilmesini de sade Vehbi Koç'un bir arkadaşı olarak değil bir Türk olarak da mutlulukla karşılıyoruz... Vehbi Koç 'işadamı' diye bilinen kavramın bir meslek olduğunu Türk toplumuna kabul ettirmekle kalmamıştır. Bunu bugün dünyada 'Türkiye'de en başarılı bir işadamı bulunabilir' şeklinde kabul ettirmiştir."

*

Vehbi Koç'un "ödül törenine" Koç Holding'in halkla ilişkiler görevlisi olarak katılmış olan Tuğrul Kudatgobilik'in bu seyahatin renkli yönlerini belirten anıları oldukça ilginçtir... "Merasim sabahı çok erken bir saatte telefon zili ile uyanmış ve Vehbi Bey'in; 'Bana gel! 'talimatıyla odamdan fırlamıştım... Vehbi Bey otel odasının ortasında, ayakta beni bekliyordu...Heyecanlı olduğu hareketsizliğinden belliydi! Elinde tuttuğu kravatı beğenmemiştim... Çekmecesinden başkasını

seçmiş, giyinmesine yardım etmişim... Merasimin yapılacağı saraya, kapıların kapanma saatinden on dakika önce gelmiştik... Semahat Hanım, güvenlik kontrolünden geçerken, zil sesleriyle durdurulmuştu... Çantasındaki takılar alarm sistemini uyarmıştı! Bunun üzerine, Semahat Hanım iki torba içindeki takılarını bana vermiş ve bunlara sahip olmamı istemişti... Ben de, törene elimde torbalarla girmemek için bunları el çantama koyup hepsini vestiyere teslim etmişim... Tabii, bu "cesaretli" davranışımı da kimseye açmamışım...

*

Yeni Delhi "seferi" sona ermiş ve herkes yerine, yurduna dönmüştü.... Ancak, seyahat hesapları henüz kapanmamıştı... Bunu da Tuğrul Kudatgobilik şöyle anlatmaktadır: " İstanbul'a dönüşümüzden birkaç gün sonra Koç Holding Muhasebe Müdürü İbrahim Kazandağ beni çağırdı... Vehbi Bey'in seyahat masraflarını incelediğini belirterek, benim ve Koç Holding'in Resmi İşler Başkan Yardımcısı Turgut Tokuş'un "tam gün yolluk" aldığımızı, otel paralarını ödediğimizi, buna mukabil davetler sebebiyle yemeğe para ödemediğimizi açıklıyordu. Bunun için de benim ve Turgut'un yolluk hesabından, üç yüz yetmiş beşer doları iade etmemiz isteniyordu!"

*

1987 yılı benim için de yeni bir dönemin başlangıcı oluyordu! Koç Topluluğu'nda yaşanmış olan otuz altı yıllık çalışma hayatından sonra, 1987 yılı başında Koç Holding İdare Komitesi Başkanlığına getirilmişim...

"Bu aşamada, Koç ailesine ve Koç Topluluğu'na olan bağlılık hislerim ve mesai arkadaşlarıma duyduğum güven tek dayanağımdır." 31 Aralık 1986 tarihli mektubumda Koç Holding'in Şeref Başkanı Vehbi Koç'a duygularımı böyle açıklıyor ve "Koç Holding İdare Komitesi Başkanlığının şerefini ve sorumluluğunu bilerek vazifeye başlıyorum." diyordum... Benim İdare Komitesi Başkanlığına tayin edilmem, Koç hiyerarşisi içinde yeni bir sorunu ön plana çıkarmıştı!

1987 yılına kadar Otomotiv Şirketleri Başkan Yardımcılığı görevini üstlenmiş olan İnan Kırac, benden boşalan Otomotiv Şirketleri başkanlığının en tabii adayı idi. Bu durumda, onun da İdare Komitesine girmesi gerekiyordu. Ancak bu takdirde, İdare Komitesinin "isimsel" yapısı dikkati çekecek şekilde "Kıraclaşıyordu! İdare Komitesi Başkanı Can Kırac, İdare Komitesi üyeleri; Suna Kırac, İnan Kırac, Yüksel Pulat ve Ahmet Binbir...

Beş üyeli bir komitede üç tane "Kıraç" biraz fazla geliyordu... Bu "Kıraçlaşmanın tarım alanındaki anlamı da verimlilikten uzak olduğu için, Koç ailesi bireyleri durumu pek "hayra" yormuyorlardı! Aile komitesinde yapılan değerlendirmeler karşısında, bu çarpıklığı biraz olsun düzeltmek için Suna Kıraç, kendi kararı ile İdare Komitesi üyeliğinden ayrılıyordu! Böylece ben de, büyük bir coşku ile göreve başladığım ilk gün, bütün şevkimin kırıldığını hissetmiştim... Neyse ki kısa bir süre sonra, Suna Kıraç'a Koç Holding Yönetim Kurulunca "görevli üye" statüsü verilmiş, o da bu unvanı ile İdare Komitesi toplantılarına katılarak, benim beş yıllık Başkanlığım döneminde alınan kararlarda, aile ile yönetim arasında koordinasyonu sağlamıştı...

Vehbi Koç, müesseseseleşme yönündeki inançlı tutumunu bu günlerde de değiştirmemiş ve "ne olacaksa benim sağlığımda olsun! O zaman hataları daha kolay düzeltiriz" anlayışından taviz vermemişti...

*

23 Mayıs 1987 günü Ankara'da Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 42. Genel Kurul toplantısında, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Necmettin Karaduman, "Dünyada Yılın Adamı" seçilen Vehbi Koç'a plaket vermişti...

Bu toplantıda Vehbi Koç bir teşekkür konuşması yapmış ve kamuoyunun dikkatini gene, kendi belirlediği konulara çekmeyi başarmıştı... Vehbi Koç'a göre, ülkemizin kalkınma hamlelerini devam ettirebilmesi için üç temel konu öncelik kazanmıştır. Bunlar; "Eğitim, nüfus planlaması ve tasarruftur." Vehbi Koç; "İstikbalimizin teminatı olan gençlerimizi çağdaş metotlarla ve milli birliğimizi muhafaza edecek şekilde yetiştirmek mecburiyetindeyiz" derken, eğitim alanına girmeye hazırlanan "Vehbi Koç Vakfı Lisesi" inşaatı hızla ilerliyordu. 1988 Eylül'ünde öğrenime başlamak hedef olarak belirlenmişti...

*

18 Ekim'de "Hürriyet" gazetesinde özet olarak yayımlanan Vehbi Koç'un "Hatıralarım-Görüşlerim-Öğütlerim" adlı kitabı, onun altmış yılı aşan iş hayatının önemli olaylarını ve alınacak dersleri gözler önüne seriyordu.

Gazeteci yazar Sadun Tanju'nun yayına hazırladığı bu kitap, Vehbi Koç'un "Hayat Hikâyesi" adlı kitabının 1987 yılına ulaşan bir devamı oluyordu... Kitabın yayına hazırlanmasında, o dönemde "Hürriyet" gazetesinin genel yayın yönetmeni olan Çetin Emeç'in büyük emeği

geçmişti... "Hürriyet", kitabın piyasaya çıkarılmasını haber verirken şu yorumu yapmıştı; " Vehbi Koç'un tecrübelerle dolu hayatı topluma bir insan modeli önermektedir. Bu insan; sağlıklı, kafasını ve bedenini çalıştırma alışkanlığı kazanmış, dakik, sabırlı, inançlı, sadık, uyanık, düşünen, teknolojiye ve çağdaş gelişmeye inanan, başarılı olmasını ve para kazanmasını bilen, kazandığı parayı hayır işlerinde de kullanan, sağlık, kültür, sanat hizmetleri ve eğitime ağırlık veren, demokrasiye inanmış ve memleketini seven bir insan..."

Bu kitabı ile Vehbi Koç'un gelecek kuşaklara ışık tutmayı ve onlara fayda sağlamayı amaçladığını belirten "Hürriyet"; "Koç'un hayatının iki temel ilkesi, 'kurmak' ve 'yaşatmaktır'. Bu ilkeler, meydana getirdiği kuruluşların başarılı, güvenilir, uzun ömürlü olmasını ve 'müesseseleşmesini' sağlamıştır..." diye yazıyordu...

*

Gazeteci Sadun Tanju, Vehbi Koç'un; "Hatıralarım-Görüşlerim-Öğütlerim" adlı kitabını hazırlayan yazar olarak, 1986 kışı ile 1987 yazı arasında, onunla bir yılı aşan bir süre beraber bulunmuştu. Sadun Tanju, bu deneyimi sonunda, Vehbi Koç'u şöyle tanımlamaktadır: "Hayat üniversitesinde sürekli bilgi edinme ve kendini geliştirme sürecini, ilerleyen yaşına rağmen, hâlâ sürdürmesini biliyor! Yeni öğrendiklerini daima kendi süzgecinden geçiriyor. Dosyalama, not alma, belge toplama ve okuma alışkanlıkları çok ilginç! İnsan, karşısında sıradan bir işadama bulunmadığını derhal anlıyor!" demektedir.

*

"Özal'lı Yıllar'ın ekonomideki iniş ve çıkışları, iş çevrelerinde; biraz hayret, biraz hayranlık ve biraz da endişe ile izlenmeye devam ediyor ve bütün vaatlere rağmen enflasyon bir türlü kontrol altına alınamıyordu.. Tüketici fiyatlarındaki bir yıllık artış yüzde yetmiş beşi aşmıştı... Bu olumsuz gelişmenin yanında dış ödemeler bilançosunda, ilk defa fazlalık elde edilmişti... Ancak, Özal'ı iktidara taşımış olan "orta direk" artık çökmüştü! 25 Eylül 1988 Pazar günü yapılan anayasa referandumunda bu çöküş açıkça ortaya çıkmıştı... Turgut Özal'ın "sonuç "hayır" olursa siyaseti bırakırım" demesine rağmen referandumda "evet" diyenler yüzde otuz beş, "hayır" diyenler ise yüzde altmış beş oy almışlardı...

Gidişattan memnun olmayan iş çevreleri, daha 1987 yılı sonunda, kapalı kapılar arkasında, Turgut Özal'ı bir kere daha uyarma ihtiyacı duymuşlardı! Odalar Birliği'nde başkanlık yapmış işadamları, dönem

başkanı Ali Coşkun'un davetlisi olarak İstanbul Sheraton Otelinde bir araya gelmişler ve bir durum muhasebesi yapmışlardı. 3 Aralık 1987 günkü bu toplantıya; Vehbi Koç, Medeni Berk, Mehmet Yazar, İbrahim Bodur, Raif Önger, Ziya Kalkavan gibi adlar katılmışlardı...

-Bu toplantıda hangi görüşler üzerinde fikir birliğine varılmıştı?

-Enflasyonu kontrol altına alamadığı için Turgut Bey ağır şekilde tenkit ediliyordu. Kamuoyu "orta direğin" çıktığını devamlı şekilde kullanıyordu. Bu gelişmeler Başbakanı sinirlendiriyordu... Biz, o günkü değerlendirmelerimizde gerçekleri ortaya koymaya çalışmıştık...

-Özel Sektör kuruluşları uzun bir süre Özal'ın politikalarını desteklemişti... O gün bu desteği çekme kararı mı verdiniz?

-Turgut Bey'in hakkını yememek lazım! Döviz darboğazının aşılması, ihracatın artırılması, Katma Değer Vergisi'nin uygulanmaya konması önemli başarılarıdır... İş çevrelerinin şikâyeti yüksek faiz politikalarından kaynaklanıyordu...

-Gelir dağılımındaki bozulma sizleri rahatsız etmiyor muydu?

-Etmez olur mu, ediyordu tabii! Enflasyonun muhakkak kontrol altına alınması da bunun için isteniyordu... Aksi halde, ekonomideki bozulmanın sosyal dengesizliklere sebep olacağından endişe ediliyordu...

-İş çevreleri Turgut Özal'dan çekinmeye mi başlamışlardı?

-Ben, daima doğru gördüğümü söylemişimdir... O toplantıda da görüşlerimi açıkça belirtmiştim...

Vehbi Koç; "Görüşlerimi açıkça belirtmiştim" demekle acaba ne söylemek istemişti?.. Bunun cevabı, Vehbi Koç'un 8 Ağustos 1988 günü "Sabah" gazetesinde Zafer Mutlu ile yaptığı söyleşide ortaya çıkıyordu...

"Sayın Özal çok hızlı gitmek istendiği için ekonomide zaman zaman sıkıntılar olmaktadır. Kamu harcamaları bütçe imkânlarını aşıyor. Tedavüle çıkan para her sene önemli nispetlerde artıyor. İç ve dış borçlarda artışlar oldu. Bundan dolayı enflasyonu kontrol altına almak zorlaşıyor... Enflasyon bir memleketin ekonomisini, sosyal hayatını tahrip eden en büyük hastalıktır... Ancak, bu kadar yükselmiş olan enflasyonu birdenbire düşürmek, ekonomik ve sosyal alanlarda büyük sarsıntılar getirir..."

Vehbi Bey, gözlemini açıklayıp teşhisini de koyduktan sonra, Başbakan Turgut Özal'a şu tavsiyeyi yapıyordu:

"Turgut Özal uzun senelerden beri ekonominin içersinde bulunmuş, bu işlere yakın, tecrübe kazanmış bir insandır. Ayrıca, bugün iktidar partisinin başkanı olarak yaptırım gücüne sahip bir liderdir... Kendisinin, enflasyonu aşağıya çekmek için ciddi tedbirler aradığından eminim... Sayın Özal son gelişmeleri değerlendirmek ve bir durum muhakemesi yapmak üzere kurmayları ile sakin bir yere çekilebilir ve Odalar Birliği, TÜSİAD, Ziraat Odaları, TİSK, Türk-İş gibi kuruluşların görüşlerini alabilecek ve onların da desteğini sağlayacak bir ortam hazırlayabilirse, enflasyonu dizginleyebileceğine inanıyorum..."

Ne yazık ki, Vehbi Koç'un bu tavsiyeleri Turgut Özal tarafından dikkate alınmayacaktı! Bu temennilerin üzerinden beş yıldan fazla bir zaman, ayrıca; Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz, Süleyman Demirel ve Tansu Çiller hükümetleri geçmiş olmasına rağmen, enflasyon, ekonomik ve sosyal hayatımızın bir numaralı derdi olarak, bütün varlığımızı kemirmeye devam etmektedir...

*

Ekonomik durum bozulmaya başlayınca, her kesim bundan nasibini almakta ve sade vatandaş bunun sorumlularını aramaya başlamaktadır. 1987 yılında da enflasyon önlenemeyince "sade vatandaş Halil Atak," şikâyetini, Vehbi Koç, Sakıp Sabancı, Halit Narin, cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlara gönderdiği bir mektupla şöyle ifade etmişti:

"Kötü idare edilen hükümeder para basarak, zam yaparak enflasyonu körüklerler. Enflasyon dar gelirlinin belini bükerek, komünizme davetiye çıkarır... Milleti kandırıyoruz sanmayın! Halkın sokağa dökülmesine sebep olacaksınız... Bizleri evlere hapsedtiniz, orta direk yıkıldı... 1960 ihtilalini unutmayın! Darbe gelecek, o zaman da tarih tekerrür edecek ve bu defa sizler Yassıada'ya gideceksiniz! Türk halkı böyle çağ atlamak istemiyor..." İşte "sade vatandaşın" bitmeyen çilesi bugün de devam etmekte ve memleketin kötü idaresinin hesabı işadamlarına bile sorulmaktadır...

*

1988 yılında kamuoyunun ilgisini ve kızgınlığını çeken bir konu da "hayali ihracat"la ilgili şikâyetlerdi...

Vehbi Koç bu konuda, Sabah gazetesi aracılığı ile vatandaşlara şunları söylüyordu:

"Maalesef, kamuoyuna, bütün ihracat şirketlerinin 'hayali ihracat' yaptığı gibi bir kanaat yerleşmektedir... Hükümetimiz bu konuya ciddiye eğilmeli ve hayali ihracat yapanlar cezalandırılmalıdır. Dürüst çalışanlar şaibeli durumdan kurtarılmalıdır..."

Vehbi Koç, ihracatın bir ihtisas işi olduğunu belirtiyor ve kalitenin, ambalajlamanın, pazarlamanın tecrübe, organizasyon ve yatırım istediğini vurguluyordu...

Üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen "hayali ihracat" lekesi bir türlü temizlenemiyor ve bu yüzden "pazar ekonomisi" ve "Özal politikaları" kamuoyu nezdinde ağır şekilde yaralanmış oluyordu...

*

Vehbi Koç'u ödüllendirme hareketi 1988 yılında da devam ediyordu... 1988 Nisan'ında Uluslararası Ticaret Odası (ICC) tarafından "Yılın İşadamı" olarak seçilmesinden ve bu olayın yurtdışında da büyük akisler yaratmasından dolayı, Türk Tanıtma Vakfı (TÜTAV), Vehbi Koç'u ödüllendirmeye karar vermişti... Atatürk Kültür Merkezi'nde yapılan törende, Vehbi Koç, ödülünü dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı İmren Aykut'tan almıştı...

1988'in ikinci ödülü ise Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri tarafından anketle belirlenmiş ve Vehbi Koç "Yılın En Başarılı İşadamı" seçilmişti... Ödülü, 6 Mayıs günü Boğaziçi Üniversitesi Rektörü Prof. Ergün Toğrol Vehbi Koç'a vermişti...

Vehbi Koç, bu törenler vesilesiyle kamuoyunun önüne çıkmaktan ve özellikle gençlere mesaj vermekten büyük bir zevk duyuyordu... Vehbi Bey, gençlere şöyle sesleniyordu: "Benim elli senede katettiğim yolu, siz beş senede aşip zengin olamazsınız! Şimdi, okuldan çıktıktan sonra birdenbire zengin olmak hevesine kapılıyorsunuz. Ben, bunun doğru bir beklenti olmadığı kanaatindeyim. Ne kadar okumuş olursanız olunuz, başarı için hayatta tecrübe kazanmak şarttır... Bir şeyi 'yapmak' istemek başka, yapmak istediğini 'yapabilmek' ise başka şeylerdir... Bir konuda iyi düşünerek yapma kararı verdikten sonra da, hiçbir şekilde geriye dönmek lazımdır..."

*

Vehbi Koç'un bazı konulardaki "gelenekçi" tutumunu onun yaşlılığına bağlayanlar çoğunluktadır. Örneğin bunlardan birisi de Koç'un yaz tatilinin bir bölümünü Erdek'teki Pınar Oteli'nde geçirmedeki ısrarlı tutumudur... Prof. Yılmaz Büyükerşen bu konu ile ilgili olarak; "Bir sohbetimizde, Vehbi Bey yazları Erdek'e gidiş sebebini bana şöyle izah

etmişti" demekte ve Vehbi Bey'in şu sözlerini nakletmektedir: "Bazı kişiler benim Antalya'da sahibi olduğum Talya Oteli'ne gitmeyip de daha mütevazı olan Erdek'teki Pınar Oteli'ne gidişime hayret etmektedirler! Ben de onlara; 'Talya Oteli pahalı, onun için Erdek'e gidiyorum' şeklinde cevap verince, işi cimriliğime getirip doğru söylediğime inanıyorlar! Halbuki benim Erdek'e gidişimin başka sebepleri de var! Üniversitelerimizden genç asistanlar, doçentler, subaylar, pilotlar ve Almanya'dan gelen işçiler genellikle Erdek'teki otellerde ve kamplarda tatillerini geçiriyorlar. Bu vesile ile onlarla sohbet edip görüşlerini öğreniyorum... Gençler bana daima yeni şeyler söylüyorlar, onlardan çok şeyler öğreniyorum!"

*

1988 yılında "yaprak dökümü" devam etmiş, Koç Topluluğu'nun bugünlere gelmesinde emeği geçenlerden, İstanbul Sanayi Odası eski başkanlarından Fazıl Zobu 27 Mayıs 1988 Cuma günü, Koç Topluluğu şirketlerinde genel müdürlük ve yönetim kurulu üyelikleri ve başkanlıkları yapmış olan Ziya Bengü 24 Haziran 1988 Perşembe günü ve Ankara'da Bernar Nahum'la beraber Koç Otomotiv Grubunun güçlenmesinde büyük emeği geçen Hüseyin Sermet 17 Eylül 1988 Cumartesi günü ebediyete göçüp gitmişlerdi...

Bunlar da, Koç Topluluğu'nun "Ulu Ağaç'ları" olarak Vehbi Koç'un çalışmalarına destek vermiş, çalışkan, yaratıcı ve onurlu kişilerdi...

-Beyefendi! "Koç'u Koç yapan" arkadaşlarınız, yavaş yavaş hayat sahnesinden çekiliyorlar...

-Bu değerli arkadaşlarımın noksanlığını bugün daha çok hissediyorum ve kendilerini rahmetle anıyorum!

*

İktisat Doktoru Fazlı Ayverdi, Koç Topluluğu'nda çalıştığı yıllarda ve sonra Koç ailesi ile ilişkilerini aksatmadan devam ettirmeyi başarmış değerli bir dosttur. 1965 yılı Ekim ayında Avrupa'dan Zürich tarikiyle ve Swissair uçağı ile İstanbul'a dönerken Vehbi Koç'la beraber yaşadıkları heyecanlı anı Dr. Ayverdi şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Bey'i tanıyanlar onun bugünün işini yarına bırakmadığını bilirler. O gün uçağı biner binmez, Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde yaptığımız temasların raporlarını hazırlamaya başlamıştık... Uçuştan kısa bir süre sonra hosteslerin gidip gelmelerinden anormal bir şeyler olduğunu hissediyorduk. Nihayet, motorlardan birinin durduğunu ve ikinci motorla Atina'ya zorunlu iniş yapacağımızı öğrendik! Tabii ki hepimiz

telaşlanmıştık! Vehbi Bey'le göz göze geldik! Bana sakın bir sesle şunları söyledi: 'Fazlı Bey! Tanrının dediği olacaktır... Takdiri ilahi kimse değiştiremez! Çalışmamızı keserek işimiz yarım bırakmayalım... İstanbul'a salimen inersek, raporları ilgililere gönderir, görevimizi yapmış oluruz!' Fazlı Ayverdi, Yeşilköy meydanına ininceye kadar çalıştıklarını ve rapor işini tamamladıklarını hiç unutmamaktadır...

*

Vehbi Koç, 13 Eylül 1988 Salı sabahı, namazını kıldıktan sonra duasını yaparken "Nakkaştepe"nin Koç ailesine ve Koç Topluluğu'na hayırlı ve uğurlu olmasını diliyor, yüce Allah'a hamd'üsena ediyordu...

Aynı sabah, saat 9.30'da, başta Vehbi Koç olmak üzere Koç ailesi mensupları ve Koç Holding'te çalışanlar mermer terasta "kurban" törenine ve "dua"ya katılarak Nakkaştepe tesisinin açılışını sevinçle kutlamışlardı.

Hukuki varlığı 20 Kasım 1963 günü başlamış olan Koç Holding; dört yıl bir ayını, 20 Kasım 1963'ten 24 Aralık 1967'ye kadar Galatasaray'daki Merkez Han'da, yirmi yıl sekiz ayını da, 25 Aralık 1967'den 20 Ağustos 1988'e kadar, Kabataş-Fındıklı'daki binasında yaşamıştı...

Koç Holding'in malı olan Nakkaştepe tesisinin düşünülmesi ve hayata geçmesi Rahmi Koç'un vizyonu, inadı, ısrarı ve takipçiliği ile gerçekleşmişti... Arsanın alımında Uğur Ekşioğlu'nun, inşaatın yapımında da Tezcan Yaramancı'nın büyük emeği geçmişti...

Koç Topluluğu şirketlerinin faaliyetlerini yönlendiren ve yeni atılımları karara bağlayan Koç Holding'in insan gücü, artık, sakın ve klasik ve çağdaş bir çalışma ortamına kavuşmuş bulunuyordu...

Nakkaştepe tesisinin yirmi sekiz ay süren yapımı döneminde Vehbi Bey, gelişmeleri, geri planda kalarak yakından izlemiş ve zaman zaman "Rahmi ölçüyü kaçırdı!" diyerek aile komitesi ile idare Komitesine ağır tenkitler yöneltmişti... Özellikle yüzme havuzunu, başkan ve başkan yardımcılara tahsis edilen istirahat odalarını, ana binalardaki Osmanlı usulü gösterişli salonları gereksiz buluyordu.... Mehmet Şerif Paşa konaklarının eskisine uygun bir şekilde yeniden düzenleyen dünyaca ünlü Mimar Prof. Sedat Hakkı Eldem ise, projesinden hiçbir taviz vermemekte kararlıydı... Profesör Eldem, ne yazık ki, Nakkaştepe'nin hizmete girişinden iki ay önce hayata veda etmiş ve eserinin projesine sadık kalınarak tamamlandığını görememişti... Vehbi Bey'i rahatsız eden bir konu da, daha önce beş

bin metrekairelik bir büro alanında çalışmaya alışmış olan Koç Holding personelinin Nakkaştepe'de, on üç bin metrekaireyi nasıl değerlendirebileceği idi!

Daha doğrusu, Vehbi Bey, Koç Holding'in burada da beş bin metrekaire ile yetinmesini ve boş kalacak katlara Koç şirketlerinden bir ikisinin yerleştirilmesini istiyordu! Vehbi Koç'a göre "saltanat dönemi" kapanmalı "tasarruf dönemi" başlamalıydı! O kadar ki, Koç Holding Fındıklı'dan Nakkaştepe'ye taşınmadan önce, Avrupa tarafından gelecek olanların hangi köprüyü kullanacaklarının bilinmediğini öğrenince, Vehbi Bey, bu incelemeyi bizzat yapmış, değişik semtlerden birinci köprü ile Fatih Sultan Mehmet köprülerinin zaman çizelgelerini ve benzin giderlerini belirleyerek ilgili arkadaşlara tamimle duyurmayı kendisi için bir görev saymıştı!

Sonunda Vehbi Bey, 1990 yılı "Europa Nostra" ödülünü kazanacak olan Nakkaştepe'nin, bütünüyle Koç Holding tarafından doldurulmasını kabul etmiş, fakat yüzme havuzu ile jimnastikhanenin ve tenis kortlarının kullanılmasına, 1991 yılı sonuna kadar izin vermemişti...

Tabii, Vehbi Bey'in bu "veto" kararı sebebiyle, Koç Holding'te, arkadaşlarla İdare Komitesi arasında mizahi sataşmalar yaşanmış ve bu şakalar "Bizden Haberler" dergisi aracılığı ile bazı gazetelere kadar aksetmişti!

*

Basında önemli bir haber!

"Nakkaştepe'de pisine girme hazırlıkları başladı!"

Nakkaştepe'de 'Pisine Girme Yönetmeliği' konusunda bir taslak hazırlanmış ve karar alınması için Koç Holding İdare Komitesi'nin onayına sunulmuştur... Yaptığımız araştırmalar sonunda pisine girebilmek için 'kollektif yönetimin' gerektirdiği 'konsensüsün' henüz sağlanamadığı anlaşılmıştır... Bu durumda; Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç, İdare Komitesi Başkanı Can Kırac ve görevli üye Suna Kırac'ın müşterek bir toplantı yaparak hazırlayacakları karar taslağını, Şeref Başkanı Sayın Vehbi Koç'un onayına sunmaları gerekecektir!" Ve bu onay, ancak, benim emekli oluşumdan sonra alınabilmektedir!

*

Sıra Nakkaştepe'ye geldiği için, yaşamış olduğumu sandığım (!) bir olayı sizlere nakletmek istiyorum... Yaşanmış bir olayın "sanılmış"

olmasındaki çelişkiyi fark ettiğinizi biliyorum! Ama bu olayın gerçek olmadığı hususunda Suna Kırac'tan gelen baskılar karşısında; "Sen, Suna'dan daha doğrusunu bilecek değilsin ya!" diyerek şüpheye düşmemi doğal karşılayınız... Buna rağmen, tereddütlerimi kendime saklayarak, olayı, yaşamış olduğumu sandığım şekilde sizlere anlatacağım...

Koç Holding'in Fındıklı'daki binası, zaman içinde eskimiş ve her yönüyle çağdışı kalmıştı... Bu yüzden Nakkaştepe'ye taşındığımızda kendimizi cennete gelmiş sanmıştık!

Hele üst yönetimdeki arkadaşlarımızın keyiflerine diyecek yoktu! Bürolarımızın yanında, hem de duşlu, birer dinlenme odası bulunuyordu... Otuz yedi yıllık bir didinmeden sonra benim bir dinlenme odasına sahip olmam, eşim İnciyi de sevindirmişti... Bana; "Vehbi Bey sık sık tavsiye eder, öğlenleri mutlaka uyuyun der. Sen artık belirli bir yaşa geldin, kendine dikkat etmen gerekiyor. Madem dinlenme odan da var, sana, yastık, çarşaf ve pike vereyim, yemekten sonra bir saat uyursun" teklifi yapmış ve bu teklif bana da cazip gelmişti... Ancak, öğlen uykusuna yatacağımı söylediğim zaman sekreterim Aylin bile şaşırmıştı! Alışılmamış şeyleri yapmak hayli zor olacağı benziyordu... İlk gün, bir hayli merasimden sonra dinlenme odama geçtim... Aylin, çarşaf ile pikeyi hazırlamıştı... O sırada, aklıma Rahmi Koç'un bir öğüdü geldi... "Öğle uykusuna yatmadan önce tamamen soyununuz ve pijamanızı giyiniz!" Ben ise pijama getirmemişim...

Buna rağmen "patronun dediği daima doğrudur!" diyerek soyunmaya karar vermiş ve iç çamaşırlarımla pikenin altına girmiştim... Tam içim geçerken kapının tıklandığını fark etmişim! Aylin heyecanla, Suna Hanım'ın beni görmek istediğini haber veriyordu! Aylin'e, kapıyı açmadan; "Yattığımı söylemedin mi?" diye çıkışırken o da bana; "Söylemez olur muyum! Hatta, Vehbi Bey'in öğlen uykularını kitabında tavsiye ettiğini bile hatırlattım." demiş ve şöyle devam etmişti: "Suna Hanım; 'Vehbi Bey kitabında yapılacak doksan şeyden daha bahsediyor, Can Bey onlara uysun, öğlen uykusu da kusur kalsın!' diyor. Böylece, benim öğle uykusu sefam, beklenmedik şekilde son bulmuş, yastığı, çarşafı ve pikeyi eve geri götürmüştüm... Aradan birkaç yıl geçtikten sonra, 1992 yılında, emeklilikle beraber öğlen uykusu konusu tekrar gündeme giriyordu... İnci bana; 'Artık rahatsın, sana karışacak Suna da yok, öğlenleri muhakkak uyuyacaksın' ikazında bulunmuştu... 'Doğru söze ne denir?' düşüncesiyle ben de yemekten sonra, bu defa pijamalarımı da giyerek yatağa uzanmıştım... Ancak, uykuyu bir türlü tutturamıyordum... O zaman gerçeği anlamaya başlamıştım. İnsan, kırk bir yıl öğlen uykusu uyuyamamışsa

kırk ikinci yılda uyuması mümkün olmuyordu...

Bugün Koç Topluluğunda, Vehbi Bey'in "öğlenleri uyuyunuz!" önerisine, kendisinin dışında iki kişi daha uymaktadır. Bunlar; Rahmi Koç ve Mustafa Koç'tur...

-Beyefendi! Şu öğlen uykusu konusunu Koç Holding'e yerleştiremediniz? Uyumak için kimse sizi dinlemiyor!

-Sabahları hepsi işe geç geliyor... Öğlen uykusu kontenjanlarını doldurarak güne başlıyorlar! Sen, daha çok mu uyusunlar istiyorsun?

Böylece Vehbi Koç, "gelenekler yalnız ailede uygulanır" kuralını bir defa daha iş arkadaşlarına kabul ettirmiş oluyordu...

*

"Cumhuriyet döneminde en ulvi hayrın büyük Atatürk'ün memleketi ve Cumhuriyeti kendilerine emanet ettiği Türk gençliğinin yetişmesine yarayacak teşebbüsleri yaygınlaştırmak olduğuna daima samimiyetle inandım!"

Vehbi Koç'un bu inancı, onun, eğitime verdiği önemin özünü oluşturunuyordu... 1950 yılında Ankara Maltepe'de "Koç Öğrenci Yurdu'nun" yapımı ile başlayan bu yöneliş, 1980'li yılların sonunda bir ortaöğretim kurumu olan "Koç Özel Lisesi'nin" gerçekleşmesini sağlıyor ve 1990'lı yıllarda "Koç Üniversitesi'nin" doğuşunu hazırlıyordu...

Gençlerin "kendine ve milletine yararlı kişiler halinde" yetişmelerini sağlayacak olan bu girişiminin en önemli özelliği, her yönüyle çağdaş bir eğitim tesisini gerçekleştirmenin yanında işlemlerini de üstlenmesiydi... Vehbi Koç Vakfı'nın kâr amacı gütmeyen bu girişimi ile bine yakın erkek ve kız öğrenciye Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, millî kültür ve geleneklerimize saygılı bir eğitim verilmesine çalışılacaktı... 21 Eylül 1988 günü Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından öğrenime açılan Koç Özel Lisesi, İstanbul'un Anadolu yakasında Pendik-Şile yolu üzerinde Kurtköy yakınlarında sekiz yüz bin metre karelik bir alan içinde yirmi dört bin metre karelik bir tesis olarak tamamlanmıştı... Vakıf Başkanı Vehbi Koç ilk gün öğrencilere şu hedefi göstermişti: "Hayatta muvaffak olabilmek için iyi bir öğrenim görmek ve çok çalışmak şarttır. Bu inancı genç yaşınızda benimseyiniz...Ailenize, öğretmenlerinize ve büyüklerinize daima saygı gösteriniz. Ana ve babanızın her zaman hayır duasını alınız. Çalışma, eğlence, dinlenme ve sporun hiçbirinde ölçüyü kaçırmamaya dikkat ediniz..." Koç Holding Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç da,

törende yaptığı konuşmada: "Biz, Koç Lisesi'nde bir 'dünya insanının' nüvesini oluşturmak, tohumlarını atmak istiyoruz," diyordu. "Dünya insanının" özelliklerini de şöyle özetliyordu; "Yeni düşüncelere açık, kültürlü, saplantısız ve kompleksiz olmak, başkalarının başarılarını kıskanmamak, bildiklerini paylaşmaktan zevk almak, devamlı öğrenmek, araştırmacı ve dikkatli bir izleyici olmak, dine inanmak, spor yapmak, geleneklere ve insan haklarına saygılı olmak ve inanılan gaye uğruna fedakârlık yapmaktan kaçınmamak..."

*

21 Eylül 1988 günü Koç Özel Lisesi'ni eğitime açan Cumnurbaşkanı Kenan Evren konuşmasında şunları söylemişti: "Gelişmiş ülkeler önce insana yatırım yapıyorlar. Maalesef, Türkiye bu konuda çok geç kaldı. Her zaman ifade ettiğim gibi en sevaplı iş okul yaptırmaktır. Cami yaptırmaktan daha hayırlıdır. Din adamlarımız bunu vatandaşlarımıza anlatmalıdır... Helikopterle gezerken görüyorum, her taraf cami dolu... Camiler ibadet için dolup taşsa canım yanmaz! Ancak cumadan cumaya, Ramazan'dan Ramazana doluyorlar... Kaldı ki 'ibadet camide sevaptır' diye bir kural yok... İbadetin yeri yoktur... İbadet her yerde yapılır... Ama eğitim öyle değil... Tarlada, kırdan, araç gereksiz eğitim yapılamaz... Bunun içindir ki, Koç Topluluğu yatırımları içinde en değerli olanı Koç Lisesi'dir...."

*

Vehbi Koç'un davetlisi olarak 1989 yılı başında Koç Lisesi'ni ziyarete giden Hasan Pulur izlenimlerini şöyle anlatmaktadır: "İnsan bazen hayıflanır ya, dünyaya erken gelmişiz diye... İşte bu okulu görünce,gezince aynı duyguya kapıldık! Okulun güzelliğini, çocuklara verdiklerini anlatmaya imkân yok, görmeden anlatmanın da mümkünü yok! İşte bu okulun tiyatro, konser, konferans salonunda, Vehbi Bey kıyameti kopardı! Salon boştu ama, içerisi sanki Cağaloğlu Hamamı gibiydi, kaloriferleri öyle yakmışlardı ki, adım atar atmaz, buram buram terlemeye başladık... Bundan sonra, okulun yöneticileri ağızları ile kuş tutsalar, kendilerini Vehbi Bey'e beğendiremeyeceklerdir!"

*

2 Haziran 1989 tarihi, Koç Topluluğu'nun 2000'li yıllara bakışını belirlemesi bakımından yeni bir döneme geçişin başlangıcı sayılmalıdır...

Koç Holding'in üst yönetimi, 2 Haziran Cuma günü Nakkaştepe'deki

toplantı salonunda, Koç Topluluğu'nu meydana getiren şirketlerin genel müdürleri ve yardımcılarına, "2000'li Yıllara Yaklaşırken Koç Topluluğu" konusunu tartışmaya açmıştı...

Bu toplantıda, bir danışmanlık firması olan ve merkezi Amerika'da bulunan "Bain and Company" ile yapılan çalışmalar açıklanmış ve önümüzdeki dönemin zorluklarını aşmak için önceliklerin belirlenmesinin gerekliliği vurgulanmıştı... Vehbi Koç'un bu toplantıdaki mesajı da kısa ve özdü: "İyi idarecilik zor zamanlarda belli olur. Memleket olarak her sahada büyümekte ve geliştirmekteyiz. Bu hızlı büyüme sorunlar yaratmaktadır! Dileğim bugüne kadar altmış üç yıl yüzdürdüğümüz bu gemiyi, bundan sonra da bir arızaya uğratmadan yüzdürmenizdir."

-1990'lı yıllara yaklaştıkça, sizin olaylara ve geleceğe bakışınızda endişeli olduğunuz görülüyordu... Bu karamsarlığın sebeplerini açıklar mısınız?

-Benim bu duygularıma "karamsarlık" yerine "tereddüt" demek daha doğrudur... Ben bugünlere gelinceye kadar Atatürk, İnönü, Bayar, Menderes dönemlerini yaşadım. Askeri müdahaleler ve koalisyonlu devirler gördüm... Çetin günlere göğüs gerdim... 1980'den sonra yeni bir döneme girdik. Memleket ve Koç Topluluğu olarak kendimizi yeni bir rekabet ortamı içinde bulduk...

-Rekabet sizi korkutuyor mu?

-Gerekli olan tedbirler zamanında alınırsa, rekabet, işlerin gelişmesi için itici bir güç olur. Tedbirler zamanında alınmazsa, aradaki farkı kapatmak, ilerde çok daha pahalıya mal olacaktır... Ben, bunları düşünerek; planlı ve programlı çalışmalara daha çok önem verilmesini, her işe girmek yerine mevcut işlerin kuvvetlendirilmesini tercih ediyorum...

*

Vehbi Koç, 1989 Haziran'ında, Koç ailesi fertlerinin ve profesyonel kadroların önünde yaptığı konuşmada, "kurumlaşma" anlayışını bir defa daha açıklamakta fayda görüyordu: "Bundan sonra müessesenin yaşaması ve başarısı Koç ailesi fertleri ile yönetici arkadaşlarımızın tam bir dayanışma içinde bulunmaları ile mümkün olacaktır."

Vehbi Bey, ortaya çıkacak görüş ayrılıklarının halli için de önce "inceleme" sonra "tartışma" ve nihayet "uzlaşma" öneriyordu... "Bazı konularda görüş ayrılıkları olması tabiidir. Ancak gerekli inceleme ve tartışmalar yapıldıktan sonra bir karara varılınca, herkesin, bunun

uygulanmaya konması için omuz omuza çalışması şarttır."

Koç Topluluğu'nun 63. yılında düzenlenen "2000'li Yıllara Yaklaşırken Koç Topluluğu" toplantısının sonunda ana hedefler şöyle belirlenmişti: "Politikalarımızı, stratejilerimizi ve hedeflerimizi iç ve dış rekabeti dikkate alarak tespit edeceğiz. Yapımızı, değişen şartlar içinde, tecrübelerimizi de dikkate alarak yeniden düzenleyeceğiz. Yatırımlarımızı Koç Topluluğu'nun öncelikli sektörlerine yönlendireceğiz. İhracata yönelmeyi ana politika olarak kabul edeceğiz. Kârlılığımızı yükseltmek için para-stok politikalarımızı yeniden düzenleyeceğiz. Yüksek enflasyon sebebiyle öz varlığımızı koruyucu tedbirler alacağız. En önemli varlığımız olan insan gücümüzü geliştireceğiz. Mevcut elemanlarımızı yeni ihtiyaçlara cevap verecek tarzda yetiştireceğiz. Topluluk içi dayanışmaya önem vereceğiz. Dürüst çalışmanın fâziletini ve zaruretinin her kademeye aşılacağı... Ve yarınlar için: Koç Topluluğu'na, birbirimize ve kendimize güveneceğiz!"

*

TÜSİAD başkanı olduktan sonra medyanın en çok ilgilendiği işadamları arasına katılan Ali Koçman, genç yaşına rağmen Vehbi Koç'la sıcak bir ilişki kurmayı başarmıştı. Ali Koçman, Vehbi Koç'un insan ilişkilerindeki başarısını anlatırken şu özelliğinin altını çizmektedir: "TÜSİAD başkanı sıfatıyla, beş yıl kendisiyle sık sık beraber oldum, bilgi sundum, fikirlerini öğrenmek istedim. 'Şunu şöyle yapın veya söyleyin' diye hiçbir talimatıyla karşılaşmadım. Çok değişik bir ikna metodu uyguluyordu. Konuşuyor, tartışıyor sonuçta kendi düşündüğünü bana söyletiyor ve sıcak bir gülümseme ile de 'doğrusunu gene sen buldun!' diyordu."

*

26 Mart 1989 Pazar günü yapılmış olan yerel seçimler Türkiye'de yeni bir siyasal gelişmenin habercisi oluyordu... İktidar partisi ANAP oylarının, ülke genelinde yüzde 21 seviyesinde kalması ve buna rağmen, Turgut Özal'ın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki ANAP milletvekillerinin oyları ile 9 Kasım 1989 günü cumhurbaşkanı seçilmesi siyasi tansiyonu yükseltmiş oluyordu...

Vehbi Koç, yakın çevresine "bu gidişat iyi değil!" mesajı veriyordu... 1989 yılında, Türk ekonomisinin gelmiş olduğu nokta sevindirici değildi... Büyüme hızı ve yatırımlar tamamen durmuştu. İç ve dış borçların yükü artıyor işsizlik yaygınlaşıyordu. Gelir dağılımından her kesim şikâyetçiydi. Enflasyon yüzde yetmişlerin altına çekilemiyor,

köşe dönücülük, avantacılık marifet sayılıyordu...

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye'nin son yıllarda yaptığı sıçrayışta, Turgut Özal'ın, Devlet Planlama müsteşarlığı dönemiyle başlayan büyük emekleri vardı.

Vehbi Koç, 1 Kasım 1989 tarihli mektubu ile cumhurbaşkanı seçilen Turgut Özal'ı kutlarken duygularını şöyle ifade etmişti:

"Azimli bir mücadelenin sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin en şerefli makamına seçilmiş bulunuyorsunuz. Bu yeni görevde de memleketimizin gelişmesini devam ettirmek istikametinde elinizden gelen her gayreti göstereceğinizden eminim... Türkiye'mizin bugünlere gelmesinde emeği geçmiş bir işadamı olarak, yapmış bulunduğunuz hizmetlerin değerini ve önemini müdrikim."

*

Vehbi Koç'un ilginç bir yanı da, herkesin merak edip de ayrıntıya girmeyi düşünmediği konulara gösterdiği ilgidir. Bunun bir örneği cumhurbaşkanlarının aldıkları aylıklarla ilgili olarak 19 Kasım 1989 tarihli "Nokta" dergisinde yayımlanmış araştırmadır. Vehbi Bey bu gibi parasal tabloları incelerken Koç Topluluğu'nda çalışan yöneticilerin aldıkları aylıklarla kıyaslamalar yapmayı da ihmal etmemektedir... Cumhurbaşkanları aylıklarının incelemesinde Vehbi Bey'in ilgisini çeken hususlar şunlar olmuştur: 1923 yılında Gazi Mustafa Kemal'in aylığı 1.800 lira, Cumhuriyet altınının değeri ise 5 liradır. Bu hesaba göre bir aylığın karşılığı ile 360 altın alınması mümkün olabiliyordu. 1990 yılında ise Turgut Özal'ın aylığı 10 milyon lira, Cumhuriyet altınının değeri ise 192 bin liradır. Buna göre de Özal'ın aylığı ile yalnız 20 altın alınabilmektedir... Vehbi Bey 1986 yılı Haziran ayında da Migros'ta kirazın kilosunun 650 lira olduğunu görünce hayret etmiş ve bir kiloda 112 adet kiraz bulunduğunu tespit ettirdikten sonra, "Bir kiraz tanesinin altı lira olabileceği hiç aklıma gelmezdi!" diyerek hayretini gizleyememişti.

(1995 Haziran ayında bir kilo kirazın 80-120 bin lira olduğunu hatırlatmak isterim!)

*

9 Kasım 1989'da başbakanlığa atanan Yıldırım Akbulut'un yönetim tarzı kamuoyuna ve iş çevrelerine güven vermemiştir... Ekonomi ve siyaset alanlarında böylesine olumsuz şartların yoğunlaştığı bir ortamda, 2 Ağustos 1990'da Irak kuvvetlerinin Kuveyt'i işgal etmesi bütün dünya ülkelerini gafil avlamıştı... Bu gelişmeler ülkemizde

değişik şekillerde yorumlanıyordu... Bir kesime göre, Ortadoğu'da tehlikeli biçimde silahlanmış olan Irak'ın Kuveyt'i işgâl etmesiyle, bizi doğrudan rahatsız etmesi ihtimali ortadan kalkmış oluyordu. Böyle düşünenler, Saddam Hüseyin'in de kısa sürede tasfiye edileceğini ve Körfez krizinin "mutlu son"la noktalanacağını bekliyorlardı... Aksi görüşte olanlar ise, bu krizin bizim aleyhimize gelişeceğinden, özellikle petrol boru hattının kapanması yüzünden büyük parasal kayıplara uğrayacağımızdan endişe ediyorlardı...

Vehbi Koç, değişik görüşlerin tartışıldığı ve her gün yeni bir senaryonun ortaya atıldığı bu karışık ortamda insanları sakin olmaya davet etmişti... Vehbi Bey, basına şunları söylüyordu: "Savaş ve kriz dönemlerinde vatandaşlarımızın paniğe kapılmamalarını ve sağduyu içinde hareket etmelerini tavsiye ediyorum... İnsanların paniğe kapılıp mala hücum etmeleri, bankalardan gereğinden fazla Türk Lirası ve döviz çekmeleri ekonomiyi felce uğratar. Para, döviz ve enerji ekonominin kanıdır... Bunlardan Türk Liralarının ve dövizin gereksiz yere çekilip yastık altına girmesi ekonomiyi kansız bırakır... Şimdi, benim politikacılardan ricam, birbirleriyle olan çekişmeleri bir tarafa bırakıp memleketin selameti için beraber hareket etmeleridir..."

*

"Hürriyet" gazetesi Marmaris muhabiri Ali Güven, Marmaris Altinyunus Otel'i'ne tatile gelen Vehbi Koç'la ilginç bir konu üzerine röportaj yapmaya karar vermişti... Düşündüğü konuyu arkadaşlarına açtığı zaman da "sen avucunu yalarsın!" cevabını almıştı.. Ali Güven Vehbi Koç'tan randevu isteyince, sorularını yazı ile bildirmesi ricasında bulunulmuştu... Ali Güven "Aşk, Kadın ve Para" konusunda Vehbi Koç'un görüşlerini öğrenmek istiyordu!. Vehbi Bey notu gördükten sonra, "Ben konuyu anladım! Bu adama haber verin turizm hakkında konuşmaya hazırım!" demişti... 8 Eylül 1989 günü yapılan röportajda, Vehbi Koç turizm konusunda şunları söylüyordu: "Ben sanayiciyim, turizm mütehasısı değilim. Buna rağmen turizmin memleketimiz için çok önemli bir mesele olduğuna yirmi beş yıldan beri inanan bir vatandaşım... Ülkemiz, denizi, iklimi ve tüm doğal güzellikleri ile her türlü imkâna sahiptir... Bizim, bu güzellikleri korumamız ve değerlendirmemiz gerekmektedir... Benim bir felsefem var, arsa 'altın'dır. Üzerine tesis yapılırsa 'gümüş' olur. Tesis çalıştırılmazsa hepsi birden 'teneke' olur!. Turizm yatırımları da böyle değerlendirilmelidir..."

*

1991 yılında Türk iş dünyası, yeniden, Avrupa Topluluğu üyeliğimizi

irdelemeye başlamıştı... 1995 yılında yürürlüğe gireceği hükümetçe ilan edilen "gümrük birliği" tartışmaların yoğunlaşmasına sebep oluyordu...

Cevap aranan soru şöyle özetleniyordu: "Önce tam üyelik sonra gümrük birliği mi? Yoksa, önce gümrük birliği sonra tam üyelik mi?"

-Siz, eskiden beri Avrupa Topluluğu'na katılma taraftarısınız. Halbuki Avrupalıların, bizi kısa sürede aralarına almak istemedikleri görülüyor. Siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

-1970'li yıllarda merhum gazeteci Abdi İpekçi benimle bir röportaj yapmış ve Ortak Pazar'a girme fikrinden tedirgin olup olmadığını sormuştu. O tarihe kadar Ortak Pazar tartışmalarının bizde on beş, on altı yıllık bir geçmişi vardı, İpekçi'ye cevabım gayet net olmuştu: "Ortak Pazar'a girmemiz şarttır!" demiştim... Bugün sanayide vardığımız nokta, pahalı hammadde ve bazı sektörlerde yeterli üretim büyüklüğüne erişildiği zaman, pekâlâ ayakta durabileceğimizi göstermektedir... Tekstil sanayiimiz Avrupa Topluluğu içinde son derece şanslı sayılabilecek bir sektör olarak gelişmiştir. Belki otomotiv sanayimizin bazı güçlükleri olacaktır, ama onları da belirli bir sürede aşarız...

-Sizce, önce gümrük birliğine mi katılmalıyız?

-Hayır! Tam üyeliğe kabul edilmeden gümrük birliğine girmemiz sakıncalıdır... Sınai yapısı oldukça kuvvetli olan İspanya, bırak tam üyelikten önceyi, üyelikten sonra yedi yıllık bir geçiş dönemini takiben gümrük birliğini uygulamaya koymuştur..

-Tam üyelik olmadı diyelim! Bu bizim için felâket mi olur?

-Cumhuriyet döneminde gerçekleştirdiğimiz sosyal devrimleri ve ekonomik gelişmeleri yaşamış birisi olarak Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği hak ettiğimize inanıyorum... Bu gerçekleşmediği takdirde ülkemiz, tabii ki dünya ekonomisiyle bütünleşme yollarını bulacaktır. Avrupa Topluluğu'na alınmadığımız takdirde, onların daha fazla kayba uğrayacağını sanıyorum...

*

Odalar Birliği, Ege Bölgesi Sanayi Odası ve TÜSİAD'ta önemli görevler üstlenmiş olan Şinasi Ertan'ın Vehbi Koç'un Avrupa Topluluğuna katılma konusundaki tutumu ile ilgili olarak ortaya attığı görüş oldukça ilginçtir. Çünkü, Ankara Anlaşmasının imzalandığı tarihten bu yana, otuz yıl boyunca, Avrupa Topluluğuna katılma taraflısı bir

tutum içinde bulunan Vehbi Koç'un bu gayretini yeterli bulmayan Şinasi Ertan şunları söylemektedir: "Acaba diyorum, Ortak Pazar'a tam üye olmamızın Türkiye'ye sağlayacağı siyasi, ekonomik ve sosyal faydalara fazla önem vermediği için mi Sayın Vehbi Koç Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile en kısa zamanda bütünleşmeye yeteri kadar güçlü bir destek vermemiştir?" Şinasi Ertan bu kanaatini şu cümle ile kuvvetlendirmeye çalışmıştır: "Siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan gerçek anlamda çağdaşlaşma ve toplum olarak refaha ulaşmada önemli bir rol oynayacak bu organize pazara girmek için, Vehbi Bey mücadele etseydi, kanımca pek çok şey değişebilir ve belki de şimdi önümüze konulan büyük engeller çok geride kalabilirdi."

*

Emekli Büyükelçi Melih Esenbel ise, Avrupa Topluluğu'na katılma konusunda Vehbi Koç'un Türkiye'nin geleneksel ilişkilerini ve uzun vadeli menfaatlerini dikkate alarak cesur bir kararlılık içinde bulunduğuna değinmekte; "Yüz elli yıldır Batı ile buluşmaya çalışıyoruz. Siyasal, sosyal ve ekonomik açılardan önem taşıyan 'Batı ile beraber olma' hareketinin dışında kalmaklığımız düşünülemez. Vehbi Koç, bu konuda Türk iş dünyasına öncülük etmektedir" demektedir.

*

Vehbi Koç, 1991 yılında, "doksan" yıl yaşamış olmanın yorgunluğunu hissetmeden, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin Doğu Anadolu gezisine katılmış ve Van'da "Doğu Anadolu'nun Sosyal ve Ekonomik Sorunları"nın tartışıldığı panelde bir konuşma yapmıştı...

Kendi başından geçmiş olan olayları anlatmak ve bunlardan hisse çıkarmak Vehbi Bey'in konuşmalarının "stili" olmuştu... Vehbi Koç, bu üslubu ile Türk özel sektörünün "duayen'i" olduğunu da kanıtlıyordu...

Vehbi Koç, Van'da yaptığı konuşmada meslektaşlarına ve kamuoyuna umut vermeye özen göstermişti... "Karamsar olmaya gerek yoktur! Her şeyi mütemadiyen tenkit etmekle bir yere varılamaz" diyerek işadamlarının, vizyonları ile ülkenin geleceğine "kafa yormalarını" istiyordu...

Vehbi Bey, hayatı boyunca, her hamlesini gerçekleri görerek ve işin "püf noktasını" öğrenerek yapmış olduğu için, bu toplantıda önemli bir mesaj vermeyi de ihmal etmemiştir... Politikacılarımız olsun, hükümet erkânı olsun, bürokratlar ve işadamları olsun, kendi memleketlerini iyi tanımadıkları takdirde isabetli kararlar alınamaz..." diyor ve

"İstanbul'da Boğaz'a bakan kaloriferli apartman dairelerinden, Divrik'te maden ocaklarında çalışan işçi ve mühendisler hakkında, oralaradaki çalışma şartlarını bilmeden isabetle kararlar alınabilir mi?" diye soruyordu.. Divrik örneğini vermesinin sebebi de orada yaşanmış bir olaydı... Vehbi Bey, Demir Export şirketinin Divrik'teki iki bin dört yüz metrede demir cevheri çıkarılan şantiyesinde bir gece kalmış ve üstüne örttüğü yünden yapılmış kocaman yorgana rağmen, soğuktan sabaha kadar titremişti... "Ertesi sabah ilk işim yorganı tarttırmak oldu. Tam beşbuçuk kilo gelmişti! Halbuki ben, o gece yatmadan önce, bu ağır yorganın altına girmemekte ısrar etmiş ve üstümü hafif örtme alışkanlığımı bozmak istememiştim... Bir defa daha anlamış oldum ki insanlar, hayatlarını, alışkanlıklarına göre değil, içinde bulundukları ortama göre düzenlemek zorundadırlar...."

Vehbi Koç, Van toplantısında, hızlı nüfus artışı ve eğitim konularını işlemeye devam etmişti...

-Vehbi Bey! Bu iki konuyu her yerde konuşmayı sürdürüyorsunuz. Bazı kişiler; "Vehbi Bey artık yaşlandı, söyleyecek yeni şeyler bulamıyor!" diyerek sizi tenkit ediyorlar...

-İsteyen istediğini söylesin! Ben, inandıklarımı anlatmaya devam edeceğim... Hedefe ulaşmak için mücadeleyi bırakmamak esastır... Nüfus artışı memleketimizin en önemli meselesidir. Her sene, bir milyondan daha fazla çoğalıyoruz. 1960'da yirmi yedi milyonduk. 1991'lere gelinceye kadar otuz yılda otuz milyon artarak elli yedi milyonluk bir ülke olduk... Bu nüfus artışı nispetinde çevre daha çok kirleniyor, işsizlik artıyor, eğitim ve sağlık hizmetleri aksıyor... Kısacası, aşırı nüfus artışı yüzünden sosyal ve ekonomik meselelerimiz ağırlaşıyor.

-Gittikçe daha genç bir nüfus yapısı oluşuyor. Bu gelişmeyi olumlu bulmuyor musunuz?

-Zekâî Baloğlu bu konuda ilginç bir araştırma yaptı. Buna göre Türkiye 2000 yılında nüfus bakımından Avrupa'nın en büyük ülkesi olacak. Okul çağındaki yirmi beş milyonluk genç nüfus, en değerli insan kaynağımızı oluşturacaktır... Bütün bunlar güzel de, değirmenin suyu nereden gelecek? Bu gençleri nasıl okutacağız? Onlara nasıl iş bulacağız? Bunun içindir ki, ben, çözümü eğitimde görüyorum... Hem aile planlamasının milletçe benimsenmesi hem de genç nüfustan en iyi şekilde yararlanabilmemiz için daha etkili bir eğitime ihtiyacımız var... Bunun da, zaman alacak bir proje olduğunu unutmamalıyız... Ben, bütün bunları görerek, eğitimi ve nüfus artışını, memleketin en önemli meselelerinin başında tutuyorum... Yaşadıkça, bu davayı

anlatmaya devam edeceğim...

*

Amiral Bristol Hastanesi başhekimlerinden Dr.Winkler, insan ırkını yok edebilecek en büyük felaketin, nüfusun kontrolsüz artışı olduğuna dikkati çekmekte, 1975 yılında bu sorunun farkına vararak hayatının geri kalan zamanını bir çözüm aramaya adanmış Vehbi Koç için; "Onun ileriye dönük görüşlerini ve arayışlarını hayranlıkla izliyorum. Mücadele edilecek bundan daha anlamlı ve önemli bir konu olamazdı" demektedir.

*

4 Eylül 1991 günü, bu defa benim hayatımda bir dönüm noktası oluyordu! Koç Topluluğu Üst Düzey Yöneticiler Toplantısı, Şark Sigorta şirketinin Bağlarbaşı'ndaki görkemli binasının modern konferans salonunda tamamlanmak üzereydi... Koç ailesi mensupları, Holding yöneticileri, genel müdürler ve yardımcıları, sabahtan beri devam eden konuşmaların bir an önce tamamlanmasını bekliyorlardı... Saat on sekize doğru, İdare Komitesi başkanı sıfatıyla kapanış konuşması yapma sıram gelmişti...

"Sizlere biraz da kendimden bahsetmek istiyorum!" diye söze başladığım sırada, sahnede yanımda oturan kardeşim İnan, alçak bir sesle; "Ağabey! Kendini anlatmayı bırak da toplantıyı kapat! Herkes karısını alıp Divan Oteli'ndeki davete katılacak." demiş, ben ise konuşmamı şöyle sürdürmüştüm: "Beş gün önce 29 Ağustos'ta Koç Topluluğu'na katılışımın kırk birinci yılını tamamlamış bulunuyorum. Bugün, bu mutluluğu sizlerle paylaşmaktan büyük bir onur duyduğumu bilmenizi isterim... Şu anda aranızda bulunan kırk beş genç yönetici arkadaşımın, benim Koç Topluluğu'na katıldığım 1950 yılında henüz dünyaya gelmemiş olduklarını dikkatinize sunuyorum!"

Konuşmamda, başka bir yerde çalışmadan hayatımın kırk bir yılını Koç Topluluğu'na vakfettiğimi belirtiyor, 1968 yılında İzmir'den gelip İstanbul'da göreve başladığım günlerde Vehbi Bey ile Bernar Bey'e gönderdiğim bir raporda o günkü Koç Yönetimini "yorgun savaşçılara" benzettiğimi hatırlatıyor ve "O günden bu yana tam yirmi üç yıl geride kaldı! Şimdi, yaptığımız İdare Komitesi toplantılarında Suna ve İnan Kırac'ın, Uğur Ekşioğlu ile Mustafa ve Ömer Koç'un, zaman zaman beni 'yorgun bir savaşçı' gibi değerlendirdiklerini hissediyorum" itirafında bulunuyordum...

Öyleyse, artık benim de köşeme çekilme zamanım gelmişti!

Konuşmamı, titreyen ses ve buğulanan gözlerle şöyle tamamlamıştım: "31 Aralık 1991 günü Koç Topluluğu'ndaki bütün görevlerimi bırakarak, köşemde, sade bir hayata dönmeye karar vermiş bulunuyorum!"

Bu beklenmeyen açıklama arkadaşlarımı da şaşırtmıştı... Bir an, salon tam bir sessizliğe bürünmüş, sonra, ayakta başlayan alkışlarla bana hayatımın en anlamlı ödülü sunulmuştu... Ben de, gözpınarlarımda biriken gözyaşlarımın bir büyüteç gibi bana yaklaştırdığı arkadaşlarımı, büyük bir sevgiyle, tek tek kucakladığımı hissediyordum...

Bütün benliğimi saran bu heyecan fırtınasını durdurmak için sahnedan iniyor ve Vehbi Bey'in yanına giderek onu kürsüye davet ediyordum...

"Bugün, çok başarılı bir toplantı yaptınız. Böyle bir toplantının sonunda, Can Kırac Bey'in emekli olma kararını açıklamasının sebebini anlamış değilim... Can Bey, bizde yetişmiş ve İdare Komitesi başkanlığına kadar yükselmiş değerli bir arkadaşımızdır... Ondan, emekli olduktan sonra da istifade edeceğimizi umarım..."

Vehbi Bey'in bu kısa konuşması ile toplantı tamamlanmış ve herkes kendini normal yaşamın temposu içine sokmuştu... Salonun boşalmasını beklerken, Vehbi Bey şu sözleri ile bana serzenişte bulunmaktan geri kalmamıştı: "Senin bu davranışını hiç doğru bulmadım! Biliyorsun, ben bütün önemli konuşmalarımın hazırlığını sana gönderir ve fikrini sorarım... Sen de bu konuşmayı yapmadan önce benim görüşümü almalıydın!" Vehbi Koç, kendini haklı çıkaracak sebepleri bulma ustalığını gene göstermiş oluyordu...

*

Benim ve İnan'ın, Galatasaraylı oluşumuz yakınlarımızca bilinir. Hele İnan'ın Galatasaray Eğitim Vakfı'ndaki özverili çalışmaları onun ününü Koçlu olmasının önüne geçirmiştir. Beni "Koç'un Can"ı olarak tanıyanlar, onu, "Galatasaray'ın İnan"ı olarak bilmektedirler....

Bu Galatasaraylılık kökeni, kulübe başkan olmam için, zaman zaman, bana teklifler yapılmasına sebep olmuştur. Ben de bu yaklaşımlardan daima onur duymuş, fakat; "Galatasaray Kulübü başkanlığı önemli ve şerefli bir görevdir. Üzerimde başka sorumluluklar varken bu görevi taşımam doğru olmaz" görüşü ile arkadaşların beni bağışlamalarını dilemişimdir... Ancak, 1991 yılı sonunda Koç'tan emekli olacağım duyulunca, bu konuda yeni temaslar başlamış, İnan da bana; "Ağabey, artık mazeretin kalmadı! Daha fazla direnmen, naza çekmek olacak.

Hem ben seni anlamıyorum. Koç'ta kırk bir yıl çalışmış olmana rağmen, unutulup gideceksin. İnsanın hayatta bir iz bırakması gerekmez mi?"...

İnan'ın sözleri beni etkilemişti. Fakat, Galatasaray'a başkan olursam nasıl bir iz bırakacağımı henüz anlamamıştım!

"Galatasaray Müzesi'nde Kulüp başkanlarının fotoğraflarının sergilendiği bir bölüm var. Orada, senin fotoğrafın nesillerden nesillere anı olarak saklanacaktır!" İnan'ın bu açıklaması ile durum aydınlanmıştı! Kulübe başkan seçildikten sonra kocaman bir fotoğrafım, merasimle Galatasaray Müzesi'ndeki yerini alacaktı! Tarihe geçmek için önüme gene eşsiz bir fırsat çıkmış oluyordu! 1991 yılı sonlarına doğru, emekli olma kararımın ciddiyetini anlamak için, Vehbi Bey, kendi yöntemine göre beni yakın takibe almıştı. Onun "yakın takibe alma metotları" konulara ve kişilere göre değişmektedir... Benim için uygun görülen metot; Semahat Arsel, Rahmi Koç, Suna Kıraç ve Bernar Nahum dörtlüsünün, Can Kıraç'la teke tek görüşme yapmaları olarak belirlenmişti... Tabii, nihai karar her zaman olduğu gibi gene Vehbi Koç'un huzuruna çıkılarak belirlenecekti...

-Sen kararında hâlâ inat ediyormuşsun ?

-Vehbi Bey, beni anlamamak için siz tam bir direniş halindesiniz! Ben artık, ömrümün bundan sonraki bölümünü özgür yaşamak istiyorum!

-Bugüne kadar senin hangi özgürlüğüne mâni olduk ki?

-Siz engellemediniz, ama ben sorumluluk duygusu içinde bir çok konuda kendi kendimi frenlemek zorunda kaldım...

-Bir misal ver de durumu daha iyi anlayalım bakalım.

Bu soru karşısında ne cevap vereceğimi bilememiştim! Aklıma birden Galatasaray başkanlığı konusu gelmişti;

-Meselâ, istediğim halde Galatasaray başkanlığı tekliflerini kabul etmedim, deyivermiştim...

Vehbi Bey çok keyiflenmişti! Sağ yumruğu ile ağzını kapatarak meşhur kahkahasını patlatmış ve:

-Aslan Galatasaraylı başkan!" sözü ile de beni alaya almıştı.

-Beyefendi! Siz bu işlere hiç önem vermiyorsunuz. Halbuki, İnan'ın

bana, "Ağabey, sen Koç'ta kırk bir yıl çalıştın, unutulup gideceksin! Galatasaray'a başkan olursan kocaman bir fotoğrafın müzeye konulacak" dediğini naklederek kendime paye vermek istemiştım... İşte Vehbi Koç'un, beni bile heyecanlandıran müthiş teklifini dinlerken kulaklarıma inanamamıştım!

-Çalışmaya devam edersen, ben, Nakkaştepe'ye senin heykelini diktiririm! Kısa bir duraklamadan sonra da "Tabii Rahmi'nin taşlarından yer kalırsa!" deyivermişti.

Koç Holding'in yapısal ve sanatsal karakterini temsil eden Nakkaştepe'yi bilenler, benim "özgürlük" uğruna neyi kaybetmiş olduğumu şimdi daha iyi anlayacaklardır...

*

Dünya'daki gelişmeler herkesi şaşırtıyordu! Bu hızlı değişim karşısında, ileriye dönük tahminler yapmak için, insanın hayal gücü sahibi olması gerekiyordu...

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı'nın ortaya koyduğu askeri, ekonomik ve uluslararası düzen ve düzenlemeler, Türk kökenli Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri, Yugoslavya'da Tito'nun kurduğu federatif sisteminin çökmesi, milliyetçi akımların yaygınlaşması, Avrupa Topluluğu'nda Maastricht bunalımı yaşanması ve "medya" denilen iletişim ağının insanları etkileyen ve yönlendiren bir güce kavuşması karşısında Vehbi Koç; "Bu gelişmelerin hızına ve çeşitliliğine hayret etmemek mümkün değil! Hükümetlerin ve politikacıların, bütün kararlarını çok etraflı düşünerek ve danışarak vermeleri gerekiyor. Yapılacak küçük bir hata, memlekete çok pahalıya mal olur." diyordu...

1991 yılı 20 Ekim günü yapılan seçim sonuçları ve gerçekleştirilen DYP-SHP koalisyonu Vehbi Koç'u bir hayli endişelendirmişti... "Koalisyon" sözü Vehbi Bey'e "koalisyonlu" eski yılları hatırlatıyor, tabir yerindeyse "tüylerini diken diken yapıyordu"...

-Koalisyon dendiği zaman 1973-1980 dönemini unutmak mümkün mü?... O devirde üç başbakan tarafından yedi hükümet kurulmuştu... En büyük sarsıntıları koalisyonlu yıllarda yaşadık... Küçük partilere ve bağımsız milletvekillerine akla hayale gelmeyecek tavizler verilmişti.

-Vehbi Bey! Ama siz, 1975 yılında, Bülent Ecevit'e mektup yazarak bir CHP-AP koalisyonu kurulması teklifi yapmıştınız!

-1975 yılında memleketin içinde bulunduğu durum çok kritikti.

Süleyman Demirel'in başbakanlığında Milliyetçi Cephe koalisyonu kurulmuştu. Hükümet içinde, partiler arasında taviz vermeden işler yürümüyordu... Politik yatırımlar uğruna hesapsız kitapsız işler yapılıyordu...

-20 Ekim 1991 seçimleri hiçbir partiye tek başına iktidara gelme imkânı vermeyince DYP-SHP koalisyonu ülkemiz için "hayırlı bir ortaklık" olmadı mı?

-İçte ve dışta hızlı bir şekilde cereyan eden olaylar karşısında, ülkemizde, kuvvetli bir hükümete her zamankinden daha fazla ihtiyaç vardı. Böyle bir ortamda değişik görüşleri savunan iki partinin, terör ve enflasyonla mücadele için bir araya gelmelerini taktir etmek lazım. Ama, gene görüyoruz ki, koalisyon, partiler arasında taviz vermeden ayakta durmuyor... Özelleştirme yapacağız diyenler KİT'lere yeni adamlar yerleştirilmesine mâni olamıyorlar... Ben hâlâ, ülkemiz için en yararlı siyasal sistemin kuvvetli birer "merkez sağ" ve "sosyal demokrat" partiyle yürüyeceği inancındayım...

*

"Ödül yağmuru" devam ediyordu! Bu defa, Amerika'da kurulmuş olan "Nüfus Enstitüsü" Vehbi Koç'a "Yaşam Boyu Başarı ödülü" vermeyi kararlaştırmıştı... Vehbi Bey'in bu defaki başarısı, Türkiye'de başkanlığını yaptığı Aile Planlaması Vakfı'nın faaliyetiyle ilgiliydi...

"Nüfus Enstitüsü", Türkiye'de nüfus artışından kaynaklanan sorunlara, Vehbi Koç'un öncülüğündeki Aile Planlaması Vakfı'nın rasyonel ve hümanist yaklaşımlarını takdirle izlediğini belirtiyordu... Bundan dolayı da, Enstitü, 1991 yılı Televizyon Film Ödülünün Vakfın gerçekleştirdiği "Berdal" filmine verilmesini kararlaştırmıştı... 13 Aralık 1991 Cuma akşamı Divan Otel salonlarında verilen resepsiyonda Vehbi Bey yeni bir ödül alma keyfini yaşarken törene katılan, çiçeği burnunda Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü'ye: "Rahmetli babanızdan ben çok şey öğrendim. Sizin de politikacı olarak çok şey öğrendiğiniz anlaşılıyor! Süleyman Bey'le beraber memleketi başarılı bir şekilde idare etmenizi dilerim" dediği duyuluyordu...

*

Sabah, her zaman olduğu gibi saat yedide uyandığım zaman, bir gece önceki yorgunluğu üzerimden atamadığımı hissetmiştim... Bir gece önce oğlum Ali'nin Zerrin ile evlenme töreni yapılmıştı. Yorgunluğumun sebebi bu mutlu olaydı... Kahvaltıda gazetelere göz attığım zaman, ilginç bir yakıştırmanın tekrarlandığını görmüştüm!

Gazete haberlerine göre "Vehbi Koç'un torunu Ali Kırac, Koç Holding'in halkla ilişkiler uzmanı ile evlenmişti" Fotoğrafların altında da: "Vehbi Koç torununun evlenme şahitliğini de yaptı!" gibi açıklamalar yer alıyordu... Burada tekrar edilen yakıştırma çocuklarımin Vehbi Bey'in torunları olmaları haberiydi! Kızım Aslı evlendiği zaman da gazeteler aynı hataya düşmüşler ve "Vehbi Koç'un ilk torunu evlendi!" diye yazmışlardı... Ben bu defa, bu söylentinin keyfini çıkarmaya karar vermiştim... Hemen ertesi gün, Vehbi Bey'e aşağıdaki mektubu gönderiyordum: " Gazetelerin de yazdığı gibi akrabalığımız artık tescil edilmiş bulunmaktadır! Bundan duyduğum mutluluğu ifade ederken, vasiyetinizde, miras hakkımın unutulmaması hususunu takdirlerinize sunuyorum!" Tabii, mektubuma gazete kupürlerini eklemeyi de ihmal etmemiştim...

Senlibenli olmaktan hoşlanmadığı için, Vehbi Bey'in bu mektubumu cevapsız bırakacağını biliyordum... Aradan uzunca bir zaman geçince, bu mektup olayını ben de unutup gitmiştim...

1991 yılının son aylarında emekli olmak hususundaki görüşlerimi Vehbi Bey'e kabul ettirmeye çalıştığım bir görüşmemizde, "Sen vasiyet hazırlar mısınız?" gibi beklemediğim, bana çok aykırı gelen bir soru ile karşılaşmıştım!

"Bu da nereden çıktı?" anlamında hayret dolu gözlerle Vehbi Bey'e bakarken, onun "İşte, şimdi yakalandın!" ifadesi yüzünden okunan bir tebessümle,"Senin bugüne kadar Koç'ta kazandığın paralarda benim de hakkım var! Akrabalığımızı unuttun mu?" demesiyle, Vehbi Bey'in, iki yıl sonra "taşı" gedğine koyduğunu fark etmiş oluyordum...

*

Vehbi Koç, 4-7 Haziran 1992 tarihlerinde yapılması kararlaştırılan Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'ne şeref konuğu ve konuşmacı olarak davet edildiği için çok mutluydu...

Birincisi 1923, ikincisi 1981'de yapılan ve şimdi üçüncüsü de 1992 yılı için programlanan İzmir İktisat Kongresi Vehbi Bey'e, her seferinde Büyük Atatürk'ün şu tarihi sözünü hatırlatıyordu: "Siyasi, askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetlerle tetviç edilmezlerse (desteklenmezlerse), husule gelen zaferler payidar (kalıcı) olamaz..."

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, Cumhuriyetin henüz ilan edilmediği ve Türk askerinin kazandığı zaferin coşkusunun bütün heyecanı ile devam ettiği bir dönemde, başkumandan olarak, bu sözleri söylemesi,

onun ekonomi politikasındaki temel felsefesini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktaydı...

-Atatürk yaşasaydı ve siz onun döneminde başarıya ve üne kavuşmuş olsaydınız, görüşlerinizi ona da yazmayı düşünür müydünüz?

-Niçin olmasın?.. Benim hislerime göre Atatürk her zaman yeni görüşlere açık olmuştı. Ekonomik konularda söylediği fikirlerin ve aldığı kararların doğruluğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır... Atatürk Cumhuriyetin ilk yıllarında devletçiliğe yönelmeseydi, bugünkü güçlü Türk özel sektörünün doğuşu ve gelişmesi çok gecikirdi.

Gerçekten, 1931 yılında İzmir Fuarı'nın açılışını yapan dönemin iktisat Vekili Celâl Bayar'a Gazi Mustafa Kemal'in verdiği notta "devletçilik" şöyle tarif ediliyordu: " Devletçiliğin bizce mânâsı şudur: Fertlerin hususi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak..."

Vehbi Koç, bu görüşün söylendiği tarihin üzerinden altmış yıl geçtikten sonra, İzmir'de toplanan Üçüncü İktisat Kongresi'nde, duygularını şöyle ifade ediyordu:

"Her türlü fedakârlığa katlanılarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde sanayileşme hamlesini devletimiz başlatmıştır. Memleketimizde özel sektörün sanayileşmesi ve dünya rekabetine açılması bu sayede olmuştur..."

Bu gelişmelerin içinde yaşamış bir işadamı olarak, bugün burada devletimize şükranlarımızı sunmak isterim... Bunun içindir ki 'Devletim varsa ben de varım' inancımı huzurunuzda tekrarlamaktan büyük bir gurur duyuyorum..."

*

Vehbi Koç'un "bir numaralı torunu" ve Rahmi Koç'un ilk oğlu Mustafa, Caroline Giraud ile evlenmeye karar vermişti... Geleneklere göre bu kararın kesinleşmesi için ailenin temel direği Vehbi Koç'un onayının ve "hayır duasının" alınması gerekiyordu... Vehbi Bey'in inançlı bir Müslüman olduğunu bilenler, Mustafa'nın Katolik bir ailenin kızı ile evlenmesine tereddütle bakıyorlardı. Onlara göre, "Vehbi Koç ne yapar yapar bu işin gerçekleşmesini engellerdi!" Gelişmeler hiç de böyle olmamıştı... Vehbi Bey, İzmir'in köklü ailelerinden Giraud'lar hakkında daima olumlu şeyler dinlemişti...

Kaldı ki, ona göre, herkes kendi kaderini belirlemekte serbestti...

Önemli olan, hayatlarını birleştirecek insanların üzerinde aile şerefini zedeleyecek lekelerin bulunmamasıydı...

-Mustafa! Deden Vehbi Bey'den evlilik kararınla ilgili bir itiraz bekliyor muydun?

-Vehbi Bey sevgisini ve ilgisini belli etmeyen bir yaradılışa sahiptir... Kendisine bir şey danışıldığı zaman konuyu ayrıntıları ile bilmek ister. Hatta, danışan insanın, danıştığı konuyu derinlemesine bilip bilmediğini anlamaya çalışır... Evliliğimiz konusunda benim kararlı olduğumu hissetmişti... Sanıyorum ki, bu yüzden fazla bir itirazı olmadı... Vehbi Bey bir konu kapanınca artık onun üzerinde kafa yormaz... Caroline ve ben dedemin elini öptükten sonra, bizim evliliğimiz, onun için "kapanan konular" listesine girmiş oldu... Artık bizi düşündüğünü sanmıyorum!

Vehbi Bey, kendi ilgi alanına giren konularda, etrafındaki insanların neler düşündüklerini, nasıl yorum yaptıklarını öğrenmek ister... Mustafa'nın evlilik kararı ile ilgili olarak bana da fikrimi sormuştu:

-Can Bey! Olup bitenleri biliyorsun. Bu işe sen ne diyorsun?

-Artık gençler kararları kendileri almak istiyorlar. Ben Mustafa'nın doğru karar verdiği görüşündeyim... Biliyorsunuz, Osmanlı padişahları yabancı kızlarla evlenerek Osmanlı hanedanının asırlar boyu sağlıklı bir şekilde devamını sağlamışlardı...

Benim bu yorumumu, Vehbi Bey, gene sağ yumruğunu ağzına götürdükten sonra kahkaha atarak karşılamış ve:

-Allah Allah! Sen sahidten aykırı bir adamsın! Ben bunu hiç düşünmemiştim demişti...

*

Vehbi Koç'un, oğlu Rahmi'nin üç çocuğu, yani torunları için belirlediği program sanıldığından çok daha gerçekçi ve sadedir:

"Mustafa, Ömer ve Ali tahsillerini tamamladılar... Çocuklar hangi şirketlerde vazife alırlarsa alsınlar, Rahmi Koç'un çocukları gibi değil, diğer çalışanlar gibi disipline büyük bir dikkatle uymalıdırlar. Rahmi Koç'un çocukları oldukları için, amirlerin onlara ayrı muamele yapmaları önlenmelidir. Çalışmaları hakkında vicdanlarına uyararak not vermeleri sağlanmalıdır. Aksi takdirde bu çocukların iyi yetişmelerine imkân yoktur. Kabiliyetli olanlar çalışırlar ve o nispette yükselirler."

Tarih, 31 Aralık 1991... Rahmi Koç konuşuyordu:

"Bana verilen rakamlar doğru ise, Can Kırac arkadaşımız Koç Topluluğu'nda; kırk bir yıl, dört ay, üç gün ve bugün öğleden sonra da çalışırsa sekiz saat sonra aktif görevden ayrılıyor! Bu kararını bir yıl ertelemesi için ailenin bütün fertleri, ben dahil, kendisinden ricada bulunduk... Can Bey'i bilirsiniz, 'sarı inadı' vardır!

Karar verdiği zaman kolay kolay değiştirmez kararını! Bununla beraber ümit ediyorum ki, Can Bey arkadaşımız, Mart ayından sonra hem Koç Holding İdare Meclisinde, hem de diğer önemli şirketlerimizden içinde bulunduğu yönetim kurullarında görevine devam eder, biz de onun engin tecrübelerinden yararlanmış oluruz..."

Koç'tan niçin emekli olduğumu merak eden ve beni soru yağmuruna tutan birçok arkadaşına değişik sebepler anlattığımı biliyorum! Özgür yaşamak, hayatı başka yönleriyle tanımak, kendime vakit ayırmak, şiir yazmak, resim yapmak... Bunlar gibi bir yığın sebep, birçok mazeret!

Bu sebeplerin her birinde, biraz abartılı, biraz masum, ama muhakkak bir gerçek payı bulunduğunu itiraf etmek isterim...

Ancak, bu sebepler içinde Vehbi Bey'in en hoşuna gideni benim "başkan"lık tutkumla ilgili olanıdır... Vehbi Bey 31 Aralık 1991 günü Nakkaştepe'de yeni yılı karşılama toplantısında yapmış olduğum konuşmadan sonra bana:

"Ben senin içinde politikacılığın yaşadığını 1952 yılında yazdığın yazıdan mahkemeye düştüğün zaman anlamıştım. Hata etmişiz! Senin o gün siyasete girmen lazımmış... Memleket büyük bir lider kaybetmiş!" diyerek, kendine has üslubu ile beni alaya almıştı! Ben de, "O takdirde Koç bu başarıları nasıl elde ederdi?" gibi çok "mizahi" bir yaklaşımla Vehbi Bey'i gene bir hayli güldürmüştüm.

"Başkanlık tutkusu" hikâyeme şöyle başlamıştım:

"Benim bir türlü içimden atamadığım bir 'başkanlık' tutkum vardır! 1949-1950 yıllarında Türkiye Milli Talebe Federasyonu başkanlığı ile başlamış olan bu tutku, bugün bile bütün gücüyle içimde yaşamaktadır..."

Sonra, Koç'a girişimi, bir yazımdan dolayı mahkemeye düştüğümü, beraat ettikten sonra Vehbi Bey'in bana politikaya girme teklifi yaptığını, benim de "Ben başkanlığı Koç'ta istiyorum, politikacı

olmayacağım!" dediğimi nakletmiş ve hikâyeye şöyle devam etmiştim;

"Aradan yıllar geçti... Bir gün bana, Koç Holding Otomotiv Grubu başkanlığını teklif ettiler... Bundan çok memnun oldum... Kendi kendime, 'Can görüyorsun, beklediğin başkanlık nihayet karşına çıktı' dedim... Otomotiv Grubu başkanı olarak arkadaşlarımla yapacağım ilk toplantıya Bernar Nahum Bey'i de davet ettim ve konuşmama şöyle başladım: 'Başkanınız olarak....' demeye kalmadı, Bernar Bey konuşmamı durdurdu ve 'Sen başkanlığı benim olmadığım zaman yaparsın. Ben toplantıya katılmışsam benden başka kimse başkanlık yapamaz!' demez mi?.. Ben de boynumu büktüm, talihime küserek yeni bir başkanlık fırsatını beklemeye devam ettim."

Hikâyede sıra İdare Komitesi başkanlığına gelmişti... "1987 yılı Ocak ayında İdare Komitesi başkanlığına getirildiğim bildirildi. Böyle bir görevin verilmiş olmasından büyük gurur duydum. Bu heyecanla arkadaşlarımı topladım, Rahmi Koç'u da toplantıya davet ettim. Söze başlarken 'Başkanınız olarak sizleri selamlıyorum' dememle Rahmi Bey'in itirazı ile karşılaştım: 'Benim bulunduğum yerde benden başka kimse başkanlık yapamaz!' Böylece Koç Topluluğu'nda başkan olma hayalimin gerçekleşmeyeceğini geç de olsa anladım!"

Şimdi yıllar ilerlemiş ve 1991 yılının Ekim ayına gelinmişti... 20 Ekim milletvekili seçimlerinden önce, bir gün beni Süleyman Demirel aradı: 'Partinin vitrinini güzelleştiriyorum, Tansu Çiller aramıza katıldı, seni de bekliyorum ve sana başkanlık teklif ediyorum' demez mi?... Nasıl şaşırdığımı ve sevindiğimi tahmin edemezsiniz! Şaşkınlığımı belli etmeden Süleyman Bey'e benim için ne biçim bir 'başkanlık' düşündüğünü sordum. O da bana, 'Can Bey kardaşım! Seni ya Meclis başkanı ya da cumhurbaşkanı yapmayı düşünüyorum!'... Heyecandan neredeyse küçük dilimi yutacaktım! Bu teklifin altında ne var acaba? diye düşünürken, Süleyman Demirel konuşmasına şöyle devam ediyordu: 'Meclis başkanı olmak için milletvekili seçimini kazanmak gereklidir. Cumhurbaşkanlığı için Meclis dışından da seçilmek mümkündür! Sana iyi şanslar diliyorum!.' Artık benim soracak bir şeyim kalmamıştı... Bu tarihi konuşmadan sonra Rahmi Bey bana son bir teklif yaptı ve hiç olmazsa bir yıl daha göreve devam etmemi istedi. 'Beni Nakkaştepe'de kurda kuşa bırakma!' dedi. Rahmi Koç'un bu samimi itirafından çok etkilenmiştim... Nakkaştepe'deki kurtları kuşları düşünürken; İnan Kıraç, Uğur Ekşioğlu, Doğan Gönül, Hasan Subaşı, Tezcan Yaramancı gözlerimin önüne geldiler! İçimden bir ses, benden, Rahmi Bey'e destek olmamı istiyordu... Ancak Süleyman Demirel' in vaatlerini unutamıyordum. Nihayet gerçek bir 'Başkan' olacaktım! Yapacağım fazla bir şey kalmamıştı... Rahmi Bey'den anlayış göstermesini ve ayrılma kararımı kabul etmesini diledim...

Artık seçimler yapılmış, Süleyman Demirel Erdal İnönü ile "olağanüstü koalisyonunu" kurmuş, ben de Ankara'dan haber beklemeye başlamıştım... Ses seda çıkmayınca da Demirel'i ben aramıştım... Süleyman Bey, mahçup bir eda içinde bana şunları söylüyordu: 'Biliyorsunuz biz tek başımıza iktidar olamadık. Binaenaleyh bir süre daha beklememiz gerekecektir!'

Bu durumda bazı bilgileri Süleyman Bey'e aktarmam gerektiğini anlamıştım... 'Beyefendi! Benim Erdal İnönü ile de yakınlığım vardır! Ben Ziraat Fakültesinde okurken, Erdal Bey Fen Fakültesinde öğrenciydi... O dönemde fakülteler arası münazaralar yapıldı. Bir defasında İnönü ile ülkemizin kalkınma sorunlarını tartışmıştık.' Süleyman Bey cümlemi bitirmeme fırsat bırakmadan konuya şu açıklamayı getiriyordu: 'Bütün bunları biliyorum! Durumu Sayın İnönü ile görüşürken bana şöyle bir açıklama yaptı: 'Can Kırac, hâlâ, ülkemizin tarımla kalkınacağını sanıyor ve savunuyor, biz ise kalkınmanın sanayi ile gerçekleşeceğini iddia ediyoruz. Bu açık görüş ayrılığı varken, ben Sayın Kırac'ın cumhurbaşkanlığını parti teşkilatıma kabul ettiremem! 'Erdal İnönü'nün bu haklı itirazı karşısında benim köşeme çekilmekten başka çarem kalmamıştı...

Hikâye bu ya, tam bugünlerde, olayları içime sindirmeye çalışırken, Star Televizyonunun genç patronu Cem Uzan beni arıyordu; 'Can Amca! (yaşımın gereği olan bir amcalık) Bizde bazı kasetler var! Bunlardan birisi seni ilgilendiriyor, muhakkak seyretmelisin!' Ben, sanıldığı gibi bu haberden pek heyecanlanmamıştım! Bu yaştan sonra, emeklilik dönemimde benim korkacağım bir kaset o-abilir miydi? Bunun için de Cem'e sükûnetle, 'Yanlışlıkla beni başkaları ile karıştırıp bir şeyler yakalamışlarsa kaseti eşim İnci'ye göndermeni rica ederim. Hiç olmazsa, ona, iftihar edeceğim bir armağan sunmuş olursun!' demiştim... Cem, bütün itirazlarıma rağmen kaseti göndereceğini ve bunu muhakkak seyretmemi istemişti... Kaset gizli kamera ile çekilmişti ve ünlü Güniz Sokağın girişinde başlıyordu! Devetüyü paltosunun yakası kalkık, şapkalı uzun boylu bir adam hızla Demirel'in evine yaklaşıyordu. Şimdi, kitap ve dosyaların üst üste yığıldığı o ünlü salondayız! Demirel ve uzun boylu adam kucaklaşıyorlar... Ve birden bir ses yükseliyor! 'Kurtar beni Baba!' ...Kurtarılmasını isteyen devetüyü paltomuzun boylu adam İnan Kırac'tan başkası değildi! Böylece bilmece çözülmüş oluyordu! İnan, Demirel 'Babası'na giderek; 'Ne olur bana yardım edin! Ağabeyimi Koç Holding'ten ayıramazsak, benim İdare Komitesine başkan olmam gerçekleşmeyecek!' demişti ve bütün senaryo benim 'başkanlık tutkum' üzerine bina edilmiş oluyordu... Bu defa, gerçekten hayallerimin uçup gittiğini hissetmiştim."

Konuşmam kahkahalarla dinlenmişti! Öğleden sonra mesai saati gelmiş olmasına rağmen, başta Vehbi Koç olmak üzere bütün Koç Holding çalışanları kahkahaları ile beni ödüllendiriyorlardı... Konuşmamı tamamladıktan sonra Vehbi Bey'in yanına gitmiş ve zorla elini öpmeye teşebbüs etmiştim... Buradaki "zorla" kelimesi tam yerinde kullanılmıştır... Çünkü Vehbi Koç, yanında çalışanların, elini öpmelerine daima direnmekte ve izin vermemektedir...

Bu konuşmamın geniş bir özetini, o yıllarda "Sabah" gazetesinde çalışan gazeteci dostum Meral Tamer kendi sütununda yayımlamıştı. Bazı arkadaşlarımin, anlattıklarımı bütünüyle gerçek sanarak beni telefonla aramalarını ve teselliye çalışmalarını bugün bile gülerek hatırlıyorum...

*

Benim "başkanlık" tutkumu sezen ve bunu bir yazısında işleyen kişi gazeteci-yazar Fehmi Kuru olmuştu. 11 Eylül 1991 günkü "Zaman" gazetesinde Tahâ Kıvanç imzasıyla yayımlanan köşe yazısında konu şöyle işlenmişti:

"Koç Holding'te Koç ailesi dışındaki en büyük isim olan Can Kırac geçtiğimiz günlerde herkesi şaşırtarak bütün görevlerinden ayrılacağını açıkladı. Koç Holding çevrelerinden gelen tepkilere bakılırsa, Can Bey'in bu kararı Vehbi Koç için bile sürpriz olmuş. Vehbi Bey, "Can emeklilik günlerinde nasıl boş oturacak anlamıyorum. Ben bile bu yaşında işlerden tam kopamadım, olmaz böyle şey" diyormuş. Oysa Can Kırac, Koç Holding'teki İdare Komitesi Başkanlığı görevini bırakıyor, ama başka bir göreve kendini hazırlıyor: Cumhurbaşkanlığı... Koç Holding'in en büyük bürokrati, DYP lideri Süleyman Demirel'in Turgut Özal'ı indirdikten sonra Çankaya Köşkü'ne çıkarmayı planladığı kişi..." Hayat hikâyemin anlatıldığı yazı şöyle tamamlanıyordu: "(...) Can Bey, yıllarca Türk Mason Derneği'ne ve Koç Holding'e hizmet etti; bundan böyle de Türkiye'ye hizmet eder." Bu haber (!) ilerleyen günlerde, gazetelerde değişik yorumların yapılmasına sebep olmuştu.

*

Emekli olduktan sonra, "kadın kuruluşları" konuşmacı olarak beni sık toplantılarına davet etmeye başlamışlardı. Bana değer verildiğini görerek, bu davetlere büyük bir mutluluk içinde ve zaman zaman da heyecan duyarak katılmaya devam ediyordum...Bu işin zevkine varmış olacağım ki, televizyonda sabahları yayımlanan kadın programlarına bile katılmaya başlamıştım... İşte, böyle yoğun geçen birkaç ay

sonunda, tatil için Çeşme'ye gitmiştik. Bir gün Tekfen Grubu'nun ortaklarından Nihat Gökyiğit beni telefonla aramıştı... Aramızda geçen konuşma şöyleydi:

-Can kardeşim! Seni tatilinde rahatsız ediyorum. Ancak durum çok acil, kusuruma bakma!

-Hayrola Nihat! Kötü bir haber mi var?

-Hayır! Merak etme, ölüm filan yok. Ancak acele senin onayını istiyoruz.

-Neyi onaylamam gerekiyor? Yoksa yeni bir "başkanlık" mı var?

-Bu defa "başkanlık" yok! Ancak senin Erozyon Vakfı Yönetim Kurulu üyeliğini kabul etmeni diliyoruz!

-Nihat kardeşim! Çok teşekkür ederim. Ama bu Erozyon Vakfı da nereden çıktı? Zaten ben "erozyona" uğrayıp emekli olmuşum! Siz vakfa erozyonluk üye mi arıyorsunuz?

-Sen böyle düşünmekte haklısın kardeşim! Kabahat benim değil! Senin ismini bize Vehbi Koç Bey verdi!"

Telefonu kapattıktan sonra konuşma konusunu eşim İnci'ye nakledince ondan da şöyle bir tepki alıyordum:

"Tabii durmadan kadınlar toplantılarına katılırsan, Vehbi Bey de, seni, bir gün Aile Planlaması Vakfı'na, başka bir gün de Erozyon Vakfı'na davet eder. Bunda şaşacak ne var?"

*

1990'lı yıllarda, Vehbi Koç, Koç ailesi ve Koç Topluluğu için, işlerin yönetimiyle ilgili olarak, arka arkaya yaşanmış iki "dram" vardır! 15 Mayıs 1991 günü Yüksel Pulat'ın ve 8 Eylül 1993 günü de Fahir İlkel'in ölümleri hepimizi mateme sokuyordu...

Bu iki olağanüstü insanın kaybı ile ölümün dehşetini içimizde hissetmiştik... Gerçekten, yaşamanın mutluluğunu daha iyi anlamamız için mi "ölüm" sevdiklerimizi bizlerden ayırıp bilinmeyen bir âleme sürüklüyordu?.. Yüksel Pulat bir yıl, Fahir ilkel ise üç ay sonunda "kanseri" denen canavara teslim olmuşlardı...

Yüksel Pulat Koç Holding'i 2000'li yıllara götürecek profesyonel kadronun lideri olarak seçilmişti. Vehbi Koç, Aygaz ve Türk Demir

Döküm şirketlerindeki genel müdürlükleri döneminde Yüksel Pulat'ı yakından tanımış ve sınamıştı... 1978 yılındaki işçi olaylarında Türk Demir Döküm tesislerinin işçiler tarafından işgal edildiği ve kapılarının kaynaklandığı günlerde, Yüksel Pulat gemisini terk etmeyen kaptan gibi, arkadaşları ile fabrikanın içinde bir hafta mahsur kalmayı göze almıştı. Yüksel, prensiplere bağlılığı, ülke sevgisi, ekip çalışmasına ve iş arkadaşlarına değer vermesiyle Koç Topluluğu içinde temayüz etmişti... Bu vasıfları ile de yeniden yapılanmasına çalışılan Koç Holding organizasyonunda, 1991 yılı başından itibaren, profesyonel kademede '1 numara'ya getirilmesi kararlaştırılmıştı... 1990 Nisan'ında Yüksel'e kanser teşhisi konduğu günlerde Vehbi Koç acı sonu hissetmiş ve bana: "Görüyorsun! Hayat beklenmeyen olaylarla devam edip gidiyor... Ben bu yaşımda her şeyi yaşadığımı, her duyguyu hissettiğimi sanıyordum. Halbuki, bugün ne kadar yanıldığımı anlıyorum!"

Vehbi Koç, aynı duyguları, 1993 yılının Ağustos ayında, Fahir İlkel'in de "kanser"e yakalandığını öğrendiği zaman hissetmişti... Fahir Bey yaşamın sakin sahilinde oturmayı seven, Bülend Ulusu Hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığı yapmış olmasına rağmen gösterişsizliği seven, insanları oldukları gibi kabul edecek kadar "celebi", sevgisini herkesle paylaşan, heybetini nezaketiyle narinleştiren koca bir "insan"dı... Vehbi Bey için Fahir İlkel'in önemli bir meziyeti de, Rahmi Koç'un keskinliklerini yumuşatmasını bilen "olgun insan" tarafıydı. Rahmi Koç ve Fahir İlkel, birbirlerinin fikirlerini benimseyen bir dayanışma içinde çalışıyorlardı. Ne yazık ki, Fahir İlkel ve Yüksel Pulat, Koç Topluluğunda otuzar yıl emek verdikten sonra, bu dünyadan göçüp gitmişlerdi. Onları son yolculuklarına uğurlarken hepimizin gönlü aynı duygularla doluydu: "Bir gün gelecek, bizler de, birer birer sizlerle yeniden beraber olacağız! Ve o güne kadar sizleri unutmayacağız..."

*

Vehbi Bey yakın iş arkadaşlarını kaybetmiş olmanın acısını gönlünde taşıdığı günlerde, ekim ayı başında, "yakın dostum" dediği Nejat Eczacıbaşı'nın Amerikadaki ani ölümünden de büyük elem duymuştu... "Cumhuriyet tarihimizin en güzide işadamlarından biri olan yakın dostum Nejat Bey'i kaybetmiş olmaktan çok müteessirim... 1967 yılında Türk Eğitim Vakfı'nı, 1971 yılında TÜSİAD'ı birlikte kurduk... Arkasında herkese nasip olmayacak kadar eser bıraktı. Türk toplumu ve iş âlemi onu, hep hayırla ve şükranla anacaktır..."

Vehbi Koç, 11 Ekim 1993 günü Eczacıbaşı İş Merkezi'nde yapılan törende, Nejat Beyi bu cümlelerle uğurluyordu...

Halk ozanlarının dedikleri gibi; "Ölüm Allah'ın emri... Keşke ayrılık olmasa!"

Vehbi Koç, hayatı boyunca "insanlarla" mücadele ettiği, iş arkadaşları ile başarıya ulaştığı ve en güç işin "insan idare etmek" olduğunu tecrübeleriyle öğrendiği için "bir ülkenin en değerli varlığı yetişmiş insan gücüdür" derken, bu fikrini tam ve samimi bir inançla sık sık tekrarlıyordu...

"Bir ülkenin en değerli varlığı yetişmiş insan gücü olduğuna göre, gençlerin yetiştirilmeleri ve hayata hazırlanmaları için, onlara, itinalı bir eğitim verilmesi gerektiğini, iş hayatında yol aldıkça, daha iyi anlıyordum. Bütün çalışma hayatım boyunca iyi yetişmiş insana büyük değer verdim... Bir müesseseyi birkaç yılda kurabilirsiniz, fakat on beş yirmi yıl geçmeden mükemmel bir insan yetiştiremezsiniz" diyen Vehbi Koç, dostları eski Milli Eğitim Bakanı Zekâi Baloğlu ve Prof. İhsan Doğramacı ile yaptığı görüşmelerde yüksek öğretimin sorunlarını öğrenmeye çalışıyordu... Vehbi Bey yabancı ülkelere yaptığı seyahatlerde varlıklı işadamlarının eğitim kuruluşlarına verdikleri desteği görmüş ve bunları hayranlıkla izlemişti... Artık o da; değişen, gelişen ve ilerleyen dünya ülkelerine ayak uydurabilmemizin, gençlerimizin iyi yetiştirilmeleri ve yenilikleri yakından takip etmeleri ile mümkün olacağına inanıyordu. Bunun için de,yetenekli gençlerin dış dünyaya açık bir kültürle ve özellikle yabancı dilbilgisiyle donatılmaları gerektiğini biliyordu...

Vehbi Bey, yabancı bir dili öğrenmemiş olmasını hep büyük bir noksanlık olarak görmüş ve bu eksiklik için kendisini, hiçbir zaman affetmemiştir! Halbuki, Vehbi Bey Ankara'daki Taş Mektep İdadisinde okuduğu yıllarda Fransızca dersler almaya başlamıştı. Hafızası kuvvetli olduğu için Kuran okumada çok başarılı oluyordu. Fransızca lisanı da ezberlemeye dayanan bir sistemle öğretildiği için, Koçzade'nin yabancı dil notları daima en iyiler arasında bulunuyordu. Ancak tahsili bırakma kararı ile beraber, genç Vehbi, derslerle olan ilişkisini bütünüyle koparmış ve Fransızca öğrenememiş olmanın pişmanlığını ilerleyen yıllarda yaşamıştı...

*

Bütün faniler gibi bu dünyadan göçmüş olan Fred Burla, bazı konularda, Vehbi Koç'un tahmin edilmeyecek derecede bir hafıza gücü olduğunu anlatıyor ve bundan duyduğu hayretini gizleyemiyordu... "Pirelli ortaklığı başlangıcında Vehbi Bey'le bir Milano seyahatimiz olmuştu. Akşam yemeğinde Avni Meseretçi'nin misafiriydik. Bir ara konu, İstanbullu Musevilere gelmişti. Vehbi Bey karıma, 'Ben bütün

Musevileri tanırım. Kızlık adını söyle ben de ailenin kim olduğunu söyleyeyim ' dedi ve ziyafetine iddiaya girildi! Eşim kızlık soyadının 'Kohen' olduğunu söyledi. Vehbi Bey 'hangi Kohen?' deyip eşimin annesinin kızlık soyadını da sordu. Eşim onu da açıklayınca, ailenin dükkânlarının bulunduğu yerden, yaptıkları işlere kadar birçok ayrıntıyı doğru olarak sıraladı. Hepimiz hayretler içinde kalmıştık!"

*

Vehbi Koç'un özel yaşamında Erdek'teki Pınar Oteli'nin önemli bir yeri vardır. Vehbi Bey otuz yıla yaklaşan bir süre, her yaz Pınar Oteli'ne gitmiş ve orada; siyasetçisinden askerine, sanatçısından işadamına, öğretmeninden öğrencisine kadar değişik kesimin insanları ile ilişki kurmuş ve her zaman bu temaslardan büyük bir zevk duyduğunu belirtmiştir... Pınar Otel'in sahibi Sadık Özyiğit, Vehbi Koç'la paylaştıkları anılarını anlatırken Vehbi Bey'in hafıza yeteneğini şöyle anlatmaktadır: "Vehbi Bey anılardan bahsederken yıllar boyu görmediği kimseleri bile adı ve soyadı ile hatırlar. Onu dinleyen bizler, Koç'un hafıza gücü karşısında büyük bir hayrete düşeriz!" Vehbi Bey, bu becerisinin şöyle ödüllendirildiğini açıklamaktadır: "İsim hatırlama konusunda iddiaya girenlerden çok defa 'yemek' alacağım olmuştur. Benim alacaklarımın yerine getirilmesinde çok titiz olduğumu neyse ki herkes bilir!"

*

Vehbi Koç "hayat mektebinde" bir şeyi daha öğrenmişti:

"Bugüne kadar edindiğim tecrübeler göstermiştir ki, yüzlerce genci dış ülkelere gönderip döviz sarf ederek okutmak yerine, iyi eğitim veren kurumları burada çoğaltmak ve değerli öğretmenler getirerek daha çok gence, az döviz sarfiyatıyla eğitim vermek, hem aileler hem de memleket için daha hesaplı olmaktadır."

Görüldüğü gibi, Koç Özel Lisesi'nin hizmete girmesinden sonra, kendi adını bir yüksek eğitim kurumunda da ebedileştirme ateşi Vehbi Koç'un gönlüne düşmüş bulunuyordu...

-Üniversite kurmanızla ilgili olarak Prof. İhsan Doğramacı'dan etkilendiğinizi sanıyorum.

-İhsan Doğramacı Bey, hangi konuya el atmışsa o işi en iyi şekilde sonuçlandırmıştır. Hacettepe ve Bilkent Üniversiteleri memlekete kazandırılmış büyük eserlerdir. Benim Doğramacı'da beğendiğim bir taraf da, kurduğu müesseselerin yaşamasını temin edecek gelir kaynaklarını sağlamadaki ustalığıdır...

-İhsan Bey üniversite kurmanız konusunda sizi teşvik etti mi?

-Hem de nasıl! İhsan Bey, vakıf üniversitelerinin memleketimizde de kökleşmesini istiyor, devletin, ilk ve ortaöğretimde büyük yükleri olduğunu görerek yükseköğretimde varlıklı kişilerin ve vakıfların öne çıkmalarını arzu ediyordu...

-Koç Üniversitesi için nasıl bir yatırım bütçesi öngörüyorsunuz?

-1990 yılında, Doğramacı Hoca, bu işe on beş milyar lira ile başlayabileceğimizi söylemişti. Şimdi, bizim gerçekleştirmek istediğimiz üniversite için ayırdığımız yatırım ve işletme bütçesi seksen milyon dolara kadar yükseldi... Bu işe girmekten vazgeçerim diye, İhsan Doğramacı'nın, başlangıçta para ihtiyacını düşük gösterdiğini sanıyorum!.

-Bu kararınızdan mutlu musunuz?

-Tabii ki mutluyum! Koç Üniversitesi'nin, gençlerimize sunulan çok değerli bir armağan olduğuna inanıyorum. Bu imkânı bana, Koç ailesine, Vehbi Koç Vakfı'na ve Koç Topluluğu şirketlerine bahşettiği için Allah'ıma şükrediyorum...

Vehbi Koç'un duygusallığı 4 Ekim 1993 günü, Koç Üniversitesinde açılış dersini verirken, titreyen sesinden ve buğulanan gözlerinden belli oluyordu... "Gençler! Hayat kısadır! Okuyarak, görerek ve dinleyerek öğrenmeye devam ediniz... Ben, Cumhuriyetin onuncu yıl törenlerinde, Ankara'da, Atatürk'ün önünden 'On yılda on beş milyon genç yarattık' şarkısını söyleyerek geçtiğimiz günlerin heyecanını unutamıyorum! Bu anımla, zamanın çok çabuk geçtiğini sizlere hatırlatmak istiyorum..."

12 Ekim 1993 Salı sabahı Vehbi Koç, gene olağanüstü bir gün yaşamaya başlamıştı... İstinye'de, eski Türkay Fabrikasının yenileştirilen tesislerinde, Tamer Şahinbaş'ın büyük gayretiyle, geçici ama çok sevimli bir "üniversite kampüsü" yaratılmıştı... Yeniden inşa edilecek kampüsün tamamlanmasına kadar eğitim burada devam edecekti...

"Koç Üniversitesi'nin kuruluş fikrini ortaya atan ve bunun gerçekleşmesinde büyük gayret sarf etmiş olan değerli işadamımız Vehbi Koç'u, Koç Üniversitesi fikri etrafında toplanan kıymetli ilim adamlarımızı ve hayata en iyi şekilde hazırlanmak üzere bu kutsal kapının eşliğinden adımlarını içeri atmış bulunan fevkalade talihli gençlerimizi sevgiyle selamlıyorum..."

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, üniversiteyi açış konuşmasına bu sözlerle başlamıştı... Demirel'e göre:

"Bugün, Türkiye'nin bu köşesinde, çok önemli bir olay vuku buluyordu." Cumhurbaşkanı şöyle devam etmişti:

"Sevinebilme yeteneğini yitirmemiş olan vatandaşlarıma, bugünün, bir sevinç günü olduğunu haber vermek istiyorum!"

Rektör Prof. Seha Tiniç, Koç Üniversitesi'nin birbirini tamamlayan hedeflerini açıklarken; "Amacımız, yüksek eğitimi en geniş anlamıyla gerçekleştiren, öğrencilerin bilgisel ve kişisel gelişmesini sağlayabilen bir eğitim ortamı yaratmaktır... Bunu yaparken, büyük Atatürk'ün devrimlerine ve ilkelerine sadık, kendi sahalarında en yeni bilgilerle donatılmış, genel kültür sahibi, özgür ve stratejik düşünebilen, yaratıcı, Türkçe ve İngilizce dillerine iyice hâkim, liderlik vasıfları gelişmiş gençler yetiştirmeyi amaçlıyoruz..." diyordu.

Ancak, bu anlamlı ve güzel cümlelerin satırları arasına, ciddi bir kırgınlığın ve hatta kızgınlığın gizlendiği dikkatli gözlerden kaçmıyordu! Koç Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Rahmi Koç'un, yaşanmakta olan zorlukları özetleyen aşağıdaki cümleleri, bir Cumhurbaşkanı'nın huzurunda ve üniversite ortamında söylenebilecek sözlerin en kibar şekliydi: "Bürokrasinin ağır çalışması bugün bu açılış esas kampüste yapmamızı maalesef engellemiştir. Öğretim yılı ile sınırlı olan kıymetli zamanın daha fazla geçmemesi için, ilave bir masrafla, eğitime bu geçici kampüste başlamak mecburiyeti hasıl olmuştur. Şayet, imar planı bu ay tasdik edilirse, bugün üniversiteye başlayan gençlerimizi 1997 yılında yeni kampüste mezun etme imkânı doğacaktır..." Olumlu gelişmenin ilk işareti nihayet 1995 Nisanında alınmış bulunmaktadır.

*

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Üniversiteyi açış konuşmasında, Vehbi Koç'a şöyle hitap ediyordu: "Sayın Vehbi Koç! Bu ülkeye pek çok hizmetiniz olmuştur... Biliyorum ki on binlerce kişiye iş veren tesisleriniz var... Biliyorum ki, yılda beş trilyon lira vergi verirsiniz. Bir tesisinizin Ankara'da temelini atarken 'keşke elli tane Vehbi Koç'umuz olsa da, ben iki yüz elli trilyon vergi alsam' diye söylemişimdir... Pek çok güzel şeyler yapmışsınızdır... Diğerlerini küçümsemiyorum! Yalnız üniversite teşebbüsünüz hepsinden daha önemlidir. Çinlilerin bir sözü vardır; 'Eğer bir yatırıp bir alacaksanız balıkçılık yapın! Eğer bir yatırıp on alacaksanız ağaç dikin! Eğer bir yatırıp yüz alacaksanız okul açıp çocuklarınızı okutun!' der... Siz

buraya yapılan yatırımla, Vehbi Koç olarak, Koç ailesi ve Koç Topluluğu olarak Türkiye'ye fevkalade büyük bir hizmette bulunmaktasınız... Bu hizmetiniz başka işadamlarımız için de örnek olmalıdır.

*

1993 yılına girilirken, Vehbi Koç, Koç Topluluğu şirketlerinin ve ülkenin gösterdiği ekonomik performanstan memnundu... Koalisyon hükümeti uyum içinde çalışıyordu...

Terörle mücadelede önemli adımlar atılmıştı... Piyasalarda "canlılık" devam ediyordu... İhracatta sınai ürünlerin payı çoğalıyordu... Turizm gelirlerimiz artıyordu.

Koç Topluluğu'nu 2000'li yıllara hazırlamak amacı ile "atılım programı" çalışmaları başlatılmıştı... Bu olumlu gelişmeler yanında; enflasyonun durdurulamayan tırmanışı, kamu açıklarının kapatılamaması, iç ve dış borçların çoğalması, faizlerin yükselmesi ise ekonomik hayatımızın alışılmış "doğal verileri" olarak karşımızda durmaya devam ediyordu... Ve Turgut Özal'ın uygulamaya koyduğu sistemde, bunlar, kusur ve zafiyet değil "çağ atlamanın" tabii sonuçları sayılıyordu...

Vehbi Koç ve Koç Topluluğu mensupları için 1992 yılının diğer önemli bir olayı da, üzerinde Yılmaz Argüden'in emek verdiği "Koç Topluluğu Hedef ve İlkeleri" belgesinin yeniden düzenlenmesi olmuştu...

"Koç Topluluğu, çalışanları ile birlikte, müşterilerinin tatminini sağlayarak sağlıklı gelişmeyi, evrensel kalite ve standartlarda ürün ve hizmetler sunmayı amaçlar. Bu suretle ülkesi, müşterileri, ortakları, bayileri ve yan sanayii için güvenilirlik, devamlılık ve saygınlık simgesi olmayı hedefler." diye başlayan belgeyi, hiçbir unvan kullanmadan Vehbi Koç imzalıyordu... Belgede, Koç Topluluğu'nun değerleri şöyle sıralanıyordu: "Müşterilerimiz velinimetimizdir. -Daima "en iyi" olmak vazgeçilmez hedefimizdir.- En önemli sermayemiz insan kaynağımızdır. -Amacımız sürekli gelişmek için kaynak yaratmaktır.- Üstün iş ahlakı ve dürüst çalışma ilkelerine uymak düsturumuzdur.- Gücümüzü aldığımız Türk ekonomisine güç katmayı hedef alırız.... Vehbi Koç, Koç Topluluğunun ana ilkelerini şu sözleriyle noktalıyordu: "Benim anayasam şudur: Devletim ve ülkem var oldukça ben de varım. Demokrasi varsa hepimiz varız. Memleketimizin ekonomisini kuvvetlendirmek için elimizden gelen bütün gayreti göstermeliyiz. Ekonomimiz güçlendikçe demokrasi daha iyi yerleşir, dünyadaki itibarımız artar."

1993 yılı Ocak ayında, Vehbi Bey'in, âdeti olmadığı halde, benim için "üzüldüğünü" açıklaması fevkalade şaşırtıcı olmuştu... Onun, başkaları için üzüntü duyması ancak çok önemli birkaç hadisenin peş peşe gelmesi ile mümkün o-labilirdi... Vehbi Koç'u bu kadar etkileyen sebep acaba neydi?

-Can Bey! Senin için çok üzülüyorum!.

-Beni mahcup ediyorsunuz! Emin olun, emeklilik hayatımdan mutluyum...

-Ben emeklilikten bahsetmiyorum ki...

-Efendim, meraklanmayın! Para kazanmak telaşım da yok. Sizin bana vermiş olduğunuz imkânlarla hayatımın sonuna kadar durumu idare edebileceğimi sanıyorum...

-Allah Allah! Sen beni konuşturmuyorsun! Ben senin yeteneklerini daha önce göremediğim için üzülüyorum! Geçen seneki yemekte "başkanlık" merakını öğrenmiştim! Şimdi şarkı sözü yazdığını görüyorum! Biz seni "müdür" yapmak için boşuna uğraşmışız yahu!

Vehbi Bey'in benim için duyduğu bu "pişmanlık" hissi, 31 Aralık 1992 Perşembe günü Nakkaştepe'deki "yeni yılı karşılama" yemeğinde yaptığım konuşma ile ilgiliydi...

Arkadaşların daveti üzerine bu geleneksel yemeğe ben de katılmış ve İnan Kırac bir konuşma yapmamı istediği için toplantıya hazırlıklı gitmiştim...

Yaptığım konuşma baştan sona bir fanteziydi!

Güftelerle, Koç Holding'in "Cefakâr ve hem de vefakâr asker"lerine seslenmiştim! Tabii ki, fotoğraf çalışmalarımda olduğu gibi "güftelere"de montaj yapmıştım! Sanayiciliğe geçtim. Bu kademeleri, memleketin ekonomik gelişmesine ayak uydurarak yaptım... Bunları yaparken de cesaretimi değil aklımı kullandım... Geleceğin güvencesi olarak devletimin ve ülkemin varlığını kabul ettim... Onun için de, benim anayasam; "Devletim ve ülkem var oldukça ben de varım'dır."

İşte, "Cumhuriyet dönemi" ve Vehbi Koç'un 1917 yılında başlayan yetmiş altı yıllık iş hayatı bu altı paragraf içinde özetlenmiş oluyordu... Yaşamak ve başarmak ne büyük bir mutluluktu... Tıpkı Büyük Atatürk'ün söylemiş olduğu gibi:

"Beraber sevinerek ve beraber aynı ümitleri besleyerek..."

*

Vehbi Koç'un katıldığı iş toplantılarındaki davranışları, soruları, uyarıları ve yorumları her zaman ilginç olmaktadır... Öncelikle, gündemi olmayan bir toplantıya Vehbi Bey'in katılması mümkün değildir... Hayatı boyunca israfa karşı mücadele ettiği için, onun, "zamanın" boşa geçmesine de tahammülü yoktur... Gündem, toplantıya katılacak olanların hazırlık yapmalarına ve konuların bilinmeyen taraflarını ana hatları ile öğrenmelerine imkân tanımaktadır... Vehbi Bey, yalnız "gündem" ile de yetinmemekte, toplantıdan önce, önemli bulunduğu konular hakkında, ilgili kişilerden muhakkak görüş ve bilgi almaktadır... Bunun için de, Vehbi Koç, hemen her toplantıya diğer katılanlara nazaran daha hazırlıklı ve avantajlı girmiş olmaktadır... Hatta, gündemdeki bir konu son karar aşamasına gelmişse, çoğu zaman, tartışma yapıldıktan sonra toplantıda bulunanlara, kendi görüşünü belirleyen bir not dağıtmakta ve bu notun "tane tane okunmasını ve çok dikkatli dinlenmesini" isteyerek, yönlendiricilik görevini, etkili bir tarzda uygulamaya koymaktadır... Bu toplantılarda, Vehbi Koç'un en çok keyif duyduğu an, notunun okunmasından sonra havaya hâkim olan sessizliktir! Çünkü, onun isabetli görüş ve teklifleri karşısında kimsenin ilâve edeceği fazla bir şey kalmamıştır... Vehbi Bey bu çalışkanlığını, şu cümlesi ile bir "tevazu gösterisi"ne dönüştürmeyi de ihmal etmemektedir:

"Biliyorsunuz, benim yalnız bir oyum var! Kararı sizler vereceksiniz..."

*

Vehbi Koç'un kendileriyle beraber olmaktan zevk duyduğu dostları arasında tiyatro sanatçıları Zeki Alasya ile Metin Akpınar da bulunmaktadır. Onların hikâyelerini iki eliyle yüzünü kapatarak attığı kahkahalarla dinleyen Vehbi Koç'un bir davranışı, aynı grubun müdavimi olan Ayduk Koray'ı bir hayli şaşırtmıştır! "Bir akşam yemeğinde, Alasya-Akpınar çifti, Arçelik şirketine bir reklam filmi hazırlamak için Vehbi Bey'den yardımcı olmasını istemişlerdi. Bu gibi durumlarda, ağzından bir vaat çıkmaması için Vehbi Bey'in dudaklarını sıkı sıkıya kapadığına şahit olmuşumdur... Bu defa, ben de Vehbi Bey'in bir şeyler yapmasını bekliyor, sanatkâr arkadaşlarımıza yardımcı olmasını istiyordum. Ancak bu konuda da, Vehbi Bey prensiplerinin dışına çıkmamakta kararlıydı: 'Ben, şirketlerin yönetim kararlarına karışmam. Onları; üretimden, satıştan, kâr-zarardan sorumlu tutarım. Reklamların verileceği şirketi ben seçtirirsem, işler kötüye gittiğinde, kabahati bana yüklemeye çalışırlar. Onun için bu

konulara karışmam!"

*

Necati Arıkan anlatıyor: "1989 yılında, Vehbi Bey Cambridge Üniversitesini ziyaret edecekti... Amaç, kuruluş çalışmaları devam eden Koç Üniversitesi ile ilgili konuları, deneyim geçirmiş insanlarla tartışmak ve üniversite yönetiminin püf taraflarını öğrenmekti.. Seyahat programı hakkında Suna Kıraç bana bazı talimatlar vermişti; uçak bileti 'business class' olacaktı. Londra'da Hyde Park Oteli'nde kalınacaktı... Vehbi Bey'le Yeşilköy Meydanı'nda buluştuk. Biletlerin 'business class' olduğunu öğrenince canının sıkıldığını anlamıştım! Bana; 'Niçin turist sınıf almadın? Aradaki farkı bilmiyor musun?' diyerek kızgınlığını belli etmişti... Uçağımız havalandıktan sonra Vehbi Bey, niçin kızdığını bana şöyle anlatmıştı: "Necati Bey, söyleyeceklerimi iyi dinle! Ben, servetimi, neyim bulunduğunu biliyorum... Ama şu prensip çok önemlidir: Ben birinci sınıfta uçarsam, hepiniz birinci sınıfta uçmaya heves edersiniz, bu da teşkilata çok pahalıya patlar! Onun için ben, Avrupa içi uçuşlarda herkesin turist sınıfı bilet almasını istiyorum."

*

Toplantılara belirlenmiş saatte başlanması Vehbi Bey'in önem verdiği diğer bir ilkedir... Bu davranışın temelinde "zamanın boşa geçmemesi" hedefi vardır... Bunun için de, Vehbi Koç'un herkesten önce toplantı salonundaki yerine oturmuş olmasına kimse şaşırılmamaktadır...

*

1993 yılı sonuna gelindiğinde, ulusça, her taraftan sıkıştırıldığımızı hissediyorduk... Siyasi kadroların sorumsuz davranışları, ekonomideki belirsizlikler, bürokrasinin laçkalığı, değer ölçülerindeki bozulma ve PKK terörü yarınları güvenle ve umutla bakmamızı zorlaştırıyordu...

Şirketlerin 1993 yılında başarılı bir performans göstermiş olmalarına rağmen, genelde ekonominin bir "bunalıma" yöneldiği görüşü, artık, her kesimin kabullendiği bir beklentiye dönüşmüş bulunuyordu...

Temel göstergelerdeki olumsuz gelişmeler, ne yazık ki, bu umut kırıcı beklentiyi doğrulayan işaretlerdi...

Dış ticaret açığının yüzde yüze yaklaşması, ihracatın ithalatı karşılama oranının yüzde ellilere gerilemesi, finansman açığının milli gelire nispetinin yüzde on altıları aşması ve büyüme hızının tüketim harcamalarından kaynaklanması gibi o-lumsuz sonuçlar, ekonomiye

ivedi bir müdahale yapılmasını gerektiren işaretler sayılıyordu... Aksi takdirde, bu defa, enflasyonun üç rakamlı olması gibi bir felakete daha çok yaklaşılabilecek ve ekonominin denetimi tümüyle elden çıkacaktı...

27 Mart 1994 Pazar günü yapılacak yerel seçimlerin karşımıza nasıl bir tablo çıkaracağını bugünden kestirmek mümkün değildi... Acaba Türkiye'nin gündemine, yeniden bir erken genel seçim mi gelecekti?.. Bekleyeceğiz ve göreceğiz...

*

Bekledik ve gördük! Nihayet anlaşıldı ki Türkiye "Refah" dolu yeni bir döneme girmektedir. Bakalım, Rahmi Koç'un şu dileği gerçekleşecek mi: "Türkiye 'Refah'laşmayacak, 'Refah' Türkiye'leşecektir!"

-Vehbi Bey! Gene bunalımlı bir döneme giriyoruz... Sıkıntıları nasıl aşacağız?

-Ben bu yaşında çalışmaya devam ediyorum... Çalışma gücü, insan denen varlığa bahşedilmiş olan en büyük nimettir. Çalışan insanlar akıllarını kullanırlarsa her soruna çare bulurlar... Biz, memleket meselelerimizi demokrasi içinde çözecek tecrübeyi kazanmış bir milletiz... işin püf noktası, siyasi partilerimizin, iyi niyetle ve peşin hüküm vermeden konuları tartışmalarıdır. Ben, her zaman olduğu gibi bugün de, ülkemizin geleceği için umutlu olmaya devam ediyorum.

Vehbi Koç'un, bu aşamada "umutlu olmaya devam ediyorum" sözü anlamlıdır... Çünkü, kitlelerce benimsenmesi beklenen inandırıcı politikalar henüz netlik kazanmamıştır...

*

Ekonomik konular, planlı döneme geçtiğimiz 1963 yılından bu yana, değişik platformlarda devamlı olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, 1980 yılından sonra, geniş halk kesiminin de ilgi alanına girmiş bulunmaktadır... Buna rağmen, bugüne kadar yapılan irdelemeler, tartışmalar ve değerlendirmeler birçok konunun anlaşılmasına ve sorunların çözümlenmesine henüz imkân sağlamamıştır... Ülkemiz için serbest pazar ekonomisinin koşulları nelerdir?.. Türkiye'nin büyüme stratejisi ne olmalıdır?.. Türk parası neden sürekli değer kaybetmektedir?.. Yüksek enflasyon neden durdurulamamaktadır?.. Sıkı para politikaları bizim ekonomik yapımız için uygun bir yaklaşım mıdır? Yüksek faiz hadleri ile tasarruflar artırılabilir mi? Bugünkü ekonomik ortamda sermaye piyasası gelişebilir mi?..

Bu konuları inceleyenlerin bakış açıları, eğitim düzeyleri, deneyimleri

ve kişisel çıkar içgüdülerini, yaptıkları değerlendirmelerin özünü etkilemekte ve ortaya, üzerinde uzlaşılması mümkün olmayan birçok değişik önerinin çıkmasına sebep olmaktadır. Bunun için de, siyasi otoritenin ve toplumun benimsemesi gereken politikalar bir türlü açıklık kazanamamaktadır... Unutmamalıyız ki; bugün yurt içi ve ülkeler arası iletişimde ulaşılan seviye, insanların fedakârlık yaparak yaşama geleneklerini hızla yok etmektedir. Her birimiz çevremizden etkilenmekte ve sanki daha çok mutlu olmak için imkânlarımızın üstünde yaşamaya devam etmekteyiz... işte, Vehbi Koç'un, başlangıçtan beri benimsemediği ve tehlikeli bulduğu toplumsal gidişat "imkânlarımız üstünde yaşama tutkumuzdur!"

Vehbi Bey'in gösterişli yaşamayı sevmediğini herkes bilmektedir. Buna rağmen 'sakınan göze çöp batır' misali, aksilikleri önlemek mümkün olmamaktadır!

Vehbi Koç, 7 Mayıs 1993 günü aşağıdaki notu da çocuklarına göndermiştir:

"Dün Abano'dan döndüm. İstanbul havaalanında Setur müdürü, muavini ve iki arkadaşı, tam dört kişi beni karşıladılar. Zavallı adamlar gelişimde ve gidişimde ikişer saatlerini kaybediyorlar. Ben senede bir veya iki defa yurt dışına çıkıyorum. Fakat başta Rahmi Koç olmak üzere hepiniz devamlı seyahat ediyorsunuz... Bu arkadaşlara talimat verdim; bundan sonraki gidiş ve gelişlerimde tek kişi meşgul olsun, başkasını istemem, dedim."

*

Hatice, ne demek istediğimi anlamamış ve şaşırmıştı!

-Sizin apartmanda jeneratör yok mu?.. Doksan küsur yaşındaki Vehbi Bey bu merdivenleri kendisi mi inip çıkacak?.. Baksana, elektrik olmayınca kalorifer de çalışmıyor, apartman buz gibi olmuş!

-İlâhi Can! Ben de senin önemli bir şey söyleyeceğini sanmıştım... Vehbi Bey otomobiline telefon almadı, apartmana jeneratör alır mı hiç?.. Emekli olunca bizim âdetlerimizi ne çabuk unutmuşsun!. (1994 Mart ayında, Vehbi Bey'in onayı alınmadan, otomobiline bir telefon takıldığını öğrenmiş bulunuyorum... İlgililere duyurulur... Telefon numarası mı?.. Onu da lütfen siz öğrenin ve bana haber verin!)

Hatice ve Can Okan'ın Koç ailesi ile olan dostluk ilişkileri, Can'ın böbrek nakli için Houston'a yerleşmesinden sonra daha da kuvvetlenmişti... Ne yazık ki, büyük bir sabırla ve ilgiyle sürdürülen tedavi, umulan sonucu vermemiş ve Can Okan da ebediyete göçüp

gitmişti...

Sadberk Hanım'ın vefatını takip eden on dört yıl boyunca Vehbi Bey'e ev idaresinde hizmet etmiş olan Mary Gaziadi'nin rahatsızlığı sebebiyle işi bırakmasından sonra, güvenilir birisinin bulunması için bütün aile araştırma yapmaya başlamıştı... Hatice Okan isminin akla gelmesi ile sorun hemen çözülmüş oluyordu...Tabii, iki tarafın da birbirini denemesi ve tanınması gerekliydi... Şimdi, yedi yıl geride kalmış olduğuna göre, Hatice'nin bu denemeyi başarı ile geçirdiği anlaşılmaktadır!

-Hatice! Sana soru sormayacağım! Vehbi Bey'in özel hayatındaki ayrıntıların, iş ve sosyal hayatındakiler gibi sade ve muntazam olacağını hepimiz tahmin edebiliyoruz... Bunları, bugün, senin gördüğün ve algıladığın şekilde tespit etmek istiyorum... Dilediğin gibi konuşmanı bekliyorum...

-Vehbi Bey çok sağlam bir bünyeye sahiptir... Onu, yıllanmış bir ağaca benzetirim... İntizamlı olmak hayatının bir parçasıdır... Elbiselerinin, gömleklerinin, kravatlarının, kısacası her şeyinin tertipli olmasını ister... Tespihini, nazar boncuğunu ve kravat iğnesini daima kontrol eder... Dağınıklığa tahammülü yoktur... Bu titizliği çalışma odasında da devam eder... Dosyalar, gazete kupürleri, iş raporları, gelen mektuplar, kitaplar yerli yerinde durur... Ertesi gün giyeceği elbiseyi, akşam haberlerinden sonra dinlediği meteoroloji raporuna göre tayin eder... Ayakkabı bağlarını kendisi bağlar! Yardım etmek istenince: "Bırakın ben bağlarım! Sonra alışkanlığım kaybolur!" diye itiraz eder... Perşembe ve cuma sabahları evde namaz kılar... Cuma namazlarını katiyen kaçırmaz. Sekreteri Suzan Hanım mesai günleri saat dokuzda gelir ve öğlene kadar çalışırlar... Televizyondan haberleri ve bazı açık oturumları izler, film seyretmez... Alaturka musikiyi ve konservatuvar korolarını sevdiğini söyler... Davetlere ve kokteyllere katılır, buralarda güncel haberlerin nasıl yorumlandığını öğrenmeye çalışır... Akşamları evde kalmışsak, yatmadan önce bana yazı okutur...

-Hatice! Biraz da günlük olaylar karşısındaki tutumunu, davranışlarını anlatır mısın?

-Gereksiz masrafa karşı titizliğini artık herkes biliyor... Vehbi Bey, evin belli başlı masraflarını, telefon, elektrik faturalarını kontrol eder... Kendisi evde yokken gelen telefonların haber verilmesine çok önem verir... Unutulması halinde kızgınlığını belli eder... Onun not tutma ve tutturma merakı evde de devam etmektedir. Gelen misafirler önemli bir şey söylerse onun hemen not edilmesini ister... Gelenlerin telefon numaraları bilinmiyorsa bunları sorar ve not ettirir... Bütün notlar,

sabahları Suzan Hanım'a devredilir. Vehbi Bey, misafirlerin önünde çok dikkatli konuşulmasını ister... Kendisi, konuşmaktan çok dinlemeye ve bir şeyler öğrenmeye dikkat eder...

-Vehbi Bey yalnızlıktan sıkılır mı? Şikâyetleri olur mu?

-Can! Vehbi Bey gerçekten çok değişik bir insan! Bugüne kadar, ağzından "Of, artık sıkıldım!" sözünü işitmedim... Geçenlerde, seçmen kayıtlarının yapıldığı gün evden çıkamayınca bana: "Evde kapalı kalmak ne kadar zormuş!" gibi bir şikâyetinde bulunduğunu hatırlıyorum...

-Çocukları ile ilişkilerini nasıl sürdürüyor?

-Rahmi, memlekette bulunduğu süre içinde, her sabah telefonla babasını arar... Çok masraf olacağı için, önemli bir sebep yoksa yurt dışından aranmasını istemez... Semahat, annelerinin vefatından sonra, aileye kanat geren "abla" olmuştur. Suna, işte olduğu gibi özel hayatında da Vehbi Bey'in rahat ve sorunsuz bir ortamda bulunması için çok emek verir... Sevgi, kardeşlerinin bulunmadığı dönemlerde onların boşluğunu doldurmaya çalışır... Kısacası, çocuklar, babalarına olan saygı ve sevgilerini her vesileyle belli ederler. Bu ilginin içten geldiğini hissedersiniz. Buna mukabil, Vehbi Bey'in sevgi gösterisi hayli sınırlıdır!

-Bugüne kadar Vehbi Bey'in davranışlarında seni en çok şaşırtan ne olmuştur?

-Bu yedi yıl boyunca, bana, yalnız bir defa teşekkür etmiştir! Hayret değil mi?

*

1993 yılında kaybettiğimiz Nuh Kuşçulu, diğer hemşerileri gibi "Kayserili" olmakla övünen, İstanbul Ticaret Odası'ndaki çalışmaları ile kamuoyunun dikkatini çekmiş bir işadamı idi. Kuşçulu'nun, Vehbi Koç'u tanınması 1950'de Londra'da değişik bir ortamda gerçekleşmişti. "Baker Street'deki camide cuma namazı kılmaya hazırlanıyorduk. Ezanın okunmasını beklerken, yanımıza koşar adım birisi yaklaştı; 'Ezan okundu mu?' diye sordu ve kendisini bize takdim etti; 'Ben Ankara tüccarlarından Vehbi Koç !'"

*

Koç'la Kuşçulu ilişkisi, Nuh Kuşçulu'nun İstanbul Ticaret Odası başkanlığı döneminde ilerlemişti. Vehbi Koç, İstanbul'un birbirini

izleyen iş kokteyllerine ve resepsiyonlara, kısa bir süre için olsa bile katılmayı, bir görev ciddiyeti ile yapmakta, bunu davet sahiplerine gösterilmesi icap eden bir nezaket kaidesi olarak gerekli görmektedir. Bu toplantılara katılırken de yanında bir dostunun bulunması, Vehbi Koç'u "rahat" bir havaya sokmaktadır... İşte, Nuh Kuşçulu'nun, Vehbi Koç'u yakından tanınmasında bu davet beraberliklerinin önemli payı olmuştu... Kuşçulu anılarında yer eden bir olayı şöyle nakletmişti: "Babam Süleyman Kuşçulu ile her ramazan beş yüz talebeye iftar yemeği verirdik. Bunu Avukat Yusuf Türel organize eder ve ramazan boyunca başka hayırseverlerin iftar vermelerini sağlardı. Bir gün, Avukat Türel Vehbi Bey'in benimle ortaklaşa iftar yemeği vermek istediği haberini getirdi. Çok memnun oldum, iftardan sonra Vehbi Bey'in şu sözü çok hoşuma gitmişti: "Nuh Bey! Seninle bu dünyada ortak olamadık ama, öbür dünyadaki ortaklığın temelini atmış olduk!

*

Koç Topluluğu için, 1980/1993 yılları, biraz "derlenme toparlanma" biraz da hızla yaklaşan 21. yüzyılın getireceği yenilik ve değişiklikleri "sezinleme" dönemi olarak hatırlanacaktır...

Bu onüç yıllık döneme sığan olayların satır başları şöyle özetlenebilir:

Koç Holding'in, yönetiminde etkili olduğu iştiraklerinin sayısı seksenyedi şirkete ulaşmıştır...

1981 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan Ramerica şirketi, Amerikan pazarında, Koç şirketleri için yeni sahalar aramaya yönelmiştir... İstanbul'da faaliyete geçen Kurt Mensucat tekstil pazarlamasını, Koza şirketi "toplulu konut" sektörünü, Federal Almanya'da çalışmaya başlayan Temel Gıda ise yurt dışına yapılacak meyve ve sebze ihracatını geliştirmek için kurulmuşlardır...

Koç Holding cephesinden, 1983 yılının en önemli kararı ise Garanti Bankası hisselerinin satışı olmuştur...

1984 yılında, "et ürünlerini" değerlendirecek Maret şirketlerinin yatırımına başlanmıştır. 1985 yılının sonunda, American Express'in iştiraki ile Koç-Amerikan Bankası'nın kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

1986 yılında, uzun mesafeli karayolu ulaşımında kullanılan "treylar" üretimi için Amerikan Fruehauf lisansı ile çalışacak olan İstanbul-Fruehauf fabrikası Adapazarı'nda faaliyete geçmiştir... Bu yılın diğer önemli bir gelişmesi ise, "şirket evliliği" olarak bilinen "füzyon"un Koç Topluluğu'na da bulaşmasıydı... Böylece kibrit üreten Türkay gene kibrit üreten Kav şirketi ile, bisiklet üreten BebiMot şirketi motorlu

bisiklet ve amortisör üreten Beldesan ile, taşıt lastikleri üreten Uniroyal şirketi de aynı sektörde lider olan Goodyear şirketi ile birleşiyorlardı... 1987 yılında da Beytaş şirketi Tat şirketi ile bütünleşiyor, Koç Topluluğu içinde Birleşik Oksijen Sanayii ve Tat Tohumculuk şirketleri faaliyete geçiyordu... 1987/1993 yılları arasında, Topluluk şirketleri, genellikle mali bünyelerini ve teknolojilerini düzeltici yatırımlara yönelmiş oluyorlardı...

1993 yılının en önemli girişimi ise, Koç Topluluğu için yeni bir alan olan televizyon yayıncılığında faaliyet gösterecek Eko Radyo ve Televizyon şirketinin kurulmasıydı...

Bu dönemde, Vehbi Koç Vakfı, eğitim, kültür ve sağlık alanında dört önemli girişimini tamamlamıştı.

1985 yılında İstanbul Haydarpaşa'da Trafik Kazaları Tedavi Merkezi, 1988 yılında İstanbul Kurtköy'de Koç Özel Lisesi ve Sadberk Hanım Müzesi'nin "Sevgi Gönül Arkeolojik Eserler Bölümü" ile 1993 yılında İstanbul İstinye'de Koç Üniversitesi hizmete girmiş oluyordu..

*

Nihayet, dolu dolu yaşanmış bir hayat hikâyesinin sonuna gelmiş bulunuyoruz...

Artık, Vehbi Koç, engin deneyimler kazanarak doksan yaşını aşmış olmanın insanlara verdiği alçakgönüllülüğün huzuru ve sükûneti içinde yaşamaktadır...

Bu dönemde, onu en mutlu eden davranışlar; iş arkadaşlarının, meslektaşlarının, bürokratların ve politikacıların kendisine gösterdikleri saygı olmaktadır.

Görüştüğü kişiler, ziyaret ettiği makamlardaki görevliler, Vehbi Koç'u, mucizeler yaratmayı başarmış ve çıkar tutkusundan arınmış bir Türk iş âlemi lideri olarak ayakta karşılamaktadırlar...

Bu hayranlık dolu duygular, onun "memleket ve millet için" çalışma azmini daha da güçlendirmekte ve Vehbi Koç'u "toplumsal" konuların ısrarlı takipçisi yapmaktadır

Bunun içindir ki, Vehbi Koç, Koç Holding Anonim Şirketinin 31 Mart 1994 Çarşamba günü Nakkaştepe'de toplanan ve 1993 yılı hesaplarının incelendiği Ortaklar Genel Kuruluna sunulan raporda, fikirlerini, bir defa daha işadamlarının davranışları üzerinde yoğunlaştırmaya özen göstermiştir:

"İşadamları topluma örnek olacak davranışlarda bulunmalı ve örnek bir yaşam sürdürmelidirler. Bugün 'ekonomi' büyük bir sıkıntının eşiğindedir. Bu krizden en az zararla çıkmak için toplum olarak hep birlikte tasarruf yapılmalı ve fedakârlığa katlanılmalıdır. Durum böyleyken bazı işadamlarımızın lüks yaşantıları ile gazete sayfalarında görünmeleri toplumun düşük gelir kesimlerini rahatsız etmektedir, özellikle bu dönemde işadamlarımızın örnek davranışlarda bulunmaları ve lüks harcamalardan kaçınmaları lazımdır."

Vehbi Koç, özveriyle dolu hayatını da şöyle özetlemiştir:

"Ben bir bakkal dükkânı ile işe başladım. Kazandıklarımın büyük bir kısmını hep işlerime yatırarak, tasarrufa hep dikkat ederek işleri büyötmeye özen gösterdim. Çok mütevazı bir hayat sürdüğümü bugün herkes bilmektedir."

Bunun içindir ki, "yükselen değerler"e hasret duyulan bir ortamda, Vehbi Koç, "içimizden biri" olarak kabul edilmekte ve büyük bir saygı ile izlenmektedir. Kamuoyu, bu açık sözlülüğün ortaya koyduğu gerçekleri benimseyerek ona tam bir güven duymaktadır...

Vehbi Koç'un "patron"luğuna gelince...

Bundan altmış dokuz yıl önce, 1926 yılında Ankara Ticaret Odası'na kaydedilen "Koçzade Ahmet Vehbi" firması, 1994 yılı sonunda, on dört değişik sektörde faaliyet gösteren seksen sekiz şirketten oluşmakta ve bu şirketlerde 32721 kişiye çalışma imkânı sağlanmaktadır. Koç Topluluğu'nun 1994 yılı cirosu 243 trilyon lira (8 milyar Amerikan Doları) olarak gerçekleşmiştir. Topluluğun "Gayri Safı Milli Hasıla-GSMH"ya katkısı yüzde 1.4 mertebesine ulaşmıştır. 1994 yılında Koç Topluluğu şirketlerinin ödedikleri Kurumlar Vergisi, aynı yılda devlete ödenmiş olan Kurumlar Vergisi toplamının yüzde on üçü olmuştur.

İşte, altmış sekiz yıllık bir zaman kesitine sığdırılmış olan bu sonuçlar, Vehbi Koç'un başarılarını tescil eden görkemli göstergelerdir.

"Daima doğru olanı yapmaya gayret gösterdim. Aileme, memleketime ve yaşadığım çağa hizmet ettiğim inancıyla büyük bir huzur duyuyorum."

İşte, bir asra yaklaşan mücadeleli bir hayatı yaşanmaya değer yapan bu duygular, Vehbi Koç'un ağızından, böylesine sade söylenebilmektedir...

TAMAMLARKEN

"Gün ikindi akşam olur

Gör ki başa neler gelir

Veysel gider adı kalır

Dostlar beni hatırlasın!"

Âşık Veysel

*

Bakıyorum, siz de kestirme yolu deniyorsunuz!

Kitap okuyanların çoğu, önce "Başlangıç" sonra da "Bitiş" bölümlerine şöyle bir göz atarak okuma heveslerini tatmin etmeye çalışırlar! Yazarın, büyük emekler vererek yarattığı yüzlerce sayfaya, ne yazık ki, hemen hiç ilgi göstermezler! Vehbi Koç'un hayatını anlatmaya çalıştığım bu kitabı tamamlarken, kafamda böyle bir endişenin belirdiğini sizin de bilmenizi istedim... Bilmenizi istedim, çünkü; bu kitap gerçekte, Vehbi Koç'un: tutku, coşku, gurur ve meşakkat dolu hayatının özetlenmiş bir hikâyesidir... Bu hikâyeyi yaşayarak gerçekleştiren ben değil, Vehbi Koç'un kendisidir... İşte bu düşünceyle, aramızdan gerçek bir "patron"un nasıl çıktığını merak edenlerin, kitabı baştan sona okumalarını içtenlikle diliyorum...

*

Dışişleri eski bakanı merhum İhsan Sabri Çağlayangil kıdemli dostu Vehbi Koç'u şöyle tanımlamıştı: "Vehbi Koç bir kişi değildir, müessesedir... Kitap değildir, okuldur... Vehbi Bey'i anlamak için dinlemek elvermez, onu yaşamak lazımdır..."

*

Okuma hevesinizi biraz olsun özendirmek düşüncesiyle, Vehbi Koç'un çocuklarının, damatlarının ve torunlarının kendisiyle ilgili bazı görüşlerini bu bölümde toplamak istedim... Böylece, Türk iş âleminin hemen her dalında kendini göstermiş ve başa gürüşmüş "olağanüstü bir insan" hakkında, ona en yakın o-lanların duygularını ve gözlemlerini belirlemeye çalıştım... Kitabı, sonuna bakmadan, başından başlayarak

kesintisiz okuyacaklar için, bu bölümün, umulandan da değişik bir "final" olacağını sanıyorum...

Rahmi Koç, babası Vehbi Koç hakkındaki görüşlerini bana şöyle açıklıyordu: "Vehbi Bey eskilerin deyimi ile 'nev'i şahsına münhasır' bir kişiliğe sahiptir ve kesinkes, senin düşündüğün gibi 'içimizden biri' değildir...

İş dünyasında olağanüstü liderler yetişmiştir... Henry Ford, Ernst Von Siemens gibi... Bu tip insanlar değişik bir altıncı hisse sahip olurlar. Çok çalışkandırılar.. Her konuda 'primadonna'lık yaparlar... Olayların kendi eksenleri etrafında dönmesini isterler... İnatçı ve mesafelidirler... Etkileyici kişilikleri ile çevrenin hayranlığını kazanırlar. Bu özelliklerin hepsi Vehbi Bey'de bulunmaktadır. O, bizlerin kendi istikametinde düşünmemizi ve hiç hata yapmamamızı ister. Ancak babamın, vizyon açısından, zaman zaman gerekli olan cesareti göstermediği, tutucu kaldığı durumlar olmuştur..."

-Profesyonel kadrolar, Vehbi Koç'un demokratik bir patron olduğu görüşündeler...

-Vehbi Bey böyle bir görüntü vermek ister! Ama gerçekte, kendi düşünce tarzını kabul ettirmek için müthiş kararlı davranır... Hatta insanları bezdirir... Şirketlerde kullanılan otomobillerin azaltılması konusunda seninle yaptığı mücadeleyi unuttun mu ?

-Sevgi Gönül, "Vehbi Bey, Rahmi'ye hayrandır!" diyor. Bu görüşe katılıyor musunuz?

-Babamın, çocukları arasında böyle bir ayrım yaptığını sanmıyorum... Kendisine sorarsanız Semahat'ın bir önceliği olduğunu anlarsınız. Bu tercihini de Semahat'ın önemli hastalıklar atlatmış olması ile izah eder... Kaldı ki, Vehbi Bey'in en çok tenkit ettiği çocukları arasında ben önde gelirim!

Vehbi Koç'un, Rahmi'ye olan düşkünlüğü, bu duygusunu belli etmemesine rağmen, onun aile geleneklerine ve karakterine uygun düşmektedir... Vehbi Koç, kendi ailesi içinde, erkek evlat olarak daima tercihlili muamele görmüş ve "ailenin reisi erkektir" inancı ile yetiştirilmiştir. Bu duygularladır ki, Vehbi Bey, Rahmi Koç'u, erkek evladı olarak "idealize" etmekte ve oğlunun, eğitimi, lisan bilgisi ve sosyal yönleri ile kendisini aşması için çok emek vermiş bulunmaktadır...

Vehbi Koç'un inandığı konulardaki takipçiliğinin boyutları sanıldığından çok daha ileridir. Bu konuda Naim Talû'nun bir anısı vardır. Nihat Erim Hükümetinde ticaret bakanlığını üstlenmiş olan Talû, Erim'in istifası üzerine kurulacak kabinede yeni bir görev teklifi ile karşılaşmamak için, yalnız çok yakınlarının bildiği Güzelyalı'daki Merkez Bankası lojmanına saklanmıştı... Hikâyenin gerisini Naim Talû şöyle anlatmaktadır: "Geldiğimin ikinci günü telefonla arandığımı söylediler. Telefon eden Vehbi Bey'di. Bana; 'Rahatsız ettiğim için özür dilerim. Görüşümü size duyurmazsam görevimi yapamamış olacağım! Yeni hükümet kurulmak üzere, sizin görev almak istemediğiniz hissediliyor. Halbuki memleket zor şartlar içinde bulunuyor. Sahip olduğunuz tecrübelerle 'bakan' olarak çok yararlı hizmetler yapmaya devam edebilirsiniz. Fedakârlık icap ediyorsa bundan kaçınmayın. Bunları size duyurmayı bir vatandaşlık görevi sayıyorum."

Naim Talû çok duygulanmıştı, "Kendisine teşekkür ettim ve düşündüm! Vehbi Bey'e ve müessesesine bugüne kadar hiçbir ayrıcalık yapmamıştım. Zaten benden de böyle bir şey istenmemişti. Bu davranış, başarının sırrı olan, inandığı meseleyi sonuna kadar takip etme kararlılığının tipik bir örneği idi."

*

Hüsni Özyeğin, Koç'un değer verdiği konuları bildiğinden ve onlara uymaya özen gösterdiğinden, Vehbi Bey'in "Bu adamda iş var listesine girmeyi başarmıştır! "23 Ekim 1987 Cuma akşamı Vehbi Bey'e telefon ettim ve önümüzdeki pazartesi sabahı bankamı açacağımı bildirdim. Amacım, açılışı Vehbi Bey'in yapmasıydı. Teklifimi memnuniyetle kabul etti. Pazartesi sabahı seremoni bittikten sonra Vehbi Bey'e; 'Sizi "Doğan" markalı makam otomobilimle uğurlamak istiyorum' dedim. Vehbi Bey otomobile bindikten sonra camı açtı ve bana; 'Aferin Hüsni Bey! Banka sahibi oldum diye sakın Mercedes kullanma, daima Doğan'a bin!' tenbihatında bulunmuştu.

*

"Ben zengin çocuğu gibi büyüyemedim. Tabiat olarak anneme ve babama daha yakın hissederdim kendimi." diye söze başlayan Semahat Arsel, babasını değerlendirirken, başka bir ölçü kullanmaktadır... "Annemizin vefatından sonra daha yumuşak, daha hoşgörülü, bizlere annelik hisleriyle de yaklaşan bir Vehbi Koç'la karşı karşıya kaldık... Annemizin sağlığında, babamızın yanında sigara içemezdik, kendisinden farklı olan görüşlerimizi açıklamaktan çekinirdik. Babamın bulunduğu ortam müthiş disiplinli olurdu. Annemle babam arasındaki ilişkiler dürüstlük ve açık sözlülük üzerine kurulmuştu.

Babamın yalan söylediğine hiç şahit olmadım... Her zaman dobra dobra konuşmayı severdi... Şimdi, Vehbi Bey, hepimize rahat hareket etme ve tenkitlerimizi açıklama serbestisi tanıdı."

Bu duygularını samimi bir üslupla belirten Semahat Arsel şu itirafı yapmaktan da kendini alamıyordu: "Annem ölüme yaklaştığını hissedince, rahat yaşaması için, babamın evlenmesinin gerekli olduğunu düşünmüştü. Babam, annemin rızasına rağmen ikinci bir defa evlenmemekle büyük bir fedakârlık yapmış oldu. Böyle bir özveri karşısında, ben de, çocukların büyüğü olarak, yazları ve kışları, on beşer günümü babama hasrediyorum. Dış seyahatlerinde onu yalnız bırakmamaya çalışıyorum... Bana bu serbestiyi tanıdığı için de kocam Nusret'e müteşekkirim!"

-Semahat Hanım! Siz, Vehbi Bey'in ayrılmaz arkadaşı olarak seyahatlerde "para" işlerini nasıl idare ediyorsunuz?

-Babam yanında para taşımayı sevmez. Parayı hem kirli bulur hem de kaybetmekten korkar! Seyahate çıkarken bana toplu para verir, "Sen bizim için harcarsın, sonra bana hesap verirsin" tenbihatını yapmayı da unutmaz! Her şeyin fiyatını sorar... Artık, otellerde gerçek oda fiyatlarını söylemiyorum! Bahşış vermeyi bilmez ve sevmez... Seyahatten her dönüşümüzde de "bizim memleket ne ucuz, ne güzel" demeyi ihmal etmez.

-Vehbi Bey mutlu bir insan mı acaba?

-Babamın kendine özgü bir kişiliği var... Sıfırdan başlayarak tek başına yola çıkmış, bugünlere gelmiş... Onun "mutluluk" anlayışının bizimkine benzediğini sanmıyorum... Hayata ve işine olan bağlılığı aynı şiddetiyle devam ettiğine göre mutlu olması gerekmez mi?..

-Koç ailesinin öne çıkan özelliklerini siz nasıl sıralıyorsunuz?

-Öncelikle birbirimize çok bağlıyız. Karşılıklı kırgınlıklarımızı çabuk unuturuz. Yardımı severiz. Sıkıntılı günlerinde dostlarımıza koşarız. Kadir geceleri bütün aile bir araya geliriz. Kurban keseriz. Aile erkekleri bayram namazlarına giderler. Damatlar, damatlık sıralarına göre seccade taşırlar. Vehbi Bey bayram tebriklerini kabul etmekten zevk duyar...

-Desenize, seccadeleri artık yalnız İnan taşıyor!

-Seninle de hiç ciddi konuşulmuyor...

"Annemizin öldüğü güne kadar, babam, bizim varlığımızdan haberdar değildi!" Bu tanımlama da Sevgi Gönül'den geliyordu... Vehbi Koç'un, Semahat ve Rahmi'den sonraki üçüncü evladı ve iki numaralı kızı Sevgi, konuşmamıza böyle başlamıştı... Ona göre Vehbi Koç: "Çok prensip sahibi, çok tertipli, çok sabırlı, Rahmi'ye baygın, Suna'ya hayran, buna rağmen kimi sevdiğini belli etmeyen ve başkasına muhtaç olmaktan korkan değişik tip bir babaydı!"

-Sevgi! Sen Vehbi Bey'i "insancıl" olarak da tanımlıyorsun!

-Biz uzun yıllar, evde "baba korkusu" ile yaşadık! Annemiz bizi böyle şartlandırmıştı... Babam evdeyken, yüksek sesle konuşulmaz, gürültü yapılmaz, arkadaşlarımızla telefonla görüşülmezdi... Bir gün, tesadüfen babamla evde yalnız kaldım... Ancak o gün, babamın "korkulacak" birisi olmadığını anlamıştım... Aramızda hiçbir sorun çıkmamıştı... Belki, babam da benim varlığımı o gün hissetmişti! Annemin ölümünden sonra, babamın duygusal ve insancıl taraflarını görmeye başladım... Babamın bugün bile başkasına muhtaç olmaktan korktuğunu hissediyor ve şaşıyorum... Bu konuda, zaman zaman, evlatlarına güvenmediğini belli edecek kadar kırıncı oluyor! Bazı konularda bizden bile taahhütnameler alıyor!

-Vehbi Bey hayattan ders alarak bugünlere geldiğini söyler... İnsanların ve ailelerin hayatlarında öyle şaşırtıcı şeyler oluyor ki!

-Babam, kendi hayat "senaryosu"nda ölümünü annemin ölümünden önceye koymuştu! Annem daha önce ölünce, babam, kafasındaki "sahne"lerin bir kısmını değiştirmek zorunda kaldı. "Sadberk Hanım Müzesi" böyle bir senaryo değişikliğinin eseridir... Şimdi, Vehbi Bey, müzenin bir odasının kendisine tahsis edilmesini istedi. Ayrıca, Ankara'da Keçiören'deki bağ evini restore ettirdik... Burası da "Vehbi Koç Araştırma Merkezi" olacak... Vehbi Bey'le ilgili bütün belgeler bu merkezde toplanacak...

-Umarım benim kitabıma da bir yer ayırırsınız! Sevgi! Vehbi Bey politikaya girmeni nasıl karşıladı? Senin bu kararını, daha önce aranızda hiç tartıştınız mı?

-Yalnız babama değil, ailenin bütün fertlerine politikaya girmek istediğimi söyledim... Hepsi "aman ne iyi olur!" dediler... Fakat, böyle bir karar verebileceğimi beklemediler, daha doğrusu beni ciddiye almadılar... Vehbi Bey, karar kesinleşince bana çok kızdı! Ama artık işi ten geçmişti!

Suna Kıraç: "Yaşlandığı için duygusallığı yavaş yavaş öne çıkan babamın en önemli özelliği 'gerçekçi' oluşudur" diyerek söze başlıyor...

-Son yıllarda Vehbi Bey'e en yakın sensin. Özellikle iş hayatında her an babanın yanında bulunman, senin, Vehbi Bey'e en çok benzeyen evlat olduğun izlenimini yaratıyor. Bu görüşe katılıyor musun?

-Hayır, katılmıyorum! Bir insanın, evladı da olsa, Vehbi Bey'e benzemesi çok zordur... Babamın kendisi tarafından belirlenmiş bir "hayat planı" vardır. Buna Vehbi Koç'un "Master planı" da denebilir... Bunun içinde kendisinin, çocuklarının, torunlarının, damatlarının, iş arkadaşlarının, akrabalarının, dostlarının ayrı ayrı yerleri ve rolleri vardır.

-Suna! Vehbi Bey'i müthiş bir tiyatro yazarı, sahne yönetmeni gibi tarif ediyorsun!

-Evet! Vehbi Koç olağanüstü bir oyun yazarı ve yöneticisidir! Herkesin bu "oyunda" belirlenmiş rolleri vardır.

-Peki, insanlar rollere göre davranmazlarsa ne oluyor?

-O zaman hayatı zorlaşıyor! Bu gibi durumlarda, Vehbi Bey, kişinin daha önce belirlenmiş role göre hareket etmesi için, tıpkı bir rejisör gibi, uğraşını sürdürüyor. Sonuç alamadığı hallerde ise rolleri değiştiriyor...

-Hiç taviz verdiği durumlar olmaz mı?

-Bazen taviz vermiş gibi gözükür... Bu hallerde dahi kendi planını nasıl uygulayacağını düşünmekten vazgeçmez!

-Vehbi Bey'in önceliklerini nasıl sıralayabilirsin?

-Önce kendisi ve kendi sağlığı gelir... Sonra Koç Topluluğu... İşlerden sonra da bizler, yani aile geliriz..

Vehbi Bey'in insanları değerlendirmesinde en önemli kriter, o kişilerin aile düzeni ve Koç Topluluğu'na olan katkılarıdır...

-Sen, "acımasız" bir insan portresi çiziyorsun!

-Bu kelimeyi ben kullanmadım, sen söylemiş oldun!

-Ne yapalım? Ben de cezamı çekerim!. Vehbi Bey, bugüne kadar beni "iftar yemeklerine" hiç davet etmedi... Bundan sonra her konuda "kara listeye" girerim herhalde!

-Babam, bizlerin ve yakın iş arkadaşlarının kafalarını başka işlere vermesini, aile düzenlerinin ve sağlıklarının bozulmasını istemez. Aksi halde, işe olan ilgilerinin azalmasından endişe eder...

(Tecrübeyle sabittir! Benim foto-montaj ve boncuk işine nasıl vakit ayırdığımı hep sorgulamıştır!)

Vehbi Koç'un Suna Kırac ile ilişkileri 1960'larda başlamış ve 1973'te Sadberk Hanım'ın vefatından sonra bir "yakınlaşma" dönemine girmişti... İkisinin de benzer ve ortak tarafları bulunmaktadır; sorumluluk taşıma yetenekleri, çalışma stilleri birbirlerine çok uygundur. Konuların ve sorunların derinliğine inme kararlılıkları, hatta not tutma merakları tıpatıp aynıdır... İnsanlardan şüphelenme veya onlara güven duyma duyguları müşterektir... Olayların parasal yönünü düşünmeleri bile tam bir paralellik içinde bulunmaktadır.

-Bu beraberlik, "müşterek düşünme" yeteneği bir anda mı oluştu?

-Hayır! Vehbi Bey uzun denemeler sonunda kendisinde olan özelliklerin bende de bulunduğunu fark etti ve bundan emin olduktan sonra bana güven duymaya başladı...

Şurası bir gerçektir ki, Vehbi Koç'un hem çocuğu hem de iş arkadaşı olmak, bir insanın, hayatta karşılaşacağı nadir fırsatlardan biridir. Aynı zamanda hayatın "zor" tarafında yaşamak gibi bir şeydir! Fırsattır, çünkü, bugün Türkiye'de Vehbi Koç ekolünden, onun deneyimine sahip gerçek "baba"ların mevcudiyeti hemen hemen kalmamıştır. Hayatın zor tarafında yaşamaktır, çünkü; Vehbi Bey var oldukça çocuklarının hayatlarını özgürce yaşamaları ve kendi kişiliklerini olduğu gibi ortaya koymaları mümkün değildir... Bu durum, tıpkı şampiyon sporcunun formunu muhafaza edebilmek için, devamlı olarak bir antrenörün kontrolü altında bulunmasına benzemektedir... Ve dünyanın her yerinde, şampiyonlar, büyük fedakârlıklar yaparak yaşamaktadırlar... Hayır hayır! Lütfen itiraz etmeyiniz! Tabii siz de "biraz da biz ölelim" diyerek şampiyonlar gibi yaşamaya talipsiniz! Ama unutmayınız, parasal zenginlikler her fedakârlığın bedelini ödemeye yetmemektedir... Servet, yaşanan fedakârlıkları gizlemek için görkemli hayatların üzerine örtülen ve başkalarının gözlerini kamaştıran "şaldan" başka bir şey değildir... Ve her zengin ailenin, o görkemli şalın altında gizli kalmış bir yığın özlemi bulunmaktadır...

*

Nusret Arsel, otuz sekiz yıllık damatlığın yanında Koç ailesine altmış

dört yıldır yakın olmanın avantajını kullanarak, kendisini "Vehbi Bey'i en iyi tanıyanlar listesi "nin başına koymaktadır...

-Babam Mehmet Arsel, Vehbi Bey'in Muhasebe Müdürü Emin Güraç'ın muavini olarak 1929 yılında işe başlamıştı. Biz babamdan sonra, 1930 yılında Mersin'den Ankara'ya gelmiştik... Ben dokuz yaşındaydım... Böylece, Vehbi Bey'i ve Sadberk Hanım'ı çocukluk dönemimde tanımış oldum...

Nusret Arsel, Paris'te "Sorbonne Üniversitesi'nde" iktisat doktoru payesini kazandıktan sonra Ankara'da iş ararken Vehbi Koç tarafından fark edilmiş ve 1952 yılında Koç Ticaret şirketinde Hulki Alisbah'ın yanında göreve başlamıştı.

-Nusret! Koç'a seni baban mı tavsiye etmişti?

-Hayır... Ben bu gibi ilişkilerde çok hassasımdır... Paris'e tahsile gitmek için burs bulmam gerekiyordu. Böyle bir desteği Vehbi Bey'den rica edebilirdim. Ola ki babamı zor bir duruma düşürürüm endişesiyle buna heveslenmemiştim... Ancak, doktoramı tamamlayıp yurda döndükten sonra, iş ararken ilginç bir tesadüf, Ankara'da bakanlıklarda beni Vehbi Bey'le karşı karşıya getirmişti. Kendi kullandığı otomobilin içinden Vehbi Bey beni tanımış ve yanına çağırılmıştı... Bu karşılaşma Koç'lu hayatımın başlangıcı oldu... Daha işin başında, görevlerimin, yetkilerimin ve alacağım ücretin peşinen belirlenmesini istemem, Vehbi Bey'de olumlu bir iz bırakmıştı...

-Nusret! Vehbi Bey'in "en sevgili kızı" Semahat Hanım'ın kocası olarak, herhalde sen de "en sevgili damat" muamelesi görüyorsundur?

-İlahi Can! Vehbi Bey'in sevgisini belli etme konusunda çok kıskanç olduğunu bilmez misin?... Gerçekten, Vehbi Bey'in niçin sevdiğini veya niçin sevmediğini anlamak çok zordur. Bu konuda da kendine özgü bir kişiliği vardır... Nazar değmesin diye evlatlarına, şımarıklar diye torunlarına ve damatlarına sevgisini belli etmez. Bazı davetlerde, önümden geçtiği halde beni görmezlikten geldiğini bilirim... Sebebinin sorunca da, "Nazar değmesin diye!" cevabını alırım...

- "Sevgisini" belli etmediğine göre "kızgınlıklarını" gizlemeyi de başarıyor mu?

-Vehbi Bey'de "kızgınlık" saman alevi gibidir, gelir ve geçer! Bu ailenin diğer fertlerinde de böyledir. Belki Suna kızgınlıklarını daha uzunca bir süre devam ettirir. Vehbi Bey, bu gibi duygularını musluğu açıp kapama gibi, kontrol altına almayı başarmıştır...

-Sence, Vehbi Bey'in en çarpıcı yetenekleri nelerdir?

-İnsan seçmesi ve iş konularındaki sezgi gücü, takipçiliği... Bir de iktidardan düşmüş kişilere karşı gösterdiği ilgi. Vehbi Bey'in, kendi yakınlarından ve yanında çalışmış olanlardan esirgediği ilgiyi "iktidardan düşenlere" göstermesi gerçekten ilginçtir..

-Bir anını anlatsana?

-Bende anı çok! Şimdi birçoğu rahmetli oldular... Bir gün, Bozkurt şirketi Genel Müdürü Nüzhet Tekül eşiyle Vehbi Bey'leri ziyarete gelmişlerdi... Vehbi Bey, annesi ve Sadberk Hanım, beraberce çay içiyorduk... Konu, Vehbi Bey'in aile meseleleriyle yakından ilgilenmeyişi gelince, annesi oğlunu yüksek sesle tenkit etmeye başlamıştı: "Sen eşinle, çocuklarınla ilgilenmiyorsun! Kahvaltı masasında bile gazeteyi çadır bezi gibi yüzüne gerip oturuyorsun!" diyerek ses tonunu yükseltiyor ve oğlunu azarlama havasına giriyordu... Hepimiz suspus olmuşken, Nüzhet Bey oturduğu yerden, "Allaha şükürler olsun! Allaha şükürler olsun!" demeye başlamıştı. Sadberk Hanım dayanamamış ve bu "şükür duasının" sebebini sormuştu! Nüzhet Bey'in cevabı, Vehbi Bey'i bile güldürmüştü; "Hanımefendi! Hayatta Vehbi Beyi de azarlayacak birisi bulunduğu için Allaha şükrediyorum. Beni lütfen bağışlayınız!"

-Damadı olarak Vehbi Bey'i "sert" bulur musun?

-Şartlara göre değişir. Bizim evliliğimizde çok hassaslaştığını hiç unutmuyorum. Vehbi Bey'in basbayağı ağladığını hatırlıyorum!

-Babalar, kızlarını evlendirirken hep ağlarlar! Vehbi Bey üç kız evlat evlendirdiğine göre, bunlar, umarım sevinç gözyaşları olmuştur...

*

-İnan! Sen, aileye en son giren damatsın... Hatırladığım kadarıyla, senin, Sadberk Hanım'la ilişkilerin çok candandı, sıcaktı...

-Sadberk Hanım, aile fertlerine önem verdiğini belli ederek onların sevgisini ve saygısını kazanırdı... Hayatı boyunca ailenin bütünlüğünü korumaya çalışmıştı... Vehbi Bey'in iş hayatında gösterdiği titizliği, Sadberk Hanım aile içinde ve aile ilişkilerinde gösteriyordu.. Çiftlik hayatına olan sevgimi ve merakımı öğrenince bana büyük destek verdi... Bursa'daki çiftliğin gelişmesi için beni daima teşvik etmişti... Hatta kendisi ile ortak inekçilik yapmaya bile başlamıştık. Vefatından altı ay önce yirmi "Holstein" cinsi inek ithal etmiştik... Maalesef bunları görmesi mümkün olmadı. Vehbi Bey benim bu ilişkilerimden

daima rahatsızlık duymuştur. Bunları, çalışmalarımın Koç Topluluğu dışına taşması gibi yorumlamıştır... Herhalde, benim "parasal özgürlük" içinde olmamı arzu etmiyordu...

-Senin bu yan faaliyetlerine şimdi de aynı hassasiyeti gösteriyor mu?

-Benim, Topluluğa ve Suna'ya olan bağlılığımı görüp anladıktan sonra bu tereddütlerinden kurtulduğunu sanıyorum... Onun ilginç bir özelliği de kendisine faydası olmayan konuları kafasından silip atmasıdır... Faydası olacağına inandığı ve ilgi duyduğu konularda müthiş destek verir... Bir dönem, Otoyol şirketinde parasal sıkıntılar yaşamıştık... ihtiyacımız olan parayı bulmakta zorluk çekiyordum... Durumu Vehbi Bey'e götürmek zorunda kalmıştım... Beni dinledikten sonra, Otoyol'un ihtiyacı olan parayı şahsi hesabından ödemesi için Bay İsak'a telefonla talimat vermişti...

-Koç Topluluğu'nda, artık, "profesyonel yönetim" iktidarı başladı değil mi?

-"Profesyonel"ler sayıca çoğaldılar ve daha etkili olmaya başladılar... Ancak, bugün, Vehbi Bey, hâlâ "patronumuzdur..." Bunu, hepimiz bilmekteyiz ve bundan şikâyetçi değiliz... Onun insanları kullanma becerisi başarılı bir patron olmasını sağlamıştır... Vehbi Bey, bir işi delege ederken, görevi üstlenen insan, işi sonuçlanıncaya kadar, onun varlığını ve desteğini yanında hisseder. İlişkilerinde mesafeli olmasına rağmen, gerektiği zamanlarda gönül almasını da bilir... Vehbi Koç, iş dünyamızda, yeri doldurulamayacak bir liderdir...

-İnan, söz aramızda! Vehbi Bey'in seni niçin çok sevdiğini şimdi daha iyi anlıyorum!

*

Koç ailesinin en genç temsilcisi, Suna ve İnan Kırac'm on yaşındaki kızı İpek Kırac'a, "Dedeni bana anlatır mısın?" dediğim zaman aldığım cevabı, tek cümle değiştirmeden ve yorum eklemekten aynen yazıyorum:

"Ben dedemi seviyorum... Ama, onun beni ne kadar sevdiğini bilmiyorum! Düzenli hayatı beni etkiliyor... Örneğin, az ve sayılı sigara içiyor, işlerini zamanında yapıyor... Sabahları erken kalkıyor, akşamları erken yatıyor... Spora ve sağlığa önem veriyor... Koç Holding'i o yarattı. O olmasaydı ailenin tadı olmazdı!"

-İpek! Büyüyünce, sen de annen gibi bir işkadını olmak istiyor musun?

-Ben annem gibi olmak istemiyorum! Hayır! Hayır! Büyüyünce belki olabilirim! Evet! Evet!

-Annemi mi yoksa babanı mı çok seviyorsun?

-Bunu yazmak için soruyorsunuz değil mi?... Size cevap vermiyorum!

*

Suna Kıracı kızı İpek'le ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır: İpek bir gün büyükbabam beni sevmiyor diye serzenişte bulunmuştu. Ben de; 'yanılıyorsun, seni çok seviyor, büyükbaban duygularını göstermez' demiştim. İpek de şu cevabı vermişti: 'Dedem çalışkan çocuklara burs veriyor. Sevseydi bana da burs verirdi!'

*

Mustafa Koç, Vehbi Koç'un ilk torunu olarak, Koç ailesinin muhabbetini ve dikkatini daima üstünde hissetmiş, ama bu ilgiyi hiçbir zaman abartılı davranışların mazereti haline dönüştürmemiş, çevresine "babacan" davranmayı bilen "genç bir Rahmi Koç"tur...

-Vehbi Bey'i iyi tanıdığımı iddia edemem... O, herkesle mesafeli olmuştur. Biz torunlarına, çocuklarına nazaran daha uzak durmaktadır... Dedem, benim için, çok çalışkan bir işadamı, bir "iş dünyası lideri"dir... Bizimle konuşurken, bugünlere gelmek için büyük fedakârlıklar yaptığını söyler... Bence Vehbi Bey, çalışmayı sevdiği için onun zorluklarına katlanmıştır... Dedemin, at sporunu devam ettirme kararı bile örnek alınacak bir olaydır... Doktor kendisine; "Sen bugüne kadar yalnız kafanı çalıştırmışsın, vücudun tembel kalmış, spor yapman lazım" demiş... O da at sporuna hız vermiş ve bunu büyük bir disiplin içinde otuz yıldan fazla devam ettirmiş... Bence Vehbi Bey, ata binmeyi bile bir vazife anlayışı içinde yapmıştır... Ancak, dedemin konuşmalarından, bazen, duygusal tarafları ortaya çıkıyor. Gençliğinde Macaristan'a, Avusturya'ya seyahatler yapmış. Ben iş temasları için gittiğim Viyana'dan, Budapeşte'den dönünce, Vehbi Bey oraların nasıl olduğunu sorar... Bu sorularından, gönlünde eski hatıraların özlemi bulunduğunu hissederim! İnsanlarla mesafeli olmayı öylesine benimsemiştir ki, kendisini ziyaret ettiğimiz zaman mutlu olup olmadığını bile anlamakta zorluk çekeriz...

-Mustafa! Sen artık, yalnız Rahmi Koç'un oğlu "torun" Mustafa Koç değilsin... Topluluk içinde önemli görevler üstlenmeye başladın... Bu durum, Vehbi Bey'in sana olan davranışlarında bir değişiklik yarattı mı?

-Sanmıyorum! Dedem, bizim, yani torunlarının henüz o olgunluğa ulaşmış olduğumuzu kabul etmiyor...

-Peki! Caroline ile ilişkiler nasıl gidiyor?

-Caroline'i benimsediğini hissediyorum. Bir defa Caroline'in yanında bana: "Sen akıllı iş tutmuşsun!" diyerek, alışılmamış bir yakınlık gösterdiğini hiç unutmuyorum...

-Dedenin hangi taraflarının sende de olmasını isterdin?

-Takipçiliğinin ve sezgi yeteneğinin...

*

Rahmi Koç'un ortanca oğlu Ömer Koç, Koç ailesindeki genç kuşağın en renkli olanıdır... Sanatın hemen her dalına ilgi duyan Ömer, Türkçe, İngilizce ve Fransızcaya olan hâkimiyeti ile dünya olaylarını çok yakından izler...

Ömer Koç, dedesi Vehbi Koç'u değerlendirirken, duygusal olmamaya büyük bir özen gösterdiğini belli etmektedir...

"Ben Vehbi Bey'i çok iyi tanıdığımı söyleyemem... Uzun bir süre ondan korkarak yaşadık... Mesela, beraber güldüğümüz bir anı hatırlamıyorum! Dedemin, insanları etkileme, onları tahlil etme ve yönlendirme yeteneği müthüştür. Bu yeteneğini bizler için kullanmamıştır. Bende 'yaşamından ve başarılarından tatmin olmayan bir insan' izlenimi bırakmıştır."

Ömer Koç'a göre, Vehbi Koç için hayatta en önemli ölçek "başarı" olmuştur...

-Ömer! Vehbi Bey'in mutlu bir anına hiç rastlamadın mı?

-Vehbi Koç istediği zaman "sevimli" olabiliyor! Hatta buna "naz yapıyor" bile denebilir! Ama bunları, başkalarını kendi isteklerine göre kullanmak için yaptığı hissine kapılıyor insan... Bir defasında dedemin, Mozart'ın bir büstünü okşadığını hatırlarım... Hayatında roman okumamış bir insanın, Mozart'ın alçıdan yapılmış büstünü okşarken neler hissettiğini hep merak etmişimdir! Vehbi Bey, bütün gücünü tek bir hedefe yönelttiği için mutlu oluyor... Dedemin, bizim varlığımızdan, bize olan sevgisinden dolayı mutluluk duyduğunu sanmıyorum...

*

Sevgi'nin kocası, ortanca damat Doğan Gönül, fikirleri ve konuşma tarzı ile aile içi ilişkilere renk katan bir kişiliğe sahiptir...

-Can'cığım! Ben otuz beş yıllık Koç mensubu ve otuz iki yıllık damat olmama rağmen, Vehbi Bey'le ilişkilerimiz hep belirli bir mesafe içinde devam etmiştir... Vehbi Koç "dominant" karakteriyle çok değişik bir kişilik sergilemektedir...

-"Tutucu, eli sıkı" demek istiyorsun değil mi?

-Hayır hayır! Bu sıfatlar Vehbi Beyi iyi tanımayanların yanlış ölçüleridir! Vehbi Bey, hiçbir zaman bir Rockefeller, bir Paul Getty gibi; katı, zalim bir para hırsı içinde yaşamamıştır... Hiç unutmuyorum, Vehbi Bey bütün varlığını çocukları arasında taksim ederken daha altmış yaşına gelmemişti... Can'cığım! Ben bugün altmış yaşındayım. Çocuğum da yok... Ve küçücük varlığımı kimseyle paylaşmayı düşünmek bile istemiyorum...

-Bunların hepsi güzel de, Vehbi Bey'e "eli açık" diyemezsin ya?

-Vehbi Bey "eli sıkı" olduğunu başkalarına kabul ettirmek istiyor! Böylece, kendi adını "eli sıkıya" çıkarıp çevresini israftan korumaya çalışıyor!

-Hem damat hem de iş arkadaşı olarak Vehbi Koç'un sana ilginç gelen diğer yönlerini belirtir misin ?

-Vehbi Bey'in tevazuu da beni şaşırtmaktadır!. Sen, "Koç İmparatorluğunu kur ve bugünlere getir, sonra, yönetim kurulu toplantılarında kıyıda bir yerde otur! Veto etmek istediğin kararları bile ekseriyetin takdirine bırak... Vallahi olacak şey değil bunlar!.

-Doğan'cığım! Herkes, Vehbi Bey'in oturduğu yerle değil, kişiliği ile hayat boyu "Başkan" olduğunun idraki içinde.

-Vehbi Bey'in hayranlık duyduğum bir tarafı da, seçtiği hedeflere ulaşmak için gösterdiği mücadele azmidir... İktidardan düşen, gücünü kaybeden insanlara gösterdiği alaka da çok ilginç gelir bana...

Vehbi Koç'un önemli görevleri bırakıp kendi köşesine çekilenlere karşı gösterdiği ilgi onun dikkat çeken bir özelliğidir. Emekli Orgeneral Necdet Üruğ bu ilgiden duyduğu memnuniyeti şöyle açıklamaktadır: " 1987 yılında emekliliğimi takip eden günlerde ilk kadirşinaslık davranışını Sayın Vehbi Koç'tan görmüşümdür... Geçmişteki mesafeli resmi ilişkimizin, emeklilik devrimde, saygı halesi ile bezenmiş bir dostluk yakınlaşmasına dönüştüğünü ifade etmekten büyük bir zevk

duymaktayım."

*

Vehbi Koç'un dostlarına gösterdiği ilgiye örnek olarak Erdek'teki Pınar Otel'i'nin sahibi Sadık Özyiğit'in bir anısı da şöyledir: "1988 yazında Demokrat Parti kurucularından eski bakan Sıtkı Yırcalı'nın Erdek'teki yazlığında hasta olarak yattığı haberi gelmişti. Vehbi Bey durumla ilgilenmiş ve oğlum Kemal'i yanına alarak Yırcalı'yı ziyarete gitmişti... Dönüşte, Vehbi Bey'in şu sözlerini ibretle dinledik: 'Sıtkı Yırcalı Bey memlekete hizmeti geçmiş kıymetli bir şahsiyettir, önemli makamlarda bulunmuş insanlar makamdan inince ziyaretçisi az olur. Bence, normal hayata döndükleri zaman o kişilere gösterilen ilgi değer taşır... 'Vehbi Beyin bu sözü hepimiz ders olmuştur!'"

*

Vehbi Koç, çocuklarının, torunlarının ve damatlarının kendisi hakkında neler düşündüklerini, tahminden de öte, bütün ayrıntıları ile hissettğini söylemektedir!

"Senin tekrarlamana gerek yok. Ben hepsini kelimesi kelimesine biliyorum! Bana; "Tamahkâr, yaşamasını bilmez" derler. Oysa ben parayı yerinde harcamayı severim. Havaya giden para için kıyameti koparırım. İsrafi sevmem... Telefonda ne söyleyeceksem onu söylerim, hemen kapatırım... Nasılsınız? İyi misiniz? gibi sözler bana gereksiz gelir... Havaya giden konuşmalardan hoşlanmam..."

-Çocuklarınız aşırı derecede tutumlu olduğunuzu söylerken, size, büyük bir hayranlık duyduklarını da gizlemiyorlar..

-Hayranlık duyuyorlarmış! Ama hiçbirisi bana benzemek istemiyor ki!

*

Talât Halman diyor ki: "Vehbi Koç, özellikle oğlunun ve kızlarının tıpatıp kendisine benzemesini, yanında çalışan herkesin aynı kafa yapısında olmasını özlemişti... Türkiye'de yüz binlerce kişinin Vehbi Koç'un yerinde olmak istediğini tahmin etmek zor değil. Birçoklarında bu özlem, öylesine büyük bir servete kavuşmak için olsa gerek. Ama bazıları herhalde onun kişiliğine özeniyorlardır. 'Onlar zenginim diye, vur patlasın çal oynasın yaşıyorum sanarak benim yerimde olmak isterler. Halbuki benim hayatımı gelip görseler! Görseler nasıl yatıp kalktığımı, nasıl kafa eskittiğimi!' 'Kafa eskitmek' Koç'un en hoşlandığı, en sık kullandığı deyimlerden biri. Oysa, kendisi, 'işleyen kafa hiç eskimez' düşüncesinin yaşayan ve yaratan kanıtı. Yirminci yüzyılın

doğumuyla başlayan hayatı boyunca çalışan kafası, sadece dinç değil, genç de... Yararlı geleneklerden kopmamış, ama geçerli bir yeniliğe yönelmiş... 'İyiye, doğruya, verimliye' ulaşmak için sürekli bir arayış içinde..."

Bugün 27 Aralık 1993 Pazartesi... Koç Holding Yönetim Kurulu yılın son toplantısını yapacak... Topluluğun Şeref Başkanı Vehbi Koç, saat dokuzda, Otosan'da üretilmiş eski model Ford-Taunus otomobilinin arkasına oturmuş, ekose kumaştan şapkası başında, dua kıpırtıları dudaklarında, Nakkaştepe'de Koç Holding "konaklarındaki çalışma odasına ulaşmak için, çift kademeli ve demir parmaklıklı güvenlik kapılarının açılmasını bekliyor... Görevlileri eliyle selamlıyor... Şoförü Mehmet Erdoğan (namı diğer Pire Mehmet) otomobilin arka kapısını açarken, Vehbi Koç besmele ile sağ ayağını yere basıyor... Etrafına bakınıyor... Küçük ve ağır adımlarla cam kapıdan geçiyor... Evde çalışılmış dosyalardan birkaçı Pire Mehmet'in kucağında, beraberce asansöre binilip ikinci kata çıkılıyor... Kat görevlisi Dursun Öztürk'e pardösüsünü verdikten sonra, Vehbi Bey, hayatının geride kalmış doksan iki yıllık yükünü omuzlarında taşırcasına ve gene küçük adımlarla sekreteri Suzan Hanım'ın odasına yöneliyor...

-Günaydın!

-Günaydın efendim!

-Toplantı dosyası hazır mı?

-Hazır efendim!

-Gel de son yazdığımız notu bir kere daha oku bana...

-Tasarruf tedbirleriyle ilgili olanı mı?

-Evet evet!

Vehbi Koç'un Nakkaştepe'deki çalışma odasının pencerelerinden İstanbul'un bütün güzellikleri görülmektedir..

Sol tarafta Haliç'in arkasına dizilmiş cami silüetleri, karşıda İstanbul Boğazı'nın Dolmabahçe ve Ortaköy sahilleri... Sağ tarafta Asma Köprüsü... Ve geri planda İstanbul'un yeni gökdelenleri... Vehbi Koç, kırk yıldan beri kullandığı ceviz kaplamalı altı kişilik toplantı masasının baş tarafına geçip oturuyor ve kendini dinlemeye başlıyor... "Allah'ın verdiği nimetlere hamd olsun.. Aile içindeki dirliğimiz bozulmasın... Milletimiz, bu güzel memlekette refah içinde yaşasın... Yüce Tanrım bizleri hata yapmaktan korusun..."

Bu dilekler, Vehbi Koç'un, her sabah, gönlünden geçirdiği samimi duygularıdır... Kesintisiz geçen yetmiş altı yıllık bir çalışma hayatının bütün ayrıntılarını hafızasında saklamayı başarmış nadir insanlardan biri olmasına rağmen, Vehbi Koç, henüz mazi ile hesaplaşmak istememektedir... "Benim de çok hatalarım oldu. Çoğundan ders aldım! Ama insan, huyunu suyunu bütünüyle değiştiremiyor ki! Her istediğimi elde ettiğimi söyleyemem... Daima aileme ve memleketime faydalı olmaya çalıştım... En lüks hayatı yaşayabilir, en lüks yerlerde oturur, en lüks arabalara binebilirdim... Bunların hiçbirisini yapmadım. Çocuklarıma ve iş arkadaşlarıma kötü örnek olmak istemedim. Davranışlarımdan dolayı pişmanlık hissine hiç kapılmadım... Hayata bir daha gelsem, yaptıklarımı aynen tekrarlar ve devam ettirirdim..."

*

Yeni bir yıla birkaç gün kala, kafası yalnız işinin ve memleketin sorunları ile dolu olan Vehbi Koç, 27 Aralık 1993 Pazartesi günü saat tam 10'a birkaç dakika kala odasından çıkıyor ve Yönetim Kurulunun toplanacağı salona yöneliyordu... Toplantı saati gelmiş olmasına rağmen salon boştu ve "Koç mucizesini" yaratan Vehbi Koç'u bu boş salonda karşılayan gene kendisi oluyordu! Profesör Yılmaz Büyükerşen'in yapıp hediye ettiği Vehbi Koç büstü, ince bir tebessümle gerçek "Vehbi Koç"u selamlıyor ve ona şöyle sesleniyordu:

"Seni kutluyorum Koçzadem!

'İnsanın faydalısı insana faydası olandır'

Bu inancını, yüreğinde taşımaya devam et!"

*

Artık size veda ediyorum!

Şimdi, sıra "teşekkür bölümüne" gelmiş bulunuyor...

Kitabı yazma çalışmalarım ilerledikçe, kimlere teşekkür etmem gerektiğini de düşünmeye başlamıştım. Bu düşüncemin, araştırmacı yazarları taklit ederek onların geleneklerine uyma hevesinden kaynaklandığını sanmayınız...

Teşekkürlerimi belirtmeyi, gönlümde biriken renkli duygular demetini sunmak olarak düşünüyor ve bu hissi uzun zamandan beri yüreğimde taşıyordum... "Başlarken" bölümünde belirtmiş olduğum gibi, Vehbi Koç'un hayat hikâyesini yazma kararımı "hayaller ötesi bir proje"

olarak tanımladığımı hatırlayacaksınız. Bu hissin, baştan sona, çalışmalarımın her safhasında beni terk etmediğinden e-min olmanızı isterim...

Zaman tüneline uzun günler yaşadım... Vehbi Bey'i yeniden yorumlamanıza fırsat yaratmak için, onun bilinen taraflarını, bir defa daha, gözlerinizin önüne sermeye çalıştım... Hem de bütün araştırmaları ve sekreterlik hizmetlerini kendim yaparak! Böyle olunca da, "bitiş ipini" göğüslemeye yaklaşıırken, kendi kendimi kutlamak, bütün teşekkürleri kendimde toplamak gibi bencil bir duyguya kapıldım! içimden gelen bir sesin, "En büyük sensin, senden başka büyük yok!" diye haykırdığını işitir gibi oldum! Bu sayıklama biraz durulup, aklım başıma gelince de, şair, yazar ve filozof dostum Talât Halman¹ m, bu zor işi bana terk etmiş olmasından dolayı, şükranlarımı ona sunmaya karar verdim! Tabii ki, hayranlık hislerimle "taçlandırdığım teşekkürlerimin gerçek sahibinin Vehbi Koç'tan başkası olamayacağını tahmin edersiniz... Hayatının kırk bir yılını Koç şirketlerinde çalışarak ve son iki yılını da bu kitabı tamamlamak için Vehbi Koç'un dünyasında, onun gibi düşünmeye, onun gibi hissetmeye heveslenerek yaşamış birisinden değişik bir itiraf bekleyemezsiniz...

Başarıları, davranışları ve hiç kimseye ödün vermeden bir asra yaklaşan yaşamıyla "olağanüstü bir insan" olduğunu kanıtlayan Vehbi Koç'u, burada coşku dolu bir hayranlıkla selamlıyorum...

Teşekkürlerimin diğer sahiplerine gelince:

Başlangıçta, Koç ailesini, "Bu işi en iyi Can yapar!" diye inandıran, beni de "Böyle bir kitabı en iyi sen yazarsın" diye yüreklendiren, ama sonra, "Sen Vehbi Bey'in yanında kendi hayat hikâyeni de yazmışsın!" diyerek gerçekleri görmemi sağlayan Suna Kıracı'a, bana böyle bir "macera" yaşatmış olduğu için teşekkürlerimi sunuyorum...

Aklımıza estiği gibi yaşamak için yıllarca emekliliğimi beklemiş olan ve bu defa, "Şimdi kitap yazıyorum. Kafamı ve zamanımı başka şeylere hasretemem!" mazeretimi, daima anlayışla ve hoşgörüyle karşılayan eşim İnci'ye de borcumu, kırk yılını tamamlayan evliliğimizin sevgisiyle ödemek istiyorum...

Tabii, yazdıklarımı sabırla okuma zahmetine katlandığınız için de sizi, içten gelen duygularıyla kucaklıyorum.

Ve, kitabı tamamlarken, Yahya Kemâl'in bir dizesinde küçük bir değişiklik yaparak kendime tercüman oluyorum:

"Yalnız duyan yaşar" sözü derler ki doğrudur!

"Yalnız yazan şeker" derim en doğru söz budur!

Can Kır

Küçük Çamlıca, İstanbul

30 Temmuz 1995

KAYNAKLAR

HAYAT HİKÂYESİ-VEHBİ KOÇ-1973

HATIRALARIM, GÖRÜŞLERİM, ÖĞÜTLERİM-VEHBİ KOÇ-1987

"BİZDEN HABERLER" DERGİLERİ-1963/1994

VEHBİ KOÇ'UN KONUŞMA VE KONFERANSLARI-Koç Holding Halkla İlişkiler Arşivi

KOÇ'TA 44 YILIM-BERNAR NAHUM-Milliyet Yayınları: 1988

ÖZAL HİKÂYESİ-HASAN CEMAL-Bilgi Yayınları: 1989

ENFLASYONU AŞMAK İÇİN-OSMAN ULAGAY-Afa Yayınları, Yüzyıla Doğru Dizisi: 1990

TÜRKİYE İKTİSAT TARİHİ-Prof. Dr. KORKUT BORATAV-Gerçek Yayınevi: 1989

TÜRKİYE İKTİSAT TARİHİ-Prof. NİYAZİ BERKES-Gerçek Yayınevi: 1969

TÜRK EKONOMİSİNİN SON 10 YILI-Prof. Dr. AHMET KILIÇBAY-Milliyet Yayınları: 1991

TÜRKİYE'Yİ KİMLER YÖNETTİ?-M. ORHAN BAYRAK-Yılmaz Yayınları: 1992

EKONOMİDE GERÇEĞİ ARAYIŞ-ÖZTİN AKGÜÇ-Bağlam Yayınları: 1991

YÜKSELİŞ VE DÜŞÜŞ-ALİ GEVGİLLİ-Bağlam Yayınları: 1987

ATATÜRK'ÜN EKONOMİ POLİTİKASI-Prof.Dr. MUSTAFA AYSAN-İstanbul Üniversitesi Yayını: 1980

ATATÜRK HAKKINDA HATIRALAR VE BELGELER-Prof. Dr. AFET İNAN-İş Bankası Yayınları: 1968

KOÇ TIP BAYRAMI-Prof.Dr.TARİK MİNKÂRİ-Logos Yayınları: 1994

MUSTAFA KEMAL'LE 1000 GÜN-NEZİHE ARAZ-1993

YENİDEN DİRİLEN TÜRKİYE EKONOMİSİ-Prof. Dr. ZEYYAT
HATİBOĞLU-İşletme Fakültesi Yayını: 1989

MİLLİYET-HÜRRİYET-GÜNEŞ-GÜNAYDIN-SABAHA-TERCÜMAN-YENİ
ASİR-DEMOKRAT İZMİR-İKA-DÜNYA-GAZETELERİ

KOÇ HOLDİNG ANONİM ŞİRKETİNİN YILLIK FAALİYET RAPORLARI:
1964/1994